بۇ كىتابنى ئانا يۇرتتىن ئايرىلىپ ، چەت ئەللەردە مۇھاجىرەتتە تۇرۇۋاتقان بارلىق ۋەتەندىشلىرىمغا بېغىشلايمەن !

— ئاپتور

غېرىب دەردىنى غۇرىبەتتە ئادادىن سورا ،
ۋىسال قەدرىنى ئاشىق گادادىن سورا ،
ۋەتەنسىز ھايانتا نە مەنە ، نە تەم ،
بۇنى ئۆز ئېلىدىن جۇدادىن سورا !

— ئابدۇرېھىم تىلەشوف ئۇيتكور

قدحات نوردی

سه رسان روح

(رومان)

طشنبه ۱۳۸۱ د لمر ښاري

图书在版编目(CIP)数据

飘荡的灵魂:维文/艾海提·图尔迪著. —喀什:喀什维吾尔文出版社,1999.3

Ⅰ.飘... Ⅱ.艾... Ⅲ.长篇小说—中国—当代—维吾尔语(中国少数民族语言)Ⅳ.Ⅰ247.5

中国版本图书馆CIP数据核字(1999)第05545号

喀什维吾尔文出版社出版

(喀什市塔吾古孜路14号　邮政编码:844000)

喀什维吾尔文出版社印刷厂印刷

850×1168毫米 1/32开本　16.625印张　5插页

1999年4月第1版　1999年4月第1次印刷

印数:1——8080　　定价:20.00元

شہزیب تشنہ دی، 1998-یل .

نەشرىياتتىن

ئەخەت تۇردى ئۆزىگە خاس تالانتى ، مول ئىجادىيەت مېۋىلىرى بىلەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى مۇنبىرىدە كۆرۈنەرلىك ئورۇندا تۇرىدىغان ئىقتىدارلىق يازغۇچى .

مانا بۇگۈن ، ھۆرمەتلىك ئەدىبنىڭ يەنە بىر يېڭى رومانى قولىگىزغا تەگدى . ئانا يۇرت ، ئانا تۇپراق ، ئانا ۋەتەن سۆيگۈسى ، جۇدالىق دەردى ، ۋىسال شادلىقى ، ئىنسان قىسمىتى توغرىسىدا يېزىلغان بۇ ئەسەردىمۇ ئەخەت تۇردى ھەقىقىي يازغۇچىلىق ماھارىتىنى نامايان قىلغان . روماندا سىزنى ناھايىتى كۆپ قىزىقارلىق ۋەقەلەر ، ئېچىنىشلىق تەقدىرلەر كۈتىدۇ !

« سەرسان روھ » رومانى — يازغۇچىنىڭ 80 — يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن ئىتىبارەن ئېلان قىلىشقا باشلىغان « ئۇنتۇلغان كىشىلەر » ، « ھايات شۇنداق » ، « ئاي يامغۇرى » ، « يىراقتا قالغان مۇھەببەت » قاتارلىق رومانلىرىدىن كېيىنكى بەشىنچى رومانى . يازغۇچى ھازىر قەدىمكى يۇرتىمىزنىڭ XVII ئەسىردىكى ھەسرەت — نادامەتلىرى توغرىسىدا « ئاپئاق خوجا ۋە مەشرەپ » نامىلىق تارىخىي رومان يېزىش ئۈستىدە ئىزدەنمەكتە .

« سەرسان روھ » نىڭ گۈزەل ئىستەكلىرى

« سەرسان روھ » رومانىغا سىڭگەن بۇ ئىدىيە يازغۇچىنىڭ ئارزۇسى بىلەنلا پەيدا بولغان ئەمەس . ۋەتەن تۇپرىقىنى ھەر مىنۇت ، ھەر سېكۇنت ياد ئېتىش ــ ۋەتىنىدىن ئايرىلغان ھەربىر سەرگەردان ئۈچۈن ۋىجدانىي بۇرچ . مانا مۇشۇ ئەمەلىيەت ئاپتورنىڭ ئىزدىنىشلىرى ئارقىلىق رومانغا ئايلىنىپ ، « سەرسان روھ » دېگەن نام بىلەن گۈزەل قەلبلەردىكى گۈزەل ئارزۇلارنىڭ ئىنكاسى سۈپىتىدە بىز بىلەن دىدارلاشتى .

رومانىنى ئوقۇساق ، قەشقەرلىك ئاق كۆڭۈل تىجارەتچى ئاتىخان ۋە ئۇنىڭ ئوغلى ئەكبەر ، شۇنىڭدەك ئالاھىدە ، تەبىئىي خاسلىقى بىلەن كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان ھېلىمشالارنىڭ ئۆز يۇرتىدىن چىقىپ ، سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ جىددە ، مەككە شەھەرلىرىگە يېتىپ بارغۇچە ۋە ئۇ يەرلەرگە بارغاندىن كېيىن ، ئۇزاق يىل تارتقان جۇدالىق ئازابلىرى ، پاجىئەلەر ، جاپالىق كەچۈرمىشلەر بىزنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ .

ۋەتەنسىزلىك ــ ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ زور يېتىملىق ، پاناھسىزلىق . 1987 ـ يىلى گېرمانىيىنىڭ مىۋۇنخېن شەھىرىدە بىر ياشانغان ئۆزبېك ماڭا : « نۇرغۇن پۇل بەرسەك مۇشۇ يەردە قالامسىز ؟ » دېگەندە ، مەن : « مەن ھەرگىز ئۆلگەن ھۇجەيرە بولۇشنى خالىمايمەن . ۋەتىنىدىن ــ خەلقىدىن ئايرىلغان ئادەم باشنىڭ كېپىكىگە ئوخشايدۇ . مەن بۇنداق كېپەك بولۇشنى ھەرگىز خالىمايمەن » دېگەن ئىدىم . ئۇ ، ھۆكۈمەپ يىغلاپ :

«مەن 16 يېشىمدا ئىككىنچى جاھان ئۇرۇشىدا پىدائىيلار قوشۇنىغا ئەسكەر بولۇپ قاتناشىپ ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ئوق ئاتقان ۋە ئاخىرىدا مەغلۇپ بولۇپ ، ۋەتەنسىز قالغانمەن . دۇنيادا مەن بارمىغان يەرلەر ئاز قالدى ، پۇلۇم جىق ، خوتۇن - بالىلىقمۇ بولدۇم ، لېكىن مەن ئەڭ بەختسىز ئادەممەن ! مەھەللەمنى ، ئىشكىمنى ئالدىدىكى تۇگمەننى ئويلىمايدىغان بىرمۇ كۈنۈم يوق . مەن — ئۆلگەن ھۇجەيرە ، مەن — باشىنىڭ كېپىكى ! » دېدى .

مانا بۇ « سەرسان روھ » تىكى پېرسوناژلار ئۈچۈن ئور- تاق تەقدىر ، ئورتاق ئازاب . چەت ئەللەردە خىلمۇخىل سەۋەبلەر بىلەن يۇرت - ماكانىدىن ئايرىلىپ ، سەرگەردان بولۇپ يۇرگەن نەچچە يۈز مىڭ ئۇيغۇرلىرىمىز بار . ئۇلارنىڭ قايسىبىرى ۋەتەنسىزلىك ئازابىنى تارتمايدۇ دەيسىز ؟ !

بۇ تېمىدا تېخى چوڭراق بىر ئەسەر يېزىلمىغان ئىدى ، تۇنجى بولۇپ يازغۇچى ئەخەت تۇردى « سەرسان روھ » ناملىق رومانى بىلەن بۇ بوشلۇقنى تولدۇردى .

« سەرسان روھ » — يالغۇز تېمىسى بىلەنلا داڭلىق ئەسەر بولۇپ قالماستىن ، بەلكى مەزمۇنى ۋە بەدىئىي ئالاھىدىلىكى جە- ھەتتىمۇ زور مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەن ئەسەر . كەڭ ھايات كۆرۈنۈشلىرى — جۇڭگو ، پاكىستان ، ئەرەبىستان ، مىسىر تۇر- مۇشى ، پېرسوناژلارنىڭ خاسلىقى ، تۇرمۇش يوللىرىنىڭ ئەگرى - توقايلىقى ، مۇساپىردىن تارتىپ پادىشاھقىچە بولغان ئادەملەر قاتلىمىنىڭ روھىي دۇنياسى ... ئوقۇرمەنلەرگە تەربىيە ، زوق ۋە بىلىم بېرىدۇ ؛ سيۇژىت قۇرۇلمىسىدىكى دولقۇنسىمان چوڭ - كىچىك ۋەقەلەرنىڭ چىنلىقى ، قىزىقارلىقى كىشىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىدۇ . پېرسوناژلارنىڭ كۆپ خىل خاراكتېر خاسلىقلىرىمۇ بىزگە قىزىق تۇيۇلىدۇ .

ئاپتور بۇ تېما ئۈستىدە ئىزدىنىپ ، ئىككى قېتىم چەت

ئەللەرگە بېرىپ ، نۇرغۇنلىغان « سەرسان روھ » ئىگىلىرى بىلەن كۆپ قېتىم سۆھبەتتە بولغان ، ۋەتەننىڭ بىر سىقىم تۇپرىقى تۇتىيا بولغان ئادەملەرنىڭ كۆز ياشلىرىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ، ئاخىرقى تىنىقىدا ئانا يۇرتىنى زىكىر قىلىپ جان ئۈزگەن مۇساپىرلار توغرىسىدىكى نۇرغۇن ھېكايىلارنى ئاڭلىغان... شۇنا بۇ رومان ھەم تۇرمۇش چىنلىقىغا ، ھەم بەدىئىي چىنلىققا ئىگە بولغان .

« سەرسان روھ » تېمىسىنى يورۇتۇپ بېرىش — بىر جاپالىق ، مەسئۇلىيەتچانلىقى كۈچلۈك ئەمگەك . تالانتلىق يازغۇچى ئەخەت تۇردى كۆپ تەرەپلىمىلىك ئىزدىنىشلىرى ، بىباھا مېھنىتى ئارقىلىق ۋەتەن تېمىسىدا يېزىلغان بۇ رومانىنى خەلقىمىزگە تەقدىم قىلىپ ، ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدە كاتتا ئىش قىلدى .

« سەرسان روھ » بىر گۈزەل روھقا — ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىغا ئوقۇلغان مەدھىيە كۈيى . بۇ رومان ئۆزىنىڭ ئالاھىدە قىممىتى ۋە مۇۋەپپەقىيىتى بىلەن ۋەتەنپەرۋەرلىك تېمىسىدا يېزىلغان ئېسىل رومانلارنىڭ قاتارىدىن ئورۇن ئالىدۇ .

زوردۇن سابىر

1998 - يىل 7 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ، ئۇرۇمچى

مۇندەرىجە

بىرىنچى قىسىم

دېگىزغا تۇتاشقان يوللار

بىرىنچى باب هەج ئىشقى 3
ئىككىنچى باب خەير - خوش ، ئەزىزانە قەشقەر ! ... 20
ئۈچىنچى باب مىڭتېكە داۋىنىدىكى جۇدۇن 53
تۆتىنچى باب قىمارۋازنىڭ ھېكايىسى 76
بەشىنچى باب تاغ قاراقچىلىرى 93
ئالتىنچى باب تىنچسىز كۈنلەر 118
يەتتىنچى باب تۈيۇقسىز غايىب بولۇش 132
سەككىزىنچى باب لاھور تۈرمىسىدە 145
توققۇزىنچى باب غېرىب كېپەن پالۋان 164
ئونىنچى باب كاراچىدىكى تەقەززالىق 178
ئون بىرىنچى باب ئۈمىد ساھىلى 205

ئىككىنچى قىسىم

قۇياش سۆيگەن يەر

بىرىنچى باب تاۋاپچىلار 223
ئىككىنچى باب مەككىدىكى مۇساپىرلىق 256

ئۈچىنچى باب هۇنەرلىك قول ـــ گۆھەرلىك قول . 280
تۆتىنچى باب شاھانە ماكان 307
بەشىنچى باب مىسردىن كەلگەن ئەلچى 325
ئالتىنچى باب ئىشق سەۋداسى 344
يەتتىنچى باب غايىب بولغان مەشۇق 377
سەككىزىنچى باب يىلان ۋەقەسى 404
توققۇزىنچى باب شاھ ھۇزۇرىدا 424
ئونىنچى باب « شىركىتى سالام » 444
ئون بىرىنچى باب نەدىسەن ، ئانا ماكان ؟ 466
ئون ئىككىنچى باب شاپائەت ۋە ئاداۋەت 487
ئون ئۈچىنچى باب ئىلاھىي سۆيگۈ 502

بىرىنچى قىسىم

دىققەت قىلىڭلار

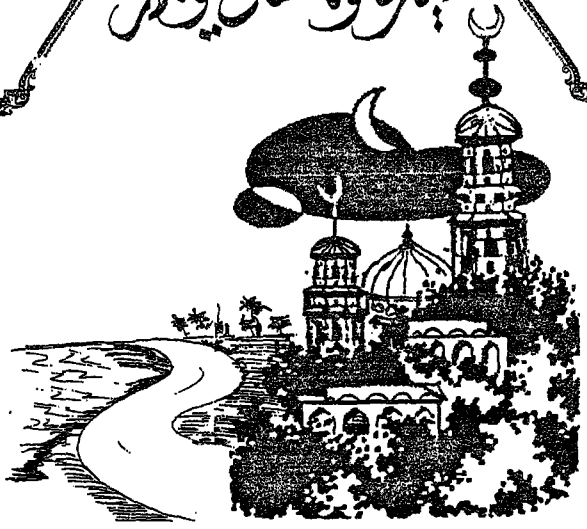

بىرىنچى باب

ھەج ئىشقى

1

تومۇز كۈنلىرىنىڭ ئىسسىقى خۇددى مۇشۇ قاپچىغاي رەستىگە تىقىلىۋالغاندەك ، ئاتىخاننىڭ يىپەكچىلىك دۇكىنى ھۆپۈللەپ كەتتى . ئۇ ، بىردەم غاز پېيىدىن ياسالغان يەلپۈگۈچ بىلەن ئۆزىنى يەلپۈپ باقتى ، بىردەم مۇشۇ رەستىدە يۈگۈر - يېتىم ئىشلارنى قىلىدىغان ھېلىقى شادا پاچاق دەرۋىش باقىغا مۇزدەك دوغ ئەكەلدۈرۈپ ئىچىپمۇ باقتى ، لېكىن سەگىمىدى ، تەشنالىقىمۇ قانمىدى ، ئىچ - ئىچىدىن ئىسسىق ئۆرلەپ ، تىنىقىمۇ ئۆزىگە ئوتتەك بىلىنىپ كەتتى . ئاخىر ئۇ ، دۇكاننى تاقىدى ، ئۆيگە كىرىپ مەنزەردىكى سالقىن ئايۋاندا دەم ئېلىپ ، سەگىدەپ چىقىش نىيىتىگە كەلدى .

يېشى ئەللىككە تاقىغان ، گىجىك ساقىلىنى چىرايلىق يا- سىتىپ ، بېشىغا كۆك مانپۇ دوپپا ، ئەگنىگە ئىنچىكە قارا يوللۇق ئاق پاگچۇ يەكتەك ، پۇتىغا قارا شاۋرۇندىن تىكىلگەن يۇمشاق شىپەك كەش كىيگەن ئوتتۇرا بوي ، مېھرى ئىسسىق بۇ ئادەم ھېيتگاھ جامەسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتتى ۋە قەدەمدە بىر ئۇچرىغان تونۇشلارغا ئىللىق سالام بېرىپ ، جانان كوچىسىنىڭ دوقمۇشىغا

كەلگەندە ، بىرسى چاقىرىپ قالدى . ئۇ ، ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىۋىدى ، ياڭاق ساريىنىڭ يېنىدىكى بوتكا دۇكاندىن بېشىنى چىقىرىپ ، قول ئىشارىتى قىلىۋاتقان تاش قارىينى كۆردى .

ئۇلار سالاملاشتى ، تاش قارىي ئاتىخانىغا ئەنجۇر ياغىچىدىن ياسالغان ئويما گۈللۈك قاتلىما ئورۇندۇقنى قويۇپ بەردى ، ئورۇندۇقنىڭ ئۈستىگە بىر پارچە قۇراق كۆرپە سېلىنغان ئىدى .

ـــ پاھ ـ پاھ ، كۈن ئەجەب ئىسسىپ كەتتى دېسلە ، ـــ دېدى تاش قارىي قولىدىكى قومۇش يەلپۈگۈچنى ئاتىخانىغا ئۈزىتىپ ، ـــ ئۆزلىرىمۇ دۇكاندا ئولتۇرالماپلا ـ دە !

ئۇ ، پەشتاختىنىڭ ئاستىدىن ئەجدىھاگۈللۈك جانان چەينەكنى ئېلىپ ، ئىككى پىيالىغا چاي قۇيدى . هورى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان چايدىن لاچىندانە بىلەن قەلەمپۇرنىڭ ئۆتكۈر هىدى ئەتراپقا تارىدى .

ـــ بۇنداق ئىسسىقتا چايدىن باشقىسى تەشنالىقنى قاندۇرالمايدىكەن ، ـــ دېدى تاش قارىي ئاتىخانىغا پىيالىنى سۇنۇپ ، ـــ قېنى خوش ، چايغا ئىلتىپات قىلسىلا !

تاش قارىي ئاتمىش ياشقا يېقىنلىغان ، ئېگىز بوي ، قاتما كەلگەن ، كېلىشەڭگۈ ، سۈلكەتلىك ئادەم ئىدى . ئۇ ، بېشىغا زەيتۇن رەڭلىك شايى دوپپا كىيىپ ، ئەڭنىگە ئاق چۈجۈنكىدىن كىرتىك ياقلىق ئۈزۈن كەمزۇل كىيىۋالغان ، كەمزۇلنىڭ مەيدە يانچۇقىغا سېلىنغان قىيام سائەتنىڭ سىرىق زەنجىر بېغى چاپاننىڭ تۈگمىسىگە ئىلىپ قويۇلغان ئىدى .

تاش قارىينىڭ دۇكىنى بۇ ئەتراپتا خېلى نامى بار دۇكان ئىدى . گەرچە ئۇنىڭدىن بىرلا قاراپ ۋاھ دېگۈدەك بىرەر ئەتىۋار نەرسىنى تاپقىلى بولمىغان بىلەن ، ئەمما ئىزدەپ كەلگەن هاجەتمەنگە هەرقانداق نەرسە تېپىلاتتى . چوڭى كۈمۈش شامداندىن كىچىكى سەدەپ تۈگمىگىچە ، هەتتا مايلامچىلار ئىشلىتىدىغان

قارىگۇلدىن تارتىپ ، يىڭنە ـ ئويماق ، پىسلداق ـ ئىلگەككىچە بار ئىدى . لازىم بولغانلارغا كونا زامانىنىڭ دات باسقان يارماق ـ داچەنلىرىگىچە تېپىلاتتى . دۇكاننىڭ ئۇستى تەرىپىگە تۈلكە ، داۋىغان ، سۇغۇر تېرىلىرى بىلەن بىللە ھەر خىل نوگاي ـ قاپاقلارغىچە ئېسىلغان ئىدى . بۇلارنىڭ ئىچىدە ، بوۋاقلارنىڭ قىرقىنى چىقارغاندا ئىشلىتىدىغان مەخسۇس نوگايدىن تارتىپ . ناس قاپىقى ۋە كەپتەرۋازلار ئىشلىتىدىغان غوڭ قاپاققىچە بار ئىدى ...

ئەڭ مۇھىمى ، تاش قارىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەندە توغۇش ـ بىلىشلىرى كۆپ ھەم ئۆزىمۇ خۇش پېئىل ، چىقىشقاق بولغاچقا ، بۇ كۆرۈمسىز ، ئاددىي دۇكاننى مۇشۇ شەھەردىكى يېڭى خەۋەر ، يېڭى ئۇچۇرلارنىڭ مەركىزى دېيىشكە بولاتتى . ئۇنىڭ مانا شۇ قۇراق كۆرپىلىك قاتلىما ئورۇندۇقىدىن ھەمىشە ئادەم ئۈزۈلمەيتتى ، ئەجدىھاگۇللۇك چەينەكدىمۇ قىش ـ ياز ئۈزۈلمەي ، خۇش پۇراق چايلار دەملىنىپ تۇراتتى .

ـــ خوش تەقسىر ، ئۆزلىرىنىڭ ھەجگە بېرىش ئىشلىرى قانداق بولۇۋاتىدۇ ؟ ـــ سوردى تاش قارىي بىر پىياله چاي ئىچىلىپ بولغاندىن كېيىن ، ـــ بىرەر خۇش خەۋەر بارمۇ ؟

ـــ يوقسۇ ، تاش قارىيكا ، ـــ دېدى ئاتىخان بىر خىل ئىزتىراپلىق تۇيغۇ بىلەن ، ـــ پېقىرنىڭ تەلىيى تەتۇر ئىكەن ، چەك چىقمىدى ، ھەممە ئىش تۇگىدى ! ...

ـــ چەك چىقمىدى دېسىلە ! ـــ دېدى تاش قارىي دىكىنگەن ھالدا كۆڭلى يېرىم بولۇپ ، ـــ لېكىن ئامال قانچە ، كونىلاردا « چەككە چىكىلدىماڭ » دېگەن گەپ بار . ئاڭلىسام ، بۇ قېتىمقى چەك تارتىشنى ھاكىم تۇرسۇن ئېلى ئۆزى قىپتۇ دەيدىغۇ ، راستمۇ ؟

ـــ راست ، ئۇلۇشكۇن جىددىي ئۇقتۇرۇش قىپتۇ ، ـــ

دەپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى ئاتىخان ، ـــ ئالدىراپ يامۇلغا بارساق ، شۇ ئىش ئىكەن ، تۇرسۇن ھاكىم ئۆز قولى بىلەن چەك تارتتى ۋە : « بۇ يىلقى ھەجگە چەك چىققانلار بارىدۇ ، چەك چىقمىغانلار كېلەر يىلى نۆۋەت كۈتىدۇ » دېدى . چەك ئالغانلار ناھايىتى كۆپ ، لېكىن چىققانلار بەكمۇ ئاز ...

ـــ ئاڭلىسام ، نەدىكى ئادەملەرگە چەك چىقىپ ، بېشى ئاسمانغا يەتكەن ئوخشايدۇ ، يايچان ، ئوغۇساق ، تاشملىق تەرەپلەردىن كەلگەن سەھرالىق بايلارنىڭ بىرنەچچىسگە چىقتى دەيدىغۇ !

ـــ ھەي ! ... ، ـــ دەپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ئاتىخان ، ـــ بەندە نىيەت قىلغان بىلەن ئىشنىڭ رويابقا چىقمىقى ئاللانىڭ ئىرادىسىگە باغلىق ئوخشايدۇ !

ئاتىخاننىڭ يۈرىكى ئۈمىدسىزلىككە تولۇپ ، بېشىمۇ لەسسىدە چۈشۈپ كەتتى .

ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق ، تەقسىر ! ـــ دېدى تاش قارىي ئاتىخان تەرەپكە تېخىمۇ يېقىنراق سىلجىپ ، ـــ لېكىن بۇ ، سەۋەبلىك ئالەم ، سەۋەب قىلسا پۈتمەيدىغان ئىش يوق . سەۋر قىلسىلا ئاتىخان ، ئاللاتائالا ھەمىشە سەۋر قىلغۇچىلار بىلەن بىللە . سىلىنىڭ نىيەتلىرى دۇرۇس ، بۇنداق خاسىيەتلىك ، قۇتلۇق ئىشنى كۆڭلىگە پۈككەن ئادەمنى ئاللاتائالا ھەرگىز ناتۈمىد قويمايدۇ !

ـــ دوتەي يامۇلىدىكى بىر بۇرادىرىمىز يول مېڭىپ باقاي دەۋاتىدۇ ، ـــ دېدى ئاتىخان ئاخىر بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ئاز ـ تولا ئۈمىدلەنگەن ھالدا ، ـــ شۇنىڭدىن بىرەر ياخشى خەۋەر بولۇپ قالارمىكىن دەپ تۇرۇۋاتىمەن .

ـــ ئۇمۇ بوپتۇ ، ـــ دېدى تاش قارىي دەرھال ئىپادە بىلدۈرۈپ ، ـــ لېكىن يول دېگەننىڭ ئېپىنى تېپىپ ، ئەكەك ـ

چىشىسىنى ئايرىپ ماڭمىسا ، ئىش ۋۇجۇدقا چىقمايدۇ . مەن سىلىگە بىر مەسلىھەت بېرەي ... ـــ ئۇ ئاتىخاننىڭ قۇلىقىغا خېلى ئۇزاق پىچىرلىدى ، پىچىرلاپ بولۇپ ، يەنە ئەتراپقا گۇمان بىلەن قاراپ قويدى .

ـــ رەھمەت ، تاش قارىيكا ، ـــ دېدى ئاتىخان ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ ، ـــ خۇدا يولىدا قىلغان بۇ ياخشىلىقلىرىنى ھەرگىز يەردە قويمايمەن . بۇ ئىش ئۈچۈن نېمە كەتسە مەن رازى ! ...

ئاتىخان ئۈمىد بىلەن ئۈمىدسىزلىك ، خۇشاللىق بىلەن ھەسرەت ، تىت ـ تىتلىق بىلەن تەقەززالىق ئارىلىشىپ كەتكەن بىر خىل مۇرەككەپ روھىي كەيپىيات ئىچىدە ئۆيىگە قاراپ ماڭدى .

ئۇنىڭ ئۆيى جانان كوچىسىدا ئىدى . كىرگەن كىشىنىڭ كۆڭلىگە ۋاللىدە ئېچىلغۇدەك پاكىز ، ئازادە بۇ ئۆينىڭ ھويلىسىدا بىر تۈپ ئاكاتسىيە دەرىخى بولۇپ ، ئۇنىڭ باراقسان نوتىلىرى ئېگىز ئۆگزىگىچە بوي سوزغان ئىدى . چىرايلىق ناۋا چىقىرىپ ياسالغان پېشايۋان كەڭ ھەم كۆركەم ئىدى . ئاكاتسىيىنىڭ يېنىغا قويۇلغان ئىككى يامنىڭ بىرسىدە ئەنجۇر ، بىرسىدە ئانار كۆچىتى بار ئىدى . ئەنجۇرلەر ئاندا ـ مۇندا تۇغۇپ ، خۇددى يېشىل تۇگـ مىلەردەك يالتىراپ تۇراتتى ، ئانارمۇ قىپقىزىل چېچەكلەپ ، ئۆزىگە خاس تۈس بىلەن جۇلالىنىپ تۇراتتى . خىش پەلەمپەي بىلەن چىقىدىغان ئىككىنچى قەۋەتتىكى مەنزەر ئۆيلەرنىڭ ئالدى ئويما گۈللۈك ۋادەكلەر بىلەن قورشالغان بولۇپ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە تىزىلغان تەشتەكلەردە گۈل سۆسە ، گۈلىيەسمەن ، ئىپارگۈل ، خېنىگۈل ، تۇخۇمگۈل ، چىلانگۈل ، مىرزە سەبدە قاتارلىق رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلىپ ، خۇش پۇراق چېچىپ ، بۇ ھويلىنى تولىمۇ كۆركەم تەبىئىي گۈلزارلىققا ئايلاندۇرۇۋەتكەن ئىدى . چىرايلىق كېپىنەكلەرمۇ نازۇك قاناتلىرىنى كېرىپ ، گۈلدىن ـ

گۈلگە پىرىلداپ ئۇچۇپ ، ھويلىغا تېخىمۇ رەڭدار ھۆسن قوشقان ئىدى .

ئاتىخان گۈل خۇمار ئادەم ئىدى . يام ۋە تەشتەكلەردىكى گۈللەرنى ھەر كۈنى سۇ پۈركۈپ تازىلاپ ، پەرۋىش قىلاتتى ، ئۆزىمۇ كىيىم - كېچىكنى پاكىز ، يېڭى ۋە ئازادە كىيەتتى . ئۇ ، تېخى ھەر كۈنى كەچتە قاراڭغۇ دالان بىلەن چوڭ دەرۋازا ئالدىغا چىراغ يېقىپ قوياتتى . ئۆيدىكىلەر نېمە ئۈچۈن ياغنى ئىسراپ قىلىپ شۇنداق قىلىدىغانلىقىنى سوريغاندا ، ئۇ : « ئادەم ئۆلگەندە گۆرى نۇرلۇق بولىدۇ » دەپلا قوياتتى . ئاتىخان يەنە كۈندۈزلىرى بوش ۋاقىت چىقسىلا ، قولىغا كىچىككىنە كەكە بىلەن سۈپۈرگىنى ئېلىپ ، ھويلا ، ئىشىك ئالدى ، ھەتتا قوشنىلىرىنىڭ ئىشىكى ئالدىلىرىدىكى ئېگىز - پەس ، مۇدۇر - چوقۇر يەرلەرنى تۈزلەپ ، تەكشىلەپ ، پاكىزلەپ قوياتتى . شۇڭا ، كىشىلەر ئاتىخانىنى « خۇدانىڭ نەزىرى چۈشكەن ئادەم» دەپ تەرىپلىشەتتى...

ئاتىخان ئۆيگە كىرىپ ، بىر پىيالە سوۋۇتۇلغان ناۋات چاي ئىچتى ، ئاندىن ئۈستىدىكى مېھمانخانىغا چىقتى . بۇ مېھمانخانا كايىۋانلىق بولۇپ ، ئىشىكىنىڭ چۆرىسىگە زەڭگەر رەڭلىك گەجدىن شالۋان تارتىلغان ئىدى . ئۇ ، مېھمانخانىغا كىرىپلا ، بۇلۇڭدىكى سىم كارىۋات ئۈستىگە چىقتى . ئۆي ئىچى تىنچ ، سالقىن ھەم قاراڭغۇ ئىدى . بۇنداق پىنھان ، راھەتلىك مۇھىت ئاتىخاننى بىردەم چېكى يوق خىياللار ئىلكىدە ئەللەيلىتىپ ، كېيىن تېزلا ئۇيقۇغا غەرق قىلىۋەتتى .

2

تاڭ سەھەرنىڭ قارامتۇل سۈبھىسى كۆتۈرۈلۈپ ، كەڭ ئۇپۇق ئاقىرىپ كەلمەكتە ئىدى .

كـشـلـەر ناماز بامداتتىن يانىدى ، تېخى بايىلا جىمجىت تـۇرغان پىنهان كوچا ـ رەستىلەر جانلىنىپ كەتتى . ئوردا ئالدىـ دىكى داڭلىق ئاشپۇزۇلىنىڭ خوجايىنى بەلەن ئاۋاز بىلەن ۋارقىراپ ، كېچىچە خامۇش ياتقان شەھەرنى ئويغىتىۋەتتى .

ـــ ئاڭلاڭلار جامائەت ! پولۇ دەم يېدى ، پۇلى يوقلار غەم يېدى ، پۇلى بارلار قولۇڭلارنى چايقاڭلار ، پۇلى يوقلار تامنى تۇتۇپ تارقاڭلار !

تاش قارىي جانان كوچىسىنىڭ دوقمۇشىدىكى مەسچىتـ تىن چىقىپ ، ئۆزىدىن بىرنەچچە قەدەم بۇرۇن ماڭغان ئاتىخانغا يېتىشۋالدى .

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم ، ئاتىخان !

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، تاش قارىيكا !

ئۇلار كوچا ئالدىدىكى ئېرىق بويىدا توختىدى ، ئېرىقتا لەبىا لەپ سۇ ئېقىۋاتاتتى . يىلتىزى سۇغا قانغان سۇۋادان تېرەكلەر تېخىمۇ بوي تارتىپ ، يۇمران ياپراقلار سەھەر سالقىندا يېنىك شىلدىرلايتتى . يىراقتا ئىككى چەكادە تامباللىرىنى يوتـ سىغىچە تۇرۇپ قويۇپ ، بىر پۇتىنى ئېرىققا تىققان ھالدا بەس ـ بەس بىلەن يولغا سۇ سېپىۋاتاتتى ...

ـــ سىلىگە خۇش خەۋەر ئاتىخان ، ھېلىقى ئىشىمىز ئېقىپ قالىدىغاندەك تۇرىدۇ ، ـــ دېدى تاش قارىي ئاۋازىنى پەس قىـ لىپ ، ـــ مېنىڭ ھېلىقى تىلماچلىق قىلىدىغان جىيەن ئوغلۇم دوتەي يامۇل خارجى ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ياڭ مۇدى بىلەن سۆزلىشىپتۇ...

ـــ نېمە دەپتۇ ؟ ـــ ئالدىراپ ، تەقەززالىق بىلەن سورىدى ئاتىخان .

ـــ ئاغزىدا بولىدۇ ، دېگەن گەپنى قىلمىغان بىلەن ، كۆـ زىدە رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپتۇ ، ـــ دېدى تاش قارىي ئەينى

ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ ، ـــ ئەمدىكى گەپ ، بىزنىڭ يەمچۈك سېلىشمىزدا قالدى ، لېكىن مەن ئۆزلىرىگە ئارتۇقچە چىقىم بولۇپ كېتەرمىكىن ، دەپ ئەنسىرەيمەن ...

ـــ ياخشى كۆڭۈللىرىگە رەھمەت ، تاش قارىيكا ، ـــ دېدى ئاتىخان سۆھبەتدىشىنىڭ سەممىيىتىدىن تەسىرلىنىپ ، ـــ لېكىن مەن ئاللا يولىدا باسقان يولۇمدىن ھەرگىز يانمايمەن ، ھەرقانچە چىقىم تارتسامۇ مەن رازى !

تاش قارىيمۇ ئۇنىڭ ئىنايىتىدىن ، ئىرادىسىدىن تەسىرلەندى :

ـــ ئىنشائاللا ، خۇدايىم سىلىنى ھەۋزىكەۋسەردىن ، ئۇلۇغ مۇستاپانىڭ شاپائىتىدىن يىراق قىلمىغاي ! مەنمۇ سىلىنىڭ بۇ ئۇلۇغ سەپەرگە بۇ يىلدىن قالماي ئاتلىنىپ كېتىشلىرىنى تىلەيمەن . مېنىڭ ھېلىقى جىيەن ئوغلۇمنىڭ ئېيتىشچە ، ۋەزىيەت كۈندىن ـ كۈنگە يامانلىشىپ كېتىۋاتقان ئوخشايدۇ ، ئەگەر مۇنداق كېتىۋەرسە ، كېلەر يىللىرى ھەجگە بېرىش ئىشىمۇ بەسى مۇشكۈل ئىكەن !...

ـــ خۇدايىم مۇشكۈلىمىزنى ئاسان قىلار !... ـــ دېدى ئاتىخان ئۆزىگە ئۆزى تەسەللى بەرگەندەك ئاستا پىچىرلاپ ، لېكىن ئۇنىڭ يۈرىكى قانداقتۇر بىر غايىبانە توسقۇنلۇقنى ، ۋەھىمىنى سەزگەندەك تېز ـ تېز سوقۇپ كەتتى .

ھەج قىلىش ـــ ئاتىخاننىڭ ئۇزاق يىللاردىن بېرى كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرگەن يۈكسەك ئارزۇسى ئىدى . بۇ ئارزۇدا ئۇنىڭ ئۆزىدىكى كۈچلۈك دىنىي ئەقىدە ، تەلپۈنۈش ۋە بۇرچ تۇيغۇسىدىن باشقا ، مەرھۇم دادىسىنىڭ ۋەسىيىتىمۇ چوڭقۇر ئورۇن ئالغان ئىدى ...

ئۇنىڭ دادىسى ھاشىم ئورۇس خېلى باش كۆتۈرگەن سودىگەر ئىدى . ھاشىم ئورۇس ئەينى ۋاقىتتا ئوتتۇرا ئاسىيادا ،

بولۇپمۇ قازان ، شەمەي قاتارلىق جايلاردا كۆپرەك سودا قىلاتتى . هاشىم ئورۇس 1942 ـ يىلنىڭ بېشىدا ، ھەج پەرزىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن پاسپورت ئىشلىتىپ ، سەپەر تەييارلىقىنى قىلغان ئىدى ، لېكىن سەپەرگە ئاتلىنىش تەرەددۇتىدا يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، ئۇنىڭ بېشىغا كۈتۈلمىگەن ئېغىر كۈلپەت چۈشتى . شېڭ شىسەي « ئۈچ مەسىلەك » تىن يۈز ئۆرۈپ ، سوۋېتپەرەسلەرنى تۇتقۇن قىلغاندا ، بىر كېچىسى تۇيۇقسىز ھاشىم ئورۇسنىمۇ تۇتۇپ كەتتى . ھاشىم ئورۇسنىڭ ھەج قىلىش نىيىتى يوققا چىقتى . شۇ چاغدا ھاشىم ئورۇس بۇ مۇقەددەس ئارزۇسنى ئوغلى ئاتىخانغا تاپشۇرۇپ ، تۇرمىدە ئۇنىڭغا : « ئوغلۇم ، ھەج قىلىش ئىسلامنىڭ بىر تۈۋرۈكى . كۈچ ـ قۇۋۋىتى يەتكەن ئادەم ھەجنى تەرك ئەتسە ، ئىسلامنىڭ بىناسىنى بۇزۇشقا ئۇرۇنغان بەلەن تەڭ بولىدۇ . مېنىڭ ئارزۇيۇم ئەمدى ئىشقا ئاشمايدىغان ئوخشايدۇ ، سەن بۇ پەرزنى چوقۇم ئادا قىلىپ ، مەن ئۈچۈنمۇ ئۆمرە ھەج قىلىپ قايتقىن ! ... » دەپ نەسىھەت قىلغان ئىدى . ئەمەلىيەتتە ، بۇ ئۇنىڭ ۋەسىيىتى بولۇپ قالدى .

مانا شۇ كۈندىن باشلاپ ، ئاتا ۋەسىيىتى ئاتىخاننىڭ قۇلاق تۈۋىدە ھەمىشە ياڭراپ ، ئاللانىڭ بەيتىگە تاۋاپ قىلىش ئوتى ئۇنىڭ قەلبىدە مەشئەل بولۇپ ياندى . بۇ خىل قىزغىنلىق ۋە ئېتىقاد كۈچى ئۇنى بىر كۈنمۇ جىم تۇرغۇزمىدى ...

ـــ پۇل بىلەنلا ھەل بولىدىغان ئىش بولسا ، قولۇم كۆكسۈمدە ، تاش قارىيكا ! ـــ دېدى ئاتىخان يەنە شۇ تەقەززالىق بىلەن گېپىنى داۋام قىلىپ ، ـــ بايام ئۆزلىرى ئېيتقاندەك ، كېيىن قالغان ئىشنى قارا باسمىسۇن يەنە ! ئەمدىكى ئۇمىدنى ئۆزلىرىگە قويدۇم !...

ـــ ئاۋۋىلى خۇدا ، ئاتىخان ! زادىرانىسى يەتكەن كىشى ئۆمرىدە بىر قېتىم مەككەمۇكەررەمگە بېرىپ تاۋاپ قىلماق پەرز .

لېكىن خۇدا چاقىرمىسا ، بەندىگە نېسىپ بولمايدۇ ! ـــ دېدى تاش قارىي ئۇنىڭ سەمىگە سېلىپ ، ـــ ئۇنىڭدىن قالسا ، خۇدا يولىدا مەن سىلىنىڭ ئىشلىرىغا ماڭىمەن ، سىلى پەقەت ئالىلانىڭ ئۆيى ـــ بەيتۇلمۇقەددەسنىڭ بوسۇغىسىدا كەمىنە ئاكىلىرى ئۇچۇن بىر دۇئا قىلىپ قويىسلىرى بولدى .

ـــ مىڭ مەرتىۋە ، تاش قارىيكا ، ـــ دېدى ئاتىخان خۇشاللىق بىلەن رازى بولۇپ ، ـــ سىلىنىڭ ھېلىقى جىيەن ئوغۇل قانچىلىك پۇل كېتىدىغانلىقىنى ئېيتتىمۇ ؟

تاش قارىي بىردەم تۇرۇۋېلىپ ، كېيىن ئېنىقىنى ئېيتتى :

ـــ ھېلىقى ياڭ مۇدى دېگەن باشلىق بىر پاسپورتقا 10 سومىلۇقتىن بەش تىللانىڭ گېپىنى قىلغان ئوخشايدۇ . سىلى ئىككى پاسپورتنىڭ گېپىنى قىلۋىدىلە ، شۇڭا بۇنچە كۆپ پۇلنى ئاغزىمدىن چىقىرىشقا پېتىنالمىغان ئىدىم . ھازىر بۇ مۇناپىقلارنىڭ نەپسى يوغىناپ ، دوزاخنىڭ ئوتىنىمۇ پۇۋلىمەي يېگۈدەك بوپ كەتتى ، دېسىلە !...

ـــ مەيلى ، مەيلى ... ـــ دېدى ئاتىخان خېلى چىڭقىلىپ تۇرۇپ ، ـــ ئىش ۋۇجۇدقا چىقسىلا ، پۇلدا گەپ يوق . سىلىنىڭ ھېلىقى جىيەن ئوغۇلنىڭ ئىسمى نېمە ؟

ـــ كىشىلەر ئۇنى ھېلىم پەيىي دەيدۇ ، دوتەي يامۇلدىكى ئەمەلدارلارنىڭ تۇڭچىسى .

ـــ مەن ئۇنىڭ بىلەن بىر كۆرۈشۈپ باقسام قانداق ، بۇ ئىش يەنە يېرىم يولدا توختاپ قالمىسۇن !

ـــ كۆرۈشىمەن دېسىلىرىمۇ مەيلى ، لېكىن خاتىرجەم بولسىلا ، ئۇ ئۆز قولىمىزدىكى ئادەم ، بارماق قولدىن ئايرىلىپ نەگە باراتتى !

ـــ ئەمىسە ، سىلىگە تاپشۇردۇم ، ـــ دېدى ئاتىخان ئىشەنچ بىلەن ، ـــ مەن 10 تىللانى بۇگۈن پېشىندىن كېيىن ئۆز-

لىرىگە يەتكۈزۈپ بېرىمەن !

تاش قارىي خوشلىشۇپتىپ مۇنداق دېدى :

ـــ ماقۇل ، مەن سىلىنى دۇكاندا ساقلاي ، باشقا تەييارلىق ئىشلىرىنى قىلىۋەرسىلە . بۇ ، ھەم ئۇزۇن ، ھەم مۇشكۈل سەپەر ، تەييارلىق پۈختىراق بولغىنى ياخشى !

ئۇلار خوشلاشتى ، تاش قارىي دۇكىنى تەرەپكە ، ئاتىخان ئۆيى تەرەپكە ماڭدى . ئاتىخان كېتىۋېتىپ ، قولىدىن بىھۇدە چىقىپ كېتىۋاتقان جىرىڭ ـ جىرىڭ 10 تىللانى ئويلاپ كۆڭلى يېرىم بولسىمۇ ، لېكىن ئاتا ۋەسىيىتىنى ئېسىگە ئېلىپ ، مۇسۇلمانلار چۈشىدىمۇ ياد ئېتىدىغان بەيتۇل ھەرەمنى تاۋاپ قىلىشنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، يەنە كۆڭلىنى ئاۋۇندۇردى ۋە ئۆزىنى دۇنيادىكى ئەڭ بەختلىك ئادەمدەك شادىمان ھېس قىلدى .

3

بۇگۈن كەچتە ئاتىخاننىڭ ئۆيى بەكمۇ جانلىنىپ كەتتى . ھەممەيلەن جەم بولغان ئىدى . زىلچا ـ گىلەملەر سېلىنغان چوڭ مېھمانخانا گازۋاي چىراغنىڭ نۇرىدا كۈندۈزدەك يورۇپ تۇراتتى . مېھمانخاننىڭ ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان كاناپ داستىخان قەنت ـ گىزەك ، مېۋە ـ چېۋە ، سامسا ـ سامبۇسىلار بىلەن لىق تولغان ئىدى .

بۇگۈن بۇ يەردە ئاتىخان ئائىلە كېڭىشى ئاچقان ئىدى . ئۇ ، داستىخاننىڭ تۆرىدە ئولتۇرۇپ ، ئىككى ياشلىق تۇنجى ئوغۇل نەۋرىسىنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئەركىلىتىشكە باشلىدى . بوۋاق تاتلىق قىلقلىنىپ ، بىردەم ئۇنىڭ ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى تارتقۇشلايتتى ، بىردەم ئۇنىڭ بېشىدىكى شەيدايى دوپپىسىنى يۇلۇپ تاشلايتتى . ئاتىخان بىر چاغدا نەۋرىسىنىڭ بادام گۈللۈك باچكىنا

دوپپىسىنى ئېلىپ ، ئۆزىنىڭ يوغان بېشىغا كىيىۋىدى ، كىشىلەرگە خۇددى گۈمبەزگە چىكىت قويغاندەك غەلىتە كۆرۈنۈپ كەتتى ، شۇڭا ھەممەيلەن كۈلۈشتى .

ــ دادا ياراشتى ، ھەج سەپىرىگە ئاشۇنداق چىقسىلىرى بولغۇدەك ، ــ دېدى چوڭ قىزى مەستۇرە كۈلۈكىدىن توختاپ ، ــ بىز بارالمىغاندىن كېيىن ، بالىمىزنىڭ دوپپىسى بولسىمۇ سىلى بىلەن بىللە بارسۇن ...

مەستۇرە ــ ئاتىخاننىڭ تۇنجى پەرزەنتى ئىدى . بۇنىڭدىن ئۈچ يىل بۇرۇن 18 يېشىدا ئۇنى ياتلىق قىلىپ ، ئاتا قەرزىنى ئادا قىلغان ئىدى . ھازىر ئۇ تولغان ، چىرايلىق ، بېجىرىم جۇۋان ئىدى . ئۇ ، بۇگۈن ئۈستىگە دىلكەپىياز رەڭلىك گىرىپ جەرجەتتىن كەڭ ئېتەك كۆڭلەك كىيگەن ، بېشىغا كالۇۋۇتۇن دوپپا كىيىپ ، چېكە چاچلىرىنى جىگدە يېلىمى بىلەن پاتلاپ قاتۇرۇۋۇتەكەن ئىدى . ئاق ، دىقماق بىلىكىدىكى ئالتۇن بىلەزۈك بىلەن بارماقلىرىدىكى رۇمچە ئۈزۈكلەر چىراغ يورۇقىدا يالت ـ يۇلت قىلىپ كۆز چاقاتتى . ئۇ ، 12 ياشلىق سىڭلىسى پاتىمەنىڭ يېنىدا يۈكۈنۈپ ، داستىخاندىكىلەرگە چاي قۇيۇپ ئولتۇراتتى . مەستۇرەنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە ــ ئاتىخانغا ئۇدۇلمۇئۇدۇل ئولتۇرغان ئانىسى خان تىللا تولىمۇ ئىتائەتچان ، رايىش قىياپەتتە بىردەم ئېرىگە ، بىردەم بالىلىرىغا ھەم كۆيۈنۈش ، ھەم ئىپتىخارلىق نەزىرى بىلەن تەلمۈرۈپ ئولتۇراتتى . ئۇ ، ئېغىرئاياغ بەدىنىگە زەيتۇن رەڭلىك خاڭدەندىن كەڭ چەجمەك كىيىپ ، بېشىغا مىسقالى رومالنى ئۈچ بۇرجەك قىلىپ ئارتىۋالغان ئىدى . خان تىللا مۇشۇ ھالىتى بىلەن ئەسلىدىكى 35 ياشلىق خىپچا بەدەن ، زىلۋا قامەت ، چىرايلىق جۇۋانغا ئوخشاشماي قالغان ئىدى .

ئاتىخان نەۋرىسىنى ئوينىتىشتىن توختىدى ، ئاۋۋال

ئايالىغا ، ئاندىن بالىلىرىغا بىرمۇبىر قاراپ چىقىپ ، ئاندىن مۇنداق دېدى :

ـــ خۇدايىم ئۆزىگە ھالاللىق بىلەن بەندىلىك قىلغان مۆ-مىنلىرىگە جەننەتنى بەخشەندە قىلغاندىن باشقا ، يەنە نۇرلۇق جامالىم بىلەن مېھمان قىلىمەن ، دېگەن . خۇدا خالىسا ، پات ئارىدا ئاللانىڭ قۇتلۇق ئۆيىنى تاۋاپ قىلىش پۇرسىتىگە ئېرىشىدىغاندەك تۇرىمەن ...

ـــ خۇدايىم ئامان ـ ئېسەن نىيەتلىرىگە يەتكۈزەر ! ـــ دېدى خان تىللا ئېرىگە ئاللادىن شاپائەت تىلەپ .

ـــ دېگىنىڭ كېلەر ، ـــ دېدى ئاتىخان ئايالىغا مېھىر بىلەن قاراپ ، ـــ بۇگۈن مەن ھەربىرىڭلارنىڭ ئالدىدا مۇنداق ئىككى ئىشنى دېمەكچىمەن : بىرى ، دۇكاننى بىر يىللىق ئىجارىگە قويۇپ ، نەزەرباغدىكى دادامدىن قالغان يەر ـ زېمىنلارنى سېتىش . مەن ئىنچىكە ھېسابلاپ كۆردۇم ، شۇنداق بولغاندا ، ھەم ھەجگە بېرىپ ـ كېلىشنىڭ خراجىتىنى غەملىگىلى ، ھەم ئۆي بىلەن بالىلارنىڭ بىر ـ ئىككى يىللىق كەم ـ كوسىسنى راسلىغىلى بولىدىكەن ؛ ئىككىنچىسى ، مەن ئۇزاق ئويلىنىشلاردىن كېيىن ، ئوغلۇم ئەكبەرنى ئۆزۈم بىلەن بىللە ئېلىپ بېرىش قارا-رىغا كەلدىم ...

بۇ سۆز بىلەن تەڭ مېھمانخاندا دەسلەپ يېنىك شاۋقۇن ، كېيىن جىمجىت سۈكۈنات ھۆكۈم سۈردى ، بولۇپمۇ خان تىللانىڭ ئۈنى ئىچىگە چۈشۈپ ، بېشى ساڭگىلاپ كەتتى . ئۇ ، يالغۇز ئوغلى ئەكبەرنى بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى ، ئۆز ھاياتىنىڭ بىردىنبىر غۇرۇرى ، ھىماتى ۋە غەمگۈزارى دەپ بىلەتتى . ئەكـ-بەرمۇ ئانىسىغا شۇنداق ئىجىل ، ئامراق ئىدى . ئەگەر سىڭلىسى پاتىمە تۇغۇلۇپ قالمىغان بولسا ، ئۇ ئانىسىنى تۆت ياشقىچە ئەم-گەن بولاتتى ...

ـــ دادا ، مەنمۇ بارامدىمەن ؟ ! ـــ سوردى ئەكبەر دادىسىنىڭ قارارىدىن شەكلەنگەندەك قىياپەتتە .

بايا ئۇ ، داستىخاندىن ئاستا سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ ، مېھمانخانا ئۆيىنىڭ مەرىپى يېنىغا قويۇلغان يوغان شەمەي ساندۇقنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغان ئىدى .

ئۇ ، بۇ يىل 16 ياش ئىدى ، چىراي ـ شەكلى دادىسىنى كىيىپلا چۈشكەن ، ئاتىخاننىڭ بەئەينى ئۆزى ئىدى . لېكىن ئۇ كىچىك بولغاچقا ، تېرىلىرى يۇمران ، كۆزلىرى ئوتلۇق ، چىرايى سەبىي ئىدى .

ـــ شۇنداق ، سەنمۇ بارىسەن ئوغلۇم ! ـــ دېدى ئاتىخان سالماقلىق بىلەن ، ـــ ساڭىمۇ پاسپورت ئىشلىتىۋاتىمەن .

ئاتىخاننىڭمۇ ئوغلىنى بىللە ئېلىپ بېرىشتا ئويلىغان يەرلىرى بار ئىدى . ئەڭ مۇھىمى ـــ يالغۇز ئوغلىنى سەپەر قىلدۇرۇپ ، جاھان كەزدۈرۈپ كۆزىنى ئېچىش ، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىش ئىدى . ئەكبەر ئالتە يىل خانلىق مەدرىسىتە ئوقۇپ ، ئەرەب تىل ـ يېزىقىنى خېلى پۇختا ئىگىلىگەن ئىدى . ئەمدى ئەرەب دۇنياسىنى بىر قۇر ئايلىنىپ ، مۇقەددەس ، ئۇلۇغ يەرلەرنى كۆرۈپ ، تاۋاپ قىلىپ كەلسە ، بالىنىڭ كېيىنكى ئىستىقبالى ، ئېتىقادى ئۈچۈن پايدىلىق بولاتتى . يەنە بىر تەرەپتىن ئاتىخاننىڭ ئوغلىنى يالغۇز تاشلاپ كېتىشكە كۆزى قىيمايتتى ، بالا شوخ ، ئەركە ئىدى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئانىسى ھەددىدىن زىيادە ئەتىۋارلاپ كەتكەچكە ، دادىسى يوق ۋاقتىدا بىرەر چاتاق چىقمايدۇ ، دېگىلى بولمايتتى ...

ئاتىخان كۆڭلىدە ، مېنىڭ بۇ قارارىم ئەكبەرنى چوقۇم خۇشال قىلىدۇ ، دەپ ئويلىغان ئىدى ، لېكىن كۈتمىگەن يەردىن ئەكبەر ئانچە خۇشال بولمىدى ، بۇ ھال ئاتىخاننىڭ ئۆز قارارىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىگە بولغان ئىشەنچىنى تېخىمۇ كۈچەيتتى .

ـــ ئوقۇشنى قانداق قىلىمەن ؟ ـــ سوردى ئەكبەر ئاخىر قىيىدىغاندەك تەلەپپۇزدا ، ـــ ئالتە يىل ئوقۇپ ، يېرىم يولدا قالامدىمەن !؟

دەرۋەقە ، ئەكبەر مەدرىستىكى ئوقۇشنى ياخشى كۆرەتتى ، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تالىپلارنىڭ ئالدى ئىدى . ئۇ يەنە بىرنەچچە يىلدا بۇ يەردىكى ئوقۇشنى تۈگىتىپ ، خۇددى ئۇستازى جالالدىن مەۋلىۋىگە ئوخشاش ، ھىندىستان ياكى مىسىردىكى كاتتا بىلىم يۇرتلىرىدا داۋاملىق ئوقۇپ ، پۈتۈن - سۈرۈك ئادەم بولۇشنى كۆڭلىگە پۈككەن ئىدى . ئۇستازىمۇ ئۇنىڭ مۇنداق يۈكسەك غايىسىنى بىلىپ ، ئۇنى ئالاھىدە مېھىر ۋە تەلەپ بىلەن تەربىيىلەۋاتاتتى ...

ـــ ئوقۇش ھېچ يەرگە كەتمەيدۇ ، ئوغلۇم ، ـــ دېدى ئاتىخان تەسەللى بېرىۋاتقان قىياپەتتە ، ـــ بىز قايتىپ كەلگەندىن كېيىن يەنە ئوقۇيسەن ، ئۇ چاغدا بەلكىم تېخىمۇ ياخشى ئوقۇيالايسەن !

ئاتىخان ئوغلىنىڭ كۆڭلىنى بىرئاز خاتىرجەم قىلغاندىن كېيىن ، ئايالىغا قاردى ۋە بىرپەس جىمجىتلىقتىن كېيىن :

ـــ سېنىڭ پىكرىڭ قانداق ، ئانىسى ؟ ـــ دەپ ئايالىنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلمەكچى بولغاندەك كوچىلاپ سوراشقا باشلىدى ، ـــ ئوغلۇڭنى ماڭا ھەمراھ قىلىپ بېرىشكە كۆزۈڭ قىيمامدۇيە ؟

ـــ ياق ، ئۇنداق ئەمەس ... ـــ ئەزەلدىن ئېرىنىڭ قارارىغا قارشى چىقىپ باقمىغان ۋە قارشى چىقىشنىمۇ راۋا كۆرمەيدىغان بۇ ئىتائەتمەن ئايال كۆڭلىدىكى نارازىلىق بىلەن ئېغىر قىيالماسلىقنى زورىغا بېسىپ ، ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن ئىرادىسىگە قارشى گەپنى ئېيىتتى ، ـــ ئوغۇل بالا ھەر ۋاقىت دادىغا يانتاياق بولۇشى لازىم . بۇ ، ھەم قۇتلۇق ، ھەم مۇشكۈل سەپەر ، ئەكبەرنىڭ

سىلىگە ھەمراھ بولغىنى ياخشى ، مەن رازى !...

ـــ ھەببەللى ، مانا بۇ گېپىڭ توغرا ! ـــ دېدى ئاتىخان ئايالىنىڭ گەپلىرىگە خۇشال بولۇپ ، ـــ ھەممە ئىشىمىز كۆڭۈللۈك ، ئوڭۇشلۇق بولدى . ئىنشائاللا ، سەپىرىمىزمۇ شۇنداق بولىدۇ ، مەن سىلەرنىڭ تېرىقتەك نارازى بولۇپ قېلىشىڭلارنى خالىمايمەن ، ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا ، بىزنىڭ بۇ سەپىرىمىزنى ئاللامۇ راۋا كۆرمەيدۇ !...

ـــ خاتىرجەم بولسىلا ، دادا ! ـــ دېدى مەستۇرە ئاتىخانىنىڭ كۆڭلىنى ياساپ ، ـــ سىلى قانداق ئويلىغان بولسىلىرى شۇنداق بولىدۇ ، ئاتا رازى ـــ خۇدا رازى ئەمەسمۇ !

مەستۇرەنىڭ سۆزى خۇددى بۇگۈنكى يىغىلىشقا يەكۈن ياسىغاندەك ئائىلە كېڭىشى شۇ يەردە ئاخىرلاشتى .

ئەتىسى ، ئەكبەرنىڭ ھەجگە بارىدىغانلىق خەۋىرى مەدرىسكە تارقالغاندا ، ساۋاقداشلىرى ئارىسىدا ھەر خىل مۇلاھىزىلەر بولدى . بەزىلەر ئۇنى زاڭلىق قىلىپ قورقۇتۇپ : « سەن دېگەن سېرىق تۇكى چۈشمىگەن چۈجە تۇرساڭ ، ھەج تاۋاپىڭ ھەرگىز قوبۇل بولمايدۇ ، مېنادا شەيتانغا تاش ئېتىپ قوغلىيالماي ، شەيتاننىڭ ئارقىسىدىن كېتىپ قالامسەن تېخى ! ... مۇشۇك ئۆلتۈرگەن بولساڭغۇ شور دەريا غا تاشلىنىپ ئۆلسەن !...» دېيىشسە ، بەزىلەر ئۇنىڭغا ھەۋەسلىنىپ : «بەختىتەلىيىڭ ئوڭ ئىكەن ئەكبەر ، كىچىككىنە تۇرۇپ خاسىيەتلىك سەپەرگە ئاتلاندىڭ ، جاھانىڭ يەنە بىر چېتىنى كۆرۈپ كېلىدىغان بولدۇڭ ! ... » دېيىشەتتى .

ئەكبەر شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئۇستازى جالالىدىن مەۋلىۋىنىڭ ئالدىغا كىردى . خىيالىدا ئۇنىڭغا كۆڭلۈمدىكى گەپلىرىمنى ، كېيىنكى ئارزۇ ـ ئارمانلىرىمنى ئوچۇق ئېيتسام ، بەلكىم ئۇستازىم دادام بىلەن سۆزلىشىپ ئۇنى رايىدىن قايتۇرار ،

دەپ ئويلايتتى . بۇ ، ئۇنىڭ ئاخىرقى ئۈمىدى ئىدى ، ئۇستازىـ نىڭمۇ شۇنداق قىلىشىغا ئىشىنەتتى . لېكىن ئۇ ، دادىسىنىڭ ئۆزىدىن بۇرۇن چىقىپ ، جالالىدىن مەۋلۋى بىلەن ئاللىقاچان سۆزلىشىپ ، بۇ ئىشنى بېكىتىپ بولغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغان ئىدى . شۇڭا ، ئەكبەر ئۇستازىغا كۆيۈپ ـ پىشىپ بىرمۇنچە سۆزلىگەندە ، ئۇستازى ناھايىتى ئېغىر ـ بېسىقلىق بىلەن ئۇنى ئاگاھلاندۇردى :

ـــ ئاتا بۇيرۇقى مۇقەددەس ، ئاتا سۆزىنى ئاڭلاش ـــ پەرزەنت ئۈچۈن ۋاجىپ . خۇشاللىق ۋە رازىلىق بىلەن بۇ سەپەرگە ئاتلان ئوغلۇم . جاھان كۆرىسەن ، زېھنىڭ ئېچىلىدۇ . ئاللانىڭ بەيتىدە ئىبادەت قىلىپ ئىمانىڭ قۇۋۋەت تاپىدۇ . بۇ يەردىكى ئوقۇشنى قايتىپ كەلگەندىن كېيىن داۋاملاشتۇرغىن ، مەن سېنى كۈتىمەن ! ...

مانا شۇنىڭ بىلەن ئەكبەرنىڭ ئاخىرقى ئۈمىدىمۇ يوققا چىقتى ، ئۇنىڭ تاللاش ئىمكانىيىتى قالمىدى . ئۇستازى ئېيتقانـ دەك ، خۇشاللىق ۋە رازىلىق بىلەن دادىسىنىڭ قارارىنى قوبۇل قىلىشقا مەجبۇر بولدى .

شۇ ئىشتىن بىر ھەپتە كېيىن ، ئاتىخانىنىڭ قولىغا ئىككى كىشىلىك پاسپورت ـــ 12 يۈلتۈزلۇق ، تۆت چاسا تامغا بېسىلغان چەت ئەلگە چىقىش گۇۋاھنامىسى تېگىپ ، ئۇنىڭ بېشىنى كۆككە يەتكۈزدى !

ئىككىنچى باب

خەير- خوش ، ئەزىزانە قەشقەر !

1

ئاتىخان سەپەر تەييارلىقىنى باشلىۋەتتى .

نەزەرباغدىكى يەر - زېمىننى شۇ يەردىكى چوڭ بىر زېمىندار ئۇستۇن باھادا سېتىۋالدى . يىپەكچىلىك دۆكىنىمۇ بىر يىللىق ئىجارىگە قويۇلۇپ ، ھەممە پۇل ئالدىن تاپشۇرۇپ ئېلىندى . ئاتىخان پۇتۇن بىساتىدىكى بارلىق تەڭگە ۋە قەغەز پۇللارنى 10 سومىلۇق ، بەش سومىلۇق نىكولاي تىللاسىغا ئالماشتۇرۇپ بولدى ، ئۆيگە ، بالا - چاقىلىرىغا ئىككى يىل يەتكۈدەك تۇرمۇش مەئىشەتلىرىنى غەملەپ بەردى . ئاندىن ئۇ ، بۇ يىل شەھەردىن ھەجگە بېرىشقا يول خېتى ئالغانلار بىلەن ئالاقىلىشىپ ، ھەپتە - ئون كۈن ئىچىدە بىر كارۋان بولۇپ سەپەرگە ئاتلىنىشنى پۇتۇشۇپ قويدى .

بۇ كۈنلەردە خان تىللا ئالدىراش بولۇپ كەتتى ، ئېغىرئاياغ بولۇشىغا قارىماي ، سەپەر تەييارلىقى بىلەن كېچە - كۈندۈز پايپېتەك بولۇپ يۈردى ، بىردەم سەپەر توقىچى ياقاتتى ، بىردەم جىگدە تالقىنى قورۇيىتتى ، بىردەم ئەكبەرنىك كىيىم - كېچەكلىرىنى راسلايتتى . خان تىللا ئەكبەردىن مۇشۇ ئايرىلـ

غانچه مەگگۇ ئايرىلىپ كېتىدىغاندەك ، بەزىدە ئۇنى باغرىغا بېسىپ ، باش - كۆزلىرىنى سىلاپ ، يۇم - يۇم يىغلاپ كېتەتتى . بۇنداق چاغلاردا ، ئەكبەرمۇ ئانا باغرىنىڭ بۇنداق ئىللىق ، مېھىر-لىك ئىكەنلىكىدىن ھۇزۇرلىنىپ ، سائەت - سائەتلەپ ئۇنىڭ قۇچىقىدىن ئاجرىمايتتى .

بۇگۈن بازار كۈنى ئىدى . ئاتىخان چۈشكە يېقىن ئەكبەرنى باشلاپ ئۆيدىن چىقتى . ئۇ ، يارۇاغ دەرۋازىسىدىن ئۆتۈپ ، تۇمەن دەريا بويىدىكى ئۇلاغ بازىرىغا كەلدى . ئۇلاغ بازىرى قىزىپ كەتكەن ئىدى ، چېپىپ يۈرگەن ئات ، ئېشەكلەرنىڭ تۇيىقىدىن كۆتۈرۈلگەن توزۇندىلار بىلەن ھاۋا مانانلىشىپ ، قايىنام - تاشقىنلىقتا چۆمگەن بازار ئاسمىنىنى بىر قەۋەت قويۇق چاڭ - توزان قاپلىغان ئىدى ، ئادەملەرنىڭمۇ چاچ - ساقاللىرىدىن تارتىپ كىرپىكلىرىگىچە توپا باسقان ئىدى . ئاتىخان بازارنى ئارىلاپ ئېشەك كۆردى ، ئۇ سەپەر ئۈچۈن نوچىراق بىر ئېشەك ئالماقچى ئىدى . ئۇنىڭ ئېشەكلەرگە سەپسىلىپ يۈرگىنىنى كۆرگەن بىر بېدىك ئۇنىڭ يېگىدىن تارتىپ سوردى :

— غوجام ، ئۆزلىرىگە ئېشەك لازىممۇ ؟

بېدىك ئوتتۇرا ياشلاردىكى ھاپاناس ، كېلىشىملىك بىر ئادەم ئىدى .

— شۇنداق ، بىر ئېشەك ئالاي دېۋىدىم . — دېدى ئاتىخان بېدىككە .

— بازاردا ئېشەك كۆپ ، ئۆزلىرىگە قانداقراقى بولسا بولار ؟ تەخەيمۇ ، ھاڭگىمۇ ، مېدىمۇ ياكى قېچىرمۇ ، سەپەرچىمۇ ؟

— ماڭا سەپەرچىسى لازىم ، — دېدى ئاتىخان ۋە ئاۋازىنى پەسەيتىپ داۋام قىلدى ، — سەپەرچى بولغاندىمۇ خاسىيەتلىك ئۇزۇن سەپەرگە يارايدىغىنى !

— هه ، بىلدىم ، بىلدىم ، — دېدى بېدىك قولىنى يەڭگىل شىلتىپ ، — سىلىنىڭ سەپەر قۇتلۇق ھەم مۇشكۇل سەپەر ئىكەن ، ئېشەكمۇ شۇنىڭغا لايىق بولمىسا بولمايدۇ . مېنىڭ مەسلىھەتىم ، سىلى بۇگۈن بۇ بازاردىن قايتىپ كەتسىلە . سىلىگە قارا شەھەرنىڭ ئېشىكى بولمىسا بولمايدۇ . قارا شەھەرنىڭ ئېشىكى ھەم يوغان ، ھەم كۈچلۈك ...

— ئۇنداق ئېشەكنى قانداق تاپىمىز ؟ — ئالدىراپ سوريدى ئاتىخان .

— ئىككى - ئۈچ كۈن تەخىر قىلسىلا ، — دېدى بېدىك ۋە ئاتىخاننى دەۋرەپ تۇرغان ئۇلاغ بىلەن ئادەملەر ئارىسىدىن چەتكە ئېلىپ چىقتى ، — مېنىڭ بىر تونۇشۇم قارا شەھەردىن بىر توپ ئېشەك ھەيدەپ كېلىۋاتىدۇ . مەن سىلىگە شۇنىڭدىن بىرنى تاللاپ بېرەي ...

— ياخشى كۆڭۈللىرىگە رەھمەت !...

— رەھمەتنى ھازىر ئەمەس ، كېيىن سەپەردە ئېيتالا !

— مەن سىلىنى نەدىن تاپىمەن ؟

— يەنە مۇشۇ يەردىن تاپىلا ، مېنىڭ بازىرىمۇ ، مازىرىمۇ مۇشۇ ، — دېدى بېدىك ۋە ئىسىم فامىلىسىنى ئېيتىپ بېرىپ خوشلاشتى .

ئاتىخان ئۇلاغ بازىرىدىن چىقىپ ، سەرراچلىق دۇكىنىغا كەلدى ، ئۇ يەردە ئات - ئېشەكلەرنىڭ ئېگەر - جابدۇقلىرى خۇددى قۇش چاڭگىلىرىدەك تىزىلىپ ، ئېسىلىپ كەتكەن ئىدى . ئۇ يەردىكى تەييار ئۇچىلىقلار ئاتىخانغا يارىمىدى . ئۇ ، ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەت بىلەن دۇكاندارغا يوغان ھەم ئازادە گىلەم ئۇچىلىقتىن بىرنى بۇيرۇتتى ، زاكالەت ئۈچۈن ئادەم باشلىق كۈمۈش تەڭگىدىن بىرنى قويۇپ كەتتى .

— تەييار ئۇچىلىقنى ئالساق بولۇۋېرەتتىغۇ ، دادا ! —

دېدى ئەكبەر دادىسىنىڭ ئالايىتەن ئۇچىلىق بۇيرۇتقانلىقىغا ھەيران بولۇپ ، ـــ نەرخىمۇ ئەرزان ئىكەن .

ـــ ياق بالام ، بۇيرۇتقىنىمىز دۇرۇس بولدى ، ـــ دېدى ئاتىخان ئۇنىڭغا قىسقىلا چۈشەندۈرۈپ ، ـــ ئۇچىلىق سەپەر ئۈچۈن بەك مۇھىم ، كېيىن بىلىپ قالىسەن !...

ئەكبەر بۇ گەپلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمىسىمۇ ، « ھە » دەپ قويۇپ ، يەنە دادىسىنىڭ ئارقىسىدىن پاپپاسلاپ كېتىۋەردى .

ئۇلار ئەمدى پىچاق بازىرىغا كەلدى . نۇرغۇن پىچاقچىلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ ، نېمە ئۈچۈندۇر كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنگەن ناتىۋان بىر پىچاقچىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى ۋە ئەكبەرگە قاراپ :

ـــ ئوغلۇم ، پىچاق دېگەن ئوغۇل بالىنىڭ ھەمراھى ، سەپەردە كېرەك بولۇپ قالىدۇ ، ساڭىمۇ بىر پىچاق ئېلىپ بېرەي ، ـــ دەپ ، تۇچ دەستىلىك ، ئۆتكۈر بىر خەنجەرنى قولىغا ئېلىپ باھاسىنى سوريدى ، ـــ ئۇستام ، بۇ خەنجەرگە قانچە پۇل بەرسەم بولار ؟

ـــ بىر چارەك قوناقنىڭ پۇلىنى بەرسىلە ، غوجام ، ـــ دېدى پىچاقچى قارا كۆيە باسقان يۈزىگە كىچىككىنە ئىللىقلىق يۈگۈرتۈپ .

ـــ ۋاي ـ ۋۇي ، ئادەمنىڭ قولى يەتمىگۈدەك نېمانچە يۇقىرى باھا بۇ ! ـــ دېدى ئاتىخان رايى قايتىقاندەك بىر تەلەپپۇزدا ، ـــ يولدىراق گەپ قىلمامىلا !

ـــ قىممەت ئەمەس ، تەخسىر ، مال ئېسىل ! ـــ دېدى پىچاقچى ۋە قولىدىكى ئارقار مۇڭگۈزىنى يونۇشقا باشلىدى ، يۈز ـ كۆزلىرى قارىيىپ ، پۈرلىشىپ كەتكەن بۇ ئادەمنىڭ ياۋاش ، ئىشچان ۋە راستچىللىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى .

ـــ بىر تال تۆمۈرنى چاقلاپ ، تۇچ دەستىنىڭ تۆشۈكىگە

سانجىپلا پىچاق ياساش تەسمۇ ! ـــ ئاتىخان بۇ گەپلەرنى گەپ تېشىش ئۈچۈن دېدىمۇ ياكى تىجارەتچىگە خاس گىجىگلىق بىلەن دېدىمۇ ئۆزىمۇ بىلمەي قالدى ، ـــ ئۇنىڭ ئۈستىگە تىغى كەسمەيدىغاندەك قىلىدۇ !

ـــ تىغى كەسمەس ! ؟ ـــ پىچاقچى خۇددى غۇرۇرى ھاقارەتلەنگەندەك ، قولىدىكى ئىشنى شاققىدە قويۇپ ، يېنىدا تۇرغان بىر تال قىلنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ ئاسمانغا ئاتتى ـ دە ، خەنجەرنى بىر شىلتىپ ھېلىقى قىلنى ئىككىگە بۆلۈۋەتتى . خەنجەر ئۇنىڭ قولىدا ئويناپ كەتكەندەك بولدى .

ـــ مانا بۇنى تىغ دەيدۇ ! ـــ دېدى ئۇ زەردە بىلەن .

ئاتىخان كۆڭلى يۇمشاق ، قائىدە ـ يوسۇنلۇق ئادەم ئىدى . ئۇ پىچاقچىنىڭ ھۇنىرىگە ھەقىقەتەن قايىل بولدى .

ـــ بولدى ، خەنجەرنى مەن ئالدىم ، ـــ دېدى ئۇ مەردلىك بىلەن ، ـــ ماڭا يەنە ياخشى ئۇستىرىدىن ئىككىنى تاللاپ بەرسىلە .

ـــ دادا ، ئۇستىرىنى نېمە قىلىسەن ؟ خەنجەرنى ئالغاندىن كېيىن بولمىدىمۇ ؟ ـــ دېدى ئەكبەر قولىدىكى خەنجەرنى ئۇيان ـ بۇيان ئايلاندۇرۇپ كۆرۈپ .

ـــ ئۇستىرىنىڭ ئىشنى خەنجەر قىلالمايدۇ ، بالام ، ـــ دېدى ئاتىخان ۋە پىچاقچى تاللاپ بەرگەن سەدەپ ساپلىق بىر ئۇستىرىنىڭ تىغنى تىرنىقىغا تەگكۈزۈپ كۆرۈپ داۋام قىلدى ، ـــ بىز ھەمىشە شەھەر ـ بازارلارنى ئارىلاپ ماڭمايمىز ، يولىمىزدا تۇگىمەس چۆل ـ جەزىرە ، تاغ ـ داۋانلار بار . كىشىلەرنىڭ چاچ ـ ساقىلىنى ئېلىشتا ئۇستىرا بولمىسا بولمايدۇ . بۇ ئۇستىرا ماڭا يارىدى ئۇستام ، يەنە بىرنى بەرسىلە .

ئاتىخان بەلەن ئۇستىرىدىن ئىككىنى ئالدى ، بۇنىڭدىمۇ باھا تالاشماي ، پىچاقچىنىڭ دېگىنىنى بەردى .

ئاتا ـ بالا پىچاق بازىرىدىن قايتىپ ، بىر دوقمۇشتىن قايرىلىشىغا ، شۇ يەردىكى لاي پەشتاقلىق مەسچىتنىڭ يېنىدا ئولـ تۇرغان قېرىسال پالچى ئۇلارنى توۋلاپ قالدى :

ـــ تەخسىر كەلسىلە ، ئۆزلىرىگە ۋە ئوغۇللىرىغا بىر پال ئېچىپ باقاي ، ئۇلۇغ بازار كۈنى ، كۆڭۈللىرى پاكىز ، يوللىرى روشەن بولسۇن !

ئاتىخان چىپىدە توختاپ قالدى ، دىنىي ۋە پەننىي كىتابلارنى خېلى كۆپ ئوقۇغان ، ھەمشە ھىدايەت يولىدىكى ئۆـ لىما ۋە دەرۋىشلەرنىڭ سۆھبىتىنى ئىختىيار ئەتكەن بۇ ئادەم ئەزەلدىن بۇنداق پالچىلارغا ئىشىنىپ كەتمەيتتى ، لېكىن بۇ گۈن قۇلاق يوپۇرۇپ ئۆتۈپ كېتىۋېرىشكە كۆڭلى ئۇنىمىدى ، ئاخىر « پالچىغا ئىشەنمە ، پالسىزمۇ يۇرمە » دېگەن ئەقىدە بويىچە ، سەپەر ئالدىدا بۇ قېرى پالچىنىڭ كارامىتىنى كۆرۈپ بېقىش ئۈـ چۈن ، ئاستا قەدەم بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى .

پالچى سېمىز ، بومبا ساقال ، جاغال كۆز ، بېشىدا سەللە ، ئۇچىسىدا چوڭ يوللۇق نىمكەش بەقەسەم تون ، پۇتىدا مەسە ـ كالاچ بار ، كۆرۈنۈشى سۈرلۈك ئادەم ئىدى . ئۇ ، ئالدىغا يېيىۋالغان بىر پارچە ئاق رەختنىڭ ئۈستىگە « پالنامە قۇرئى يەككە ئەنداز » نامىلىق كونا كىتابنى قويۇپ ، تەسۋى سىيرىپ ئولتۇراتتى .

ئاتىخان بىلەن ئەكبەر ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ زوڭزايدى ، پالچى بوش ئاۋازدا كۈسۈرلاپ قانداقتۇر بىر ئايەتنى ئوقۇدى ۋە ئاخىرىدا : « مېنىڭ پالىم ئەمەس ، ھەزرىتى دانىيال ئەلەيھىسـ سالامنىڭ پالى بولغاي ، ئىلاھا ئامىن ! » دەپ دۇئا قىلدى ، ئاندىن « بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم » نى ئۈچ قېتىم ئوقۇپ ، بىر پارچە ئاق قەغەزگە قەلەم بىلەن چېكىت قويۇشقا باشلىدى ، ئۇنىڭ ئاغزى توختىماي بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلايتتى . پالچى بىرىنچى

تۆت قۇرغا خۇددى تۆت مىسرالىق شېئىردەك تەخمىنىي چېكىتلەرنى قويغان ئىدى ، شۇ يوسۇندا تۆت قۇرلۇقتىن تۆت قېتىم چېكىت قويۇلغاندىن كېيىن ، قەغەز ئۈستىدە 16 قۇرلۇق چېكىتلىك سىزىقلار كېلىپ چىقتى . پالچى ئەمدى ئۇنى ئۆزئارا جۈپلەپ ، جۈپ ۋە تاققا ئايرىغاندىن كېيىن ، جۈپ سىزىقلارغا بىر خىل بەلگە ، تاق سىزىقلارغا يەنە بىر خىل بەلگە قويۇپ ، ئاخىرىدا ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدىغان غەيرىي شەكىلدىكى بىرنەرسىلەرنى چىقاردى ، ئاندىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ، يېرىم يۇمۇلغان كۆزلىرىنى لەپىدە ئېچىپ ، ئاتىخانىغا قاراپ بەلەن ئاۋازدا سۆزلەشكە باشلىدى :

— بۇ شەكىلدە لەھيان كېلىبدۇر . بۇ شەكىل مۇشتىرىگە تەئەللۇق ، كۈنى پەنجشەنبە ، سائىتى زۇھەل ، يۇلتۇزى ئوتتۇر ، لەھيانىنى سەئدى خارج دەرلەر . ھەركىمنىڭ پالىغا لەھيان كەلسە ، ئەي پال ئىگىسى بىلگىل ، ئاگاھ ۋە دانا بولغىلكى ، ساڭا ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ پالى كەلدى . بۇ پال ناھايىتى مۇبارەكتۇر : تەلىيىڭ بەلەن ۋە كۈچلۈكتۇر ، تەندۇرۇس ، سالامەت بولۇرسەن ، ئۆمرۈڭ دۆلەت بىلەن ئۆتەر . تىجارەت ، ئوقەتتىن تولا پايدا ئالۇرسەن ، ئۆتنە ـ ئامانەتلىرىڭ قولۇڭغا كېلۇر ؛ ئۆيدىن ـ ئۆيگە يۆتكىلۇرسەن ، ياخشى چۈش كۆرۈرسەن ، سەپەر بولۇر ، مازارلارغا زىيارەتكە بارۇرسەن ، پەرزەنتلىرىڭ كاتتا ئالىم بولۇر ، ئەلچىلەر ياخشى خەۋەر كەلتۈرۈر ، دوست ـ يارلىرىڭدىن ۋاپا كېلۇر ، كېسەل پات ساقىيۇر ، خەتىرى يوق . بۇ كېسەل مۇسۇلمان پەرىلەرنىڭ ئەسىرىدىن بولۇر ، باش ئاغرىقى سەپرادىن بولغاي ، كېسەلگە سەۋەب قىلۇر بولسا ، پەنجشەنبە كۈنى سېرىق جان باغلاپ ، 41 نان قىلىپ ، قوقاق دۇئاسى ، يەل دۇئاسى ، كۆز دۇئاسى ، ئال دۇئاسى ، يىغىن دۇئاسى ، قەسىدە سۇلايمان ، قەسىدە بەردەنىڭ ھەربىرىنى 41 دىن

ئوقۇپ ، چوڭ يولدا ئوتلاق قېقىپ تارقاتقاي ! ئالماق ـ ساتماقتىن مەنىپەئەت بولۇر ، پال ئىگىسى يالغۇز بولسا ، پات نىكاھ بولۇر ، ئەر ـ خوتۇننىڭ سازاۋەرچىلىقى ياخشى كېچەر ، ئەمما پات جۇدا بولۇر ، ئوغرى ئالغان مال تېپىلۇر ، ئوغرى قاچىدۇ ، تۇتۇلمايدۇ ، دەۋايى خۇسۇمەت قىلساڭ ، دەۋانى ئالۇرسەن . سەپەرگە كەتكەن پات كېلەلمەيدۇ ، ئۇزاققا قالۇر ، لېكىن سەپەردىكى كىشىنىڭ ئەھۋالى ئوبدان ، ياخشىدۇر . مالۇ ـ مىراس ، مالۇغايىب قولۇڭغا كېلۇر ، خەۋپ ـ خەتەر ، قورقۇنچتىن ئەمىن بولۇرسەن ؛ ساڭا سەپەر بولۇر ، سەپەردە جىق پايدا كۆرۈرسەن ، ئىلىمدىن ، ھۈنەر ـ سەنئەتتىن بەھرە ئالۇرسەن ، پادىشاھلاردىن ئىنئام ئالۇرسەن . ئۈمىدلىرىڭ ، مۇراد ـ مەقسەتلىرىڭ ئۇزاقتىراق ھاسىل بولۇر ؛ دۈشمەن بار ، كۈچلۈكتۇر ، لېكىن ئەلھال ساڭا زەرەر يەتكۈزەلمەس ، بەندى ـ زىندانغا چۈشكەنلەر پات خالاس بولۇر . ۋاللاھۇئەئلەم بىسساۋاب !...

پالچى سۆزدىن توختاپ ، چوڭقۇر بىر نەپەس ئالدى ، كۆزلىرىنى خىيالەن يۇمۇپ ، بېشىنى تۆۋەن ئەگدى . ئۇ ، خېلى ئۇزاق توختىماي سۆزلىگەچكە ، خالتىلىشىپ قالغان ئېگىكلىرى لىپىلداپ كەتتى .

پالچىنىڭ ئەمرىمەرۇپقا كەلتۈرۈپ ئېيتقان سىرلىق سۆزلىرى ئاتىخانغا چوڭقۇر تەسىر قىلدى . بۇنداق تاسادىپ توغرا كېلىشنى ئۇ قۇتلۇق سەپەر ئالدىدا خۇدا تەرىپىدىن كەلگەن ياخشى بېشارەت دەپ چۈشەندى . شۇڭا ئۇ ، چوڭقۇر بىر ئىچكى تۇيغۇ بىلەن :

ـــ ئىنشائاللا ، دېگەنلىرى كەلگەي ئاقساقال ! ـــ دېدى ۋە يانچۇقىدىن بىر دانە كۈمۈش تەڭگىنى ئېلىپ پالچىغا ئۇزاتتى ، ئۇنىڭ گۆشلۈك ، مېغىز رەڭ قولى ھاياجاندىن تىترەپ كەتتى .

ئاتىخان پالچىنىڭ يېنىدىن خۇشال قايتتى ، كۆڭلى

تاتلىق بىر سېزىمدىن تېپىچە كلەيتتى .

— ئوغلۇم ، — دېدى ئۇ ، شۇ خۇشاللىق بىلەن يېنىدا كېتىۋاتقان ئەكبەرنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ ، — كۆڭلۈم تۇيۇپ تۇرىدۇ ، بىزنىڭ بۇ قېتىمقى سەپىرىمىزنى ئاللا ئاسان قىلىدۇ . بايىقى گەپلەرنىمۇ پالچىنىڭ ئاغزىغا ئاللا سالغان . ئاللا ھەممىدىن بۇيۇك ، ئۇنىڭسىز كۆچ - قۇۋۋەت ، مۆجىزە يوق ، ئوغلۇم !...

ئەكبەر بۇ گەپلەرنى پەرۋاسىزلىق بىلەن ئاڭلىدى ، شۇ تاپتا ئۇ ، ئىسسىقنىڭ دەستىدىن ئۇسساپ ، لەۋلىرى گەزلىشىپ كەتكەن ئىدى . شۇڭا ، ئەكبەر دادىسىنىڭ ھېسسىياتىدىن ، خۇشاللىقىدىن خەۋەرسىز بىگانە ئادەمدەك ئۆزىنىڭ گېپىنى دېدى :

— دادا ، بەك ئۇسساپ كەتتىم ، دوغ ئىچەيلى ، يا بولمىسا ، ماروژنى ئېلىپ بەرگىنە !

— بىردەم تەخىر قىل ، — دېدى ئاتىخان ئوغلىغا دوق قىلغاندەك بىرئاز سوغۇق تەلەپپۇزدا ، — ئالدىمىزدا چايخانا بار ، چاي ئىچىمىز !

ئۇلار قايناق بازار - رەستىلەرنى ئارىلاپ ، ئوردا ئالدىغا كەلدى . بۇ يەرمۇ ئادەم تىنالمىغۇدەك دەرىجىدە تىقما - تىقماق ئىدى ، ئېلىپ - ساتارلارنىڭ ۋارقىراش - جارقىراشلىرى ، بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن خىلمۇخىل بازارلارنىڭ شاۋقۇن - سۈرەنلىرى ئادەمنىڭ قۇلاق - مېڭىسىنى يەپ ، نېرۋىسىنى قاخشىتاتتى ...

ئاتىخان دەۋرەپ يۈرگەن كىشىلەر ئارىسىدىن ئۇرۇلۇپ - سوقۇلۇپ ئۆتۈپ ، بىر تونۇش تۇماقچىنىڭ دۇكىنىغا كەلدى ، ئۇنىڭ بىلەن قىسقىلا سالاملىشىپ ، ئۆزى بىلەن ئەكبەرگە سەپەرلىك ئىككى تۇماق بۇيرۇتتى ، ئاندىن ئۇ يەردىن تېزلا ئايرىلىپ ، چوڭ بىر باققاللىق دۇكىنىنىڭ يېنىدىكى چايخانىغا

كىردى . چايخاننىدىمۇ ئادەم كۆپ ئىدى . چايخاننىڭ ۋاسا جۇپلۇق ئېگىز تورۇسىنى ئىس قاپلاپ ، قارا ـ قۇرىدىن ھاسىل بولغان تورلار ساڭگىلاپ تۇراتتى ، ھاكلىرى ئۇركۈپ ، لاي سۇۋاقلىرى كۆرۈنۈپ قالغان تامغا ھەمەزەكتىن ئايلاندۇرۇپ زەدىۋال تارتىلغان ئىدى . ئوچاقتا چاراسلاپ كۆيۈۋاتقان ئوت بىلەن قازان ۋە چەينەكلەردىن كۆتۈرۈلگەن ئىسسىق ھور بۇ كۆرۈمسىز چايخاننى بەئەينى ھۆپۈللەپ تۇرغان ھاممامدەك قىزىتىۋەتكەن ئىدى . شۇ ھالەتتىمۇ كىشىلەر باش ـ كۆزلىرىدىن شۇرقىراپ ئېقىۋاتقان تەرلىرىنى دەممۇدەم سۈرتۈپ ، چاي ئىچكەچ پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى ...

ئاتىخان چايخاننىڭ ئىچىدىن ئورۇن تاپالماي سىرتقا چىقتى . چايخاننىڭ ئالدىمۇ خېرىدارلار ئۇچۇن راسلانغان ئىدى . چۆرىسىگە قىزىل لەمبۇقتىن لەپلىمە تارتىلغان كەڭ بورا چەللە ئۇ يەرگە سايە تاشلاپ ، ئازادە پېشايۋان تۈسىگە كىرگۈزۈپ قويغان ئىدى . ئۇ يەر ـ بۇ يەرگە سېلىنغان پالاز ۋە كىگىزلەر ئۈستىدە ئادەملەر گىرە بولۇپ ئولتۇراتتى .

ئاتىخان شۇ يەردىن ئىككى كىشىلىك ئورۇن تېپىپ ، چايچىنى چاقىردى ، بىر ياش بالا ئىككى پىياله بىلەن بىر پەتنۇسنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى .

ـــ ماۋۇنى چەينەككە سېلىپ ، ئوبدان دەملەپ ئەكېلىپ بەرگىنە ، ـــ دېدى ئاتىخان ھېلىقى بالىغا بايا يولدىن ئېلىۋالغان بىر پارچە نۆكچە ناۋاتنى ئۇزىتىپ ، ـــ شىرمان نان بولسا ، بىرنى ئالغاچ كەل !

ـــ خوپ ، مانا ھازىر ، ـــ چايچى بالا قەغەزگە ئورالغان ناۋاتنى ئېلىپ ئىچكىرى كىرىپ كەتتى .

چايخانا قىزىق بىر يەر ، بۇ يەرنى جەمئىيەتنىڭ ئەڭ سەزگۈر ، ئەڭ جەلپكار يېرى دېيىشكە بولىدۇ . بۇ يەرگە كۆنۈپ

قالغان ئادەم ئۆيىدە بەتتە پولۇ بولسىمۇ تاشلاپ قويۇپ ، مۇشۇ يەرگە چىقىپ ، بىر بۇردا نان بىلەن بىر پىياله چاينى ئىچكەچ پاراڭلىشىپ ئولتۇرىدۇ . بۇ پاراڭنىڭ تېمىسى بەكمۇ كەڭ ، بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرىدىن تارتىپ ، ئۇ دۇنيانىڭ سىرلىرىغىچە ، مەشھۇر تارىخىي ۋەقەلەردىن تارتىپ ، تېخى تۇنۇگۇن مۇشۇ ئەتراپتا يۈز بەرگەن ئەرزىمەس جېدەل ـ ماجىراغىچە ؛ شەھەر-نىڭ تۆت دەرۋازىسىنى سوراپ ياتقان ئاتامان ـ لۇكچەكلەرنىڭ ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىشلىرىدىن تارتىپ ، تۈمەن دەريا بويىدىكى ئىت تالاشتۇرۇش ، خوراز سوقۇشتۇرۇشقىچە مۇشۇ يەردە پاراڭلار بولىدۇ ، ئۆزئارا خەۋەرلەر يەتكۈزۈلىدۇ . بەزىلەر بۇ خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ قاقاقلاپ كۈلۈشىدۇ ، بەزىلەر ھەسرەت چېكىدۇ ، بەزىلەر ياقىسىنى تۇتۇپ توۋا دەيدۇ ؛ يەنە بەزىلەر بولسا ، بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرىدىن ھەيران بولۇپ ھاڭۋېقىپ ئولتۇرىدۇ ...

بۇ گۈنىمۇ بۇ چايخانا بۇنداق پاراڭلاردىن خالي ئەمەس ئىدى . ئاتىخانىنىڭ يېنىدا گىرە بولۇپ ئولتۇرغان تۆت ئادەم قىزغىن پاراڭغا چۈشكەن ئىدى . ئاتىخان ئۆزىنى ھەرقانچە قا-چۇرسىمۇ ، لېكىن بۇ گەپلەر ئۇنىڭ قۇلىقىغا ناھايىتى ئوچۇق ئاڭلىنىپ تۇردى :

ـــ ھەي ـ ھەي ! ... سىلەر كۆرەلمەي ئارماندا قالدىڭلار ، ئاغىنىلەر ! ـــ دېدى بىرسى تامىقىنى چاكىلداتقان ھالدا بايا كۆرۈپ كەلگەن خوراز سوقۇشتۇرۇش ئەھۋالىنى سۆزلەپ ، ـــ خوراز دېسە ، مانا شۇنى دېسە بولىدۇ ! كاساپەتنىڭ كۆزى ئوت ، بېخىرى شەمشەر ئىكەن . مەيدانغا شۇنداق تاشلۇىدى ، قاناتلىرىنى قېقىپ ، بازلاپ بېرىپ ، ھېلىقى توم تاجىنى بىرلا تېپىك بىلەن ۋاڭ دېگۈزۈۋەتتى ...

ـــ ھەرقانچە بولسىمۇ ، بىزنىڭ چار خورازغا يەتمەس!ـــ دېدى ئارىدىن پوچىراق كەلگەن بىرسى ، ـــ بىزنىڭ ھېلىقى

باغنى سىلەر بىلىسىلەر ، بامداتتا كىرىپ كەتكەن ئادەم نامازشامدا ئاران ئايلىنىپ چىقالايدۇ ! مانا شۇنداق ئالەمچە باغقا بىزنىڭ ئاشۇ چارخوراز قارايدۇ ، ئەمەسما !؟ ئۇنى بوش چاغلىماڭلار ، ئۆتكەن يازدا ئىككى ئوغرى تامدىن ئارتىلىپ چۈشۈپتىكەن ، چارخوراز بىلىپ قېلىپ ، ئىككىسىنى ئىككى تەپىك بىلەن تامدىن ئىرغىتىۋېتىپتۇ ...

— قالتىسقۇ ! — دېدى دەسلەپ سۆزلىگەن ھېلىقى ئادەم قىزىقىپ ، — شۇ خوراز ھازىر بارمۇ ؟

— ھەي ! ... ئۆتكەندە ئۇششاق بالىلار ئوغرىلاپ كەتتى ، دېگىنە !

ئۇنىڭ جاۋابىدىن ھەمراھلىرى دەسلەپ ھەيران بولۇپ ، ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قالدى ، كېيىن ئۇلار بىردىنلا گەپنىڭ تېگىگە يېتىپ ، پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى .

ئاتىخانمۇ بۇ پوچىنىڭ چاندۇرماي ، ناھايىتى سىپايىلىق بىلەن مەنىلىك پو ئاتقانلىقىدىن ھۇزۇرلىنىپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى .

ئەمدى بۇلارنىڭ « خوراز » توغرىسىدىكى پاراڭلىرىنى ئاتىخاننىڭ ئارقا تەرىپىدە ئولتۇرغان بىرنەچچە « ئۇزۇن قۇلاق » لارنىڭ دەرۋېشىلەرچە سۆھبىتى بېسىپ كەتتى . بۇ گەپلەرمۇ ئىختىيارسىز ھالدا ئاتىخاننىڭ قۇلىقىغا قۇيۇلۇپ تۇردى :

— سىلى ئاڭلىدىلىمۇ ئاداش ، ھېلىقى مامۇت كانايىنىڭ دېيىشىچە ، بىرنەچچە كۈننىڭ ئالدىدا شەنجاڭ يامۇلىدا ھەرەمگە بارىدىغانلارغا چەك تاشلاپتۇ ، بەزىلەرگە چىقىپتۇ ، بەزىلەرگە چىقماپتۇ ، چىققانلىرى خۇشاللىقتىن كۈلۈشۈپتۇ ، چىقمىغانلىرى خاپىچىلىقتىن يىغلىشىپتۇ . مەن دەيمەن ، بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى نېمىدېگەن قىزىق ! بەزىلەر پۇلى يوق ، جېنىنى باقالماي يىغلاۋاتقان ، بەزىلەر بولسا ، پۇللىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن خەجلەيدىغان يەر

تاپالماي يىغلاۋاتقان ! ...

ـــ هەي ئاداش ، تۆت گىرداب ، سەككىز قىرغاقنىڭ هەممىسىدە ئاللا ياراتقان هېلىقى قارا قازاننىڭ قۇلىقى تۆتتە ! پادىشاهدىن تارتىپ گادايغىچە هەممىسىنىڭ ئۆز دەردى بار ! بۇ دۇنياداۋاجايىپ زاتلار ئۆتۈپتىكەن . ئۇلار كەشۇي ئەرۋاهلاردىن خەبەردارلار ئىكەن . بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى ئاخىرەتتە بولمايدۇ ، ئاخىرەتنىڭ ئىشلىرى بۇ دۇنياداۋكۆرۈنمەيدۇ ! لېكىن ، بۇنداق كىشىلەر ئاخىرەتتىكى ئىشلارنى كۆرىدىكەن . ئىنساندا ئىككى كۆز بار ، دەيدۇ . بىرى زاتىن كۆز ، يەنە بىرى باتىن كۆزمىش . باتىن كۆزنى دىل كۆزى دەيدىكەن . بۇنداق كىشىلەر خۇداغا باغلىنىپ ، خۇدا يولىدا زىكىر قىلىپ ، دىل كۆزى بىلەن ئاخىرەتتىكى ئىشلارنى كۆرىدىكەن . سۇلتانى ئاپئاق خوجامنىڭ مۇرىتى دىۋانە مەشرەپ خۇداغا ناله قىلىپ ، نېمە ئۈچۈن بىرنى شاه ، بىرنى گاداه ، بىرنى ئوك ، بىرنى سارالك ، بىرنى باي ، بىرنى گاداي ياراتتىڭ دەپ ، باتىن كۆزى بىلەن ئۇ دۇنياغا قاراپتۇ . قارىسا ، هەممە ئادەم ئۆز ئىشى بىلەن بەنت ، هەممىسىدە غەم ـ غۇسسە ، ئۇلاردىن خۇشاللىق ، راهەت يىراق ، شۇ چاغدا مەشرەپ ئويغىنىپ قارىسا ، ئۆزى يورۇق ئالەمدە تۇرغان . شۇ چاغدا ئۇ :

« باقسام بۇ جاهاندا هەممىگە دەردۇئەلەم بار ،
هەر كىشىنىڭ كۆڭلىدە بىر زەررىچە غەم بار . »

دېگەن شېئىرنى ئوقۇپتۇ ۋە خۇدادىن : « كىشىلەردىكى بۇ غەم ـ غۇسسەلەرنى كۆتۈرۈۋەتكىن » دەپ ناله قىپتۇ . بۇ چاغدا ئاللاتا ـ ئالادىن ۋەهيى كېلىپ : « مەن خەلق ئەتكەن بۇ كىشىلەر ئاشۇ غەم ـ غۇسسىلىرى بىلەن مېنى تاپىدۇ ، مېنى ياد ئېتىدۇ » دەپتۇ .

شۇڭا ، كىتابتا : جەننەت ھەق ، دوزاخ ھەق ، مىزان ھەق ، تارازۇ ھەق ، ھېسابكا ھەق ، سىرات (كۆۋرۈك) ھەق ، دېيىلگەن .

ـــ مۇنداق دېسىلە ، ئادەم بالىسىنىڭ بېشىغا كەلگەن دەرد ـ ئەلەملەر ئەلمىساقتا ئاللا تەرىپىدىن پېشانىگە پۈتۈلگەن ئىكەنده !

ـــ ئەلھەق شۇنداق ! ...

ئەمدى ئاتىخاننىڭ خىيالىنى بۇ پاراڭلار ئەمەس ، بەلكى چايخانىنىڭ ئىچىدىن چىقىۋاتقان دۇتارنىڭ يېقىملىق ئاۋازى تارتىپ كەتتى . كىمدۇر بىرسى دۇتارنى بوش ، لېكىن مۇڭلۇق تىرىڭشتىپ ، لەرزان ئاۋازدا ناخشا ئوقۇۋاتاتتى :

بارساممەن مەدىنەمگە ،
نۇر ـ زىيالار كانىگە .
ئەرزىمىزنى ئېيتايلى ،
پەيغەمبەر سۇلتانىگە .

بولسا قاناتىم ، يەتسەم ھەرەمگە ،
دەردىمنى ئېيتاي زىبا سەنەمگە !

ناخشا ئاتىخاننىڭ مەيلىنى تارتىپ كەتتى . ئۇ ، ئۆرىدەپ ، بوينىنى سوزۇپ ئىچىگە قارىدى ، لېكىن بۇ خۇش نەپەس ، كۆڭلى پاك غەزەلخاننى كۆرەلمىدى ، ئۇنىڭ قەلبىدە بۇ ئادەمگە نىسبەتەن غايىبانە بىر ھۆرمەت ۋە قىزىقىش ئورناپ قالدى . ئاتىخان ئۆزىنىڭ پات ئارىدا ئاشۇ دۇتارچى ئارزۇ قىلىپ ، ئۇلۇغلىغان يەرگە بارىدىغانلىقىنى ، ئاددىي كىشىلەر چۈشىدىمۇ كۆرۈشكە ئېرىشەلمەيدىغان مۇقەددەس جايلارنى تاۋاپ قىلىدىغانلىقىنى ئويلاپ ، ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشاللاندى ، بىر خىل يۈكسەك ئىپتىخارلىق تۇيغۇسى پۈتۈن ۋۇجۇدىنى چىرماپ ئالدى !

2

ئاتىخان جامائەت بىلەن خوشلىشىش ئۈچۈن كاتتا نەزىر بەردى.

يوغان قوشقار قان قىلىندى. بامداتتىن يېنىپ كىرىشكە باشلىغان مېھمانلارنىڭ چاشكاغچە ئايىغى ئۈزۈلمىدى. ھەممەيلەن ئۈزاقتىن - ئۈزاق دۇئا قىلىپ، ئۈنىڭ تېنىگە ساقلىق، سەپىرىگە ئامانلىق تىلىدى. بەزى بىلىمدان قاريي - خەلپەتلەر ئەمرىمەرۇپ قىلدى. ئۇلارنىڭ ھەر 10 ئېغىز سۆزىنىڭ توققۇزى قۇرئان كەرىم ئىدى. بۇ ئەمرىمەرۇپلەر ئىچىدە، جامائەتنىڭ نەزىرىگە چۈشۈپ، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ئورناپ قالغىنى، كاتتا ئۆلىما مەۋلانە شەرىپىددىننىڭ ئەمرىمەرۇپى ئىدى. بېشىغا مىسقالى داكىدىن چاققانغىنا سەللە ئورىغان، ئېگىز بوي، چىرايى ئاق سىپىرىق، ماش گۈرۈچ ساقاللىق بۇ ئادەم داستىخان يىغىشتۇرۇلغاندىن كېيىن، چوڭ مېھمانخاندا لىق ئولتۇرغان كىشىلەرگە قاراپ مۇنداق دېدى:

— ئىسلام دىننىڭ ئەمر قىلغىنىدەك، ئىبادەتلىرىنى يولى بىلەن قىلغان كىشى بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە سائادەتكە ئېرىشىدۇ. چۈنكى، كۈندە بەش قېتىم قازا قىلماي ناماز ئوقۇش، يىلدا بىر ئاي نەپسىنى بېسىپ روزا تۇتۇش، جاندىن ئەزىز كۆرىدىغان ھالال مال - مۈلكىنىڭ بىر قىسمىنى ھېچقانداق بەدەل كۈتمەستىن پېقىر - مۆمىنلەرگە زاكات قىلىش، يول ئازابىغا، سەپەر مۇشەققەتلىرىگە چىداپ ھەج تاۋاپ قىلىش — ئەلۋەتتە ھەرقانداق ئادەمگە ئېغىر كېلىدىغان ئىشلاردۇر. بۇلارنى پەقەت ئاللا ئۈچۈن قىلغان مۇسۇلمان نەپسانىي تۇيغۇلىرىنى، غالجىرلىقلىرىنى يېڭىپ، ئىرادىسىگە ھاكىم بولغان ئاللادىن باشقا

هېچكىمگە بويۇن ئەگمەيدىغان ھۆر بىر ئىنساندۇر . بۇنداق ئىنسانلار باشقىلارنىمۇ ھۆر بىلىدۇ ، ھېچكىمنىڭ مېلىغا ، جېنىغا ، نومۇسىغا كۆز تىكمەيدۇ ، ئىنسان ھەقلىرىگە ھۆرمەت قىلىدۇ . ئىمان ۋە ئىبادەتنىڭ مەقسىتى ـــ ئىگىلىرىنى كامىل بىر ئىنسان قىلىشتۇر ! ـــ مەۋلانە بۇ سۆزلەرنى زورۇقماي ، دۇدۇقلىماي ، ناھايىتى تەبىئىي ھەم سالماق بىلەن ئېيتتى ، كىشىلەرمۇ جىمجىت قۇلاق سېلىپ ئاڭلىدى ، ئاتىخان پەگاھدا ئۆرە تۇرغان ھالدا قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ مەۋلانە شەرىپىددىنگە تەۋەززۇ بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى ، مەۋلانە بېشىنى كۆتۈردى ۋە ئاتىخانغا قاراپ سۆزىنى يەنە داۋام قىلدى ، ـــ بىز ھەممىمىز سىلى جابدۇنغان مۇبارەك سەپەرگە پاتىھە بېرىمىز . يوللىرى ئاق بولسۇن ، مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يەتكەيلا . ئايىتى كەرىمەدە : « ئاللاتائالا ھەج سەپىرىگە كېلىش ئۈچۈن قادىر بولغان بارچە مۆمىنلەرگە ھەجنى پەرز ئەتتى . كىمكى بۇنى ئىنكار قىلسا ، گۇناھى ئۆزىگىدۇر . شۇبھىسىزكى ، ئاللاتائالا ئەھلى جاھاندىن بىھاجەتتۇر ! » دېيىلدۇ . بىز بۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرىمىز ، سىلىنى بۇ قۇتلۇق سەپەرگە ياخشى دۇئالىرىمىز بىلەن ئۇزىتىمىز ، ئاللا مۇشكۈللىرىنى ئاسان ، مەرتىۋىلىرىنى زىيادە قىلسۇن ، ئىككى دۇنيا ئەزىزى مۇكەررەم قىلسۇن ، ئامىن !

جامائەت دۇررىدە دۇئاغا قول كۆتۈردى ، ئۆي ئىچى سىرلىق شۇنىرلاشلار بىلەن تولدى . ئاخىرىدا ، ئاتىخانغا ئۇنلۇك ، ھاياجانلىق ئاۋازدا ئاقىبول تىلىدى ، ئۇنىڭ قۇتلۇق سەپىرىنى مۇبارەكلىدى !

ئەتىسى چۈشتىن بۇرۇن ، قەشقەرنىڭ تۆت دەرۋازىسى ئىچىدىن ھەج سەپىرىگە ئاتلانغان 29 ئادەم چوڭ بىر كاروان بولۇپ ، قىزىل دەريا كۆۋرۈكى بويىغا كەلگەندە توختىدى ، ئۇلار ئۇزاتقىلى چىققان نەچچە يۈز ئادەم بىلەن مۇشۇ يەردە ئاخىرقى

قېتىم خوشلاشماقچى ئىدى. قىزىل دەريا بويى قايناق بازارغا ئايلىنىپ كەتتى، بىر - بىرىدىن ئايرىلىشقا قىيمىغان كىشىلەر-نىڭ كۆزىدە ياش داۋالغۇيتتى، يۈرىكىدە بولسا، بېسىپ بولماس جۇدالىق پىغانى ئۆرلەيتتى. ئۇلار قۇچاقلىشىپ، سۆيۈشۈپ، بىر - بىرىگە ياخشى تىلەكلەرنى تىلىشەتتى. ئاتىخانۇ ئايالى ۋە بالا - چاقىلىرى بىلەن بىر چەتتە خوشلىشۋاتاتتى. خان تىللا بېشىغا چېكەن ئاقپىيجە ئارتىپ، ئۇچىسىغا كەڭ نىمچا كىيىۋالغان ئىدى. ئۇنىڭ يىغىدىن كۆزلىرى ئىششىپ، ئاۋازىمۇ پۈتۈپ كەتكەن ئىدى. ئۇ، ئەكىبەرنى ئاخىرقى قېتىم ئۆز يېنىغا چاقىردى، ئەكىبەر يۈگۈرۈپ كېلىپ، ئانىسىنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتتى، گويا ئانا مېھرىنىڭ مەيىن شاملى ئۇنى يەلپۈپ ئۆتكەندەك بولدى، ئەكىبەر ئانىسىنىڭ تاتلىق ھىدىنى تويماي سۈمۈرەتتى. ئانا ئىچ كۆيەر ئوغلىنىڭ باشلىرىنى سىلاپ، ماڭلىيىدىن سۆيۈپ، يەنە ئۆزىنى تۇتالماي ئېسەدەپ كەتتى، ئېغىر جۇدالىق ھەر ئىككىيلەننى دەرماندىن كەتكۈزگەن ئىدى...

ئاتىخان ئۇلارنى بىر - بىرىدىن تەستە ئاجراتتى ۋە خان تىللانىڭ قورسقىدىكى بالىنى ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ:

— ئەگەر ئوغۇل بولسا، ئىسمىنى سەپەر قويۇڭلا، بۇ قېتىمقى قۇتلۇق سەپەرنىڭ يادنامىسى بولۇپ قالسۇن؛ مۇبادا قىز بولۇپ قالسا، ھەجەر قويۇڭلار، خۇدا يولىدىكى ھەج تاۋاپنىڭ يادنامىسى بولۇپ قالسۇن! — دېدى ۋە يوغان گىلەم خۇرجۇن ئارتىلغان سۇر ئېشەكنى ئەكىبەرگە تۇتقۇزۇپ، ھەمراھلىرى تەرەپكە ماڭدى.

ئەكىبەر يېتىلەپ كېتىۋاتقان سۇر ئېشەك سوكال قۇيرۇق، سالپاق قۇلاق بولسىمۇ، لېكىن ئۆز ۋاقتىدا بېدىك تەرىپلىگەندەك، يوغان ھەم كۈچلۈك ئىدى.

خوشلىشىش، يىغا - زار ئاستا - ئاستا بېسىقتى. ئاتىخان

ئۆز هەمراهلىرىنىڭ ئارىسىغا كېلىپ ، ئۇلار بىلەن سالاملاشتى ۋە خالىسانە نىيەت بىلەن مۇنداق دېدى :

ـــ جامائەت ، بىز ياخشى ئارزۇ ـ تىلەك بىلەن قۇتلۇق سەپەرگە ئاتلاندۇق . بۇگۈندىن باشلاپ ، بىز بىر ئېرىقنىڭ سۈيى ، بىر ئازگالنىڭ لېيى ! ...

سەمىمىيلىك ۋە دوستانىلىق بىلەن ئېيتىلغان بۇ سۆزلەر كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ياقتى . ئۇلار ئۆز ئىچىدە بۇنداق توغرا نىيەتلىك ، خالىسانە بىر ئادەمنىڭ بولغانلىقىدىن خۇشال بولۇشتى . ئاتىخان هەقىقەتەنمۇ ئاق كۆڭۈل ، ساپ تەبىئەتلىك ، ئۆزىنى تۇتقان ئادەم ئىدى . ئۇنىڭ مۇنداق ئۆزىنى تۇتۇشى باشقىلارغا بەكمۇ سالاپەتلىك كۆرۈنەتتى .

كارۋان ئۇزاتقۇچىلاردىن ئاستا ـ ئاستا ئايرىلىپ ، كۆۋرۈك تەرەپكە سىلجىشقا باشلىدى . ئاتىخان كۆۋرۈك ئۈستىدىن ئاخىرقى قېتىم قىزىل دەريا سىغا قارىدى ، ئۇلارنى بېقىپ ئۆستۈرگەن ئانا دەريانىڭ ئۇلۇغ ، شاۋقۇنلۇق سۈيى دۇغلىنىپ ، بوزامتۇل چايقىلاتتى ، دەريانىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى سۆگەت دەرەخلىرىنىڭ مەجنۇن تاللىرى دەريادىن كۆتۈرۈلگەن يېنىك سەلكىندە تىنماي يەلپۈنەتتى !

كارۋانىنىڭ ئەڭ ئالدىدا ، قوڭۇر رەڭلىك شاش ئايغىرغا مىنىۋالغان ئاتچى قاسىم تايغان قىزىل دەريا كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ ، ئارقىغا قارىدى ۋە سەپەرگە ئاتلانغانلار بىلەن ئۇزىتىپ چىققانلارنىڭ هەققىگە ئۇزاق بىر دۇئا قىلدى ـ دە ، ئارقىدىن هەزرىتى ئەلىشىر ناۋائىي ئۆز ۋاقتىدا مۇبارەك هەج سەپىرى ئىشقىدا يازغان بېيىتنى ئىشتىياق بىلەن ئوقۇپ ، يولىنى داۋام قىلدى:

« مىنكىم ، بۇ سەۋدا نىزار ئەيلىدى ،
هەۋەس ئىلكىدە بىقارار ئەيلىدى .

ئۇرارمەن قەدەم تاكى بارغۇنچە گام① ،
كى بولغاي ، مۇيەسسەر ماڭا ئۇشبۇ كام② .
ئەگەر بولسا بۇ يولدا ئۆمرۈم تەلەپ ،
چۇ ، بۇ يولدىدۇر ئۇ ھەم ئىرۇر شەرەپ . »

قاسىم تايغان باشلاپ كېتىۋاتقان كارۋان ئاستا ـ ئاستا ئۇزاپ كەتتى ، قىزىل دەريانىڭ شاۋقۇنلۇق ئاۋازى بىلەن ئۇزاتقۇچىلارنىڭ ھەسرەتلىك يىغا ـ زارلىرىمۇ يىراقتا قالدى .

مانا بۇگۈن ئۇلار ھەج تاۋاپ ئىشىدا گۈزەل يۇرتىدىن ئايرىلىپ ، تىنچ ، خىرامان تۇرمۇشنىڭ خۇشاللىقلىرىدىن ۋاز كېچىپ ، قۇتلۇق ، مۇشكۈل سەپەرگە ئاخىر ئاتلاندى .

بۇ ، دەل مىلادىيە 1948 ـ يىلنىڭ ئىيۇل ئېيى ئىدى .

3

قاسىم تايغان تەجرىبىلىك ، پىشقان ئاتچى ئىدى . بۇ مۇشكۈل سەپەرنىڭ تاغ ـ داۋانلىرى ، چۆل ـ جەزىرىلىرى ، ھەيۋەتلىك دەريا ـ ئېقىنلىرى ئۇنىڭ ئۈچۈن بەش قولدەك ئېنىق ، گويا داغدام يولدەك راۋان بولۇپ كەتكەن ئىدى .

قاسىم تايغان ھەر خىل ئىزلارغا ۋە يۇلتۇزلار ئورنىغا قاراپ يولنى پەرق ئېتەلەيتتى . ئۇ ، بۇ قېتىم ئۆزى باشلاپ ماڭغان 29 ئادەمنى پاكىستاننىڭ گىلگىت شەھىرىگىچە ئاپىرىپ قويۇشنى ئۇستىگە ئالغان ئىدى .

ئۇلار قىزىل دەريا بويىدىن ئايرىلىپ ، تۆتىنچى كۈنى چۈشتە مىسكەر ③ گە يېتىپ كەلدى . ھاۋاسى شالاڭ ، سوغۇق

---

① گام ـــ مەنزىل ، كۆزلىگەن يەر .

② كام ـــ بەخت ، مەقسەتكە يېتىش .

③ مىسكەر ـــ ھازىرقى قونجىراپ .

شامال سوقۇپ تۇرىدىغان ، ئەتراپى سىم توساقلار بىلەن قورشالغان كۆرۈمسىز چېگرا ئۆتىگىدە بىرەر يۈزدىن ئارتۇق ئادەم توپلاشقان ئىدى . ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى پاسپورتسىز بولۇپ ، چېگرا ساقچىلىرىنى سېتىۋېلىش يولى بىلەن چېگرىدىن ئۆتۈپ كېتىش كويىدا يۈرگەنلەر ئىدى . بىرنەچچە كۈندىن بېرى خېلى كۆپ ئادەمنىڭ 20 سەردىن كۈمۈش تەڭگە خەجلەپلا ، چېگرىدىن ئاسانلا ئۆتۈپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا قىزغىن پاراڭلار بولۇۋاتاتتى . بۇ ھال پاسپورتى بارلارنىڭمۇ دەرھال ئۆتۈپ كېتىشنى قىينىلاشتۇرۇپ قويغان ئىدى . ئاتچى قاسىم تايغان بىلەن يەنە بىرنەچچە ھەمسەپەرلەر ئاتىخاننىڭ يېنىغا كېلىپ ، ئۇنىڭغا ئىلتماس قىلدى :

— ئۆزلىرى ساقچى ئەمەلدارلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ ، بىزنىڭ رەسمىيەتلىرىمىزنى تېزراق بېجىرىپ بېرىشنى ئېيتىپ باقسىلىرى قانداق ؟ بۇ يەر تۇرىدىغان يەر ئەمەس ئىكەن ، بىر دەقىقە بولسىمۇ بۇرۇنراق يولىمىزغا ماڭايلى !

— بولىدۇ ، — دېدى ئاتىخان كۆپچىلىكنىڭ ئىلتماسىنى قوبۇل قىلىپ ، — مەن بېرىپ سۆزلىشىپ باقاي !

تۆت كۈنلۈك سەپەر كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە ، ئاتىخاننىڭ ئىشەنچىلىك ، ھالال ، غەمگۇزار ئادەملىكىنى ئىسپاتلىغان ئىدى . شۇڭا ، ھەممەيلەن تەبىئىي ھالدا ئۇنىڭدىن ئەقىل سورايدىغان ، ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ كارۋان بېشى ، مەنىۋى تۈۋرۈكى دەپ قارايدىغان بولۇپ قالغان ئىدى . بۇنىڭ ئىچىدە پەقەت بىرلا ئادەم — كۆزلىرى يوغان ، نەزىرى تېز ، لېكىن قاراشلىرى پەرۋاسىز ، گەپلىرى بىمەززە غوجىموللىلا ئۇنى پىسەنت قىلمايتتى .

ئاتىخان ساقچى باشلىقىنى ئىزدەپ ، يىراقتىكى دۆڭلۇكتە قارىيىپ تۇرغان ئۆي تەرەپكە قاراپ كەتتى . غوجىموللا بولسا ، يۈك ئارتىلغان چىپار قېچىرنى يېتىلەپ ، ئادىتى بويىچە گەپ تىك

تىڭلاش ئۈچۈن ، كىشىلەر توپىنى ئارىلاپ نىشانسىز كېزىشكە باشلىدى . ئۇ ، بۇگۈن كۈننىڭ ئىسسىق بولۇشىغا قارىماي ، پۈتىغا ئالاھىدە بۇيرۇتۇپ تىكتۈرگەن يۇمشاق مەسە - كالاچ ، ئۇچىسىغا بۇخارا بەقەسەمدىن ئۈزۈن تون كىيىپ ، بېشىغا ئافغاننىڭ سۈرمە رەڭ شايى سەللىسىنى ئورنۇالغان ئىدى .

غوجىموللا قېچىرىنىڭ تىزگىننى سول قولىغا يۆگەپ تۇتۇۋالغان ئىدى . ئۇ ، ھەرقانداق شارائىتتا قېچىرىدىن ئايرىلمايتتى ، ئۆزى بېتىلەپ يۈرەتتى .

ئالدىنقى كۈنى كارۋان مۇز تاغ داۋىنىدىن ئۆتكۈچە ، غوجىموللىنىڭ يۈرىكىنى قاتتىق چۆچۈتىدىغان بىر ئىش بولدى . مۇسا داڭقان دېگەن ئادەم ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭغان ئىدى . مۇسا داڭقاننىڭ بۇرنىغا غوجىموللا يېتىلەپ كېتىۋاتقان قېچىردىكى يۈكتىن ئۆتكۈر زىرە پۇرىقى پۇراپ كەتتى . ئۇ ، ھەيران بولۇپ ، داۋاندىن چۈشكەندىن كېيىن غوجىموللىغا يانداشىپ كېلىپ :

— موللام ، پاكىستانغا زىرە ئېلىپ ماڭلىمۇ نېمە ؟ بۇ تاۋىمۇ تەتۇر ئىش بوپتىغۇ ! ... دەپ سوردى . لېكىن غوجىموللا قىلچە دۇدۇقلىماي ، پەرۋاسىز ھالدا :

— يوقسۇ ، تەقسىر ! تاغاردىكىلەرنىڭ ھەممىسى ھەپتىيەك . راۋالپىندى بىلەن كاراچىدىكى قېرىنداشلارنىڭ بالا - چاقىلىرىغا ئۈيغۇرچە بېسىلغان ھەپتىيەك لازىم ئىكەن ، شۇنى ئېلىپ ماڭدىم ، بۇ تازىمۇ ساۋابلىق ئىش دېسىلە . ئەمدى زىرە پۇرىقىغا كەلسەك ، ئۆز ۋاقتىدا تاغارغا زىرە قاچىلاپتىكەن ، شۇنىڭ پۇرىقى تېخىچە تۇگىمىگەن چېغى ! — دەپ ، تۇيۇقسىز سورالغان بۇ قىيىن سوئالغا ئاسانلا جاۋاب بەرگەن ئىدى . بۇ جاۋاب مۇسا داڭقاننى كۆڭلىدە پەيدا بولغان تاسادىپىي گۇمانىي سېزىمىدىن خالاس قىلغان ئىدى .

غوجمولا ئۆزئارا سودا ـ سېتىق قىلىشۋاتقان ، ئۇ-
ياقتىن ـ بۇياققا چېپىپ يۈرگەن ، ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن
ئالدىراپ تۇرغان ئادەملەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ ، قەيەردە پاراڭ بول-
سا ، قۇلىقىنى شۇ يەرگە يېقىپ خېلى ۋاقتىنى ئۆتكۈزدى . بۇ
ئارىلىقتا ئۇ ، چېگرا بويىغىمۇ يېقىنلاپ كەلدى . بۇ يەردىكى ئا-
دەملەرنىڭ ئەس ـ يادى قانداق قىلىپ چېگرىدىن تېزراق
ئۆتۈۋىنىڭ كويىدا ئىدى . غوجمولا ئۆزىدىن بەش ـ ئالتە قەدەم
نېرىدا مۇقۇلدىشىپ تۇرغان بىرنەچچە ئادەمگە قارىغىنىچە تۇرۇپ
قالدى . ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بەستلىك ، گىروي بىرسى ئۇنىڭغا
بەكمۇ تونۇشتەك قىلاتتى . غوجمولا يەنە بىرئاز ئالدىغا سىل-
جىپ ، كۆزلىرىنى قىسىپ تۇرۇپ ، ئۇنىڭغا زەن قويۇپ
قارىدى ... «دەل ... دەل ئۆزى شۇ ! ئۇ ، بۇ يەردە نېمە ئىش
قىلار ؟ ... »

غوجمولىغا تونۇش كۆرۈنگەن ئادەمنىڭ كىيىنىشى ،
تۇرقى يىراق بىر سەپەرگە ئاتلانغاندەك كۆرۈنەتتى : ئۆشنىسى-
دىكى يېڭى گىلەم خۇرجۇننىڭ بىر كۆزىدە تۇلۇم ، يەنە بىر
كۆزىدە نېمىلەردۇر تومپىيىپ تۇراتتى .

«ئۇمۇ چېگرىدىن ئۆتۈپ بىر يەرگە بارامدۇ نېمە ؟ ۋاي
خۇدايىم ، ئۇنىڭ بىلەن ھەمسەپەر بولۇپ قالساق ، نەس باسقىنى
شۇ ! بىزنى سويغان پىيازدەك گاڭسا ـ جىسا قىلىپ قويىدۇ ئۇ
لۇكچەك ! ...»

غوجمولىنىڭ ئەرۋاھى ئۇچتى ، بۇ يەردە تۇيۇقسىز
ئۇچراپ قالغان بۇ ئادەم ئۇنىڭ پىكرىنى چالغىتىپ ، كۆڭلىنى
غەشلىككە سالدى ، غوجمولا دەماللىققا نېمە قىلىشنى بىلمەي
ئارقىغا قايتماقچى بولۇپ تۇرۇۋىدى ، مۇسا داڭقان بىلەن دوقۇ-
رۇشۇپ قالدى ، مۇسا داڭقان ئۇنىڭغا ئالدىراپ خەۋەر يەتكۈزدى :
ـــ ئاتىخان بايا چېگرا ئەمەلدارى بىلەن سۆزلىشىپ

كەپتۇ ، ئۇلار بىزنى ئەتە چۈشتىن كېيىن چېگرىدىن ئۆتكۈزۈشكە ماقۇل بوپتۇ ...

بۇ گەپلەر غوجىموللىنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى ، ئۇ ئۆز خىيالى بىلەن بەنت ئىدى :

— ئۇنى چېگرىدىن ئۆتكۈزسە بولمايدۇ ... ئۇ يامان ئادەم ...

— غوجىموللا ، سىلىگە نېمە بولدى ؟ — مۇسا داڭقان ھەيران بولۇپ ، ئۇنىڭ پېشانىسىنى تۇتتى ، — قىزىتمىلىرى ئۆرلەپ قالمىغاندۇ ؟

— راست دەيمەن ... — غوجىموللا يەنىلا شۇ گەپتە ئىدى ، — ئۇنى چېگرىدىن ئۆتكۈزسە بولمايدۇ ! قوي ئارىسىغا بۆرە كىرىپ قالىدۇ ! ...

مۇسا داڭقان ئۇنىڭغا ھەم ھەيرانلىق ، ھەم قىزىقىش بىلەن تىكىلىپ قارىدى . غوجىموللا كەكلىك قاش ، كاپچاق يۈز ، سېرىق ساقال ئادەم ئىدى . ئۇ ، گەپنى تېز قىلغاچقا ، ئاڭلىغۇچىلار تازا زەن قويمىسا ، نېمە دەۋاتقانلىقىنى دەماللىققا ئاڭقىرالماي قالاتتى .

— كىمنى دەيلا ، كىمنى ! ؟ — سوريدى مۇسا داڭقان بىتاقەت بولۇپ .

— ئاۋۇ ئادەمنى كۆرلىمۇ ؟ ! — غوجىموللا بىگىز قولى بىلەن ھېلىقى ئادەمنى ئىشارە قىلدى ، — ئاۋۇ يېڭىسار تۇمىقى كىيگەن ، گىلەم خۇرجۇنلۇق ئادەمنى دەيمەن !

— ھە ، كۆردۇم ، — دېدى مۇسا داڭقان پەرۋاسىزلا ، — ئۇ ئادەمگە نېمە بوپتۇ ؟

— ئۇ دېگەن چوڭ قىمارۋاز ، داڭقى بار لۇكچەك ... ئىسمى ھېلىمشا ! ...

مۇسا داڭقان بۇ گەپنى ئاڭلاپ ، ھېلىمشاغا باشقىچە نەزەر

بىلەن قاراشقا باشلىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بۇ ئادەمنىڭ پۈتۈن - سۈرۈك، بېجىرىم قىياپىتى ئوچۇق نامايان بولدى.

هېلىمشا پالۋان قامەت، تۈرگۈن ئادەم ئىدى، پۈت - قوللىرى غەپسى يوغان ئىدى. بىرلا قارىغان كىشىگە ئۇنىڭ قولى ئېيىق شاپىلىقىدەك، پۇتى بولسا تۆگە تاپىنىدەك كۆرۈنەتتى. شۇڭا، بۇرادەر - ئۇلپەتلىرى ئۇنى «ئاتىنى قۇيرۇقىدىن تۇتۇپ پىرقىرىتىدۇ» دەيتتى. كىشىلەرگە ھەممىدىن بەك تەسىر قىلىدىغىنى، ئۇنىڭ پىچاقنىڭ ئىزى بار قارىمۇتۇق يۈزىدىكى يوغان، دۈگىلەك كۆزلىرى ئىدى. بۇ كۆزلەر ئاجايىپ نۇرلۇق، ھۆكۈمران ۋە ئىرادىلىك ئىدى.

هېلىمشانىڭ سول پۇتى ئىككى ئەنلىك قىسقا بولغاچقا، يول يۈرگەندە خۇددى دولقۇن يېرىپ ئۇزۇۋاتقان قېيىققا ئوخشاش «شۇڭغۇپ - شۇڭغۇپ» ماڭاتتى. هېلىمشانىڭ گەۋدىسى، شاپ بۇرۇتى، كۆتىمەك ساقلى كىشىلەرگە ئۇنى ئۆز يېشىدىن خېلى چوڭ كۆرسىتەتتى، لېكىن هېلىمشا بۇ يىل 41 ياشقا كىرىپ، قىرانلىق دەۋرىدە ياشاۋاتاتتى.

هېلىمشا بۇنىڭدىن توققۇز يىل بۇرۇن ئۆيلەنگەن بولسىمۇ. لېكىن ئۆي تۇتقان ئەمەس، نەدە قورسىقى تويسا شۇ يەرگە بېرىپ، نەدە كەچ بولسا، شۇ يەردە تۈنەپ يۈرۈيدىغان جاھانكەزدىلەردىن ئىدى.

لېكىن، ئۇنىڭ بۇگۈنكى ھالىتى باشقا ۋاقىتلارغا زادىلا ئوخشاشمايتتى.

هېلىمشا بۇگۈن پاكىز، چىرايلىق كىيىنۋالغان ئىدى. پۇتىدا كاپكازچە قىزىل ئۆتۈك بار ئىدى. كەڭ ئاغلىق ئاق تامبال، ئاق چوتا يەكتەكنىڭ ئۈستىدىن نىل رەڭ چەكمەن چاپان كىيىپ، بېلىنى مايسىرەڭ شايى بەلۋاغ بىلەن باغلىۋالغان ئىدى، سول يانپېشىدا كۈمۈش تولتىلىق يوغان پىچاق ساڭگىلاپ

تۇراتتى . يەكتىكىنىڭ يېڭى چاپىنىنىڭ يېڭىدىن سەل كەم بىر غېرىچ ئۇزۇن ئىدى . ئۇ ، قىش ـ ياز بېشىغا كۆك موۋۇت تاشلىق يېڭىسار تۇمىقىنى كىيىۋالاتتى . تاپقان ـ تەرگەن پۇللىرىمۇ شۇ تۇماقنىڭ ئىچىدە نەمدىلىپ تۇراتتى ...

مۇسا داڭقان ھېلىمشادىن كۆزىنى ئېلىپ ، ھەمراھىغا قارىدى ، غوجىموللا چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ ، ھېلىمشا بىلەن سوقۇشىدىغاندەك ئەلپازدا ھومىيىپ تۇراتتى .

ـــ تۇرقىدىن يامان ئادەمدەك قىلمايدىغۇ ، غوجىموللا ، ـــ دېدى ئۇ ھەمراھىنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلەلمەي ، ـــ تازا كۇچكە تولغان پالۋاندەك كۆرۈندۇ .

غوجىموللا تېرىكىپ كەتتى :

ـــ سىلى نېمىدەپ يۇرۇيدىلا مۇسراخۇن ، ئۇنىڭ يۈزىدىكى پىچاقنىڭ ئىزىنى كۆرمىلىمۇ ؟ ئۇ دېگەن شەھەرنىڭ تۆت دەرۋازىسىدا نامى بار چوڭ قىمارۋاز ، قارام لۇكچەك !

ـــ ئەجەب مەن ئاڭلىماپتىكەنمەنا ؟ ـــ سوريدى مۇسا داڭقان دەرگۇمان بىلەن .

ـــ سىلى دېگەن سودىگەرچىلىك بىلەن شەھەرمۇ ـ شەھەر يۇرۇيدىغان ئادەم تۇرسىلىرى ، ئۇنداق قىمارۋازلارنىڭ ئەھۋالىنى نەدىن بىلىدىلا ، ـــ دېدى غوجىموللا ئۆز گېپىنى يورغىلىتىپ ، ـــ ئۇ تېخى قاتىللىق قىلىپ قېچىپ چىقتىمۇ ، خۇدا ئۆزى بىلىدۇ ، يۇرسىلە ، دەرھال مەسلىھەتلىشىپ بۇ ئىشنىڭ بىر ئامالىنى قىلايلى !

ئۇلار ئىككىسى بايا چۇشكۇن قىلغان يەرگە قايتىپ كەلدى . بىرنەچچەيلەن ئاتىخاننى چۆرىدەپ ، قوي سودىسى ئۇستىدە پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى .

ئاتىخان بۇ ئىككىسىنى كۆرۈپلا مۇنداق دېدى :

ـــ بايا بىر قويچى بىر پادا قوي ھەيدەپ كەپتۇ ، داڭلىق

پامىر قويلىرى ئىكەن ، بەزىلىرى موزايىدەك يوغان ، بىر تىللاغا ئۇچتىن قوي گەپلەشتۇق . ھەممىمىز يىغىش قىلىپ ئون نەچچە قوي ئېلىۋالايلى دەۋاتىمىز ، ھەربىرلىرىنىڭ پىكرى قانداق ؟

ـــ ياخشى گەپ ئىكەن ، ئېلىۋالايلى ، ـــ دېدى مۇسا داڭقان دەرھاللا قوشۇلۇپ ، ـــ بۇ ئۇزۇن سەپەردە گۆش - مايسىز يۈرگىلى بولماس .

ئاڭغىچە جۇلدۇر چاپان بىر قويچى ئون نەچچە قوينى ھەيدەپ كەلدى ، بۇ قويلار ئاپئاق ئۇزۇن يۇڭلۇق بولۇپ ، بەزىسى قارا زاڭاق ، بەزىسى سىرىق زاڭاق ئىدى . يوغانلىقىدىن ئۇستىگە ئەكىبەردەك بالىلار مىنسە خېلى يەرگىچە كۆتۈرۈپ كەتكۈدەك كۆرۈنەتتى .

ـــ راست ئېسىل قويلار ئىكەن ، ـــ دېدى مۇسا داڭقان بىر قوينىڭ قۇيرۇقىنى دەڭسەپ ، ھەۋەس بىلەن ، ـــ ئۇستىگە ئىككى - ئۈچ چارەك يۇك ئارتىپ قويساقمۇ بىمالال مېڭىۋەرگۈدەك !

ـــ ئاسىيە خېنىمنى مىندۇرۇپ قويارلا ، ـــ دېدى غوجىموللا ھەم چاقچاق ، ھەم كىنايە بىلەن ، ـــ خوتۇن كىشى دېگەننىڭ ۋەزنى يوق !

مۇسا داڭقان بۇ گەپنى مىيىقىدىكى سوغۇق بىر كۈلكە بىلەن ئۆتكۈزۈۋەتتى .

ئاسىيە خېنىم ئۇنىڭ ئايالى ئىدى . 29 كىشىلىك بۇ كارۋاندا بەش ئايال بولۇپ ، ئۇنىڭ ئۈچى ئوغۇللىرى ھەجگە ئېلىپ ماڭغان ئاقۋاش ئانا ، ئىككىسى ئەرلىرى بىلەن ھەج سەپىرىگە ئاتلانغان ئوتتۇرا ياشلىق چوكانلار ئىدى .

قوي سودىسى تۈگىدى ، ئاتىخان ئادەم بېشىغا پۇل چېچىپ ، ئۈچ تىللاغا توققۇز قوي ئالدى .

بايا تىندىن بېرى بىتاقەت بولۇپ تۇرغان غوجىموللا بۇ

ئىش تۈگىشى بىلەنلا ھېلىمشا توغرىسىدا سۆزلەپ ۋايساپ كەتتى:

— ئەگەر بۇ قىمارۋاز چېگرىدىن ئۆتۈپ ، بىز بىلەن سەپەرداش بولۇپ قالسا ، بىزنى خاتىرجەم قىلمايدۇ . ئۇنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ ، « ياماندىن يار بويى قاچ » دېگەن گەپ بار . چېگرا باشلىقلىرىغا ئېيتىپ ئۇنى توسۇپ قالايلى !

بىرئاز غۇلغۇلا بولدى ، بەزىلەر غوجىموللىنىڭ پىكرىنى خوپ كۆردى . لېكىن ، كۈتمىگەن يەردىن ئاتىخان باشقىچە پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويدى :

— غوجىموللا ، بۇ دۇنيادا ھەركىم ئۆزىنىڭ رىزقى بىلەن ياشايدۇ ! بۇ ئادەم بۇرۇن قىمارۋاز بولغان بولسا ، ھازىر يامان ئىشتىن قول ئۈزۈپ ، قۇتلۇق سەپەرگە نىيەت قىلغان ئوخشايدۇ . بىز ئۇنى توسساق ، ئاللا ئالدىدا گۇناھ قىلغان بولىمىز !

— سىلى ئاڭلىمىغانمۇ ؟ ! — دېدى غوجىموللا چالۋاقىغاندەك تەرىنى تۈرۈپ ، — ياماندىن كېلەر كاساپەت ، ياخشىدىن كېلەر شاپائەت ! ئۇ قىمارۋازنىڭ بىزنىڭ ئارىمىزدا تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قېلىشى ياخشىلىقتىن بېشارەت ئەمەس !

غوجىموللا شۇنداق دېدى ـ دە ، يەنە شۇ قېچىرىنى يېتىلىگەن پېتى ئالچاڭلاپ چېگرا قاراۋۇلخانىسى تەرەپكە قاراپ كەتتى .

غوجىموللا ئىمانى سۇس ، شۇم ئەڭگىز ئادەم ئىدى . لېكىن ئۇ ، بۇ ئاجىزلىقنى ئاغزىنىڭ يۇمشاقلىقى بىلەن چىرايىدا ھەمىشە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ساختا ھەجىيىش بىلەن يېپىپ كېتەتتى .

غوجىموللا چېگرا قاراۋۇلخانىلىرىنى ئارىلاپ ، بىرەر ساەتتەك ئاۋارە بولدى ، بىر ئۇيغۇر ساقچىغا يالۋۇرۇپ يۈرۈپ ، ناھايىتى تەسلىكتە ئۇلارنىڭ باشلىقى بىلەن كۆرۈشتى .

تاغ شامىلىدىن يۈزلىرى قارىداپ ، كىچىككىنە پىستە

كۆزلىرى ياشاڭغىراپ تۇرىدىغان ، ئالتۇن چىشلىق بۇ چېگرا باشلىقى بەكمۇ ئالدىراش ئىدى ، ئالدىراشچىلىقتا مىجەزىمۇ چاچىقۇن ، سەپىرا بولۇپ كەتكەن ئىدى . بۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ قۇلىقىغا قۇرۇق گەپ خۇشياقمايتتى . غوجىموللا ئاۋۋال ئۇنىڭغا ئىككى سەر كۈمۈش تەڭگىنى ئەپچىللىك بىلەن سۇڭگۈتتى ، ئاندىن ھېلىمشانىڭ ئەھۋالىنى كۆپتۈرۈپ ئېيتتى ، ھېلىقى ئۇيغۇر ساقچى تەرجىمانلىق قىلدى . ئەگەر بۇ ئوتتۇرىدا مۇشۇ تەرجىمانلىق قىلمۇاتقان ئۇيغۇر ساقچى بولمىغان بولسا ، بۇ ئالتۇن چىش باشلىق غوجىموللا سۇڭگۈتكەن ئىككى تەڭگە ئۈچۈن ھېلىمشانى تۇتمىغان بولاتتى ، بەلكى ھېلىمشادىن بىرمۇنچە ئالتۇن ـ تىللاغا ئېرىشىشى مۇمكىن ئىدى . لېكىن ، ئوتتۇرىدىكى بىر گۇۋاھچىنىڭ بولۇشى ئۇنى قائىدە ـ نىزام بويىچە ئىشلەشكە مەجبۇر قىلىپ قويدى . ئۇ ، ئىككى ساقچىنى ئەۋەتىپ ، ھېلىمشانى تۇيۇقسىزلا تۇتتى ۋە قاراۋۇلخانىنىڭ يېنىدىكى ئەنجان تاملىق بىر ئاتخانىغا سولاپ قويدى . ھېلىمشامۇ ھېچقانداق قارشىلىق قىلمىدى ، كۆڭلىدە « خېلى بۇرۇنلا ئىزىمغا ئادەم چۈشكەن ئىكەن ، بۇ چوقۇم ھېلىقى نامەرد ساقچىخانا باشلىقىنىڭ ئىشى ! ... » دەپ تەقدىرگە تەن بەردى .

غوجىموللا بۇ ئىشلارنى ـــ ھېلىمشانىڭ تۇتۇلۇپ ئاتخانىغا سولانغانلىقىنى يىراقتا تۇرۇپ ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى ۋە ئۇستىدىن بىر پارچە ئۇيۇل تاشنى ئېلىۋەتكەندەك يېنىك نەپەس ئالدى ، كۆڭلىمۇ جايىغا چۈشتى . لېكىن ئۇ ، بىھۇدە كەتكەن ئىككى سەر كۈمۈش تەڭگىنى ئويلاپ ، ئىچ ـ ئىچىدىن پۇچىلاندى . « خەيرىيەت ، ـــ دېدى ئاخىر ئۆزىگە ئۆزى تەسەللى بېرىپ ، ـــ چېگرىدىن ئۆتۈش ئالدىدىكى باش ـ كۆزۈمنىڭ سەدىقىسى بولسۇن ! مەن باشقىلار ئۈچۈنمۇ خۇدا يولىدا ياخشى ئىش قىلدىم ، خۇدا ماڭا بۇ پۇلنى ھەسسىلەپ

قايتۇرىدۇ ! ... »

ئەتىسى چۈشتىن كېيىن ، ئاتىخان باشچىلىقىدىكى ھەج قىلىش كارۋىنى چېگرىدىن ئوگۇشلۇق ئۆتۈپ ، يېڭى ۋە جاپالىق سەپىرىنى باشلىدى .

4

قارا ئاسمان بىلەن زېمىن تۇتاشقان ئۇپۇق بوزىرىپ ، يىراقتا ئاقۇش شولا پەيدا بولۇشقا باشلىدى . غەربكە سۈرۈلگەن يېنىك بولۇتلار ئاستا - ئاستا قىزغۇچ تۈسكە كىردى .

ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا ئاجايىپ گۈزەل ، سېھىرلىك تاڭ مەنزىرىسى نامايان بولدى .

كارۋانلار ناماز بامداتىنى ئوقۇپ بولۇپ ، ئەتىگەنلىك ناشتىغا تەرەددۇت قىلىۋاتاتتى ، ئايالار تاشتىن ئوچاق ياساپ ، ئەتراپتىن چاۋار - چاتقال ۋە قۇرۇغان تېزەكلەرنى تېرىپ كېلىپ ، مىس كورىدا چاي قايناتتى ، بەزىلەر تالقان چالدى ، بەزىلەر ھۈمەل چاي ئەتتى ؛ بەزىلەر بولسا ، مايلىق توقاچلارنى كۇرۇشكا ۋە ياغاچ چۆچەكلەرگە چىلاپ ھۇزۇرلىنىپ ئىچىشكە باشلىدى ، شۇ چاغدا بىرسى خۇددى ئاسماندىن چۈشتىمۇ ياكى يەردىن ئۈندىمۇ ئۇلارنىڭ ئالدىدا پەيدا بولۇپ ھەممەيلەننى ھەيرەتتە قالدۇردى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، قېرىنداشلار !

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ! — بىرنەچچەيلەن سالامنى ئىلىك ئېلىپ ، بۇ كۈتۈلمىگەن مېھماننىڭ باش - ئايىغىغا قارىدى .

بۇ ئادەمنىڭ تۇرقىدىن — ئۆتۈكىنى يەلكىسىگە ئارتىپ ، چاپىننىڭ پېشىنى بېلىگە قىستۇرۇپ ، تامبىلنى تىزىغچە تۇرۇپ

ىچە قاتتىق يول
ى مانا مەن دەپلا

لىپ ئىچىۋاتقان
لى تاس قالدى ،
ئىككى كالپۇك-
لۇك چەكچەيگەن
ۇراتتى ، ئۇ كۆز
ۇ ، يە چۈشۈمۈ

پ كېلىشىم ، ـــ
پ ئولتۇرۇپ ۋە
ىلەن بىر گىردە
لۇك چۈش كۆر-
ۇرلۇك ئادەمنىڭ
، سولىتىۋەتكەن
ئۇنىڭ يۈرىكىگە
ىڭ بايا بىردەم-
ۋاشتىن جىددىي

ە ئىشىدىن خە-
ى نەس باسقىنى

ئۇنىڭدىن ئاستا

؟

، ـــ دېدى ھې-

لىمشا كۇرۇشكىدىكى قىزىق چاينى پۇۋلەپ ئىچىۋېتىپ .

— ئوگۇشلۇق بولغاندۇ ؟

— نەدىكىنى ! — ھېلىمشا تەبىئىي تۇز كۆگۈللۈكى بىلەن كۆگىلدىكى گەپلەرنى ئېيتىشقا باشلىدى ، — ئەسلىي تۇ-نۇگۇن كۈندۈزدە ئۆتۈپ كېتەتتىم ، لېكىن قەشقەردىلا ئارقامغا ئادەم چۈشۈپتىكەن ، تۈنۈگۈن تۈيۇقسىزلا تۇتۇپ سولاپ قو-يۇشتى ، ئۇ يەردىنمۇ خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن قۇتۇلۇپ چىقتىم ...

غوجىموللىنىڭ يۈرىكى ئىزىغا چۈشتى ، ئۆز ئىشىدىن ھېلىمشانىڭ پۈتۈنلەي خەۋەرسىز ئىكەنلىكىگە جەزم قىلدى ، شۇنداقتىمۇ ، ئۇنىڭ ھېلىقى ئېگىز تاملىق ئاتخانىدىن قانداق چىقىپ ، چېگرىدىن قانداق ئۆتۈپ كەتكەنلىكىگە ئەقلى يەتمەي ، ھەيران بولاتتى . ۋەھالەنكى ، غوجىموللا ئۇچۇن قىيىن بولغان ئىش ھېلىمشا ئۇچۇن ئاسان ئىدى .

ھېلىمشا شۇ كۈنى چېگرا ئۆتەڭدىكى ھەممە ئادەم ئۇخلاپ ، جاھان تىنچىغان بىر ۋاقىتتا ، يەتتە پەخىشلىك ئەنجان تامدىن ئارتىلىپ سىرتقا چىقتى . بۇ چاغدا ، ھېلىقى ئىككى سەر كۈمۈش تەڭگە پارا يەپ ئۇنى سولاپ قويغان ئالتۇن چىش باشلىقمۇ ئالدىراش ، غوۋغالىق ئىشلارنىڭ قاتىلاڭچىلىقى بىلەن ئۇنى پۈتۈنلەي ئېسىدىن چىقىرىپ قويغان ئىدى . ھېلىمشا ئاتخانىدىن چىقىپلا ئۇدۇل چېگرا ئېغىزىغا كەلدى ۋە ئۇ يەردە كۆزەت قىلىپ تۇرغان ئىككى ساقچىغا ئىككىدىن تۆت تىللانى بېرىپ چېگرىدىن ئاسانلا ئۆتۈپ كەتتى . ئۇ ، بىر تۈلۈم سۇ بە-لەن بىرمۇنچە نان قاچىلانغان گىلەم خۇرجۇننى ئۆشنىسىگە ئارتىپ ، شۇ ماڭغانچە ھېچ يەردە توختىماي جېدەللەپ ماڭدى . ئۇ ، يوغان ، كۈچلۈك شاتۇر پۇتلىرى بىلەن بىر كېچىدىلا مانا بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتىشۋالغان ئىدى .

— خوش ، ئەمدى مەن ماڭاي ، — دېدى ھېلىمشا چاينى

ئىچىپ بولۇپ ، ـــ ھەربىرلىرىنىڭ ئىسسىقلىق بەرگەنلىكىلىرىگە رەھمەت !

ھېلىمشا نەۋقىران گەۋدىسىنى كۆتۈردى . شۇ چاغدا ، غوجىموللىنىڭ كاللىسىغا چاقماق تېزلىكىدە باشقىچە پىكىر كەلدى ، ئەگەر بۇ قىمارۋازنى مۇشۇ پېتى يولغا سېلىۋەتسە ، بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى بۇلارنى پايلاپ ، كېچىسى تېگىش قىلىپ ، مال ـ دۇنياسىنى بۇلاپ كېتىشى مۇمكىن . بۇنداق ئىش چوقۇم ئۇنىڭ قولىدىن كېلىدۇ ، شۇڭا ئەڭ ياخشىسى ، ھېلىمشانى ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ قېلىپ ، ھەممەيلەن ئۇنىڭغا كۆز ـ قۇلاق بولۇپ ، بىللە مېڭىش كېرەك . شۇنداق قىلغاندا ، يىرتقۇچ ھايۋاننى كۆندۈرگەندەك ھېلىمشانىمۇ كۆندۈرۈۋېلىش مۇمكىن!...

ـــ توختىسلا ، ئۆزلىرىنى تونۇغاندەك قىلىمەنا ، ـــ دېدى غوجىموللا بايىقى خىياللىرىدىن روھلىنىپ خۇپىسەنلىك بىـ لەن ، ـــ ئىسىملىرى ھېلىمشاغۇ دەيمەن ؟

ـــ شۇنداق ، سىلى قانداق بىلىلا ؟ ـــ ھېلىمشا ئۇنىڭغا ھەيرانلىق تەرىزدە قارىدى .

ـــ قەشقەردە سىلىنى بىلمەيدىغان ئادەم ئاز ، ـــ دېدى غوجىموللا خۇشامەتگۈيلۈق بىلەن ، ـــ سىلى دېگەن تۆت دەرۋازىدا ناملىرى بار نوچى ! خوش ، سەپەر نەگىچە ؟

ـــ بەيتۇلمۇقەددەسكىچە!

ـــ پاھ ! ... ئۇلۇغ ئىش بوپتۇ ... خۇدايىم نىيەت ـ ئىقبالـ لىرىغا يەتكۈزگەي !

ـــ ئىنشائاللا ... ـــ دېدى ھېلىمشا بىر خىل چوڭقۇر ئىچـ كى تۈيغۇ بىلەن ، ـــ ھەربىرلىرى بىلەن بىللە ھەج تاۋاپ قىلىپ ، خۇداغا توۋا ـ ئىستىغپار ئېيتىپ ، پاكلىنىپ ياناي دەيمەن ! ...

ـــ ئۇنداق بولسا ، بىر ـ بىرىمىزگە ھەمدەم بولۇپ بىللە ماڭايلى ، ـــ دېدى غوجىموللا كۆيۈنگەن قىياپەتتە ، ـــ

سەپەرنىڭ جاپاسى كۆپ ، يالغۇز مېڭىپ قىينىلىپ قالىلا ! ...

غوجىموللا شۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقاندا ، كۆزى ئىختىيارسىز ھالدا مۇسا داڭقانىنىڭ كۆزى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى . مۇسا داڭقان ئۇنىڭغا ھەيران بولغان ، تەئەججۇپلەنگەن قىياپەتتە سوغ ۋە چۈشىنىكسىز نەزەر بىلەن قاراپ تۇراتتى . غوجىموللا يەنە شۇ پەرۋاسىزلىق بىلەن ئۇنىڭغا : « ھەيران بولما ، دۇنيانىڭ ئىشلىرى مۇرەككەپ . ئەقىللىق ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ : « ئىت بىلەن سايە تالاشما ، مۇشۇك بىلەن تۆر » دېگەن گەپنى ئاڭلىغانمىدىڭ ! » دېگەندەك قىياپەتتە كۆزىنى قىسىپ قويدى ، لېكىن غوجىموللا ـ نىڭ ھەيىارلارچە ئويناپ تۇرغان كۆزىدىن شۇملۇق بىلەن ھىيلە ـ مىكىرنىڭ سوغۇق نۇرى چاقناپ تۇراتتى ! ...

ئۈچىنچى باب

مىڭتىكە داۋىنىدىكى جۇدۇن

1

مىڭتىكە داۋىنى مۇشۇ سەپەردىكى ئەڭ خەتەرلىك، مۇشكۈل ئۆتكەللەرنىڭ بىرى ئىدى، بۇ يەردە ھەرقانداق ئادەمنىڭ يۈرىكى ئېغىپ، پۇتى سىرقىرايتتى. بۇنى ھازىر پەقەت قاسىم تايغانلا چوڭقۇر ھېس قىلالايتتى. باشقىلار بولسا، تېخى بۇنداق مۇدھىش تەسىراتنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ باقمىغان ئىدى.

قاسىم تايغان ھاۋاسى ئۆزگىرىشچان، يولى تار، ئەگىم - دوقاللىرى خەتەرلىك بۇ داۋاندىن ئۈچىنچى قېتىم ئۆتۈۋاتاتتى. بىرىنچى قېتىم ئۇ ياش چېغىدا، ئاتچىلىق بىلەن نام چىقارغان دادىسى مامۇت تايغانغا ھەمراھ بولۇپ ئۆتكەن ئىدى. شۇ چاغدا داۋاننىڭ ئۇستىگە چىققاندا، ئۇنى تۇتەك ئەپكېتىپ، ھوشىدىن كەتكىلى تاس قالغان، مەرھۇم دادىسى ئۇنى ئۆزى بىلىدىغان ئاماللار بىلەن قۇتۇلدۇرۇپ قالغان ئىدى. شۇ چاغدا، ئۇلار پۇتىغا ئۆلۈپ قالغان ئات - ئېشەكلەرنىڭ ھۆل تېرىلىرىنى ئوراپ، چو-رۇق ئورنىدا كىيىپ ماڭاتتى، بۇنداق بولغاندا، سىدام تاشلاردىن سىيرىلىپ، كۈتۈلمىگەن خەتەرگە يولۇقۇشتىن ساقلانغىلى بولاتتى. لېكىن، بۇنداق سۈنئىي چورۇقلارمۇ ئۆزۈنغا پايلىمايت-

تى ، ئىككى ـ ئۈچ كۈندىلا ئۆتكۈر تاشلار تىلىپ ، ئۆتمىتۆشۈك قىلىۋېتەتتى ...

ئىككىنچى قېتىم ، قاسىم تايغان ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا باشقا بىر تەجرىبىلىك ئاتچىغا يارىدەمچى بولۇپ ئۆتكەن ئىدى . شۇ قېتىمقى سەپەردە تۈيۇقسىز جۈدۈن كۆتۈرۈلۈپ ، قار كۆچىكەچكە ، تار بىر ئەگمىدىن ئۆتكۈچە بىر تۆگە بىلەن بىر ئادەم يولنى پەرق قىلالماي ھاڭغا چۈشۈپ كەتكەن ئىدى . خۇددى تۇۋۇسىز لەھەتتەك سوغ ۋە چوڭقۇر ھاڭدىن ھېلىقى بەختسىز ئادەمنىڭ ئېچىنىشلىق ناله ـ پەريادى بىلەن زۇۋانسىز ھايۋاننىڭ زەئىپ بوزلىشى خېلىغىچە ئاڭلىنىپ ، بۇ قاراڭغۇ بوشلۇققا ئىلاجسىز قاراپ تۇرغانلارنىڭ يۈرەكلىرىنى ئېزىۋەتكەن ئىدى . شۇ ئېچىنىشلىق ئاۋاز بىلەن شۇ مۇدھىش كۆرۈنۈش ھېلىغىچە قاسىم تايغاننىڭ كۆز ئالدىدىن كەتمەيتتى . ئۇ شۇ چاغدىلا ، ئادەمنىڭ جېنىغا تىكىلگەن بۇنداق خەتەرلىك كەسپتىن قول ئۈزۈپ ، ياخشى يەپ ، ياخشى كىيىمسىمۇ ، ئارامخۇدا ياشاشنى كۆڭلىگە پۈككەن ئىدى . لېكىن ، دادىسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن ، ئۆينىڭ يۈكى مۇشۇ بىرلا ئوغۇلنىڭ زىممىسىگە چۈشتى . ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ، قاسىم تايغاننىڭ ئاتا كەسپى ئىدى . ھەر قېتىم سەپەرگە چىققاندا ، قولغا كىرىدىغان پۇلمۇ ئاز ئەمەس ئىدى . ئەڭ مۇھىمى ، ھەرقانداق ئادەم ئۆزىنىڭ نېمە ئىش قىلىشىدىن ، نەدە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ، ئۆزىنىڭ بەخت ـ پېشانىسىگە پۈتۈلگىنىنى كۆرمەي ئىلاجى يوق ئىدى . قاسىم تايغاننىڭ قارىشىچە ، بىر ئادەمنىڭ بۇ دۇنيادىكى رىزقى تۈگىگەن بولسا ، ئۇ سېھىرگەرلىك قىلىپ كالا مۈڭگۈزىنىڭ ئىچىگە كىرىۋالسىمۇ ، ئەزرائىل ھامان ئۇنىڭ جېنىنى ئالماي قويمايدۇ . شۇڭا ، بۇ دۇنيادىكى ئىنسانلارنىڭ ئۆلۈمى غايىب ، رىزقى نەدە تۈگىسە ، ئامانەت شۇ يەردە تاپشۇرۇلىدۇ ، بۇنىڭدىن مەڭگۈ قېچىپ قۇتۇل-

غىلى بولمايدۇ ، دەپ ئويلايتتى .

قاسىم تايغان ئەنە شۇ ئەقىدە بىلەن بۇ خەتەرلىك كەسپنى يەنە داۋام قىلدى ، تاغ ـ داۋانلاردىن ھالقىپ ، چۆل ـ جەزىرىلەردىن ئۆتتى ، چېگرا بېسىپ ، ئەنجان ، بۇخارا ھەم شەمەيلەرگىچە باردى . بۇ قېتىم مانا شۇ ھەمسەپەرلىرىنىڭ تەلىپى بىلەن قۇتلۇق سەپەرگە ئاتلىنىپ ، مىڭتېكە داۋىنىدىن ئۇچىنچى قېتىم ئۆتۈش ئالدىدا تۇراتتى .

داۋانغا يېقىنلاشقانسېرى ھاۋا سوۋۇشقا باشلىدى . تاغ تەرەپتىن كەلگەن سوغۇق شامال ئۇلارنى توڭدۇرۇپ ، دۇگدەيتىۋەتتى .

ئەڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان قاسىم تايغان ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتتى ، باشقىلارمۇ ئۇنى چۆرىدەپ توختىدى . قاسىم تايغان بېشىغا سالۋار تۇماق ، پۇتىغا غاس ـ غاس ئۆتۈك كىيىۋالغان ئىدى ، ئۇستىدىكى چالا ـ بۇلا ئاشلانغان كەڭ ياقلىق پوستەك جۇۋىدىن دوشاپنىڭ ئۆتكۈر ھىدى كېلىپ تۇراتتى . ئۇ ، بېلىگە تۆگە يۇڭىدىن توقۇلغان بىر سويام كەڭلىكتىكى كاشا باغلىۋالغان ئىدى . قاسىم تايغان ھەمسەپەرلىرىنىڭ ھارغىن چىرايلىرىغا قاراپ مۇنداق دېدى :

ــ ھەربىرلىرىنىڭ سەمىگە سەپ قويايى : داۋاندىكى سەپەر مۇشكۈل ، خەتەرلىك ! يامان تەرەپنى ئويلىمىغىچە ياخشى كۈنلەرگە يەتكىلى بولمايدۇ . جاننىڭ قەرەلى يوق ، بىزنىڭ مىنگەن ئېتىمىز جىنازا ، كىيگەن تونىمىز كېپەنلىك ! ...

كىشىلەر ئىچىدە قورقۇش ، ئەنسىزلىك ۋە غۇلغۇلا بولۇپ كەتتى .

ــ يا رەب ، خۇدا ئۆزۈڭ ساقلا !

ــ ئاللا ، ئۆزۈڭگە سېغىنغان ئاجىز بەندىلىرىڭگە پاناھ بول !

توپ ئىچىدىن غوجىموللىنىڭ ئەندىككەندەك زەئىپ ئاۋازى ئاڭلاندى :

— ئۇنداق شۇم ئېغىزلىق قىلمايلى ، بىزنى خۇدا ساقلايدۇ . بىز سىلىنى يول بىلىدۇ ، دەپ تاللىغان !

— شۇنداق ، مەنمۇ سىلەرنى خۇداغا تاپشۇرۇپ دەۋاتىمەن ! — دېدى قاسىم تايغان ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن ، — تەخسىر ، بۇ ئالەم بىزگە ئامانەت . مىڭ يىل ياشايمەن دەپ تىرىكچىلىك قىلىشىمىز ، هازىر ئۆلىمەن دەپ ئىبادەت قىلىشىمىز لازىم . مەن بىر ئاددىي ئاتچى ، هەربىرلىرىنى باشلاپ كېتىۋاتىمەن ، لېكىن بەندە بەندىنى قوغدىيالمايدۇ ، بۇ دۇنياداً بەندىنىڭ ئىجابەتتىنى پەقەت بىرلا ئاللا بەجا كەلتۈرەلەيدۇ ! هەممىمىزنى خۇدايىم ئۆز پاناهىدا ساقلىغاي !

— شۇنداق جامائەت ، قاسىماخۇن توغرا ئېيتىدۇ ، — دېدى ئاتىخان كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتىشقا ئۇرۇنۇپ ، — هەممىمىز ياخشى نىيەت - ئىقبال بىلەن بۇ سەپەرگە ئاتلاندۇق ، ئاللاغا تەۋەككۈل قىلدۇق ، ئاللاغا تەۋەككۈل قىلمىغان ئادەمنى مۇسۇلمان دېگىلى بولمايدۇ . هەرقانداق بىر ئىشنى قىلىشتا ئاللاغا تەۋەككۈل قىلمىز ، پايدا بولسىمۇ - زىيان بولسىمۇ كېيىن كۆرىمىز . قېنى ، هەممىمىز بىر تەكبىر ئېيتىپ ، يولىمىزنىڭ بىخەتەر بولۇشىنى ئاللادىن تىلەيلى !

تەكبىر ئېيتىلدى ، گۇرۇلدىگەن ئاۋاز تاغ تەرەپتىن ئەكس سادا بولۇپ ياندى .

داۋانغا ئۆرلەشتىن بۇرۇن هەممەيلەن قېلىن ، پاختىلىق كىيىملىرىنى كىيدى . ئاتىخان كالتە كەمزۇل ئۇستىگە چىرمان يوللۇق بەقەسەمدىن ئۇزۇن تون كىيىپ ، بېلىنى كۆك شايى بەلۋاغ بىلەن باغلاپ ، بېشىغا بابۇر تۇماق كىيىۋالغان ئىدى . بۇلارنىڭ ئىچىدە پەقەت هېلىمشانىڭلا پاختىلىق كىيىمى يوق

ئىدى . ئاتىخان ئۇنىڭغا قارا دوردۇن تاشلىق پاختىلىق جىلىتكىسىنى بېرىۋىدى ، جىلىتكە ئۇنىڭ بەدىنىنىڭ يېرىمىغىمۇ كەلمىدى . ئاخىر ئۇ ئۆزىنىڭ زاپاس كۆڭلەكلىرىنى ئۈستى - ئۈستىلەپ كىيىپ ، مۇسا داڭقان بەرگەن كونا يۇڭ ئەدىيالنى ئۈستىگە ئارتىۋالدى .

قاسىم تايغان كۆپچىلىكنى سەپەرۋەر قىلدى :

— قېنى جامائەت ، داۋانغا ئۆرلىدۇق ، بىر - بىرىڭلاردىن يىراقلاشماي ، ئىز بېسىپ مېڭىڭلار ، ئاستى - ئۈستىگە قارىماي ، ئۇدۇل قاراپ مېڭىڭلار ! — ئۇ ، چاپچىپ تۇرغان شاش ئايغىرنىڭ ماڭلىيىنى سىلاپ تۇرۇپ ، خۇددى ئاتىنىڭ قۇلىقىغا دەۋاتقاندەك ، — ياخشى ئات تاغ - داۋاندىن قورقمايدۇ ! — دېدى - دە ، چەبدەسلىك بىلەن ئېتىغا مىندى .

كارۋان يىلان باغرى يولنى بويلاپ يۇقىرى ئۆرلەشكە باشلىدى .

يول يۇقىرى ئۆرلىگەنسېرى مۇشكۈللەشتى . تۆۋەنگە قارىسا ، چوڭقۇر جىلغا ۋە شىددەتلىك ئېقىۋاتقان ئەركە دەريا ؛ يۇقىرىغا قارىسا ، مۇز قاپلىغان ئۇچما چوققىلىق قىيا تاغ . يول ئەنە شۇ تاغنىڭ يان باغرىدىن ئۆتىدۇ ، يىلان باغرى ئايلىنىپ ، ئاستا - ئاستا يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ . مۇنداق چاغدا ئۈستىگە قاراشمۇ ، تۆۋەنگە قاراشمۇ ئوخشاشلا خەتەرلىك ! ئۈستىگە قارىساڭ ، بېشىڭ قېيىپ ، كۆزۈڭ تورلىشىدۇ ؛ ئاستىغا قارىساڭ ، يۈرىكىڭ ئېغىپ ، ئىچىڭ تارتىشىدۇ ! ...

بۇنداق چاغدا ، ئادەمگە قارىغاندا ئات - ئۇلاغلار تېخىمۇ چېچەنلىشىپ ، ئەقىللىق بولۇپ كېتىدۇ ، ھەربىر پۇتىنى يۆتكىگەندە ، ئۆزىنى دەڭسەپ ئېھتىيات قىلىدۇ ، ھەتتا ئۈستىدىكى يۈكنىڭ تاشقا تېگىپ ، تەڭپۇڭلۇقنى يوقىتىپ ، ئۆزىنى تۆۋەنگە سۆرەپ كېتىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ، قورسىقى بىلەن

سۆگگىچىنى سىرتقا چىقىرىپ يۈكنى ئاۋايلايدۇ ۋە ھېچ يەرگە تەگكۈزمەيدۇ ! كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە جاھان ئۆزگىرىپ كېتىدىغان ھايات - ماماتلىق بۇ دەقىقىلەردە ، كارۋاننى باشلاپ كېتىۋاتقان ئاتچىلارنىڭ كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياش قۇيۇلىدۇ ، ئۇلار ئىخلاس بىلەن نېمىلەرنىدۇر شۇئىرلاپ ئاتلىرىغا ئامانلىق تىلەيدۇ ! ...

بارغانسېرى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈۋاتقان تاغ يولى ئەنە شۇنداق ۋەھىمە ، ئەنسىزلىك ، لېكىن تەگداشسىز ئەقىدە كۆچىگە تويۇنغان مەزمۇت قەدەملەر بىلەن داۋام قىلماقتا ئىدى ! ...

2

تەبىئەت تۈيغۇ بىلەن ياشمايدۇ ، بىراق ئۇ ، ئىنسانلارنىڭ قەلبىدە ئاجايىپ تۈيغۇلارنى يارىتىدۇ !

تۇيۇقسىز ھاۋا يامانلىشىپ ، شۇئىرغان كۆتۈرۈلدى . تاغ چوقىقىلىرىدىن ئۇچۇپ چۈشكەن قار ئۇچقۇنلىرى يىلاندەك ۋىشىلداپ ئەتراپقا سىلجىيتى . ئاچچىق سوغۇق ئادەمنىڭ گەجگىسىنى قورۇپ ، يۈزىنى ئېچىشتۇراتتى .

دەل شۇ چاغدا ، ئاجايىپ بىر ئاۋاز — قۇلاقنىڭ داپ پەردىسىنى يېرىپ ، ئادەمنى قورقۇنچقا سالىدىغان دەھشەتلىك بىر ئاۋاز ئاڭلاندى . ھەممەيلەن چۆچۈپ ، ئەندىكىپ يولدىن توختاپ قالدى ، ھېلىقى ئاۋازنىڭ ئەكس ساداسى تاغلار ئارىسىدىن قايتىپ كېلىپ ، يەنە بىر قېتىم ساراسىمە پەيدا قىلدى ، دەقىقە ئۆتمەي ، كىشىلەر بۇ ئاۋازنىڭ تېگىگە يەتتى . غوجىموللىنىڭ يۈك ئارتىلغان جاھىل قېچىرى جىلغىغا چۈشۈپ كەتكەن ئىدى . جىلغىنىڭ ئاستى جىددىي ئېقىنلىق دەريا ئىدى . تاشلارنىڭ

بىر - بىرىگە ئۇرۇلغان ئاۋازى تېخىچە ئەكس سادا بولۇپ ئاڭلىنىپ تۇراتتى ...

بۇ ئىشتىن غوجىموللىنىڭ كۆكسىگە نەشتەر تېگىپ، ئىسسىق يۇرىكىنى قانسىرىتىۋەتكەندەك ئەندىكىپ، شۇركۈنۈپ، بىئارام بولۇپ كەتتى. شۇنداق سوغۇقتىمۇ ئۇنىڭ بۇرنىنىڭ ئۇچى تەرلەپ، كۆزلىرى قورقۇنچلۇق چەكچىيىپ كەتكەن ئىدى. ئىچ - ئىچىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتقان ئازاب ۋە ھەسرەت غوجىموللىنىڭ قەلبىنى مۇجۇپ، نەپسىنى قىسىپ كەتكەن ئىدى.

غوجىموللا قېچىرى چۈشۈپ كەتكەن يەرگە ئېگىشىپ قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى.

ئۇنىڭ يېنىغا ئاتىخان بىلەن قاسىم تايغان كەلدى، ھېلىمشامۇ شۇ يەردە ئىدى.

ئۇلار سىلىق - سىپايە سۆزلەر بىلەن غوجىموللىغا تەسەللى بەردى، كۆڭلىنى ياسىدى. لېكىن غوجىموللا تەتۈرلۈك بىلەن قاقشاشقا باشلىدى:

— بۇ بالا - قازا نېمە ئۈچۈن ماڭا كېلىدۇ ؟ ! ھەي خۇدا، كۆزۈڭ يوقمۇ ؟ ! مەن نېمە ئۈچۈن بۇنداق شۇم پېشانە، بىتەلەي ! ئىسىت مېلىم، ۋاي ئىسىت ! ...

— غوجىموللا، ئۇنداق دەپ كەتمىسلە، ھەزقانداق ئىش خۇدانىڭ ئىرادىسىدىن سىرت بولمايدۇ ! — دېدى ئاتىخان ئۇنىڭ شۇم ئېغىزىدىن نارازى بولۇپ، — ھېلىمۇ شۇكرى قىلىسىلا، مال چۈشۈپ كەتكەن بىلەن، خۇداغا شۇكرى، ئۆزلىرى ساق - سالامەت تۇرىلىغۇ ! ھاياتلا بولساق، ھەممە نەرسە تېپىلىدۇ !

— مەنمۇ چۈشۈپ كەتسەم بولامتى ؟ ! — تېخىمۇ تەتۈرلۈك قىلدى غوجىموللا ئاچچىقتىن تولغىنىپ، — زادى

هەربىرلىرىنىڭ مېنى كۆرەرگە كۆزلىرى يوق ! بۇ مال بولمىسا ، مەن ھەجگە قانداق بارىمەن ، مېنىڭ بارلىق تاپقان - تەرگىنىم شۇ تۇرسا ، ئۇنى پاكىستاندا سۇ قىلىپ ھەجگە بارماقچى ئىدىم ، ئەمدى قانداق قىلىمەن ، ئۇنىڭدىن كۆرە مېنىڭمۇ مۇشۇ يەردە ئۆلگىنىم ياخشى ! ...

غوجىموللا شۇ گەپلەرنى قىلىپلا زىيانغا چىدىماي يىغلاپ كەتتى ، يىغلىغاندىمۇ ئازاب ئىچىدە سىلكىنىپ ، گويا ئۆزىمۇ ئاشۇ جىلغىغا دومىلاپ چۈشۈپ كېتىۋاتقاندەك پۈكلىنىپ كەتتى ...

ھەممەيلەننىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى ، بولۇپمۇ ھېلىمشا چوڭقۇر ھېسداشلىق قىلدى . ئۇ ، جىلغىغا چۈشۈپ كەتكەن قېچىر بىلەن مالنىڭ بەلكىم دەريادا ئېقىپ كەتمەي ، بىرەر يەرگە ئىلىنىشىپ تۇرۇپ قېلىش ئېھتىمالى بارلىقىنى ئېيتتى .

— مۇنداق قىلايلى ، — دېدى قاسىم تايغان ئاخىر نېمە قىلىشنى بىلمەي تۇرۇپ قالغان كىشىلەرگە قاراپ ، — بۇ يەردە ئۇزاق تۇرۇۋېرىشكە بولمايدۇ ، يولغا قار چۈشۈپ كېتىدۇ ، يەنە بىرەر يۈز قەدەم ماڭساق ، كەڭرەك بىر قاپچىغايغا بارىمىز ، شۇ يەردە تۇرۇشقا بولىدۇ ، ئاڭغىچە شۇنىرغانمۇ توختاپ ، كۈنمۇ ئېچىلىپ قالار . شۇ چاغدا بىرنەچچىمىز بۇ يەرگە كېلىپ ، جىلغىنى كۆزىتىپ باقايلى !

ئەمەلىيەتتىمۇ بۇنىڭدىن باشقا چارە يوق ئىدى . ئۇلار غوجىموللىغا يەنە تەسەللى بېرىپ ، ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ ماڭدى . تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن بۇ كۆڭۈلسىز ئىشتىن تېخىمۇ ئەنسىزچىلىككە چۈشكەن كىشىلەر ھەربىر قەدەمنى دەڭسەپ ، ئاۋايلاپ بېسىپ ، بىر قەدەم - بىر قەدەمدىن ئالغا سىلجىدى ...

تاغ ھاۋاسى تولىمۇ سىرلىق ، ئۇنىڭ قاچان تۇتۇلۇپ ، قاچان ئېچىلىدىغانلىقىنى ھېسابلاش بەكمۇ تەس . بەزىدە دەقىقە ئىچىدىكى ئۆزگىرىشلەرمۇ ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدۇ !

بايا مىڭتىكە داۋىنىدىكى جۇدۇن قانداق تېز كۆتۈرۈلگەن بولسا ، يەنە شۇنداق تېز بېسىقتى ، شۇبرغان توختاپ ، تۇتەك تارقىدى ، تاغنىڭ بىر چېكىسىدە چىراي ئاچقان كۆك ئاسماندا ئىللىق قۇياش يەنە پارلىدى . بىرنەچچە سائەتتىن بېرى كۆڭلىنى ۋەھىمە ، ئەنسىزلىك ۋە جۇدۇن قاپلىۋالغان ئادەملەرنىڭ بىردىنلا دىللىرى يورۇپ ، سۇلغۇن چىرايلىرىغا قىزىللىق يۈگۈردى ، پۇت ـ قوللىرىدىمۇ يېڭىدىن كۈچ ـ قۇۋۋەت پەيدا بولدى . ئۇلار داۋاننىڭ يۇقىرى قاپتىلىدىكى بىر قاپچىغايدا توختاپ ، هاردۇق ئېلىشقا باشلىدى . قاسىم تايغانىڭ ئېيتىشچە ، يولنىڭ خەتەرلىك ئۆتكەللىرى ئەمدى تۈگىگەن ئىدى .

بايىقى مەسلىھەت بويىچە ، كۈن ئېچىلغاندىن كېيىن بىر نەچچەيلەن ئارقىغا قايتىپ ، غوجىموللىنىڭ قېچىرى چۈشۈپ كەتكەن هېلىقى يەرگە كەلدى . بۇلارنىڭ ئىچىدە دادىسىغا ئەگىشىپ كەلگەن ئەكبەرمۇ بار ئىدى .

ئۇلار جىلغىنى كۆزەتتى ، قاسىم تايغان بىلەن هېلىمشانىڭ بۇركۈتىنىڭكىدەك ئۆتكۈر كۆزلىرى پەستىكى دەريانىڭ لېۋىدە توختاپ قالغان قېچىرنىڭ ئۆلۈكى بىلەن بىر تاي مالنى تەستە ئىلغا قىلدى .

ـــ راست ، مالنىڭ بىر قىسمى تۇرۇپ قاپتۇ ، ـــ دېدى قاسىم تايغان ئۆزىگە تەقەززالىق ئىچىدە تەلمۈرۈپ تۇرغان كىشىلەرگە قاراپ ، ـــ بىراق ... بىراق جىلغىغا چۈشۈش خەتەرلىك ، چۈشكەندىمۇ مالنى قانداق ئېلىپ چىقىش كېرەك ؟ !

بىر پەس ئېغىر سۈكۈنات هۆكۈم سۈردى . دېمىسىمۇ جىلغىغا چۈشۈش ـــ جاننى ئالىقانغا ئەپقويىدىغان قارام ئىش ئىدى .

غوجىموللا بىر چەتتە جىلغىدىن كۆزىنى ئۈزمەي ، ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرىغۇدەك بىچارە هالەتتە شۇمشىيىپ تۇراتتى ...

— جىلغىغا مەن چۈشەي ! — دېدى ھېلىمشا قەددىنى رۇسلاپ ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ئەكىس ئەتكەن غەيرەت دەرھال يۈزىگە تەپتى .

ھەمسەپەرلەر ئۇنىڭغا ھەيرانلىق ۋە قايىللىق بىلەن قاراپ قالدى . غوجىموللا پايپاسلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلىپ :

— سىلىگە رەھمەت ، ھېلىمشا ! — دېدى يىغلامسىرىغانىدەك تىترىگەن ئاۋازدا ، — خۇدايىم سىلىگە ھەزرىتى ئەلىنىڭ كۈچ - قۇدرىتىنى بەرسۇن ! ...

ھېلىمشانىڭ گۈسمەستەك غولى ئالدىدا غوجىموللىنىڭ جۇغى كىچىك بەستى بەئەينى ئارغىماق يېنىدىكى پىستە كۈچۈكتەك كۆرۈنەتتى .

— رەھمەت ئېيتمىسلىمۇ بولىدۇ ، — دېدى ھېلىمشا تەبىئىي كەمتەرلىك بىلەن غوجىموللىنىڭ دولىسىغا قېقىپ ، — بۇنداق يارەم سەپەرداش ھەمراھلارنىڭ ئارىسىدا بولۇپ تۇرىدۇ !

ھېلىمشا شۇ گەپلەردىن كېيىن چەبدەس قەدەملەر بىلەن جىلغىغا قاراپ ماڭدى ، ھەمسەپەرلەر ئۇنى ياخشى دۇئا - تىلەكلەر بىلەن ئۇزىتىپ قالدى .

جىلغا چوڭقۇر بولغان بىلەن ئانچە تىك ئەمەس ئىدى . تاشلارنى يېرىپ ، ئاندا - مۇندا يان باغىرلاپ ئۆسۈپ چىققان ئارچا ، قارىغاي كۆچەتلىرى بىلەن قۇرىغان يىلتىزلارغا چىرمىشىپ ئۆسكەن بۇدۇشقاق چاتقاللار تاشلارنى قارماپ ياتقاچقا ، ئۇنچىۋالا خەتەرلىك ئەمەس ئىدى . پەقەت ئادەم چاققان ۋە قورقماس بولسىلا ، چاتاق چىقمايىتتى .

ھېلىمشا خۇددى تاغ تېكىسىدەك چاققانلىق ۋە زېرەكلىك بىلەن تاشتىن - تاشقا سەكرەپ ، بەزىدە ئۆز بەدىنىنىڭ ئېغىر-

لىقى بىلەن سىيرىلىپ ، بىردەمدە كۆزدىن غايىب بولدى .
ئۈستىدە قاراپ تۇرغانلار چىناردەك بەستى بار بۇ يوغان ئادەمنىڭ
قىلچە كالامپايلىق قىلماي ، شۇنداق چاققان ۋە چەبدەس ھەرىكەت
قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران بولدى . بۇنىڭ ئىچىدە ئەكبەر
ھەيرانلىقتىن ئېشىپ ، ئۇنىڭغا بەكمۇ قىزىقتى . ھېلىمشانىڭ
جاسارىتى ، ئىرادىسى ۋە مەردانىلىقى ئۇنى مەپتۇن قىلدى ، ئەكـ
بەرنىڭ كۆڭلىدە ھېلىمشاغا نىسبەتەن چوڭقۇر ھۆرمەت ۋە بىر
خىل قېرىنداشلارچە دوستلۇق تۇيغۇسى ئورناپ قالدى .

ھېلىمشا كىچىكىدىنلا تۇمەن دەريا‌سى بويىدىكى يار-
لىقلاردا ئوينىپ چوڭ بولغان ئىدى . ئۇ ، تىك يارلارغا يامىشىشنى ،
ئېگىز قىيالاردىن دەريا قاينامىلىرىغا سەكرەشنى ياخشى كۆرەتتى .
ھېلىمشا بەزىدە ھېچقانداق تۇتقىسى يوق ئېگىز يارلارغا يامىشىپ ،
شۇ يەرگە چاڭگا قويۇپ تۇخۇم باسقان تورغاي ، قۇشقاچ ۋە
چۈغۈندەكلەرنىڭ بالىلىرىنى تۇتۇپ چۈشەتتى . بۇنى ئۇ ، ھەم
ھەۋەس ، ھەم پۇل تېپىش ئۈچۈن قىلاتتى . بەزىدە ، ئاشۇ
يارلىقلاردا قولىغا چۈشۈپ قالغان ئەتىۋارلىق قۇش بالىلىرىنى
مەھەللىسىدىكى كىچىك بايۋەچچىلەرگە خېلى قىممەت پۇلغا
سېتىپ خەجلەيتتى .

ھېلىمشا بىر قېتىم ئاشۇنداق ئېگىز ، تىك يارغا يامىشىپ
چىقىپ ، بىر قۇش ئۇۋىسىغا قولىنى سالاي دېگەندە ، يارنىڭ
يۇقىرى تەرىپىدىن سويلاپ چۈشۈۋاتقان بىر زەھەرلىك يىلانغا
يولۇقۇپ ، ھولۇقىنىدىن يىقىلىپ چۈشۈپ ، سول پۇتى
زەخىملەنگەن ئىدى ...

ئۇنىڭ بۇگۈنكىدەك چاققان ، قورقماس ، ئىرادىلىك بو-
لۇشى ئەنە شۇ كىچىك ۋاقتىدىن تارتىپ يېتىلىپ كەلگەن
قەيسەر ، تۇرگۇن روھىنىڭ نەتىجىسى ئىدى .

ھېلىمشا جىلغىغا چۈشۈپ كېتىپ ، ئارىدىن يېرىم سا-

ئەتتەك ۋاقىت ئۆتتى . بۇ ۋاقىت ـــ ئەنسىزلىك ، تەقەززالىق ۋە تىت ـ تىتلىق ئىچىدە كۈتۈپ تۇرغانلار ئۈچۈن بەكمۇ ئۇزاق تۈيۈلۈپ كەتتى . ھەممەيلەننىڭ كۆزى جىلغىدا ئىدى ، كۆڭلىدە بولسا ، ھېلىمشانىڭ تېز ۋە ئامان ـ ئېسەن قايتىپ چىقىشىنى تىلەش ئىستىكىلا بار ئىدى .

بىر چاغدا ، ئۇلارنىڭ تەلمۈرگەن كۆزلىرىگە جىلغىدىن ئۆملەپ چىقىۋاتقان بىر تاشپاقا كۆرۈنگەندەك بولدى ، تاشپاقا ناھايىتى تەستە ، بىر قەدەم ـ بىر قەدەمدىن ئۆرلەۋاتاتتى . يەنە بىرئاز ۋاقىت ئۆتكەندە ، ئۇلارنىڭ ئالاق ـ جالاق كۆزلىرىگە تاشپاقا ئەمەس ، بەلكى بىر تاي مالنى ئۆشنىگە ئارتىپ ، خۇددى تاشپاقىدەك يەرگە چاپلىشىپ ، بوغان ، بېجىرىم پۇتلىرى بىلەن تاشلارنى تىرەجەپ ، كۇچلۇك قوللىرى بىلەن دەرەخ يىلتىزلىرىنى قامىللاپ ، ئۆكۈزدەك تۇرگۇنلۇك بىلەن يۇقىرى ئۆرلەپ چىقىۋاتقان ھېلىمشا كۆرۈندى .

ھايال ئۆتمەي ھېلىمشا ئۇستىگە چىقتى ، ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزلىرى چىلىق ـ چىلىق تەر ، بەدىنىدىن ئىسسىق ھور كۆتۈرۈلەتتى ، تاشلار جىراپ كەتكەن قوللىرىدىن قان تەپچىرەپ تۇراتتى ، ھارغىنلىقتىن دېمى كېسىلىپ ، نەپەس ئالالمای قالغان ئىدى . غوجىموللا خۇشاللىق ۋە ھاياجاندىن نېمە دېيىشنى بىلمەي ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولدى ، ئەكبەر بوينىغا ئورۇۋالغان لۆڭگىسىنى ئېلىپ ، ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزلىرىنى سۈرتۈشكە بەردى . بۇ ، ئۇنىڭ ھېلىمشاغا بولغان ھۆرمەت ۋە قايىللىقىنىڭ ئىپادىسى ئىدى . ھېلىمشانىڭ مانا شۇ ھالەتتىكى جەسۇر قىياپىتى ، پۈتۈن ۋۇجۇدىدىن ئۇرغۇپ تۇرغان كۈچ ـ قۇدرىتى ، كۆزلىرىدە چاقناپ تۇرغان سەممىي ساداقىتى ئەكبەر ئۈچۈن بىر ئۇلگە ئىدى . ئۇ ، ئۆزىنىڭ كەلگۈسىدە مۇشۇ ئادەمگە ئوخشاش مەرد ، جاسارەتلىك ، باشقىلارغا كۆيۈنىدىغان ھالال

ئادەم بولۇشنى كۆڭلىگە پۈكتى . بۇ تەسىرات بىردىنلا ئەكبەرنى بۇرۇنقىدىن چوڭ بولغاندەك ، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ ، ياخشى - يامانىنى پەرق ئېتەلەيدىغان ئىقتىدارغا ئىگە قىلغاندەك ، يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈپ قويدى .

— قېچىرنىڭ بوينى ئۇزۇلۇپ ئۆلۈپتۇ ، — دېدى ھېلىمشا بىرئاز دېمىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن جىلغىنىڭ ئاستىدىكى ئىشلارنى چۈشەندۈرۈپ ، — بىر تاي مالنى دولقۇن ئۇرۇپ ئېقىتىپ كەتكەن ئوخشايدۇ ، ماۋۇ بىر تاي مال دەريانىڭ لېۋىدە تۇرۇپ قاپتىكەن ، سۈنىڭ كۈچى يەتمەپتۇ ! ...

— ھەي ئىسىت ! ... بىر تاي مالنىڭ كۆزى ئوچۇق كەتتى - دە ! — دېدى غوجموللا ھەسرەت بىلەن لېۋىنى چىشلەپ ، لېكىن ئۇ باشقىلارنىڭ ئۆزىگە « نېمىدېگەن نائىنساپ ئادەم بۇ ! » دېگەندەك سوغۇق نەزەردە قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، دەرھال گېپىنى ئوڭشىۋالدى ، — ھېلىھەم بولسىمۇ خۇداغا شۈكرى ، ئاللا ماڭا بىر تاينى بولسىمۇ نېسىپ قىلىپتۇ ! — ئۇ شۇ گەپلەردىن كېيىن قېلىن چىپتا بىلەن تايلانغان مالنى ئىنجىقلاپ كۆتۈرۈۋىدى ، چىپتىنىڭ ئاستى تەرىپىدىن قارامتۇل ، شىلىمشىق بىر نەرسە سىرغىپ ئېقىشقا باشلىدى .

— بۇ نېمە ! — ھېلىقى غەلىتە نەرسىگە كۆزى چۈشكەن ئاتىخان ھەيران بولۇپ سوردى .

— بۇ ... بۇ ھېچنېمە ئەمەس ...

لېكىن ، غوجموللىنىڭ چىرايىدا ھولۇقۇش ، مەڭدەش ئالامەتلىرى ئەكس ئەتتى .

ئاتىخان دەرھال ھېلىقى قارامتۇل ، شىلىمشىق نەرسىدىن بارمىقىغا ئازراق ئېلىپ ، يەنە بىرنەچچە قېتىم ھىدلاپ پۇرىدى - دە ، خۇددى بىر نەرسىدىن تۇيۇقسىز يىرگەنگەندەك ، چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ توۋلىۋەتتى :

— نەشە ... نەشە ئىكەن بۇ !

— نىمە ؟ ! — ھېلىمشانىڭ بوم ، ياڭراق ئاۋازى تاغ ئا-
رىسىدا چېقىندەك گۇلدۇرلەپ كەتتى .

« كۆرۈنمەيدىغان قىر يوق ، ئېچىلمايدىغان سىر »
دېگەندەك ، غوجىموللىنىڭ ئاچچىق ئۇچىيىدىكى ھارام نىيەتلىرى
ئاخىر ئاشكارىلىنىپ قالدى . ئۇنىڭ قارام يۈرىكى قاتتىق گۈپۈل-
دەپ كەتتى . ھەمىشە مەمەدانلىق ، تەكەببۇرلۇقنىڭ سوغۇق
ئۇچقۇنلىرى چاچراپ تۇرىدىغان چېقىر كۆزلىرىنىڭمۇ نۇرى
ئۇچۇپ ، مۇلايىملىشىپ قالدى . لېكىن ، غوجىموللا يەنە دەرھال
ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ ، چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتتى ، ئەمما ئەتراپى-
دىكىلەرنىڭ غەزەپلىك ، جۇدۇنلۇق چىرايلىرىغا قاراپ يەنە ئازراق
ئەندىكتى .

— ھېلىمشا ، بۇنى ئاچايلى ! — دېدى ئاتىخان زەردە
بىلەن بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا ، — بۇ شەرمەندە ئىشنى باشقىلارمۇ
كۆرۈپ باقسۇن !

ھېلىمشانىڭ يىرىك ساقال باسقان قارامتۇل يۈزى تېخىمۇ
قارىداپ ، ئۆپكىدەك ئېسىلىپ كەتتى . ئۇ دەۋرەپ كېلىپ ، ھېلىقى
بىر تاي مالنىڭ ئارغامچىلىرىنى پىچقى بىلەن بۇردا - بۇردا
كەستى ۋە ئىچىدىكى ئالامەتلەرنى كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا ئاشكارا
قىلدى .

پۇختا تايلانغان مالنىڭ چۆرىسىگە ئۇيغۇر يېزىقىدا
بېسىلغان ھەپتىيەكلەر تۆت قەۋەت تىزىلىپ ، ئوتتۇرىسىغا 30
جىڭ كەلگۈدەك ساپ نەشە قاچىلانغان ئىدى . زېرەك غوجىموللا
ئۆز ۋاقتىدىلا نەشىنىڭ ئەتراپقا پۇراپ كېتىشىدىن ساقلىنىش
ئۈچۈن ، چىپتىنىڭ ئىچى - تېشىغا يۇمشاق سوقۇلغان زىرە
چېچىۋەتكەن ئىدى ...

مۇبادا ، ئاللانىڭ تەقدىرى بىلەن قېچىر جىلغىغا چۈشۈپ

كەتمەي ، بۇ داۋاندىن سالامەت ئۆتۈپ كەتكەن بولسا ، غوجىموللا بۇ نەشىلەرنى راۋالپىندى ياكى كاراچىدا نۇرغۇن پۇلغا سېتىپ ، يامبۇدا ئىشىك تاقايدىغان بايۋەچچىلەردىن بولۇپ قالغان بولاتتى . ۋەھالەنكى ، « نىيىتى ياماننىڭ قازىنى تۆشۈك » دېگىنى راست ئىكەن ! قېچىر تۇيۇقسىز جىلغىغا چۈشۈپ كېتىپ ، غوجىموللىنى قاتتىق ھەسرەت ـ نادامەتتە قويدى ، ئۇنىڭ شېرىن ئارزۇلىرى تىرىپىرەن بولۇپ كەتتى ! لېكىن غوجىموللا بۇ كۈـ تۈلمىگەن ئوڭۇشسىزلىقتىن ئۆزى يامان كۆرىدىغان ، قورققان ھېلىمشانىڭ مەرد ، خالىس قولى بىلەن يېرىم ـ يارتا قۇتۇلغان بولسىمۇ ، ئەمما تەبىئەتنىڭ شەپقەتسىز قولى ئۇنى يەنە قايتىدىن ئازابقا مۇپتىلا قىلدى . جىلغىغا چۈشۈپ ، دەريا لېۋىدە تۇرۇپ قالغان ھېلىقى مالنىڭ بىر چېتى خېلى ئۇزاق ۋاقىت سۇغا چىلىشىپ تۇرغاچقا ، ئىچىدىكى نەشە ئاستا ـ ئاستا ئېرىپ ، ئۇستىگە چىققاندا ، سىرغىپ ئېقىشقا باشلىغان ئىدى ...

شۇنداق قىلىپ ، غوجىموللىنىڭ نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان ھەمراھلىرىنى ئالداپ يالغان ئېيتقانلىقى مانا ئەمدى جامائەت ئالـدىدا يۈز تۇرا ئېچىپ تاشلاندى . بۇ شەرمەندىچىلىكلەردىن ئۇنىڭمۇ كۆڭلى ئاچچىق بولۇپ ، ئۇچلۇق تۇمشۇقى گويا ئېشەك باغلىغۇدەك دومسىيىپ كەتتى .

ھەممەيلەن غوجىموللىغا لەنەت ئوقۇدى ، سۆزدىن سۆز چىقتى ، ۋىجدانى ئۆرلىدى :

ـــ قاراڭلار جامائەت ، بىز غوجىموللىدەك ئادەم بىلەن ھەمسەپەر بولدۇقما ؟ ! ـــ دېدى مۇسا داڭقان ئاچچىقىدا تىترەپ ، ئۇنىڭ بېشىدا لەپەڭشىپ تۇرغان مەخمەل تاشلىق سالۋار تۇمىقىمۇ سىلكىنىپ كەتتى ، ـــ بۇنداق ئادەملەرنىڭ تىرىكى نانغا ، ئۆلۈكى كېپەنگە زىيان !

ـــ قەيەردە ھارام قول بولسا ، شۇ يەردە بەرىكەت يوق !

— يالغانچىلىق ، ساختىلىق — مۇناپىقلىقنىڭ ئالامىتى !
— ئېشەك گۆشىنى ھالال دەپ پەتىۋا بېزىپ بېرىدىغان ناكەس ئادەمكەن بۇ !

غوجىموللا شۇنچە گەپلەرنى ئاڭلاپمۇ ، يەنە ئۆمچەرەپ ، گۆشىيىپ تۇرۇۋەردى . غوجىموللا پۈتۈن خىيالى مال - دۇنيا توپلاشقا بېرىلگەچكە ، ئۇنىڭدا سۆيۈلىدىغان قەلبمۇ ، ئۇيۇلىدىغان يۈزمۇ يوق ئىدى .

— بۇ مېنىڭ ئىشىم ئەمەس ، ماڭا ئىشىنىڭلار جاما-ئەت ! — دېدى ئۇ ئۆزىگە دېۋەيلەپ تۇرغان كىشىلەرگە يېلىنغان قىياپەتتە ، — مېنىڭ تىجارەتنى بىللە قىلىدىغان توختى چايان دەيدىغان بىر شېرىكىم بار ئىدى ، بۇ ماللارنى شۇ تايلاپ تەييار قىلغان . ئىللا تاۋارا ، ئۆلۈمدىن خەۋىرىم بارىكى ، بۇ ئىشتىن خەۋىرىم يوق ! ...

غوجىموللىنىڭ سۆزى شۇنداق چاڭ باسمايدىغان تۇت-رۇقسىز ، تېتىقسىز ، يالغان ئىدىكى ، ئەتراپتىكى ئاڭلىغۇچى ھەمسەپەرلىرىنىڭ تېخىمۇ زەردىسى قايناپ ، ھۆ قىلغۇسى كەلدى .

ئاتىخان غەزەپتىن پاسسىدە يېرىلىپ كەتكۈدەك بولدى . مۇشۇنداق قۇتلۇق سەپەردە يۈز بەرگەن بۇ گۇناھلىق ئىشنى كۆرۈپ ، ئاچچىقتىن ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى غۇچ - غۇچ بولۇپ كەتكەن ئىدى .

— غوجىموللا ، بىز شۇنچە جاپا - مۇشەققەتلەرگە پىسەنت قىلماي ، خۇدانىڭ ئۆيىنى تاۋاپ قىلغىلى كېتىۋات-ساق ، — دېدى ئۇ ئۆزىنى سەل - پەل بېسىپ ، — سىلى بۇنداق گۇمراھلىق ، بەتنىيەتلىك ئىشلارنى قىلسىلىرى ، بىز قايسى يۈزىمىز بىلەن ئاللانىڭ بەيتىنى تاۋاپ قىلىمىز ؟ ! ھارامدىن ، شۇملۇقتىن قول ئۈزمىگەن ئادەمنىڭ ھەج تاۋاپى ئاللاغا مەقبۇل بولارمۇ ؟ ! بۇ كىچىك گۇناھ ئەمەس ، غوجىموللا ! بۇ گۇناھى

كەبىر دەپ ئاتىلىدۇ . سىلى چوقۇم ئاللانىڭ قاتتىق جازاسىغا ئۇچرايلا ! ...

هېلىمشا غوجىموللىنىڭ ئالدىغا بىر ـ ئىككى قەدەم بېسىپ كەلدى ، ئۇنىڭ سۈرلۈك كۆزلىرى چەكچەيدى ، بايىقى مېھرىبانلىق ئورنىنى ئەمدى كۈچلۈك قەھر ئىگىلىگەن ئىدى ، ئاۋازىمۇ قوپاللىشىپ ، ئۆڭگەن هالدا ۋارقىرىدى :

ـــ سىلى مېنى مۇشۇ گۇناهلىق ئىشقا ساللىمۇ ؟! ئۇنىڭ سىزمۇ مېنىڭ گۇناهىم ئازمىدى ؟! ئەگەر بۇرۇنقى ۋاقتىم بولىدىغان بولسا ، سىلى بىلەن باشقىچە هېسابلىشاتتىم ، خەير ، جاجىلرىنى خۇدا بەرسۇن !

ئۇ ، شۇنداق دېدى ـ دە ، هېلىقى نەشە ئورالغان چىپتىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ ، پىرقىراتقىنىچە جىلغىغا تاشلىۋەتتى . ئەتراپتا تاشلارنىڭ گۈلدۈرلىگەن ئاۋازى يانگىرىدى ، بىر چاغدا دەريادىن چولتۇكشىغان ئەكس سادا كەلدى ! ...

هېلىمشانىڭ بۇ مەردانە هەرىكىتى ئەكبەرنى بەك خۇش قىلىۋەتتى ، ئەكبەر هۆرمەت ۋە قايىللىق نەزىرى بىلەن ئۇنىڭغا ئۇزاق تىكىلدى ، كېيىن غوجىموللىنىڭ پەقەت كىشىلەرنىڭ غەزىپىدىن قورقۇپلا ، يالغاندىن ئۆمچىيىپ ، شۇمشىيىپ تۇرغان ساختا قىياپىتىگە قاراپ ، ئۇنىڭ تىلى تۇزۇك ، دىلى بۇزۇق ئادەم ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈردى . چۈنكى ئاق كۆڭۈل ، ئوچۇق ـ يورۇق ئادەمنىڭ كۆز نۇرى ئۆزىنىڭ دىلىغا ئوخشاش پاك بولىدۇ ، لېكىن غوجىموللىنىڭ كۆزىدىن بىر خىل ياۋۇزلۇق ، هىيلە ـ مىكىر چىقىپ تۇراتتى . بۇ ، ئۇنىڭ كۆزىدىكى خۇدۇكسىرەش بىلەن ئانچە ـ مۇنچە چاقناپ تۇرغان سوغۇق ، زەئىپ نۇردىن بىلىنىپ تۇراتتى ! ...

ـــ ئەمدى پۇشايمانغا ئورۇن يوق ! ـــ دېدى بىر چاغدا غوجىموللا يىغلامسىرىغاندەك مىسكىن ئاۋازدا ، ـــ ئۆزۈمدىن

ئۆتتى ، قولۇمدىن كەتتى ! مەن گۇناھكار . مەن پاسىق ! ھەربىرلىرىنىڭ ئالدىدا ناماقۇل بولاي ، گۇناھىمدىن ئۆتۈشىلە ! ...

ــ ئاللاغا تۇۋا قىلىلا ! ــ دېدى ئاتىخان زەردە بىلەن ، ــ گۇناھلىرىدىن ئاللا ئۆتسۇن ! ھېلىمۇ شۇكۇر ، سىلىدەك ئالا كۆڭۈل ئادەم بىلەن ھەمسەپەر بولۇپ ھەممىمىزنى تاغ يۇتۇپ كەتمەپتۇ !

« تۇگمەندە تۇغۇلغان چاشقان گۇلدۇرمامىدىن قورقمايدۇ » دېگەندەك ، غوجىموللا تاسادىپىي ئاشكارىلىنىپ قالغان بۇ شەرمەندە ئىشلارنىمۇ ھېچقانداق روھىي ئازاب تارتماستىن ، ئاغزىنىڭ ئۇچىدىكى يالغان - ياۋىداق گەپ ۋە توۋانامىلار بىلەن ئۆتىكۈزۈۋەتتى ، يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قېتىدا بولسا ، ئاتىخانغا نىسبەتەن قاتتىق غۇم ۋە ئۆچمەنلىك ساقلاپ قالدى !

3

كارۋان مىڭتېكە داۋىنىدىن ئامان - ئېسەن ئۆتۈپ كەتتى . داۋاننىڭ بۇ تەرىپى پاكىستاننىڭ « كۇنجۇتخان » دېگەن بىر بەگلىك رايونى ئىدى . بۇ يەر چوڭ شەھەرلەردىن بەكمۇ يىراق ، خىلۋەت بولغاچقا ، مەھەللىلەر كۆجۈم ، كىشىلەر ئۆم ئىدى .

قاسىم تايغان كارۋاننى شۇ يەردە توختىتىپ ئارام ئالدۇردى ، يەرلىك خەلق يوپۇرۇلۇپ كېلىپ ، ئۇلار بىلەن ئارىلىشىپ كەتتى . ئۆڭى قارا ، چاچلىرى ئۆسۈك ، كىيىملىرى ساڭگىل - سۇڭگۇل بۇ ئادەملەرنىڭ تەقى - تۇرقى غەلىتە ، كۆرۈنۈشى سۈرلۈك بولسىمۇ ، لېكىن ئۇلارنىڭ چىرايىدىن ئاق كۆڭۈل ، مېھرىبانلىقى چىقىپ تۇراتتى ، قاپقارا مۆلدۈر كۆزلىرى

غەرەزسىز چاقنايتتى ، ئاپئاق چىشلىرى مۇلايىم ھىجىيىپ تۇراتتى . ئۇلارنىڭ پۇت ـ قوللىرى مەينەت ، كىيىملىرى جۇل ـ جۇل مەسۇم بالىلىرى كارۋاننى ئارىلاپ ، توشقاندەك سەكرەپ ، قى ـ چۇ قىلىشىپ ئوينايتتى . بۇ بالىلار ھەر خىل ئىما ـ ئىشارىلەر بىلەن ئۆز يۇرتىغا قەدەم قويغان بۇ خۇدالىق مېھمانلارنى قارشى ئالىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى . ئۇلار بىردەمدە ئۆيلىرىگە يۈگۈرۈپ كىرىپ ـ چىقىپ ، ھەممەيلەنگە ئۇسسۇلۇق ، تۇخۇم ۋە ياۋا مېۋە قاتارلىق نەرسىلەرنى تارقاتتى ، بۇلارمۇ تەسىرلىنىپ ، ئۇلارغا تۇز ، سەرەڭگە ، قەنت ـ گېزەك قاتارلىق نەرسىلەرنى سوۋغا قىلدى ...

گەرچە بۇلارنىڭ رەڭگى ، كىيىم ـ كېچىكى ۋە تىلى ئوخشاشمىسىمۇ ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئۆزئارا قىزغىن ، سەممىي مۇناسىۋىتىدىن دۇنيانىڭ بىر چېتىدىكى نادان ، قالاق بۇ تاغلىق يۇرتتا ئىنسانلارنىڭ ئەڭ قىسقا ، لېكىن ئەڭ يۈكسەك بىر دوستلۇق خاتىرىسى ئورناپ قالدى ! ...

كارۋان بۇ يەردە بىر كۈن تۇرۇپ قالدى ، ئاتلارنى دەم ئالدۇردى ، كەم ـ كوتىلارنى تولۇقلىدى ، ئىككىنچى كۈنى تاڭ سەھەردە قىزغىن روھ بىلەن يولنى داۋام قىلدى .

ئەكىبەر بۇ كۈنلەردە ھېلىمشا بىلەن ئوبدان چىقىشىپ قالغان ئىدى . ئۇلار ياتسىمۇ ـ ماڭسىمۇ بىللە ئىدى . ئەكىبەر ئۆنى ئۆز ئاكىسىدەك ھۆرمەت قىلىپ ، كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى ئېيتاتتى ، ئۇمۇ ئەكىبەرنىڭ ئەقىللىق ، ئەدەپلىك بالا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئۇكا ئورنىدا ئىچىكشىپ كەتتى ۋە مۇنداق زېرىكىشلىك سەپەردە ياخشى بىر مۇڭداشچى تاپقانلىقىدىن خۇشال ئىدى . ئۇلار بۇگۈنمۇ بىللە مېڭىپ ، پاراڭلىشىپ كېتىۋاتاتتى .

ـــ قارىمامسەن ، مەنمۇ قاراپ تۇرۇپ گۇناھكار بولۇپ قالدىم ، ـــ دېدى ھېلىمشا ئالدىنقى كۈنلەردىكى ئىشلارنى

ئەسلەپ ، ـــ ئاشۇ بىر تاي مالنى يۇدۇپ جىلغىدىن چىققۇچە نېمە ئويلىدىم دېمەمسەن ، پۇتۇن بەدىنىم چىلىق ـ چىلىق سۇ بولۇپ كەتتى ، شۇ چاغدا مەن خۇداغا نالە قىلىپ ، ئېھ خۇدا ، بەدىنىمدىن ئېقىۋاتقان مۇشۇ ھارام تەرلىرىم بىلەن بۇرۇنقى گۇناھلىرىمنىڭ بىر قىسمىنى بولسىمۇ يۇيۇۋەتكىن ، دەپ ئۆزۈم قىلىۋاتقان بۇ خالىسانە ياخشى ئىشتىن خۇشال بولغان ئىدىم . نەدىكىنى ، گۇناھىمنى يۇيىمەن دەپ ، ئۇستىلەپ گۇناھ ئارتىۋالدىم ! ...

ـــ بۇ ، سېنىڭ گۇناھىڭ ئەمەس ، ھېلىمشا ئاكا ، ـــ دېدى ئەكىبەر ئۇنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرىپ ، ـــ بۇ ، پەقەت بىر ئۇقۇشماسلىق ! سەن ھېلىقى مالنى جىلغىغا چۆرۈۋېتىپ كارامەت ئىش قىلدىڭ جۇمۇ ! مەن شۇ چاغدا خۇشاللىقىمدىن سېنىڭ دۇمبەڭگە مىنىۋالغۇدەك بولۇپ كەتكەن ئىدىم ...

ھېلىمشا بىر پەس جىم بولدى ، قولىدىكى ھاسا ئورنىدا ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان چوقاتماق بىلەن ئۆتۈكىنىڭ قونچىغا ئاستا ئۇرۇپ قويۇپ ، خۇددى ئۆزىگە ئۆزى سۆزلەۋاتقاندەك پەس ئاۋازدا مۇنداق دېدى :

ـــ دېمىسىمۇ ، ئىنسان بالىسى پايدىغا ئامراق كېلىدۇ ! ...

داۋاندا يۈز بەرگەن ئاشۇ ئىشتىن كېيىن ، ھەمسەپەرلەر غوجىموللىدىن خۇددى ئىسرىقتىن قاچقان پاشىدەك قاچىدىغان بولۇپ قالغان ئىدى . ئۇنىڭ يۈزىدە ئاندا ـ مۇندا كۆرۈنۈپ قالىدىغان كۈلكىلەرمۇ ئەمدى باشقىلارغا بەئەينى يالغان ھېجىيىشتەك تۇيۇلاتتى ...

غوجىموللا كىچىكىدىن تارتىپ مىس قازانىنىڭ تۈۋىنى يالاپ ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يىلىكىدە سۇ ئىچىپ يامان ئۆگىنىپ قالغان ئادەم ئىدى . شۇڭا ، كىشىلەرنىڭ دوستانىلىق بىلەن ئاغرىتىپ ئېيتقان شۇنچە سەممىي گەپلىرى خۇددى تاشقا كار

قـلـمىغان يامغۇر سۈيىدەك ، ئۇنىڭ قېتىغىمۇ كىرىپ چىقمىدى . ئۇ ، ئاغـزىدا ئۇنى ـ بۇنى دېگەنىلەن ، كۆڭلىدە ئۆزىگە كەلگەن زور زىياننى ئويلاپ پۇچىلىناتتى !

ئاشۇ دەرد ـ ئەلەمدىن كېيىن ، ئۇنىڭ يۈزى ئىككى كۈن ئىچىدە خۇددى شالۋۇر مەيسىنىڭ قونچىدەك پۈرلىشىپ كەتتى .

ئاتـىخان ئۇنـىڭدىكى بۇ ئۆزگـىرىشنى كۆرۈپ ئىچ ئاغـرىـتـتى ، ئۇنى « ئۆز گۈناھىنى ئويلاپ ئازابلىنىۋاتىدۇ » دەپ بىلىپ ، تۈز كۆڭۈللۈك ۋە ئىچ كۆيەرلىك بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى :

ـــ ئۆتـكـەن ئىش ئۆتتى ، غوجىموللا ! سىلىنى ناھايىتى بىـر قـارا بـاسقان گەپ . يامان چۈش شەيتان تەرەپتىن كېلىدۇ ، ھېـلـىـمۇ ياخشى ، شەيتاننى ۋاقتىدا قوغلاپ ، چوڭ ئازغۇنلۇقتىن ساقـلىنىپ قالدۇق ! خەير ... يامان ئىشلار ئۆتۈپ كەتتى ، ئەمدى كـۆڭـۈلـلـىـرىـنـى ئازادە تۇتۇپ ، ئالدىمىزدىكى قۇتلۇق سەپەرنى ئويلىسىلا . قالغان توۋا ـ ئىستىغپارنى خۇدانىڭ ئۆيىدە قىلىمىز !

ئاتـىخان باشقىلارنىمۇ ئىناق ـ ئىجىللىققا چاقىرىپ ، غوجىموللىنى ئەپۇ قىلىش توغرىسىدا بېشارەت بەردى .

ـــ ئەپـۇ بـىـلـەن شـەپـقـەتـتـە ئەل لـەززىـتـى بولىدۇ ، جـامائەت ! ـــ دېدى ئۇ تەمكىنلىك ۋە مۇلايىملىق بىلەن ، ـــ گۇناھقا تـوۋا قـىـلـىـشـىـنىڭ ۋاقىت چېكى يوق ! خۇدا ئىنسانغا بىر تـاللاش ھوقـۇقى بەرگەن ، ھەركىم خالىغىنىنى قىلىشتا ئەركىن . شـۇنـىڭ ئۈچـۈن ، ئىنسان ئۆزىنىڭ قىلغان ھەربىر ئىشىغا ئۆزى مـەسئۇل بـولـىدۇ . ئادەملەر ئارىسىدىكى ئارازلىق ياخـشى ئىش ئەمەس ، دىل ئازارى ـ خۇدا بىزارى دېگەن گەپ بار !

كـەڭ قـورساقـلىق بىلەن ئېيتىلغان بۇ گەپلەر ھەرھالدا رول ئويـنـىـدى . « كـىشىلەر ئۆز گۈناھى ئۆزىگە » دېگەن ئەقىدە بـىـلـەن غـوجـىـموللىغا ئاستا ـ ئاستا يېقىنلاشتى ، بۇرۇنقىدەكلا

ئۇنىڭ بىلەن ھەمسەپەر ، ھەمدەرد بولۇشتى ...

كارۋان كەچكە يېقىن « موزاي مازار » دېگەن يەرگە كېلىپ توختىدى . ئەتراپ تۆپتۈز كەتكەن ئايدالا ئىدى . يىراقتا قارىيىپ كۆرۈنگەن تاغ باغرىدا بىر دەريا بار ئىدى . دەريا سۈيى خۇددى مادارىدىن كەتكەن قېرى ئادەمدەك مۇلايىم ، رايىش ئاقاتتى . بىردەمدە ئاسمانغا ئاي چىقتى ، دەريانىڭ سىزىندى سۈيىدىن پەيدا بولغان كۆلچەكلەر ئاي نۇرىدا جىمىرلاپ تۇراتتى ، لېكىن بۇ كۆڭۈللۈك ھاۋا ئۇزاققا بارمىدى . تاغ تەرەپتىن شامال كۆتۈرۈلدى ، سۇ تامچىلىرى بىلەن كۆپچۈگەن قارا بۇلۇت بىر مەھەل ئاسماندا نىشانسىز كېزىپ يۈرۈپ ، ئاخىرىدا تاغ شامىلىنىڭ سۈرۈشى بىلەن ئاستا ـ ئاستا پەسلەپ يامغۇرنى بولۇشىغا قۇيۇۋەتتى !

كارۋانلار ماتادىن تىكىلگەن چېدىرلىرىنى تىكلەپ ، ئىچىدە پاناھلاندى ، لېكىن شىددەتلىك چۈشۈۋاتقان ئۆتكۈنچى يامغۇر ئۇنى ماكچايتىپ ، سۈزمە خالتىسىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى . ئاخىر ئۇلار يامغۇر بىلەن شامالدىن قېچىپ ، « موزاي مازار » نىڭ ئىچىگە كىرىۋالدى . قاچانلاردۇر خام كېسەك بىلەن قارا لايدا سېلىنغان بۇ يوغان مازار قاراڭغۇ ۋە سۈرلۈك بولسىمۇ ، شۇ تاپتا ئۇلار ئۈچۈن ئىللىق ۋە بىخەتەر ماكان ئىدى . ئۇلار خۇرجۇن ـ قاچىلىرىنى ئاختۇرۇپ بىرنەچچە تال شام تاپتى ، شامنى يېقىپ ، مازارنىڭ تەكچىلىرىگە تىكلەپ قويدى . ئەمدى ئۇلار ئوت قالاپ ، قايناق سۇ قاينىتىپ ئىسسىقلىق ئىچمىسە ، كېچىچە زۇكامداپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى . لېكىن ، ئوت قالاش ئۈچۈن سىرتتىن ھېچقانداق قۇرۇق نەرسە تاپقىلى بولمايتتى ، ئاخىر ئاتىخاننىڭ تەكلىپى بىلەن قوللىرىدىكى ھاسىلىرىنى سۇندۇرۇپ ئوت ياقتى ، ھېلىمشا بىلەن ئەكبەر چۆگۈن ۋە تۇلۇملاردا دەريادىن سۇ ئېلىپ كەلدى ، ھايال بولماي مىس قازاندا سۇ قاينىدى . ھەممەيلەن

ئىسىسىقلىق ئىچىپ تەرلەپ، بىر كۈنلۈك جاپالىق سەپەرنىڭ ھاردۇقىنى چىقاردى. ئادەم سۆگەكلىرى ئارىسىدا قۇرت ـ قوڭغۇزلار ئۆمىلەپ يۈرگەن بۇ قەدىمكى مازار ئۇلارغا بىر كېچە ئىللىق ئارامگاھ بولدى.

تۆتىنچى باب

قمارۋازنىڭ ھېكايىسى

1

كىچە جىمجىت ، بىر كۈن يول يۈرۈپ ھارغان كارۋان ئوچۇق دالىدا گىرە بولۇپ ياتماقتا ، ھەممىسى ئېغىر ئۇيقۇغا كەتكەن . دالا جىملىقىنى پەقەت ئات ـ ئۇلاغلارنىڭ بوغۇز چايىنىغان ئاۋازى بىلەن بىئەپ يېتىپ قالغانلارنىڭ خورەكلىرىلا بۇزۇپ تۇرىدۇ .

چۆل ئاسمىنىغا ئاي چىقتى ، يىراق ئۇپۇقتىن كۆتۈرۈلگەن تولۇن ئاي مۇئەللەقتە تۇرۇپ نۇر چاچماقتا ، يۇلتۇزلارمۇ سۈرلۈك ئاسمان بوشلۇقىدا جىممىدە چاقنىماقتا ...

ئەتراپتىن شەبنەم ھىدى كۆتۈرۈلۈپ ، ھېلىمشانىڭ ئويغاق قەلبىگە بىر خىل راھەت تۇيغۇسى بەخش ئەتتى .

ـــ تېخىچە ئۇخلىمىدىڭمۇ ؟ ـــ سورىدى ھېلىمشا يېنىدا ياتقان ئەكبەرنىڭ ھەسرەتلىك خۇرسىنىشنى ئاڭلاپ .

ـــ ياق ... ـــ دېدى ئەكبەر سەل ئۆرە بولۇپ .

ـــ نېمىشقا ؟

ـــ يۇرتنى ئويلاۋاتىمەن ، ئانامنى كۆرگۈم كەلدى ! ـــ ئۇنىڭ ئاۋازى مىسكىن ۋە تىترەڭگۈ ئىدى .

ئەكبەرنىڭ تاڭ شەبنىمىدەك پاكلىققا ، سەبىيلىككە تولغان بۇ ھەسرەتلىك سۆزى كۆتۈلمىگەندە ، ھېلىمشانىڭمۇ يۈرەك ـ باغرىنى تىرناپ ئۆتتى . ئۇنىڭ كۆزىگە ئاشۇ نامرات قازانچى يار بېشى مەھەللىسىدىكى ئىشكىلىرى قايغان ، قارا سۇۋاقلىق ، پاكار ئۆي بىلەن ئاشۇ ئۆيدىكى ئاقۇاشلىق ، مۇكچەيگەن ، كۆزى ئاجىز ، ناتىۋان ئانىسى كۆرۈنگەندەك بولدى .

توغرا ، ئۇنىڭمۇ بىر چاغلاردا ئەستە قالغۇدەك ئىللىق ماكانى ، غەمگۇزار ئانىسى ۋە ۋاپادار خوتۇنى بولغان ، تېخى ئۇ-نىڭ نام ـ نىشانىنى ئۈزۈپ قويماي داۋاملاشتۇرىدىغان ئايىمگۈل ئىسىملىك بىر ئوماق قىزىمۇ بۇ دۇنياغا كۆز ئاچقان ، لېكىن ئۇلار ھازىر ھېلىمشا ئۇچۇن بۇرۇن كۆرگەن شېرىن چۈشتەكلا تۇيۇلىدۇ . چۈنكى ، ئاشۇ غەمگۇزار ئانا تاپتىن چىققان مۇشۇ كاج تەلەي يالغۇز ئوغلىنىڭ دەردىدە تولا يىغلاپ ، بۇ دۇنيانىڭ خوۋلۇقىنى كۆرمەي ، ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا ئالەمدىن ئۆتكەن ؛ ۋاپادار خوتۇنى بولسا ، ھېلىمشانىڭ قارام ۋە تەلۋىلىكى بىلەن قولدىن چىقىپ كەتكەن ؛ ھېلىقى ئوماق ، نارەسىدە قىزى بولسا ئاتا ـ ئانىنىڭ مېھرىدىن مەھرۇم بولۇپ ، چوڭ ئانىسىنىڭ قولىغا قالغان ! ...

بۇ مۇدھىش خاتىرىلەر كۆڭلىدىن كەچكەن ھېلىمشا قاتتىق بىر ئاھ ئۇرۇپ ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى . ئۇنىڭ بۇنداق ئازابلىق ھالىتى ئەكبەرنىڭ دىققىتىنى تارتتى ، ئۇ گەۋدىسىنى يېرىم كۆتۈرۈپ ، ھېلىمشانىڭ ئاي نۇرىدا چاقناپ تۇرغان ھەسرەتلىك كۆزلىرىگە قاراپ سوردى :

ـــ نېمە بولدى ، ھېلىمشا ئاكا ؟ بەك ئاھ چېكىپ كەتـ تىڭغۇ ! ؟

ـــ ئۆزۈمچە ... ـــ دېدى ھېلىمشا دەسلەپ پەرۋاسىزلىق

بىلەن ، كېيىن كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى مۇشۇ يۇرىكى تۇيغۇن بىلىغا ئېيتىپ ، ئىچىنى بوشاتماقچى بولدىمۇ قانداق ، ئاستاغىنا سورىدى ، ــ ئاڭلىغىڭ بارمۇ ؟

ــ ئاڭلايمەن ، نېمە گەپ بولسا ئېيتقىنا ھېلىمشا ئاكا ، ــ دېدى ئەكبەر ھەم ئەركىلەپ ، ھەم قىزىقىپ ، ــ پاراڭلاشمىساق ، بۇ كېچىنى تاڭ ئاتقۇزماق بەكمۇ تەس ئىكەن !

ھېلىمشا يەنە بىر قېتىم خۇرسىندى ، ئىچ ـ ئىچىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتقان ئىزتىراپلىق بىر تۇيغۇ ئۇنى بىئارام قىلاتتى ...

دالىدا ئادەمنى ئەندىكتۇرگۇچى بىر خىل جىملىق ۋە خامۇشلۇق ھۆكۈم سۈرمەكتە . سىماب رەڭلىك ئاي نۇرى زېمىننى يورۇتۇپ ، ئويغاق دىللارنى ئەركىلەتمەكتە . ھېلىمشا مانا شۇنداق جىملىق ۋە خىلۋەت ئىچىدە ھېكايىسىنى باشلىدى :

ــ مېنىڭ شۇنداق بەختسىز كۈنلەرگە قېلىشىم روزامىساقتا پېشانەمگە پۈتۈلگەن ئىكەن ! ... مەن توققۇز ياشتا تاماكا چېكىشنى ئۆگەندىم ، 15 ياشتا بەڭ تارتتىم ، 17 ياشقا كىرە ـ كىرمەيلا قىمارۋاز بولۇپ كەتتىم . قىمار دېگەن قىزىق نېمە ، بەزىدە ئاتلىق كېلىپ ، پىيادە كېتىسەن ؛ بەزىدە پىيادە كېلىپ ، ئاتلىق كېتىسەن !

30 ياشقا كىرگەن ۋاقتىمدا ، تۆت دەرۋازىدا نامىم بار قىمارۋاز نوچى ئاتلىپ كەتتىم . ئارقامدا بىرنەچچە چاپانچىلار ئەگىشىپ يۇرۇيدىغان بولدى . ھەرقاندىقى مەندىن تەپ تارتاتتى . مەندەك ئادەم ئۈچۈن ئائىلە تەشۋىشى ، بالا ـ چاقا دەردى دېگەنلەر بىر تىيىن ئىدى . كۆڭلۈم ھەمىشە شاھانە ساراي ، غەمسىز تۇرمۇش ۋە باغۇئىرەملەردە يۇرۇيتتى ، ئۆزۈم خان ، ئۆزۈم بەگ ياشايتتىم ، لېكىن بۇنداق ئامەت ، بۇنداق نۇسرەت ماڭا ھەمىشە نىسىپ بولۇۋەرمىدى . ئىككى يىلنىڭ ئال ـ

دىدىكى بىر قېتىملىق چوڭ تاۋكادا پۇتۇن پۇللىرىمنى يوقىتىپ ، ئاخىرىدا خوتۇنۇمنىمۇ ئۇتتۇرۇۋەتتىم ! ... ـــ شۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ ھېلىمشانىڭ بۇرنى ئېچىشتى ، كۆزىنىڭ چانىقى قىزاردى ، لېكىن يىغلىمىدى ، ـــ مەن ئۇنى ياخشى كۆرەتتىم ، ئۇ يەتتە ياشلىق قىزىم ئايىمگۈلنىڭ ئانىسى ئىدى . ئۇنى مەندىن تارتىپ ئېلىپ كەتتى . قىمارۋاز دېگەن ئۆز گېپىدە تۇرمىسا بولمايدۇ ، دەردىمنى ئىچىمگە يۇتتۇم ، لېكىن بۇنداق ئۇياتلىق ئىشقا ئانام چىدىمىدى ، ئۇ كېسەل بولۇپ يېتىپ قالدى ، داۋالىتاي دېسەممۇ ئۇنىماي ئىككى ئايدىن كېيىن ئۆلۈپ كەتتى . قىزىم بولسا ، تىرىك يېتىم بولۇپ قالدى . شۇ كۈنلەردە بەكمۇ چۈشكۈنلىشىپ كەتتىم . جاھان خەلقىگە ئارىلاشمايتتىم ، ئاتا ـ ئانا ، خوتۇن ـ بالىدىن ئايرىلدىم . ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىمىز يوق ئىدى ، ئۆز ـ ئۆزۈمگە تۇغقان ، ئۆز ـ ئۆزۈمگە ئۈلپەت ئىدىم . كۆپ ئويلىغاندىن كېيىن ، ئول خۇداۋەندىكېرىمدىن باقىي ئالەمگە كېتىشنى تىلىدىم ! ئادەم ئەگەردە لوقمانده‌ك ئۇزاق ئۆمۈر كۆرسىمۇ ، ھەزرىتى سۈلايماندەك چوڭ پادىشاھ بولسىمۇ ، رۇستەمدەك كۈچلۈك پالۋان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ ئاقىۋەت ئەجەل چاڭگىلىغا چۈشىدىغانلىقىنى ، بۇ تەقدىرنى ھېچكىشىنىڭ توسۇپ قالالمايدىغانلىقىنى ئويلىدىم . لېكىن ، ياخشى نام قالدۇرغان كىشىنىڭ ئېتى ئۆچمەيدىغانلىقىنى ، كىشىلەرنىڭ ئۇنى ئوبدان ئاملار بىلەن ئاتايدىغانلىقىنى ئويلاپ ، يېگىدىن ئادەم بولۇش خىيالىغىمۇ كەلدىم . لېكىن ، بۇلارنىڭ ھەممىسى خىيال ئىدى . ئۇ چاغدا قولۇمدىن ھېچ ئىش كەلمەيتتى ، مەنزىلىم قاراڭغۇ ، ئۆزۈم ناقابىل ئىدىم .

دەل شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، تۆشۈك دەرۋازىدىكى ساقچىخانىنىڭ باشلىقى چاقىرتىپ قالدى . بارسام بىر ۋەزىپە تاپشۇردى ... ـــ ھېلىمشا سۆزدىن توختاپ ، يىراقلارغا كۆز

تىكتى ، ئۇنىڭ نەزىرى ئۆتكۈر ، لېكىن سوغ ئىدى .

2

ھېلىمشانىڭ ھاياتى نادانلىق ، مەردلىك ۋە نۇرغۇن ئاچچىق ـ چۈچۈك خاتىرىلەرنىڭ سىرلىق يىپلىرىدىن توقۇلغان بولۇپ ، ئۇنىڭدا ئىنسان ھاياتىدىكى ھەش ـ پەش دېگۈچە ئۆتۈپ كېتىدىغان ئۆتكۈنچى ئىشلارمۇ ، ئادەم قەلبىگە مەڭگۈ ئورناپ قالىدىغان بەخت ۋە بەختسىزلىكلەرمۇ بار ئىدى . ئۇ ، ئۆزى ئۇچۇن روشەن بولغان بۇ پىنھان سىرلىرىنى ھېچكىمگە ئېيتماي ، ئەسلىمىلەر دەريا سىنىڭ چوڭقۇر ئېقىندا يوشۇرۇپ كەلگەن ئىدى .

ـــ ھېلىقى ساقچىخانا باشلىقىنىڭ ئىسمى ئىمىر ئىدى ، ـــ دەپ سۆزىنى باشلىدى ھېلىمشا ئاسمانغا قاراپ يېتىپ ، ـــ خەقلەر ئۇنى ئىمىر سوجاڭ دەيىتتى . ئۇ ، مېنى ئىشخانىسىغا باشلاپ كىرىپ ، ئىشكنى تاقىدى ۋە يېنىدىن تاپانچىسىنى ئېلىپ ، شىرەگە تاققىدە قويدى . سوجاڭنىڭ ھېچ گەپتىن ھېچ گەپ يوق بۇنداق ھەيۋە كۆرسىتىشىدىن مېنىڭ بىرئاز ئاچچىقىم كەلدى ، مەن بۇرۇن بۇ ئادەملەر بىلەن تولا ھەپىلىشىپ پىشىپ كەتكەن ئىدىم ، ئۇلارنىڭ قۇرۇق ھەيۋىسى بىلەن مەمەدانلىقلىرىدىن قورقۇپ كەتمەيىتتىم . « ساڭا پۇل لازىممۇ ؟ ! » دېدى ئۇ بىر چاغدا ئالدىمغا كېلىپ . « لازىم ، ـــ دېدىم مەن بېشىمنى سىڭايان قىلىپ ، ـــ ئۆلۈككە گۆر ، تىرىككە پۇل كېرەك ! » . « ئۇنداق بولسا ، قۇلىقىڭنى دىك تۇتۇپ ئاڭلا : يېقىندا بۇ يەرگە مەكتىپ ، يەكەن ، مارالۋېشى قاتارلىق جايلاردىن چوڭ قىمارۋازلارنىڭ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپتۇق . سەنمۇ ئاڭلىغانسەن ، ھەقاچان ؟ » . راست ، مەنمۇ ئاڭلىغانتىم ، شۇڭا ، يوشۇرمايلا ئوچۇق ئېيتتىم : « ئاڭلىدىم ، مەكتىتىن زىياۋۇش ،

يەكەندىن ھېلىم دوغا ، مارالۇبشىدىن روزى قوتازلار كەپتۇ » ، « شۇنداق ، سەن ئۇلارنى تونۇيسەن ، سەنمۇ ئۆز ۋاقتىدا تۆت دەرۋازىدا نام چىقارغان چوڭ قىمارۋاز ئەمەسمۇ ؟! مانا ساڭا 5 مىليون پۇل ، سەن بۇنى دەسمايە قىلىپ ، ئاشۇلارنىڭ ئارىسىغا كىر ، بىزگە ئۇلارنىڭ قاچان ، قەيەردە تاۋكا تۇزىدىغانلىق خەۋىرى لازىم ، كېيىن بۇ 5 مىليون پۇلنىڭ ھەممىسى ئۆزۈڭنىڭ بولىدۇ . بىزگە پەقەت خەۋەرنى دەل ۋە ئېنىق بەرسەڭلا بولىدى ... » . بۇ گەپنى ئاڭلاپ ، دېلىغۇللۇقتا ئولتۇرۇپ كەتتىم ، مەن شۇنچە يىل قىمارۋازلىق قىلىپ ، ئەمدى ئۆز كەسپىمگە ، ئەقىدەمگە ئاسىيلىق قىلامدىمەن ؟! بۇنى شېرىكلىرىم ئاڭلىسا نېمە دەيدۇ ؟! مېنى ۋىجدانسىز ، نامەردكە چىقىرىپ ، بىر تىينىغا ئەرزىمەس قىلىۋەتمەمدۇ ؟! ... لېكىن ، شۇ كۈنلەردە مېنىڭ ئەھۋالىم بەكمۇ ئوسال ئىدى ، بىچارە ئىدىم . يوقسۇزلۇق ، خارلىقتىن ئۆلۈۋالاي دېسەم ، شېرىن جاندىن كەچمەك تەس ئىدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە مەندەك بەزىدە باي بولۇپ ، بەزىدە خار بولۇپ ئۆتكەن ئادەم ئۇچۇن ، بېشىغا كۈن چۈشكەندە ئۆلۈمنى ئويلاش ـــ چىدىماسلىق ، نامەردلىك سانىلاتتى ! ... شۇ خىياللار بىلەن كۆڭۈل توختىتالماي ئولتۇرسام ، ئىمىر سوجاڭ مېنى ئاڭاھلاندۇردى : «بۇ ساڭا بېرىلگەن ياخشى پۇرسەت ، ئاز ـ تولا خىزمەت كۆرسىتىپ ، بۇرۇنقى گۇناھلىرىڭنى يۇيۇۋال ، خەقلەرمۇ سېنىڭ ياخشى ئادەم بولغانلىقىڭنى كۆرسۇن ! ... » . بۇ گەپلەر بىردىنلا دىلىمدىكى قاراڭغۇلۇقنى كۆتۈرۈۋەتكەندەك بولدى ، تۇرۇپلا كۆز ئالدىمغا ئانامنىڭ مۇڭ باسقان ، مېھرىبان چىرايى كەلدى ، ئۇ مەندىن ئۆمۈر بويى ياخشى ئادەم بولۇشۇمنى كۈتۈپ ، يىغا ـ زار ئىچىدە نائۇمىد ئۆلۈپ كەتتى . ئانام ھايات ۋاقتىدا مەن ئۇنىڭ ئۈمىدىنى ئاقلىيالمىدىم ، ئەمدى بولسىمۇ ، ئۇ خەقلەرنىڭ « ھېلىمشا ياخشى يىگىت » دېگەن گەپىنى

پەرىشتىلەر ئارقىلىق باقىي ئالەمدە تۇرۇپ ئاڭلاپ ، روھى خۇش بولسا ، مېنىڭمۇ كۆڭلۈم ئارام تاپاتتى . مەن شۇ خىياللار بىلەن غەيرەتكە كەلدىم ، كۆڭلۈمدىن ئارىسالدىلىق كۆتۈرۈلدى . ئىمىر سوجاڭ بەرگەن 5 مىليون پۇلنى ئېلىپ ، « گۈناھىمنى يۇيۇش » ئىستىكىدە ساقچىخانىدىن چىقىپ كەتتىم . مەن بۇ چوڭ قىمارۋازلارغا ناھايىتى تەستە يېقىنلاشتىم . ئۇلار ھەم زېرەك ، ھەم قۇۋۋەتلىك ، ئارقىدا يۈرۈيدىغان چاپانچىلىرىمۇ يامان لۇكچەكلەر ئىدى . ئۇلار مېنىڭ سۈنغان قىمارۋازلىقىمنى بىلەتتى ، شۇڭا ، دەسلەپ دو تىككۈدەك پۇلى يوق ، دەپ گۇمانلاندى ، كېيىن يېنىمدىكى 5 مىليون نەق پۇلنى كۆرۈپ ئىشەندى . ئەمما ، ئۇلار تاۋۇكانى قاچان ، قەيەردە قۇرىدىغانلىقىنى ناھايىتى مەخپىي تۇتتى . بىرنەچچە كۈنگىچە ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق ئادەملەردەك باغ سەيلىسى قىلدى ، قوي سويۇپ بەزمە ئوينىدى . مەن ئۇلاردىن ئايرىلماي بىللە يۈردۈم ، ھەپتە ئاشۇنداق بەزمە ـ باراۋەت بىلەن ئۆتۈپ كەتتى . مەن ئۇلارنىڭ تاۋۇكا قۇرىدىغان ئورنى بىلەن ۋاقتىنى پەقەت شۇ يەرگە بېرىشتىن ئىككى سائەت بۇرۇنلا بىلدىم . ۋاقىت بەكمۇ قىس ئىدى ، مەن ئۇلاردىن ئۆيدىن پۇلنى ئېلىپ چىقىش باھانىسى بىلەن ئاران يېرىم سائەتتەك ئايرىلالىدىم ، شۇ ئارىلىقتا تېز ھەرىكەت قىلىپ ، ھېيتگاھتىكى ھېلىقى ماڭا تونۇش ئۇزۇنتۇرا ، چوقۇر گازىر چىنىڭ يېنىغا كەلدىم ، ئىمىر سوجاڭ ئەگەر ئۆزى بىلەن كۆرۈشۈش بىئەپ بولغاندا ، خەۋەرنى مۇشۇ ئادەم ئارقىلىق يەتكۈزۈشۈمنى ئېيتقان ئىدى .

مەن ئۇنىڭغا گازىر ـ پۇرچاق ئالغان قىياپەتتە تۇرۇپ ، خەۋەرنى ئېنىق يەتكۈزدۈم . تاۋۇكا قۇرۇلىدىغان ئورۇن قاقۇللىدىكى رېھىم قەندەل دېگەن ئادەمنىڭ بېغى ئىدى . ھەممىمىز شۇ يەرگە تەخ بولدۇق . باغ چوڭ بولمىسىمۇ ، دەل ـ

دەرەخلىرى بۇككىدە ئىدى . كىچىككىنە كۆلنىڭ بويىدىكى شىپاڭغا گىلەم سېلىندى ، بىر قوي قان قىلىنىپ ، شورپا سېلىندى . قىمار قىزىپ كەتتى ، جەزىخورلار ، دو چىققۇچىلار كۆپ ئىدى ، چوڭ قىمارۋازلارمۇ بىر ـ بىرى بىلەن بەسلىشىپ ، پۇلنى ئايىماي تىكىشكە باشلىدى . گىلەم ئۈستىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا سۈرۈلۈپ ، قولدىن ـ قولغا ئۆتۈۋاتقان پۇلنىڭ ھۇدۇدى يوق ئىدى ، ئۇتقانلار تېخىمۇ قىزىپ ، « يا جەمشىت ! » دەپ مەيدىسىگە ئۇراتتى ، ئۇتتۇرغانلار ئۇتۇش نىيىتىدە تېخىمۇ ئەسەبىيلىشىپ ، جان ـ جەھلى بىلەن كىرىشىپ كەتكەن ئىدى . مەنمۇ 5 مىليون پۇلنى ئوتتۇرىغا تاشلاپ نۆۋەت كۈتۈپ تۇراتتىم .

دەل شۇ چاغدا باغنىڭ ئارقا تېمى تەرىپىدىن « پاڭ ـ پۇڭ » قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ، ساقچىلارنىڭ تامدىن ئارتىلىپ چۈشۈپ ، « توختا ! » دەپ ۋارقىرىغىنىچە دۈپۈرلەپ كېلىۋاتقانلىقى ئاڭلاندى . ھەممەيلەن ئالاقزادە بولۇپ كەتتى ، ئوشۇقلار ئوشۇق پېتى ، پۇللار پۇل پېتى گىلەمنىڭ ئۈستىدە قالدى . قىمارۋازلار جېنىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ھېچنېمىگە قارىماي بەدەر قاچتى ، مەنمۇ ئۇلار بىلەن بىللە باغنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى تامدىن ئارتىلىپ چىقىپ كەتتىم ...

ئارىدىن ئۈچ كۈن ئۆتتى ، ھەممە ئىش بېسىقتى ، سىرتتىن كەلگەن قىمارۋازلارمۇ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، يۇرتىغا تىكىۋەتتى .

شۇ چاغدا مەن ساقچىخانىغا باردىم ، ئىمىر سوجاڭ بىلەن كۆرۈشۈپ ، ھېلىقى ماڭا تەئەللۇق بولىدىغان 5 مىليون پۇلنى سوردىم .

« نېمە دەۋاتىسەن ؟! ـــ دېدى ئۇ تەرىنى تۇرۇپ ، ـــ 5 مىليوننى مۇشۇ ئىشخاندا قولۇڭغا بەردىمغۇ !؟ سەن يەنە پۇلنىڭ گېپىنى قىلىۋاتامسەن ؟ سېنى قولغا ئالمىغانلىقىمىزغا شۈكۈر

قىلىپ ، بۇ يەردىن تېز كەت ! سەن پۇتۇن قىمارۋازلارنى باشلاپ باغدىن قېچىپ كەتتىڭ ! ... »

« نېمە دەۋاتىلا ، سوجاڭ ! ـــ دېدىم مەن ھەيران بولۇپ ، ـــ ھەممە ئىش سىلىنىڭ دېگەنلىرى بويىچە بولدى ، مەن 5 مىليون پۇلنى دەسمايە قىلىپ ئۇلارنىڭ ئىچىگە كىردىم ، كېيىن ئۇ پۇل گىلەمنىڭ ئۈستىدە قالدى ... » . « بولدى ـ بولدى ! ـــ دېدى ئۇ تېخىمۇ قوپاللىشىپ ، ـــ سەن دېگەن بىر قىمارۋاز ـ لۇكچەك ، قاچان راست گەپ قىلىپ باققان !؟ بۇ يەردىن چىرايلىقچە كەت ، بولمىسا پۇشايمان يەپ قالىسەن ! »

مەن ھەرقانچە ئەسكى بولساممۇ ، ئۆزۈمنىڭ غۇرۇرىنى دەپسەندە قىلىپ باققان ئەمەس ! بولۇپمۇ بۇنداق ناھەقچىلىققا ، بوزەك قىلىشقا ، ھاقارەتكە ئۇچرىغاندا ، چىداپ تۇرالمايتتىم ، شۇڭا ئىمىر سوجاڭنى بىردىنلا سەنلەپ ، ئاغزىمنى قويۇۋەتتىم :

« ھەي ، نېمە دەۋاتىسەن ؟! سەن سوجاڭ بولساڭ ئۆزۈڭگە ، مېنىڭ بېشىمدا سەن ئېلىۋېتىدىغان تۇغ ـ شەددە يوق ! مەندە ھازىر ئىسىق جاندىن باشقا ھېچنېمە قالمىدى ، شۇڭا خۇدادىن باشقا ھېچكىمدىن قورقمايمەن ! سەندە ئىنساپ يوق ئىكەن ، مەنچىلىك ۋىجدانمۇ يوق ئىكەن ! مېنى بىلمەيدۇ دېمە ، شۇ كۈنى تاۋكادا 60 مىليوندىن ئارتۇق پۇل قالغان ، بىز ھەممە نەرسىنى قويۇپ قاچتۇق ، سەنلەر ئۇدۇل كەلگەن پېتى پۇلغا ئۆزۈڭلارنى ئېتىشتىڭ ! ئەمدى كېلىپ ، ئۆزۈڭ ۋەدە قىلغان 5 مىليون پۇلنى بېرىشكىمۇ كۆزۈڭ قىزىرىۋاتىدۇ ! ئەگەر بۇ پۇلنى بەرمىسەڭ ، مەن پۇتۇن ئەھۋالنى ھۆكۈمەتكە دەپ ، ئاشۇ كۈنى تاۋكادا قالغان ھەممە پۇلنىڭ ھېسابىنى ئالىمەن ! »

« سەن تېخى مەن بىلەن تاكاللاشماقچىمۇ ؟ سەن قايسى ھۆكۈمەتكە ئەرز قىلماقچى ؟ ھۆكۈمەت دېگەن مانا مەن ! سەن بەك ھەددىڭدىن ئېشىپ كەتتىڭ ! » دېدى ئىمىر سوجاڭ ۋارقىراپ

ۋە ئىككى ساقچىنى چاقىرىپ ، مېنى تار ، قاراڭغۇ ئۆيگە سولاپ قويدى . ئۇ يەردە ئىككى كۈن ياتتىم ، ھېچنېمە بەرمىدى ، ئاخىر جاندىن تويۇپ ، ئىشىك ـ تاملارنى مۇشتلاپ ، ۋارقىراپ غوۋغا كۆتۈردۈم . بىر گۈندىپاي مېنى يەنە سوجاڭنىڭ ئالدىغا ئېلىپ چىقتى ، بۇ قېتىم ئۇ ماڭا تاپانچىسىنى تەڭلەپ ھەيۋە قىلدى : « كۆردۈڭمۇ ، تەپكىنى باسسامىلا مۇشۇ يەردە جاندىن جۇدا بولىسەن ، ھېچكىم سېنىڭ دەۋايىڭنى قىلمايدۇ ، سەن بىر نامى بار قىمارۋاز ، ئوغرى ! ئۆلۈكۈڭنى كۆرۈپ ھۆكۈمەتمۇ ، خەقلەرمۇ خۇش بولىدۇ ! لېكىن ، مەن ساڭا يەنە بىر قېتىم پۇرسەت بېرىمەن ، بۇ يەردىن چىقىپ ، ئاغزىڭنى يۇمۇپ ، چىرايلىقچە جېنىڭنى جان ئەت ، ئەگەر يەنە كىچىككىنە قىڭغىر ئىش قىلىپ قويساڭ ، ئۇ چاغدا مەن سېنى بوش قويۇۋەتمەيمەن ، بىلىپ قوي ، مەن مۇشۇ قورالىم بىلەن مۇشۇ يەردىكى ھۆكۈمەتنىڭ ۋەكىلى ! ... »

قاتتىق غەزەپىم كەلدى ، ئۆزۈمچە خورلۇق ھېس قىلدىم . ئۇ ، ماڭا بەكمۇ ئوشۇقچىلىق قىلىپ كەتكەن ئىدى . ئۆزىگە تېگىشلىك پۇلدىن ئايرىلىپ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بوزەك قىلىنغان ئادەم بەئەينى پالتىدىن يانمايدىغان ئۆكۈزگە ئايلىنىدىكەن !

« ئاتىساڭ ئاتە ! ـــ دېدىم مەن مەيدەمنى ئېچىپ ، ـــ ئادەمنى بۇنداقمۇ بوزەك قىلغان بارمۇ ؟ بىكاردىن ئىككى كۈن سولىدىڭ ، بىر تېمىم سۇ ، بىر بۇردا نان بەرمىدىڭ ! ھۆكۈمەت دېگەن سەن ئەمەس ، سەندىن باشقا ھۆكۈمەت بار . سەن شۇ كۈنى ئاز دېگەندە 60 مىليون پۇل يىغۋالدىڭ ، ماڭا ئۆزۈڭ ۋەدە قىلغان 5 مىليون پۇلنى بېرىشكە قورسىقىڭ ئاغرىپ ، مېنى بىكاردىن بىكار بوزەك قىلىۋاتىسەن ! مەن ھۆكۈمەتكە ئەرز قىلىمەن ! ... » . « سېنىڭ ئەرزىڭنى كىم ئاڭلايدۇ ، ساڭا كىم ئىشىنىدۇ ؟ ! ـــ دېدى ئۇ مېنى مەسخىرە قىلغاندەك دىمىغىنى

قىيقىپ ، ـــ سەن دېگەن چوڭ قىمارۋاز ، ئوغرى ، قىمارۋاز ـ ئوغرىنىڭ گېپىگە كىم ئىشىنىدۇ ، كىم ئاڭلايدۇ ؟ ! كۆتۈڭنى قىسىپ ، بۇ يەردىن ياخشىلىقچە چىقىپ كەت ! » دەپ سوجاڭ مېنى دۆشكەلەپ ، ئىتتىرىپ چىقارماقچى بولدى . مەن راستتىنلا جاندىن تويۇپ ، ئۇنىڭغا ۋارقىرىدىم : « مەن ھېچ يەرگە ماڭمايـ مەن ، نوچى بولغاندىكىن ئات ، مۇشۇ يەردە تۇرغۇزۇپ جېنىمنى ئال ! تويدۇم بۇ جاندىن ! مېنى ئېتىۋېتىپ ، بۇنى نېمىشقا ئېتىـ ۋەتتىڭ دەيدىغان سوراق كەلسە ، بۇ دۇنياداكۆرەرسەن ، بولمىسا ، مەن ئۇ دۇنياداسەندىن ھېساب ئالىمەن ! » دەپ تۇـ رۇۋالدىم . مېنىڭ پەيلىمنىڭ يامانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇ سەل بوشىدى ، يانداكى ئۆيگە چىقىپ كېتىپ ، كىملەر بىلەندۇر سۆز ـ لىشىپ ، بىر چاغدا ئەسكى قەغەزگە ئورالغان 5 مىليون پۇلنى كۆتۈرۈپ كىردى . « مانا بۇنى ئال ! ـــ دېدى ئۇ دوق قىلغاندەك پۇلنى ئالدىمغا تاشلاپ ، ـــ ئىككىنچى كۆزۈمگە كۆرۈنگۈچى بولما ! »

مەن پۇلنى ئېلىپ « بولدىلا ، بۇ خەق بىلەن ئېيتىشـ ۋەرمەي ، ئەمدى يولۇمغا ماڭاي » دەپ ئويلاپ ئىشخانىدىن چىقتىم ۋە ساقچىخانىنىڭ ھويلىسىدىن ئۆتۈپ ، چوڭ دەرۋازىغا بارىدىغان قاراڭغۇ دالانىغا كەلگەندە ، نەدىندۇر ئۈچ ساقچى پەيدا بولۇپ ، ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە قولۇمدىكى پۇلنى تارتىۋېلىپ ، دۇمبەمـ دىن ئىتتەرگىنىچە يانپاشلىرىمغا تېپىپ ، دەرۋازىدىن چىقاردى ـ دە ، ئىشىكنى تاقىۋالدى . مەن نېمە قىلىشىمنى بىلمەي تۇرۇپ قالدىم . شۇ چاغدا ، مەن بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ تىلى بىر ئىكەنلىكىنى ، ئۆتكەنكى ئىشتا مەقسىتى قىمارۋاز تۇتۇش ئەمەس ، پۇل بۇلاش ئىكەنلىكىنى ، ئۆزۈمنىڭ بۇلارغا ئويۇنچۇق بولغانلىقىمنى بىلىپ ، قاتتىق غەزىپىم كەلدى . ئاچچىقىمدا دەرۋازـ زىنى قىيقىپ ۋارقىراپ ، ئۇلار بىلەن يەنە ئېلىشماقچى بولدۇم .

لېكىن ئۇنداق قىلسام ، بۇ يەرگە ئادەم يىغىلىدۇ ، ئۇلار يەنە مېنى تۇتۇپ ، ساقچىخانىنى قالايمىقانلاشتۇردى ، دەپ سولاپ قويۇشى مۇمكىن . شۇڭا ، مەن ئۆز ـ ئۆزۈمگە : « ئالدىرىما ھېلىمشا ، ئۇلار سېنى شۇنداق ئەخمەق قىلىپ ، بوزەك ئەتكەن يەردە ، سەنمۇ بىر ئاماللارنى قىلىپ ئۇلاردىن دەردىڭنى ئالمامسەن ! چوقۇم ئال ! ... » دەپ ھاي بەردىم .

ئۆچ ئېلىش خىيالىدا چارە ئىزلەپ بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى . بىر كۈنى قۇمدەرۋازىدا ئاچ قورساق ئايلىنىپ يۈرسەم ، ئون يەتتە ياشلاردىكى پۇت ـ قوللىرى قاسماق ، ئورۇق بىر بالا قېشىمغا كېلىپ : « ئاكا ، تاپانچا ئالاملا ؟ » دەپ ئاستا سورىدى . مەن قىزىقىپ : « قېنى تاپانچا ؟ » دېدىم ، ئۇ قوينىدىن بىر پارچە لاتىغا ئورالغان قارامتۇل ، كىچىك تاپانچىنى چىقاردى . مەن تاپانچا دېگەننى كىنودا ، ئەسكەر بىلەن ساقچىنىڭ قولىدا كۆرگەن بىلەن قولۇمغا ئېلىپ باقمىغان ، قولۇمغا ئېلىپ باققىنىم پىچاق بىلەن كالتەك ئىدى . لېكىن شۇ چاغدا ، ھېلىقى تاپانچىغا قاراپ ، كۆڭلۈمدىن يالىلدا بىر پىكىر ئۆتتى : «توختىغىنا ، ئىمىر سوجاڭ دېگەن كۇسپۇرۇچ مېنى قولىدىكى ئاشۇ تاپانچىسىغا تايىنىپ بوزەك ئەتمىدىما ! ؟ قېنى ئەمدى ، مەنمۇ ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ قىلىپ باقاي ! ... » . مەن شۇ خىيال بىلەن ھېلىقى بالىدىن سوردىم : « تاپانچاڭ قانچە پۇل ئۇكام ؟ ئوقى بارمۇ ؟ » . « بەش پاي ئوقى بار ، ئوق بىلەن تاپانچىغا 2 مىليون بەرسىلىرى بولىدۇ ، ئاكا » دېدى بالا ئاستا كۇسۇرلاپ . « 3 مىليون بېرەي ، لېكىن نېسى » دېدىم مەن ئۇنى بىر چەتكە تارتىپ . ئۇ ماڭا بىر ھەيران بولغان ، بىر قىزىققان ھالدا بىر پەس قاراپ تۇردى . «سەن مېنى تونۇمسەن ؟ » دەپ سوردىم ئۇنىڭدىن . « تونۇيمەن ئاكا ، ـــ دېدى ئۇ ماڭا خېلى ئىشەنچ بىلەن قاراپ ، ـــ سىلى ھېلىمشا دېگەن نوچى شۇغۇ ! » ، « ئۇنداق بولسا ماڭا ئىشەن

ـى خاتىرجەم قىلىماقچى بولۇپ ، ـــ
ـ تۆت كۈن ، بىرىسى ئىككى كۈن ئـ
ـىمەن ، گەپىم گەپ ! بۇگۈن تىلخەت

ـپ تۇرۇپ ، كېيىن تاپانچىنى قولۇمغا
ـشىنىمەن ئاكا ، نوچى دېگەن گەپىدە
ـ ئېلىپ قوينۇمغا سالدىم . ھېلىقى بالـ
ـن كەلگەنلىكىنىمۇ سورىمىدىم . ئۇ
ـۋە ساقچىلارنىڭ يوشۇرۇنچە قورال ـ
ـ ئىدى .
ـاشقىچە ياسىنىپ ، ئىمىر سوجاڭنىڭ
ـ ئۆيىنىڭ تۆرەياۋاغدا ئىكەنلىكىنى بـ
ـر ئۆيدە يوق ۋاقتىدا دىۋانە قىياپىتىگە
ـدىدا سەدىقە تىلىدىم ، ئۆيدىن ياش ،
ـىقتى ، بۇ ئۇنىڭ ئىككىنچى ئايالىدەك
ـچىپ ماڭا بىر پارچە نانىنى سۇندى .
ـ ئۇنىڭ ھويلىسىنى ، مېھمانخانىسىنى
ـۆرۈۋالدىم ، كېيىن قوشنىلىرىنىڭ
ـم . ئىمىرنىڭ ئۆيىگە كىرىشنىڭ بىر ـ
ـڭ ئىشىكى ئالدىدىكى ئۇجمە دەرىخى
ـ ئۆگزىسىگە چىقىپ ، سىراجتامدىن
ـ ئۆگزىسىگە چۈشۈش ئىدى . ئىمىر
ـلەن مەنزەر ئۆيدە ياتاتتى .
ـۇندۇزدە ، « قىم ـ قىم بازىرى »① غا
ـنۇشتىن ساقچىلارنىڭ كونا چاپىنى

ـى مەنسىدىكى ئەسكى ـ تۈسكىلەرنى

بـلـەن شـەپـكـسـنى نـسـگە ئالدىم . كەچتە ئىمىر سوجاڭ تاكى ئۆيـگـە كـىـرىـپ كەتكۈچە ئارقىسىدا يۈرۈپ كۆزەتتىم ۋە يېرىم كـىـچـىـگـىـچـە شـۇ مەھەللىدە ئايلىنىپ يۈرۈپ ، جېسەكچىلەرمۇ ئۇيقۇغا كەتكەندىن كېيىن ، ئۇجمىدىن ئارتىلىپ ئۆگزىگە چىقىپ كـەتـتىم . سىراجتامدىنمۇ شەپە چىقارماي ئارتىلىپ چۈشۈپ ، ئـىـمىر سوجاڭنىڭ مەنزىر ئۆيىنىڭ ئالدىغا كەلدىم ، ئىشىك ئىچىدىن تـاقـاقـلـىـق ئىدى ، ئەمما دېرىزىسىنىڭ بىر قانىتى ئوچۇق ئىدى . مـەن نـاھايـىـتى چەبدەسلىك بىلەن دېرىزىدىن ئېتىلىپ كىردىم . ئىمىر سوجاڭ ئۇيقۇلۇقتا ئۆندەرەپ ، قورقۇپ : « كىم؟ كىمسەن؟!» دېـگـىـنـىـچـە هودۇقـۇپ كـەتتى ، مەن ئۇنى ئاستىمغا باسماداپ ، تـاپـانـچـىنى پېشانىسىگە تىرىدىم . ئىمىر تىترەپ كەتتى ، خوتۇنى قـورقـۇپ ۋارقىرىماقچى بولۇۋىدى ، ئاغزىغا لۆڭگە تىقىپ ، چىراغ يـېـقـىـشـنى بۇيرۇدۇم . خوتۇنى ياۋاشلىق بىلەن بېرىپ ، پەنەرنى ياقتى ، ئاندىن مەن ئۇنى بۇلۇڭدىكى قازناققا سولىۋەتتىم .

« ئىمىر سوجاڭ ! ـــ دېدىم مەن ئەمدى ئۇنى ئەركىنرەك قويۇپ ، ـــ پۇلغا تۇرامسەن ، جانغىمۇ ؟! »

« جـانـغا ... ئەلۋەتتە جانغا ! » دېدى ئۇ تىترىكى تېخىچە بېسىلماي .

« ئۇنـداق بـولـسـا ، ئۆيـۈڭدىكى نەق پۇلنىڭ هەممىسىنى چىقار ! »

« بولىدۇ ، بولىدۇ ... ـــ دېدى ئۇ دۇدۇقلاپ ، ـــ لېكىن ، هېـلـىـمـشـا ... سەن مۇشۇنداق قىلىۋاتىسەن ، ئاقىۋېتىڭنى ئويلاپ باقتىڭمۇ ؟ »

« هەي ئـىـمـىـر ، سـەن ئاقـىـۋـىـتـىڭنى ئويلىمايسەن ، مەن ئاقـىـۋـىـتـىمنى ئويلامدىمەن ؟! ـــ دېدىم ئۇنىڭ گەپلىرىگە زەردەم قـايناپ ، ـــ سەن قانداق قىلغان بولساڭ ، مەن شۇنداق قىلىمەن ! سـەن تولا چىشىمغا تەگمە سوجاڭ . مېنىڭ ئايال زاتى قېشىغا بار-

مىغىنىمغا ئۇزاق بولدى ، ھېلى بىكار خوتۇنۇڭنى كۆزۈڭگە كۆرسىتىپ جۇمۇ ... مېنىڭ قولۇمدىن ھەرقانداق ئەسكىلىك كېلىدۇ ! سەن مېنى مۇشۇنداق بىر قوتۇر تاپانچا بىلەن مۇشۇنداق رەپىرەپ كىيىمىڭگە تايىنىپ قانداق خورلىمىدىڭ . مەن سېنىڭ ئالدىڭغا بارغان ئەمەس ، ئۆزۈڭ ۋەدە قىلىپ ، ئۆزۈڭ ئىشقا سېلىپ ، ئارقىدىن ئەخمەق ئەتتىڭ ، ساراڭ تاپتىڭ ، بوزەك قىلدىڭ ! ھازىر سەن مېنى تونۇپ بولدۇڭ . ئەگەر سەن مۇشۇ توغرىدا ھۆكۈمەتكە يەنە پالان - پوكۇن دەيدىكەنسەن، ئۇرۇق - ئەۋلادىڭنى قويماي قىرىۋېتىمەن ، جاندىن تويدۇم ! بۇگۈنمۇ سېنىڭ يا جېنىڭنى ئالىمەن ، يا پۇلۇڭنى ئالىمەن!...»

« بېرەي ... ھەممە پۇلنى بېرەي ، ھېلىمشا ! ـــ دېدى ئۇ يېلىنغاندەك زارلاپ ، ـــ مېنىڭ ئۆلگۈم يوق ، مەن تېخى ياش ، خوتۇن ، بالا - چاقام بار . مەن بىلمەي نادانلىق قىپتىمەن ، سېنى گول چاغلاپتىمەن ... ھەممە پۇلنى ئال ... »

ئۇ ، يېرىم يالىڭاچ پېتى ئۆينىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدىن پۇلنى ئىزدەپ تېپىشقا باشلىدى . مەن تاپانچىنى ئۇنىڭغا تەڭلەپ ھوشيار تۇردۇم . ئۇ تېنەپ - تەمتىرەپ ، بىر يەردىن بىر تۇگۈچ ، بىر يەردىن بىر بولاق ، يەنە بىر يەردىن بىر تۇتام نەرسىلەرنى ئېلىپ ئالدىمغا قويدى . ئېچىپ قارىسام ، ئاشۇ كۈنى تاۋكاغا چۈشكەن پۇللار شۇ پېتى رەتسىز ، پۇرلاشقان ، پاسكىنا ھالدا تۇرۇپتۇ .

« ھەممىسى مۇشۇ ! ... ـــ دېدى ئۇ ئاۋازى پەسلەپ سولاشقان ھالدا ، ـــ ماڭا تەگكىنى شۇنچىلىك ... »

« راست تۇگىدى - ھە !؟ ـــ دېدىم مەن ئۇنىڭغا قادىلىپ ، ـــ ماقۇل ، تۇگىگەن بولسا ، مەن كەتتىم . ھازىردىن باشلاپ ، مەن سېنى كۆرمىدىم ، سەن مېنى كۆرمىدىڭ ! ئەگەر بۇنىڭغا رازى بولماي ، بۇ ئىشنى ھۆكۈمەتكە دەيدىغان بولساڭ ،

مەن تەييار ، قورقمايمەن ، مۇشۇ پۇللارنى ھۆكۈمەتنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ ، مەن بۇنى ئىمىر سوجاڭنىڭ ئۆيىدىن بۇلاپ چىقتىم ، دەيمەن . ئۇلار سەندىن بۇنى سۈرۈشتە قىلىدۇ ، مەن گۇۋاھچى بولىمەن ، جاۋابنى ئۆزۈڭ بېرىسەن ! ھەرھالدا ئەقلىڭ بىلەن ئىش قىل ، ئىمىر سوجاڭ ! ئېسىڭدە بولسۇن : پاچاق يېگەن تۈك يەيدۇ ، قېرىن يېگەن پوق ! ... »

مەن ئۆيىدىن چىقىپ كەتتىم ، كەپەمگە كېلىپ ، تاڭ ئاتقۇچە پۇللارنى رەتلەپ ، تەخلەپ ساناپ چىقتىم ، ھەممىسى 31 مىليوندىن كۆپرەك پۇل ئىكەن . مەن ئەتىسى ئەتىگەندە قۇمدەرۋازىغا بېرىپ ، ھېلىقى تاپانچا ساتقان بالىنى ئىزدىدىم . ئۇ ، جاڭ تەتەينىڭ قاۋاقخانىسى ئالدىدا لاغايلاپ يۈرۈپتىكەن ، مېنى كۆرۈپلا يۈگۈرۈپ كەلدى . مەن ئۇنىڭغا بەش پاي ئوق بىلەن تاپانچىنى بېرىپ ، ئۇستىدىن يەنە 3 مىليون پۇلنى بەردىم . خۇشاللىقتىن بالىنىڭ ئاغزى يالاق بولۇپ كەتتى . ئۇ يەردىن يېنىپ ، « قىم ـ قىم بازىرى » غا بېرىپ ، ھېلىقى ساقچى كىيىمنى بەرگەن تونۇشۇمغا كىيىم بىلەن بىللە 1 مىليون پۇل بەردىم . ئۇ ، ھەيرانلىقتا ئاغزىنى ئېچىپ : « كېچىچە تازا ئۇتۇپسەندە ، ئامىتىڭ كەپتۇ ! » دەپ رەھمەت ئېيتتى . شۇنىڭدىن كېيىن ، مەن ئىككى ـ ئۈچ كۈنگىچە قانداق قىلىش ، بۇنىڭدىن كېيىنكى ھاياتىمنى قانداق ئۆتكۈزۈش توغرىسىدا قاتتىق ئويلاندىم : بىر شەيتىنىم : « دەرھال كونا قىمارۋازلارنىڭ يېنىغا بېرىپ ، تاۋكا قۇرۇپ ، قوزىنى پوزا قىل ، سەنمۇ بىرسىنىڭ خوتۇنىنى ئۇتۇۋال ! » دەپ ئۇندەيتتى ؛ يەنە بىر شەيتىنىم بولسا : « ئەمدى بەس ، قىمار ئويناپ نېمە تاپتىڭ ؟! ئۇتتۇرمىغان نېمەڭ قالدى ، ئاناڭنىڭ روھى قورۇنمىسۇن ، ئەمدى ياخشى يولغا ماڭ ، ساۋابلىق ئىشلارنى قىلىپ ، خۇدادىن گۇناھىڭنى تىلە ! » دەپ ئاڭاھلاندۇراتتى .

شۇنداق ئارىسالدى كۆنلەرنىڭ بىرىدە ، چايخانىدا چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ ، خەقلەردىن پالانچى - پوكۇنچىلارنىڭ بۇ يىل ھەجگە بارىدىغانلىقىنى ، ھۆكۈمەتتىن يول خېتى ئالالمىغان يەنە كىملەرنىڭدۇر چېگرىغا بېرىپ ، شۇ يەردىن پۇل بىلەن ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ ، كۆڭلۈم ۋاللىدە يورۇپ كەتكەندەك بولدى . مەنمۇ بىر مۇسۇلمان ، خۇدانىڭ پەرزلىرىنى بەجا كەلتۈرۈش مەجبۇرىيىتىم بار ، خۇدا ماڭا بۇ پۇلنى نېسىپ قىپتۇ ، ئەمدى ئۇنى ئوڭ سېپىدا ئىشلىتىپ ، خار - زارلىقتىن قۇتۇلۇپ ، ھەق جايىغا خەجلەي دەپ ھەج قىلىش نىيىتىگە كەلدىم . بىر كۈنى سەرراپ بازىرىغا بېرىپ ، قولۇمدىكى نەق پۇلنىڭ ھەممىسىگە 27 تىللا ئالدىم . نىكولاينىڭ 10 سوملۇق بىر تىللاسى 1 مىليون ئىكەن ، قالغان پارچە - پۇرات پۇللارغا كىيىم - كېچەك ئېلىپ ، سەپەر تەييارلىقلىرىنى قىلدىم ، نىيىتىمگە يارىشا ، سەپىرىم ئاقىبەتلۈك بولدى ، مانا سىلەرگە ئوخشاش ياخشى ئادەملەر بىلەن ھەمراھ بولۇپ قالدىم ...

3

ھېلىمشا ھېكايىسىنى تۈگىتىپ ، بىردەم ئولتۇرۇپ كەتتى ، ئاندىن ئەكىبەر بايىلا ياققان گۈلخاندىكى لوقۇراپ كۆيۈۋاتقان ئوتقا تىكىلدى . ئۇنىڭ ياش يۈزى بىلەن سەل - پەل نەملەشكەن كۆزلىرىدە ئوتنىڭ ئويناق شولىسى جىلۋىلەندى ...

چۆل ئاسمىنىدا يۇلتۇزلار سۈس چاقناۋاتتى . يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان تاڭ ھاۋاسى ئۇرۇلۇپ ، ئويغاق كارۋاننىڭ كۆكسىگە سالقىن شامال تەگدى ...

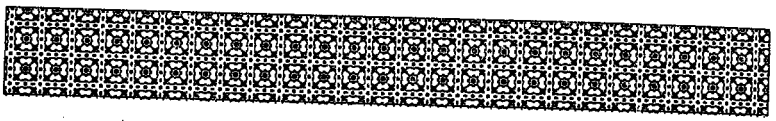

بەشىنچى باب

تاغ قاراقچىلىرى

1

تاڭ يورۇماستا يولغا چىققان كارۋان قاقاس تاغ ئارىسىدىن ئۆتۈپ، چۈشكە يېقىن كەڭ ئېدىرلىققا كەلدى. بىر چاغلاردا ياشىرىپ تۇرغان يېشىل ئوت - چۆپلەر ئەمدىلىكتە ئىسسىق ۋە سۈسىزلىقتىن سارغىيىپ، بۇ پايانسىز ئېدىرلىقنى ھايا-تلىق تىنىقى ئۈزۈلگەن كۆيۈك زېمىنغا ئايلاندۇرۇپ قويغان ئىدى. ئات - ئۇلاغلارنىڭ تۇيىقىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ - توزان ئادەمنىڭ دىمىغىنى ئېچىشتۇرۇپ نەپسىنى بوغاتتى. كارۋان ئې-دىرلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئېگىز - پەس يولدا ئاستا تەۋرىنىپ كېتىپ باراتتى. ئىسسىق ۋە ھارغىنلىقتىن سولاشقان كىشىلەر يىراق سەپەرنىڭ مۇشكۈللۈكلىرى ئۈستىدە ئويلاپ، ئەنسىزلىك ئىچىدە ماڭاتتى. لېكىن، ئۇلار ئاشۇ خەتەرلىك تاغ ئارىسىدىن ئامان - ئېسەن چىقىۋالغانلىقلىرىدىن خۇشال ئىدى. شۇڭا، بەزىلەر پىچىرلاپ ئايەت ئوقۇپ، بەزىلەر ئات - ئۇلاغ ئۈستىدە مۈگدەپ، بەزىلەر ناخشا غىڭشىپ، بەزىلەر بولسا، پاراڭ سوقۇپ غەمسىز، خاتىرجەم كېتىۋاتاتتى.

ئۇلار كۈن قىيام بولغاندا، چېكى كۆرۈنمەس بۇ ئېدىر-

لىقنىڭ « چاترا » دېگەن يېرىگە كەلدى . بۇ يەر ئېگىز ـ پەس تۆپىلىك ئىدى . يول بىردەم پەسكە چۈشۈپ ، بىردەم يۇقىرى كۆتۈرۈلەتتى ، ھاۋا تېخىمۇ ئىسسىپ كەتتى . قۇياش چاقناپ تۇرغان ئوچۇق ئاسماندا ئاچ بۈركۈتلەر چەرخ ئۇرۇپ ئايلىناتتى . ئۇلار گاھ ئوقتەك ئۇچۇپ پەسكە شۇڭغۇيتتى ، گاھ شىددەت بىلەن يۇقىرىغا ئۆرلەيتتى ؛ بەزىدە پەنجىلىرىدە تېپىچەكلىگەن توشقان ياكى ئاچلىقتىن شۈمشىيىپ قالغان تۈلكىنى قامالاپ قاياقلارغىدۇر غايىب بولاتتى ...

كارۋان تۇرنىلاردەك سوزۇلۇپ مېڭىپ ، بىر تۆپىلىكنىڭ ئۈستىگە چىققاندا ، ئوڭ تەرەپتە كۆز يېتىم يەردە كۆتۈرۈلگەن قويۇق چاڭ ـ توزاننى كۆردى ، ھايال ئۆتمەي ئاتلارنىڭ دۈكۈرلىگەن ئاۋازى ، ئاندىن يەتتە ـ سەككىز ئاتلىقنىڭ ئۆزلىرى تەرەپكە قاراپ باستۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقى مەلۇم بولدى . كارۋان تۆپىلىكتىن چۈشۈپ ، قۇرۇق ئوت ـ چۆپلەر قاپلىغان تۈپتۈز بىر مەيدانغا كېلىپ توختىدى ، ئاڭغىچە ھېلىقى ئاتلىقلارمۇ ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ بولغان ئىدى . قوللىرىغا نەيزە ـ قىلىچ ئېلىپ ، كارۋانىنى 20 ـــ 30 قەدەم نېرىدا قورشاۋغا ئالغان بۇ يېگانە 10 ئاتلىق تاغ قاراقچىلىرى ئىدى . كىيىملىرى غەلىتە ، چىرايى سۈرلۈك ، كۆرۈنۈشى ياۋۇز ، ئاتلىرى سەرخىل بۇ ئادەملەرنىڭ قولىدىكى قىلىچ ـ نەيزىلەر كۈن نۇرىدا پارقىراپ كۆزنى چاقاتتى .

كارۋانىنى قورقۇنچ ، ساراسىمە باستى ، تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن بۇ مۇدھىش ئىش ئۇلارنىڭ كۆڭۈل ئارامىنى بۇزۇپ غۇلغۇلىغا سېلىۋەتتى . ئۇلارنىڭ بوشاشقان جىسمىغا بىرخىل ئۈمىدسىزلىك بىلەن ھەسرەت تىترىكى ئولاشتى . ئايالار : « ۋاي داد ، ئەمدى تۈگەشتۇق ! » دېيىشىپ ئاللا ـ كاللا كۆتۈردى . بەزى قېرى ، ئاجىز ئادەملەرمۇ : «ئاھ خۇدا، شورىمىزقۇرۇسۇن!»

دېيىشىپ ، ئالاقزادە بولۇشۇپ كەتتى . كارۋاننى ئوتتۇرىغا ئېلىپ ، يىراقتىن خۇددى تاپقا ئېتىلماقچى بولغان قۇزغۇندەك بازلىشىپ تۇرغان قاراقچىلار ئادەمنىڭ قۇلاق - مېڭىسىنى يېگۈدەك چىر-قىراق سەت ئاۋازدا ۋارقىراشتى . بۇ ئاۋاز نەلەردىندۇر يەنە ئەكس سادا بولۇپ كەلدى . بۇ ، ئۇلارنىڭ دەسلەپكى ھەيۋە كۆرسىتىشى ئىدى . قاراقچىلارنىڭ ئارىسىدىن ئاق بوز ئارغىماققا مىنۋالغان بىرسى بىرنەچچە قەدەم ئالدىغا كەلدى ، تۇرقىدىن ئۇ بۇلارنىڭ ئاتامانىدەك كۆرۈنەتتى . ئۇ گەۋدىلىك ، سېرىق ساقال ، سەت ئادەم ئىدى . ئۇنىڭ قوڭۇر رەڭ چىرايى گويا يۈزىگە كېلەرنىڭ تېرىسىنى كىيدۈرۈپ قويغاندەك ، بەدرەڭ ، سۈرلۈك ئىدى .

ھېلىقى ئادەم قولىدا ئورغاق شەكىللىك ئەگرى قىلىچنى يالىڭاچلاپ تۇتۇۋالغان ئىدى . ھېلىمشا دەسلەپ ئۇنىڭغا ، ئاندىن باشقا قاراقچىلارغا زەن سېلىپ قارىدى ، ئۇلاردا ھەقىقەتەنمۇ پىچاق ، نەيزە ۋە قىلىچتىن باشقا قورال يوق ئىدى . ھېلىمشانىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشتى . ئۇ ، ئەمدى بۇلار بىلەن قانداق ئېلىشىش ئۈستىدە ئويلاشقا باشلىدى . ئەگەر ھوشيار تۇرۇپ ، پەنت ئىش-لىتىپ ، ئۇلارنى ھۆل كېسەككە دەسستەلىسە ، ئۇلاردىن چوقۇم ئامان - ئېسەن قۇتۇلۇپ كەتكىلى بولاتتى . ھازىر بۇ كارۋاندا ئۆزى بىلەن قاسىم قۇرغۇيدىن باشقا ، كارغا كەلگۈدەك تۇزۇك ئادەم يوق ئىدى . دېمىسىمۇ ، بۇلارنىڭ كۆپىنچىسى بېشىدىن ئىسىق - سوغۇق ئۆتمىگەن ، تۇرمۇشنىڭ قېقىل - سوقۇللىرىغا ئۇچرىمىغان ، موللا سۈپەت ، مەخسۇم مىجەز ئادەملەر ئىدى . ئۇلار بىرەرسى بىلەن سوقۇشۇش تۇگۈل ، سوقۇشقاننى كۆرسە ياقىسىنى چىشلەيدىغان ، قاننى كۆرسە كۆڭلى ئاينىيدىغان را-يىش ، مۆمىنلەر ئىدى . بۇلارنىڭ ئىچىدە پەقەت غوجىموللىلا ھازىر ئانچە قورقماي خاتىرجەم ھالەتتە تۇراتتى . ئۇنىڭ ئەتراپ-تىكىلەرگە ئەلەڭلەپ ، تەلۋىلەرچە قاراشلىرىدىن قانداقتۇر

بىغەملىك ۋە ئاز - تولا ئىچى قارىلىق ئالامەتلىرى چىقىپ تۇراتتى. غوجىموللا كۆڭلىدە « قارغا پوق تالاشسا، ئوقچىغا پايدا » دەپ ئويلاپ، بۇ سەپەردە يالغۇز ئۆزىنىڭلا زىيان تارتماي، باشقىلارنىڭمۇ ئاز - تولا زىيان تارتىپ بېقىشنى خالايتتى. شۇڭا ئۇ، باشقىلار جان قايغۇسىدا ۋەھىمىگە چۈشۈپ، توختىماي دۇ-رۇت ئوقۇپ، خۇدادىن ئامانلىق تىلەۋاتقاندا، « بۇ قاراقچىلاردىن كەلسە مالغا كېلىدۇ، جانغا كەلمەيدۇ. سىلەرمۇ زىياننىڭ تەمىنى تېتىپ بېقىڭلار، هۆرمەتلىك هەمراهلىرىم! » دېگەن زەهەرخەندە پىكىرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى.

قاراقچى باشلىقى بىرنەرسىلەرنى دەپ ۋارقىرىدى، ئۇنىڭ چەكچەيگەن كۆزلىرىدىن ئۆلۈمنىڭ سوغۇق نۇرى يالتىراپ تۇراتتى، قاراقچى باشلىقى كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە قاراپ هاڭۋېقىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، بۇلار هەجگە ماڭغانلار، چوقۇم ئەرەبچە بىلىدۇ، دېگەن خىيال بىلەن ئەرەبچە يامداپ سۆزلەشكە باشلىدى:

ــ ئەگەر بىزگە قارشىلىق قىلماي، مال - دۇنيايىڭلارنى بەرسەڭلار جېنىڭلارغا تەگمەيمىز، بۇ يەردىن سالامەت ئۆتۈپ كېتىسىلەر. ئەگەر قارشىلىق، جاهىللىق قىلساڭلار، جەسىتىڭلار ئاسماندىكى ئاشۇ بۇركۈتلەرگە يەم بولىدۇ! ...

بۇ سۆزلەرنى ئەكبەر چۈشەندى ۋە باشقىلارغا ئېيتىپ بەردى.

ــ هەي بالا، سەن يەنە هەممىسگە ئېيت! ــ دېدى قاراقچى باشلىقى ئەكبەرگە ۋارقىراپ، ــ دەرهال ئالتۇن - كۈ-مۈشلىرىنى بىر يەرگە، رەخت - گەزماللىرىنى يەنە بىر يەرگە تاشلىسۇن!

كىشىلەر ناله - پەريياد قىلىشقا باشلىدى، ئۇلار پۇللىر-دىن، ماللىرىدىن ئايرىلىپ، بۇ ئۆزاق سەپەردە، بۇ ئايىغى يوق

دەشت ـ باياۋاندا قانداق ياشايدىغانلىقىنى ، قۇتلۇق ھەج سەپەرىنىڭ يېرىم يولدا قېلىپ ، ئاللانىڭ بەيتىنى تاۋاپ قىلالمايدىغانلىقىنى ئويلاپ زار ـ زار يىغلاشتى ، ھەتتا بەزبلەر بۇنداق دەرد ـ ئەلەمدە نا ئۇمىد ياشىغۇچە قاراقچىلار بىلەن ئېلىشىپ ، ئۇلارنىڭ رەھىمسىز قىلىچى ئاستىدا ئۆلۈپ كېتىشنى ئەۋزەل كۆردى ...

كىشىلەر پاتىپاراق بولۇپ ، ئۇمىدسىزلىككە ، ئەنسىزلىككە چۈشكەن شۇ پەيتتە ، ھېلىمشا بىرنەچچە قەدەم ئالدىغا چىقىپ ، قاراقچى باشلىقىغا روبىرو بولدى . بۇلارنىڭ ئارىسى 20 قەدەمدەك كېلەتتى . ئۇ ، ئەكبەرنىڭ تەرجىمانلىقى بىلەن قاراقچى باشلىقىغا مۇنداق دېدى :

ـــ مەن مۇشۇ قۇتلۇق سەپەرگە چىققان كارۋاننىڭ كارۋان بېشى ! سەن بىزنىڭ مال ـ دۇنيايىمىزنى ئالىمەن دېسەڭمۇ مەيلى ، بېرىمىز ، جېنىمىز ئامان قالسا بولدى . ئەمما ، مەندە مال ـ دۇنيادىنمۇ ئېسىل بىرنەرسە بار ، ئۇنى بىزنىڭ يۇرتتىكى خەلق ئەرەبىستان پادىشاھىغا ھەدىيە قىلىپ ، مېنىڭ تاپشۇرۇپ بېرىشىمنى ھاۋاله قىلغان ...

ـــ نېمە ئۇ ؟! ـــ ئاچ كۆزلۈك بىلەن ئالدىراپ سوريدى قاراقچى باشلىقى ، ـــ قېنى چىقار ، مەن كۆرۈپ باقاي ! ...

قاراقچىلارمۇ ، كارۋاندىكىلەرمۇ ھېلىمشانىڭ نېمە قىلماقچى بولغانلىقىغا قىزىقىپ، داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ يېنىدىكى ئەكبەر بىلەن قاسىم تايغان ۋە ئاتىخانلارغا قاراپ ، كۆزىنى ھەيىرلارچە قىسىپ قويدى ، ئاندىن قوينىدىن قىزىل دۇردۇن ياغلىققا ئورالغان بىرنەرسىنى چىقاردى ۋە ئۇنى سول قولىنىڭ ئالقىنىدا قويۇپ ، ياغلىقنى ئالدىرىماي ئاچتى ، ھېلىمشاغا قىيپاش چۈشۈپ تۇرغان كۈن نۇرى ئۇنىڭ ئالقىنىدىكى بىر تىزىق ئۆرۈك يېلىمىدەك سۈزۈك ، ساپ كەھرىۋانى يالت ـ يۇلت

چاقنىتىپ ، قاراقچىلارنىڭ كۆزىنى ئالاق ـ جالاق قىلىۋەتتى .

ـــ سەن ئۇ نەرسىنى ئاشۇ يەردە قويۇپ ، ئۆزۈڭ ئارقىغا چېكىن ! ـــ دېدى قاراقچى باشلىقى ۋارقىراپ ، ـــ مەن بېرىپ ئۇنى كۆرىمەن !

ـــ ياق بۇرادەر ، بولمايدۇ ! ـــ دەپ ئېتىراز بىلدۈردى ھېلىمشا ، ـــ بۇنداق قۇتلۇق نەرسىنى يەردە قويۇشقا بولمايدۇ ، بۇ بىزنىڭ قائىدە ، ئىرىم . ئەگەر كۆرمەكچى بولساڭ ، مەن مۇشۇنداق تۇتۇپ تۇرىمەن ، ئۆزۈڭ كېلىپ كۆر ياكى بولمىسا ، مەن سېنىڭ ئالدىڭغا بېرىپ كۆرسىتەي ، مېنىڭ قولۇمدا مۇشۇنىڭدىن باشقا ھېچ نەرسە يوق !

قاراقچى باشلىقى ئويلىنىپ قالدى ، ھېلىمشانىڭ قولىدىكى كەھرىۋا ھېلىغىچە ئۇنىڭ كۆزىنى ئالا چەكمەن قىلىپ ، ئاجايىپ سىرلىق بىرنەرسە سۈپىتىدە مەيلىنى تارتىپ تۇراتتى ، شۇ تاپتىكى ھېلىمشانىڭ پۈتۈن ئوي ـ خىيالى قانداق قىلىپ بولمىسۇن ، قاراقچى باشلىقىنىڭ يېنىغا يېقىنلىشىش ئىدى .

ـــ بوپتۇ ، سەن ئۆزۈڭ يالغۇز مېنىڭ يېنىمغا كەل ! ـــ دېدى ئاخىر قاراقچى باشلىقى تەقەززالىق بىلەن ، ـــ مەن قولۇڭدىكى نەرسىنى كۆرىمەن ! باشقىلار ئۆز جايىڭدا دۇم يېتىش ، مىدىرلىساڭ نەيزە يەيسەن !

ھېلىمشا ئۆزىنى توختىتىپ ، مەزمۇت قەدەم بىلەن قاراقچى باشلىقىنىڭ ئالدىغا ماڭدى ، باشقىلار ئۆز جايىدا دۇم يېتىپ ، كۆتۈلمىگەن مۆجىزىلىك ، خەيرلىك ئىشلارنىڭ بولۇشىنى تىلەپ ، كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئۇلار تەرەپكە قاراشتى .

كىشىلەرنى تەقەززا قىلغان ئىش ئاخىر يۈز بەردى ، قاراقچى باشلىقىنىڭ غەزەپتىن ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى :

ـــ سېنى بوغۇزلىۋېتىمەن ، ئەبلەخ ! مۇشۇ ئاددىي مارجان بىلەن مېنى ئالدىماقچىمۇ ؟!

كىشىلەرنى يەنە ۋەھىمە باستى ، ھېلىمشانىڭ بىرەر خەتەرگە يولۇقۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەشتى . لېكىن ، مۆجىزە ئاخىر يۈز بەردى : ھېلىمشاھ خۇددى بۆرىدەك بۆسكەكلىك بىلەن قاراقچى باشلىقىنى ئاتتىن يۇلۇپ ئالدى . ئۇنىڭ خېلىدىن بېرى ئويلىغان ئىشىمۇ مۇشۇ ئىدى ، يىلانىنىڭ بېشى يانجىلسا ، قالغان يېرى كارغا كەلمەيتتى .

ھېلىمشا قاراقچى باشلىقىنى يەرگە بېسىپ دىسلىۋالدى ، ئاندىن يېنىدىكى كۈمۈش تولتىلىق شەمشەر پىچىقىنى شارتتىدا سۇغۇرۇپ ، ئۇنىڭ بوغۇزىغا تىرىدى . بۇ ئىشلار شۇنداق تېز يۈز بەردىكى ، كىشىلەرنىڭ كۆزلىرى ئالا چەكمەن بولۇپ ، نېمە بولغانلىقىنى ئاڭقىرالماي قالدى .

شۇ چاغدا بىرئاز ئېسىگە كېلىپ ، ھېلىمشاغا ئېتىلماقچى بولۇپ تۇرغان باشقا قاراقچىلار ئۆز جايىدا چىپىدە توختاپ قالدى . چۈنكى ، قاراقچى باشلىقى بوغۇزىغا قادالغان شەمشەرنىڭ ھەش ـ پەش دېگۈچە بوينىنى ئۈزۈۋېتىشىدىن قورقۇپ ، ئۇلارغا ۋارقىرىغان ئىدى . لېكىن شۇ ئارىلىقتا ، ھېلىمشانىڭ ئارقا تەرىپىدە ـــ ئون نەچچە قەدەم نېرىدا تۇرغان بىر قاراقچى قولىدىكى پىچاقنى چەنلەپ ئېتىۋىدى ، پىچاق ئوقتەك ئۇچۇپ كېلىپ ، ھېلىمشانىڭ دۇمبىسىگە سانجىلدى . بۇ زەربىدىن ھېلىمشانىڭ ۋۇجۇدى لەرزىگە كەلدى ، چىشلىرىنى غەزەپ بىلەن غۇچۇرلاتتى ، ئېزىق چىشلىرىنىڭ كىرىشىشىدىن جاغ سۆڭەكلىرى تومپىيىپ كەتتى . ئەگەر قولىدا بۇ چوڭ ئولجا بولمىغان بولسا ، ئېتىلىپ بېرىپ ، ھېلىقى بەتبەشىرە قاراقچىنى خېمىر چەيلىگەندەك چەيلىۋەتكەن بولاتتى . لېكىن ، ھازىر ئۇنىڭ ئۇچۇن قاراقچى باشلىقى مۇھىم ئىدى . شۇڭا ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا ، ھەممە ئاچچىقنى ئۇنىڭدىن ئالدى ، تىزىدا تېخىمۇ قاتتىق دىسلاپ ، چويۇندەك تۇگۇلگەن مۇشتى بىلەن ئۇنىڭ گەجگىسىگە

ئۇرۇۋۇندى ، قاراقچى باشلىقىنىڭ تاغاق سۆڭىكى سۇنۇپ ، پىقىش - پىقىش بولۇپ كەتتى . ئاغرىقىغا چىدىمىغان قاراقچى باشلىقى چىرقىراپ ۋايجانلاپ كەتتى .

— ئادەملىرىڭگە ئېيت ، دەرھال كەتسۇن ! — دېدى ھېلىمشا ئۇنى بۇركۇتتەك باسمادىغان پېتى ، — بولمىسا ، سېنى بوغۇزلىۋېتىمەن ! ئۇلار كەتسە سەن ئامان قالىسەن !

قاراقچى باشلىقى ئالتاغىل ۋارقىرىدى ، ئۇنىڭ ئاۋازى سەت ھەم سوغۇق ئىدى . يىراق - يىراقتا قاراپ تۇرغان قاراقچىلار ئۆز ئاتامانىنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىتى بىلەن ھېلىمشانىڭ ئوت پۇركۈيدىغاندەك غەزەپلىك ئەلپازىنى كۆرۈپ ، بىرىنىڭ ئارقىدىن بىرى غىپ - غىپ تىكىۋەتتى ...

كارۋانغا جان كىردى ، ئۇلار خۇشال - خۇرام ۋارقىرىشىپ ، ھېلىمشانى ئورىۋالدى ، ھېلىمشانىڭ پىچاق قادالغان يېرىدىن توختىماي قان ئېقىپ ، ئۇنى خېلى ھالسىرىتىۋەتكەن ئىدى . ئەكبەر يۇگۇرۇپ كېلىپ ، ھېلىمشانىڭ دۇمبىسىدىكى پىچاقنى ئاۋايلاپ تارتتى ، ئاندىن ئاق كۆڭلەكنىڭ بىر پېشىنى يىرتىپ ، يارا ئاغزىغا تىقتى . باشقىلارمۇ ھېلىمشانىڭ تەرلىرىنى ئېرتىپ ، توپىلىرىنى قېقىپ ، ئۇنىڭغا بارىكاللا ، ئاپىرىن ئېيتىشتى . قاسىم تايغان ئىنجىقلاپ ياتقان قاراقچى باشلىقىنىڭ پۇت - قولىنى باغلىۋەتتى .

— بۇ يەردىن دەرھال كېتەيلى ، — دېدى ھېلىمشا چىرايى تاتارغان ، ھالسىز قىياپەتتە ، — بايا كەتكەن قاراقچىلارنى يەنە يول توسۇپ ، ئۆچ ئالمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ ، شۇڭا ماۋۇ ئاتامانىنى گۆرۈگە ئېلىپ ماڭايلى !

— توغرا گەپ بولدى ، — دېدى قاسىم تايغان ۋە قاراقچى باشلىقىنىڭ بىر چەتتە كىشنەپ تۇرغان ئېتىنى تۇتۇپ كېلىپ ، ئۇنى شۇ ئاتقا غانجۇغلاپ ئارتتى .

كارۋان يولغا چۈشتى ، ھېلىمشا قاسىم تايغاننىڭ ئېتىنى مىنىۋالغان ئىدى ، ئەكبەر ئاتنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ ، ئۇنىڭ يېنىدا بىللە ماڭدى .

ئاتىخان كارۋاندىكىلەرگە مۇنداق دېدى :

— بىز كەچكىچە ئادەم بار يەرنى تاپمىساق بولمايدۇ ، ھېلىمشا بىزنى دەپ يارىلاندى ، كۈن ئىسسىق ، ئەگەر بىرەر تېۋىپ تېپىپ ئۇنىڭ يارىسىنى ئوبدان تاڭدۇرمىساق ، زەھەر ئىچىگە ئۆتۈپ كېتىشى مۇمكىن .

كارۋان شۇ مەسلىھەت بىلەن قاراقچى باشلىقىدىن ئەھۋال ئىگىلىدى ، ئۇنىڭمۇ جېنى قاقشاپ تۇراتتى ، شۇڭا ئۇ راست گەپ قىلىپ ، ئېدىرلىقنىڭ سول تەرىپىنى بويلاپ ماڭسا ، كۈن پاتقۇچە « كەرگىل » دېگەن بىر يۇرتقا يېتىپ بارغىلى بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى . كارۋان قاراقچى ئېيتقان يۆنىلىش بويىچە يۈرۈپ كەتتى .

يولدا كېتىۋېتىپ ، ئەكبەر ھېلىمشاغا مۇنداق دېدى :

— ساڭا قول قويدۇم، كارامەتلىرىڭ جىق ئىكەن، ھېلىمشا ئاكا ، — خۇشاللىق ، قايىللىق ۋە رازىمەنلىكتىن ئۇنىڭ يۈزلىرى يال - يال بولۇپ كەتكەن ئىدى ، — بۇ ئىشلار ئەقلىڭگە قانداق كەلدى ؟ ھە راست، ھېلىقى كەھرىۋا نەدىن پەيدا بولۇپ قالدى ؟

ھېلىمشا ئەكبەرگە قاراپ كۈلدى ، لېكىن ئۇنىڭ كۈلكىسى دەردلىك ، ئازابلىق كۈلكە ئىدى :

— ئۇ ئۇزاقتىن بېرى يېنىمدا بار ئىدى ، مەن ساڭا خوتۇنۇمنى ئۇتتۇرۇۋەتكەن دەپ ئېيتقانغۇ ، خوتۇن بىچارە ئۆيدىن كېتىدىغان چاغدا ، بويىنىدىكى ئاشۇ كەھرىۋانى ماڭا يادىكار قىلىپ ماڭغان ، شۇنىڭدىن بېرى مەن ئۇنى يېنىمدىن ئاجراتماي كەلگەن ئىدىم . بۇگۈن ئۇنىڭ بۇنداق كارغا ياراپ قالغانلىقىدىن ئۆزۈممۇ ھەيران قالدىم . ئۇرۇش دېگەن شۇ ، بىرى جەڭ ، توققۇزى رەڭ !

ـــ بـــز هەممىمىز ساڭا قەرزدار ، ھېلىمشا ئاكا ، ـــ دېدى ئەكـبـەر چـىـن كـۆڭـلـىـدىن چىقىرىپ ، ـــ شۇنـچە ئادەمـىنىڭ جېنىنى ، ھېلىنى قۇتۇلدۇرۇپ قالدىڭ !

ـــ خۇدا قۇتۇلدۇردى ، مەن پەقەت تەدبىرىنى قىلدىم !

ھېـلـىـمـشا ئەكبەرگە قاراپ ھىجايدى ، ئۇنىڭ ھىجىيىشى يېقىملىق ھەم سەممىي ئىدى .

2

« كـەرگـىـل » دېـگەن ئىككى تاشلىق سۈيى بار ئۆستەڭ يـاقىسىغا جايلاشقان ، ئوتتۇز نەچچە ئائىلىلىك خىلۋەت بىر يۇرت ئىدى .

كـارۋان قـاراڭـغـۇ چـۈشـۈشتىن بۇرۇن بۇ يەرگە يېتىپ كـەلـدى . ئۆسـتەڭ بويىغا چۈشكۈن قىلىپ ، ھېلىمشانى سالقىن ، يـۇمـشـاق بىر يەرگە ياتقۇزدى ، ئەتراپتا دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرى بار ئىـدى ، قـاسىم تايغان بىلەن ئەكبەر ئۇ يەرگە بېرىپ ، تېۋىپ ئۇ-قۇشماقچى ھەم بىرئاز ئوزۇق ـ تولۇك تاپماقچى بولۇشتى .

ئۇلار بـىـر ئۆيـىـنـىڭ ئالـدىـغا كەلدى ، ئۇ يەردە بىر ئايال بـىلەن قىپىيالىڭاچ ئىككى بالا تۇراتتى . ئايال بۇ بالىلارغا سۈت بېـ-رىـش ئۈچـۈن ئۆچـكـە سېغىۋاتاتتى . بالىلار قاسىم تايغان بىلەن ئەكـبـەرنى كۆرۈپ ۋارقىراشقىنىچە ئۆيگە قېچىپ كىرىپ كەتتى . ئەكـبـەر ئۇلارنـى چـاقىردى ۋە « قورقماڭلار » دەپ ئۇلارغا سىڭا مۇشتەك ناۋات بىلەن بىر چاڭگال گۈلە ـ قاقنى تەڭلىدى .

بـالـىلار ئـىـشـىـكنى قىيا ئېچىپ ماراپ ، قورقۇپ تۇراتتى . ئەكـبـەر قـولـىدىكى قاقتىن بىرنى يېدى ۋە ناۋاتتىنمۇ كىچىككىنە ئاغـزىغا سېلىپ شوراپ تامشىپ قويدى . بۇ ئىشلارنى ئۆچكە ساغـ-قاچ كۆزىتىپ تۇرغان ھېلىقى ئايال بالىلىرىغا بىرنەرسىلەرنى دەپ

ۋارقىرىدى . بالىلار ئاستا ئۆيدىن چىقتى ۋە قاپقارا كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ ، قورققان ، قورۇنغان ھالدا ئەكبەرنىڭ قولىدىكى نەرسىلەرنى ئالدى . ئاڭغىچە بۇلارنىڭ ئەتراپىغا قوشنا ئۆيدىكى ئادەملەر ئولاشتى . ئۇلارنىڭ ئۆڭى قارا ۋە قوڭۇر ئىدى ، بەزى ئەرلەرنىڭ ئۆسۈپ كەتكەن جىڭگىل چاچلىرى گەدىنىگە چۈشەتتى ، ئۇستۇاشلىرىمۇ غەلىتە ھەم رەددى ـ بەدەل ئىدى .

بۇلارنىڭ ئارىسىدا كىيىم ـ كېچەك ، چىراي ـ شەكىلدە بىرئاز پەرقلىنىپ تۇرغان ئېگىز بوي ، قىزىلكوس ، ساقاللىق بىرسى ئەكبەر بىلەن قاسىم تايغانغا بىرنېمىلەرنى دېدى ، ئۇنىڭ تەلەپپۇزى يۇمشاق ، سىلىق ئىدى . بۇ ، مۇشۇ يۇرتنىڭ ئاقساقلىدەك كۆرۈنەتتى . لېكىن ، كارۋاندىكىلەر ئۇنىڭ گېپىنى ئۇقمىدى ، ئەكبەر ئەرەبچە سۆزلىۋىدى ، ئۇمۇ چۈشەنمىدى . شۇ ھامان ئەكبەرنىڭ ئېسىگە ئاز ـ تولا ئەرەبچە بىلىدىغان ھېلىقى قاراقچى باشلىقى كەلدى ، ئۇلار ئىما ـ ئىشارىلار بىلەن بىر ـ بىرىنى يېتىلىشىپ ، ئۆستەڭ بويىدىكى چۈشكۈن يېنىغا كەلدى . قاراقچى باشلىقى ئۇ يەردە بىر تۈپ كاۋچوك دەرىخىگە باغلاپ قويۇلغان ئىدى . شۇ تاپتا ، ئۇنىڭمۇ ھالى پەس ، ئاغرىق دەردىدىن سالپىيىپ كەتكەن ئىدى .

ـــ ئۇنىڭغا ئېيتىڭىز ، بىزگە بىر تېۋىپ تېپىپ بەر ـ سۇن ، ـــ دېدى ئەكبەر قاراقچى باشلىقىغا ، ـــ بىزنىڭ ئىچىمىزدە يارىدار بار . ئاندىن ئات ـ ئۇلاغلىرىمىزغا يەم ـ خەشەك سېتىپ بەرسۇن .

قاراقچى باشلىقى تەرجىمە قىلىپ بەردى ، لېكىن ئاقساقال بۇ سۆزلەر قۇلىقىغا كىرمىگەندەك ، ئۆز قوۋمىدىن بولغان بۇ تۇتقۇن تەرجىمانغا قاراپ تۇرۇپ قالغان ئىدى . نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلۇپ ، قېلىن لەۋلىرى پۇرۇلدى . تۇتقۇنمۇ ئۇنىڭدىن نىجاتلىق كۈتكەندەك كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ ، ئىلتىجا

بىلەن قاراپ تۇراتتى .

ئەھۋالنىڭ ياخشى ئەمەسلىكىنى سەزگەن ئاتىخان بىر خىل ئەنسىزلىك ئىچىدە ئەكىبەر ئارقىلىق قاراقچى باشلىقىغا مۇنداق دېدى :

— سەن بۇ يۇرت بېشىغا ئوچۇق ئېيت ، بىز ھەجگە ماڭغان ھاجىلار ، ھېچكىمگە دەخلىمىز يوق . لېكىن ، بىز بۇ قۇتلۇق سەپەردە بۇگۈن قاراقچىلارنىڭ ھوجۇمىغا ئۇچرىدۇق ، بىر ئادەمىمىز يارىلاندى . ئۇ بىزگە يارىدەم قىلسۇن ، بىز ھەممىمىز مۇسۇلمان ، ئاللاتائالا ئۆزىنىڭ ئىتائەتمەنلىرىگە ھاياتلىق ، ئاسىيلارغا ماماتلىق بېرىدۇ . قىيامەت كۈنى ياخشىلارغا ساۋاب ، يامانلارغا ئازاب قىلىدۇ !

لېكىن ، ئۇلارنىڭ ئەنسىرىشى بىھۇدە بولۇپ چىقتى . يۇرت ئاقساقىلى ئىمانى كامىل ، ھالال ياشايدىغان ، تەقۋادار ئادەم ئىدى . ئۇ تۇتقۇنغا قاراپلا ، ئۇنىڭ يول توسۇپ ، بۇلاڭچىلىق قىلماقچى بولغان قاراقچى ئىكەنلىكىنى بىلگەن ئىدى . ئېتىقادى چىڭ بۇ ئادەم خۇدا يولىدا سەپەرگە چىققانلارنى توسۇپ ، مۇمىنلەرنى قاقشىتىدىغان بۇنداق كۆڭلى قارا تەلۇىلەرنى ھەرگىز ياخشى كۆرمەيتتى . شۇڭا يۇرت ئاقساقىلى تەرىنى تۇرۇپ ، تۇتقۇنغا بىرنېمىلەرنى دەپ ۋارقىرىدى ، تۇتقۇنىنىڭ شۇ ھامان چىرايى ئۆزگىرىپ ، بايىقى ئۇمىدلىك قاراشتىن ئەسەرمۇ قالمىدى . ئاندىن ئۇ ئاتىخان ۋە قاسىم تايغانلارغا قاراپ مۇلايىملىق بىلەن مۇنداق دېدى :

— سىلەر خاسىيەتلىك سەپەرگە چىقىپسىلەر ، كۆپ رىيازەت تارتىپسىلەر ، سىلەرگە يارىدەم قىلىش ئاللا يولىدىكى ساۋابلىق ئىش ! بىزنىڭ بۇ يەردە بىر تېۋىپ بار ، ھازىر چاقىرىپ كېلەيلى ، يارىدىمى تەگسە ئەجەب ئەمەس ...

ئاقساقال يېنىدا تۇرغان ياش بىر بالىغا بىرنەرسىلەرنى

دەپ ، تېۋىپنى تېپىپ كېلىشكە بۇيرۇدى ، ئۇ پىلتىڭلاپ يۈگۈرگىنىچە ، ئۆستەڭنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى زومچەك ـ زومچەك ئۆيلەر تەرەپكە قاراپ كەتتى .

ئۇزاق ئۆتمەي تېۋىپ يېتىپ كەلدى . ئۇ ، ئاندا ـ مۇندا ئاق ئارىلىغان ئۇزۇن چېچىنى قاپ ئوتتۇرىدىن ئىككى تەرەپكە يامىما ئارىغان ، ئەممىما يۈزى كوسا ، بوينىغا ھەر خىل تاشلار ـــ كەھرىۋا ، كۆزمۇنچاق ، ھېقىق ئۆتكۈزۈلگەن ئۇزۇن تەسۋى ئېسىۋالغان ئوتتۇرا ياشلىق ، دۇمچەكرەك ئادەم ئىدى ، تېۋىپلىق ئۇنىڭغا ئاتا مىراس ئىدى . ئۇ ھېلىمشانىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ ، يارىسىنى كۆرۈپ ، خىرگەي ئاۋازدا مۇنداق دېدى :

ـــ مەن بۇ كىشىنىڭ يارىسىنى تېڭىپ قويىمەن ، لېكىن تېزراق چوڭ دوختۇرخانىغا ئاپارمىساڭلار بولمايدۇ ، يۇقۇملىنىپ كېتىدۇ !

تېۋىپ مۇشۇ يەردىكى ئوت ـ چۆپ ۋە مەدەن ـ تاشلاردىن ياسالغان مەلھەم دورا بىلەن ھېلىمشانىڭ يارىسىنى تاڭدى . ئۇزاق ئۆتمەي دورا ئۆز كۈچىنى كۆرسەتتى ، ھېلىمشانىڭ ئاغرىقى پەسىيىپ جېنى خېلى ئارام تاپتى ...

قاراڭغۇ چۈشۈشتىن بۇرۇن ، كارۋان بىلەن يەرلىك خەلق ئوتتۇرىسىدىكى ئېلىم ـ بېرىم سودىسى قىزىپ كەتتى . يەرلىك خەلق چوڭ بازارلاردىن يىراق ، خىلۋەت يەردە ياشىغاچقا ، ئۇلار ئۇچۇن ھەرقانداق پۇلنىڭ قىممىتى يوق ئىدى ، شۇڭا ئۇلار ئۆز بىساتىدىكى نەرسىلەرنى جانغا ئەسقاتىدىغان تەييار نەرسىلەرگە تەڭ قىممەتتە ئايرىۋاشلايتتى . كارۋان ئۇلارغا تۇز ، چاي ، سەرەڭگە ، رەخت قاتارلىق نەرسىلەرنى بەردى . ئۇلار بولسا ، ئۆزلىرى ئىشلەپچىقارغان بېدە ـ سامان ، بوغۇز ۋە ئېتىز قىرلىرىدا ئۆستۈرگەن ئاپېلسىن ، بانان ، ماڭگو قاتارلىق مېۋە ـ چېۋىلەرنى بەردى . ئۇلار ئۆزئارا كېلىشىش ئارقىلىق مۇۋاپىق

ئۆلچەم تۇرغۇزدى ، مەسىلەن بىر پىيالە ئاق تۇز يەتتە پىيالە ئارپىغا ، ئالتەنەدەك چوڭلۇقتىكى قاراچاي يېرىم تاغار سامانغا ، بىر غۇلاچ پاختا رەخت بىر سېۋەت مېۋىگە ئالماشتۇرۇلدى . بۇنداق ئۆلچەمدىن ھەر ئىككى تەرەپ رازى - رىزا بولۇشتى .

كارۋانىنىڭ يەم - خەشىكى تولۇقلىنىپ ، يېڭى سەپەر ھازىرلىقى پۈتتى . شۇ كېچىسى ئۇلار ئۆستەڭ بويىغا چېدىرلىرىنى تىكىپ ، خاتىرجەم ، خىرامان ئۇخلىماقچى بولۇشتى . لېكىن ، ئەكبەرنىڭ ئۇيقۇسى قاچتى ، ئۇ كۆز ئالدىدا دالىيىپ ياتقان ئايدالاغا قارىدى ، تەبىئەت سۇ كۈناتقا چۆمگەن ، ئۇچار قاناتلار بىلەن قۇرت - قوڭغۇزلارمۇ ئۇۋۇلىرىغا كىرىپ تىنچىغان ئىدى ، شامال مەيىن سوقۇپ ، چۆلنىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىدىكى پىنھان ھىدلارنى دىماغقا ئۇراتتى . ئۇپۇقتىن كۆتۈرۈلگەن تولۇن ئاينىڭ سىمابتەك يوروق نۇرلىرى ئوڭغۇل - دوڭغۇل دالا يۈزىنى يوروتماقتا ئىدى ...

ئەكبەر ئۆز يۇرتىدىن چەندان يىراق بولغان بۇ بىگانە ، يات يەرنىڭمۇ ئۆز يۇرتىدەك يېقىملىق ، تىنچ ۋە گۈزەل سېھرىي كۈچىدىن ھەيران بولۇپ ، بىر خىل مەپتۇنلۇق تۇيغۇسىغا چۆمدى . ھەر خىل ئۇچقۇر خىياللار ئۇنىڭ تېخىمۇ ئۇيقۇسىنى ئېلىپ قاچتى ...

شۇ چاغدا ئەكبەرنىڭ قۇلىقىغا غەلىتە ئاۋازلار ئاڭلىنىپ ، ئۇنىڭ كۆڭۈل ئارامىنى بۇزدى ، ئۇ زەن سېلىپ تېڭشىۋىدى ، ئىتقا ئوخشاش بىرنەرسىلەرنىڭ قاۋىغانلىق ، تالاشقانلىق ئاۋازى ئاڭلاندى . بۇ ئاۋاز تولىمۇ ئەسەبىي ھەم يېقىمسىز ئىدى . شۇنىڭغا قارىماي ، بارغانسېرى غولداپ ، كۈچىيىپ كەتتى .

ئەكبەر تاكى يېرىم كېچىدىن ئاشقۇچە ، بۇ ئىتلار كېلىپ بىزنى تالىۋېتەرمۇ ، دېگەن ئەنسىزلىك ئىچىدە ئۇتتى . شۇ تاپتا ئۇ ، ئۆزىنى تىنچ ، گۈزەل تەبىئەت قوينىدا ئەمەس ، بەلكى ئىت

قىياپىتىگە كىرىۋالغان جىن ـ ئەرۋاھلار دۇنياسىدا تۇرغاندەك ھېس قىلىپ ، بەدىننى سوغۇق تىترەك باستى ! ...

لېكىن ، يەنە ئۇيقۇ غالىب كەلدى ، ئەكبەر ئەنە شۇ ئەنسىزلىك ئىچىدە خىرە ـ شىرە ئۇيقۇغا كەتتى . ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا جاھان تىپتىنچ ئىدى ، ئەتراپتا ئىتمۇ كۆرۈنمەيتتى . ئەكبەر كېچىچە ئاڭلىغان غەلىتە ئاۋازلارنى باشقىلارغا ئېيتتى ، باشقىلارنىڭمۇ ئىلەك ـ سىلەك ئۇيقۇلۇقتا ئاشۇنداق بىر قىسما ئاۋازلارنى ئاڭلىغانلىقىنى ئۇقتى . ئۇلار ھەيران بولۇشتى ، كېيىن ئۇلارنى ئۇزاتقىلى كەلگەن كەرگىللىكلەرنىڭ ئەپىت ـ ئەڭگىزىگە قاراپ ، ئۇلارنىڭ ھەيرانلىقى تېخىمۇ ئاشتى . چۈنكى ، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ دېگۈدەك يۈز ـ كۆزلىرىدە يەڭگىل تىرناق ئىزى ، كۆك ۋە ئىششىق بار ئىدى . ئەمدى ئۇلارنىڭ ھەيرانلىقى قىزىقىشقا ، قىزىقىشى ئىزدىنىشكە ئۆزگەردى . ئەكبەر بىزەڭلىك بىلەن سوراپ ، كوچىلاپ يۈرۈپ ، ئاران تەستە بۇ ئىشنىڭ كىچىككىنە تېگىگە يەتتى :

ئەسلىدە ، بۇلار ئۆز ۋاقتىدىكى كەربالا ① جېڭىگە قاتناشىپ ، ئىمام ھۈسەيننى ئۆلتۈرگەن 70 ئادەمنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادى ئىكەن . ئۇلار بۇ شاھزادىنى ئۆلتۈرىدىغان چاغدا ، ئۇ زات : « خۇدايىم ، سەنلەر قىيامەتكىچە بىر ـ بىرىڭلارنى ئىتتىك تالاپ ئۆتۈپ كېتىشەرسەن ! » دەپ ئۇلارنى قارغىۋەتكەن ئىكەن ! شۇنىڭدىن بېرى ، ئۇلار ھەر كۈنى كەچتە ھەممە ئۆيلەردە ئىتتەك قاۋاپ ، بىر ـ بىرى بىلەن تالىشىدىكەن ، ئەر بىلەن خوتۇن ، دادا بىلەن بالا يات ـ بېگانىلاردەك بولۇپ كېتىدىكەن ، ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا بولسا ، ئۇلار يەنە ھېچ ئىش بولمىغاندەك ئۆتۈۋېرىدىكەن . بۇ ئىش ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا ئاشۇنداق داۋام قىلىپ كەپتۇ ! ...

---

① كەربالا ـــ باغداتنىڭ جەنۇبىدىكى قۇملۇق .

بۇ ، بىر رىۋايەت تۈسىنى ئالغان دىنىي چۈشەنچە بولسىمۇ ، لېكىن ئەكبەر ئۇچۇن ھەقىقەت ئىدى . ئۇ ، بۇ ئادەملەرنىڭ ھەقىقەتەن ئىتتەك قاۋىشىپ ، تالىشىپ ، ئۇرۇشۇپ چىققانلىقىنى كېچىچە ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلىدى ، ئەتىسى شۇ جېدەل ـ ماجىرانىڭ ئىزناسىنىمۇ ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى .

بۇ دۇنيادا نېمە ئىشلار بولمايدۇ ؟ بۇ ، تولىمۇ مۇرەككەپ ، بىپايان دۇنيا ! بۇ دۇنيادا ياشاۋاتقان ئەڭ ئەقىللىق ئىنسان دېگەنمۇ ئاجايىپ قىزىق مەخلۇق ! ئىنسانلىنىڭ ھاياتى ھەمىشە توختاۋسىز داۋالغۇش ئىچىدە ئۆتىدۇ . بۇ داۋالغۇش ئۇنى ھەر كويلارغا سالىدۇ ، ئۇ بەزىدە ئۆزىنى ئۆزى قورقىتىدىغان جىن ـ ئالۋاستىلارنى ئويدۇرۇپ چىقىپ ، شۇنىڭدىن قورقۇپ ۋەھىمە ئىچىدە ئۆتىدۇ ؛ بەزىدە ئۆزى چوقۇنىدىغان مۇقەددەس مەـ بۇدلارنى ياساپ چىقىپ ، شۇنىڭ ئىشق ـ پىراقىدا ئۆتىدۇ ؛ بەزىدە بولسا ، ئۆزىنى ئۆزى جازالاش ئۈچۈن ، قىسما ـ قىسما ئەمرىمەرۇپلارنى كەشىپ قىلىپ ، ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا شۇنىڭ ئىسكەنجىسىدە ياشايدۇ ! ...

زامانىۋى مەدەنىيەتتىن مەھرۇم قالغان بۇ يىراق ، خىلۋەت يېزىدىكى بەختسىز ، نادان كەرگىللىكلەرنىڭ بۇنداق غەلىتە قىلمىشلىرىمۇ ئاشۇ ئىنسان قىسمەتلىرىنىڭ قىزىق كومېدىيىلىك كۆرۈنۈشى ياكى ئېچىنىشلىق بىر تراگېدىيىسى ئىدى ! ...

كارۋان يولغا چىقىدىغان چاغدا ، يۇرت ئاقساقىلى ھېلىقى قاراقچى باشلىقىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى :

ـــ ئەمدى بۇ تۇتقۇننى ئۆزۈڭلارغا يۈك قىلماڭلار ، ئۇ مۇشۇ يەردە قېلىپ ، جاجىسىنى تارتسۇن ! بۇنىڭدىن كېيىنكى سەپىرىڭلارنىڭ بىخەتەر ، ئاقىبەتلۈك بولۇشىنى تىلەيمىز !

ھەممىگە ۋاكالىتەن ئاتىخان ئۇنىڭ قولىنى قىسىپ ، قىزـ غىنلىق بىلەن :

— رەھمەت ، نۇرغۇن مۇشكۇللۇكلىرىمىزنى ئاسان قىلدىڭلار ، سىلەرگە كۆپ رەھمەت ! — دەپ تەشەككۇر ئېيتتى .

كارۋان يولغا چىقتى ، ئۇلار بىر كېچە - كۈندۈز ھاردۇق ئالغاچقا ، خېلى تېتىكلىشىپ قالغان ئىدى . شۇڭا ، ئادەملەردىن تارتىپ ئات - ئۇلاغقىچە روھى بەلەن ، غەيرىتى ئۇرغۇپ تۇراتتى .

ئادەمنى دىمىقتۇرىدىغان ئىسسىق چۆل سەپىرى يەنە داۋام قىلدى .

3

ھارغىنلىق ، تەشنالىق ۋە قاتمۇقات جاپالارغا تولغان زېرىكىشلىك كۈنلەر ئارقا - ئارقىدىن ئۆتۈۋەردى . كۈنلەر ھەپتىلەرنى ، ھەپتىلەر ئايلارنى تۇغدى .

قاسىم تايغان باشلاپ ماڭغان 29 كىشىلىك بۇ ھەج كارۋىنى قەشقەردىن چىقىپ ، 97 كۈن بولغاندا ، پاكىستاننىڭ كانجۇت ۋىلايىتىگە يېتىپ كەلدى . بۇ كۈنلەردە كانجۇت قالايمىقان ، تىنچسىز ئىدى . ئۇلار ئەمدىلا چوڭ كوچىدىكى بىر سارايىنىڭ ئالدىغا كېلىشىگە بىرنەچچە يەرلىك ئادەملەر: « گىلگىت بومبارى ! گىلگىت بومبارى ! » دەپ ۋارقىراشقىنىچە يۈگۈرۈپ كەلدى . بۇ ئەنسىز خەۋەرنى ئاڭلىغان كىشىلەر خۇددى ھازىرلا بۇ يەرمۇ بومباردىمان بولىدىغاندەك ، ھەر ياققا قېچىپ ، پىتىراپ كەتتى . كارۋانمۇ دەرھال سارايغا چۈشۈپ ئورۇنلاشتى .

سارايۋەن ئۇلارغا ئەرەبچە سۆزلەپ :

— ھازىر ھىندىستان ئايروپىلانلىرى گىلگىتنى بومباردىمان قىلىۋاتىدۇ ، سىلەر ئۇ يەرگە بارالمايسىلەر ، مۇشۇ يەردە تۇرۇڭلار ! — دېگەن گەپلەرنى ئۇقتۇردى .

بۇ كۆتۈلمىگەن خەۋەردىن ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىر خىل ۋەھىمە ، ئۈمىدسىزلىك چۈلغىۋالدى .

ـــ ئەمدى قانداق قىلارمىز ؟!

ـــ شۇنچە يەردىن جاپا تارتىپ كېلىپ ، ئەمدى بۇ يەرگە قامىلىپ قالارمىزمۇ ؟!

ـــ ئاھ ، خۇدا ! بۇ بىزگە نېمە تارتقۇلۇق ؟!

ـــ كەلمەي ـ كەلمەي ، نەق ئۇرۇشنىڭ ئۈستىگە كەپتۇق ئەمەسمۇ ؟!

ـــ ئىسىت ـ ئىسىت ! بىز نېمانداق شور پېشانە ! ...

مانا بۇ ، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە ۋە تەقدىر ئاللاغا قويۇۋاتقان سوئالى ، پىغانى ھەم ھەسرىتى ئىدى . شۇ تاپتا ، ئۇلار خۇددى بىرسى يۈرىكىنى سوغۇق قول بىلەن مۇجۇپ ئوينىۋاتقاندەك بىئارامىلىققا ، ساراسىمىگە چۈشكەن ئىدى . ئۇلار ئۆزاقتىن بېرى دىللىرىغا پۈككەن قۇتلۇق ھەج سەپىرىنىڭ مۇشۇنداق ئەرزىمەس ئىشلار بىلەن يېرىم يولدا قېلىشىدىن ، ئاللا يولىدا چەككەن جاپا ـ مۇشەققەتلىرىنىڭ ھەقدادىغا يەتمەيلا ، جاھاننىڭ بىر بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىدا ئۇنتۇلۇپ قېلىشىدىن ئازابلىناتتى .

دېمىسىمۇ ، بۇ بىر توپ كىشىلەرنىڭ ۋۇجۇدىغا ھەج قىلىشقا بولغان ئەقىدە ـ ئېتىقادىنىڭ چەكسىز كۈچى ، ساداقەت ۋە تەقۋادارلىقنىڭ ھىدايىتى ، ئىمان ۋە ئىتائەتمەنلىكنىڭ رىغبىتى مۇجەسسەملەشكەن ئىدى ! ...

ئەتىسى ئاتىخان ، قاسىم تايغان ، ئەكبەر قاتارلىق بىر نەچچەيلەن بازار ئارىلاپ ، خەۋەر تىڭ تىڭلىدى ، جاھان خېلى تىنچىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى ، دۇكانلار ئېچىلىپ ، سودا ـ سېتىق قىزغىن بولۇۋاتاتتى .

شۇ يەردە ئۇلار ئىككى ئادەمنىڭ ئۇيغۇرچە سۆزلىشىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ، يۈرەكلىرى ئوينىپ كەتتى ، بۇ تىل ، بۇ ئاۋاز

ئۇلارغا شۇنداق يېقىملىق ، سىگىشلىق تۇيۇلدى . ئۇلار تەقەززالىق بىلەن « ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم » دەپ كېلىپ ، ئۇلار بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى .

بۇلارنىڭ بىرسى ـــ دوغلاق ، قىرقىم ساقال ، خۇش چىراي باقىھاجىم دېگەن كىشى شېكى شىسەي ۋاقتىدا تىجارەت بىلەن بۇ يەرگە چىقىپ ، كېيىن سىياسەتنىڭ ۋەھىمىسى بىلەن يۇرتقا قايتالماي ، كانجۇت بىلەن گىلگىت ئارىلىقىدا تۇرۇپ قالغان ئۇچتۇرپانلىق ئادەم ئىدى .

ئۇزاققا سوزۇلغان سالام ـ سائەتتىن كېيىن ، بۇ ئادەم ئۇلارنى گەزمالچىلىق دۇكىنىغا باشلاپ ، قەنت ـ گېزەكلەر بىلەن چاي قۇيدى ۋە ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى تىنچلاندۇرۇپ مۇنداق دېدى :

ـــ سىلەر چەت ئەلنىڭ ئادىمى ، قورقماي مېڭىۋېرىڭلار ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھەجگە ماڭغانلارغا ھېچكىم دەخلى ـ تەرۇز قىلمايدۇ . مانا بۇ ئادەم ئاخشام گىلگىتتىن كەلدى ، ـــ دېدى ئۇ يېنىدىكى ھەمراھىنى كۆرسىتىپ ، ـــ بىزنىڭ ھەمشېرىك . ئۇ يەردە چوڭ ئىش يوقتۇ ، شۇنداقمۇ ؟

ـــ شۇنداق ، شۇنداق ! ـــ دېدى ئۇنىڭ ھەمراھى تەستىقلاپ ، ـــ بەزى كۇنلىرى ھىندىستاننىڭ ئېزىپ قالغان ئايروپىلانلىرى كېلىپ ھەيۋە قىلىپ قويىدۇ ، ناھايىتى بىردەملىك ۋەھىمە ، كىشىلەر كۆنۈپ كەتتى !

ـــ شۇ ئەمەسمۇ ، ھەممىمىز كۆنۈپ كەتتۇق ! ـــ دېدى باقىھاجىم پەرۋاسىز ھالدا ، ـــ ئېغىلدا موزاي تۇغۇلسا ، ئېرىق بويىدا ئوت ـ چۆپى ئۆسىدىغان گەپ . ھەممە ئىش ئۆز يولى بىلەن بولۇۋېرىدۇ . تۇنۇگۈنكى گېزىت خەۋىرىگە قارىغاندا ، بۇ تىنچسىز كۇنلەرمۇ ئۇزاققا بارمايدۇ . سىلەر خاتىرجەم سەپىرىڭلارنى داۋام قىلىڭلار . گىلگىتكە بارساڭلار ، ئۇ يەردىن ئايروپىلان بىلەن لاھورغا بارىسىلەر ، لاھوردىن پويىز بىلەن

كاراچىغا بارىسلەر ، كاراچىدا پاراخوتقا ئولتۇرۇپ جىددەگە بارىسىلەر ، خۇدا خالىسا ، بۇنىڭدىن كېيىنكى سەپىرىڭلار ئو-ڭۇشلۇق ، تېز بولىدۇ .

ـــ ئىنشائاللا ، دېگەنلىرى كەلگەي ! ـــ دېدى ئاتىخان خېلى خاتىرجەم بولۇپ .

ـــ ئۇنداق بولسا ، بۇگۈن كەچتە كەمىنىلىرى ھەربىرلە-رىگە بىر پىيالىدىن يۇرت چېيى قۇيىمەن ، ـــ دېدى باقىھاجىم تەۋەززۇ بىلەن ، ـــ ئەتە ئەتىگەندە خۇدا بۇيرۇسا ، گىلگىتكە ئۇ-زىتىپ قويىمەن !

ـــ ياخشى كۆڭۈللىرىگە رەھمەت ! ـــ دېدى ئاتىخان تەسىرلىك ، ھاياجانلىق ئاۋازدا ، ـــ بىزنىڭ بۇگۈن بېجىرىدىغان مۇھىم بىر ئىشىمىز بار ئىدى ، شۇنىڭغا يارداەم قىلغان بولسىلىرى ...

ـــ خوش ، قولۇم كۆكسۈمدە ! ـــ دېدى باقىھاجىم ئور-نىدىن سەل ـ پەل قىمىرلاپ .

ـــ بىزنىڭ بىر ھەمراھىمىز يولدا يارىلانغان ، ـــ دېدى ئاتىخان ھېلىمشانى تىلغا ئېلىپ ، ـــ شۇنى مۇشۇ يەردە دوختۇرغا بىر كۆرسىتىۋالساق دەيمىز .

باقىھاجىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ ، دەرھال دۇكىننى تاقىدى ۋە ئاتىخان بىلەن بىللە سارايغا كېلىپ ، يۇرتداشلارنىڭ ھەممىسى بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى . بۇ كۆرۈشۈش ئۇنىڭغا خۇددى ئەل ـ يۇرتىنى كۆرگەندەك ، يېقىملىق ، ھاياجانلىق تەسىرات ئېلىپ كەلدى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئانا يۇرتنىڭ ھېچ نەرسىگە تەڭ قىلغىلى بولمايدىغان بىباھا ھىدى بىلەن مۇ-قەددەس تۇپراقنىڭ پاك زەر ـ توزانلىرى بالقىپ تۇراتتى ، باقىھاجىم بۇلارنى ھىدلىدى ، پۇرىدى ۋە تويماي سۈمۈردى ، شۇ-نىڭ بىلەن جۇدالىق ، سېغىنىش ۋە ۋىسال ئىشقىدا ئوت بولۇپ

يانغان يۇرىكى سەل ـ پەل ئارامىغا چۈشۈپ ، سەگىدىگەندەك بولدى ! ...

ئۇلار ھېلىمشانى ھارۋىغا ئولتۇرغۇزۇپ ، كانجۇتتىكى چوڭ دوختۇرخانىغا ئېلىپ باردى . دوختۇر ئۇنىڭ يارىسىنى تەكشۈرۈپ ياتاققا بۇيرۇدى . دوختۇرنىڭ ئېيتىشىچە ، ئۇنىڭ يارىسى يېتىپ داۋالانمىسا بولمايدىغان ھالغا يېتىپ قالغان ئىدى . لېكىن ، ھېلىمشا قەتئىي ئۇنىمىدى :

ـــ بۇنچىلىك ئاغرىققا سەپەردىن قالمايمەن ! ـــ دېدى ئۇ ئۆزىنى بەردەم تۇتۇپ ، ـــ دوختۇر دەۋېرىدۇ ، ئۆزۈمنىڭ ئەھۋالى ئۆزۈمگە ئايان . يەنە بىر تېگىپ قويسۇن ، يولدا ياخشى بولۇپ كېتىمەن !

ئاتىخانىمۇ ، ئەكبەرمۇ ۋە باشقا ھەمسەپەرلەرمۇ ھېلىمشادىن ئايرىلىپ قېلىشنى خالىمايتتى . ئۇ بەزىلەر ئۈچۈن ھەم قالقان ، ھەم نەيزە بولسا ، ئەكبەر ئۈچۈن كەم بولسا بولمايدىغان سادىق ھەمراھ ، سەمىمىي دوست ۋە ياخشى مۇگداشچى ئىدى . شۇڭا ، ئۇ ھېلىمشانىڭ قولىدىن ئاستا تارتىپ ، دوختۇرخانىدىن تېزراق كېتىشنى ئىشارە قىلدى . ھېلىمشامۇ ئۆز گېپىدە چىڭ تۇردى ، ئۇ بۇنچىلىك يارا ئۈچۈن دوختۇرخانىدا يېتىپ ، قۇتلۇق سەپەردىن قېلىشنى تولىمۇ بىمەنىلىك ، چىدىماسلىق دەپ بىلەتتى . ئۆز نەزىرىدە ، كىچىكىدىن تارتىپ پىچاق ۋە تاش ـ توقماق ئىچىدە يۇرۇپ ئۆسكەن بەدىنى ۋە روھى خېلى مەزمۇت ، مۇستەھكەم ئىدى !

دوختۇر ئامالسىز ھېلىمشانىڭ يارىسىنى تېگىپ قويدى ۋە قايتىدىغان چاغدا ئالاھىدە تاپىلىدى :

ـــ دىققەت قىلىڭلار ، يارا ئېغىرىدا يۇقۇملىنىش بار !

كەچتە باقىھاجىم ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى مول ، ئەلۋەك داستىخان سېلىپ كاتتا كۈتۈۋالدى . ئۇزاقتىن بېرى ، ئىسسىق

باسقۇدەك ئۆي تامىقى يېمىگەن مۇساپىرلار پولۇ ، سامسا ، ئۇگرە قاتارلىق تاماقلارنى يەپ تەرلەپ ، ئىچ ـ ئىچىدىن يايراپ كەتتى .

ئەتىسى تاڭ بىلەن تەڭ يېڭى سەپەر باشلاندى .

ئىككىنچى كۈنى چۈشتە ، گىلگىت ئۇلارنى قالايمىقانچىلىق ئىچىدە سوغۇق كۈتۈۋالدى . كارۋان كېلىشتىن بىرنەچچە سائەت بۇرۇن ھىندىستاننىڭ بىر ئايروپىلانى كېلىپ بومبا تاشلاپ ، بىر ئادەم بىلەن بىرنەچچە قوي ـ كالىنى ئۆلتۈرۈپ كەتكەن ئىدى . شۇڭا ، رەستە ـ كوچىلاردا ئادەم شالاڭ ، ئەنسىز ، دۇكانلار تاقاقلىق ئىدى .

ئۇلارنى گىلگىتنىڭ ھاجى ساھىب دېگەن بىر ساقچى باشلىقى كۈتۈۋالدى .

ئورۇق ، ئېگىز بوي ، قۇرغۇي بۇرۇن بۇ ئادەم بېشىدىكى ئۇزۇن كۈلانىڭ ئۈستىگە قىزىل سەللە ئورىۋالغان ئىدى .

ـــ پاكىستان ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇقتۇرۇشى بار ، ـــ دېدى ئۇ ئەرەبچە سۆزلەپ ، ـــ بىز ھاجىلارنى توسماي ، ئاۋارە قىلماي ۋاقىتىدا يولغا سالىمىز . لېكىن ، ھازىر ۋەزىيەت جىددىي ، جەمئىيەت مۇقىمسىز . شۇڭا ، سىلەرنى بۇرۇنقىدەك بۇ يەردىن ئايروپىلان بىلەن لاھورغا ، ئاندىن پويىز بىلەن كاراچىغا يولغا سېلىپ قويالمايمىز . سىلەر ئەڭ ياخشىسى ، چىلاس يولى بىلەن راۋالپىندىغا بېرىڭلار ! جاپا چەكسەڭلارمۇ ، تىنچلىق ، خاتىرجەملىك ئەۋزەل !

ـــ توغرا ، بىزمۇ ئامان ـ ئېسەنلىكنى تىلەيمىز ! ـــ دېدى ئاتىخان ساقچى باشلىقىنىڭ ياخشى كۆڭلىنى چۈشىنىپ ، ـــ لېكىن ، بىزنىڭ ئاتچىمىز بىزنى مۇشۇ يەرگىچە ئەكېلىشكە پۈتۈشكەن ، ئەمدى ئۇ كىشى ئاتلىرىنى ئېلىپ قايتىمىسا بولمايدۇ . بىز چىلاس يولى بىلەن راۋالپىندىغا قانداق بارىمىز ؟

ـــ بۇنىڭ جاجىسى پۇل ! ـــ دېدى ساقچى باشلىقى كۈ-

لۇپ تۇرۇپ .

ـــ پۇلدا گەپ يوق ! ـــ دېدى ئاتىخانمۇ مەردانىلىق بىلەن .

ـــ ئۇنداق بولسا ياخشى ، ـــ ساقچى باشلىقى قېنىق چاي دەملەنگەن ئىستاكاننى قولىغا ئېلىپ داۋام قىلدى ، ـــ بۇ يەردىن ئادەم ۋە ئۇلاغ ياللايسىلەر ، ئۇلار سىلەرنى باشلاپ ماڭىدۇ .

ـــ بۇنداق ئادەمنى بىز نەدىن تاپىمىز ؟

ـــ بىز تېپىپ بېرىمىز ، ـــ دېدى ساقچى باشلىقى خەير-خاھلىق بىلەن ، ـــ پەقەت پۇل ئىشنى ئۆزۈگلار سۆزلىشىپ پۈتۈشىسىلەر .

ـــ بولىدۇ ، ـــ دېدى ئاتىخان خۇشال بولۇپ ، ـــ سىزگە رەھمەت باشلىق !

ئەتىسى قاسىم تايغان هەممەيلەن بىلەن خوشلاشتى . بەزىلەر كۆز يېشى قىلدى ، بەزىلەر ئۇنى قىيالماي ، شەھەرنىڭ سىرتىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى .

قاسىم تايغان كانجۇتقا بېرىپ ، باقىھاجىم ئارقىلىق شۇ يەردىن قەشقەر ياكى خوتەنگە توشۇلىدىغان دورا ـ دەرمەك، رەڭ ۋە گەزلىمە قاتارلىق يۈكلەرنى ئۇقۇشۇپ ئېلىپ كېتىشنى كېلىشىپ قويغان ئىدى .

ئۇچىنچى كۈنى سەھەردە ، ئاتىخانلار يېڭى بىر يول باشلىغۇچىنىڭ ئارقىسىدىن تۆگە ، ئات ۋە ئېشەكلەرگە مىنىپ ، چۆل ۋە ئېدىرلىقلاردىن ئۆتىدىغان چىلاس يولى بىلەن راۋالپىندىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

ئالتىنچى باب

تىنچسىز كۈنلەر

1

ئۇلار راۋالپىندىغا كەلدى ، ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا قۇچاق ئاچقان شاۋقۇنلۇق ، غۇژ - غۇژ بۇ شەھەر باشقىچە دۇنيا ئىدى .

راۋالپىندىنىڭ بۇ كۈنلەردىكى ئەھۋالى بەكمۇ قالايمىقان ، ئوسال ئىدى . يول ياقىلىرىدا پاسكىنا ، غېرىب سەرگەردانلار يېتىشىپ كەتكەن ئىدى . ئۇلار ئاچ - يالىڭاچ ، ھەققەتەنمۇ بىچارە ناتىۋانلار ئىدى . ئارقا كوچا ، بۇلۇڭ - پۇچقاقلارنى ئەسكى - تۈسكى نەرسىلەر ، قالايمىقانچىلىق ، ۋەيرانچىلىق ۋە قاراڭغۇ زۇلمەت قاپلاپ كەتكەن ئىدى . كىشىنى دىمىقتى قىلىدىغان يۇقىرى ھارارەت ۋە ئېغىر ئەمگەك كىشىلەرنى ھارغىن ، چاچقۇن قىلىۋەتكەن ئىدى ...

ئەكىبەر بىلەن ھېلىمشانى بۇ شەھەرنىڭ ئۆزگىچە مەنزىرىسى — ماي يولى ، ئېلېكتر چىرىغى ۋە بەزى ئاۋات دۇكانلاردا ياڭراپ تۇرغان رادىئولىرى جەلپ قىلىۋالدى . ئۇلار بۇ نەرسىلەرگە قىزىقىپ ، ئەجەبلىنىپ قارايتتى ، ئۇلارنىڭ بۇ قارىشى خۇددى ھەيۋەتلىك ھىندىستان پىلىنى تۇنجى قېتىم كۆرگەن ئادەمنىڭ ھەيرانلىقتا ئاغزىنى ئېچىپ قاراپ قالغىنىغا ئوخشايتتى .

ئۇلار شۇ قىزىقىش بىلەن كوچىنىڭ دوقمۇشىدىكى سايىۋەنلىك چوڭ بىر دۇكاننىڭ ئالدىغا كەلدى ، بۇ يەرگە خېلى كۆپ ئادەم توپلىشىۋالغان ئىدى ، ئۇلار دۇكاننىڭ پەشتاختىسىغا قويۇلغان كىچىك ساندۇقتەك رادىئودىن يېڭى خەۋەرلەرنى ئاڭلاشقا تەمشىلىپ تۇراتتى ، دۇكاندار رادىئونىڭ يوغان قارا تۇگمىدەك بۇرنىغۇچلىرىنى ئۇيان - بۇيان تولغىۋىدى ، بىردەم ناخشا - مۇزىكا ، بىردەم ئوردۇچە ، ئىنگىلىزچە گەپ ، بىردەم غارت - غۇرت ، غاژ - غۇژ قىلغان ئاۋازلار ئاڭلاندى . دۇكاندار ئېرىنمەي تولغاپ يۇرۇپ ، ئاخىر بىر يەردىن ئوردۇچە سۆزلەۋاتقان بىر قانالنى تاپتى . كىشىلەر بايىقى ۋاراڭ - چۇرۇڭ - لىرىنى شاپىدە توختىتىپ ، رادىئوغا قۇلاق سالدى ، ئەكبەر بىلەن ھېلىمشامۇ خۇددى بۇ گەپلەرنى بىلىدىغاندەك ، بۇ گەپلەر ئۆزلىرى ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىمدەك ، كىشىلەر ئارىسىغا كىرىپ جىممىدە تۇرۇشتى ، ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ قىزىقىۋاتقىنى گەپ ۋە ئادەملەر ئەمەس ، بەلكى رادىئو ئىدى . ئۇلار رادىئوغا قارىغانسېرى ئەقلى لال بولاتتى ، بۇ سىرلىق ساندۇقنىڭ ئىچىگە بىرسى كىرىپ سۆزلەۋاتامدىكىن دېسە ، ئۇنىڭغا ئادەم پاتمايتتى ، ئادەم يوقمىكىن دېسە ، ئادەمنىڭ ئاۋازى چىقىۋاتاتتى . تېخى بىر يەرلىرىدىن ئالۋاستىنىڭ كۆزىدەك لاپ - لۇپ قىلغان چىراغلار يېنىپ تۇراتتى ، يەنە تېخى ئوتقا قويغان چۆگۈندەك گىژىلدىغان ئاۋازىچۇ ؟! ... ۋاي خۇدايىمەي ، بۇ زادى نېمىدۇر ؟ جىن - ئالۋاستىلارنىڭ كۈي ساندۇقمۇ يە ؟! ... ئەكبەر بىلەن ھېلىمشا رادىئوغا قارىغانسېرى قىزىقتى ، قىزىققانسېرى ئەجەبلەندى ...

خەۋەر ئاڭلاۋاتقانلار تۇرۇپلا ھاياجانلىناتتى ، تۇرۇپلا خۇشاللىقتىن ۋارقىرىشىپ كېتەتتى . ئۇزاق ئۆتمەي ، خەۋەر تۇگەپ مۇزىكا بىلەن ناخشا ئاڭلاندى ، ناخشىنىڭ ئەۋجىگە كۆتۈرۈلۈپ ، مەرغۇللىتىپ ئېيتىلغان بىر يەرلىرى ئەكبەرگە خۇددى

ئۆز يۇرتىدىكى چايخانىلاردا ئاڭلىغان مۇقام ناخشىلىرىغا ئوخشىشىپ كەتكەندەك تۇيۇلدى ...

ئۇلار ھەيرانلىقتا پاراڭلاشقاچ ، توپ ئىچىدىن ئاستا سۇغۇرۇلۇپ چىقتى .

— ھېلىمشا ئاكا ، ھېلىقى ساندۇقنىڭ ئىچىدە زادى نېمە باردۇر ؟ — دېدى ئەكبەر ھەيرانلىقى بېسىلماي ، — ماڭا بەئەينى جىن - شەيتانلارنىڭ ئىشىدەك تۇيۇلۇۋاتىدۇ ! ...

— جەزمى شۇنداق ! — دېدى ھېلىمشا كېسىپلا ، — ئۇنىڭ ئىچىگە ئادەم پاتمىغاندىن كېيىن ، جىن - شەيتانلارنى ئالداپ كىرگۈزگەن گەپ . شۇنىڭ بىلەن ، 72 خىل سىياقتا ئۆزگىرەلەيدىغان بۇ مەخلۇقلار گەپ قىلىپ ، ئادەمچە ناخشا ئېيتقان ...

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، يۇرتداشلار !

ئۇلارنىڭ قۇلىقى تۇۋىدە كۆتۈرۈلگەن بۇ تۇيۇقسىز ئاۋاز ھېلىمشانىڭ گېپىنى ئۈزۈۋەتتى . ھەر ئىككىسى تەڭلا ئارقىغا قارىدى . ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئۈزۈن ئاق كۆڭلەك ، ئۇستىگە مەللە رەڭ جىلىتكە كىيىۋالغان ، بېشىدا پاگىرى ① ، پۇتىدا چەبلىسى ② بار ، ساقاللىق بىر ئادەم مۇلايىم كۈلۈپ تۇراتتى .

— خۇش كەپسىلەر ، يۇرتداشلار ! — دېدى ئۇ ئادەم كۆرۈشۈش ئۈچۈن قولىنى ئۈزىتىپ ، — مەن باياتىندىن بېرى سىلەرگە سەپسالدىم ، قارىسام بۇ يەرگە يېڭىدىن كەلگەن مۇساپىردەك كۆرۈنۈسىلەر ...

— شۇنداق ، ھەجگە ماڭغانتۇق ، — دېدى ھېلىمشا ئۇ ئادەمنىڭ ئىسىق قولىنى قىسىپ تۇرۇپ ، — بۇ يەرگە ئۇلۇشكۇن كەلگەن ، « ھەمراھلىرىمىز » مۇساپىرخانا » دا قالدى .

---

① پاگىرى — سەللىگە ئوخشاش باش كىيىم .

② چەبلى — سەندەل كەشكە ئوخشىشىدىغان ئاياغ كىيىم .

ئۇنىڭ « مۇساپىرخانا » دېگىنى مۇشۇ يەردىن 300 چامدام نېرىدىكى چوڭ بىر بىنانىڭ دالدىسى ئىدى .

ئۇلار راۋالپىندىغا ئۇلۇشكۇن يېرىم كېچە بىلەن يېتىپ كەلگەن ئىدى .

چىلاس يولى گەرچە بىخەتەر بولغان بولسىمۇ ، لېكىن بەكمۇ جاپالىق ، مۇشكۇل بولدى . كارۋاندىكىلەر شۇنچە كۆپ يول يۈرۈپمۇ بىرەر كېچە ئارامخۇدا ئۇخلاپ باقمىدى ، ئەرلەر ئاساسەن دېگۈدەك پىيادە ماڭدى ، بەزى قېرىلار مادارىدىن كېتىپ زەمبىلگە چۈشۈپ قالدى . ئۇلار يولنى يۈرت ئىچى بىلەن ئەمەس ، ئادەمسىز چۆل ـ جەزىرىلەر بىلەن ماڭغاچقا ، ئاچلىق ، ئۇسسۇزلۇق ۋە ھارغىنلىق ھەممەيلەننىڭ جانلىرىنى خورۇتۇپ ، بىر تېرە ، بىر سۆڭەك قىلىپ قويغان ئىدى ...

گىلگىتتىن ياللىغان يول باشلىغۇچىلار ئۇلارنى ئۇلۇشكۇن يېرىم كېچە بىلەن شەھەرگە ئەكىرىپ ، ئاشۇ بىنانىڭ دالدىسىدىكى بوش يەرگە چۈشۈرۈپ قويۇپ كەتكەن ئىدى . ئۇلار بىرنەچچە سائەتنى ھېچنېمىنى تۇيماي ئېغىر ئۇيقۇ بىلەن ئۇتكۈزدى . لېكىن ، ئەتىسى كۆزىنى ئېچىپ قويۇپ ، ئۆزلىرىنى گويا چۈش كۆرۈۋاتقاندەك خىيالىي بىر دۇنيادا ھېس قىلىشتى . چۈنكى ، ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا يېيىلىپ ياتقان بۇ كاتتا شەھەر تىنچسىز ، غوۋغاغا تولغان ، يات ھەم بىگانە ئىدى . ئادەملەرمۇ ئۇلار بىلىدىغان ئادەملەرگە ئوخشاشمايتتى . شۇڭا ، بۇ يەرگە كېلىپلا ئۇلارنىڭ كۆزى قارىغۇ ، قۇلىقى گاس ، تىلى گاچا بولۇپ قالغاندەك ، ھېچ نەرسىنى ئاڭقىرالماي قېلىشتى . ئۆزلىرى چۈشكەن يەردىن بىرنەچچە قەدەم نېرىغا بېرىشقا قورقاتتى ، بارسىمۇ بىرنەرسىلەرنى بەلگە قىلىپ قويۇپ باراتتى .

مانا بۇگۈن ئەكبەر بىلەن ھېلىمشا زور غەيرەتكە كېلىپ ، ئۆزلىرى چۈشكەن يەردىن بىرنەچچە يۈز قەدەم نېرىدىكى چوڭ

رەستىگە كەلگەن ئىدى ...

ـــ ئىسمىم باقىتارخان ، ئەسلىي يەكەنلىك ، ـــ دېدى ھېلىقى ئادەم ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ ، ـــ كىچىكىمدە دادام بىلەن بۇ يەرگە چىقىپ تۇرۇپ قالغان . مەن ھازىر تىجارەت ئىشى بىلەن پىشاۋۇرغا ماڭماقچى ئىدىم . لېكىن ئەمدى بارمايمەن ، سىلەرنى كۆرۈپ كۆڭلۈم سۆيۈنۈپ كەتتى ، مەن سىلەرنى ئۆيۈمگە باشلاپ باراي ، مېھمان بولۇڭلار ، ئۆيۈم مۇشۇ يەردىن يېرىم چاقىرىم نېرىدىكى زابۇرۇلھەق كوچىسىدا .

بۇ ئادەم ھەقىقەتەن خۇشال ئىدى ، خۇشاللىقتىن قورۇق باسقان قارىمۇتۇق يۈزى يال - يال ئېچىلىپ كەتكەن ئىدى . چۈنكى ئۇ ، بۇ يەردە توساتتىن ئۆز تىلىدا سۆزلىشىۋاتقان يۇرتدىشىنى ، ئۇزاق يىل كۆرمىگەن ، كۆرۈشكە ئىنتىزار بولغان قوۋم - قېرىندىشىنى ئۇچراتقان ئىدى !

ئادەم بۇ دۇنيادا ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇشى مۇمكىن ، لېكىن پەقەت بىرلا نەرسىنى ـــ نەدە تۇغۇلۇپ ، نەدە ئۆسكەنلىكىنى ھەرگىز ئۇنتۇيالمايدۇ ! يۇرت دەپ ئاتالغان ئاشۇ گۈزەل ، بىگانە زېمىندا ياشىغۇچى ھەربىر گۈل - گىياھنىڭ ، ھەربىر جان - جانىۋارنىڭ ، ھەربىر نەرسە - بۇيۇمنىڭ ئىنسان قەلبىگە ئورناشقان خاتىرىسى بولىدۇ . قاچانكى ، ئاشۇ نامنى تىلغا ئالغاندا ، ئۇلار «يالت» قىلىپ ، پۈتۈن گۈزەللىكى ، پۈتۈن جەلىپكارلىقى بىلەن ئادەمنىڭ كۆز ئۆڭىدە گەۋدىلىنىدۇ . ئەگەر سەن غەلۋە - غاۋۇرغا تولغان بىگانە شەھەر كوچىلىرىدا توساتتىن ئانا تىلدا گەپ قىلىۋاتقان بىرەر ئادەمنى ئۇچرىتىپ قالساڭ ، دەرھال دىلىڭ ئارزىقىپ ، ئۇنى توختىتىپ ، سۆزلەشكۈڭ ، مۇڭداشقۇڭ كېلىدۇ !...

ئۇزاق يىل يۇرتتىن ئايرىلىپ ، مۇساپىر چىلىقتا ياشاۋاتقان باقىتارخاننىڭ بۇگۈنكى ھېسسىياتى ، كەيپىياتى ۋە خۇشاللىقى

ئەنە شۇنداق ئىدى !

ئۇلار پاراڭلاشقاچ ، «مۇساپىر خانا» تەرەپكە قاراپ ماڭدى . ئەكبەر تېخىچە شۇ ھەيرانلىق بىلەن ھېلىقى «جىن - شەيتانلارنىڭ ئىشى» توغرىسىدا سورىدى .

— ئۇنى رادىئو دەيدۇ ، — دېدى باقىتارخان كۈلۈپ كېتىپ ، — ئۇ ئەنگلىيىدە ياسالغان ، ئۇنىڭدا پاكىستاننىڭ ، دۇنيانىڭ يېڭى - يېڭى خەۋەرلىرى تارقىلىدۇ ، ناخشا - مۇزىكىلار بېرىلىدۇ ...

ئۇ ، رادىئو ھەقىقىدە ئۆزى بىلىدىغان نەرسىلەرنى ئېرىنمەي ، تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى . لېكىن ، بۇ گەپلەر ھېلىمشا بىلەن ئەكبەرگە يەنىلا غۇۋا ، سىرلىق ئىدى .

— بايا ئۇلار تۇرۇپلا خۇشال بولۇشۇپ كەتتىغۇ ، — دېدى ئەكبەر بايىقى رادىئو ئاڭلىغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىنى ئەسلەپ ، — شۇ چاغدا ھېلىقى ساندۇقتىن نېمە گەپلەر چىققان ؟

— ھە ، سەن ھەممىگە سەپسايەندە ! — دېدى باقىتارخان ئەكبەرنىڭ دولىسىغا قېقىپ ، — ھازىر رادىئودىكى خەۋەرلەر بەك كۆپ ، خەقلەرمۇ قىزىقىپ ئاڭلايدۇ . چۈنكى ، ھازىر ھەممە ئادەم يېڭى گەپلەرنىڭ ، ياخشى ئىشلارنىڭ بولۇشىنى كۈتۈۋاتىدۇ . بايا رادىئودا ، پاكىستاننىڭ ھازىرقى داھىيسى مۇھەممەدئەلى جىننانىڭ موسكۋاغا بارغانلىقى ، قايتىش ۋاقتىدا ستالىننىڭ ئۇنىڭغا بىر پاراخوت يېمەك - ئىچمەك بىلەن كىيىم - كېچەك سوۋغا قىلغانلىقى خەۋەر قىلىندى ، ئۇنىڭدىن كېيىن ، ھازىر پاكىستاندىن ھىندىستانغا ، ھىندىستاندىن پاكىستانغا كۆچۈۋاتقان كۆچمەنلەر توغرىسىدا ئىككى تەرەپ ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنىڭ «جانغا جان تېگىشىش» سىياسىتى قوللانماقچى بولغانلىقى ئېيتىلدى . بۇنىڭدا باي بولسىمۇ ، گاداي بولسىمۇ ، مال - دۇنيانى يۆتكىمەسلىك ، پەقەت ئادەمنىلا ئالماشتۇرۇش

توختىمى تۇزۇلۇپتۇ ...

— ئۇلار نېمىشقا ئادەم ئالماشتۇرىدۇ ؟ — ئەكبەر چۈشەنمىگەنسېرى قىزىقىپ سوراشقا باشلىدى .

— ھە راست ، سەن تېخى ئۇقمايسەن ، ئوغلۇم ! — دېدى باقىتارخان كۆڭۈلچەكلىك بىلەن چۈشەندۈرۈپ ، — مەن ساڭا ئېيتسام ، ئۆتكەن يىلى 6 - ئايدا ھىندىستان بىلەن پاكىستان ئىككى دۆلەت بولۇپ ئايرىلغان ، شۇ سەۋەبتىن ھېلىغىچە ئىككى ئوتتۇرىدا ئاندا - مۇندا توقۇنۇش بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ ، تېخى چېگرا سىزىقى بېكىتىلمىگەچكە ، ھىندىستاندىكى مۇسۇلمانلار پاكىستانغا ، پاكىستاندىكى بۇتپەرەسلەر ھىندىستانغا تۇركۈملەپ كۆچۈشكە باشلىدى . مانا بۇ مۇساپىرلارنى كۆرمىدىڭمۇ ؟ ئۇلار شەھەر كوچىلىرىدا چېدىر تىكىپ ، ماكان تۇتۇپ ياتتى . ھەممە يەردە ئۆلۈۋاتقان ، تۇغۇلۇۋاتقان ، كېسەل ۋە ئاچ - زېرىن يۇرگەن غېرىب - مىسكىنلەرنى ئۇچراتالايسەن ! ھازىر ھۆكۈمەتنىڭ ئىشمۇ بەك تەس ، ئالدىراش بولۇپ كەتتى . بۇلارنى ئورۇنلاشتۇرمىسا ، ھالىدىن خەۋەر ئالمىسا بولمايدۇ . بايا ئېيتقان «جانغا جان ئالماشتۇرۇش» مۇ بىھۇدە قىرغىنچىلىق ھەم بۇلاڭ - تالاڭدىن ساقلىنىش ئۈچۈن بولغان . بولمىسا ، كېلىۋاتقان ، كېتىۋاتقانلار ئۆزئارا گۇرۇھ بولۇپ ، مۇسۇلمانلار بۇتپەرەسلەرنى ، بۇتپەرەسلەر مۇسۇلمانلارنى ئۆلتۈرۈپ ، بۇلاڭ - تالاڭ قىلىدىغان گەپ . بۇنداق ئىشلار ئۆتكەندە كۆپ بولۇپ ، خەقلەرنى بەك پاراكەندە قىلىۋەتكەن . شۇڭا ، بۇ خەۋەر بايا رادىئودا بېرىلگەندە ، ھەممەيلەن خۇش بولۇشۇپ كەتتى !...

ئەكبەر «ھە» دەپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى ، لېكىن بۇ ئىشنىڭ تېگى - تەكتىنى قانچىلىك چۈشەندى ، بۇنى بىلگىلى بولمايتتى . پەقەت ئۇنىڭ كۆڭلىدە ، مۇساپىرچىلىقنىڭ قاتتىقلىقى بىلەن ئۆز يۇرت - ماكانىدىن ئايرىلغان ئادەمنىڭ خۇددى چاچقا

چۈشكەن كېپەكتەك يىلتىزسىز ، قەدىرسىز بولىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ئاچچىق بىر تۈيغۇ چوڭقۇر ئورناپ قالدى !...

2

هېلىمشا بۇگۈن دوختۇرخاندا يېتىپ قالدى .

قېلىن كۆزەينەك تاقىغان ، ئورۇق ، كۆسەيدەك قارا بىر دوختۇر ئۇنىڭ يارىسىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ ، بۇ ئادەمنىڭ غەيرىتىگە ، ئىرادىسىگە هەيران قالدى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، ئەگەر باشقا ئادەم بولىدىغان بولسا ، بۇ دەرد ئۇنى ئاللىقاچان يىقىتىپ قويغان بولاتتى . چۈنكى ، هېلىمشانىڭ يارىسى ئېغىرلىشىپ ، پۈتۈن بەدەن خاراكتېرلىك يۇقۇملىنىش بولغان ئىدى .

هېلىمشا هەقىقەتەن بۇ دەردكە چىدىدى ، ئۇ ، گىلگىتتىن راۋالپىندىغا قاراپ يولغا چىققان ۋاقىتتىلا ، ئۆز ئەهۋالىنىڭ ئوسالىلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى سەزگەن ئىدى ، تۇرۇپ - تۇرۇپ كۆزىگە قاراڭغۇچىلىق تىقىلىپ ، بېشى قايغاندەك بولاتتى ، بۇنداق چاغلاردا پۇت - قولى هالسىراپ ، يېنى يەر تارتاتتى ، لېكىن هېلىمشا بەرداشلىق بەردى ، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، يولنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى ، ئۇنىڭ كىچىكىدىن تارتىپ خۇددى تاشلارنى يېرىپ ، جۇدۇن - چاپقۇندا ئۆسۈپ زورايغان يېشىل قارىغايدەك مەزمۇت تېنىنىڭ هاياتىي كۈچى هەقىقەتەن زور ئىدى ، هېلىمشا يول بويى تىنمىسىز ئاغرىق ۋە لوقۇلداپ تۇرغان زەرداب بىلەن ئەسەبىيلەرچە ئېلىشتى ، ئېلىشقانسېرى ئۇنىڭ ئىرادىسى چىڭىدى ، ئاغرىق ئازابىمۇ خۇددى قورام تاشقا دۇچ كەلگەن ئېقىن سۈدەك ئارقىغا ياندى ...

لېكىن ، ئارقىغا يانغان ئېقىن سۈمۈ ئاستا - ئاستا ئۆرلەپ ، ئاخىر بىر يەردىن تېشىپ چىققاندەك ، هېلىمشانىڭ كېسىلى باقـ

تارخانىنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولۇۋاتقان ۋاقىتتا ئەۋجىگە چىقتى. يېرىم كېچىگە بارغاندا، قىزىتمىسى ئۆرلەپ، پۈتۈنلەي ھالىدىن كەتتى. ئۇنىڭ بىللە قونۇپ قالغان ئاتىخان، ئەكبەرمۇ بىسەرەمجانلىق ئىچىدە كۆز يۇممىدى. تاڭ يورۇش بىلەن باقىتارخان بىر ھارۋا كىرا قىلىپ، ھېلىمشانى شۇ يەرگە يېقىنراق بىر دوختۇرخانىغا ئېلىپ كەلدى.

— داۋالاش تەس! — دېدى ھېلىقى دوختۇر بېشىنى چايقاپ، — ھازىر بىزنىڭ شارائىتىمىز ياخشى ئەمەس، مۇھىم دورىلار كەمچىل...

— قانداق قىلىمىز؟ زادىلا ئامال يوقمۇ، دوختۇر! — دېدى باقىتارخان يېلىنغاندەك تەلەپپۇزدا، — بۇ كىشى ھەجگە ماڭغان مۇساپىر، يولدا پېشكەللىككە ئۇچراپتۇ، ساۋابلىق ئۈچۈن بولسىمۇ بىر ئامالىنى قىلىڭ!...

— مەن دېدىمغۇ، شارائىتىمىز ناچار! — دېدى دوختۇر يەنە شۇ گەپنى تەكرارلاپ، — باشقا چوڭراق دوختۇرخانىلارغا ئاپىرىپ بېقىڭلار.

ئاتىخان ئاق پاڭچۇ يەكتىكىنىڭ قويۇن يانچۇقىدىن بىرنەرسىنى ئېلىپ دوختۇرنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە مۇلايىم ئاۋاز بىلەن:

— دوختۇر، ئاخشامدىن بېرى كېسەلنىڭ قىزىتمىسى چۈشمىدى، بۇنداق ئىسسىقتا كوچىمۇكوچا سۆرەپ يۈرسەك بولمايدۇ، خۇدا يولىدا سىزگە تاپشۇردۇق! — دەپ، قولىدىكى بىر تىللانى دوختۇرنىڭ ئالىقىنىغا قويدى، — ھازىرچە بۇنى ئېلىپ تۇرۇڭ، كېيىن يەنە سىزنى رازى قىلىمىز.

دوختۇر ئالىقىندا پارقىراپ تۇرغان 10 سوملۇق ئىنگلىز تىللاسىنى كۆرۈپ بىرئاز يۇمشىدى ۋە بىر يارىدەمچىسىنى چاقىرىپ، ھېلىمشانى جىددىي قۇتۇلدۇرۇش بۆلۈمىگە ئو-

رۇنلاشتۇرۇشنى بۇيرۇدى . ھەممەيلەن ئېغىر يۈكتىن قۇتۇلغاندەك ، چوڭقۇر ئۇھ تارتىشتى . ھېلىمشا شۇ چاغقىچە ھېچنېمىنى سەزمەي بىھوش ياتاتتى .

ـــ بىز ئەمدى بىرنەچچە كۈن مۇشۇ يەردە تۇرۇپ ، ھېلىمشانىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالمىساق بولمايدۇ ، ـــ دېدى ئاتىخان مۇڭ باسقان كۆزلىرىنى باقىتارخانغا تىكىپ ، ـــ سىلىگە كۆپ رەھمەت ، خۇدايىم سىلىنى ئۇچراتمىغان بولسا ، بۇ يوغان شەھەردە بىز كۆپ قېينىلىدىكەنمىز ، ئەگەر مالال كۆرمىسىلىرى ، بىزگە مۇشۇ دوختۇرخانىغا يېقىنراق يەردىن بىرەر ماكان كۆرسىتىپ بەرگەن بولسىلىرى ، يەنە بىر قېتىم خۇش بولغان بولاتتۇق ...

ـــ بۇنچە تەكەللۇپ قىلمىسلا ، ئاتىخان ، ـــ دېدى باقىتارخان مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ ، ـــ بۇ شەھەرگە ھەممىمىز مۇساپىر ، پەقەت كونا ـ يېڭىلىق پەرقىمىزلا بار . ھەربىرلىرى ئۇچۇن ياردىمىم تېگىدىغان ئىش بولسىلا ، مەن خۇشاللىق بىلەن ئىشلەيمەن ! ـــ ئۇ كۆزلىرىنى قىسىپ ، قاشلىرىنى يىمىرىپ بىر-دەم ئويلاندى ، ئاندىن بىرنەرسە ئېسىگە كەلگەندەك ، بىردىنلا چىرايى ئېچىلىپ ، سۆزىنى داۋام قىلدى ، ـــ مۇنداقمۇ توغرا كەلگەن بارمۇ ، مۇشۇ ئالدىمىزدىكى سۇخاۋەردى كوچىسىدا بىر ئۆزبېك بۇرادىرىمىزنىڭ ئاشخانىسى بار ، ئىككىنچى قەۋەتتە بىر-نەچچە ئېغىز ياتاق ئۆيى بار . ھەربىرلىرىنى شۇ يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويايى !

ـــ بەك بەلەن بولدى ! ـــ دېدى ئاتىخان خۇشاللىق بىـ-لەن بېشىنى لىڭشىتىپ ، ـــ ھەم دوختۇرخانىغا يېقىنكەن ، ھەم تاماقتىنمۇ قىينالمايدىغان بولدۇق ...

باقىتارخان ئۇلارنى باشلاپ ماڭدى ، چوڭ بىر رەستىدىن ئۆتۈپ ، ئارقا تەرەپتىكى ئادەملەر كۆپ ، قايناق بىر كوچىغا

كەلدى . يىراقتىنلا كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى قەۋەتلىك كو-
نا ، كۆرۈمسىز بىر بىنا كۆرۈندى . بىنانىڭ بىرىنچى قەۋىتى
ئادەملەر كىرىپ - چىقىپ تۇرغان ، ۋاراڭ - چۇرۇڭ قاپلىغان
ئاۋات ئاشخانا ئىدى .

— يەھيا خوجا ! — دەپ ۋارقىرىدى باقىتارخان
ئاشخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپلا .

ئاشخانىدىن دوغلاق ، ئالتۇن چىشلىرى پارقىراپ تۇرىد-
دىغان ، يالاڭۇاش ، ئىسسىقتىن تەرلەپ - پىشىپ كەتكەن بىر
ئادەم ئىرغاڭلاپ چىقتى . ئۇنىڭ قاتمۇقات قورۇق باسقان قوڭۇر
رەڭ يۈزى خۇددى ئاشۇ ئاشخانىدىكى قېتىشىپ ، پۈرلىشىپ
كەتكەن مايلىققا ئوخشايتتى .

— سىزگە مېھمان باشلاپ كەلدىم ، بۇرادەر ! — دېدى
باقىتارخان ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ ، — بۇلار ھەجگە ماڭغان
مۇساپىرلار ئىكەن ، بىر ھەمراھى دوختۇرخاندا يېتىپ قالدى .
شۇ كىشى ياخشى بولغۇچە ، بۇ ئىككىيلەن سىزنىڭ مۇشۇ يەردە
تۇرماقچى ، قانداق ، ياخشى كۆتۈۋالارسىز ؟

— خۇدا ئەۋەتكەن مېھمانلارنى ياخشى كۆتمەي ھەد-
دىمۇ ؟ — دېدى يەھيا خوجا تىجارەتچىلەرگە خاس سۈلكەت
بىلەن ، — قېنى ، مېھمانلار ئىچكىرى كىرىشسىلە ، ياتاق ئىك-
كىنچى قەۋەتتە ، تاماق بىرىنچى قەۋەتتە ، كۆڭۈللىرى خالىغاننى
قىلىپ بېرىمىز ، — دېدى ئۇ ۋە پاكىستاننىڭ تاماق تۈرلىرىنى
بەئەينى نەزمە ئوقۇغاندەك سۆزلەپ كەتتى ، — گۈردە تەركايى ،
چىكەن كارى ، فىش كارى ، چاپاتى ، ئالۇ گۈشت ، پالو ① دې-
گەنلەرنىڭ ھەممىسى بار !

يەھيا خوجا ئۆزىبىكچە ، ئۇيغۇرچە ۋە ئوردۇچە سۆزلەرنى

① بۇ ، پاكىستاننىڭ تاماق تۈرلىرى — بۆرەك قورۇمىسى ، بېلىق قورۇمىسى ، توخۇ
قورۇمىسى ، چەلپەك ، قورداق ، پولۇ قاتارلىقلار .

ئارىلاشتۇرۇپ سۆزلەيتتى ، ئەمما گېپى ئوچۇق ، تىلى راۋان بولغاچقا ، نېمە دەۋاتقانلىقىنى چۈشەنگىلى بولاتتى .

يەھيا خوجا تار ۋە ئەگىم پەلەمپەي ئارقىلىق ئاتىخان بىلەن ئەكىبەرنى ئىككىنچى قەۋەتتىكى بىر ئۆيگە باشلاپ چىقتى . بۇ ، تۆت تام ، بىر ئىشىكى بار كىچىككىنە قاراڭغۇ ھۇجرا ئىدى . ئۆينى ئالا - بۇلماچ يورۇتۇپ تۇرغان خىرە يورۇقلۇق قېيىپ قالغان ئىشىكنىڭ يوچۇق - ئاراچلىرىدىن چۈشۈپ تۇراتتى . داق يەرگە رەڭگى ئۆڭۈپ ، مەينەتچىلىكتىن قېتىشىپ كەتكەن بىر پارچە كىگىز سېلىنغان ئىدى . كىگىز ئۈستىگە ئىككى دانە سامان تەكىيە بىلەن ئىككى پارچە ماز ئەدىيال تاشلاپ قويۇلغان ئىدى .

« خۇداغا شۈكرى ، — دەپ ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىدى ئاتىخان ، — بېشىمزنى تىقىدىغان مۇشۇنداق بىر ماكان تېپىلىغانلىقىغا شۈكرى!... » . چۈنكى ئۇ ، تۇنۇگۈندىن بېرى كوچا - كويلاردا يېتىپ كەتكەن ئاچ - يالىڭاچ مۇساپىر ، سەرگەردانلارنى كۆرۈپ ، ئادەم قەدرىنىڭ بۇ دەرىجىدە خارلىقىدىن ئىچىدە ئاللاغا ناله قىلغان ئىدى . شۇ تاپتا ، خۇددى ئاتىخاننىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلگەندەك ، يەھيا خوجىمۇ بۇنداق دېدى :

— ئۆيلىرىمىز ھەربىرلىرىنىڭ يارىشىقىدا بولمىسىمۇ ، ھەرھالدا تالادا قالغاندىن ياخشىراق !

— شۇنداق تەخسىر ! — دېدى ئاتىخان ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن ، — قولنىڭ ئالىقىنى پەرز بولسا ، دۇمبىسى سۈننەت دېگەن گەپ بار ! ئادەم بۇ دۇنيادا ، پەشتاققا چىققان ۋاقىتتا يەنە يەرگە چۈشىدىغانلىقىنىمۇ ئويلاپ ياشىمسا بولمايدۇ !

چىن كۆڭۈل بىلەن ئېيتىلغان بۇ سەممىي سۆزلەر يەھيا خوجىغا خېلى چوڭقۇر تەسىر قىلدى . ئۇ ، يېڭى تونۇشقان كۆزلىرى مۇلايىم ، بەشرىسى ئوچۇق بۇ ئادەمنىڭ ئەقىللىق ، كۆكسى - قارنى كەڭ ، شۇكۇر - قانائەتچان ئىكەنلىكىنى ئەنە

شۇ سۆزلىرىدىن بىلىپ يەتتى . شۇڭا ، يەھيا خوجىنىڭ كۆڭلىدە ئاتىخانغا نىسبەتەن بىر خىل قايىللىق ۋە ھۆرمەت تۇيغۇسى پەيدا بولدى .

— ئەمدى بىز يۈك ـ تاقلىرىمىزنى ئەكىلىۋالايلى ، — دېدى ئاتىخان پەسكە چۈشۈپ ، — ئاندىن يەنە دوختۇرخانىغا بارمىساق بولمايدۇ .

يەھيا خوجا بايىقى ياخشى تەسىراتنىڭ كۈچى بىلەن مۇنداق دېدى :

— مەن سىلىگە ئادەم قوشاي ، يۈك ـ تاقلىرىڭلارنى ئەكىلىپ بەرسۇن .

— ياخشى كۆڭۈللىرىگە رەھمەت !

يەھيا خوجا بىرسىنى چاقىردى ، ئاشخانىنىڭ ئىچكىرىسىدىن 15 — 16 ياشلاردىكى ئوروق ، قارا ، پۈت ـ قولى قاسماق بىر بالا چىقتى . يەھيا خوجا ئۇنىڭغا ئوردۇ تىلىدا بىرنەرسىلەرنى دېدى ، ئۇ ھە دەپ بېشىنى لىڭشىتتى ، ئاندىن ئاتىخان ، باقىتارخان ۋە ئەكىبەرلەر بىلەن بىللە ، « مۇساپىرخانا » غا قاراپ كەتتى .

ئاتىخان كونا ھەمراھلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ ، ھېلىمشانىڭ ئەھۋالىنى ئېيتتى .

— بىچارىگە ئۇۋال بوپتۇ ، — دېدى بەزىلەر ئىچ ئاغرىتىپ ، — ئەمدى ئۇ بىزدىن ئايرىلىپ بۇ يەردە يەككە ـ يىگانە قالارمۇ ؟

— مەن ھەمراھ بولىمەن ، — دېدى ئاتىخان ، — ھەربىرلىرى ئالدىراشسىلا كاراچىغا بېرىپ تۇرۇشسىلا ، ھېلىمشانىڭ ئەھۋالى بىرئاز ياخشىلانغاندىن كېيىن ، بىزمۇ ئارقىلىرىدىن يېتىشۋالىمىز .

— مەيلى بولمىسا ، — دېدى مۇسا داڭقان كۆڭلى يېرىم

بولغان هالدا ، ـــ بۇ يەردە هەممىزنىڭ قېلىشىنىڭ ئورنى يوق ، بىز بولساقمۇ مېڭىپ تۇرايلى ، غوجىموللا گەپ ـ سۆز قىلمايلا كەتكەن ئوخشايدۇ ، تۇنۇگۈندىن بېرى قارىسى كۆرۈنمىدى !...

ـــ بوپتۇ ، ماڭغانلار مېڭىۋەرسۇن ! ـــ دېدى ئاتىخان پەرۋاسىزلا ، ـــ سەپەرنىڭ ئېغىر ، مۇشكۈل يوللىرى تۈگىدى ، خۇدايىم بۇنىڭدىن كېيىنكى يولىمىزنى ئاسان قىلىدۇ . خۇدا نېسىپ قىلسا ، كاراچىدا كۆرۈشۈپ ، يەنە ھەمسەپەر بولارمىز .

ئۇلار خوشلاشتى ، مۇسا داڭقان قاتارلىق بىر توپ كىشىلەر باقىتارخاننىڭ يارىدىمى بىلەن پويىز بېلىتى ئېلىپ ، كاراچىغا ماڭماقچى بولدى . ئاتىخان يۈك ـ تاقلىرىنى ھېلىقى سوكال قۇيرۇق ئېشەككە ئارتىپ ، ئەكبەر بىلەن ئاۋۋال ياتاققا ، ئاندىن دوختۇرخانىغا بارماقچى بولدى .

ـــ مەن ئەتە پىشاۋۇرغا بېرىپ ، ئىككى كۈندىن كېيىن قايتىپ كېلىمەن ، ـــ دېدى باقىتارخان ئاتىخان بىلەن خوشلىشىپ ، ـــ كېلىپلا سىلەرنى يوقلاپ بارىمەن . كۆرۈشكىچە سالامەت بولۇشسىلا !

بىرنەچچە ئاي ئۇزاق سەپەرنىڭ جاپا ـ مۇشەققەتلىرىدە بىللە بولۇپ ، قان ـ قېرىنداشلاردەك ئىناق ـ ئىجىل بولۇپ كەتكەن ئۇيۇل كارۋان مانا بۇگۈن راۋالپىندىنىڭ قايناق ، شاۋقۇنلۇق بىر كوچىسىدا بۆلۈنۈپ خوشلاشتى !

يەتتىنچى باب

تۇيۇقسىز غايىب بولۇش

1

ھەش - پەش دېگۈچە بىر ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى، بۇ بىر ھەپتە ئەكبەر ئۈچۈن ئالدىراش، زېرىكىشلىك ۋە ئۈمىدسىزلىككە تولغان بىر ھەپتە بولدى.

ھېلىمىشانىڭ كېسىلىدە چوڭ ئۆزگىرىش بولمىدى، گويا ئۇنىڭ يېنىنى يەر تارتىپ كېتىۋاتقاندەك، ياتقانسېرى ھالسىزلىنىپ كېتىۋاتاتتى.

ئەكبەر دوختۇرخانىغا كېلىپ - كېتىپ يۈرۈپ، دوختۇرخانا بىلەن كوچا - كويلاردا يېتىپ كەتكەن مۇساپىر - كۆچمەنلەرنىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىرىنى، ئۇلار دۇچ كەلگەن ئاچلىق، كېسەللىك، خارلىق قىسمەتلىرىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ سەبىي قەلبىدە تۇنجى قېتىم ئىنسان قەدرى توغرىسىدا ئاچچىق ھېس - تۇيغۇلار ئويغاندى.

«ئادەم نېمە ئۈچۈن دۇنياغا كېلىدۇ؟ مۇشۇنداق خارلىق، زارلىق ئازابىنى تارتىش ئۈچۈنمۇ؟!...»

بۇ سوئاللار ئەكبەرنىڭ تېخى پىشىپ يېتىلمىگەن ئەقلىنى چوڭقۇر ئويغا سالاتتى، لېكىن ئۇ كۆڭلى قانائەتلەنگۈدەك جاۋاب

تاپالماي بىئارام بولاتتى . ئەكبەرنىڭ كۆز ئالدىدا نامايان بولغان بۇ هايات يولى بەكمۇ ئۇزاق ، جاپالىق ، ئەتراپى قويۇق تىكەنلەر بىلەن قاپلانغان زۇلمەتلىك يول ئىدى . كىشىلەر هەرقانچە تىرىشىپ ـ تىرماشسىمۇ ، يەنىلا بۇ يولدىن ئۆتەلمەي جان تالىشىۋاتاتتى . ئۇ ، ياشاش ئۈچۈن جان تالىشىۋاتقان مانا شۇ قەدىرسىز ، كاج تەلەي ئادەملەرنىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىر ـ قىسمەتلىرىنى هەربىر كۆرگەندە ، يۈرىكى دەردتىن پۇچىلىنىپ ، ئىختىيارسىز هالدا ، ئۆزىنىڭ هازىرى ۋە كېلەچىكى ئۈستىدىمۇ ئويلاپ كېتىدىغان بولدى . ئەكبەر ئايىغى چىقماس بۇ ئۇزۇن سەپەر بىلەن دەردۇبالاسى كۆپ بۇنداق مۇساپىرچىلىق هاياتتىن راستىنلا تويغان ئىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە چىن كۆڭلىدىن هۆرمەتلەپ ، ياخشى كۆرىدىغان ئادىمى هېلىمشانىڭ كېسەل كارىۋىتىغا بەنت بولۇپ قېلىشى ، كېچىلىرى هېلىقى پاسكىنا هۇجرىدا پىت ـ بۇرگىلەرگە يەم بولۇپ ئۇخلىيالماسلىقى ، يەهيا خوجىنىڭ قىرتاق دورا ـ دەرمانلار بىلەن پىشۇرغان غەلىتە تاماقلىرىنىڭ ئانىسى خان تىللا ئېتىپ بەرگەن مانتۇ ـ پولۇلار ـ دەك مەززىلىك بولماسلىقى قاتارلىق كۆڭۈلسىز ئىشلارمۇ ئۇنىڭ بېشىنى قوداڭشتىپ ، بۇ قېتىمقى هەج سەپىرىگە بولغان قىزغىنلىقىنى بىردىنلا سۇسلاشتۇرۇۋەتكەن ئىدى .

ئەكبەر بۇ يەردىن رايى قايتىپ ، كۆڭلى يېرىم يۈرگەن ئاشۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، ئۆزىگە ئوخشاش تۆت ياش بىلەن تونۇشۇپ قالدى . بۇلارنىڭ ئىككىسى ئۇيغۇر ، بىرسى خۇيزۇ ، يەنە بىرسى قازاق ئىدى . بۇلارنىڭ تۆتىلىسى ئەرەب تىلىنى راۋان سۆزلەيتتى . ئەكبەر بۇلار بىلەن يەهيا خوجىنىڭ ئاشخانىسىدا تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالدى . بۇ تۆت ياش ئاشخانىدا تاماق يەپ ئولتۇرۇپ ، بىر ـ بىرى بىلەن ئەرەبچە سۆزلىشىپ ، ئەكبەرنىڭ دىققىتىنى تارتقان ئىدى . ئۇلار بىردەمدىلا ، ياشلارغا خاس

قىزغىنلىق ۋە چىقىشقاقلىق بىلەن تونۇشۇپ كەتتى .

— بىز خوتەن قاراقاشتىن ، — دېدى ئىككى ئۇيغۇر ئۆز-لىرىنى تونۇشتۇرۇپ ، — ئىككى يىلدىن بېرى مۇشۇ يەردىكى «جامىئول ئىسلام» دا ئوقۇۋاتاتتۇق ، لېكىن هازىر ۋەزىيەتتە ئۆز-گىرىش بولۇپ ، ئوقۇش توختاپ قالدى .

— مەن نىگشيا يىگچۈەندىن بولىمەن ، — دېدى خۇيزۇ يىگىت ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ ، — بۇلار مېنىڭ ساۋاقداشلىرىم ، بىز ئىككى يىلدىن بېرى بىللە .

— مەن تۇركىيە ئىستانبۇلدىن كەلگەن ، — دېدى قازاق يىگىتمۇ ئۆز نۆۋىتىدە ، — ئاتا - ئانام بىلەن بىللە شىنجاڭ سا-ۋەندىن كۆچۈپ چىققان . بىز ئەسلىي بىر يۇرتلۇق !

ئەكبەرمۇ دەسلەپ ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ ، كېيىن سوردى :

— ئوقۇش توختاپ قالغان بولسا ، ئەمدى قانداق قىلىس-لەر ؟ يۇرتقا كېتەمسىلەر !

— ياق ، — دېدى ئۇلار تەڭلا پۈتۈشۈۋالغاندەك بىر خىل تەلەپپۇزدا ، — ئەمدى بىز مىسىرغا بېرىپ ، قاهىرەدىكى «جامىئول ئەزهەر» دە ئوقۇماقچى ، ئۇ يەردە تاماق - ياتاق هەقسىز ئىكەن ، قانچىلىك ئوقۇيمەن دېسە ، شۇنچىلىك ئوقۇيدىكەن . هازىر مىسىر كونسۇلخانىسى بىلەن سۆزلىشىۋاتىمىز !

ئىلىم - مەرىپەت ئىشتىياقىدا ئېيتىلغان بۇ قىزغىن سۆزلەر كۈتۈلمىگەندە ئەكبەرنى هاياجانغا سالدى . بىر چاغلاردا ئۇمۇ مۇشۇ بالىلارغا ئوخشاش ، مىسىر ياكى هىندىستاندا ئوقۇپ ، بىلىملىك ، ئەخلاقلىق ، مۇكەممەل بىر ئادەم بولۇشنى كۆڭلىگە پۈككەن ۋە شۇ ئارزۇ - ئىستەك بىلەن مەدرىستىكى ئوقۇشنى ناهايىتى ياخشى ئوقۇغان ئىدى . كېيىن دادىسىنىڭ ئىرادىسى بو-يىچە ، هەج سەپىرىگە ئاتلىنىپ ، ئامالسىز ئوقۇشنى توختاتقان

بولسمۇ ، لېكىن ئۇنىڭ قەلبىدىكى بىلىم ئېلىشقا بولغان هەۋەس ـ ئىشتىياقى تېخى پۈتۈنلەي يوقاپ كەتمىگەن ئىدى . مانا بۇگۈن بۇ ئىشتىياق خۇددى شامال يالجىتقان قوقاستەك يەنە بىردىنلا كۈچىيىپ ، بېسىپ بولماس تەشنالىققا ئايلاندى ، ئەكبەر قاهىرەدىكى ئەزهەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئېتىنى ئاڭلاپ ، تېخىمۇ تۇرالماي قالدى ، چۈنكى ئۇ بۇ ئىسىمغا خېلى بۇرۇندىن تارتىپ قىزىقاتتى ، بۇ قىزىقىش ئاستا ـ ئاستا چوقۇنۇشقا ئايلانغان ئىدى . بۇ ئىسىم بۇرۇن ئەكبەرگە بەكمۇ يىراق ، بەكمۇ خىيالىي تۇيۇلغان بولسا ، ئەمدى ناهايىتى يېقىن ۋە رېئال تۇيۇلۇۋاتاتتى . چۈنكى ، يېڭى تونۇشلىرىنىڭ ئېيتىشىچە ، بۇ يەردىن پويىز بىلەن بىر كېچە ـ كۈندۈزدە كاراچىغا بارغىلى ، ئۇ يەردىن پاراخوتقا ئولتۇرۇپ ، دېڭىز ساياهىتى قىلغاچ بىرنەچچە كۈندە مىسىرغا بارغىلى بولاتتى .

ئەكبەر ئىككى كېچە ئارامخۇدا ئۇخلىيالمىدى ، «مىسىر ، قاهىرە ، ئەزهەر ...» دېگەن يېگانە ، جەلپكار ئىسىملار ئۇنىڭ پىكىر ـ خىيالىنى بەنت قىلىپ ، ئۆزىنىڭ يوچۇن ، سىرلىق يىپلىرى بىلەن ئۇنى ئاللىقانداق تىلسىماتلار ئىچىگە سۆرەپ كىرىپ كەتكەن ئىدى .

مىلادىيە 970 ـ يىلى پاتىمىيە سۇلالىسى دەۋرىدە قۇرۇلغان «جامىئۇل ئەزهەر» ئۇنىۋېرسىتېتى ئىسلام دۇنياسىدا نامى چىققان كاتتا بىلىم يۇرتى ئىدى . ئۇنىڭدا ئۇلۇغ مۇهەددىسلاردىن ① ئىمام بۇخارى بىلەن ئىمام مۇسلىملار تۈزگەن «سىهاهى سىتتە» ② نامىلىق ئالتە هەدىس كىتاب ئاساسلىق دەرس قىلىپ ئۆتۈلگەندىن باشقا ، يەنە ئالگىبرا ، ئاسترونومىيە ، تېخنىكا ۋە تىبابەتچىلىك قاتارلىق زامانىۋى پەنلەرمۇ ئوقۇتۇلاتتى . مۇسۇلمانلارنىڭ

① مۇهەددىس ـــ هەدىسشۇناس .

② «سىهاهى سىتتە» ـــ سەهىھ ئالتە كىتاب .

نەزىرىدە ، بۇ يەر ئوقۇغۇچىلارنى ئەخلاق ۋە دىيانەتتە ، ساداقەت ۋە پەزىلەتتە كامىل قىلىپ تەربىيىلەيدىغان مۇقەددەس جاي ئىدى .

يۇرىكىگە مانا شۇ مۇقەددەس جاينىڭ ئىشقى چۈشكەن ئەكبەر ئويلا ـ ئويلا ، ئاخىر بىر كۈنى ئەتىگەندە هېلىقى تونۇشلىرىنى تېپىپ مۇنداق دېدى :

ـــ مىسىرغا مەنمۇ سىلەر بىلەن بىللە بارسام بولامدۇ ؟ ئەزھەردە ئوقۇسام دەيمەن ...

ـــ ئاداش ، نېمىشقا بولمايدىكەن ، ـــ دېدى ئۇلارنىڭ ئاىرىسىدىكى چوڭراق بىرسى ، ـــ ئاللاتائالا يەتتە ياشتىن 70 ياشقىچە بولغان هەممە بەندىسىگە بىلىم ئېلىشنى پەرز قىلغان . نادانلىق قاراڭغۇلۇقتىن يامان !

ـــ ئەمىسە ، مەنمۇ سىلەر بىلەن بىللە ماڭاي ! ـــ دېدى ئەكبەر قەتئىي نىيەتكە كېلىپ .

ـــ داداڭ نېمە دەيدۇ ؟ ـــ سورىدى ئارىدىن بىرسى ، ـــ قوشۇلامدۇ ؟

ـــ ياق ، دادامغا دېمەيمەن ، ـــ دېدى ئەكبەر ئەترابقا خۇپىيانە قاراپ قويۇپ ، ـــ ئۇنىڭدىن يوشۇرۇنچە كېتىمەن ...

ـــ پاسپورت قولۇڭدىمۇ ؟ ـــ سورىدى بىرسى ئەسكەرتىپ .

ئەكبەر بېشىنى لىڭشىتتى ۋە بىرئاز ئويلىنىپ تۇرۇپ ، كېيىن ئىشەنچ بىلەن مۇنداق دېدى :

ـــ بۇگۈن ئاخشاملىققا دادامنىڭ يېنىدىن پاسپورتىمنى ئېلىۋالىمەن .

ـــ ئەمىسە تېزراق هەرىكەتلەن ، ـــ دېدى چوڭراق ياشتىكى هېلىقى يىگىت ، ـــ پاسپورتتىن باشقا ، يەنە ئازراق پۇل تەييارلىمىساڭ بولمايدۇ ، قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى ، مىسىر

كونسۇلخانىسىدىكى ئىشنى تەڭ پۈتكۈزىمىز !

ئىش ئەنە شۇنداق بېكىتىلدى ، ئۆزئارا ۋەدىلەر بېرىلدى ، ئۈچ مىللەتتىن تەركىب تاپقان بەش ساۋاقداش يۇرت ئاتلاپ ، دېگىز ـ ئوكيانلارنى هالقىپ ، بىلىم ئېلىش يولىدا جانىجان دوستلاردىن بولۇپ قالدى .

2

توۋا ، ئادەمنىڭ غەم ـ غۇسسە قاچىسى هەمىشە يېرىمراق تۇرغىنى ياخشى ئىكەن . بولمىسا ، ئارقىدىنلا بىرەر پېشكەللىك ئەگىشىپ كېلىدىكەن !

ئەكىبەرنىڭ غەم ـ غۇسسىلىرى تۈگەپ ، كۆڭلى شادلىققا ، ئارزۇ ـ ئارمانغا تولغان ئىدى . مىسرغا بېرىپ ئوقۇش خىيالى رېئاللىققا ئايلىنىش ئالدىدا تۇراتتى ، بۇگۈن كەچتە دادىسى كېلىپ ، ئۇچىسىدىكى يەكتىكىنى قوزۇققا ئېسىپ قويۇپ ، هاجەت ئۈچۈن سىرتقا چىقىپ كەتكەندە ، ئۇ چاققانلىق بىلەن يەكتەكنىڭ قويۇن يانچۇقىدىكى پاسپورتنى ئالسىلا ئىش پۈتەتتى . شۇڭا ئۇ ، چۈشتىن كېيىن ياتاقتىن چىقماي دادىسىنى كۈتۈپ ئۇزاق ئولتۇردى . لېكىن قېرىشقاندەك ، دادىسىنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى . دادىسى چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ، مۇشۇ كوچىنىڭ باش تەرىپىدىكى مەسچىتكە پېشىن نامىزى ئوقۇش ئۈچۈن چىقىپ كەتكەن ئىدى . مانا هازىر نامازشام ، ئۇنىڭدىن كېيىن نامازخۇپتەنمۇ تۈگىدى ، يەهيا خوجىنىڭ دۇكىنى تاقىلىپ ، هەممە ئادەم ئۇگىلىرىغا كىرىپ ، ئاستا ـ ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى . ئەكبەر دادىسىنى كۈتە ـ كۈتە ، ئاخىر ماداري تۈگەپ ، قاچان ئۇخلاپ قالغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەي قالدى ...

ئەكبەر سەهەر ئويغىنىپ ، ئۆيگە چۈشۈپ تۇرغان خىرە ـ

شىرە يورۇقتا «دادام قاچان كەلگەندۇ» دېگەن خىيال بىلەن ئىتتىك بېشىنى كۆتۈرۈپ ، دادىسى ياتىدىغان ئورۇنغا قارىدى ، لېكىن دادىسى يوق ، ئورنى تۈنۈگۈن قانداق تۇرغان بولسا ، شۇ پېتى رەتلىك تۇراتتى . ئۇنىڭ يۈرىكى خۇددى بىرسى قول بىلەن مۇجۇغاندەك يېقىمسىز ئېغىپ ، نەپىسى بوغۇلغاندەك بولدى ، بىر-نەرسىدىن ئەندىككەندەك ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . ئەكبەر هولۇقىنىدىن مۈدۈرۈپ ، پۇتلىرى كالۋالشىپ پەسكە چۈشتى ۋە ئاشخانىدىن يەهيا خوجىنى تېپىپ دادىسىنى سوردى .

ــ مەن داداڭنى تۈنۈگۈن چۈشلۈك تاماقتا كۆرگەنچە كۆرمىدىم ، ــ دېدى يەهيا خوجا هەيرانلىق ۋە ئەنسىزلىك ئىچىدە ، ــ كېچىچە كەلمىدى ، دېدىڭما ؟

ــ هەئە ، كېچىچە كەلمىدى ، ــ دېدى ئەكبەر يىغلىغۇدەك ئېسىلىپ ، ــ مەن يېرىم كېچىگىچە ساقلاپ ياتتىم ، كېيىن ئۇخلاپ قاپتىمەن !...

ــ بۇ قانداق گەپ ؟! ــ يەهيا خوجىنىمۇ بىرئاز ئەنسىزلىك باستى ، ــ بىرەر يەردە ئېزىپ يۈرمىگەندۇ ـ هە ؟! هە راست ، دوختۇرخانىغا بېرىپ باقتىڭمۇ ، هېلىمشانىڭ يېنىدا تۇنەپ قالغان بولمىسۇن يەنە !...

راست ، ئەكبەرنىڭ ئەجەب ئېسىگە كەلمەپتۇ ـ هە ؟ ئالىمادىس هېلىمشانىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ قالغان بولسا ، شۇ يەردە تۇنەپ قېلىشى تەبىئىيغۇ ! ئۆتكەندىمۇ بىر قېتىم شۇنداق قىلغانغۇ !...

ئەكبەر شۇ ئۈمىد بىلەن ئاشخانىدىن چىقىپ ، يۈگۈرۈپ دېگۈدەك دوختۇرخانىغا كەلدى . لېكىن ، دادىسى بۇ يەردىمۇ يوق بولۇپ چىقتى .

ئەكبەر هېلىمشاغا ئەھۋالنى ئېيتتى ، ئەمما ئۇنىڭ دەردىنى

ئۆپكىسى تولۇپ ، گەپلىرى بوغۇزىغا كەپلىشىپ قالغانلىقتىن ، ھېقىقلاپ گېپىنى تۈزۈك قىلالماي قالدى .

ـــ بۇ قانداق گەپ ؟ ـــ دېدى ھېلىمشا بېشىنى سەل ـ پەل كۆتۈرۈپ ، ـــ ئاتىخان ئاكام تۈنۈگۈن چۈشتىن بۇرۇن كېلىپ ، مەن بىلەن خېلى ئۇزاق ئەھۋاللىشىپ كەتكەن ئىدى ، ئۇنىڭدىن كېيىن مەنمۇ كۆرمىدىم ، ـــ ھېلىمشا ئامال بار كۆڭلىدىكى ئەنسىزلىكنى يوشۇرۇپ ، ئەكبەرنى خاتىرجەم قىلىشقا ئۇرۇندى ، ـــ ئۇنچىۋالا قايغۇرۇپ كەتمە ، چوپچوك ئادەم يوقاپ كەتمەيدۇ ، سەۋر قىل ، ھېلى بېرى پەيدا بولۇپ قالار ...

لېكىن ، شۇنچە سەۋر ـ تاقەت بىلەن كۈتۈشمۇ بىكارغا كەتتى ، مانا كېلەر ، ئەنە كېلەر دېگەن شېرىن ئۈمىد بىلەن بەش كۈن ئۆتۈپ كەتتى .

بۇ كۈنلەردە ، ئەكبەر خۇددى ھاسسىدىن ئايرىلغان ئەمادەك بولۇپ قالدى . ئۆزىنى باشپاناھسىز ، يېتىم ـ غېرىب ھېس قىلدى . بىلىپ بولماس بىر خىل ۋەھىمىدىن ئۇنىڭ كۆز قارىچۇقى كېڭىيىپ ، چىرايىدا ھولۇقۇش ، ئەندىكىش ئالامەتلىرى پەيدا بولغان ئىدى .

بۇ كۈتۈلمىگەن كۆڭۈلسىزلىكلەر ئەكبەرنىڭ قەلبىگە ئا ـ بىدە بولۇپ ئورناپ كەتكەن «مىسىر ، ئەزھەر» دېگەن ھېلىقى يېقىملىق چۈشەنچىلەرنىمۇ پاك ـ پاكىز كۆتۈرۈۋەتكەن ئىدى .

ئۇ بىر كۈنى ، يەھيا خوجىنىڭ ئاشخانىسىغا يىغىلغان كىشىلەرگە ، شۇ يەرنىڭ ئاقساقال ـ مويسىپىتلىرىگە دادىسىنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى ئېلىپ بېرىش توغرىسىدا يېلىندى ، يالۋۇردى ، ھەتتا خۇدانىڭ 99 سۈپەت ـ سىپاتىنى شېپى كەلتۈرۈپ ، ئۇلارنىڭ باشپاناھ بولۇشىنى تىلەپ كۆپ يىغلىدى ، تولا يىغلاپ ئەكبەرنىڭ قاپاقلىرى ئىششىپ ، لەۋلىرى كۆپچۈپ كەتتى . ئەمما ، ئاتىخاندىن يەنىلا خەۋەر يوق ئىدى ، ئۇ خۇددى دېڭىزغا

چۈشكەن يىگىتىدەك ئىز ـ دېرەكسىز ئىدى ...

ئاتىخانىنىڭ بۇنداق تۈيۈقسىز غايىب بولۇشى يەھيا خوجىنىمۇ قاتتىق ساراسىمگە سېلىۋەتكەن ئىدى. ئۇ، بىر تەرەپتىن ئۆزىنىڭ ساراي ھۇجرىسىدا يېتىۋاتقان بىر مېھماننىڭ ئىز ـ دېرەكسىز يوقاپ كېتىشىدىن بىر خىل بېسىم ۋە مەسئۇلىيەت تۈيغۇسىنى ھېس قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئاتىخانىنىڭ دىيانەتلىك، ئىمانى كامىل، ياخشى ئادەملىكىنى ئويلاپ، بىر خىل ئۆكۈنۈش ۋە ئىچ ئاغرىتىش تۈيغۇسىدا ھەسرەتلىنەتتى.

ئاتىخانىنىڭ تۈيۈقسىز غايىب بولۇپ، شۇنچە كۈنلەردىن كېيىنمۇ ھېچقانداق ئىز ـ دېرىكىنىڭ بولماسلىقى يەھيا خوجىنىڭ كۆڭلىگە ھەر خىل ۋەھىملىك خىياللارنى سالدى. بۇ خىياللار ئىچىدە «بۇلاڭچىلارغا ئۇچراپ، جېنىدىن جۇدا بولغان ئوخشايدۇ» دېگەن مۇدھىش خىيال ھۆكۈمران ئورۇندا ئىدى. چۈنكى، بۇ تىنچسىز كۈنلەردە راۋالپىندىنىڭ كوچا ـ كويلىرىدا بۇنداق ئىشلار كۈپكۈندۈزدىمۇ بولۇپ تۇراتتى، كىشىلەرنىڭ بېشىغا كەلگەن خار ـ زارلىق، ئاچ ـ يالىڭاچلىق، سەرسان ۋە سەرگەردانلىق ئۇلارنى ئەنە شۇنداق تەلۋە، قارام، باغرى تاشلارغا ئايلاندۇرۇپ قويغان ئىدى. لېكىن، يەھيا خوجا كۆڭلىگە ئايان بولغان بۇ قورقۇنچلۇق خىياللارنى ئەكبەرگە ئېيتىشقا پېتىنالمىدى. ئەكسىچە، ئۇنىڭغا چىرايلىق تەسەللىلەرنى بېرىپ، بۇرۇنقىدىنمۇ بەك كۆيۈنىدىغان، ئاسرايدىغان بولۇپ قالدى. ئەمما، ئەكبەر ئۇچۇن بۇنداق ھېسداشلىقلارنىڭ ھەممىسى بەربىر ئىدى. بۇ كۈنلەردە ئۇ، ھازىرنى ۋە كەلگۈسىنى تەسەۋۋۇر قىلىش ئىقتىدارىدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم بولغان ئىدى. ھازىر ـــ ئەكبەر ئۇچۇن يالغۇزلۇققا، غېرىبلىققا تولغان زۇلمەتلىك بىر دۇنيا ئىدى؛ كەلگۈسى بولسا، تېخىمۇ قاراڭغۇ، مەنىسىز بىر بوشلۇق ئىدى!

كۇنلەر ئۆتكەنسىرى ، ئەكبەر بۇ يات ، غوۋغالىق يۇرتتا ئۆزىنى بەكمۇ غېرىب ، يېگانە ھېس قىلدى . غېرىبلىق تۈپەيلى پەيدا بولغان كۆڭۈل سۈنۈقلۇقى ھازىر ئۇنىڭ جېنىنى قاقشىتىۋاتاتتى .

ئەكبەرنىڭ يېنىدىكى ئازغىنا پۇل خەجلىنىپ تۈگىدى ، ياتاق ، تاماق ئۈچۈن يەنە پۇل كېرەك ئىدى . يەھيا خوجىنى ھەرقانچە غەمگۇزار دېگەندىمۇ ، ياتاق بىلەن تاماقنى ھەمشە بىكارغا بەرمەيتتى ، ئەكبەرنىڭ يوقسۇزلۇق تۈپەيلىدىن قىينىلىپ ، ئازابلىنىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرگەن يەھيا خوجا بىر كۈنى ئۇنىڭغا مۇنداق دېدى :

ــ ئەكبەر ، ئۆزۈڭنى باقالمايۋاتقان ۋاقتىتا ، ئاۋۇ ئېشەكنى بېقىپ نېمە قىلىسەن ؟ ئۇنى سېتىۋەت ، مەن خېرىدار تېپىپ بېرەي ، بۇنىڭدىن كېيىنكى سەپەردە ئېشەك ئىشلىمەيدۇ ، ئەگەر يەنە ھەجگە بارىمەن دېسەڭ ، پويىز بىلەن پاراخوتتا ماڭىسەن !

توغرا ، ئېشەك ھازىر ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر يۈك ئەمەسمۇ ؟ ئۇنى يەنە بېقىپ نېمە قىلىدۇ ؟ ئېشەكنى سېتىپ ، شۇ پۇل بىلەن دادىسى تېپىلغۇچە جان بېقىپ تۇرۇش كېرەك !

ئەتىسى يەھيا خوجا بىر پەنجاپلىق ① خېرىدارنى باشلاپ كەلدى ، ئۇ ئېشەكنى كۆرۈپلا يېپىشتى . دېمىسىمۇ ، بۇ سوكال قۇيرۇق سۇر ئېشەكنىڭ تەقى ـ تۇرقى ، كۈچ ـ قۇۋۋىتى كۆرگەنلا ئادەمنى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى . مال تونۇيدىغان بۇ پەنجاپلىق بېدىك ئېشەكنى خېلى يۇقىرى باھادا سېتىۋالدى . ئەكبەر ئەڭ ئاخىرقى بۇ ھەمراھىدىنمۇ ئايرىلدى . ئۇ ، شۇنچە ئۇزۇن ، مۇشكۈل سەپەرلەردە ئۇنىڭغا ھەم ھەمراھ ، ھەم يانتاياق بولغان ئىدى . ئەكبەر بالىلارغا خاس سەبىيلىك بىلەن بۇ ئې-

① پەنجاپ ــ پاكىستاننىڭ پەنجاپ ئۆلكىسى .

شەكنى ياخشى كۆرەتتى ، ھەمشە ئۇنىڭ باشلىرىنى سىلاپ ، يايـ
لىنى تارايتتى ، ۋاقتىدا سۇغىرىپ ، ۋاقتىدا بوغۇز بېرەتتى ، شۇڭا
بۇ ئېشەكمۇ ئەكبەرنى تونۇيتتى ، ئۇنى يىراقتىن كۆرسىلا ، بېـ
شىنى يېنىك سىلكىپ پۇشقۇراتتى . يېقىن كەلگەندە بولسا ،
ئەكبەرنى ھىدلاپ ، تۇمشۇقلىرىنى سۈركەيتتى . مانا ئەمدى بۇ
تىلسىز ھايۋان ناتونۇش ، بىگانە بىر پەنجاپلىقنىڭ ئارقىسىدىن
كېتىۋېتىپ ، ئەينەكتەك سۈزۈك ، پارقىراق كۆزلىرىنى مۆلدۈرلـ
تىپ ئەكبەرگە قارىدى ، بۇ قاراش تولىمۇ مۇڭلۇق ۋە ئېچىنىشلىق
ئىدى ، ئەكبەر ئۇنىڭدىن : «ھەي ئادەم ، سەن مېنى نەدىن
ئەكېلىپ ، نەگە تاشلىدىڭ ؟! مېنىڭ تۇغۇلغان يېرىم ، ئاتا ـ ئا ـ
نا ، ئۇرۇق ـ ئەجدادىم نەدە قالدى ؟ ئەمدى مەن نەگە بارىمەن ؟
!...» دەۋاتقاندەك ھەسرەتلىك بىر ناله ـ پىغاننى سەزدى . ئەكـ
بەرنىڭ دەردلىك يۈرىكى ئۇنىڭغا بەرداشلىق بېرەلمىدى ، ئۇ ،
ئېشەكنىڭ مۇڭلۇق كۆزىدىن كۆزىنى قاچۇرۇپ يانغا قارىدى ـ
دە ، ئىختىيارسىز يىغلاپ تاشلىدى ...

3

ئاتىخان غايىب بولۇپ 19 كۈندىن كېيىن كىچىككىنە
خۇش خەۋەر ئاڭلاندى .

ـــ داداڭ ھايات ئوخشايدۇ ، ئەكبەر ! ـــ دېدى بۇ خەـ
ۋەرنى تېپىپ كەلگەن باقىتارخان ئەكبەرنىڭ باش ـ كۆزلىرىنى
سىلاپ ، ـــ لېكىن تۇرمىدە ئىكەن !...

ـــ تۇرمىدە ؟!

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئەكبەرنىڭ چىرايلىق قارا كۆزلىرى
يەنە قايغۇلۇق تۇس ئالدى .

ـــ ھەئە ، تۇرمىدە !... ـــ دېدى باقىتارخان ئۆزى

ئىگىلىگەن ئەھۋالنى ئېيتىپ ، ـــ تۈرمىدە بولغاندىمۇ ، لاھورنىڭ چوڭ تۈرمىسىدە ئىكەن !

ـــ دادامنىڭ نېمە گۇناھى بار ئىكەن ؟! ـــ ئالدىراپ سوردى ئەكبەر .

ـــ مەنمۇ بىلمەيمەن ! ـــ دېدى باقتارخان ۋە ئۆزى ئېرىشكەن خەۋەرلەرنى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى ، ـــ مەن داداڭنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلىپ يۈرۈپ ، ئاخىر تۈنۈگۈن ساقچى ئىدارىسىدىكى بىر تونۇشۇمدىن مۇشۇ خەۋەرگە ئېرىشتىم . ئۇنىڭ ئېيتىشىچە ، ھەجگە ماڭغان بىر مۇساپىر «ئەتىكەسچى» دېگەن گۇناھ بىلەن قولغا ئېلىنىپ ، يېقىندا لاھور تۈرمىسىگە ئاپىرىپ بېرىلىپتۇ . مەن داداڭنىڭ يوقاپ كەتكەن ۋاقتى بىلەن شۇ ئادەمنىڭ قولغا ئېلىنغان ۋاقتىنى ھېسابلاپ كۆرسەم ، ئىككىسىنىڭ ۋاقتى ئوخشاش بولۇپ چىقتى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ، بۇ قېتىم ھەجگە ماڭغانلار ئىچىدە داداڭدىن باشقا تۇيۇقسىز يوقاپ كەتكەن ئادەم يوق . شۇڭا ، مەن لاھور تۈرمىسىدىكى ئاشۇ ئادەم چوقۇم ئاتىخان شۇ دەپ جەزملەشتۈردۇم !

ئەكبەرمۇ بۇ قىياسىنىڭ توغرىلىقىغا ئىشەندى ، ھەرنېمە بولسا ، دادام ھايات ئىكەن ، يۈز كۆرۈشىدىغان بولدۇم ، دەپ خۇشاللاندى . لېكىن ، ئۇنىڭغا دادىسىغا ئارتىلغان گۇناھ تولىمۇ غەلىتە ۋە سىرلىق تۇيۇلدى ، چۈنكى دادىسىنىڭ ئەكبەر بىلمەيدىغان مەخپىيەتلىكى ۋە يوشۇرۇن ئىشلىرى يوق ئىدى .

ئەكبەرنىڭ كۆڭلىدىكى داۋالغۇش ۋە شۇبھىلەرنى سەزگەن باقتارخان ئۇنى روھلاندۇرۇپ مۇنداق دېدى :

ـــ ئاۋۋال داداڭ بىلەن كۆرۈشۈشنىڭ ئامالىنى قىلايلى ، بۇ ھەممىدىن مۇھىم ، ئاندىن ئۇنى تۈرمىدىن قۇتۇلدۇرۇپ چىقىشنىڭ يولىنى تېپىش كېرەك . قالغان ئىشلار بولسا ، ئاستا ـ ئاستا ئايدىڭلىشىدۇ !

ـــ ماقۇل ، سىلى نىمە دېسىلىرى شۇ ! ـــ دېدى ئەكبەر ئىتائەتمەنلىك بىلەن باقتارخاننىڭ قولىغا ئېسىلىپ ، ـــ مەن دەرھال لاھورغا باراي ، مېنى يولغا سېلىپ قويۇشسىلا .

ـــ مۇنداقلا بارساڭ بولمايدۇ ، ـــ دېدى باقتارخان تەمكىنلىك بىلەن ، ـــ بىرسى ، ساقچى ئىدارىسىدىن بىرەر پارچە تونۇشتۇرۇش ئېلىش كېرەك ؛ يەنە بىرسى ، لاھورغا سېنى بىرسى باشلاپ بارمىسا بولمايدۇ ، ئۇمۇ كىچىك شەھەر ئەمەس . داداڭنى تاپىمىز دەپ ، سېنى يوقىتىپ قويساق بولماس !

ئەكبەر رايىشلىق بىلەن بېشىنى لىڭشىتتى ، باقتارخان زۆرۈر تەييارلىقلارنى پۈتتۈرۈشنى ئۈستىگە ئېلىپ ، ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتى .

سەككىزىنچى باب

لاھور تۈرمىسىدە

1

ئاتىخان تېخىچە خۇددى قارا باسقاندەك خىيالىي تۈيغۇدا ئىدى.

ھېلىقى كۈنى نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئۇ ئاران ئەسلەيتتى: پېشىن نامىزىدىن يېنىپ، دوختۇرخانىغا كېتىۋاتقان يولدا گويا يەردىن ئۈنگەندەك ئىككى ساقچى پەيدا بولۇپ، قولىغا كويزا سالغاندا، ئاتىخان قورققىنىدىن ھوشىدىن كەتكىلى تاس قالدى. ئۆگۈى قارا، قوللىرى يۇگۈلۈق، كۆرۈنۈشى سۈرلۈك، ھەرىكىتى قوپال بۇ ساقچىلار شۇ چاغدا ئۈنىك كۆزىگە بەئەينى دوزاخنىڭ ئىشىك باقارلىرىدەك ۋەھىمىلىك كۆرۈنۈپ كەتكەن ئىدى. ئۇلار ئاتىخانىنى بىر ئەبجەق ماشىنىغا سېلىپ، تار، قاراڭغۇ، قىستاڭ يەرلەردىن ئۆتكۈزۈپ، تۆمۈر ئىشىكلىك بىر ئۆيگە ئىتتىرىپ كىرگۈزۈۋەتتى. ئاتىخان بىر پارچە بوردىن باشقا ھېچ نەرسە يوق مانا شۇ سېىسىق، پاسكىنا ئۆيدە سوئال ـ سوراقسىز ئۈچ كۈن ياتتى، بۇ ئۈچ كۈن ئۈنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ ئۇزاق، ئەڭ ناتىۋان، ئەڭ زۇلمەتلىك ئۈچ كۈن بولدى. ئاتىخاننىڭ كۆزىدىن ياش قۇرۇمىدى، ئۇ ھەرقانچە قىلىپمۇ بۇ ئىشنىڭ راستلىقىغا ئۆ-

زىنى ئىشەندۈرەلمەيتتى . شۇ يېشىغچە پاكلىق ، ھالاللىق ۋە ياۋاشلىق بىلەن ياشاپ كەلگەن بۇ ئادەم ئۇچۇن ، ئۆزى تۈيۈقسىز دۇچ كەلگەن بۇ بەختسىزلىك ھەرگىز رېئاللىق ئەمەس ، بەلكى بىر چۈش ، قاباھەتلىك چۈش ئىدى ! ئاتىخان ئېغىر جاراھەتلەنگەن كۆڭلىنىڭ بىر يەرلىرىدە ، بۇ قورقۇنچلۇق چۈشتىن ئويغانسىلا ، ئەسلىمگە قايتىپ كېلىمەن ، دېگەن پىكىرلەرنى خىرە - شىرە ئويلايتتى ، لېكىن شەپقەتسىز رېئاللىق ھامان ئۆزىنىڭ سوغۇق ۋە قاتتىق ئىسكەنجىسى بىلەن ئاتىخاننى ئەركىنلىكتىن ، نۇر ۋە ھارارەتتىن مەھرۇم قىلىپ ، ئۇنى يەنىمۇ قىسماقتا ، قىينىماقتا ئىدى ...

ئۇچ كۈندىن كېيىن ، ئاتىخاننىڭ قولىغا زەنجىرلىك كويزا سېلىندى . كويزىغا چېتىلغان زەنجىر ئۇچ مېتىردەك كېلەتتى ، ساقچى ئەنە شۇ زەنجىر بىلەن ئۇنى سۆرەپ ماڭاتتى . ئاتىخاننى ئىككى ساقچى يەنە بىر يەرگە ئېلىپ ماڭدى ، ئاتىخان ئۇلارنىڭ ئۆزئارا قىلىشقان پاراڭلىرىدىن « جەج ... جەج» دېگەن گەپلەرنى ئاڭلىدى ۋە كېيىن « جەج» دېگەن گەپنىڭ «قازىخانا» ئىكەنلىكىنى چۈشەندى . ئۇنى ئەنە شۇ يەرگە ئېلىپ كەلدى ، بۇ يەر ئىشخانا قىياپىتىدىكى سوراقخانا ئىدى . بۇ يەردە بىرنەچچە ئادەملەر بىلەن بىللە ، ئۇچىسىغا قىمىزشىلۋار ① ، بېشىغا سېرىق پاگىرى كىيگەن ، سېمىز ، ساقاللىق بىرسى تۆردە گىدىيىپ ئولتۇراتتى . ئاتىخاننى ئېلىپ كەلگەن ساقچىلارنىڭ بىرى ساقاللىق قازىغا بىر پارچە ماتېرىيالنى سۇندى . ئوردۇچە بۇ ماتېرىيالدا : «پاش قىلىنىشچە ، بۇ ئادەم نەشە ئەتكەسچىسى ، قەشقەردىن مەخپىي نەشە يۆتكەپ ، گىلگىت ، كانجۇت قاتارلىق جايلاردا ساتقان ، تۇتۇپ تۇرۇپ تەكشۈرۈلىدۇ ...» دېگەن گۇناھ يېزىلغان ئىدى . لېكىن ، ئاتىخان ئۆزىگە ئارتىلغان بۇ گۇناھلارنى

① قىمىزشىلۋار — پاكىستانلىقنىڭ مىللىي كىيىمى .

قـــلچه بىلمەيتتى . ھېلىقى ساقاللىق قازى ماتېرىيالنى كۆرۈپ بو-
لـۇپ ، ئاتـــخـانـــنـــڭ بـېشىدىن ئايىغىچە سوغۇق نەزەر بىلەن
قـارىـدى ، ئانـدىـن قـوپال ئاۋازدا بىرنەرسىلەرنى دېدى ، ئاتىخان
ئۇنـــڭ نـېمە دېگەنلىكىنى چۈشەنمەي ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قالدى ،
كـېـيـىـن بـىرەرسىدىن نىجاتلىق كۈتكەندەك ، ئەتراپىدىكىلەرگە
تـەلـمـۈرۈپ ، مـۆلـدۈرلـەپ قـارىـدى ، لېكىن ، بۇ يەردىكىلەرنىڭ
ھەمـمـىـسى تەلەتى سۆرۈن ، قوپال ۋە ئالدىراش ئادەملەر ئىدى .
قـازى ئەمـدى نـاخۇشلۇق بىلەن قولىنى سىلكىپ قويۇپ ، ھېلىقى
ساقچىغا بىرنەرسىلەرنى دېۋىدى ، ئۇ ئاتىخانغا بىگىز قولىنى شىلـ
تـىـپ تـۇرۇپ ، ئاغـزى ـ ئاغـزىـغـا تەگمەي بىرنەرسىلەرنى دەپ
كـەتـتـى . شۇ گەپلەردىن كېيىن ، قازى ھېلىقى ماتېرىيالغا يوغان
بىر تامغىنى ۋاققىدە باستى ـ دە ، «ھەيدە !» دەپ ۋارقىرىدى .

مـانـا شـۇ بـىـر تامغا ۋە بىر ئېغىز گەپ بىلەن ئاتىخانىنىڭ
تەقدىرى يېڭىۋاشتىن بەلگىلەندى . قاباھەتلىك چۈش قاباھەتلىك
رېئالـلـىـقـقا ئايلاندى ، ئاتىخانىنىڭ ئۈچ كۈندىن بېرى خۇداغا ناله
قـىـلـىـپ ، ئۆزىگە تەسەللى بېرىپ : «بۇ بىر ئۇقۇشماسلىق ، ئۇلار
مـېـنـى خاتا تۇتتى ، ئاللا ھەممىنى ئوڭشايدۇ ...» دېگەن ئۈمىدلـ
رىمۇ كۆپۈكتەك يوققا چىقتى !

شـۇ كـۈنـىلا ئاتـىـخانىنى راۋالپىندىدىن ئىككى يۈز نەچچە
كـىـلومېتىر يىراقلىقتىكى مەشھۇر لاھور تۈرمىسىگە يۆتكىدى . بۇ-
رۇنـدىـن تـۈرمـە تـۈگـۈل ، ساقـچـىـنـىـڭ سـايـىـسىنى كۆرسە
ئۇركـۈيدىغان بۇ تەقۋادار ئادەم مانا بۇگۈن يىراق ، يات بىر يۇرتـ
تا ، بىگانە ئادەملەرنىڭ قولىدا كويزا ـ كىشىلەرگە بەنت بولۇپ ،
ئېغىر مەھبۇسلۇق تۈرمۇشىنى بېشىدىن كەچۈرۈۋاتاتتى .

بـۇ بـەخـتـسـىـزلـىكىنىڭ بۇنداق تۈيۇقسىز ۋە مۇدھىشلىق
بىلەن يۈز بەرگەنلىكىدىن ئاتىخان قاتتىق ئازابلاندى . ئۇ ، ئوغلى
ئەكـىـبەرنىڭ شۇ كۈنلەردىكى يالغۇزلۇق ۋە غېرىبلىقتا ئۆتكۈزۈۋاتـ

قان سەرسانە كۆنلىرىنى ئويلىسا ، ئۆز بېشىغا كەلگەن بۇ ئېچىنىشلىق كۆلپەتلەرنىمۇ ئۇنتۇپ كېتەتتى . بۇنداق نام ـ نىشانى يوق سىرلىق ئايرىلىش ئوغلى ئۈچۈن كۆتۈرۈپ قويۇقسىز ئازاب ـ ئوقۇبەت بولىدىغانلىقىنى ، بۇنداق تۇيۇقسىز زەربىگە ھەرقانداق گۆدەك قەلبىنىڭ بەرداشلىق بېرەلمەيدىغانلىقىنى ئاتىخان چۈشىنەتتى . ھازىر ئۇنىڭ ئازابلىق قەلبىگە ئازراق دال بولۇۋاتقان نەرسە ـــ ھېلىمشانىڭ ئەكبەرگە ھەمراھ بولۇپ تۇرۇۋاتقانلىقى ئىدى . ھېلىمشا ئۇنىڭ نەزىرىدە مەردلىك ، قەيسەرلىك ۋە پىداكارلىقنىڭ سىمۋولى ئىدى . ئاتىخان ئۆتكەنكى ئۈزۈن ، جاپالىق سەپەر جەريانىدا ، ھېلىمشانىڭ ئىشەنچلىك ھەمايىچى ۋە ۋاپادار ھەمراھ ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ يەتكەن ئىدى . شۇڭا ، ئۇنى ئۆز قېرىندىشىدەك ئىخلاس بىلەن ياخشى كۆرۈپ قالغان ئىدى . ئاتىخاننىڭ تەجرىبىسىدىن قارىغاندا ، بۇنداق ئادەملەر گەرچە نادان ، تەلۋە بولسىمۇ ، لېكىن ئۇلاردىن ۋاپا ، ساداقەت كېلەتتى !...

ئاتىخان يالغۇز قالغان ئوغلىنى نۇرغۇن دۇئا ـ تىلاۋەتلەر بىلەن ئاۋۋال خۇدا ، ئاندىن قالسا ھېلىمشاغا تاپشۇرۇپ ، شۇنىڭدىن ئۆزىگە ئاز ـ تولا تەسەللى تاپتى !...

لاھور تۇرمىسى ھەقىقەتەن ھەيۋەتلىك ، سۇرلۇك ، پۇختا تۇرمە ئىدى . ئادەم ياتىدىغان ئۆيلەر يەرنىڭ ئاستىغراق چۈشۈپ كېتەتتى ، تام ـ تورۇسلىرى تاختا تۆمۈر بىلەن ياسالغاچقا ، سوغۇق ھەم قاتتىق ئىدى . سىسىقچىلىق ، پاسكىنىچىلىق بىسىپ كەتكەن بۇ ئۆيلەردە چاشقان ، پاقا ، سۇۋەرەك ، پىت ، بۇرگە دېگەندەك نەرسىلەر خالىغانچە ئويناشىپ ، سەكرىشىپ يۈرەتتى ...

ئاتىخاننى ئۈچىنچى كامېرغا سولىدى ، بۇ كامېردا ئاتىخاندىن باشقا يەنە تۆت ئادەم بار ئىدى ، كىيىملىرى جۇلدۇر ،

چاچلىرى ئۆسۈپ چاڭگىلىشىپ كەتكەن ، چىرايى تاتىراڭغۇ ، مىجەزى چاچقۇن بۇ ئادەملەر ئاتىخانغا بىپەرۋالىق بىلەن مۇنداقلا قاراپ قويۇشتى . ئۇلارنىڭ بۇ قارىشىدىن : «سەنمۇ بىزگە ئوخشاش جىنايەتچى تۇتقۇن ، بۇ يەرگە مانا شۇنداق بەختى قارا ، شور پېشانىلار كىرىپ ـ چىقىپ تۇرىدۇ ...» دېگەندەك مەنىلەرنى چۈشەنگىلى بولاتتى .

ئاتىخان شۇ كۈنى كېچىچە كىرپىك قاقماي يىغلاپ چىقتى ، ئەتىسى گۈندىپاي بەرگەن بىر قاچا ماشلىق ئۇماچقا قاراپ ئولتۇرۇپ يەنە يىغلىدى . شۇ چاغدا ئۇنىڭ قۇلىقىغا گويا ئەرشتىن چۈشكەن پەرىشتىلەرنىڭ شۇئىرلىغان ئاۋازىدەك يېقىملىق ، تونۇش بىر ئاۋاز ئاڭلاندى :

ــ يىغلىماڭ ئاكا ، نېمىگە يىغلايسىز ، يىغلىغانىنىڭ پايدىسى يوق !...

ئاتىخان يىغىدىن چىپىدە توختاپ ، يېنىغا قارىدى ، ئوڭ تەرىپىدە ئۆزىگە قاراپ كۈلۈمسىرەپ ، ئۇيغۇر تىلىدا يامداپ گەپ قىلىپ تۇرغان ئىللىق بىر چىراينى كۆرۈپ ، هاياجاندىن يۈرىكى شۇرىدە ئېرىپ كەتكەندەك بولدى .

ــ تونۇشۇپ قويايلى ئاكا ، مېنىڭ ئىسمىم شىرمىلەڭ ، ئاۋۇ قىيىسىپ ياتقىنى مېنىڭ ئىنىم بولىدۇ ، ئىسمى سىيىتىملەڭ ...

بۇنداق زۇلمەت ئىچىدە تاسادىپي پەيدا بولغان بۇ يېقىملىق سۆز ۋە ئىسسىق چىراي شۇ تاپتا ئاتىخانغا بىر دەقىقە بولسىمۇ ، بۇ مۇدهىش يەر بىلەن پۈتۈن ۋۇجۇدىنى قارماپ ئالغان ئازابنى ئۇنتۇلدۇرۇپ ، ئۇنىڭ سوغۇق كۆڭلىگە دوستلۇق مېهرى بىلەن هايات لەززىتىنى تېتىتتى ، ئاتىخان ئەمدى تۇنجى قېتىم بېشىنى كۆتۈرۈپ ئەتراپىغا قارىدى ، لېكىن ئۇ يەنىلا ياتسىراپ ، ئەندىكىپ تۇرغاچقا ، خۇددى ئانىسىنى تاپالمىغان موزايدەك

كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ، ئەلەڭلەپ قارايتتى .

يېڭى تونۇش ، يېڭى تۇرمۇش ئەنە شۇنداق باشلاندى . ئاتىخان ئاكا ـ ئۇكا شىرمىلەك ، سىيتمىلەڭلار بىلەن تېزلا چىقىشىپ ، ئۇلارنىڭ تېگى ـ تەكتىنمۇ بىلىپ يەتتى .

ئەمدىلا يىگىرمە نەچچە ياشقا كىرگەن بەستلىك ، سۆلەتلىك بۇ يىگىتلەر شۇ تۇرقىدا بەئەينى ئوتتۇز نەچچە ياشلىق كېسەلمەن ئادەمگە ئايلىنىپ قالغان ئىدى . لېكىن ، ئۇلارنىڭ روھى يەنىلا ئۇستۇن ئىدى ، ئۇمىدۋار ، جۇشقۇنلۇقى كۆزلىرىدىكى ياشلىق نۇرىدىن چاقناپ تۇراتتى .

ئۇلارنىڭ دادىسى خۇشالخان راۋالپىندىدا ياشايدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك بىر دىپلوماتىيە خادىمى ئىدى . بۇ ئادەم مىلادىيە 1930 ـ يىلنىڭ ئاخىرىدىن 1940 ـ يىلنىڭ بېشىغىچە پاكىستاننىڭ قەشقەردە تۇرۇشلۇق ۋاكالەتخانىسىدا ئىشلىگەن ئىدى . شۇ چاغدا ئون نەچچە ياشلىق شىرمىلەك بىلەن سىيتمىلەڭمۇ دادىسى بىلەن بىللە قەشقەردە تۇرغان ئىدى ، ئۇلار ھەمىشە كونسۇلخانا ئەتراپىدىكى ئۆز دېمەتلىك ئۇيغۇر بالىلىرى بىلەن ئارىلىشىپ ئوينايتتى ، كېيىن ھەتتا ئۇلار بىلەن ئىپتىدائىي مەكتەپتە بىر يېرىم يىل بىللە ئوقۇپ ، ئۇيغۇر تىل ـ يېزىقىنى خېلى ئوبدان ئۆگىنىۋالغان ۋە قەشقەرنىمۇ ئۆز ئانا يۇرتىدەك ياخشى كۆرۈپ قالغان ئىدى !

1945 ـ يىلنىڭ بېشىدا ، دادىسى جىددىي ئۇقتۇرۇش بىلەن ۋەتەنگە قايتتى ، ئاكا ـ ئۇكا ئىككىيلەنمۇ دادىسى بىلەن پاكىستانغا قايتىپ كېلىپ ، تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلىدى . ئۇلار ئۆتكەن يىلى سودا ئىشى بىلەن كاراچىغا كېتىۋاتقان يولدا بىر بۇلاڭچىغا ئۇچراپ ، ئىككىسى ئۆزىنى قوغداش جەريانىدا ، بۇلاڭچىغا پىچاق تىقىپ ئۆلتۈرۈپ قويدى . گەرچە بۇ يوللۇق قوغدىنىش خاراكتېرىدىكى سەۋەنلىك جىنايىتى بولسىمۇ ،

لىكىن ئادەم ئۆلۈپ ، خۇن دەۋاسى بولغاچقا ، شىرمىلەڭنى 10 يىللىق ، سىيتمىلەڭنى يەتتە يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىغان ئىدى .

ــ شۇنداق قىلىپ ، ئاكا ـ ئۇكا ئىككىمىز قاتىل بولۇپ قالدۇق ! ــ دېدى شىرمىلەك ئۇھسىنغان ھالدا ئاتىخانىغا قاراپ ، ــ بىزغۇ مەيلى ، نېمە دېگەنبىلەن قولىمىزدا ئادەم ئۆلۈپ ، خۇنخور ئاتالدۇق ، لېكىن سىلىگە بەك ئۇۋال بوپتۇغۇ ،ئاق ـ قارىسىنى ئايرىماي بۇنداق قاماپ قويسا قانداق بولىدۇ ؟!

ــ ھازىر ھۆكۈمەتنىڭ ئاق ـ قارىنى ئايرىغۇدەك چولىسى نەدە ، ئاكا!؟ ــ دېدى سىيتمىلەك زەردە بىلەن ، ــ ئورنىنى ئوغرى ئەپكەتمەي جايىدا تۇرسا ، شۇنىڭغا خۇشال بولۇپ يۇرۇۋېرىدۇ !

ئاكا ـ ئۇكا ئىككىيلەننىڭ ئىچ كۆيەرلىك بىلەن قىلغان ھېسداشلىق سۆزلىرى ئازراق بولسىمۇ ، ئاتىخاننىڭ مىسكىن كۆڭلىگە مەلھەم بولدى .

ــ ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغۇچى خۇدا بار ! ــ دېدى ئۇ يەنە شۇ تەقۋادارلىقى بىلەن ئۇھ تارتىپ ، ــ بەندىگە مۇشكۈل تۈيۈلغان ئىش ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاسان !...

كۈنلەر ئۆتكەنسىرى ئاتىخاننىڭ تۇرمىداشلىرى ، سىرداشلىرى كۆپەيدى ، ئۇ قۇرئاننى ياخشى ئوقۇيتتى ، نەپىسى ئىسىق ، تەلەپپۇزى ئوچۇق ۋە راۋان ئىدى . ئاتىخان ھەر قېتىم كامېر ئالدىغا سېلىنغان بورا ئۈستىدە ناماز ئوقۇپ ، قۇرئان قىرائەت قىلغاندا ، تۇرمىداشلىرى ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنىڭ ئەتراپىغا توپلىنىدىغان ، ئۇنىڭغا ئىختىدا قىلىپ ناماز ئوقۇيدىغان ، ئۇنىڭ قىرائەتلىرىنى زەن قويۇپ ، مەپتۇنلۇق بىلەن ئاڭلايدىغان بولۇپ قالدى . بۇ خىل ئىشەنچ ۋە ھۆرمەت ئاستا ـ ئاستا ئاتىخاننى تۇرمىداشلىرىغا تېخىمۇ يېقىنلاشتۇردى . ئۇلار ئۆيلىرىدىن

كەلگەن نەرسىلىرىنى ئاتىخان بىلەن تەڭ يەيدىغان ، ھېچقانداق نەرسىنى ئۇنىڭدىن ئايىمايدىغان ، ئەمگەكلەرگە چىققاندا ئۇنى ئېغىر ئىشلارغا سالمايدىغان بولۇشتى ...

ئاتىخان بۇ يەردە ئابدۇللا ساراي ئىسىملىك بىر تۇرك بىلەن تونۇشتى ، ئۇ ئەتكەسچىلىك بىلەن تۇتۇلۇپ بەش يىلدىن بېرى مۇشۇ يەردە ئىكەن . ھېلىقى تۇركنىڭ بەكمۇ چىرايلىق قول ھۈنىرى بار ئىدى ، ئۇ ھەمىشە بىكار تۇرماي ئەرلەر كىيىدىغان زەر دوپپا توقۇيتتى ، كۆك زەر يىپتا گۈل چىقىرىپ ، سىرىق كالۇۋۇتۇن يىپتا توقۇلىدىغان بۇ نېپىز دوپپا بەكمۇ كۆركەم ۋە نەپىس ئىدى . ھېلىقى تۇرك مۇنداق دوپپىدىن ئىككى كۈندە بىرنى توقۇيتتى ، ئۇنىڭ ئىلمەك يىڭنە تۇتقان قوللىرى شۇنداق چىۋەر ھەم يەڭگىل ئىدىكى ، قاراپ ئولتۇرغان ئادەمگە گويا ئاددىي شاپاق دوپپا ئەمەس ، بەلكى ئېسىل بىر سەنئەت بۇيۇمى ئىشلەۋاتقانىدەك ، ھۇزۇرلۇق تۇيغۇ بېرەتتى . ئۇ ، ئاشۇنداق دوپپىدىن بىرنى توقۇپ ئاتىخانغا كىيدۈرۈپ قويدى ۋە ئىپتىخار بىلەن مۇنداق دېدى : « ئەگەر مەن مۇشۇ ئىشنى قىلمىغان بولسام ،بۇ چاغقىچە ساراڭ بولۇپ قالاتتىم . بۇ يەرگە كىرىپ ئۇزاق ئۆتمەي ، بىر پەنجاپلىقتىن مۇشۇنداق دوپپا توقۇشنى ئۆگەندىم ، بۇ ئىش مېنىڭ ھاياتىمنى ساقلاپ قالدى ، ھازىر ھەپتىدە تۆت ـ بەشنى توقۇيمەن ، مۇشۇ يەردىن ئېلىپ چىقىپ كېتىدىغان خېرىدارلىرىم بار ، كېرەكلىك نەرسىلەرنىمۇ ئاشۇلار ئەكىرىپ بېرىدۇ !... »

ئاتىخان گەرچە تۇرمىداشلىرىنىڭ ھۆرمىتىگە ، ئىشەنچىگە ۋە ھىمايىسىگە ئېرىشىپ ، تۇرمە ھاياتىنى ئانچە قىينالماي ئۆتكۈزۈۋاتقان بولسىمۇ ، لېكىن تۇرمە ھامان ئۇنىڭغا بۇ دۇنيادىكى كۈھىقاپىتەك بىلىنىپ ، ئۆزىنى ئازاب ۋە خورلۇق تۇيغۇسىدىن زادى قۇتۇلدۇرالمىدى . ئاتىخان ھەر قېتىم تۆمۈر

قەپەسلەرگە سولانغان ئاشۇ ئادەملەرنى كۆرسە ، يۈرىكى ئېچىشىپ ، كۆزىگە ياش كېلەتتى . بۇنداق تۆمۈر قەپەسلەر كامېر ئارىلىقىدىكى يوللاردا خېلى كۆپ ئىدى ، ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنغان مەھبۇسلار سولىناتتى ، قەپەستە مۇكچىيىپ ، ھايۋاندىنمۇ بەتتەر قىيىن ھالەتتە تۇرغان بۇ ئادەملەرنىڭ چاچ - ساقاللىرى ئۆسكەن ، كىيىملىرى جۇلدۇر كېپەن ، كۆزلىرىدىن ھاياتلىق نۇرى ئۆچۈپ ، چىرايىدىن ئۆمۈر بويى خۇشاللىق كۆر-مىگەندەك بىر خىل ئېچىنىشلىق مۇڭ - زار چىقىپ تۇراتتى . ئۇلار چوڭ - كىچىك تەرەتنى ئاشۇ قەپەسنىڭ ئاستىدىكى ساپال قاچىغا قىلاتتى ۋە مۇشۇ جان قاقشاتقۇچى تۆمۈر رامكا ئىچىدە دارغا ئېسىلىپ ئۆلۈش نۆۋىتىنى كۈتۈپ ياتاتتى !

ئىنسان بالىسى بېشىغا كەلگەن بۇ ئېچىنىشلىق قىسمەت ئاتىخانىنىڭ قەلبىگە زادى سىغمىدى ، ئۇ ھەرقانچە قىلىپمۇ بۇنداق يامان ئۇزلۇق ، شەپقەتسىزلىك بىلەن قانۇن ئىجرا قىلىشنى كاللىسىدىن ئۆتكۈزەلمىدى . ئاتىخانىنىڭ قارىشىچە ، بۇ ئادەملەرنى قەپەستە ياتقۇزۇپ بۇنداق قىينىغۇچە ، بىر يوللا دارغا ئېسىپ جېنىنى ئالغان تۈزۈك ئىدى !...

بۇ يەردە جىنايەتچىنى جىنايەتچى باشقۇراتتى . «نىمبەردار» دەپ ئاتىلىدىغان سېرىق پوسمىلىق ، قىزىل پوسمىلىق ۋە كۆك پوسمىلىق جىنايەتچىلەر بار ئىدى . سېرىق پوسما كىيگەنلەر 30 يىل كېسىلگەنلەر ئىچىدىكى قۇلاق كەستىلەر بولۇپ ، ئۇلار ئۆزىدىن تۆۋەن كېسىلگەن جىنايەتچىلەرنى باشقۇراتتى ؛ قىزىل پوسما كىيگەنلەر 20 يىل كېسىلگەنلەر ئىچىدىكى سایاقلار بولۇپ ، ئۇلارمۇ مەلۇم دائىرىدە ئادەم باشقۇراتتى ؛ كۆك پوسما كىيگەنلەر بولسا ، ئاشۇ يۇقىرىقى ئىككى خىلنىڭ ئىچىدىن تاللاپ ئالغان چاپارمەنلەر بولۇپ ، ئۇلار سېرىق ۋە قىزىل پوسما كىيگەنلەرنى باشقۇراتتى . ئۆزى جىنايەتچى تۇرۇپ ، يەنە

جىنايەتچىلەرنى باشقۇرۇش ھوقۇقىغا ئېرىشىپ قالغان بۇ نادان ، تەلۋىلەر خۇددى «ئېشەككە ھۇنىرىڭنى كۆرسەت دېسە ، ھاڭراپ بېرىپتۇ» دېگەندەك ، ھەرقانداق ئىشنى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتەتتى ، قولىدىكى كالتەكلىرىنى ھەمىشە ئاشۇ بىچارە مەھبۇسلارنىڭ بېشىدا رەھىمسىزلەرچە ئوينىتاتتى !

بىر كۈنى كالتەك كۆتۈرگەن بىر نىمبەردار ئاتىخان ياتقان كامېرغا كىرىپ ، ئۇنى خالا تازىلاشقا ئېلىپ چىقماقچى بولدى . ئاتىخان ئورنىدىن تۇرۇپ نىمبەردارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭماقچى بولۇۋىدى ، شىرمىلەك ئۇنى توختىتىپ ، ھېلىقى سېرىق پوسمىلىق نىمبەردارغا مۇنداق دېدى :

— بۇ ئادەمنى خالا تازىلاتما ، بۇنىڭ ئورنىغا مەن بېرىپ تازىلاي !

— نېمىشقا ؟! — سورىدى نىمبەردار كۆزلىرىنى ئالايتىپ .

— بۇ دېگەن مېھمان !

— تۈرمىدە مېھمان نېمە ئىش قىلىدۇ ؟!

— بۇ دېگەن چەت ئەللىك ، بىزگە مېھمان بولماي نېمە ؟!

— مەن چوقۇم مۇشۇنى ئېلىپ چىقىمەن ! — دېدى نىمبەردار كۆرەڭلىك بىلەن ، — قانداق ، گېپىڭ بارمۇ ؟!

— ياق ، بۇنى ئېلىپ چىقمايسەن ! — دېدى شىرمىلەكمۇ جاھىللىق بىلەن ، — بۇنىڭ ئورنىغا مەن چىقىمەن !

نىمبەردار ئاتىخاننى «ماڭ !» دەپ قولىدىكى كالتەك بىلەن دۆشكەلىدى ، ئاتىخان ئىككى ئوتتۇرىدا جېدەل چىقىپ ، بىرەر كۆڭۈلسىزلىك يۈز بېرىپ قالمىسۇن دەپ ئويلاپ ، ياۋاشلىق بىلەن نىمبەردارنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ماڭدى ، لېكىن شىرمىلەك يەنە بولدى قىلمىدى ، ئەركە ۋە غۇرۇرلۇق ئۆسكەن بۇ يىگىت ئۆزىگە ئوخشاش بىر جىنايەتچىنىڭ بېشىدىكى پوسمىغا تايىنىپ

ئادەم بوزەك قىلىشىغا چىداپ تۇرالمىدى .

ـــ توختىسىلا ئاتىخان ئاكا ! ـــ دېدى ئۇ ئاتىخاننىڭ ئالدىنى توسۇپ ، ـــ بۇ غالچا نېمانچە ھەددىدىن ئاشىدۇ ، خالا تازىلايدىغان ئىشنى كىم قىلسا بولمىدىمۇ ؟

ـــ ئۇكام شىرمىلەك ، ـــ دېدى ئاتىخان يېلىنغاندەك ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ ، ـــ بولدى ، ئۆزۈم چىقاي ، ئىش دېگەنـ نىڭ ياخشى ـ يامىنى يوق ، يەنە مېنى دەپ ئاراڭلاردا ئارازلىق بولۇپ قالمىسۇن !

ـــ ياق ، ھېچ ئىش بولمايدۇ ، ئاتىخان ئاكا ! ـــ دېدى شىرمىلەك تۇرگۈنلۈك بىلەن ، ـــ مەن چىقىمەن دېدىم ، چىقىمەن ! گەپمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ ، جانمۇ ئېغىزدىن !

لېكىن نىمبەردارمۇ جاھىللىق قىلدى :

ـــ سەن چىقمايسەن ، ئاشۇ چىقىدۇ !

ـــ ئۇ چىقمايدۇ ، مەن چىقىمەن ، قانداق قىلىسەن !؟

گەپ ئاۋىدى ، ئاۋىغانسېرى قوپاللاشتى ، ھەر ئىككىسىـ نىڭ ئەلپازىدىن بىر قەپەس ئېلىشىدىغانلىقى چىقىپ تۇراتتى . نىمبەردار قولىدىكى كالتەكنى شىلتىۋىدى ، شىرمىلەك ئۇنى تارـ تىۋېلىپ سۈندۈرۈۋەتتى ، نىمبەردار ئاچچىقىغا پايلىماي ئۇنىڭغا تاشلاندى ، لېكىن شىرمىلەكگە تەڭ كېلەلمەي ، ئىككى ، ئۈچ مۇشتىنى ئارتۇق يەپ كەتتى ، ئاغزى ـ بۇرنى قاناپ ، ئالىتاغىل ۋارقىراشقا باشلىدى ، ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان بىر گۇندىپاي پۇشتەك چالدى ، بىر ساقچى بىلەن بىرنەچچە سېرىق ، قىزىل پوسىملىقلار يۈگۈرۈپ كەلدى . ئۇلار شىرمىلەكنى باسماداپ تۇـ تۇپ ، تۇرمە ئىشخانىسى تەرەپكە ئېلىپ كەتتى ...

تۇرمە ھايانىدا ھەرقاچان جازاغا تارتىلىش خەۋپى بار ئىدى . ياخشىلىق ۋە يامانلىقنى بىلىۋېلىش تەس ئىدى . كىشى ئۆز بېشىغا كېلىدىغان بالا ـ قازا ياكى بەخت ـ سائادەتنى ئالدىن

تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى . بۇ سۆزنى تۇرمىدە ناھايىتى ئاسان چۈشىنىپ يەتكىلى بولاتتى . ئېھتىيات قىلمىسا ، بالا ـ قازا سۈگگۈچتىن ماراپلا تۇراتتى ...

ئاتىخانىنىڭ ئەنسىرىگەن ئىشى ئاخىر يۈز بەردى . گۈندىپايلار شىرمىلەگنى سوئال ـ سوراق قىلدى ، قاتتىق ئۇردى ، ئاخىر ھوشىدىن كەتكەندە ، كامېرغا ئەكېلىپ تاشلاپ قويدى . ئۇنىڭ دۇمبىسى قامچىنىڭ ئىزى بىلەن شەلۋەرەپ كەتكەن ئىدى . ئاتىخان شىرمىلەگنىڭ بېشىنى سىلاپ قۇچقىغا ئالدى ، ئۆزى ئۇچۇن دەرد چەككەن بۇ ئاق كۆگۈل ، مەردانە يىگىتنىڭ تاياق ئازابىدا زەئىپ ئېگراۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ، ئىچ ـ ئىچىدىن پۇچىلىنىپ كەتتى ، ئاتىخان ئەلەم ۋە خورلۇققا چىدىماي ، بىر تۇتام قويۇق ساقلىنى كىمگىدۇر خەپلەپ قامالىلىۋىدى ، ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا ساقاللىرى پىرىس ـ پىرىس يۇلۇندى ، لېكىن ئۇ ئاغرىقنى سەزمىدى !...

«ئاھ ، خۇدا !ـــ دەپ نالە قىلدى ئاتىخان ئاخىر كۆز يېشىنى ئىچىگە سىڭىرىپ ، ـــ مەن ساڭا كىشىنىڭ ھەققىدىن قورقۇپ ، يامان ئىشتىن پەرز قىلىپ ، ھالاللىق بىلەن 50 يىل بەندىچىلىك قىلدىم . ھالا بۇ كۈنگە كەلگەندە ، يىراق ، ياقا يۇرتتا مۇشۇنداق ئازاب ، كۈلپەتلەرنى تارتىشمۇ سېنىڭ ئىرادەڭمۇ ؟! ئى كەرەملىك خۇدا ، دەرەخنى يىلتىزى بىلەن ياراتتىڭ ، لېكىن بەندىلىرىڭنىڭ يىلتىزى ئۆز قولۇڭدا تۇرۇپتۇ ، سەن ئۆز ھىممىتىڭ ۋە كارامىتىڭ بىلەن بىزنى بۇ ئازاب ـ خورلۇقلاردىن قۇتۇلدۇرغىن ! ئۆزۈڭگە تېۋىندىم ، ئاللا ! ئۆزۈڭدىن باشقا پانا ـ ھىم يوق ! يىغلىغان كۆزىمىزگە ياش ، يەيدىغان ئاغزىمىزغا ئاش بەر ئاللا ! بەندىنىڭ قولىدا خار قىلما ئاللا ، ئېرىقتا سۇ قىلىپ ئاقتۇر ، ئاسماندا غاز قىلىپ ئۇچۇر ئاللا ! ... »

ئۇ ئەنە شۇنداق بىچارە ھالەتتە خۇدادىن ئىنايەت تىلەپ ،

كۆزلىرىگە ياش ئالدى ، ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا كۆزىدىن تاراملاپ ئاققان ياش يېرىم بەھوش ياتقان شىرمىلەڭنىڭ سۇلغۇن يۈزىگە چۈشتى ...

2

ئاتا ـ بالا ئىككىيلەن 23 كۈنلۈك ئېغىر جۇدالىقتىن كېيىن ، مانا بۈگۈن تولىمۇ تەستە، قېلىن سىم توساقنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ كۆرۈشتى . ھەر ئىككىسى ئۆزىنى باسالماي يىغلىدى ، يىغلىغاندىمۇ بۇقۇلداپ ، ئېزىلىپ ، ئۇزاق يىغلىدى .

ـــ دادا ، بۇ زادى نېمە ئىش ؟! ـــ دېدى ئەكبەر يىغىدىن توختىغاندىن كېيىن ئېسىدەپ تۇرۇپ ، ئۇنىڭ ئاغزى گەپكە كەلمەي لەۋلىرى پىر ـ پىر ئۇچاتتى ، ـــ بۇ دۇنيادا ناھەق ئىشلار نېمىدېگەن كۆپ ؟!

ـــ بالام ، ھەق دېگەن بىرلا ئاللاغا خاس ! ـــ دېدى ئاتىخان ئوغلىنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرىپ ، ـــ ئاللادىن باشقىسى يا ئۇنداق ، يا بۇنداق ناھەقچىلىق قىلىدۇ !

ئەكبەر كۆزىدىكى ياشلارنى سۈرتۈپ ، دادىسىنى قانغۇدەك كۆرۈۋېلىش ئۈچۈن ، ئۇنىڭغا سەپسېلىپ قارىدى ، قارىدىيۇ ، يەنە كۆڭلى بۇزۇلدى ، چۈنكى دادىسىنىڭ چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ ، رەڭگىروبى تاتىرىپ ، بۇرۇنقى كېلىشكەن ، قامەتلىك ، خۇشخۇي تۇرقىدىن ئەسەرمۇ قالمىغان ئىدى.. دېمىسىمۇ ، بۇ كۈنلەردە ئۇ خېلىلا يادىغان ، قاڭشىرى كۆتۈرۈلۈپ ، ئىككى قوۋزى شىپىدە چۆككەن ئىدى ...

ـــ بالام ئېشىڭ ساقمۇ ؟ ـــ سورىدى ئاتىخان كۈتۈلمىگەندە ، ـــ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرغانسەن !

ـــ ئېشىكنى سېتىۋەتتىم ، دادا ، ـــ دېدى ئەكبەر پەرۋا-

سىزلىق بىلەن ، ـــ باققلى بولمىدى ، بىر پەنجاپلىق بىدىك ئېلىپ كەتتى ...

ـــ نىمە ، سېتىۋەتتىم ؟! ـــ ئاتىخاننىڭ ئاۋازى تىترەپ ، چىرايى ئاقىرىپ كەتتى .

ـــ نىمە بولدى ، دادا ؟ ـــ ئەكىبەر ھولۇقۇپ سوردى ، ـــ چىرايىڭ غەلىتە بولۇپ كەتتىغۇ ؟!

ـــ ئۇچىلىقچۇ ؟ ئۇچىلىقنى بەرمىگەنسەن ؟! ـــ ئاتىخاننىڭ ئاۋازىدا ھەم ئالاقزادىلىك ھەم ئاز - تولا تەنبىھ بار ئىدى .

ـــ بەردىم ، دادا ! ـــ دېدى ئەكىبەر دادىسىنىڭ بۇنچە بىئارام بولۇشىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنمەي ، ـــ ئېشەك بىلەن بىللە ئېلىپ كەتتى ...

ـــ ھە ، ... ئېلىپ كەتتى !؟

ئاتىخان شۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى ۋە پۇت - قولى بوشىشىپ ، تۇرغان يېرىدە پۈكلىنىپ قالدى ، ئۇ خۇددى بىرسى كومشىرىغا تۈيۈقسىز كاللا ئۇرغاندەك ئايلىنىپ كەتكەن ئىدى ...

ئەكىبەر «دادا ، دادا ، ساڭا نىمە بولدى ؟» دېگىنىچە ۋارقىراپ ، سىم توساقنى قوللىرى بىلەن تىرنىلاپ كەتتى ، لېكىن ئاتىخاندىن سادا چىقمىدى ، ئىككى گۈندىپاي ئۇنى سۆرەپ كا- مىرغا ئەكىرىپ كەتتى . ئەكىبەر سىرتتا يىغلىغىنىچە داد - پەريياد چېكىپ قالدى ، ئەگەر شۇ پېتى تۇرۇۋەرسە ، ئۇمۇ ھوشىدىن كېتىشى مۇمكىن ئىدى . شۇڭا ، ئەكىبەرنى ئۆزى بىلەن بىللە كەلگەن ھەمراھى قولىدىن يېتىلەپ ، تۇرمىگە يېقىن يەردىكى كىچىك بىر سارايغا ئېلىپ كەتتى !...

ئەكىبەرنىڭ لاھورغا كېلىپ ، دادىسى بىلەن كۆرۈشۈشى ئاسانغا چۈشمىدى ، باقىتارخان ئاللىكىملەرگە يېلىنىپ ، يالۋۇ-

رۇپ ، بىرنەچچە كۈن دېگەندە ، ساقچى ئىداربىسىدىكى تونۇشى ئارقىلىق يول خېتى ۋە تونۇشتۇرۇش ئېلىپ بەردى ، ئاندىن يەھيا خوجا ئاشخانىسىدىن بىر شاگىرت بالىنى ئاجرىتىپ ، ئۇنىڭغا ھەمراھ قىلىپ قوشتى ۋە دادىسى ئۇچۇن ، بىرمۇنچە يېمەك - ئىچمەك تەييارلاپ بەردى . بۇ ئىككىيلەن پويىزدا بىر كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپ ، لاھورغا كەلدى ۋە بۇ تۈرمىنى ناھايىتى تەستە ئىزدەپ - سوراپ تاپقان ئىدى .

مانا شۇنداق قىيىن ۋە مۇشكۈللۈك ئىچىدە كۆرۈشكەن ئاتا - بالا كۆرۈشۈپلا دەردكە مۇپتىلا بولدى ، ئەكبەر دادىسىنىڭ نېمە ئۇچۇن ئېشەكنىڭ سېتىلىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپلا ھوشىدىن كەتكەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنمەي قىينىلاتتى . ئاتىخان بولسا ، خۇددى بىرسى يۈرىكىنىڭ بىر پارچىسىنى سۇغۇرۇپ ئالغاندەك ، نىمجان ھالەتتە جان تالىشۋاتاتتى . ھازىر ئۇنىڭغا ھاياتنىڭ ، دۇنيانىڭ ھېچقانداق قىممىتى قالمىغاندەك ئىدى !

ئەركىدىن ، ئىززەت - ھۆرمىتىدىن ۋە بارلىق مال - دۇنياسىدىن ئايرىلغان ئادەم بەئەينى بالا - قازادىن يانمايدىغان تىلسىز ھايۋانغا ئايلىنىدۇ ! شۇ تاپتا ئاتىخان ئاشۇنداق ھالەتكە كەلگەن ئىدى ، يۈرىكىدىكى ئەلەم ، غەزەپ ۋە ئۈمىدسىزلىك ئۇنى ھېچنېمىدىن يانمايدىغان بىر تەلۋە تۈرگۈنگە ئايلاندۇرۇپ قويغان ئىدى . ئاتىخان ئەمدى ياشاشتىن ئۆلۈمنى ئەۋزەل كۆردى ، ھېچ نەرسىسى يوق قۇرۇق ئىسكىلىتقا ئايلىنىپ قالغان بۇنداق ئىسسىق جاننى داۋاملىق ساقلاۋېرىشنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى يوق ئىدى . چۈنكى ، ئۇ ئاشۇ ئوغلى سېتىۋەتكەن ئۇچىلىق بىلەن بىللە ، قۇتلۇق ھەج سەپىرى ئۈچۈن تەييارلىغان بارلىق دۇنياسىدىن ئايرىلدى ، ئاتىخان قەشقەردىن يولغا چىقىدىغان چاغدا ، ئاشۇ ئالاھىدە بۇيرۇتۇپ تىكتۈرگەن گىلەم ئۇچىلىقنىڭ ئارىسىغا 10 سوملۇقتىن 30 تىللانى يوشۇرۇپ تىكىۋەتكەن ئىدى .

بۇ ، ئۇنىڭ بارلىقى ، هاياتى ۋە ئاتا ـ بالا ئىككىيلەننى هەج قىلدۇرۇپ ، يەنە ئۆز يۇرتىغا ئامان ـ ئېسەن ئاپىرىپ قويىدىغان تەڭداشسىز ئەڭگۈشتەرى ئىدى . بۇ ئەڭگۈشتەر بولمىسا ، هېچ ئىش ۋۇجۇدقا چىقمايتتى ، هەتتا ئاچ ـ يالىڭاچلىقتىن قەدىر سىز قۇرت ـ قوڭغۇزلاردەك ئۆلۈپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى ! شۇڭا ئۇ ، ئۇستى ـ ئۇستىلەپ كېلىۋاتقان بۇ ئازابلاردىن بىر كۈن بولسىمۇ بۇرۇنراق قۇتۇلۇش ئۈچۈن ، ئۆلۈمنى ئەۋزەل كۆردى ! ئۆلۈش كېرەك ، ئۆلۈم ـــ ياخشى نىجاتلىق يولى ، ئادەم دېگەننىڭ بۇ دۇنىيادىكى ئۆمرى يازدىكى باراڭ ، كۈزدىكى غازاڭدەكلا ئىش ! هەقىقىي ئۆمۈر ، ئەبەدىي هايات ئۇ دۇنيادا ! پانىي ئالەم ئىنسانلار ئۈچۈن سىناق مەيدانى ، ۋاقىتلىق تىرىكچىلىك سورۇنى ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاتائالا باقىي ئالەمنى مەڭگۈلۈك قارارگاھ دەپ ئىرادە قىلغان !...

لېكىن ، ئۆلىمەن دەپلا ئۆلگىلى بولمايتتى ، جان خېلى چىڭ يەردە ئىدى . قانداق قىلىش كېرەك ؟ تۇرمىنىڭ تۆمۈر تاملىرىغا ئۇسۇپ ئۆلۈش كېرەكمۇ ؟ ياكى ئاۋۇ قەپەستىكى مەھبۇسلار ئۈچۈن تەييارلىغان دارغا يوشۇرۇنچە بېرىپ ئېسىلىش كېرەكمۇ ؟!...

لېكىن ، ئاتىخان يەنە ئويلىنىپ قالدى ، ئۇ ئۆلسە ئەكبەر قانداق قىلىدۇ ؟ ئۇغۇ بۇ ئازابلاردىن ئۆلۈم بىلەنلا قۇتۇلار ، ئەمما ئەكبەرنى بۇ يات يۇرتتا ، باشپاناهسىز ، خارلىق ـ زارلىقتا تاشلاپ كەتسە ، ئۇنىڭ ئازابى كىمگە بولىدۇ ؟! ئەكبەر ئەمدىلا 16 ياشقا كىرگەن سەبىي بالا ، ئۇنىڭمۇ بۇ دۇنيانىڭ راهىتىنى ، خوۋلۇقىنى كۆرۈش هوقۇقى ، خۇددى دادىسىغا ئوخشاش ئۆي ـ ئوچاقلىق بولۇپ ، پەرزەنت كۆرۈپ ، ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ هاياتلىق شامىنى ئۈزۈلدۈرمەي ياندۇرۇش مەجبۇرىيىتى بار ئەمەسمۇ !...

ئاتىخان شۇلارنى ئويلاپ يەنە كۆڭلى بۇزۇلدى ، ئۇمۇ

باشقا ئاتلارغا ئوخشاش ، ئۆز پەرزەنتىنىڭ يېتىم ، بەختسىز ۋە خار - زار بولۇپ قېلىشىنى خالىمايتتى ! شۇ چاغدا ، ئاتىخانىڭ كۆز ئالدىدا ئاۋۇ تۆمۈر قەپەستە ئۆلۈم نۆۋىتىنى كۈتۈپ ياتقان شور پېشانە مەھبۇسلارنىڭمۇ ھاياتقا ، يورۇقلۇققا ۋە ياشاشقا بولغان ئىنتىلىشلىرى گەۋدىلىنىپ ، بىردىنلا ئۆزىنىڭ ئۆلۈم توغرىسىدىكى خىياللىرىدىن سەسكەنگەندەك بولدى . ئۆلۈمى مۇقەررەرلىشىپ قالغان ئاشۇ ئادەملەر چېغىدا، يېنىدىن ھەرقانداق بىرسى ئۆتسە ئۇلارنى توۋلاپ ، گەپ قىلىپ ، ئۇلار بىلەن نېمە توغرىسىدىدۇر سۆزلىشىشنى ، مۇڭدىشىشنى ئويلايتتى . بۇ ھال ئاتىخانىغا دەسلەپ غەلىتە تۇيۇلغان بولسىمۇ ، كېيىن ئۇلارنىڭ مۇشۇ يول بىلەن ھاياتقا ، ياشاشقا ئىنتىلىۋاتقانلىقىنى ، ھاياتلىقنى ئۆلۈمدىن ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ، بىر كۈن بولسىمۇ ، بۇ دۇنيادا ئادەمدەك ياشاشنى ئارزۇ قىلىدىغانلىقىنى چۈشەنگەن ئىدى !

دېمىسىمۇ ، ھاياتنىڭ تامام لەززەتلىرىدىن مەھرۇم بولۇپ ، پۈتۈنلەي ئازاب - ئوقۇبەتكە مۇپتىلا بولغان ئادەممۇ ئۆلۈمدىن كۆرە ياشاشنى ئەۋزەل كۆرىدۇ . چۈنكى ، ئۆلۈم — يوقلۇق ، زۇلمەت ئىچىدىكى بوش نەرسە !...

بۇ دۇنيادا ھاياتلىقنىڭ گۈزەللىكىگە ، كۈچ - قۇدرىتىگە ۋە جەلپكارلىقىغا يېتىدىغان نەرسە بارمۇ ؟ ئەڭ ياۋاش ، تىلسىز قوي چېغىدا ، بوغۇزلايمەن دېسەڭ شىددەت بىلەن پۇت ئېتىپ ، قارشىلىق قىلىدۇ ، كارنىيىغا پىچاق تەگكەندىن كېيىنمۇ تىپىرلاپ تارتىشىدۇ ! ئۇ ، زادى نېمىگە تارتىشىدۇ ؟! ئۇمۇ ئۆلۈمدىن ياشاشنى ئەۋزەل كۆرىدۇ ، باھارغا ، يېشىل چۆپلەرگە ، ئويناق سۈلارغا تارتىشىدۇ ، ھەتتا قېلىن قار بېسىپ يېشىللىق تۈگىگەن ، ھاياتلىق تىنىقى ئۇزۇلگەن زىمىستان قىشلاردىمۇ ، ئۇ يەنە ياشاشقا ئىنتىلىدۇ ، ھامان بىر كۈنى قاقاس تاغلارنىڭ باھارغا ، يېشىللىققا پۈركىنىدىغانلىقىنى بىلىپ ، چىدام بىلەن كۈتىدۇ !...

دەرۋەقە ، ھايات يولىنىڭ ئەگرى ـ توقايلىقى ، تۇرمۇشنىڭ مۇرەككەپ ، سىرلىقلىقى تۇپەيلىدىن ، ئادەم بىر كۈن پاراغەتتە ئۆتسە ، بىرقانچە كۈن ئاسارەتتە ئۆتىدۇ . لېكىن ، ھاياتتا پاراغەتلىك كۈنلەر ھامان كۆپ بولىدۇ !...

ھايات ھەقىقىتىنىڭ مانا شۇنداق شېرىن ھەم ئاچچىق تەرەپلىرىنى ئاستا ـ ئاستا چۈشىنىپ يەتكەن ئاتىخان ئىككى كۈندىن كېيىن ئوغلى بىلەن قايتا كۆرۈشكەندە ، ئېشەك ۋە ئۇچىلىق توغرىسىدىكى گەپلەرنى زادى ئېغىزغا ئالمىدى . بۇ سىرنىڭ ئاشكارىلىنىپ ، ئوغلىنىڭمۇ ئازابلىنىشىنى خالىمىدى ، بۇ ھەقتە ئەكىبەر ئېغىز ئاچقاندا بولسا ، ئۆزىنى تەمكىن ۋە ئەركىن تۇتۇپ :

ــ ھېچ گەپ يوق ئوغلۇم ، شۇنداقلا سوراپ قويغان ئىدىم ، ئېشەككە ئىچىكىشىپ قاپتىكەنمەن !... ــ دېگەن گەپلەر بىلەن ئۆتكۈزۈۋەتتى .

ــ دادا ، سەن بۇ يەردىن قاچان چىقىسەن ؟ ــ سورىدى ئەكىبەر گۆدەكلەرچە خىيال بىلەن ، ــ مەن بەك يالغۇز قالدىم ، قىينىلىپ كەتتىم ، ھېلىمشا ئاكامنىڭ ئەھۋالىمۇ ياخشى ئەمەس ! ...

ــ قاچان چىقىشىمنى بىلمەيمەن ، بالام ! ــ دېدى ئاتىخان ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ، ــ لېكىن مەن ئۆزۈمگىمۇ ، ئاللاغىمۇ ئاق ، مېنىڭ ھېچقانداق گۇناھىم يوق ، بۇلار مېنى خاتا سولاپ قويدى ، ئۇقۇشماسلىق بولدى ...

ــ بىرەرسى چاقتىمۇ يا ؟ــ شۇبھە بىلەن سورىدى ئەكبەر .

ــ كىممۇ چاقار ، بالام! مەن كىمگە يامانلىق قىلغان!... ــ ئاتىخاننىڭ كۆڭلىدە ھېچقانداق شۇبھە يوق ئىدى ، ــ بىھۇدە گۇمان قىلمايلى ، بالام ، گۇمان ئىماننى قاچۇرىدۇ !

بۇ ئاق كۆڭۈل ، باغرى يۇمشاق ئادەم زەھەرلىك چايانىنىڭ ھەممىسىگە كىمىسەك ئاستىدا ياتىدىغانلىقىنى ، بەزى ئادەملەرنىڭ بەئەينى تۇنگە تەشنا ھوقۇشتەك ، بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردا يۇرۇپ ، كىشىلەرگە شۇملۇق چىللايدىغانلىقىنى زادىلا خىيالىغا كەلتۈرمەيتتى !...

ۋاقىت توشۇپ ، خوشلىشىدىغان چاغدا ، ئاتىخان ئەكـ بەرگە كۆز يېشى ئىچىدە مۇنداق دېدى :

ـــ بالام ، مەن ئاق ، مەن پاك ، بۇنىڭغا ئاللا گۇۋاھ ، ئاسمانمۇ ـ يەرمۇ گۇۋاھ ! سەن باقىتارخانغا ، يەھيا خوجىغا ئېيتقىن ، ئۇلار ئىشىنىڭ ئېپىنى بىلىدۇ ، خۇدا ئۇچۇن بولسىمۇ ، بىرەر يەرگە مېنىڭ توغرامدا ئەرز سۇنۇپ باقسۇن ... ھېلىمشانى يوقلاپ تۇر... خوش بالام ، خوش !...

توققۇزىنچى باب

غىرىب كىپەن پالۋان

1

ھىلىمشانىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ قالدى. شۇنچە قاۋۇل، كۆچلۈك، بەستلىك بىر ئادەم شۇ كۈنلەردە جۈدەپ، تارتىلىپ، خۇددى لەيلىقازاقتەك نازۇكلىشىپ كەتكەن ئىدى. كېسەل ئۇنى ھەممە جەھەتتىن تەڭ خورىتىپ، بېجىرىم نېرۋىلىرىنىمۇ كاردىن چىقىرىشقا باشلىدى. ھىلىمشا تۈن - تۈنلەپ كىرپىك قاقماي ئويغاق چىقاتتى، ئىشتىھاسىمۇ تۇتۇلۇپ، خۇددى كىچىك بالىدەك كاپاملاپ تاماق يەيدىغان بولۇپ قالدى. ھىلىقى ھەبەشتەك قارا دوختۇرمۇ ئەمدى ئۇنىڭدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، باقتارخان بىلەن ئەكبەرگە:

— بۇ كېسەل توغرىسىدا مەن سىلەرگە بۇرۇن ئېيتقان. بىز قولىمىزدىن كېلىشىچە داۋالىدۇق، ئەمما ھازىرقى ئەھۋالى بارغانسېرى يامانلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. تەكشۈرۈشىمىزچە، كېسەلدە يارىلىنىش خاراكتېرلىك مېڭە قان تومۇرى توسۇلۇش ئەھۋالى بار. ئىككى قوللۇق تەييارلىق قىلىپ قويۇڭلار! — دەپ ئۇقتۇردى.

ئۇنىڭسىزمۇ، ھىلىمشا ئۆز ئەھۋالىنى ئۆزى تۈيۈۋاتاتتى،

كىرپىكى ئىلىنسىلا قارا بېسىپ ، كۆزىگە ئاجايىپ ـ غارايىپ نەرسىلەر كۆرۈنەتتى . بەزىدە ئۇ ، قىماردا ئۇتتۇرۇۋۇتكەن ئايا-لىنى ، ئاتا ـ ئانىسى تىرىك تۇرۇپ قارا يېتىم بولۇپ قالغان قىزىنى كۆرەتتى . ئۇلار خۇددى ئوڭىدىكىدەكلا ھېلىمشانىڭ ئال-دىدا پەيدا بولۇپ ، ئاجىز ، پاك قوللىرىنى سوزۇپ ، ئۇنىڭدىن نېمىدۇر تىلەيتتى ، كۈتەتتى ، لېكىن ھېلىمشا ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۇلارنىڭ ناتىۋان قوللىرىنى تۇتالمايتتى ، ئۇلار يەنە خۇددى قاتتىق بوران سوققاندەك تۇيۇقسىز ھېلىمشادىن يىراقلىشىپ ، ئېچىنىشلىق ئاھۇزار ئىچىدە تۇۋۇى يوق قاپقاراڭغۇ بوشلۇقتا غايىب بولاتتى ... ھېلىمشا ئېغىر ھالسىزلىق ئىچىدە چۆچۈپ ئويغىناتتى ، پۈتۈن بەدىنى چىلىق ـ چىلىق سوغۇق تەرگە چۆمەتتى . بۇنداق چاغدا ئۇ ئۆزىنى ئەيىبلەپ ، مېنى خوتۇنۇم بىلەن قىزىمنىڭ ئاھى تۇتتى ، دەپ ئۆكۈنەتتى ، ئازابلىناتتى ...

بەزىدە ھېلىمشا چۈشىدە چاچلىرى ئاپئاق ئاقارغان ، بېشىغا ئاق رومال سېلىپ ، ئۇچىسىغا ئاپئاق كۆڭلەك كىيگەن پەرىشتە سىياق ئانىسىنى چۈشەيتتى ، ئانىسى ئۇنى يېنىغا چاقىرىپ ، بىرنەرسىلەرنى بېرەتتى ۋە قولىدىن يېتىلەپ ، گۈ-زەل باغۇئېرەملەرنى ئايلاندۇرماقچى بولاتتى . لېكىن ئۇلار بىرنەچچە قەدەم ماڭا ـ ماڭمايلا تۇيۇقسىز جۇدۇن ـ چاپقۇن كۆتۈرۈلۈپ ، كۆز ئالدى قاراڭغۇ زۇلمەتكە ، تۇۋۇى يوق سوغۇق بوشلۇققا ئايلىنىپ كېتەتتى ، ھېلىمشا يەنە بىر يەرلەرگە پىرقىراپ چۈشۈپ كېتىۋاتقاندەك ۋەھىمە ئىچىدە چۆچۈپ ئويغىنىپ كې-تەتتى . ئىشقىلىپ ، ئۇ كۆزى يۇمۇلسىلا ، قاراڭغۇ زۇلمەتنى ، تۇۋۇى يوق بوشلۇقنى ، ئازاب ـ ئوقۇبەت ئىچىدە ئۆلۈپ كەتكەن ئانىسىنى ۋە ئۆزىدىن يىراقتا قالغان خوتۇنى بىلەن قىزىنى كۆرەتتى ، ئۇلار ھېلىمشاغا بىرنەرسىلەرنى دەيتتى ، لېكىن ئۇ ئاڭلىيالمايتتى ، ئەمما ئۇلارنىڭ كۆزىدىن ۋە چىرايىدىن غېرىب ـ

مىسكىنلىكىنى ، ئۆزىگە بولغان چوڭقۇر ئاغرىنىشنى كۆرگەندەك بولاتتى . بۇنداق چاغدا ، ھېلىمشانىڭ روھىي ئازابى كېسەل ئازابىدىنمۇ بەتتەرلىشىپ كېتەتتى . ئۇ ، ياش يۇقى كۆزلىرىنى تورۇسقا ـــ ئىككى ئايدىن بېرى قاراپ يېتىپ ، كۆزىنىڭ يېغىنى يېگەن ئاشۇ زېرىكىشلىك سوغۇق بوشلۇققا تىكىپ ، ئاللادىن ئۆزىگە يەنە ئازراق ئۆمۈر بېرىشنى ، بۇ ئۆمرىنىڭ ھەربىر دەقىقىسىنى ھالاللىق ۋە ساداقەت بىلەن ئۆتكۈزۈپ ، ئىمان ۋە ۋىجدان ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىشنى تىلەيتتى !...

ئىشقىلىپ ، بۇ كۈنلەردە ھېلىمشا ياشاشقا ، تىرىكچىلىك قىلىشقا ھەرقانچە ئىنتىلسىمۇ ، ئەمما مۇدھىش كېسەل تۈيدۈرماي ئۇنى بۇ دۇنيادىن سۆرەپ كېتىۋاتاتتى ! شۇڭا ، ھېلىمشا بۇگۈن ئەكبەرگە كۆڭلى يېرىم بولغان ھالدا :

ـــ ئاتىخان ئاكام قاچان چىقار ؟ ـــ دېدى زەئىپ ئاۋازدا ، ـــ كۆرۈشەلمەي قالارمەنمىكىن ، دەپ ئەنسىرەيمەن !...

ـــ ئۇنداق دېمە ، ھېلىمشا ئاكا ! ـــ دېدى ئەكبەر يىغلاپ سېلىشتىن ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ ، ـــ دادام بىلەن كۆرۈشسەن ، بىز تېخى بىللە ھەرەمگە بارىمىز ...

ھېلىمشا نۇرى ئۆچكەن كۆزلىرىگە كۈلكە يۈگۈرتتى ، بېشىنى يېنىك سىلكىپ ، ئەكبەرنىڭ ياخشى كۆڭلىگە رەھمەت ئېيتقانلىقىنى بىلدۈردى .

ـــ ھېلىقى ئەرزدىن خەۋەر يوقمۇ ؟ ـــ دېدى ئۇ بىرئاز سۈكۈتتىن كېيىن بېشىنى سەل ـ پەل كۆتۈرۈپ .

ـــ ياق ، جىمجىتقۇ ! ـــ دېدى ئەكبەر تىت ـ تىت بولغاندەك بىر خىل روھىي ھالەتتە ، ـــ ئىشقىلىپ ، باقىتارخان بىلەن يەھيا خوجا ئاكاملار شۇ ئىشنىڭ پېيىدا يۈرۈۋاتىدۇ . ھە راست ، باقىتارخان ئاكامنىڭ ئېيتىشچە ، پاكىستاننىڭ يېڭى ھۆكۈمىتى بارلىق تۈرمىلەرنى بىر قېتىم تەكشۈرىدىغانلىقىنى

خەۋەر قىپتىمىش ...

بۇ گەپ ھېلىمىشاغا يېڭى ۋە يېقىملىق تۇيۇلدى ، ئۇ ، خۇددى روھلاندۇرۇش ئوكۇلى ئۇرۇلغاندەك ، بىرئاز جانلىنىپ ئۆرە بولدى ۋە بېشىنى سوغۇق تامغا تىرەپ :

— بۇ خەۋەر بىز ئۈچۈن ، ئىلاھىم خۇش خەۋەر بولۇپ قالار ! — دېدى ئاۋازىنى خېلى كۆتۈرۈپ . لېكىن ، ھېلىمشانىڭ ئاۋازى خۇددى كېزىك كېسىلگە گىرىپتار بولغان ئادەمدەك تىتىرەپ ، جىغىلداپ چىقاتتى .

ئەكىبەر بۇگۇن ھېلىمشانىڭ كۆڭلىنىڭ سۈنۈقلۇقىنى ، بۇنداق چاغدا يالغۇز قالسا ، تېخىمۇ چۈشكۈنلىشىپ ، ئازابلىنىپ كېتىدىغانلىقىنى سېزىپ ، كەچكىچە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ يېنىدا ئولتۇردى .

2

بۇگۇن ھاۋا باھار كۈنلىرىدەك يېقىملىق ئىدى ، سۈزۈك ئاسماندا ئالقانچىلىكمۇ بۇلۇت كۆرۈنمەيتتى . كەچ كۈز قۇياشى خۇددى ياشلىق ئىلاھىدەك كۈچكە كىرىپ ، لاھورنى تونۇردەك ئىسىتىۋەتكەن ئىدى ...

ئاتىخان بۇگۇن مەشھۇر لاھور تۈرمىسىدىن چىقتى . ساپ ھاۋا ئۇنىڭ كۆكسىگە ئۇرۇلدى ، كۆپكۆك ئاسمان ئۇنىڭ زەخمە يېگەن قەلبىگە ئېيتقۇسىز خۇشاللىق ، يۇكسەكلىك ۋە ئەركىنلىك بەرمەكتە ئىدى .

ئاتىخان ئاسمانغا قارىدى ، بىر قۇش قاناتلىرىنى كېرىپ ، زەڭگەر ئاسمان قوينىدا گاھ شۇڭغۇپ ، گاھ لەيلەپ ئۇيناپ يۈرەتتى ، ئۇ شۇ تاپتا ئۆزىنى قۇش بولۇپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلىدىغاندەك ھېس قىلدى ...

ئاتـــخـان لاهور تۇرمىسىدە ياتقان 49 كۈن ئىچىدە ، ئەر-
كـىنلىكتىن ، ياشاش ھوقۇقىدىن مەھرۇم بولدى . ئۇ ، ھەتتا كۆك
ئاسـمانغىمۇ ، پىلدىرلاۋاتقان يۇلتۇزلارغىمۇ تويغۇدەك قارىيالمىغان
ئىدى ، شۇڭا ئاتىخان بۇگۈن كىچىك بالىدەك شوخ ، غەمسىز ھەم
ئەركىن ئىدى .

ئاتـــخـانـــنـــڭ تۇرمىگە كىرىشى قانداق تۇيۇقسىز بولغان
بـولـسـا ، تـۇرمـــدىن چىقىشىمۇ شۇنداق تۇيۇقسىز بولدى . ئۇنى
بـۇگـۈن ئەتـىگەن بىر گۇندىپاي كامېردىن چاقىرىپ ، ئىشخانىغا
بـاشلاپ كـىردى ، ئىشخانىدىكى يوغان ، قوپال ئۇستەلدە خەت يې-
زىـپ ئولـتـۇرغـان شـاپ بـۇرۇت ، خـاپـان بـاش تـۇرمە باشلىقى
ئاتـــخـانـــنـى كـۆرۈپ ، غـودۇدۇڭ ئاۋازدا : « يـۇقىرىدىن بۇيرۇق
كـەلـدى ، سـەن ئەركىنلىككە چىقىدىغان بولدۇڭ ... » دېگەندەك
مـەنـىلەردە گەپ قىلدى ۋە ئۇنىڭ تۇرمىگە كەلگەن كۈنى يىغۇېـ
لـىـنـغـان پـاسـپـورت ، كىيىم ـ كېچەك ۋە پۇل ـ پۇچەكلىرىنى
ئۇششاق كاتەكچىلىك تۆمۈر ئىشكاپتىن ئېلىپ ئاتىخانىنىڭ ئالدىغا
قـويـدى . كـۇتۇلمىگەن بۇ ئىلتىپات ، قىزغىن مۇئامىلە ۋە ئەركىن-
لـىـك ئىـجـازىـتـى ئاتـىخانىنى قاتتىق ھاياجانغا سالدى ، بىر خىل
يـېـقـىـملىق ، شېرىن جۇغۇلداش ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىغا تاراپ ،
خـۇشـاللىقتىن ئېسەنكىرەپ قالغىلى تاس قالدى . شۇڭا ، ئاتىخان
ئۆزىـنـىـڭ نېمە ئۈچۈن تۇتۇلۇپ ، نېمە ئۈچۈن قويۇپ بېرىلگەنلە-
كىنىڭ سەۋەبىنى سوراشنىمۇ ئۇنتۇپ كەتتى . توغرىراقى ، سوراپ
ئېـنـىـقلاشـنـى خـالـىـمـىـدى . ئۇنـىـڭ ئۈچۈن ، شۇ تاپتا پەقەت
ئەركـىـنلىكلا كېرەك ئىدى ، بۇ يەردىن قانچە تېز چىقىپ كەتسە ،
شـۇنـچـە يـاخـشـى ئىدى . ئاتىخانىنىڭ كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە ، بۇ
يـەردە كـۆپـرەك تۇرۇپ قالسا ، تۇيۇقسىز ئەھۋال ئۆزگىرىپ ، يەنە
كـامـېـرغـا قـايـتـىـپ كېتىدىغاندەك ئەندىشىلىك خىياللارمۇ يوق
ئەمەس ئىدى . شۇڭا ئۇ ، تۇرمە باشلىقى سۇنغان بىر پارچە قە-

غەزنىڭ ئەڭ ئاستىدىكى كاتەكچىسىگە قولىنى قويدى ـ دە ، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ تۇرمىدىن چىقتى .

ئاتىخانىنىڭ بۇنداق تۇيۇقسىز قويۇپ بېرىلىشى ـــ باقىتارخان ، يەھيا خوجا ، ھېلىمشا ۋە ئەكبەرلەرنىڭ بىرلىشىپ ئىمزا قويۇپ ، ئەدلىيە ۋە ساقچى ئورۇنلىرىغا يازغان ئەرز خېتىنىڭ كۆچىمۇ ياكى پاكىستان يېڭى ھۆكۈمىتىنىڭ بارلىق سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي دېلولارنى قايتىدىن تەكشۈرۈپ ، ئادىل بىر تەرەپ قىلغانلىقىنىڭ شاراپىتىمۇ بۇنى ھېچكىم بىلمەيتتى ، ئۇلارنىڭ بىلىدىغىنى ، پەقەت ئاتىخانىنىڭ ساق ـ سالامەت قويۇپ بېرىلگەنلىكىلا ئىدى . ھېچكىم ھازىرغىچە غوجىموللىنىڭ خۇددى زەھەرلىك يىلاندەك ۋىشىلداپ يۈرۈپ ، ساقچىلارغا پۇل خەجلەپ ، شۇنچە پاراكەندىچىلىكلەرنى تېرىۋەتكەنلىكىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەيتتى ، بولۇپمۇ ئاتىخانىنىڭ تۈز ، ساددا كۆڭلى شۇنچە ئۇزاق ، مۇشكۈل سەپەرلەردە بىللە بولغان ھەمراھىنىڭ ئۇنداق بەتنىيەتلىك قىلىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇرىغا سىغدۇرالمايتتى ، غوجىموللىنىڭمۇ پايدىلانغان يوچۇقى دەل ئەنە شۇ ئىدى ! ...

ئاتىخان راۋالپىندىدا پويىزدىن چۈشۈپلا ، ئۇدۇل ھېلىمشانىڭ يېنىغا كەلدى . ئەكبەر شۇ يەردە ئىدى ، ئۇ دادىسىنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ خۇشاللىقتىن يۇم ـ يۇم يىغلاپ كەتتى ، يېرىم بىھوش ھالەتتە ياتقان ھېلىمشامۇ ئۇنى كۆرۈپ كۆزىنى ئاچتى ، بېشىنى سەل ـ پەل قىمىرلىتىپ ، ئاتىخان بىلەن كۆرۈشكەنلىكىدىن ئىنتايىن خۇشال ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى .

ئاتىخان ئۇنىڭ ئاجىزلاپ كەتكەن تېنىگە ، گۆش ـ تېرىلىرى سىزىلىپ ، شىلىقشىپ كەتكەن پۇت ـ قوللىرىغا ، چوڭقۇر چاناق ئىچىدە پىلدىرلاپ قالغان خۇنسىز كۆزلىرىگە قاراپ ، ئازاب ئىچىدە تۇرۇپ قالدى . ھېلىمشانىڭ بىر چاغلاردىكى ئاشۇ نۇرلۇق ، چېچەن كۆزلىرىدە ھازىر نە مۇڭ ، نە خۇشاللىق

بار ـــ هازىر بۇ كۆزلەردە پەرۋاسىزلىق ۋە مۇزلاپ ياتقان بوشلۇق هۆكۈمران ئىدى ! ...

ئاتىخان هېلىمشانىڭ بۇنداق ئېچىنىشلىق ، بىچارە هالغا چۈشۈپ قالىدىغانلىقىنى ئويلىمىغان ئىدى . ئۇنىڭ نەزىردە ، هېلىمشا بىر چىنار ـــ ئانا تۇپراققا چوڭقۇر يىلتىز تارتقان ، هەمىشە ياشىرىپ ، كۆكلەپ تۇرىدىغان هەيۋەتلىك چىنار ئىدى . هەرقانداق جۇدۇن ـ چاپقۇن ئۇنى ئاغدۇرۇۋېتەلمەيتتى ، لېكىن هازىر ، ئاتىخاننىڭ كۆز ئالدىدىكى بۇ هەيۋەتلىك چىنار ئاللىقاچان سۇنغان ، يىلتىزى قاتتىق زەخمە يەپ ، ئاغدۇرۇلۇش گىردابىغا بېرىپ قالغان ئىدى !

ئاتىخان بۇ شەپقەتسىز رېئاللىقنى كۆزىگە سىغدۇرالمىدى ، كۆڭلى قاتتىق بۇزۇلدى ، ئۆزىنىڭ تۇرمىدە تارتقان ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىنى ئۇنتۇپ ، پۈتۈنلەي هېلىمشانىڭ غېمىدە قالدى . ئاتىخاننىڭ بۇ ئادەمدىن ئايرىلىپ قالغۇسى يوق ئىدى ، هېلىمشا بىلەن ئاللانىڭ بەيتىنى بىللە تاۋاپ قىلىپ ، بىللە پاكلىنىپ ، كېيىنكى ئۆمرىنى ئۇنىڭ بىلەن سەمىمىي ئۇلپەتچىلىك ئىچىدە ئۆتكۈزۈشنى خالايتتى . چۈنكى ، ئاتىخان بۇ ئادەمنىڭ ئاشۇنداق توغرا ، خالىس نىيەت بىلەن بۇ قېتىمقى قۇتلۇق سەپەرگە ئاتلانغانلىقىنى ، ئۆتمۈشكە سالاۋات قىلىپ ، كېيىنكى هاياتىنى پاكلىق ، هالاللىق بىلەن ئۆتكۈزۈشكە بەل باغلىغانلىقىنى كۆرۈپ يەتكەن ئىدى ! ...

ئەتىسى هېلىمشانىڭ ئەهۋالى بىرئاز ياخشىلىنىپ قالدى ، ئەتىگەندە يېرىم پىيالە سۈت بىلەن بىر بۇردا نان يېدى ، ئاندىن بىرئاز ئۆرىدەپ ، جەينىكىگە تايىنىپ ئولتۇردى .

ـــ بۇ گۈن ئەهۋالىڭ ياخشى ئۇكام ، ـــ دېدى ئاتىخان خۇشال بولۇپ ، ـــ خۇدا بۇيرۇسا ، ئاستا ـ ئاستا ياخشىلىنىپ كېتىسەن . كېسەل دېگەن پاتمانلاپ كىرىپ ، مىسقاللاپ چىقىدى-

غان نەرسە .

ـــ ئـنشائاللا ، دېگەنلىرى بولار ، ئاتىخان ئاكا ! ـــ دېدى ھېلـمـشا ئۇھسـنىپ ، ئۇنىڭ دېمى كېسىلىپ تۇراتتى ، ـــ بۇ- گـۇنـكى ياخشى بولۇپ قېلىشىم سىلى بىلەن كۆرۈشكەنلىكىمدىن بولسا كېرەك ....

راسـت ، ھېـلـمـشانىڭ بۇگۈن سەل ـ پەل روھلىنىپ ، پۇت ـ قولىدا جان پەيدا بولۇپ قېلىشى ـــ ئاتىخان بىلەن كۆزى ئوچـۇق چـېـغـىدا كۆرۈشەلىگەنلىكىدىن ئىدى . چۈنكى ، ئۇنىڭ كـۆڭـلـىـدە ئۇزاقـتـىـن بـېرى ئاتىخانغا دېيىشنى ئويلاپ يۈرگەن گەپلىرى ۋە قالدۇرىدىغان ۋەسىيەتلىرى بار ئىدى .

ھېـلـمـشا ئەكىبەرنىڭ قولىنى تۇتۇپ ، ئاتىخانغا بىر خىل دوستانە مېھىر ۋە مەيۇسلۇك بىلەن قاراپ مۇنداق دېدى :

ـــ سـىـلـى يـاخـشـى ۋاقـتـىـدا كـەلـدىـلـە ، بـىـزنـى ئاللا كـۆرۈشـتـۈردى ... ھازىر مېنىڭ تېنىم تۇپراققا قوشۇلۇپ ، روھىم ئەرشكە ئۇچۇپ كېتىشنى ئارزۇ قىلىۋاتىدۇ . پۇرسەت غەنىيمەت ، بـىـرئاز پـاراڭلىشايلى ... جانىجان دوستلاردىن ، جاھانى بۇرادەر- لـەردىـن ئايـرىـلـمـش بەكمۇ مۇشكۇل ئىكەن ... نېمە چارە ، ئادەم دېگـەن پېشانىسگە پۈتۈلگەننى كۆرمەي ئىلاجى يوق ... ئەسلىدە ، مـەن ئاللـقاچان ھاياتىمدىن ئۈمىد ئۈزگەن ئادەم ئىدىم ، لېكىن سـىـلـەردەك ياخشى ئادەملەر بىلەن ئۇچرىشىپ ، ئارىلىشىپ ، يەنە كـۆتـىـكـىـمدىن قايتا كۆكلەپ چىققان ئىدىم ... ئەمدى يەنە ھەق جـايـىغا كېتىدىغاندەك تۇرىمەن ... بەندە دېگەن قازاغا رىزا ، بالاغا سەۋر قىلىش كېرەك ...

ئۇنـىـڭ ئاۋازى بـارغـانـسـىـرى پـەسـلـەپ كەتتى ، دېمى سىقىلىپ ، نەپەس ئېلىشىمۇ قىيىنلاشتى ، كۆزىدىن ئاققان تارام ـ تارام ئاچچىق يېشى ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن تاتىراڭغۇ يۈزىگە سىڭىپ كەتتى .

بۇ ، ھېلىمشانىڭ ئەر بولۇپ يېتىلگەندىن كېيىن تۇنجى قېتىم كۆز يېشى قىلىشى ئىدى ، ھەتتا ئانىسىنىڭ ئۆلۈمىدىمۇ ئاھ ئۇرۇپ ، قوشاق قېتىپ ھازا ئاچقان بولسىمۇ ، كۆزىدىن ياش ئاقمىغان ئىدى . ئۇ ، يىغلاڭغۇلۇقنى ئەر ئۇچۇن نومۇس ، ئاجىز-لىق دەپ بىلەتتى ، ئەمما بۇگۇن ھېلىمشانىڭ كۆزىدىن ئاققان بۇ ياش — ئۆمۈر بويى قورقۇشنى ، باش ئېگىشنى ، ھەتتا ئۆلۈمنى پىسەنتىگە ئالماي ، مەردانە ياشاپ كەلگەن بىر نادان ، قارىتۇرۇك ئادەمنىڭ ئۆزى يارىتىۋاتقان يېڭى ھاياتتىن ، جانىجان دوست - بۇرادەرلىرىدىن ۋە يىراقلاردا قالغان سۆيگۈ - مۇھەببىتىدىن ئاي-رىلىشقا كۆزى قىيماي ، مەڭگۈلۈك جۇدالىق ئالدىدا ئاقتۇرۇۋاتقان نادامەت يېشى ئىدى ! ...

ھېلىمشانىڭ بۇنداق بىچارە ، ناتىۋان ئەھۋالىغا قاراپ ، ئا-تىخانىنىڭمۇ ، ئەكىبەرنىڭمۇ كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياش قۇيۇلدى ، بۇنى كۆرۈپ ھېلىمشا دەرھال ئۆزىنى تۇتتى . چىرايىغا كۇلكە يۈگۈرتۈپ ، سۆزىنى داۋام قىلماقچى بولدى ، ئەمما ئۇنىڭ كۇلكىسى مەيۇسلۇك ئىچىدىكى مىسكىن كۇلكە ئىدى .

— ئاتىخان ئاكا ، مېنىڭ ئۆزلىرىگە كىچىككىنە بىر ئىلتىماسىم بار ئىدى ، — دېدى ئۇ سامان تەكىيىنىڭ ئاستىدىن بىر تۇگۇنچەكنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ ، — بۇ 20 تىللا ، سىلى بۇنى ھەجدىن يېنىپ قەشقەرگە بارغاندىن كېيىن ، قازانچى يارىبىشـ-دىكى قىزىم ئايىمگۈلنى ئىزدەپ تېپىپ ، شۇنىڭغا بەرسىلە ، قىزىم چوڭ ئانىسى سېكىنىخاننىڭ يېنىدا تۇرىدۇ . كىمدەكىم ئاشۇ نا-رەسىدە قىزىمنىڭ بېشىنى سىيلىسا ، مەن ئۇ دۇنيادا شۇ كىشىنىڭ ئالدىغا قىزىلگۈل كۆتۈرۈپ چىقىمەن ! ... سىلەرنى خۇداغا تاپشۇردۇم ، — دېدى ئۇ ئاخىرىدا دەرمانى كېتىپ ، — خۇدانىڭ بەندىلىرى ئەمەلدە ئۆلىمەيدۇ ... سىلەر بىلەن يەنە ئاخىرەتتە تېپىشىمىز...

هېلىمشانىڭ يۇگلۇق ، كىر چاپانلىق كۆكسىده ئاجايىپ ئوتلۇق ، ساپ بىر يۈره‌كنىڭ سوققانلىقىنى ، لېكىن بۇ يۈره‌ك شۇ تاپتا هالسىراپ ، مه‌گگۈ توختاش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى ئويلاپ ، ئه‌كىبه‌رنىڭ كۆزىگه يه‌نه ياش كه‌لدى . ئۇ ، بۇ كېلىگسىز ، قوپال ئاده‌مگه بىكمۇ ئىچىكشىپ ، ئۆز ئاكسىده‌ك ئىجىل بولۇپ كه‌تكه‌ن ئىدى . شۇگا ، ئه‌كىبه‌ر ئۆزىنى تۇتالماي ، ئۇنىڭ ئېگىز ـ پىس كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان كۆكسىگه بېشىنى قويۇپ ئېسىده‌پ يىغلاپ كه‌تتى ...

شۇ چاغدا ـــ ئاتىخان بىلەن ئه‌كىبه‌رنىڭ يۈره‌كلىرى ئۆيىپ ، ئىچى ئاچچىق بولۇپ تۇرغان شۇ مۇدهىش ده‌قىقىده ، هېلىمشا بىر تىنىپ ، خىرقىرىغانده‌ك بولدى ، ئارقىدىن قاتتىق بىر سه‌سكه‌ندى ـ ده ، نه‌يه‌ستىن توختىدى ، بايىلا مۇگلىنىپ ، يالىتىراپ تۇرغان ئۆتكۈر كۆزلەر به‌ئه‌ينى چېقىلغان شېشه پارچىسىده‌ك قېتىپ قالدى ! ...

پانىي دۇنيانىڭ ئازاب ـ ئوقۇبىتى بىلەن شاد ـ خۇراملىقىنى ئاخىرغىچه كۆرمه‌ي ، بىمه‌هه‌ل كۆز يۇمغان مۇساپىر ئۆلۈمى گه‌رچه ئه‌رسات قاپلىغان بۇ يۇرتنىڭ چىگىش تېپىشماقلىرى ۋه ده‌هشه‌تلىك پاجىئه‌لىرى ئالدىدا هېچنېمه ئه‌مه‌سته‌ك تۇيۇلسىمۇ ، لېكىن هېلىمشا بىلەن ئۇزۇن سه‌په‌رنىڭ جاپا ـ مۇشه‌ققه‌تلىرىنى بىللە تارتقان ، ئۇنىڭ مه‌رد ، پىداكار روهىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگه‌ن ، ئۇنىڭ ۋىجدان ۋه ئىمان ئالدىدىكى كه‌سكىنلىكىنى بىۋاسىته هېس قىلغان ئاتىخان بىلەن ئه‌كىبه‌ر ئۇچۇن ، هېلىمشانىڭ ئۆلۈمى خۇددى ئوچۇق كۈنده چاقماق چاققانده‌ك ، كېچه ئاسمىنىدىن سه‌رۋه‌ر يۇلتۇزى ئېقىپ كه‌تكه‌نده‌ك شۇنداق تۇيۇقسىز هەم ئېغىر تۇيۇلدى . ئاتىخان هه‌سره‌تلىك ياشلىرىنى ته‌سته ئىچىگه سىڭدۈردى ، لېكىن ئه‌كىبه‌ر ئۆزىنى تۇتالماي هۆگره‌پ ، بوزلاپ يىغلىدى ، كۆز ياشلىرى سه‌ل

بولۇپ ئاقتى ! ...

هېلىمشانىڭ ئۆلۈمى مەردانە ئۆلۈم ئىدى . ئۇ ، هاياتلىقنى هەمراهلىرىغا بېرىپ ، ئۆلۈمنى ئۆزىگە قالدۇردى ، شۇڭا هايات قالغان هەمراهلىرى قانچە قىلسا ئەرزىيىتتى ! ...

هېلىمشانىڭ مېيىتى چۈشتىن كېيىن دوختۇرخانىدىن مەسچىتكە يۆتكەلدى ، ئاتىخان ئۇنى ئۆز قولى بىلەن يۇيۇپ كىـ پەنلىدى . ئەسىر نامىزىدا مېيىت نامىزى چۈشۈرۈلدى ، ئۇنىڭ هازىدارلىرى يەنىلا ئاتىخان بىلەن ئەكبەر ئىدى .

باقىتارخان ، يەهيا خوجا قاتارلىق ئون نەچچە ئادەم جىـ نازىنى ئېلىپ ، راۋالپىندىنىڭ سىرتىدىكى بىر پارچە تاشلاندۇق مۇساپىرلار قەبرىستانلىقىغا كەلدى . دەپنە قىلىنىدىغان ۋاقىتتا ئاتىخان قەبرە بېشىدىكى ئادەملەرگە قاراپ ، چوڭقۇر ئىچ ئاغرىقى بىلەن مۇنداق دېدى :

ـــ ئاللاتائالا هېلىمشانىڭ دىلىنى يورۇتۇپ ، ئىنايەت يولىغا باشلاپ ، رۇستەمنىڭ كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى ، هەزرىتى ئەلىـ نىڭ هىممىتىنى ، ئىمىر هەمزىنىڭ جۈرئىتىنى بەرگەن ئىدى ، لېكىن ئۇ باشقىلارنىڭ بەختى ئۈچۈن ، ئۆز بەختىنى قۇربان قىلدى ، خۇدايىم ئۇنىڭ ئاخىرەتلىكىنى غەنىي قىلغاي ، مەرهۇمنىڭ روهىنى جەننەت هاۋاسىدىن بەهرىمەن قىلغاي ، ئا ـ مىن !

هەممەيلەن دۇئاغا قول كۆتۈردى ، مېيىت ئەنە شۇنداق ياخشى تىلەكلەر بىلەن سوغۇق لەهەت ئىچىگە قويۇلدى . هېلىمـ شانىڭ جىسمى ۋە روهى ئانا يۇرتتىن يىراقتىكى يات بىر تۇپراققا ـــ ئۇنى بىر مەهەل بولسىمۇ ئۆز قوينىدا بېقىپ ، مەئـ شەتلىرىدىن بەهرىمەن قىلغان سېخىي ، لېكىن هېسسىز تەبىئەتنىڭ پايانسىز قوينىغا سىڭىپ كەتتى . مانا شۇ دەقىقىدىن باشلاپ ، هېلىمشانىڭ كېسەل ئازابىدا ئۇزاق تولغانغان جىسمى ،

هېسابسىز ئازاب ـ ئوقۇبەت ، نومۇس ، پۇشايمان ۋە خورلۇق ئىـ چىدە پۇچىلانغان روھى مەڭگۈ ئارام تاپتى . شۇنداق قامەتلىك ، چىناردەك پۇتۇن ـ سۈرۈك بىر ئەردىن ئەڭ ئاخىرىدا بۇ دۇنياغا قالغىنى پەقەت بىر دۆۋە يۇمشاق ، سوغۇق ۋە غېرىب تۇپراقلا بولدى !

ئاستا ـ ئاستا پېتىۋاتقان كەچكى قۇياش خورما ۋە كاۋۇـ چوك دەرەخلىرىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتتى ، ئۇنىڭ ئاخىرقى قىزغۇچ نۇرلىرى ئېگىز ـ پەس دۆڭلۈككە سۈس يېيىلدى . ئۇزاق ئۆتـ مەي ، قۇياشنىڭ ئوتلۇق گەردىشى ئۇپۇققا تەگدى ۋە گويا نۇر ئېرىتمىسىدەك سوزۇلۇپ ، ئۇپۇق بوشلۇقىدا غايىب بولۇشقا باشـ لىدى . قۇياشنىڭ ئورنىدا ئاۋۋال سۈس قىزغۇچ ، كېيىن قارىيىشقا باشلىغان چەكسىز ئۇپۇقلا قالدى ، ئەتراپ ئاستا ـ ئاستا قويۇقلىشۋاتقان قاراڭغۇلۇق ئىچىگە چۆمدى ! ...

ئوننچی باب

كاراچىدىكى تەقەززالىق

1

هېلىمشانىڭ ئۆلۈمى گويا ئاتىخانىغا ياراشقاندەك ئىش بولدى.

ئەگەر ئۇ سەكرات ئالدىدا ئاشۇ 20 تىللانى ئاتىخانىغا ئامانەت قىلىپ بەرمىگەن بولسا، ئاتىخان بىلەن ئەكىبەرنىڭ هايىاتى ئېغىر خەۋپ ئاستىدا قالغان بولاتتى. ئۇلار هەج ئۈچۈن ئەرەبىستانىغا بېرىش ئۈياقتا تۇرسۇن، جېننىنى بېقىش ئۈچۈنلا، نامراتلىق قاپلىغان مۇشۇ يۇرتتا هامماللىق، جىسەكچىلىك ۋە يۇندىخورلۇق قىلىشى كېرەك ئىدى. قاچانكى ئۆز خەجىدىن ئېشىنىپ، يېتەرلىك پۇل يىغالىسا، ئاندىن ئەرەبستانىغا ياكى ئۆز يۇرتى تەرەپكە قوزغىلالايتتى. لېكىن بۇ قاچان، قانچە يىلدا ئىشقا ئاشىدۇ، بۇنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس ئىدى. بەلكى ئاتىخاننىڭ كېيىنكى پۈتكۈل ئۆمرى يوقسۇزلۇق، موهتاجلىق ۋە سەرسانلىق بىلەن مۇشۇ يەردە ئۆتۈپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى!...

ئاتىخان شۇلارنى ئويلىسا، تېنى شۇركۈنۈپ، ۋەهىمە باساتتى. ئاللانىڭ ئۆزىنى هېلىمشانىڭ قولى بىلەن بۇ دۇنيانىڭ

ئاشۇنداق خورلۇق ۋە ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالـ
غانلىقىغا چىن كۆڭلىدىن شۈكۈر ـ سانا ئېيتاتتى. شۇڭا ئۇ،
ھەر ۋاخلىق نامىزىدا ھېلىمشانىڭ روھىغا ئاتاپ ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق
دۇئا قىلاتتى، بەزى كۈنلىرى تۈپراق بېشىغا چىقىپ، ئۇنىڭ غېـ
رىب قەبرىسى ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، قۇرئان تىلاۋەت
قىلاتتى. بۇنداق چاغدا ئاتىخان ئاللانى گۇۋاھ قىلىپ، ھەجدىن
قايتىپ بارغاندىن كېيىن، ئامانەتنى ئۆز جايىغا ساق ـ سالامەت
تاپشۇرۇشتىن باشقا، ئاشۇ نارىسىدە قىزغا ئاتىدار چىلىق قىلىشنى،
ھېلىمشا يەتكۈزۈشكە ئۇلگۈرەلمىگەن ئاتا مېھرىنى ھەسسىلەپ
يەتكۈزۈشنى كۆڭلىگە پۈكەتتى! ...

ھېلىمشا ئۆلۈپ يەتتىنچى كۈنى، ئاتىخان يەھيا
خوجىنىڭ ئاشخانىسىغا قازان ئېسىپ، يۇرت ئادىتى بويىچە ياغ
پۇراتتى، ئۆز قولى بىلەن پولۇ ئېتىپ، شۇ يەردىكى يېتىم ـ
يېسىرلارغا نەزىر قىلىپ بەردى ۋە شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن،
ئەكبەر بىلەن مۇساپىرلار قەبرىستانلىقىغا چىقىپ قۇرئان ئوقۇدى،
ئەتراپتا ئۇچۇپ يۈرگەن جان ـ جانىۋارلارغا دان چاچتى،
ئاتىخانىنىڭ ئەقىدىسى بويىچە ئېيتقاندا، ئادەم ئۆلگەندە، روھى
قۇشقا ئايلىناتتى. شۇڭا ئۇ، بېشى ئۈستىدە ئەگىپ يۈرگەن
قۇشلارغا دان چېچىۋېتىپ ئەكبەرگە:

ـــ يېنىڭغا ئۇچۇپ كەلگەن قۇشلارنى ئۇركۈتمە، بالام!
ئۇلار ساڭا كېرەكلىك نۇرغۇن ھېكمەتلەرنى ئېيتىپ بېرىدۇ،
دەردتىن زېدە بولغان يۈرىكىڭگە شىپا بولىدۇ، ئەلەمدىن سىقىلـ
غان روھىڭنى كۆتۈرىدۇ! ـــ دەپ تاپىلىدى.

ھېلىمشانىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرى تۈگىدى، ئاتىخان
ئەمدى بۇ قارغىش تەگكۈر يۇرتتىن تېزراق كېتىشكە
ئالدىرىدى.

2

ئەكبەر كۆز ئالدىدا ئايان بولغان بۇ پايانسىز سۇغا قاراپ ھەيرەتتە قالدى. قەشقەردە ئۆزى چۆمۈلۈپ ئويناپدىغان تۈمەن دەريا سىنى دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ دەريا، ئەڭ قۇدرەتلىك سۇ، دەپ قارايدىغان بۇ سادا بالا ئۇچۇن، كاراچى شەھرىنى يېشللىق، نەمخۇش ھاۋا ۋە تۇگىمەس - پۇتمەس بايلىقلار بىلەن تەمىنلەپ تۇرىدىغان ئەرەب دېڭىزىنىڭ بىپايان سۈيى ھەقىقەتەن بىر مۆجىزىدەك كۆرۈندى.

ئەكبەر تويماس ئىشتىياق ۋە زوقمەنلىك بىلەن تىنمىسز چايقىلىپ، ئۇپقۇنلاپ تۇرغان دېڭىز بويىغا كەلدى، دېڭىز ھەيۋەتلىك گۈرۈلدەيتتى، گويا مەڭگۈ ھېرىپ - چارچاشنى بىلمەيدىغان تىلسىماتتەك نەرە تارتىپ، خەرساڭ تاشلارغا ئۇرۇلاتتى. دېڭىزنىڭ نەشپۈت چېچەكلىرىدەك بۇۋۇغۇن چاچراتىپ تۇرغان كۆكۈش، سۈزۈك تامچىلىرى قۇياش نۇرىدا يالتىرايتتى، جىمىرلايتتى. ئۇنىڭ ئۇپۇق بىلەن سۈيۈشۈپ كەتكەن كۆز يەتكۈسىز يىراق چېتىدە گويا ئۇستا رەسسامنىڭ قولى بىلەن سىزىلغان گۈزەل رەسىمدەك بىر يېشللىق ئالىمى پەيدا بولۇپ، قارىغان ئادەمنىڭ كۆڭلىدە بىر خىل كەڭ ۋە راھەتلىك سېزىم ھاسىل قىلاتتى...

ئەكبەر يۇرتتىن ئايرىلغاندىن بېرى، مانا بۇگۈن تۇنجى قېتىم كۆكسى - قارنى ئېچىلىپ، راھەتلىك نەپەس ئالدى. دېڭىز ئۇنىڭغا ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر خىل ئازادىلىك، يۈكسەكلىك ۋە ئەركىنلىك تۇيغۇسى بەخش ئەتكەن ئىدى. شۇڭا، ئەكبەر دېڭىز بويىدا ۋاقىتنىڭ قانداق ئۆتكەنلىكىنى سەزمەي، كۈن پاتقۇچە تۇرۇپ قالدى. كۈننىڭ دېڭىزغا ـــ ئاشۇ

پایانسز سۇنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا يېتىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندە ، ئۇنىڭ ھاياجىنى ، زوقلىنىشى ۋە ھەيرانلىقى تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە چىقتى . تەپتى يانغان ئوتلۇق شاردەك قىپقىزىل قۇياش ئۇپۇققا باش قويغاندا ، دېڭىز تېخىمۇ ھەيۋەتلىك ، سەلتەنەتلىك تۇسكە كىردى ، سۇ ـــ نۇر بىلەن چايقىلىپ ، نۇر بىلەن رەڭلىنىپ ، دېڭىزدا سۇ ئەمەس ، گويا نۇر ۋە ھارارەت كۆۋەجەۋاتقاندەك ، سىرلىق ، جۇلالىق ، مەردانە بىر مەنزىرە پەيدا بولدى ...

ئەگەر ھەمراھلىرى چاقىرىپ ، سارايغا قايتىمىز دېمىگەن بولسا ، ئەكبەر دېڭىزغا مەھلىيا بولۇپ ، تېخى بۇ يەردە ئاينىڭ چىقىشىنى كۈتكەن بولاتتى .

ئاتىخان بىلەن ئەكبەرنىڭ كاراچىغا كەلگىنىگە مانا بۇگۈن بىر ھەپتە بولدى . ئۇلار بۇ يەرگە كەلگەن كۈننىڭ ئەتىسى بۇرۇنقى ھەمراھلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى ، ئۇلارنىڭ تېخىچە ئەرەبىستانغا ماڭالماي ، بۇ يەردە مۇساپىر بولۇپ يۈرگەنلىكىدىن ھەيران بولۇشتى .

ـــ پاراخوتقا بېلەت ئالالماي يېتىۋاتىمىز! ـــ دېدى مۇسا داڭقان ئاتىخان بىلەن كۆرۈشكەنلىكىگە خۇشال بولۇپ ، ـــ تولا ساقلاپ ئېڭىكىمىزمۇ چۈشۈپ قالاي دېدى .

ئاتىخان تەئەججۈپ بىلەن سورىدى :

ـــ ئىككى ئايغىچە ئالالمايدىغان قانداق بېلەت ئىكەن ئۇ ؟

ـــ بۇ ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىنى بىزمۇ بىلمىدۇق ، ئاتىخان ! ـــ دېدى مۇسا داڭقان ھەيرانلىق ھەم تىت ـ تىتلىق بىلەن ، ـــ ھېلىقى « ھاجى بېشى » دېگەن كىشىلەرمۇ مانا دەيدۇ ، ئەنە دەيدۇ ، لېكىن بېلەت قولىمىزغا تەگمەيۋاتىدۇ !

مۇسا داڭقان ئۆزلىرىنىڭ كاراچىغا كەلگەندىن كېيىنكى ئىشلىرىنى بىر قۇر سۆزلەپ بەردى . ئۇلار بۇ يەرگە كېلىپلا ،

باقتارخان بەرگەن ئادرىس بويىچە « هاجى بېشى » دەپ ئاتىلىدىغان سەلەي هاجىم ، نادىر هاجىم ، بارات هاجىم دېگەن كىشىلەر بىلەن كۆرۈشۈپتۇ ، ئۇلار خېلى بۇرۇنلا هەجگە چىقىپ ، قايتىش ۋاقتىدا هەر خىل سەۋەبلەر بىلەن مۇشۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ قالغان يۇرتداشلار ئىكەن . ئەگەر ئۇلار بىلەن ئۇچراشمىغان بولسا ، هەممە يەر تاشقىن سۈدەك يوپۇرۇلۇپ كەلگەن مۇساپىر كۆچمەنلەر بىلەن توشۇپ ، موهتاجلىق ، نامراتلىق ۋە پاراكەندىچىلىك قاپلاپ كەتكەن بۇ شەهەردە ئۇلارنىڭ نېمە قىسمەتلەرگە يولۇقۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس ئىكەن ، ئۇلار پويىزدىن چۈشۈپلا ، ئاشۇ « هاجى بېشى » لارنى تېپىپ كۆرۈشۈپتۇ ، ئۇلار راستىنلا باشپاناه بوپتۇ ، دەسلەپ كاراچىدىكى چوڭ « هاجىخانا » غا هەقسىز ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ ، كېيىن « هاجىخانا » دا ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل تارقاپ كەتكەنده ، ئۇلارنى يۆتكەپ ، ئۆزلىرى ئاچقان ئاشخانىنىڭ ئارقىسىدىكى بوش يەرگە چېدىر تىكىپ ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ . ئاندىن ئۇلارنىڭ هەربىرىدىن 400 رۇپىيىدىن ① پۇل ئېلىپ ، پاراخوت بىلىتى ئېلىپ بەرمەكچى بوپتۇ . لېكىن ، بىلەت هازىرغىچە قولغا تەگمەپتۇ ، « هاجى بېشى » لارنىڭ ئېيتىشىچە ، پاراخوتقا بىلەت ساتىدىغانلار ئۇلاردىن هەر خىل قۇسۇر تېپىپ ، بىلەت بېرىشكە ئۇنۇمايۋېتىپتۇ ، ئايروپىلاندا يولغا سالايلى دېسە ، بىر بىلەت 1300 رۇپىيە بولغاچقا ، ئۇلار ئەرەبىستانغا بارمايلا يانچۇقىنىڭ قۇرۇقدىلىپ كېتىشىدىن قورقۇپتۇ . شۇڭا ، ئامالسىز « هاجى بېشى » لارنىڭ « سەۋۋەقىلىڭلار ، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار بىلەن سۆزلىشىۋاتىمىز ، پات ئارىدا هەل بولىدۇ » دېگەن گېپى بويىچە ساقلاپ يېتىپتۇ .

— ۋاي خۇدايىمەي ، بۇ نېمانداق دەرد ـ ئەسىرى كۆپ سەپەر ـ هە ! ؟ — دېدى مۇسا داڭقان جىلە بولغان هالدا ئۇھ

① 400 رۇپىيە — 10 سوملۇقتىن ئالته يېرىم تىللاغا توغرا كېلىدۇ .

تارتىپ ، ـــ بۇنداق يېتىۋەرسەك ، پۇل ـ پۇچىكىمىز تۈگەپ ، ئاستا ـ ئاستا ھېلىم دىۋانىغا ئايلىنىپ قالىدىغان ئوخشايمىز .

ـــ خۇدايىم يەنە ئۆزى ئاسان قىلىدۇ ، مۇسىراخۇن ! ـــ دېدى ئاتىخان ھەم تەسەللى ، ھەم تەنبىھ ئاھاڭدا ، ـــ ئاللا ئۆز بەندىسىنىڭ ئېتىقادىنى ، ئىمانىنى سىناش ئۈچۈن ، مۇشۇنداق مۇشكۈل ، قىيىن سەپەرلەرنى ئىراده قىلغان . ھەرقانداق ئىشتا ، بەنده ئالدىرىغان بىلەن خۇدا ئالدىرىمايدۇ ، بۇ يەردىكى رىزقىمىز قاچان تۈگىسە ، شۇ چاغدا قوزغىلىمىز ، بۇنىمۇ خۇدا ئۆزى ئورۇنلاشتۇرغان !

مۇسا داڭقان « شۇنداق ، شۇنداق » دېگىنىچە بېشىنى لېڭشىتتى ، لېكىن كۆڭلىده شاۋقۇن ـ سۈرەنگە تولغان بۇ تىنچسىز يەردىن بىر كۈن بولسىمۇ تېزراق كېتىشنى ئارزۇ قىلاتتى .

ئۇلار يەنە ئۇزاق پاراڭلاشتى ، پاراڭ ئىچىده ھېلىمشا توغرىسىدىكى گەپلەر خېلى كۆپ بولدى ، ھەممىسى ئۇنىڭ ۋا-قىتسىز ئۆلۈمىگە ئېچىندى ، يات يۇرتتا غېرىب كېپەن بولۇپ قالغانلىقىدىن قاتتىق ھەسرەتلەندى . پاراڭ ئىچىده يەنە ، غوجىمولا توغرىسىدىمۇ گەپلەر بولدى .

ـــ مەن كۆرمىدىم ، ـــ دېدى مۇسا داڭقان ئۇنىڭ ئىشىنى ئەسلەپ ، ـــ كۆرگەنلەرنىڭ ئېيتىشىچە ، ئۇ بىر ئاينىڭ ئالدىدا راۋالپىندىدىن كېلىپ ، ھىندىستانغا كېتىپتىمىش ...

ـــ ھىندىستانغا ؟!

بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئاتىخان ھەيران بولدى ، كېيىن كۆڭلىدىن بىر پىكىر كېچىپ : « بەلكىم ، يولدىكى ئاشۇ گۇناھلىق ئىش تۈپەيلىدىن ھەرەمگە بېرىشنى نومۇس بىلىپ ، ھىندىستانغا كەتكەن ئوخشايدۇ ... » دېگەنلەرنى ئويلاپ قالدى .

ـــ بويىتۇ ، نەدىلا بولسا سالامەت بولسۇن ! ـــ دېدى ئۇ

چىن كۆڭلىدىن چىقىرىپ ، ـــ ئادەم بالىسى كۆپىرەك دۇنيا كۆ-
رۇپ ، ئىمانىنى قۇۋۋەت تاپقۇزغان ياخشى !

مۇسا داڭقان نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بۇرۇقتۇرما ، تىت ـ
تىت بولۇپ ، روھى چۈشۈپ كەتكەن ئىدى . ئەمدى ئاتىخان بىـ
لەن سۆزلىشىپ ، مۇڭدىشىپ ، ئۆزىنى خېلى يېنىكلەپ قالغاندەك
ھېس قىلدى . يالغۇز مۇسا داڭقانلا ئەمەس ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى
بۇ قېتىم ئاتىخان بىلەن قايتا جەم بولغانلىقىدىن خۇشال ئىدى .
ئۇلار مۇشۇنداق كۆكسى ـ قارنى كەڭ ، شۈكۈر ـ قانائەتچان ،
ئەقلى ـ ھوشى جايىدا بىر ئادەمنىڭ ئۆزلىرىگە باش بولۇپ ،
بۇنداق ئۇزۇن ۋە مۇشكۈل سەپەرنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشنى
ئۆزلىرىنىڭ بەخت ـ تەلىيى دەپ بىلەتتى ! ...

تەقەززالىق ئىچىدىكى كۈتۈش بىلەن يەنە ئون نەچچە
كۈن جىمجىت ئۆتۈپ كەتتى . كاراچىنىڭ ھاۋاسىمۇ ئاستا ـ
ئاستا سوۋۇپ ، ئەتىگىنى ـ ئاخشىمى گەجگە قورۇيدىغان بولۇپ
قالدى . تولا كۈتۈپ تاقىتى تاق بولغان بىرنەچچەيلەن ئاخىر «
ھاجى بېشى » لارنىڭ ياقىسىدىن ئېلىپ ، پاراخوت بېلىتىنى
تەلەپ قىلدى . بۇ چاغدا ئۇلارمۇ ۋەدىگە ۋاپا قىلالمىغانلىقلىرىدىن
خىجىل بولۇپ ، ياۋاشلىشىپ قالغان ئىدى . شۇڭا ، بۇگۈن
ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى يۈزلۈكرەك كەلگەن سەلەي ھاجىم يىپىيگى
بىر ئىران گىلىمىنى ۋېلىسىپىتنىڭ ئارقىغا تېڭىپ ، ئاتىخان ،
مۇسا داڭقان ۋە يەنە بىرنەچچە مويىسپىتلارنى ئەگەشتۈرۈپ ،
پاراخوتقا بېلەت ساتىدىغان « ھاجى كەب » دېگەن يەرگە ئېلىپ
كەلدى . بۇ يەرنىڭ ئاقساقلى دىپاباي دېگەن كىشى گەۋدىلىك ،
يوغان قورساق ، كېلەڭسىز ئادەم ئىدى . ئۇ ، دائىم بېشىغا يوغان ،
قارا دەستار ئوراپ ، قولىدا ئىلمەك نىزام تايىقى تۇتقان ھالدا
يۈرەتتى . « ھاجى كەب » دە ئادەم كۆپ ئىدى ، ھەرقايسى دۆ-
لەتلەردىن كەلگەن ھەج قىلغۇچىلارغا بەس ـ بەستە بېلەت

سېتىلىۋاتاتتى . سەلەي ھاجىم دىپاباينىڭ ئارقىسىغا چۈشۈپ ، سۆزلەشمەكچى بولدى ، لېكىن دىپاباي نەزەر - گۈزۈرىگىمۇ ئالماي ، ئۆزىنىڭ ئىشنى قىلىۋەردى ، پەقەت سەلەي ھاجىم ۋېلىسىپىتنىڭ ئارقىسىدىكى گىلەمنى ئىشارە قىلىپ بىرنەرسىلەرنى دېگەندىلا ، ئاندىن ئۇ بىرئاز ئېچىلىپ ، سەلەي ھاجىم بىلەن ئوردۇ تىلىدا ۋېچىرلىشىپ سۆزلىشىپ كەتتى .

— بۇ ئاقساقالنىڭ دېيىشىچە ، — دېدى سەلەي ھاجىم بىر چاغدا ئۇنىڭ گېپىنى تەرجىمە قىلىپ ، — بىزنىڭ ھازىرغىچە بېلەت ئالالماسلىقىمىزدىكى سەۋەب ، بىزدە دەرخەس ① يوق ئىكەن ، ھۆكۈمەتتىكىلار بۇلارغا دەرخەس يوللىماپتۇ . بۇلار ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ ئۆزىگە قىلغان دەرخەسكە ئاساسەن تەييارلىق قىلىدىكەن . ئەرەبىستانمۇ شۇنىڭغا قاراپ قوبۇل قىلىدىكەن . شۇڭا ، بىزگە بېلەت سېتىپ بېرەلمەيدىكەن ...

— ئىككى ئايدىن ئارتۇق ساقلاپ ، ئەمدى ئېرىشكەن جاۋابىمىز شۇ بولدىمۇ ؟ ! — دېدى مۇسا داڭقان ئاچچىقتىن بوغۇلۇپ .

سەلەي ھاجىم بۇ گەپنىمۇ دىپابايغا ئۇقتۇردى ، ئۇ نىزام تايىقىنى ئوينىتىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى :

— بىز كۈتتۈق ، دۆلىتىڭلاردىن دەرخەس كېلىپ قالارمىكىن ، دەپ كۈتتۈق ، — دېدى ئۇ ۋە سەلەي ھاجىمنى ئىما قىلىپ ، — بىز ئۆز ۋاقتىدا ماۋۇ ئادەملەرگىمۇ شۇ گەپنى قىلىپ كۈتۈشنى ئېيتقان . ئەمما ، دۆلىتىڭلاردىن ھازىرغىچە خەۋەر بولمىدى ...

— يەنە كۈتەمدۇق ؟! — سوردى ئاتىخان تەقەززا بولۇپ .

— بىزدە ئامال يوق! — دېدى دىپاباي پەرۋاسىزلارچە ، —

① دەرخەس — ئۇقتۇرۇش ، يوللانما دېگەن مەنىلەردە .

دەرخەس بولمىسا بىلەت سېتىپ بەرگىلى بولمايدۇ ، بۇ پرىنسىپ !

گەپ شۇنىڭ بىلەن ئۇزۇلدى ، سەلەي ھاجىم بىر گىلەمنى ھەدىيە قىلىپ ، يۇرتداشلىرى ئالدىدا خىجىللىقتىن قۇتۇلۇپ ، ئۆزىنى ئاقلىغاندەك بولدى . ئەمما ئۇ ، يۇرتداشلىرىنىڭ ھازىرقى ئوسال ئەھۋالىغا ھېسداشلىق قىلاتتى ، شۇنچە ۋاقىت بىھۇدە كۈتۈپ ، نۇرغۇن مال - دۇنياسىدىن ئايرىلىپ ، يەنە ماڭالمايۋاتقانلىقىدىن قايغۇراتتى . ئەگەر ئۇلار شۇ پېتى كېتىۋەرسە ، مۇقەددەس ھەج تاۋاپ ئۇمىدى يوققا چىققاندىن سىرت ، ئۇلارنى يوقسۇزلۇق ، موھتاجلىق ۋە غېرىبلىق كۈلپىتى بېسىپ ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتلەرگە مۇپتىلا بولۇپ قالاتتى . ئۇ چاغدا ، ئۇچ نەپەر « ھاجى بېشى » نىڭمۇ بۇنچە كۆپ ئادەمنى ھالاكەت دېڭىزىدىن قۇتۇلدۇرۇشقا ماجالى يەتمەيتتى !

— بۇ ئىشلار بۇرۇن مۇنداق تەس ، مۇرەككەپ ئەمەس ئىدى ، — دېدى سەلەي ھاجىم كۆڭلى يېرىم بولغان ھالدا ، — يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ سىياسەتلىرى يېڭى ، چىڭ بولۇپ كەتتى . بۇگۈن سىلەر بىلەت ساتىدىغان باشلىقنىڭ گېپىنى ئۆز قۇلىقىڭلار بىلەن ئاڭلىدىڭلار ، ئۇ يەردە ئۇمىد يوق ، ئەمدى ئىشنى باشقا يول بىلەن ھەل قىلىشقا كىرىشەيلى ، بىز يېقىندا كاراچىدىكى چوڭ بىر ئەمەلدارنىڭ يولىنى مېڭىۋاتقان ، شۇنى قولغا كەلتۈرسەكلا ، بىلەتتىن ئۇمىد بار .

ئۇلار « ھاجى كەب » دىن قايتماقچى بولدى . لېكىن ، تاياجى ئىسىملىك بىر قېرى ، مويسىپىت ئادەم « مىجەزىم ياخشى ئەمەس ، سەل ئولتۇرۇۋالايلى » دېگەچكە ، ئۇلار يەنە پاراڭلىشىپ ئولتۇردى . شۇ چاغدا دېپاباي ئىشتىن چۈشۈپ ، چېكەتكە شەكىللىك كىچىك ماشىنىسىغا ئولتۇرۇپ قايتماقچى بولدى . تاياجى خېلى بۇرۇنلا مۇدھىش بىر خىيالنى كۆڭلىگە پۈكۈپ ، ئاشۇ ماشىنىنىڭ قوزغىلىشىنى كۈتۈپ تۇرغان ئىدى . ماشىنا

ئاستا قوزغىلىپ ئۇلارغا يېقىن كەلدى ، تاياجى ئاجايىپ بىر تەلۋە كۆچىنىڭ تۈرتكىسى بىلەن لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ ، ماشىنىنىڭ ئالدىغا ئۆزىنى ئاتتى ۋە بوغۇق ئاۋازدا قەھرى بىلەن ۋارقىرىدى :

ــ بۇنداق قىينىغۇچە يا جېنىمنى ئال ، يا بېلەت بەر !

نورمال سۈرئەتتە كېلىۋاتقان ماشىنا يولدا توغرا ياتقان تاياجىغا ئىككى غېرىچ قالغاندا قاتتىق تورمۇزدىن سىلكىنىپ ، جالاقلاپ توختىدى . قورققىنىدىن چىرايلىرى تاتىرىپ كەتكەن دىپاباي نىزام تايىقىنى شىلتىغىنىچە ماشىنىدىن چۈشۈپ ، ئالىتاغىل توۋلاپ كەتتى ، ئاڭغىچە ماشىننىڭ ئەتراپىغا گۈررىدە ئادەم ئولىشىپ ، ئۇنى بىر چەتكە چىقىرىپ قويدى . كىشىلەر تاياجىغا قاراپ بىرنەرسىلەرنى دېيىشەتتى ، بەزىلەر كۈلەتتى ، بەزىلەر تەئەججۈپ بىلەن ئۇنىڭ بىچارە ، ناتىۋان قىياپىتىگە قاراپ تۇراتتى . دېمىسىمۇ ، ئۇنىڭ قېرىلىق يەتكەن نۇرسىز كۆزلىرىدە ياش لىغىرلاپ ، ياداڭغۇراپ كەتكەن يۈزلىرىدىن كىشىنىڭ ئىچىنى ئاغرىتقۇدەك مۇڭ ۋە ھەسرەت چىقىپ تۇراتتى ...

شۇ ئەسنادا ، ئۇچىسىغا ئۇزۇن ئاق يېپەك كۆڭلەك ، بېشىغا قارا سەللە ئورىغان ، ئوتتۇرا بوي ، خۇش چىراي بىر ئەرەب بۇ يەرگە كېلىپ قالدى . ئۇ ، تاياجىنىڭ نېمە ئۈچۈن ئۆلۈمگە تەۋەككۈل قىلغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرۈپ بىلىپ ، قاتتىق ھاياجانلاندى . ئۆز دادىسى دېمەتلىك مۇلايىم ، رايىش بىر ئادەمنىڭ ئېتىقاد يولىدا شۇنچە ئۇزۇن ، جاپالىق سەپەرلەرنى بېسىپ كېلىپ ، يەنە ئۆلۈمنىمۇ پىسەنت قىلماي ، ئىسيانكارلىق بىلەن ماشىننىڭ ئالدىغا ئۆزىنى تاشلىغان پىداكار روھىدىن چوڭقۇر تەسىرلەندى . شۇڭا ئۇ ، ئاۋۋال ئۆزىنى تونۇشتۇردى ، ئۇنىڭ ئىسمى مۇھەممەد ئىبنى جەئفەر بولۇپ ، ئەرەبىستاننىڭ كاراچىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ مۇھىم ئەربابى ئىدى .

ئاندىن ئۇ تاياجى ۋە ئاتىخان قاتارلىق بىرنەچچەيلەنگە تەسەللى بېرىپ مۇنداق دېدى :

— سىلەر سەۋر قىلىپ تۇرۇڭلا ، ئاللا سىلەرنى مۇشۇ يەرگىچە چاقىرىپ كەلگەن ئىكەن ، چوقۇم بەيتۇللاغا بېرىپ ، ھەج تاۋاپ قىلالايسىلەر . ھازىر پاكىستاندا يېڭى ھۆكۈمەت قۇرۇلدى ، شۇڭا بۇلار پىرىنسىپتا ، سىياسەتتە چىك تۇرىدۇ ، مەن دەرھال ئەرەبىستانغا — مەلىك ① ئابدۇل ئەزىزگە يوللانما يوللاپ ، سىلەرنىڭ ئەھۋالىڭلارنى مەلۇم قىلىمەن ، ئىنشائاللا ياخشى خەۋەر كېلىدۇ . سىلەر خاتىرجەم كۈتۈپ تۇرۇڭلار ! ...

بۇ تاسادىپىي ئۇچرىشىش ۋە ھېسداشلىققا تولغان ياخشى سۆزلەر ئۇلارنىڭ ئۈمىدسىزلىك بىلەن مۇڭلانغان كۆڭۈللىرىنى خۇددى باھار يامغۇرىدەك ياشارتىپ ، ئېچىلدۇرۇۋەتتى !

ئۇلار « ھاجى كەب » دىن خۇشال قايتىپ ، بۇ خۇش خەۋەرنى تەقەززالىق ئىچىدە قالغان باشقا ھەمراھلىرىغىمۇ يەتكۈزدى .

3

ھايات خۇددى بىر ئېقىنغا — بەزىدە ئوخچۇپ ، تۇرمەللەپ ، بەزىدە سۈكۈتكە چۆمۈپ جىمجىت ئاقىدىغان سىرلىق ، شىددەتلىك بىر ئېقىنغا ئوخشايدۇ !

كاراچى كوچىلىرىدا بىكار چىلىقتىن زېرىكىپ ، تېنەپ — تەمتىرەپ ، پۈتۈن كۈنلىرىنى ئىنتىزارلىق ئىچىدە كۈتۈش بىلەن ئۆتكۈزۈۋاتقان بۇ مۇساپىرلار ھازىر خۇددى ئەنە شۇ سۈكۈتكە چۆمۈپ ، جىمجىت ئېقىۋاتقان سىرلىق ئېقىنغا ئوخشىشىپ قالغان ئىدى . كۈنلەر ئۆتكەنسېرى ئۇلارنى غېرىبلىق ، ئۈمىدسىزلىك ۋە

① مەلىك — پادىشاھ .

چۈشكۈنلۈك بىسىپ كېتىۋاتاتتى . مۇھەممەد ئىبنى جەئفەردىن تىخىچە خەۋەر يوق ، ئۇ ئۆزى بۇلارنى ئىزدەشنى ئېيتقان ئىدى . تولا ساقلاپ ، تىت ـ تىت بولۇپ كەتكەن ئاتىخان بىلەن مۇسا داڭقان ئەرەب كونسۇلخانىسىنى ئىزدەپ تېپىپ ، ئىككى ـ ئۈچ قېتىم ئۇ يەرنى ئەگىپ ، ماراپ باقتى ، لېكىن ھېچقانداق نەتىجە بولمىدى ، كونسۇلخانىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا بارا ـ بارماي ، پاكىستان ساقچىلىرى قوپالىق بىلەن قوغلىۋەتتى . ئۇلار يەنە نەزەربەنت قىلىنغان ئادەمدەك ئۆيدە ئولتۇرۇپ ، سەۋرلىك بىلەن كۈتتى ، لېكىن كۈنلەر ھەپتىنى ، ھەپتىلەر ئايىنى قوغلاپ ئۆتۈۋەردى . يېڭى يىل ئۇزاپ ، نوروزمۇ يېقىنلىشىپ قالدى . ئۇلار پۇللىرىنى شۇنچە قىسىپ ، جان ساقلاش ئۈچۈنلا غورىگىل غىزالىنىپ يۈرگەن بولسىمۇ ، لېكىن قىممەتچىلىك قاپلاپ كەتكەن بۇ شەھەردە پۇللىرى غازاڭدەك ئۇچۇپ ، يانچۇقلىرى بارغانسېرى يەڭگىللەپ كەتتى ، ئاتىخانمۇ ھېلىمشا ئامانەت قىلغان پۇلنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە تۈگەپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيدىغان بولۇپ قالدى . ئەگەر بۇنىڭ ئامالىنى قىلماي مۇشۇنداق كېتىۋەرسە ، ھەممەيلەن ئېغىر موھتاجلىق ئىچىدە قالاتتى .

ئاتىخان بىرنەچچە كۈن جىددىي ئويلىنىپ ، كۆڭلىگە بىر پىلاننى پۈكتى ، ئاندىن ھەمراھلىرىنى يىغىپ مۇنداق دېدى :

ـــ قېرىنداشلار ، يېتىپ يەۋېرىشكە تاغمۇ چىدىمايدۇ ، ھازىر ھەممىمىز پۇلنىڭ غېمىدە قالدۇق . تەقدىر ـ قىسمىتىم نېمە بولسا شۇ بولار دەپ يېتىۋېرىپ ، بىرەر ئىشنىڭ سەۋەبىنى قىلماسلىق ياخشى پەزىلەت ئەمەس ! مېنىڭچە ، بىز بىر ياقىدىن باش ، بىر يەڭدىن قول چىقىرىپ ھەرىكەت قىلايلى ، ھەرىكەتتە بەرىكەت بولىدۇ ! ...

ـــ ياخشى گەپ بولدى ، قانداق ھەرىكەت قىلىمىز ؟ ـــ دېدى مۇسا داڭقان دەرھال لوقما تاشلاپ .

ئاتـىخان بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئويلىغان خىياللىرىنى ، تـۈزگەن پىلانلىرىنى ئالدىرىماي ، تەپسىلىي چۈشەندۈردى ، بۇنى ئاڭلاپ كـۆپـچـىلىك قايىل بولدى ۋە رازىلىق بىلدۈردى . ئۇنىڭ پـىلانـى بـويـىچە بولغاندا ، ھەممەيلەن ئوخشاش مىقداردا دەسمايە سـېـلـىـپ ، بۇنىڭغا كېرەكلىك نەرسە ـ بۇيۇملارنى سېتىۋېلىپ ، كـىمنىڭ قولىدىن قانداق ئىش كەلسە ، شۇنى قىلىش ۋە ئاخىرىدا پـايدىنى تەڭ بۆلۈش ئىدى . بۇ سەممىي ، ئاقىلانە پىكىر ھەممەيـ لـەنـگـە يـاقـتـى . ھەركىم ئۆزى قىلالايدىغان ئىشلارنى ئوتتۇرىغا قويدى . خۇددى « بەش بارماقنىڭ ئۆزىگە تۇشلۇق ھۇنىرى بار » دېـگـەنـدەك ، بـۇ كـولـلېكتىپ ئىچىدىن قاسساپمۇ ، ناۋايمۇ ، زەرـ گـەرمـۇ ، مـاشـىنىچىمۇ ، تۇنىكچىمۇ ، ۋاپۇرۇشمۇ ... ھەممىسى بار بـولـۇپ چىقتى . كۆپچىلىك بىردەك ئاۋاز بىلەن پۇل باشقۇرۇشنى ئاتـىخانـغـا تـاپـشـۇردى ۋە بـۇ ئادەم پـۇل تـۈتـسا ، ئۆزلىرىنىڭ خاتىرجەم بولىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈردى ...

شـۇنـداق قـىـلـىـپ ، بىر مەزگىل سۈكۈتكە ، جىمجىتلىققا چۆككەن ئۆلۈك ئېقىن بىردىنلا جانلىنىپ ، ئوخچۇپ ، تۇرمەللەپ ئېقىشقا باشلىدى .

ئايـاللار ئـىـككى گۇرۇپپا بولۇپ ، تۆشۈككە پىشقان ئىككى ئايال ساڭزا ، سامبۇسا ۋە قۇيماق سالىدىغان بولدى ؛ يىڭنە ئىشىغا پـۇخـتا ، قولى چېۋەر ئۇچ ئايال ھەر خىل رەختلەردىن ئىچ كىيىم تـىـكـىدىغان بولدى ؛ ئەرلەر ئىككى ـ ئۇچتىن بولۇپ قاسساپلىق ، نـاۋايـلـىـق ، تـۇنىكچىلىك قىلىدىغان ، ئاشقانلىرى ئاياللار تەييار قـىـلـغـان نـەرسـىـلـەرنـى رەستىمۇرەستە ، كوچىمۇكوچا يۇرۇپ سـاتـىـدىـغان بولدى . تىجارەت تېزلا يۇرۇشۇپ كەتتى . بۇ ئىشتا كـاراچـىـنـىـڭ ئوي ـ چـوڭـقـۇرـىـنـى ، ئېـپـى ـ جېپىنى ئوبدان بـىـلـىـدىـغان سەلەي ھاجىم ، نادىر ھاجىملار ئۇلارغا يار ـ يۆلەك بولۇپ ، قېرىنداشلىق مېھرىنى يەتكۈزدى .

كاتتا پورت هېسابلىنىدىغان بۇ ئاۋات ، قايناق شەھەرنىڭ ئىستېمال كۆچى يۇقىرى ئىدى ، بولۇپمۇ ئاياللار تەييارلىغان مەز-زىلىك ، يېيىشلىك ساگزا ، سامبۇسلار بىلەن تۇجۇپىلەپ تىكىلگەن ئەرزان باھالىق ئىچ كىيىملەر بەكمۇ بازار تاپتى . ئەمدى بۇ ئىشلارغا ئاياللار يېتىشەلمەي ، ئەرلەرمۇ يارەملىشىپ ئىشلەيدىغان بولدى . بۇرۇن ئەتىگەندىن كەچكىچە بىكار چىلىق-تىن لاغايلاپ ، پۇتۇن - پۇتۇن كۈنلىرىنى بىھۇدە كۆتۈش ، زېرىكىش ۋە ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە مەنىسىز ئۆتكۈزۈپ ، مىجەزى چاچقۇن ، سەپرا بولۇپ كەتكەن بۇ ئادەملەر ئەمدى جىددىيلىك ، خۇشاللىق ۋە قىزىق ئېلىم - سېتىم ئىچىدە كۈنلەرنىڭ قانداق ئۆتكەنلىكىنى تۇيماي ، تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى بىلەن ھەمىشە ئالدىراپ يۈرۈيدىغان بولدى . ئۇلار بۇرۇن بارماق ساناپ كۈن ئۆتكۈزگەن بولسا ، ئەمدى ھەپتىلەرمۇ بارماق ساناشقا ئۇلگۈر-مەيدىغان بولۇپ قالدى ...

بۇگۈن چۈشتىن كېيىن ، ئەكبەر ئۇچىنچى قېتىم پەتنۇسقا سېلىنغان ساگزا ، سامبۇسلارنى كۆتۈرۈپ ، دېگىز بو-يىدىكى ئىستىراھەت باغچىسىغا كەلدى ۋە رەندىلەپ قويغاندەك بىر پارچە سىلىق قورام تاش ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، دېگىزنى تاماشا قىلغاچ خېرىدار كۈتۈشكە باشلىدى . ئۇ ، ۋارقىراپ - جارقىراپ توۋلىمىسىمۇ داۋاملىق كېلىپ تۇرىدىغان چۆپقەتلىك خېرىدار-لىرى بار ئىدى .

دېگىز بويىدا ئايلىنىپ ، سەيلە - سايا ھەت قىلىۋاتقان ھەر خىل كىيىم ، ھەر خىل چىرايدىكى ئادەملەر ئارقا - ئارقىدىن كېلىپ ، ئۇنىڭ ساگزا ، سامبۇسلىرىنى بىردەمدە يېرىملىتىپ قويدى .

بىر چاغدا ، ئۇنىڭ ئالدىغا ئاتمىش ياشلاردىن ئاشقان ، بويى ئېگىز ، ئۈستىخانلىق ، رەڭگى قارامتۇل ، چاچ - ساقاللىرى

قویۇق ، نوقۇت رەڭ ربدا ① ئۇستىگە چاقماقلىق سۇر كاستۇم كىيىۋالغان ، سول قولىنىڭ بارمىقىدا چەچ كۆزلۈك ئالتۇن ئۈزۈك پارقىراپ تۇرغان بىر ئەرەب كەلدى . ئۇنىڭ كۈلۈپ تۇرغان كۆزلىرىدىن مۇلايىم ، سەمىمىيلىكى چىقىپ تۇراتتى . ئۇ ، ئەكىبەرنى تىل بىلمەيدۇ ، دېگەن خىيال بىلەن سامبۇسنى كۆرسىتىپ ، قول ۋە كۆز ئىشارىتى ئارقىلىق ، نەچچە پۇلغا نەچچىنى بىرىسەن دېگەن مەنىلەرنى ئۇقتۇردى . لېكىن ، ئەكبەر ناھايىتى ئەدەپ ۋە تەكەللۇپ بىلەن ئەرەبچە سۆزلەپ كەتتى . ئۇنىڭ تەلەپپۇزىنىڭ ئېنىق ، تىلىنىڭ راۋانلىقىنى ئاڭلاپ ، ھېلىقى ئەرەب ھەيران بولدى ۋە بىر خىل قىزىقىش ھەم سۆيۈنۈش بىلەن ئۇنىڭدىن سوردى :

— ئوغلۇم ، سەن نەدىن كەلدىڭ ؟ ئىسمىڭ نېمە ؟

ئەكبەر چاقماقتەك جاۋاب بەردى :

— قەشقەرىيەدىن كەلدىم ، ئىسمىم ئەكبەر .

— ئەكبەر ؟ — دېدى ئەرەب تېخىمۇ قىزىقىپ ، — نېمە دېگەن ياخشى ئىسىم ، ئاللاھۇ ئەكبەر ... — ئۇ قوللىرىنى ئەزان ئېيتقاندەك قۇلىقىنىڭ يېنىغا ئاپىرىپ كۈلۈمسىرىدى ، — سەن ئەرەبچىنى نەدە ئۆگەنگەن ؟ يۇرتۇڭلاردا مەدرىسلەر بارمۇ ؟

— بار ، بىر ئەمەس ، بىرنەچچىسى بار ، — دېدى ئەكبەر پەخىرلىنىش تۇيغۇسى بىلەن ، — مەن خانلىق مەدرىسىتە ئالتە يىل ئوقۇغان ، بىزنىڭ ئۇ يەردە مىسىر ، ھىندىستان ۋە بۇخارالاردا ئوقۇغان كاتتا ئۇلىما ـ ئۇستازلىرىمىز بار ...

— سەن مېنى بەكمۇ خۇشال قىلدىڭ ، ئوغلۇم ! — دېدى ئەرەب قوڭۇر رەڭلىك ، ئۇگىلىرى يوغان ، يۇمشاق ئالىقانلىرىدا ئەكبەرنىڭ باش ـ كۆزلىرىنى مېھرىبانلىق بىلەن سىلاپ تۇرۇپ ، — بىز تونۇشۇپ قالايلى ، مېنىڭ ئىسمىم سەئىدتاھا ،

① ربدا — ئەرەبلەرنىڭ كەڭ ئۈزۈن كۆڭلىكى .

يەمەنلىك مەن ، ئەمما بەش يىلدىن بېرى مۇشۇ يەردە تۇرۇۋاتىمەن . سەن قانداق بولۇپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭ ؟

ئەكبەرمۇ بۇ ئادەم بىلەن تونۇشۇپ ، ئالنە يىل ئۆگەنگەن ئەرەبچە تىلنى ئىشلىتەلىگەنلىكىدىن خۇشال ئىدى . شۇڭا ئۇ ، بېشىدىن ئۆتكەن كۈنلەرنى ۋە هازىرقى ئەهۋالىنى ئۇجۇر - بۇجۇرگىچە سۆزلەپ بەردى . سەئىدتاها ئەكبەرنىڭ كىچىككىنە تۇرۇپ شۇنچە كۆپ ريازەتلەرنى چەككەنلىكىگە ئىچ ئاغرىتتى ۋە كۆڭۈل ياساپ مۇنداق دېدى :

— كىچىك بولساڭمۇ قۇتلۇق سەپەرگە ئاتلىنىپسەن ، ئاللا سېنى نىيىتىڭگە يەتكۈزىدۇ ، ئوغلۇم ! بايا ئەرەبستان كونسۇلخانىسىدىكى مۇهەممەد ئىبنى جەئفەرنىڭ گېپىنى قىلدىڭ ، ئۇ لەۋزى هالال ، ياخشى ئادەم ، ئۇنىڭ بالىسى مەندە تەلىم ئالىدۇ ، مەنمۇ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ سىلەرنىڭ ئەهۋالىڭلارنى ئېيتاي .

ئەكبەر رەهمەت ئېيتتى ۋە بىر پارچە قەغەزگە ساڭزا ، سامبۇسىلاردىن ئوراپ ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى ، سەئىدتاها پۇل بېرىش ئۈچۈن هەمياننى ئېلىۋىدى ، ئەكبەر «لازىم ئەمەس ئۇستاز ، مېنىڭ كىچىككىنە كۆڭلۈم » دېگىنىچە ئۇنىڭ يېنىدىن كەتتى .

ئەكبەر كەچتە دادىسىغا سەئىدتاها بىلەن تونۇشقانلىقىنى ۋە ئۆزئارا قىلىشقان گەپلىرىنى ئېيتىپ بەردى .

— ياخشى ئادەمگە يولۇقۇپسەن ، ئوغلۇم ، — دېدى ئاتىخان خۇشال بولۇپ ، — ياخشىغا يىپەك يېپىشار دېگەن شۇ ، يەنە ئۇچرىشىپ قالساڭ ، بۇ يەرگە باشلاپ كەل ، بىزمۇ تونۇشايلى ، مۇساپىر چىلىقتا بۇنداق ئادەملەر بىزگە پۇت - قول بولىدۇ .

زىرائەت كۆكىدىن مەلۇم دېگەندەك ، ئادەمنىڭ ياخشى - ياماننلىقىمۇ بىرەر ئېغىز سۆزى ، كۆزى ۋە چىرايىدىن مانا دەپلا

چىقىپ تۇرىدۇ . سەئىدتاھا توغرىسىدا ئاتىخاننىڭ ئويلىغىنى توغرا ئىدى . يەمەندە ئۆسۈپ چوڭ بولغان بۇ ئادەم ئىسلام ئەھلىنىڭ پېشۋاسى ۋە دىن ئالىملىرىنىڭ مۆتىۋەرى ئىدى . ئۇ ، بىرنەچچە يىلنىڭ ئالدىدا ، دىندىكى ئايىغى چىقماس مەزھەپ كۈرەشلىرىنىڭ غوۋغالىرى ۋە ئۆزىنى كاتتا ئۆلىما دەپ ئاتىۋالغان چالا ساۋاتلارنىڭ ھەسەت ـ خۇسۇمەتلىرىدىن بىزار بولۇپ ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىنى تىنچ ۋە بەخىرامان ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ، بۇ يەرگە كېلىپ ماكانلىشىپ قالغان ئىدى . ئۇ ، بۇ يەردە « مىرى ئەرەب » ① نامىلىق ئۇيۇشما قارمىقىدىكى مەدرىسە مۇدەررىسلىك قىلاتتى . بۇ مەدرىسە كۆپرەك ئەرەبىستان ، يەمەن ، مىسىر ، ئىراق ۋە سۈرىيە تەرەپلەردىن كېلىپ ، كاراچىدا تۇرۇپ قالغان ئەرەب سودىگەرلىرى بىلەن كونسۇلخانا خادىملىرىنىڭ بالا ـ چاقىسى ئوقۇيتتى . بۇ ئادەم يولى كەلسە ، ئاز ـ تولا تىجارەت ئىشلىرى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ قويىاتتى ، چۈنكى ئۇنىڭ بىر ئوغلى مەدىنىدە سودا ـ سېتىق قىلاتتى ...

ئۇلار ئۈچ كۈندىن كېيىن ، يەنە شۇ يەردە ئۇچراشتى ، سەئىدتاھا ئۇنى ساقلاپ تۇرغان ئىدى .

ـــ سوداڭ قانداقراق ؟ ـــ سوريدى ئۇ ئەكبەر بىلەن كۆرۈشۈپلا .

ـــ ياخشى ، ـــ دېدى ئەكبەر ئۆز ئىشىدىن رازى بولغان قىياپەتتە ، ـــ دادام « ھەرىكىتىنى يەيمىز ، بەرىكىتى قالىدۇ » دېگەنتى ، دېگەندەك ، ساتقان نەرسىنىڭ پايدىسى بىلەن كۈنلۈك تۇرمۇشىمىزنى ئوبدان ئۆتكۈزۈۋاتىمىز .

ـــ داداڭ توغرا دەپتۇ ! ـــ دېدى سەئىدتاھا ئەكبەرنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ، ـــ ھەرىكەتسىز ھايات ئۆلگەن بىلەن باراۋەر بولىدۇ . ھەرىكەت بولمىسا ، بۇ دۇنيانى قانداق تەرەققىي

---

① « مىرى ئەرەب » ـــ ئەرەب خوجىلىقى .

قـلدۇرالايمىز ؟ ھۇرۇنلۇقنىڭ ، چۈشكۈنلۈكنىڭ دىنىمىزدا ھېچ-
قانداق ئورنى يوق . دىنىمىز ھايات دىنى ، ياشاش دىنى ،
توختىماي ھەرىكەت قىلىش دىنى ! قارىغىنا ، بۇ دېگىزنىڭ
قۇدرىتى نەدە ؟ ئۇنىڭ قۇدرىتى ـــ تىنىمسىز ھەرىكەتتە ! ئۇ
ھېرىپ ـ چارچاشنى بىلمەيدۇ ، كېچە ـ كۈندۈز گۈرۈلدەپ ،
شاۋقۇنلاپ تۇرىدۇ ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاستىدا ئاجايىپ
مۆجىزاتلار ياشايدۇ ، ئۈستىدە ھەيۋەتلىك پاراخوتلار ئۈزۈپ
يۈرۈيدۇ ...

سەئىدتاھا خۇددى ئۆز دېمەتلىك ئۈلپەتلىرى بىلەن
مۇڭداشقاندەك ، شۇنداق تەبىئىي ۋە شۇنداق مەنىلىك سۆزلەپ
كەتتى . ئەكبەرمۇ ئۇنىڭ سۆزىدىكى چوڭقۇر ھېكمەتلەرنىڭ
تېگىگە يەتمەكچى بولغاندەك ، پۈتۈن زېھنى بىلەن بېرىلىپ ئاڭ-
لىدى . بىر چاغدا سەئىدتاھا ئۇنىڭدىن تۈيۈقسىز سوراپ قالدى :

ـــ ئوغلۇم ئوقۇشنى خالامسەن ؟

ئەكبەر قىلچە ئىككىلەنمەي ، توپتوغرىلا جاۋاب بەردى :

ـــ خالايمەن ئۇستاز ، بۇ مېنىڭ ھەمىشە ئويلايدىغان
بىردىنبىر ئارزۇيۇم !

سەئىدتاھا ئاتىلىق مېھرى بىلەن ئۇنىڭ يەلكىسىگە قاقتى
ۋە :

ـــ ياخشى ، ناھايىتى ياخشى ! ـــ دېدى ھاياجان
بىلەن ، ـــ مەن سېنى خاتا چۈشەنمەپتىمەن !

سەئىدتاھا ئاشۇ كۈنى ئەكبەر بىلەن تۇنجى قېتىم
ئۇچراشقاندىلا ، ئۆزىنىڭ ئۆتكۈر نەزىرى بىلەن ئۇنىڭ چېچەن ،
زېھنى ئوچۇق ، تەلەپچان بالا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ يەتكەن ئىدى .
ئۆيىگە كەتكەندىن كېيىنمۇ ، خېلى ۋاقىتقىچە ئەكبەر توغرىسىدا
ئويلىدى ۋە ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا ئامراق بولۇپ قالغانلىقىنى ھېس
قىلدى . بىلىم ئەھلىگە خاس كەڭ نەزەرگە ، ھەققانىيەت تۈيغۇ-

سىغا ۋە دۇنيا ئىشلىرى توغرىسىدا چوڭقۇر پىكىر ـ مۇلاھىزىلەرگە ئىگە بۇ ئاق كۆڭۈل ئادەم ئەكبەرنىڭ مۇساپىر چىلىقتا قاغجىراپ كەتكەن سەبىي دىلىنى بىر كۈن بولسىمۇ بىلىم شەربەتلىرى بىلەن سۇغىرىشنى ئويلىغان ئىدى.

ـــ مەن سىنى داداڭدىن، ھەمراھلىرىڭدىن ئايرىپ ئېلىپ قالماقچى ئەمەس، ـــ دېدى سەئىدتاھا ئۆز كۆڭلىدىكى ئويلىرىنى چۈشەندۈرۈپ، ـــ بۇ يەردىن ماڭغىچە ئارىلىقتا مېنىڭ مەدرىسىمدە ئوقۇپ تۇر دېمەكچىمەن. بىلىم ئېلىشنىڭ ۋاقىت ـ قەرەلى، چەك ـ چېگرىسى يوق. ئادەم بالىسى بىر كۈن ياشىسا، بىر كۈن ئۆگىنىشى كېرەك. بىلىم ئادەمنىڭ ئۆزىگىلا تەئەللۇق نەرسە، ئۇنى ھېچكىم تارتىۋالالمايدۇ. ئەگەر خالىساڭ، مەن سېنى مەدرىسكە ئاپىرىپ قويايى، ياتاق ـ تاماقلىرىڭنىڭ ھەممىسى مەندىن بولىدۇ، ئۇ يەردە يەنە بىرمۇنچە بالىلار بىلەن تونۇشىسەن!

ئەكبەرنىڭ يۈرەكلىرى ئويناپ كەتتى، بۇنداق چوڭ ھىممەت ئۈچۈن، ئۇ ھەرقانداق رەھمەت ئېيتىپمۇ كۆڭلىدىكى خۇشاللىقنى تۈگىتەلمەيتتى.

ـــ مەن خالايمەن! ـــ دېدى ئۇ تەقەززالىق بىلەن، ـــ ھازىرلا بېرىشقىمۇ رازىمەن. لېكىن دادام...

ـــ ھە، بىلدىم... ـــ دېدى سەئىدتاھا ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى چۈشىنىپ، ـــ دادام نېمە دەركىن، دەپ ئەندىشە قىلىۋاتىسەنغۇ دەيمەن. مۇنداق بولسۇن: سەن سودا ـ سېتىقىنى تۈگىتىپ، مېنى مۇشۇ يەردە ساقلاپ تۇر، مەن ئىككى سائەتتىن كېيىن سېنى ئالغىلى كېلىمەن، سەن بۇگۈن بىزنىڭ ئۆيىنى كۆرۈۋېلىپ، ئەتە داداڭنى باشلاپ كەلگىن، بىللە سۆزلىشەيلى، بولامدۇ؟

ـــ بولىدۇ، مەن مۇشۇ يەردە ساقلايمەن، ئۇستاز!

ئىككىيلەن ۋاقىتلىق خوشلاشتى، ئەكبەر سودىسىنى

تىزراق تۈگىتىش ئۈچۈن ، دېگىز بويىدىكى ئەشمە قۇملۇق سوقماق يوللاردا چېپىپ يۈرۈپ خېرىدار ئىزدەشكە باشلىدى .

4

ئەكىبەر مەدرىسكە ئورۇنلىشىپ ، ئارزۇسىغا يەتتى . يېڭى - يېڭى ساۋاقداشلار بىلەن تونۇشۇپ ، خۇددى بۇرۇنقى غەمسىز ئوقۇغۇچىلىق هاياتىغا قايتقاندەك ، خۇشال ۋە شادىمان بولۇپ قالدى . بۇ مەدرىسنىڭ ئوقۇتۇش شارائىتى خېلى ياخشى ئىدى ، بۇ يەردىن خالىغان ۋاقىتتا ، ئىسلام دىنى تارىخىغا ئائىت كىتابلاردىن باشقا ، يەنە دۇنيا تارىخىغا ئائىت نۇرغۇن كىتابلارنى ، تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي پەنگە ئائىت ئېسىل قا- مۇسلارنى تاپقىلى بولاتتى . ئەكبەر كىچىكىدىن تارتىپ كىتاب خۇمار بولغاچقا ، بۇ رەڭگارەڭ بىلىم خەزىنىلىرى ئۇنىڭ تۇگـ- مەس - پۈتمەس بايلىق دۇنياسىغا ئايلاندى ، ئۇ كىتاب ئوقۇشقا ، ئۇستازى سەئىدتاها بىلەن نېمىلەرنىدۇر مۇلاهىزە قىلىشقا بېرىلىپ كەتتى . سەئىدتاهامۇ ئەكبەرنىڭ مۇنداق قىزغىن ، جۇشقۇن روهىدىن تەسىرلىنىپ ، ئۇنى يېيىپگى بىر ئىلىم ئالىمىگە — ئۇ بۇرۇن كۆرۈپ باقمىغان ، ئاڭلاپ باقمىغان يېڭى ئۇچۇر ، يېڭى قاراش ۋە يېڭى تەپەككۇر ئىچىگە باشلاپ كىرىپ كەتتى . قىسـ- قىغىنا بىر مۇددەت ئىچىدە ، ئەكبەر ئۆزىنى گويا بىردىنلا بوي تارتىپ ئۆسۈپ قالغاندەك ، شۇنىڭغا يارىشا زېهنىمۇ ئېچىلىپ ، بىـ- لىمى ئۇلغىيىپ ، تەمكىن ، سالاپەتلىك بىر ئادەم بولۇپ قالغاندەك هېس قىلدى . دېمىسىمۇ ، ئۇ هازىر قەشقەردىكى خانلىق مەدرىسىنە — راهەت - پاراغەت ئىچىدە غەمسىز ئوقۇۋاتقان بۇرۇنقى ئەكبەر ئەمەس ئىدى . ئەكبەر يۈرتتىن — مۇقەددەس ئانا قۇچىقىدىن ئايرىلغان ئون ئايدەك ۋاقىتتىن بۇيان ، تالاي - تالاي داۋانلارنى

ئېشىپ ، يۇرتتىن - يۇرتقا كۆچۈپ ، ھاياتنىڭ بەكمۇ گۈزەل ، رەڭدار ۋە شەپقەتسىزلىكىنى ، تەبىئەتنىڭ ئاجايىپ مۆجىزىلىك ، ئۆزگىرىشچان ۋە بىپايانلىقىنى ، ئادەملەرنىڭ تولىمۇ سىرلىق ، مۇرەككەپ ۋە يۈكسەكلىكىنى كۆردى ، چۈشەندى . ئۇزۇن سەپەرنىڭ جاپا - مۇشەققەتلىرى بىلەن تۇرمۇشنىڭ قېقىل - سوقۇللىرى ئەكبەرنىڭ يۈمران ئۇستىخانلىرىنى تاۋلاپ ، بۇرۇنقى نازۇك ، چىدامسىز جىسمىنى قۇيۇچتەك قاتتىق ۋە بېجىرىم قىلىپ يېتىشتۇرگەن بولسا ؛ ھاياتنىڭ كۈتۈلمىگەن تەقدىر - قىسمەتلىرى بىلەن تىرىكچىلىك يولىدىكى ئازاب - ئۇقۇبەتلەر ئۇنىڭ ئەركە ، تىرتەك مىجەزىنى پىشىلدۇرۇپ ، بۇرۇنقى بوشاڭ ، پەرۋاسىز روھىنى مۇستەھكەم ، ئىرادىلىك ، ھەرقانداق ئىشقا سەمىمىي ۋە ئەستايىدىل قارايدىغان قىلىپ يېتىشتۇردى . شۇڭا ، ئەكبەر خۇشاللىقتىن كۆرە قايغۇ ، بەختتىن كۆرە ئازاب ، كۈلكىدىن كۆرە يىغا كۆپرەك سىڭىپ كەتكەن مۇشۇ 10 ئاي ئىچىدە ئۆزىنى بىرنەچچە ياش چوڭىيىپ قالغاندەك تەمكىن ، سالاپەتلىك ھېس قىلىدىغان بولۇپ قالغان ئىدى . بۇنىڭ ئۈستىگە سەئىدتاھانىڭ قەسىدىلىرى قىسقا ، ھېكمىتى چوڭقۇر ئىلمىي سۆھبەتلىرى قوشۇلۇپ ، ئۇنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ ، ھايات ھەقىقەتلىرىنى تېخىمۇ توغرا ۋە چوڭقۇر چۈشىنىدىغان مەنىۋى مەنزىلگە باشلاپ كىرگەن ئىدى .

بىر كۈنى سەئىدتاھا مەدرىستىكى ئوقۇغۇچىلاردىن ئون نەچچىسىنى تاللاپ ، بىر ھۇجرىغا يىغدى ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىغا شەرق ئەدەبىياتى توغرىسىدا بىر سوئال قويۇپ ، زېھىن سىناش قىلماقچى بولدى .

— شەرق ئەدەبىياتى ئۇزاق تارىخقا ئىگە پارلاق ئەدەبىيات . ئۇ پەيدا بولغان كەڭ رايونلار ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ بۆشۈكى ۋە مەنبەسى بولغان ! — دېدى ئۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ

دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىپ ، ــ بۇنى ياخشى بىلمىگەن ئادەم ئۆزىنىڭ ئاتا ـ بوۋىسىنى ، تارىخنى ، مەدەنىيىتىنى ياخشى بىلمەيدۇ ، ھەرقايسى دەۋرلەردىكى ئەجدادلارنىڭ ئىدىيە ، غايە ، ھېسسىيات ۋە ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنىڭ قانداق بولغانلىقىنىمۇ چۈشەنمەيدۇ . شۇڭا ، مەن سىلەرگە ئۆتكەندە مۇتالىئە قىلغان كىتابلار ئىچىدىن شەرق ئەدەبىياتىنىڭ بىر قانىتى بولغان ئەرەب ئەدەبىياتىغا دائىر بىر سوئال بېرىمەن ، كىم توغرا ۋە دەل جاۋاب بەرسە ، ئۇنىڭغا 30 رۇپىيە مۇكاپات بېرىلىدۇ . پۇلنىڭ سانى گەرچە ئاز بولسىمۇ ، لېكىن ئۇنىڭ قىممىتى يۇقىرى ، چۈنكى ئۇ سىلەرنىڭ قانچىلىك كىتاب ئوقۇغانلىقىڭلارنى ۋە ئوقۇغانلىرىڭلارنى قانچىلىك مۇتالىئە قىلىپ ئىزدەنگەنلىكىڭلارنى ئۆلچەيدىغان ئادىل ئۆلچەم . ئەمىسە ، قۇلاق سېلىڭلار ، سوئالنى ئوتتۇرىغا قويىمەن :

« ئەركىنلىكنىڭ ئۆزى ھاياتلىق ، ئەركىنلىكتىن مەھرۇم بولغان كىشى گويا ئۆلۈك ئادەم ، ئەركىنلىكى بولمىغان دۆلەت خۇددى مازار ! » ــ بۇ سۆز كىمنىڭ ، قايسى ئەسىردە ئېيتىلغان ، قاچان ؟

بىرنەچچە بالا ئارقا ـ ئارقىدىن قول كۆتۈردى ، سەئىدتاھا شۇنىڭ ئىچىدىن ئەڭ دەسلەپ قول كۆتۈرگەن ئەلى جاھىز ئىسىملىك ئوقۇغۇچىغا رۇخسەت قىلدى .

ــ بۇ سۆز يېقىنقى زامان ئەرەب ئەدەبىياتىنىڭ داڭلىق ۋەكىلى جىبران خېلىل جىبراننىڭ « سۇنغان قانات » ناملىق ئەسىرىدە ئېيتىلغان ، يىلى ... يىلى ... ــ ئۇ قاچان ئېيتىلغانلىقى توغرىسىدا بىر نەرسە دېيەلمەي ، تىرىقىنى تاتىلاپ تۇرۇپ قالدى .

ــ جاۋاب توغرا بولدىمۇ ؟ ــ سوردى سەئىدتاھا ئوقۇغۇچىلارغا تەكشى نەزەر تاشلاپ .

ـــ ياق ، توغرا بولمىدى ! ـــ دېدى بىر ئوقۇغۇچى خېلى ئىشەنچلىك بىلەن ، ـــ مەن دەپ باقاي .

ـــ بولىدۇ ، سەن دەپ باقە ! ـــ دېدى سەئىدتاھا رىغبەتلەندۈرۈپ .

ـــ بۇ سۆز ، ـــ دېدى ھېلىقى ئوقۇغۇچى قوللىرىنى ئويىنىتىپ ، ـــ يېقىنقى زامان ئەرەب ئەدەبىياتىنىڭ داڭلىق شائىرى ئەخمەت شەۋقىنىڭ « سۈرىيە مۇستەقىللىقى » دېگەن ئەسىرىدە ئېيتىلغان ...

ـــ خاتا ، سەنمۇ خاتا ئېيتتىڭ ! ـــ دېدى سەئىدتاھا بىرئاز بىتاقەت بولۇپ .

ھۇجرا سۈكۈتكە چۆمدى ، ئوقۇغۇچىلار جىددىيلىك ئىچىدە ئويلانماقتا ئىدى .

ئۇلارنىڭ ھەممىسى ياش جەھەتتە ئانچە چوڭ پەرق قىلمايدىغان 15 ياشتىن 18 ياش ئارىلىقىدىكى مىسىرلىق ، يەمەنلىك ، ئىراقلىق ، سۈرىيىلىك ۋە ئەرەبىستانلىق ئەرەب بالىلىرى ئىدى . بۇنىڭ ئىچىدە ، پەقەت ئەكبەرلا دۇنيانىڭ يىراق چېتىدىكى بىر قەدىمكى يۇرتتىن كەلگەن ئاددىي ئۇيغۇر بالىسى ئىدى .

سۈكۈنات خېلى ئۇزاق داۋام قىلدى ، چۈنكى مۇدەررىسنىڭ ئوتتۇرىغا قويغان سوئالى ئادەمنى كاللا قاتۇرۇشقا ئۈندەيدىغان خېلى قىيىن سوئال ئىدى .

بىر ھازالىق جىمجىتلىقتىن كېيىن ، مىسىرلىق بىر ئوقۇغۇچى رۇخسەت ئېلىپ سۆزلىدى ، لېكىن ئۇنىڭ جاۋابىمۇ توغرا بولمىدى ، سەئىدتاھا ئۈمىدسىزلىك بىلەن بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يەمەنلىك بىر ئوقۇغۇچى سۆزلىدى ، ئۇنىڭ جاۋابى يېرىم ـ يارتا بولدى ، ئۇ يازغۇچىنىڭ ئىسمىنى توغرا ئېيتتىيۇ ، ئەسەرنىڭ ئىسمى بىلەن يىلنى توغرا ئېيتالمىدى . سەئىدتاھا يەنە ئەپسۇسلانغان ھالدا يەلكىسىنى

قىسىپ قويدى . باشقا ئوقۇغۇچىلار يەنە سۇكۇتكە چۆمدى ، ئال-
دىدىكى بىرنەچچەيلەننىڭ مەغلۇبىيىتى ئۇلارنى يۈرەكئالدى
قىلىپ قويغان ئىدى . ئەكبەرمۇ ئارىسالدىلىق ئىچىدە قالدى . ئۇ ،
خېلى چوڭقۇر ئويلىنىپ ، كۆڭلىدە بۇ سوئالغا قانائەتلىنەرلىك
جاۋاب تاپقان ئىدى . ئىراقنىڭ يېقىنقى زامان ئاتاقلىق شائىرى ۋە
يازغۇچىسى مەرۇف ئەل رۇسەفىنىڭ 30 ـ يىللاردا نەشر قىلىنغان
بىر توپلامىنى ئەكبەر تېخى يېقىندىلا مەدرىسىنىڭ
قىرائەتخانىسىدىن ئېلىپ ، بىرنەچچە كۈنگىچە قىزىقىپ ئوقۇغان
ۋە ئۇستازى سەئىدتاھادىن بىرنەچچە قېيىن نەرسىلەرنى سوراپ
بىلىۋالغان ئىدى . بايا ئېيتىلغان سۆزمۇ ئەنە شۇ توپلامدا بار
ئىدى . لېكىن ئۇ ، دەرھال قول كۆتۈرۈپ ، بۇ سوئالغا جاۋاب
بېرىشنى ئۆزى ئۈچۈن ئانچە لايىق كۆرمىدى ، چۈنكى بۇ مەد-
رىسىنىڭ كونا ئوقۇغۇچىلىرى ئالدىدا يېتىم ئاقساقاللىق قىلىپ ،
ئۇلارنىڭ نەزىرىدە مەنمەنچى ، شەپشەك ئىكەن ، دېگەن يامان
تەسىرات قالدۇرۇپ قويۇشتىن قورقتى . ئەمما ، سەئىدتاھا خۇددى
ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالغاندەك مۇنداق دېدى :

ـــ ھەممىگلار سۆزلەيسىلەر ، قانچىلىك بىلسەگلار
شۇنچىلىك دەگلار . بۇ ، سىلەرنىڭ زېھنىي كۈچۈگلارنى سىناي-
دىغان بىر پۇرسەت !

ئەكبەرنىڭ داۋاملىق ئارىسالدى بولۇپ ، ئېھتىيات
قىلىشنىڭ ئورنى قالمىدى ، سەئىدتاھا بايىقى سۆزلەر بىلەن ئۇنى
خۇپىيانە ئىلھاملاندۇرۇۋاتاتتى . شۇڭا ئەكبەر سۈرىيىلىك بىر
ئوقۇغۇچىنىڭ ئارقىسىدىن رۇخسەت ئېلىپ ، كۆڭلىدە قايتا ـ
قايتا پىشىلدۇرۇپ ئالغان سۆزلىرىنى ئالدىرىماي ، دانە ـ دانە
سۆزلەشكە باشلىدى :

ـــ بۇ سۆز يېقىنقى زامان ئەرەب ئەدەبىياتىنىڭ داڭلىق
ۋەكىلى مەرۇف ئەل رۇسەفىنىڭ 1926 ـ يىلى يازغان « تەپەككۇر

ئەركىنلىكى ئۇچۇن » دېگەن ئەسىرىدە ئېيتىلغان !

ـــ ياخشى ، ياخشى ! ـــ دېدى سەئىدتاھا ئۇنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن رازىمەنلىك بىلەن ، ـــ سو-ئالغا توغرا ، دەل جاۋاب بەردىڭ ، مۇكاپات ساڭا بېرىلىدۇ ، ئوغلۇم ! ـــ ئاندىن ئۇ بەزىلىرى سالپىيىپ ، گۆشىيىپ ۋە بەزىلىرى ئىچى قارىلىق بىلەن ئالىيىپ ئولتۇرغان باشقا ئوقۇغۇچىلارغا رايى قايىتقان نەزەر بىلەن مۇنداق دېدى ، ـــ شۇنچە يىراق ، چەت بىر يۇرتتىن كەلگەن بىر بالا سىلەرنىڭ تىلىڭلارنى ئۆگىنىپ ، يەنە تېخى سىلەردىن يۇقىرىلاپ كەتسە ، سىلەر ئۇيالمامسىلەر ؟ بىلىپ قويۇڭلار ، بىلىم كىمنىڭ قولىدا بولسا ، شۇ كۆچلۈك ، شۇ نوچى ! ئۇنداق ئادەم ھېچقانداق يەردە خارلانمايدۇ ، ئۇ ھەرقانداق زامان ، ھەرقانداق ماكاندا ئەزىز ۋە مۆتىۋەر بولۇۋېرىدۇ ! ...

ئەكىبەر شۇ كۈنى كەچتە ، بۇ خۇشاللىقىنى دادىسىغا يەتكۈزدى . ئاتىخان ئوغلىنىڭ سىناقتا ئۇتۇپ ، مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلىكىدىن قاتتىق سۆيۈندى .

ـــ تېخىمۇ ياخشى ئوقۇ ، ئوغلۇم ! ـــ دېدى ئۇ ئەكبەرنى رىغبەتلەندۈرۈپ ، ـــ ئۇستازىڭ توغرا دەپتۇ ، ئادەمنىڭ زىننىتى ـــ بىلىم ، ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز « كۆچى بار بىرنى يېڭەر ، بىلىمى بار مىڭنى » دەپ بىكار ئېيتمىغان ، مۇكاپات ئالغان 30 رۇپىيە پۇ-لۇڭمۇ ئاز ئەمەسكەن ئوغلۇم ، بىز قەشقەردىن سېتىۋالغان 10 دانە دورغىبەگ تەڭگىسى دېگەن گەپ . سەن ئۇستازىڭنىڭ پېشىغا تېخىمۇ چىڭ ئېسىلىپ ، بىزنىڭ بۇ يەردىن رىزقىمىز كۆتۈرۈلگۈچە ئوبدان ئوقۇۋال ، قۇربان ھېيتقا يەنە ئۈچ ئايدەك ۋاقىت بار .

ـــ يەنە ماڭالمىساق قانداق قىلارمىز ، دادا ؟ ـــ سوردى ئەكبەر دېلىغۇللۇق ئىچىدە ، ـــ بۇ قېتىمقى ھەج ۋاقتى ئۆتۈپ

كەتسە ، يەنە بىر يىل ساقلايدىغان گەپ ...

ئەكىبەر بۇ گەپلەرنى دادىسىنى چېكىپ بېقىش ئۈچۈن دېگەن ئىدى . ئۆز كۆڭلىدە بولسا ، بۇ يەردە قانچىلىك كۆپ ساقلىسىمۇ ئەمدى قورقمايتتى ، زېرىكمەيتتى . چۈنكى ، ئۇ ھازىر ئىللىق ماكان ، ياخشى ئۇستاز ، ئوبدان ئوقۇش شارائىتىغا ئىگە بولۇپ قالغان ئىدى ، مەدرىسە تېخى ئۇنى يەكلىمەي ياخشى كۆرىدىغان بىرمۇنچە ساۋاقداشلىرى بار ئىدى .

ــ يەنە بىر ـ ئىككى ئايغىچە ئەرەب كونسۇلخانىسىدىن خەۋەر بولماي قالسا ، ــ دېدى ئاتىخان قاشلىرىنى يىمىرىپ ، كۆزلىرىنى ئويچان قىسقان ھالدا ، ــ يۈك پاراخوت خوجايىنلىرىنى سېتىۋېلىپ بولسىمۇ ، بۇ يەردىن كەتمىسەك بولمايدۇ ، شۇنچە ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ ، بەيتۇللانىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە ئارقىمىزغا يانساق ، مەھشەر كۈنى ئاللاتائالاغا نېمىدەپ جاۋاب بېرىمىز ؟ پۇلىمىز يېتىشمىدى ، ئىرادىمىز بوشاپ كەتتى ، دەيمىزمۇ ؟ ئىنشائاللا ، بۇ قېتىمقى ھەرىكىتىمىزنىڭ بەرىكىتى ياخشى بولۇۋاتىدۇ . چىقىمنى تۆلەپ ، يەپ ـ ئىچىپ ، يەنە ئاز ـ تولا ئېشىنىۋاتىمىز . بۇمۇ ئاللاتائالانىڭ بىزگە قىلغان شاپائىتى ، ئەگەر ئۇ بىزنى ئۆز ئۆيىگە چاقىرمىغان بولسا ، مۇشكۈللىرىمىز نىمۇ بۇنداق ئاسان قىلمىغان بولاتتى ! ...

ــ ھە راست ، دادا ، ــ دېدى ئەكبەر بىر ئىشنى ئېسىگە ئالغاندەك ، ــ كونسۇلخانىدىكى ھېلىقى مۇھەممەد ئىبنى جەئفەرنىڭ ئوغلى فەھەت بىلەن دوست بولۇپ قالدىم ، ئۇ مەدرىسە ئوقۇيدۇ . تۈنۈگۈن فەھەتنىڭ دېيىشىچە ، دادىسى ئۈچ كۈننىڭ ئالدىدا مۇھىم ئىش بىلەن ئەرەبىستانغا كېتىپتۇ . ئۇ ، مېڭىشتىن بۇرۇن ، سەئىدتاھا ئۇلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ بىزنىڭ ئىشىمىز توغرىسىدا سۆزلىشىپتۇ . فەھەتنىڭ ئېيتىشىچە ، دادىسى سەئىدتاھاغا بۇ قېتىم ۋەتەنگە بارغاندا بۇ ئىشنى چوقۇم ھەل قى-

لـــمەن ، ئۆتكەندە بىزنىڭ يوللىغان يوللانمىمىز مەلىكنىڭ قولىغا تـەگـمـىگەندەك قىلىدۇ ، مەن بېرىپ سۈرۈشتە قىلىمەن ، دېگەن ئوخشايدۇ ! ...

بـۇ خـەۋەر ھەرھالـدا ئاتىخان ئۈچۈن يېڭى ۋە ئۈمىدلىك خەۋەر بولدى .

ـــ خـۇدايـىم دېگىنىدەك بولار ! ـــ دېدى ئۇ خۇشال بو-لۇپ ، ـــ غېرىب ـ مۇساپىرنىڭ غېمىنى ئاللا ئۆزى يەيدۇ !

ئون بىرىنچى باب

ئۈمىد ساھىلى

1

ئاتىخان تۇرغان ئۆيگە بويى ئېگىز ، غولى كەڭ ، ساقىلى شالاڭ بىر ئەرەب كىرىپ كەلدى . ئۇنىڭ چىراي - تۇرقىدىن قىرىق ياشلاردا ئىكەنلىكى مەلۇم ئىدى . ئۇ ، يالاڭئاش بولۇپ ، ئۇچىسىغا ئاق ماتادىن تەييارلانغان كەڭ يەكتەكنى يېپىنىۋالغان ئىدى . ھېلىقى ئەرەب يەكتىكىنىڭ بىر قىسمىنى بوينىغا ئورىۋالغان ، بىر قىسمىنى بولسا ، ئىسسىقتىن ساقلىنىش ئۈچۈن بېشىغا ئارتىۋالغان ئىدى .

— مېنىڭ ئىسمىم مەسرۇھ ، — دېدى ئۇ ئەدەپ ۋە مۇلايىملىق بىلەن ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ ، — مېنى بۇ يەرگە ئەرەب كونسۇلخانىسىدىكى مۇھەممەد ئىبنى جەئفەر ئەۋەتتى ...

مەسرۇھنىڭ سۆزىنى ئەكبەر ئۆرۈپ بەردى ، ئۇ تۇنۇگۈندىن بېرى گال ئاغرىقى بىلەن قىزىتىپ ، مەدرىسكە بارالماي ، دادىسىنىڭ يېنىدا يېتىۋاتقان ئىدى .

— مۇھەممەد ئىبنى جەئفەر ئەرەبىستاندىن كەلدىمۇ ؟ — دەپ ئالدىراپ سوردى ئەكبەر .

چۈنكى ، ئۇنىڭ ئوغلى فەھەت تېخى ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا دادىسىنىڭ قايتىپ كەلمىگەنلىكىنى ئەكبەر گە ئېيتقان ئىدى .

ــ كەلدى ، ــ دېدى مەسرۇھ كېسىپلا ، ــ تېخى ئاخشام قايتىپ كەلدى . ئۇ كىشى سىلەرنىڭ ھەرەمگە بېرىش ئىشىڭلارنى ھەل قىلىپ ، مېنى پاراخوت بېلىتى ئېلىپ بېرىشكە ئەۋەتتى . ھازىرلا بىر ئادەم 400 رۇپىيىدىن تاپشۇرۇڭلار ، بۇ گۈندىن قالماي « ھاجى كەب » گە چىقىپ بېلەت ئالىمىز ، مەن بىلەن بىر ـ ئىككى ئادەم بىللە چىقىسىڭلار بولىدۇ ...

بۇ خەۋەر ھەممەيلەننى خۇشاللىققا چۆمدۈردى ، شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ ئۇزاقتىن بېرى ئىنتىزار بولۇپ ، زارىقىپ ، تەشنالىقتا كۈتكەن ئارزۇ ـ ئارمانلىرى رېئاللىققا ئايلىنىش ئالدىدا تۇراتتى . ئۇلار ئەمدى ئەرەبىستانغا بارىدۇ ، بەيتۇللانى ــ خۇدانىڭ بۇ مۇقەددەس ، يېگانە ئۆيىنى تاۋاپ قىلىدۇ ؛ ھەجەرۋۇلئەسۋەد تېشىنى ئۆپۈدۈۋە ئۇ نامايان قىلىپ تۇرغان ئىلاھىي ھېكمەتلەرنى يۇرىكى بىلەن ھېس قىلىدۇ ؛ زەمزەم بۇلىقىنىڭ ئابىھايات سۈيىنى ئىچىپ ، ھالىدىن كەتكەن كۆڭۈللىرىنى ياشارتىدۇ ! ...

ئاھ ، مەككە ! دۇنيادىكى شەھەرلەرنىڭ ئانىسى ، ئۇلۇغى ! بىز سېنى بەك ئۇزاق كۈتتۇق ، بەك سېغىندۇق . سېنىڭ ھىدايەت قۇياشى كۆتۈرۈلگەن ئاشۇ مۇبارەك جامالىڭنى كۆرىدىغان كۈنمۇ بولىدىكەن ! سەن بەيتۇللانىڭ ماكانى بولۇپلا قالماي ، سەن يەنە تىنچلىقنىڭ يۇرتى ، غېرىب ـ مىسكىنلەرنىڭ پاناھگاھى ، سەن بىزنىڭ نېمەتلىرىمىزنىڭ ، كۈچىمىزنىڭ ۋە ئۈمىدىمىزنىڭ مەنبەسى ! بىز سەندىن ھەمىشە خەيرلىك تەلەپ قىلىمىز ! ...

ئۇلار شۇتاپتا ، ئەنە شۇنداق ھاياجان ۋە ئەقىدە بىلەن

ئۇنسىز ئىدا قىلىۋاتاتتى . بۇ ، ئۇلارنىڭ ئىلاھقا قىلغان نالىسى ۋە ئىلتىجاسى ئىدى !

ئايىغى چىقماس تولا كۆتۈشتىن كۆزىنىڭ قارىقى سىزىلىپ ، دىللىرى قاغجىراپ كەتكەن بۇ ئادەملەرگە تۈيۈقسىز بۇ خۇش خەۋەرنى ئېلىپ كەلگەن مەسىرۇھ گويا جەننەتنىڭ ئەلچىسىدەك يېقىملىق ۋە مۆھتەرەم بىلىنىپ كەتتى . شۇڭا ، ئۇلار نېرى - بېرىسىنى سۈرۈشتۈرمەيلا ، ئادەم بېشىغا 400 رۇپىيىدىن پۇلنى چىقىرىپ ، ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى .

يوغان بىر سومكا پۇلغا ئېرىشكەن مەسىرۇھ خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى شۇنداق تەمكىن ، سالاپەتلىك تۇتۇشقا ئۇرۇنسىمۇ ، لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر گەپ - سۆزلىرىدىن بىر خىل ھودۇقۇش ۋە ئالاقزادىلىك چىقىپ تۇراتتى ، لېكىن بۇنى ھېچكىم سەزمىدى ، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى تۈيۈقسىز كەلگەن بۇ خۇشاللىق ۋە ھاياجاندىن مەستخۇش بولۇپ كەتكەن ئىدى ...

مەسىرۇھ ئاتىخان بىلەن مۇسا داڭقاننى ئەگەشتۈرۈپ ، پاراخوت بېلىتى ئېلىش ئۈچۈن « ھاجى كەب » گە قاراپ ماڭدى . ئەكبەرمۇ بىللە چىقماقچى بولۇۋىدى ، لېكىن ئاتىخان ئۇنىڭ سالامەتلىكىدىن ئەنسىرەپ قالدۇرۇپ قويدى .

بۇگۈن « ھاجى كەب » دە ئادەم ئانچە كۆپ ئەمەس ئىدى ، ئۇلار كۆك خىش بىلەن سېلىنغان ئىككى قەۋەتلىك ئازادە بىر بىنانى ئايلىنىپ ئۆتۈپ ، چەتتىكى بىر ئىشخانىغا كىردى . مەسىرۇھ ئاتىخان بىلەن مۇسا داڭقاننى ئىشخانىنىڭ بىر چېتىدىكى ئۈزۈن ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ ، ئۆزى ئەينەك توساقنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى توشقان كالپۇك ، بۆرە كۆز بىر پاكىستانلىق بىلەن بىرنەرسىلەرنى دېيىشتى ، ئۇلارنىڭ گەپ - سۆز ۋە مۇئامىلىسىدىن بۇرۇنلا تونۇشىدىغانلىقى چىقىپ تۇراتتى .

ئاتـــخـان بىلەن مۇسا داڭقان ئۇ ئىككىيلەندىن كۆز ئۈزمەي ئولـ تـۇرغـان بـولـســمـۇ ، لـېـكـــن ئۇلارنـــڭ نېمە دېيىشنى ، نېمە قـــلـــۇاتقانلىقىنى بىلمەيتتى . بۇ ئىككىيلەننىڭ كۆڭلىدە ، پەقەت بـــىـلەتنىڭ تېزراق ۋە ئوڭۇشلۇق قولغا تېگىشنى تىلەشتىن باشقا خىيال يوق ئىدى .

بـــىـلـەت كـېسىش رەسمىيىتى ئانچە ئۇزاققا بارمىدى ، مەـ ســـرۇھ يوغان كونۇبرتقا سېلىنغان بىر تۇتام بىلەتنى ئەكېلىپ ، ئاتىخان بىلەن مۇسا داڭقاننىڭ قولىغا تۇتقۇزدى .

ـــ مانا بۇ 28 كىشىلىك بىلەت ، ـــ دېدى ئۇ قول ۋە كۆز ئىـشارەتـلـــرى بىلەن چۇشەندۈرۈپ ، ـــ پاراخوت ئۈچ كۈندىن كـېيىن پورتـــتىن قوزغىلىدۇ ، بىلەتـــتە پاراخوتـــنىڭ نومۇرى يېـ زىـقـلـــىق ، ئەمـدى مېنىڭ ۋەزىپەم تۈگىدى ، ھازىرچە سىلەرگە خوش ! ...

ئاتـــخـان بىلەن مۇسا داڭقان شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى تەلـ مـۇرتـكـەن ئاشـۇ بـــىرنەچچە ۋاراق قەغەز بىلەتلەرنى خۇشاللىقتا كـۆزلـــىرىگە سۈرتكۈدەك بولۇشۇپ كەتتى . ئۇلار ئەمدى كاراچـ دىـن جـــددەگـە مـاڭـالايدىغانلىقىغا راستىنلا ئىشەنگەن ئىدى . ئۇلار مـەســـرۇھنىڭ قولىنى قىسىپ ، نۇرغۇن چىرايلىق گەپلەر بـــلـەن رەھمـەت ئېيـتـــىپ ، كۆزى قىيمىغان ھالدا خوشلاشتى . خـوشـلـــىشىپلا ، مەسرۇھنىڭ نەگە غايىب بولغانلىقىنى بىلمەي قـالـدى ، ئۇلارنـــىڭ شـۇ تـاپـتـىكى پۈتۈن ئەس ـ يادى بىلەتنى تېزراق ئاپىرىپ ، ھەمراھلىرىنى خۇشال قىلىشتا ئىدى ! ...

2

مەسـرۇھ خېلى بۇرۇنلا كاراچىدا ئولتۇراقلىشىپ ، ئوردۇ تىلىنى پىششىق ئۆگىنىۋالغان ئەرەب مۇھاجىرى ئىدى .

ئۇ ، نوپۇسى كۆپ ، دۇنيانىڭ ھەممە يەرلىرىدىن ئادەملەر كېلىپ ـ كېتىپ تۇرىدىغان بۇ قاياق ، مۇرەككەپ شەھەرنىڭ كوچا ـ رەستىلىرىدە ئەتىگەندىن كەچكىچە لاغايلاپ يۈرۈپ ، سىرتتىن كېلىپ قالغان ساددا ، نادان ئادەملەرنى قاقتى ـ سوقتى قىلىشقا ئادەتلىنىپ قالغان بىر سایاق ئىدى .

ئەگەر ئاتىخانلار ئەتىسى سەئىدتاھا بىلەن كۆرۈشمىگەن بولسا ، ئۆزلىرىنىڭ مەسرۇھقا ئالدانغانلىقىنى زادىلا بىلمىگەن بولاتتى . ئۇلار ئۆزلىرىگە تۇتىيادەك كۆرۈنۈپ كەتكەن پاراخوت بېلەتلىرىنى يانچۇقلىرىنىڭ ئەڭ ئاستىغا ـــ بىخەتەر ، ئىشەنچلىك يەرلەرگە سېلىپ ، كۈندە بىرنەچچە قېتىم سلاپ يوقلاپ ، پارا-خوتنىڭ ماڭىدىغان كۈنىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈپ تۇرغان بىر ۋاقىتتا ، سەئىدتاھا ئۇلارنى يوقلاپ كېلىپ قالدى . ئۇنىڭ قولىدا ئوردۇچە ۋە ئىنگلىزچە ئىككى پارچە گېزىت بار ئىدى .

ـــ سىلەرگە خۇش خەۋەر ، قېرىنداشلار ! ـــ دېدى ئۇ قولىدىكى گېزىتنى ئۇلارغا يېيىپ كۆرسىتىپ ، ـــ ئەرەبىستان پادىشاھى ئابدۇل ئەزىز سەئۇدى سىلەرنىڭ دەرھال ئەرەبىستانغا قاراپ يولغا چىقىشىڭلارنى تەستىقلاپتۇ ، مانا گېزىتلەردە ئوردۇچە ھەم ئىنگلىزچە قىلىپ ، پادىشاھنىڭ سۆزىنى بېسىپتۇ ، ئۇ زات سىلەرنىڭ ئىرادە ۋە ئېتىقادىڭلاردىن قاتتىق تەسىرلىنىپتۇ . شۇ-ڭا ، سىلەرنىڭ بۇ قېتىمقى ھەجگە ئۇلگۈرۈپ ئەرەبىستانغا بېرىشىڭلارنى ۋە سىلەرنىڭ ھەربىرىڭلاردىن ئېلىشقا تېگىشلىك 500 رىيال① تۈپراق ھەققىنى ئالماسلىقنى قارار قىلىپتۇ ! ...

ئۆي ئىچىنى دەسلەپ ئېغىر سۈكۈت قاپلىدى ، كېيىن ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن خىرتىلدىغان ، ئېسەدىگەن ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى . سەئىدتاھا ئېلىپ كەلگەن بۇ پەۋقۇلئاددە خەۋەر ئۇلارنىڭ ھەممىسنى گويا خۇشاللىق ، ھاياجان ۋە ئىپتىخارلىق

① 500 رىيال ـــ 500 سەر كۈمۈش تەڭگىگە تەڭ كېلىدۇ .

تۇيغۇسى ئارىلىشىپ كەتكەن چوڭ بىر قاينامغا تاشلىۋەتكەندەك ئېسەنگىرىتىپ قويغان ئىدى.

ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كاتتا پادىشاھنىڭ نەزىرىگە چۈشكەنلىكىدىن، ئۇنىڭ چەكسىز ھىممەت - شاپائىتىگە ئېرىشىپ، نۇرغۇن مۇشكۈللۈكلەردىن قۇتۇلغانلىقىدىن خۇشال ئىدى، بۇ خۇشاللىق شۇ تاپتا، ئۇزۇنغا سوزۇلغان مۇساپىر چىلىق دەردىدىن بەللىرى مۇكچىيىپ، يۈز - كۆزلىرى قورۇلۇپ كەتكەن بۇۋاي - مومايدىن تارتىپ، تۇرمۇشنىڭ قېقىل - سوقۇللىرى ئىچىدە پىشىپ يېتىلىۋاتقان ئەڭ كىچىك ئەكىبەرنىڭ كۆزىدە، يۈزىدە ۋە ئۇمىدكە تولغان كۆڭۈللىرىدە نامايان ئىدى!...

ئاتىخان سەئىدتاھانىڭ ياخشى كۆڭلىگە رەھمەت ئېيتىپ، ئاخىرىدا مۇنداق دېدى:

— مۇھەممەد ئىبنى جەئفەر جانابلىرى تۇنۇگۈن بىر ئادەمنى ئەۋەتىپتىكەن، شۇ كىشى بىزدىن پۇل يىغىپ، پاراخوت بېلىتىنى ئېلىپ بەردى، خۇدا خالىسا، ئەتە چۈشتىن كېيىن يولغا چىقماقچىمىز...

— مۇھەممەد ئىبنى جەئفەر بۇ يەردە يوققۇ، — دېدى سەئىدتاھا تەئەججۇپ بىلەن ئاتىخانغا قاراپ، — ئۇ كىشى تېخى ئەرەبىستاندىن قايتىمىغان تۇرسا، بۇ يەرگە كىمنى ئەۋەتىدۇ؟!

ئەكبەرمۇ ھەيرانلىق ئىچىدە ئەھۋالنى چۈشەندۈردى:

— مەسىرۇھ دېگەن بىرسى كېلىپ، ئۆزىنى كونسۇلخانىدىكى مۇھەممەد ئىبنى جەئفەرنىڭ ئەۋەتكەنلىكىنى، ھەربىرىمىزدىن 400 رۇپىيىدىن پۇل يىغىپ، بېلەت ئېلىپ بېرىدىغانلىقىنى دېدى.

— سىلەر پۇل بەردىڭلارمۇ؟ — سوريدى سەئىدتاھا.

— ھەئە، — دېدى ئاتىخان، — بېلەتنىمۇ ئېلىپ بولدۇق.

ـــ قېنى بېلەت ، مەن كۆرۈپ باقاي ! ـــ سەئىدتاها يانچۇقىدىن سەدەپ گەردىشلىك كۆزەينەكنى ئېلىپ تاقىدى ۋە ئاتىخان ئۇزاتقان پاراخوت بېلىتنى قولىغا ئېلىپ سەپسالدى .

بىردىنلا ئۇنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ ، قاپقارا كۆزلىرى قايغۇلۇق تۇس ئالدى .

ـــ ئۇ بەچچىغەر سىلەرنى ئالداپ كېتىپتۇ ! ـــ دېدى سەئىدتاها زەردە بىلەن ، ـــ مانا قاراڭلار ، 210 رۇپىيىلىك بېلەتكە سىلەردىن 400 رۇپىيىدىن يىغۋاپتۇ . يەنە تېخى پاراخوتنىڭ ئاستىدىكى ئەڭ ناچار ئۆيلەر ئىكەن ، ھۇ ، نائىنساب قىزىل كۆز !

ئاتىخان بىلەن مۇسا داڭقانمۇ بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ، خېلىغىچە جىممىدە تۇرۇپ قېلىشتى . ئۇلارنىڭ كۆزلىرى غەزەپ ۋە شۇ غەزەپ تۈپەيلى پەيدا بولغان ئاچچىق ئازاب بىلەن تولغان ئىدى .

ئارىدىن بىرەيلەن خۇددى ئۆزىگە ئۆزى سوئال قويغاندەك سوراپ قالدى :

ـــ مەسىرۇھ دېگەن ساختىپەز بۇ ئىشلارنى نەدىن بىلىۋالغاندۇ ؟

ـــ توغرا ، ئۇ زادى نەدىن بىلىۋالغاندۇ ؟!

ئەمەلىيەتتە ، بۇنداق ئادەملەرنىڭ كىرمەيدىغان تۆشۈكى ، بىلمەيدىغان ئىشى يوق !

ئاشۇ كۈنى تاياجى ئۆزىنى ماشىننىڭ ئالدىغا تاشلاپ ، دېپايىنى قورقۇتماقچى بولغان سورۇندا مەسىرۇھمۇ بار ئىدى . كېيىن مۇھەممەد ئىبنى جەئفەر كېلىپ ، ئۇلارغا تەسەللى بېرىپ ، ھېلىقى ياخشى گەپلەرنى قىلغاندا مەسىرۇھمۇ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ، كۆڭلىنىڭ بىر بۇرجىكىگە سېلىپ قويغان ، كېيىن ۋاقىتتىنىڭ ئۆزىرىشى بىلەن بۇ ئىشلارنى ئېسىدىنمۇ چىقىرىۋەتكەن

ئىدى . ئەمما ئۇ ، تۇنۇگۈن ئەتىگەندە گېزىت كۆرۈۋېتىپ ، سەئۇدى پادىشاھىنىڭ ھېلىقى سۆزىنى كۆرۈپ قالدى ۋە شۇ ھامان ئۇنتۇلۇپ كەتكەن ھېلىقى ئىش گۈپپىدە ئېسىگە چۈشۈپ ، كۆڭلىدە بىر شۇم خىيال باش كۆتۈردى . ئۇ ، ئەتىگەنلىك ناشىتىنىمۇ چالا - بۇلا قىلىپ ، ئەرەب كونسۇلخانىسىغا باردى ۋە ئۇ يەردىن قىينالمايلا مۇھەممەد ئىبنى جەئفەرنىڭ بۇ يەردە ئەمەس ، ئەرەبىستاندا ئىكەنلىكىنى بىلىپ ، ئۇنىڭ نامىنى سۈيىئىستېمال قىلىش نىيىتىگە كەلدى - دە ، ئاۋۋال « ھاجى كەب » گە باردى ، ئاندىن سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ ، ئاتىخانىلارنىڭ بار يېرىنى تېپىۋالغان ئىدى...

— بۇ بەكمۇ ھېيلىگەر ، قۇۋۋ نەرسە ئىكەن ! — دېدى سەئىدتاھا مەسرۇھنىڭ ئالدامچىلىق ماھارىتىگە ھەيران بولۇپ ، — بولمىسا ، مۇنداق چاققان چىقمايتتى . ھېلىقى بېلەت ساتقۇچى بىلەنمۇ بىرلىشۋالغان گەپ ! ئەمما ، ئۇنىڭغا بىرنەرسە دەيدىغانغا ئاساسىمىز يوقتە !

سەئىدتاھا ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويدى . ئۇنىڭ پەرىزى توغرا ئىدى . مەسرۇھ ئەك ئاۋۋال « ھاجى كەب » دىكى ئاشۇ توشقان كالپۇك ، بۇرە كۆز قارىۋايغا گېزىتنى كۆرسىتىپ ، ئۇنىڭ بىلەن ئالدىن كېلىشىپ ، ئۇنىڭغىمۇ ھەر بېلەتتىن 15 رۇپىيىدىن نەپ بېرىشنى پۈتۈشۈۋالغان ئىدى . شۇنداق قىلىپ ، بېلەتچى يېرىم سائەتكە يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە 420 رۇپىيىگە ، مەسرۇھ بولسا ، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئارىلىقتا پەيدا بولغان ھارام نىيىتى بىلەن 4900 رۇپىيىگە ئىگە بولۇپ ، شەھەرنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدا غايىب بولغان ئىدى .

— ھېلىمۇ شۇكرى ، — دېدى ئاتىخان ھەمراھلىرىنىڭ كۆڭلىنى پاراكەندە قىلماسلىق ئۈچۈن ئۆز - ئۆزىگە تەسەللى بېرىپ ، — بېلەت يالغان ئەمەسكەن ، خۇدا بۇيرۇسا ، ئەتە يولغا

چىقىپ كەتسەكلا ، كۆڭۈل دىشۋارچىلىقلىرىمىزمۇ كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ !

ـــ « توخۇ قونداققا چىققاندا ھەممىنى ئۇنتۇيدۇ » دېگەن شۇدە ! ـــ دېدى مۇسا داڭقان ئۇنىڭ سۆزىگە ئۇلاپلا .

ئازراق يۇمۇرلۇق تۈس ئالغان بۇ سۆز كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدىكى غەشلىكلەرنى بىر مەھەل كۆتۈرۈۋەتتى .

3

ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن قۇياش كۆزلەرنى چاقاتتى ، ئۇنىڭ تېگىدىكى كەڭ دېڭىز بولسا ، خۇددى ماگما سۈيى يېيىلغاندەك ، ۋىل ـ ۋىل يېنىپ تۇراتتى . قۇياش ئۇيۇقتىن كۆتۈرۈلگەنسېرى دېڭىزنىڭ بىپايان كەڭلىكىدە شۇنچىلىك نەپىس ، شۇنچىلىك يېقىملىق بىر زەڭگەر يورۇقلۇق پەيدا بولۇپ ، ھېلىراقتا لەيلەپ يۈرگەن سۈس تۇمانلارنىمۇ پاك ـ پاكىز تارقىتىۋەتتى .

ئەكبەر دېڭىزدىن كۆزىنى ئۈزەلمەي قالدى ، قارىغانسېرى كۆڭلىمۇ ئاشۇ بىپايان تىنىق سۈدەك يەڭگىل مەۋج ئۇراتتى ...

ئادەم دېڭىزغا ھەرقانچە قارىسىمۇ زېرىكمەيدۇ ، كۆڭلىگە تەگمەيدۇ . ئۇ ، ئادەمنىڭ كۆزى ئالدىدا ھەر سائەت ، ھەر دەقىقىدە بىر خىل رەڭ بىلەن ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ . ئۇ ، بەزىدە سېنىڭ ئالدىڭدا تىنچ ، رايىشلىق بىلەن ئاققا مايىل زەڭگەر رەڭ ئېلىپ ، جىممجىت سوزۇلۇپ ياتىدۇ ؛ بەزىدە كۆك ، يالقۇنلۇق رەڭ بىلەن ئېگەر ـ ئېگەر بولۇپ تۇرۇلۇپ ئوينايدۇ ؛ بەزىدە سالقىن شامال ئاستىدا تۇن قارا بولۇپ ، يۇگى تەتۇر ئۆرۈلگەندەك ، ھۇرپەك ـ ھۇرپەك بولۇپ قالىدۇ ؛ بەزىدە تۇيۇقسىز بوران كۆتۈرۈلىدۇ ، بۇنداق چاغدا ، ئۇمۇ بىردىنلا ئەلپازىنى ئۆزگەرتىپ ، قەھرلىك تۈسكە كىرىدۇ ، بوران چوڭ ـ چوڭ دولقۇنلارنى كۆتۈرۈپ كې-

لىپ ، غەزەبلىك گۈرگىرەيدۇ ، ئۇنىڭ ئەكىس سادالىرىدىن تولغانغان تىنچ ھاۋا جاراڭلايدۇ ، شىددەت بىلەن چاچرىغان سۈلارنىڭ تامچە ـ بۇژغۇنلىرى نەچچە غۇلاچ ئېگىزلىككە كۆتۈرۈلۈپ ، ئۇ يەردە نېپىز تۇمان پەيدا قىلىپ ، خۇددى ئاپئاق يىپەك پۆپۈكلەرگە ئوخشاش ئېسىلىپ تۇرىدۇ ...

بوران توختىغاندا بولسا ، ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ ئەسلىدىكى سۆيۈملۈك ھالىتىگە قايتىپ كېلىدۇ ، ئوچۇق ئاسماندا بېلىقچى قۇشلار پەيدا بولۇپ ، دېڭىز بىلەن سۆيۈشۈپ ، ئەركىلىشىپ ئويناپدۇ ، چىرايلىق تىللىرى بىلەن چىرىقلىشىپ ، ئاسمان بىلەن دېڭىز گىرەلىشىپ كەتكەن بۇ چەكسىز بوشلۇقتا بىر خىل تىنچ ۋە خۇشال ھايات سىمفونىيىسىنى پەيدا قىلىدۇ ! ...

مانا شۇ دېڭىزدا ـــ بەزىدە بوران ـ دولقۇنلار بىلەن ئېلىشىپ ، بەزىدە تىنچ ـ ئاسايىشلىق ئىچىدە راھەتلىنىپ ئۈزۈپ كېتىۋاتقان كونا پاراخوتقا مانا بۇگۈن 13 كۈن بولدى . بۇ جەريانىدا ، دېڭىز سەپىرىنى تۈنجى قېتىم بېشىدىن ئۆتكۈزۈۋاتقان بەزىلەر دەسلەپ قىزىققان ، دېڭىزنىڭ جەلپكار سىرلىق ھادىسىلىرىگە مەپتۇن بولۇپ ، بىرنەچچە كۈننىڭ قانداق ئۆتكەنلىكىنى سەزمىگەن بولسىمۇ ، لېكىن ئۇلار ۋاقىت ئۇزارغانسېرى چېكى كۆرۈنمەيدىغان بۇ تۇگىمەس سەپەرنىڭ ھەمىشە بىر خىلدا تەكرارلىنىۋېرىدىغان كۆرۈنۈشلىرىدىن زېرىكىشكە ، بىزار بولۇشقا باشلىدى . ئون نەچچە كۈنگىچە ئۇلارنىڭ يۈقىرىغا قارىسا كۆرىدىغىنى ئاسمان ، تۆۋەنگە قارىسا كۆرىدىغىنى سۇ بولغاچقا ، ئەمدى بۇلارنى كۆرۈشىنمۇ ، ئويلاشنىمۇ خالىمايدىغان بولۇپ قالدى . شۇ تاپتا ، ئۇلار گويا ۋەھىمە ۋە خۇشاللىق ، ئەندىشە ۋە ھاياجان ئارىلىشىپ كەتكەن چوڭ بىر قاينامغا چۈشۈپ قېلىپ ، ئۇنىڭدىن زادىلا چىقالماي پىرقىراپ يۈرگەن ئادەمدەك ، كۆڭۈلسىز ھېسسىياتقا چىرمىلىپ قالغان ئىدى . بۇنى ئاز دېگەندەك ،

بەزىلەر دېگىز سەپىرىگە ماسلىشالماي ، بېشى قايىدىغان ، كۆگلى ئېلىشىدىغان ، كەچكىچە بېلىق يېگەچكە ، بېلىقنى كۆرسە سەسكىنىدىغان بولۇپ قالغان ئىدى .

هازىر ئەكىبەرمۇ تۇرۇپ - تۇرۇپ بېشى قېيىپ قەي قىلاتتى ، بۇنداق چاغلاردا پاراخوت سەھنىسىگە چىقىپ سەيلە قىلغۇدەك ماداری قالماي ، ئاستىنقى قەۋەتتىكى ئاشۇ پاسكىنىچىلىق ، سىپىقچىلىق قاپلاپ كەتكەن ئوپچە ئۆيلەردە دىمىقىپ ھاسىراپ ياتاتتى . بۇنداق زېرىكىشلىك چاغلاردا ئۇنىڭغا بىردىنبىر ئەمەك بولىدىغان نەرسە ، پاراخوت خادىملىرىنىڭ دېگىزغا تور تاشلاپ ، سۈزۈپ قويغان رەڭگارەڭ بېلىقلىرىنى تاماشا قىلىش ئىدى . ئەكبەر ئۆز يۇرتىدا بىر خىل رەڭدىكى پاقا باشلىق ، سازاڭسىمان بېلىقلارنىلا كۆرگەچكە ، دېگىزدىن چىقىدىغان بۇنداق خىلمۇخىل ، رەڭمۇرەڭ بېلىقلارغا قاراپ ھەيران بولاتتى . ئەكبەرنىڭ كۆز ئالدىدا پىلتىڭشىپ يۈرگەن بەزى بېلىقلار خۇددى رەسسام ئۇنىڭ تېنىنى بۆلەكلەرگە بۆلۈپ ، ئاق ، قارا ، كۆك ، يېشىل ، سېرىق رەڭلەر بىلەن بويىپ قويغاندەك ، شۇنداق رەڭدار ھەم پارقىراق ئىدى . ئۇ ، بەزىدە بۇنداق بېلىقلارنى پىشۇرۇپ يېيىشنى ئەمەس ، بەلكى بېلىقداندا بېقىپ ، كېيىن يۇرتقا ئاپارغاندا ، دوست - بۇرادەرلىرىگە كۆرسىتىپ ، تەبىئەتنىڭ بۇنداق ئاجايىپ مۆجىزاتلىرى توغرىسىدا سۆزلەپ بېرىشنى ئويلاپ كېتەتتى ...

پاراخوت ھازىر قىزىل دېگىزدا كېتىۋاتاتتى . ھەجگە بارغانلار « شور دەريا » دەپ ئاتاپ ئادەتلىنىپ كەتكەن بۇ سىرلىق دېگىز بۇرۇندىنلا ساددا كىشىلەرنىڭ قەلبىدە بىر خىل مۇقەددەسلىككە ۋە ۋەھىمىگە سىمۋول ئىدى .

« مۇشۇك ئۆلتۈرگەنلەر بۇ يەردە سۇغا تاشلىنىپ ، لەھەڭلەرگە يەم قىلىنمىسا ، پاراخوت توختاپ قالىدۇ ! »

مانا بۇ ، ئەزەلدىن ھەجگە بارغانلارنى قورقۇتۇپ ، ۋەھىمىگە سېلىپ كەلگەن رىۋايەتسىمان بىر پەتىۋا ئىدى . ھەر-قانداق ئادەم بۇ يەرگە كەلگەندە ، مۇشۇ ئىشنى ئويلىماي ، ئەندىشە قىلماي تۇرالمايتتى .

مانا بۇگۈن ئەتىگەندىلا ، « شور دەريادا كېتىۋاتىمىز ! » دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغان ئەكبەرنىڭ خىيالىغا ئاشۇ ئىش چۈ-شۈپ ، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى سۈرلۈك بىر ئەندىشە چىرمىۋالدى . چۈنكى ، ئەكبەر ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا ، ئاغىنىسىنىڭ كەپتىرىنى يەۋالغان ئوغرى مۇشۇكنى تۇتۇپ ، ئاغىنىسى بىلەن بىرلىكتە ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن ئىدى ...

ئەكبەر بۇ ئىشلارنى ئويلاپ قاتتىق ساراسىمگە چۈشتى ، پۈتۈن بەدىنىگە قورقۇنچ ۋە ئەنسىزلىك تىترىكى ئولاشتى . ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ ، كۆز قارىچۇقى ۋەھىمىدىن كېڭىيىپ كەتتى . ئاتىخان ئەكبەرنى « يەنە شۇ بېشى قېيىپ ، كۆڭلى بىئارام بولۇۋاتقان ئوخشايدۇ » دەپ ئويلاپ ، ئۇنىڭغا ئىلھام بەرمەكچى بولدى :

— ئوغلۇم ، غەيرەت قىل ! پات ئارىدا بەيتۇللاغا يېتىمىز ، زەمزەم سۈيىنىڭ تامچىلىرى روھىڭنى ياشارتىپ ، دەردىڭگە شىپا بولىدۇ !

ئەكبەر « راست دادا ، شۇنداق » دېگەن مەنىدە بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى ، لېكىن كۆڭلىدىكى ھەقىقىي ئەندىشىلىرىنى دادىسىغا ئېيتىشقا پېتىنالمىدى ، چۈنكى دادىسى بۇنى ئاڭلىسا ، ئۇنىڭدىن رەنجىشى ۋە ئۆزىدىنمۇ بەكرەك بىئارام بولۇشى تۇرغان گەپ ئىدى ، چۈنكى بۇنداق ساددا ئېتىقادقا ئۇمۇ ئىشىنەتتى ! ...

ئەكبەر خىيالىدا ، كۆڭۈلسىز ئىش مانا يۈز بېرىدۇ ، ئەنە يۈز بېرىدۇ ، دېگەن ئەندىشە ، ۋەسۋەسە بىلەن ھېلىقى سىبىق ، تىنچىق ئۆيدىن سىرتقا چىقماي ئىككى كۈننى ئۆتكۈزۈۋەتتى ،

ئۇچىنچى كۈنى چۈشتىن كېيىن ، پاراخوت سەھنىسىدە ئاللا - چۇقان كۆتۈرۈلگەن ئاۋازلار ئاڭلاندى . ئەكبەر چۆچۈپ كەتتى ، « ھەممە ئىش تۈگىدى » دېگەن مۇدھىش خىيال بىلەن چىرايى تاتىرىپ ، ئەلەم ۋە ھەسرەتتىن يىغلىغۇدەك بولدى ، ئاغزى بىرەر ئايەتنى ئوقۇشقىمۇ كەلمەي ، لەۋلىرى پىر - پىر ئۇچتى ...

— ئوغلۇم ، خۇش خەۋەر ! جىددەگە كەلدۇق ...

ئاتىخاننىڭ سىرتتىن يۈگۈرۈپ كىرىپ قىلغان بۇ گەپ-لىرى ئەكبەرگە گويا چۈشىدەك غۇۋا ۋە ئېنىقسىز ئاڭلاندى .

— ئەكبەر ، نېمە بولدۇڭ بالام ! ؟ — ئاتىخان ئۇنىڭ چىرايىغا ، خۇنسىز كۆزلىرىگە قاراپ قورقۇپ كەتتى ، — بىر يېر-رىڭ ئاغرىۋاتامدۇ ؟

— ياق ، دادا ... — دېدى ئەكبەر زەئىپ ، مىسكىن ئاۋازدا ، — ئۆزۈمچە شۇنداق ...

— بولدى ، ئەمدى غەيرەت قىلىپ ئورنۇڭدىن تۇر ، ئوغلۇم ! جىددەگە كەلدۇق ، ئازابلىق ئۈزۈن سەپەر تۈگىدى ، خۇدا بىزنى مۇراد - مەقسىتىمىزگە يەتكۈزدى ! ...

ئەكبەر شۇندىلا ئېسىگە كېلىپ ، ئۇلۇغ - كىچىك تىندى ، گويا ئاشۇ بىر تىنىق بىلەن نەچچە كۈندىن بېرى پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ۋەھىمىگە سالغان غەم - ئەندىشىلەر ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ ، بۇلۇتلار ئارىسىغا سىڭىپ كەتكەندەك ، ئۇ يەڭگىل ۋە ئازادە بولۇپ قالدى ، لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ ، دادىسى بىلەن بىللە پاراخوتنىڭ كەڭ سەھنىسىگە چىقتى . ھەممە ئادەم ئۇ يەردە خۇشاللىق ۋە ھاياجان بىلەن قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ ، يىراق سا-ھىلغا قاراپ تۇراتتى . ئەكبەرنىڭ كۆز ئالدىدىمۇ ھاياتلىق نىشانى بولغان ئېگىز - پەس بىنالار بىلەن سۇس ئىس - تۈتەك قاپلىغان بىر ئاۋات شەھەر نامايان بولدى . مانا بۇ ، ئۇلار 17 كۈندىن بېرى كۆرۈشكە ئىنتىزار بولغان ھاياتلىق ساھىلى ، ئۇزاقتىن بېرى

تەشنالىقتا كۆتكەن ئۈمىد ساھىلى ئىدى !...

ئۇلار جىددە پورتىدا نەچچە كۈندىن بېرىكى ھارغىنلىقلىرىنى ئۇنتۇپ ، خۇشال ۋە تېتىك ھالدا پاراخوتتىن چۈشتى . ئەمما بىرنەچچە قەدەم ماڭا - ماڭمايلا ، ئۆگى قارا ، چىرايى سۈرلۈك ، ئادەمگە بىر خىل گۇمانىي نەزىرى بىلەن قارايدىغان ، قولىدا قورالى بار ، ماش رەڭ كىيىملىك ساقچىلارنىڭ قامال قىلىشىغا ئۇچرىدى ، ئۇلارنى يىغىپ ئەكېلىپ ، چوڭ بىر قورۇغا سولىدى . ساقچىلارنىڭ ئارىسىدىكى ئېگىز بوي ، شاپ بۇرۇتلۇق ، تاپانچا ئاسقان بىرسى ئۇيغۇرچىنى چالا - پۇلا سۆزلەيدىغان مۇھەممەد سۈمەر ئىسىملىك بىر تۈرك تىلماچنىڭ يارىدىمىدە مۇنداق دېدى :

— سىلەر ئاللانىڭ ئۇلۇغ بەيتىنى تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن بۇ مۇقەددەس زېمىنغا كەلدىڭلار ! ئاللانىڭ نەزىرى چۈشكەن بۇ يۇرتنىڭ ئېسىللىقىدىن سازلىقتا ياشايدىغان لەگلەك قۇشمۇ بۇ يەرگە كەلسە ، ئۇزۇنغا قالماي لاچىنغا ئايلىنىدۇ ! ...

پات - پات بۇرۇتلىرىنى تولغاپ ، گىدىيىپ تۇرغان بۇ ساقچى باشلىقىنىڭ سۆزى ئەكبەرگە بىرئاز غەلىتە تۇيۇلدى ، غۇرۇرىغا تەگكەندەك بولدى . ئۇنىڭ قارىشىچە ، بۇ دۇنيادا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېرىنى ، « ۋەتەن » دەپ ئاتالغان ئاشۇ مۇبارەك يۇرتىنى سۆيمەيدىغان ، سېغىنمايدىغان ئادەم يوق ئىدى . يۇرتىنى ئۇنتۇغان ، كۆڭلىدە يۇرت سۆيگۈسى بولمىغان ئادەم ئۈچۈن بۇ دۇنيادا مۇقەددەس نەرسىمۇ يوق ئىدى . ئەمما ئۇ ، ھەرقانداق ئىنسان بالىسىنىڭ يۇرىكىدە ، قەلبىدە ساقلىنىدىغان ئەڭ بۈيۈك ، ئەڭ يېگانە ۋە ئەڭ پىنھان تۇيغۇ ئىدى ! شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن ، ساقچى باشلىقىنىڭ مۇنداق ئاشكارا ماختانچاقلىقى ئۇنىڭغا بەكمۇ تېتىقسىزلىق بولۇپ تۇيۇلدى ، شۇ ھامان ئەكبەر كۆڭلىدىن : «بىزنىڭ يۇرتىنىڭ ئېسىللىقىدىن لاچىنلارنى سوقۇۋېتىدىغان شۇڭقارلار ئۈچۈپ چىققان ! » دېگەن پىكىرنى

ئۆتـكـۈزۈپ ، ساقچى باشلىقىغا دەۋېتەي دېدىيۇ ، لېكىن يەنە نېمە ئۈچۈندۇر ئۆزىنى بېسىپ ، جىم تۇرۇۋالدى . ساقچى باشلىقى يەنە شۇنداق ھاكاۋۇرلۇق بىلەن گېپىنى داۋام قىلدى :

ـــ ئەگەر سىلەر مەككىگە تېزراق بېرىپ ، بەيتۇللانى تاۋاپ قىلىشنى ئويلىساڭلار ، بۇ يەردىن 40 رىيالدىن ① پۇل تاپشۇرۇپ چىقىسىلەر . 40 رىيالدىن پۇل تاپشۇرمىغانلارنى بۇ يەردىن چىقارمايمىز !

شۇنچە جاپالارنى تارتىپ ، مىڭ بىر مۇشەققەتتە بۇ يەرگە ئاران يېتىپ كەلگەن ئورۇق ئات ئادەملەر ئۈچۈن ، بۇ كۈتۈلمىگەن سېلىق ناھايىتى ئېغىر تۇيۇلدى . ئۇلار خېلى ئاچچىق زەردە بىلەن :

ـــ پادىشاھ بىزدىن تۈپراق ھەققى ئېلىشنى كەچۈرۈم قىلغان ، سىلەر بۇ پۇلنى نېمىگە ئالىسىلەر ؟! ـــ دەپ غوۋغا قىلىشتى .

ـــ تۈپراق ھەققى دېگەن ئاز پۇل ئەمەس ! ـــ دېدى ھېلىقى ساقچى باشلىقىمۇ چالۋاقاپ ، ـــ ئۇنى ئالامدۇ ـ ئالمامدۇ ، كېيىن كۆرىسىلەر ، بىزنىڭ ئالىدىغان 40 رىيالىمىز پورتتىن چىقىش رەسمىيەت پۇلى . بۇنى بەرمىسەڭلار مۇشۇ يەردە يېتىۋېرىسىلەر !

كىممۇ بەيتۇللانىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە ، ئۇنى تاۋاپ قىلىشنى ئويلىماي ، سىرتتا قېلىشنى خالىسۇن ؟! ئۇلارنىڭ يۇرتتىن چىقىپ ، بىر يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتتىن بۇيان تارتىپ كېلىۋاتقان جاپا ـ مۇشەققەت ، ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرى پەقەتلا ئاشۇ ئىش ئۈچۈن ئەمەسمىدى ! ؟ ئۇلار ساقچى باشلىقى بىلەن زاكونلىشىپ ، ئاۋارە بولۇشنى خالىمىدى ، قاچانمۇ قورال تۇتقانلار بىلەن ئاددىي پۇقرالار تەڭ بولۇپ باققان !

---

① 40 رىيال ـــ 40 سەر كۈمۈش تەڭگىگە تەڭ .

ئۇلار خۇددى يۇرەكلىرىنىڭ قات ـ قېتىدىن سۇغۇرۇپ ئالغاندەك ، 40 سەردىن تەگگىنى ئېلىپ تاپشۇرۇپ ، يۇ يەردىنمۇ قايتىپ چىقتى . ئەمدى ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئەرەبىستاننىڭ يۇرىكى ھېسابلانغان مەككە قۇچاق ئاچقان ئىدى ! ...

ئىككىنچى قىسىم

قۇياش سۈپىگىدىكىلەر

بىرىنچى باب ـ

تاۋاپچىلار

1

ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا ئىسسىقتىن ھۆپۈلدىگەن ئاتەش زېمىن، كۆيۈك تاغ، قاقاس چۆل ۋە پايانسىز جەزىرە قۇچاق ئاچتى.

قۇياش گويا مۇشۇ زېمىندىن كۆتۈرۈلۈپ، يەنە مۇشۇ زېمىنغا پاتىدىغاندەك كۆرۈنەتتى...

مۇسۇلمانلارنىڭ نەزىرىدىكى بۇ مۇبارەك زېمىنغا ئاياغ بېسىش بىلەن تەڭ، ئۇلارنىڭ دىمىغىغا پەقەت مۇشۇ تۇپراققىلا خاس بولغان، ئادەمنى تەشنالىقتا قىينايدىغان قۇرغاق، ئىسسىق، ساپ چۆل ھىدى ئۇرۇلغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا دالىيىپ ياتقان بۇ ئاتەش زېمىندا نە بىر ھاياتلىقتىن دېرەك بېرىدىغان ئالىقانچىلىك يېشىللىق، نە بىر شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرىدىغان بىر لەكچىلىك سۇ يوق ئىدى. ئادەمنىڭ كۆز ئالدىدا چوقچىيىپ تۇرغان گىياھسىز كۆيۈك تاغ كىشىگە گويا قىزىق تۇپراقتىن قايناپ چىققان، ھاياتلىق تىنىقى ئۈزۈلگەن قوقاس ئۇيۇتمىلىرىغا ئوخشاش كۆرۈنەتتى، ئۇنىڭ رەڭگىمۇ قوقاستا پۇچىلانغان تاش - تۇپراقتا ئوخشاش گىل رەڭگىگە ئۆزگىرىپ كەتكەن ئىدى...

ئۇلار تۆگە بىلەن ئۇچ كۈن يول يۈرۈپ ، مەككىگە ئالتە مىل كېلىدىغان سەرىق دېگەن يېزىغا كەلدى . بۇ يەر مەككە تاغلىرىغا يېقىن ئىدى .

ئۇلار بۇ يەردە بىر كۈن ئارام ئېلىپ ، ئەتە يېڭى روھ ، يېڭى قىياپەت بىلەن مەككىگە كىرمەكچى بولۇشتى .

ئايالار قولمۇقول تۇتۇش قىلىپ ، چۈشلۈك غىزا ئۈچۈن يوغان بىر قازان پولۇ ئەتتى . ئۇلار پولۇنى دۈملەپ قويۇپ ، قاچا ـ قۇچىلارنى تەييارلاش ئۈچۈن چېدىرلارغا كىرىپ كەتتى . شۇ چاغدا ، ئۇلار ئويلىمىغان بىر ئىش يۈز بەردى : تاغ قاپتىلىدا خۇددى تاشلار ئارىسىدىن ئۈنۈپ چىققاندەك تۈيۈقسىز ئىككى ئادەم پەيدا بولدى . ئۇلارنىڭ ئۈستۈبىشى جۇلدۇر كېپەن ئىدى ، ئۇچىسىغا ئۇزۇن ماتا كۆڭلەك كىيىپ ، بېشىنى بىر پارچە ئەسكى لاتا بىلەن ئورىۋالغان ئىدى . ئۇلار تاغ قاپتىلىدىن چۈشۈپ ، ئەتراپقا ئەلەڭلەپ قارىدى ، ئاندىن ئۇدۇل قازان ئېسىلغان يەرگە قاراپ يۈگۈرۈپ كەلدى . شۇ ئىشچە ھېچكىم چېدىردىن چىقمىدى ، ئەرلەر پولۇنىڭ ھىدىنى پۇراپ ، قاچان ئالدىمغا كېلەركىن ، دېگەن تەمە بىلەن كۈتۈپ يېتىشاتتى ، ئايالار بولسا قاچا ـ قۇچا تەييارلاش بىلەن ئاۋارە ئىدى . بىر ھازادىن كېيىن ئۇلار چېدىردىن چىقىپ ، قاچا ـ قۇچىلارنى كۆتۈرگەن ھالدا قازان بېشىغا كەلگەندە ، ئوچاقتا قازان يوق ئىدى ، ئايالار دەسلەپ ھەيران بولۇپ ، ئېسەنگىرەپ قالدى ، كېيىن كۆڭۈللىرىگە ئاللىقانداق سىرلىق خىيالار كېلىپ ، قورقىنىدىن سۈر بېسىپ كەتتى ! ...

ئايالارنىڭ ئالىتاغىل ۋارقىرىغان ئاۋازلىرىنى ئاڭلاپ ، ئەرلەرمۇ چېدىردىن چىقتى . بۇ چاغدا ، ھېلىقى ئىككىسى بىر قازان پولۇنى كۆتۈرۈپ ، تاغنىڭ خېلى ئېگىز يېرىگە چىقىپ بولغان ئىدى . ئۇلار قازاننى يوغان بىر پارچە تاشنىڭ ئۈستىگە

قویدی ، بىردەمدە ئۇلار يەتتە ـ سەككىز ئادەم بولدى ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يېرىم يالىڭاچ بالىلارمۇ بار ئىدى . ئۇلار قازانىنىڭ ئاغزىنى ئاچتى ، پولۇنىڭ مەززىلىك پۇرىقى ئەتراپقا تارىدى ، ئاشنىڭ ئۈستىگە بېسىلغان داغلىما گۆش كۆن نۇرىدا ۋىلىلداپ ئادەمنىڭ ئاغزىغا سېرىق سۇ يىغاتتى . ئۇلار قازانىنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى ، يەگلىرىنى شمايلىدى ۋە خۇددى ئۆز ئۆيىدە ئەتكەن پولۇدەك ، قازانىنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىدىن ئاچ كۆزلۈك بىلەن ھۇزۇرلىنىپ يېيىشكە باشلىدى ! ...

ئۇلارنىڭ ئادەمنىڭ كۆزىچە قىلىۋاتقان بۇ يولسىز قىلىقى بىرنەچچەيلەننىڭ زىتىغا تەگدى ، ئۇلار كۆپكۈندۈزدە ئۆزلىرىنىڭ رىزقىغا چاڭگال سالغان بۇ بۇلاڭچىلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىش ئۈچۈن تاش ـ توقماقلارنى كۆتۈرۈپ ، تاغ تەرەپكە يوپۇرۇلۇپ كەلدى ، لېكىن ئاتىخان ئۇلارنى توستى .

ـــ ئۇنداق قىلماڭلار ، بۇ ئاش ئاشۇلارنىڭ رىزقى ئىكەن ! بۇ دۇنيادا ھېچكىم ـ ھېچكىمنىڭ رىزقىنى يېيەلمەيدۇ !

شۇ ئارىلىقتا ، ئەكبەر ۋارقىراپ تۇرۇپ ئۇلاردىن سورىدى :

ـــ ھاي ـ ھاي ! ... سىلەر نېمە ئادەملەر ؟

ـــ بىز مۇشۇ تاغنىڭ پۇقرالىرى ! ـــ دېدى بىرسى بەلەن ئاۋازدا ، ـــ بۇ يەردە چارۋا باقىمىز ...

ـــ سىلەر نېمە ئۈچۈن بىزنىڭ تامىقىمىزنى ئەكېتىـ سىلەر؟ ـــ دېدى ئەكبەر قولىنى كاناي قىلىپ ۋارقىراپ ، ـــ ئەمدى بىز ئاچ قالمامدۇق ؟!

ـــ رىزىق غايىب دېگەن شۇ ! ـــ دېدى ھېلىقى ئادەم ھېچ ئىش بولمىغاندەك پەرۋاسىزلىق بىلەن ، ـــ ئۆزۈڭلار ياغ پۇرىتىپ بىزنى چاقىرىپ كەلدىڭلار ! خۇدايىم بىزنى ئاچ قويمىغاندەك ، سىلەرنىمۇ ئاچ قويمايدۇ !

ئۇلارنىڭ گەپ ئورامىدىن قارىغاندا ، ئۇلار خېلى بۇرۇنلا پولۇنىڭ ھىدىنى ھىدلاپ ، تاغ ئارىسىدا ماراپ ياتقاندەك قىلاتتى .

ئۇلار ھەش - پەش دېگۈچە بىر قازان پولۇنى يەپ بولدى . بىرسى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم قازانىنىڭ ئاستىدىكى قىزىرىپ پىشقان قىزىمىقنى تاتىلاپ يەپ بولۇپ ، قۇرۇقدالغان قازاننى خۇددى تاشنى دومىلاتقاندەك دومىلىتىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈۋەتتى.

— ھۇ نائىنساب ، بەدەۋلەر ! — دەپ ۋارقىرىدى مۇسا داڭقان بىرنەچچە يېرى ماكچىيىپ كەتكەن مىس قازانغا ئىچ ئاغرىتىپ .

— ھېچقىسى يوق ، ئۇلاردىن ئاغرىنغىلى بولمايدۇ ! — دېدى ئاتىخان مۇسا داڭقانغا تەسەللى بېرىپ ، — ئۇ بىچارىلەرنىڭ مۇشۇنداق يەردە ياشىمىقىمۇ ئاسان ئەمەس ! ھېلىمۇ ئۇلار ياۋايىلارغا ئايلىنىپ كەتمەپتۇ ! ...

شۇ كۈنى بۇلارنىڭ پولۇنى يېيەلمەي كۆڭۈللىرى ئومۇنۇپ قالدى . ئەمما ، قاتتىق - قۇرۇق نانلار بىلەن چاي ئىچىپ ، ئەتىكى سەپەرنىڭ خۇشاللىقى ۋە ئالدىراشچىلىقىدا يەنە ھەممىنى ئۇنتۇپ كەتتى .

ئۇلار ئەتىسى ئەتىگەندە ، يۇيۇنۇپ ، غۇسلى - تەرەت ئېلىپ ، ئېھرامغا ① كىردى ، شۇ تۇرقىدا ئۇلارنىڭ كىيىمى ، ھېسسىياتى ۋە تەسىراتى ئوخشاش بىر قېلىپقا چۈشۈپ قالغاندەك ، ھەممىسىنىڭ ۋۇجۇدىدا بىر خىل تەقۋادارلىق ، مۇقەددەسلىك ۋە ئىتائەتمەنلىك تۈيغۇسى ھۆكۈمران ئورۇنغا چىققان ئىدى . ئۇلار مەككىگە يېقىنلاشقانسېرى خۇشاللىناتتى ، ھاياجانلىناتتى ، ئۆزلىرىنىڭ يەنە بىرنەچچە سائەتتىن كېيىن ئاللانىڭ ئۆيى بەيتۇللانى تاۋاپ قىلىدىغانلىقلىرىنى ئويلاپ ، يۈ-

---

① ئېھرام — پەرز كىيىم (ئادەم بەدىنىنىڭ ئۈستى ۋە ئاستى تەرىپىدىن باغلايدىغان ئىككى پارچە ئاق رەخت)

رەكلىرى تېپىچەكلەيتتى ، كۆزلىرى نۇر ۋە هارارەتتىن يالتىراپ كەتكەن ئىدى .

مانا ، ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى مۇقەددەس جاي مەككە مۇكەررەمە قەدەممۇقەدەم يېقىنلاشماقتا ، ئارىلىق قىسقارماقتا ، نىشان روشەنلەشمەكتە ...

ئاتىخان بەلەن ئاۋاز بىلەن « لەببەيكە » ① دەپ توۋلىدى ، هەممەيلەن ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ، بۇ قاقاس چۆللۈكتە يېقىملىق ، سەلتەنەتلىك ياڭراق بىر سادانى شەكىللەندۈردى :

« لەببەيكە ، ئى ئاللا ، لەببەيكە ! مەن هازىر بولدۇم ، ئى ئاللا ، مەن هازىر بولدۇم . سەن شېرىكسىزسەن ، يېگانىسەن ، لەببەيكە ! شۈكۈر ـ سانا ، مەدهىيىلەر ساڭىلا خاستۇر ، لەببەيكە ! ئى بىرۇبار ئاللا لەببەيكە ! »

بىرىنچى قېتىملىق « لەببەيكە » توختىغاندا ، ئاتىخان ئۆزىگە ئەگىشىپ كېلىۋاتقان ئەكبەرگە مۇنداق دېدى :

ــ ئوغلۇم ، بۇ تەۋەررۇك دۇئانى ئۆز زامانىسىدا ، ئىبراهىم ئەلەيهىسسالام مەككىنىڭ يېنىدىكى ئەبۇقەيس تېغىنىڭ چوققىسىدا تۇرۇپ ئېيتقان ، شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئاۋازى ئاسماننى لەرزىگە ، يەر ـ زېمىننى زىلزىلىگە كەلتۈرۈپتىكەن . بۇ سادانى يالغۇز پۈتۈن كائىناتتىكى جانلىقلارلا ئەمەس ، قورساقتىكى بوۋاقلارمۇ ئاڭلاپتىكەن !

ئەكبەر « هە ! » دەپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى ، ئۇنىڭ هارغىن ، بىپەرۋا تۇرقىدىن بۇ سۆزلەرنىڭ مەنىسىگە چۈشەنگەن ياكى چۈشەنمىگەنلىكىنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى .

« لەببەيكە » ساداسى يەنە ياڭرىدى ، قەدەملەر تېزلەشتى ، خۇشاللىق ۋە هاياجاندىن كىشىلەرنىڭ تىنىقى كۈچىيىپ ، يۈرەكلىرى تېپىچەكلەشكە باشلىدى .

---

① لەببەيكە ــ ئىتائەت دۇئاسى (ئىتائەت دۇئاسى)

ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا تار جىلغىغا جايلاشقان ، تۆت ئەتراپىنى ئېگىز - پەس قاقاس تاغلار ئوراپ تۇرغان مەككە شەھىرى نامايان بولدى .

مەككە ! ئاھ ، ئوممۇل قورۇ ! ① سېنىڭ مۇبارەك ، جەلپكار ۋەسلىگىگە يېتىش نېمىدېگەن مۇشكۇل - ھە !؟ مانا مۇشۇ چىرايلىرى قارىداپ ، لەۋلىرى گېزەرگەن ئىخلاسمەن مۇرىتلىرىڭ سېنى تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن جاھاننىڭ بىر چېكىسىدىن يەنە بىر چېكىسىگە كەلگۈچە نېمە كۈنلەرنى كۆرمىدى !؟ ھەتتا ئۆلگەنلىرى ئۆلۈپ ، ھايات قالغانلىرىمۇ مىڭ ئۆلۈپ ، مىڭ تىرىلدى . بىر يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتقا سوزۇلغان بۇ ئۇزۇن ، مۇشەققەتلىك سەپەر سېمىزنى ئورۇقلىتىپ ، ئورۇقنى ھالسىزلاندۇرۇۋەتتى . شۇنداقتىمۇ ، ئۇلارنىڭ ساڭا بولغان ئىخلاس - ئېتىقادى سۇسلاشقىنى ، سېنىڭ ۋەسلىگىگە يېتىش يولىدىكى غەيرەت - شىجائىتى بوشاشقىنى يوق ! ئۇلار چىشنى چىشىغا چىشلەپ ، بىر قەدەم - بىر قەدەمدىن ئىلگىرىلەپ ، ئاخىر سېنىڭ ئالىنۇن بوسۇغاڭغا قەدەم قويدى !

ئاھ ، مەككە ! سەن ئۆز قوينۇڭدا بەيتۇللانىڭ بولغانلىقى بىلەن پۇتۇن ھىجاز ② رايونىدىكى شەھەرلەرنىڭ ئىپتىخارىسەن ! سەن بەيتۇللانىڭ ماكانى ، تىنچلىقنىڭ يۇرتى . ئىتتىپاقلىقنىڭ سىمۋولى ، ھەج تاۋاپ قىلغۇچىلارنىڭ مۇقەددەس غايىۋى مەنزىلى سەن ! بىز ئاخىر ساڭا يەتتۇق ، سېنىڭ مۇبارەك بوسۇغاڭغا باش قويدۇق ، ئەمدى ئۆلسەكمۇ بىزدە ئارمان يوق ! ...

---

① ئوممۇل قورۇ — مەككىنىڭ يەنە بىر خىل ئاتىلىشى بولۇپ ، شەھەرلەرنىڭ ئانىسى دېگەن مەنىدە .

② ھىجاز رايونى — سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ قىزىل دېڭىزنى بويلاپ كەتكەن غەربىي رايونى .

مانا بۇ ، مىڭلىغان - ئون مىڭلىغان تاۋاپچىلارنىڭ ئالىلاغا قىلىۋاتقان ئىلتىجاسى ، نىداسى ۋە خۇشالىلىق ساداسى ئىدى !

ئاتىخان ئەكبەرنىڭ قولىدىن يېتىلەپ ، « جەرۋەل » ئېغىزى ئارقىلىق مەككە شەھىرىگە كىردى ، ئۇنىڭ قەدەملىرى چوڭ ھەم سالماق ئىدى ، تىنىقى كۆچىيىپ ، يۈرىكى گويا كۆكرەك قەپەسىنى بۆسۈپ چىقىدىغاندەك گۈپۈلدەپ ئۇرۇۋاتاتتى ، ئاغزىدا بولسا ، توختىماي كۈسۈر - كۈسۈر ئايەت ئوقۇيتتى . شۇ تاپتا ، ئۇنىڭ سەپەر جەريانىدا تارتقان بارلىق ئازاب - ئوقۇبەتلىرى نەگىدۇر غايىب بولۇپ ، ئۆزى شۇنداق تېتىك ۋە روھلۇق بولۇپ كەتكەن ئىدى .

ئاتىخان ھاياجاندىن نۇرلىنىپ كەتكەن كۆزلىرى بىلەن ئەتراپقا تويماي قارىدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ، تار ھەم ئۇزۇن جىلغىنىڭ ئوتتۇرىسىدا شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان ئۇزۇنچاق بىر شەھەر يۈز ئاچتى . قارىماققا ، قايىسىسى شەھەر ۋە قايىسىسى شەھەرنى قوينىغا ئېلىپ تۇرىدىغان زېمىن ئىكەنلىكىنى دەماللىققا پەرق ئەتكىلى بولمايتتى . چۈنكى ، شەھەر ئۆز ئەتراپىدا چوقچىيىپ تۇرىدىغان غەلىتە تاشلىق چوققىلار بىلەن گويا بىر گەۋدە بولۇپ كەتكەن ئىدى . ھەر خىل شەكىلدىكى ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ تاشلىرىمۇ ئەتراپتىكى تاغلارنىڭ قوڭۇر قاتلاملىرىدىن كەلتۈرۈلگەچكە ، ئۆي - ئىمارەتلەرمۇ قوڭۇر كۆرۈنەتتى . شۇڭا ، مەيلى قايىسى تەرەپتىن قارىسا ، ئۇلارنى ئايرىۋالماق تەس ئىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە تاغلار بىلەن شەھەر ئارىلىقىدا پاسىل بولغۇدەك يېشىل چىمەنزارلار بولمىغاچقا ، ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ ئۆگزىسى بىلەن تاغ باغرىدىكى قورام تاشلار ئۆزئارا گىرەلىشىپ ، بىر - بىرىنى گەۋدىلەندۈرۈپ ، ئۆزىگە خاس كۆركەم بىر مەنزىرىنى ھاسىل قىلغان ئىدى ...

ئاتـــخـان هايـاجـان ، قـــزنـقـــش ۋە هەيرانلىق ئىچىدە مـەسـتـخۇش هالەتكە كىلىپ قالغان ئىدى . ئۇ ، ئەتراپىدا دەۋرەپ كـىـلـۋاتقان ئادەملەرنىڭ ئىتتىرىشى بىلەن مەسچىدىل ھەرەمنىڭ ھەيـۋەتلىك دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندىلا ، ئىسىگە كەلدى ۋە يېـ نىدىكى ئەكبەرگە قاراپ :

ـــ بـالام ، مـۇقـەددەس مـەسـچـىـتكە كىرگەندە ، ئاغزىڭ بىسمىللا دېسۇن ، ئوڭ پۇتۇڭ ئالدىدا كىرسۇن ! ـــ دەپ ئالاھىدە تـاپـىـلـىدى ۋە ئۆزى « ئى ئاللا ، مېنىڭ گۇناھلىرىمنى مەغپىرەت قـىـلـغـايـسـەن ۋە رەھـمـىـتـىـڭـنـىـڭ دەرۋازىلىرىنى ماڭا ئېچىپ بەرگەيسەن ! » دەپ دۇئا ـ تىلاۋەت قىلدى .

مـەكـكە شەھىرىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان ، يۈز مىڭدىن ئارتۇق ئادەم بىر ۋاقىتتا پائالىيەت ئېلىپ بارالايدىغان بۇ مەشھۇر ، كـاتـتـا جـامـە ھازىـر قـايناق ، سەلتەنەتلىك بىر دۇنياغا ئايلانغان ئىـدى . ئۇنـىـڭ تـۆت ئەتـراپـىـغـا بـىـر ھەپـتـىـنىڭ يەتتە كۈن بـولـىـدىـغـانـلىقىغا سىمۇول قىلىنىپ ياسالغان ئوقيا شەكىللىك ، ھەيـۋەتـلـىـك يـەتتە مۇنار گويا ئۇچما چوققىلاردەك كۆككە بوي سوزۇپ ، كۈن نۇرىدا ئالتۇندەك چاقناپ ، كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتاتتى .

مەسچىدىل ھەرەمنىڭ ئۈچ تەرەپتىكى چوڭ دەرۋازىسى ـــ ئابدۇل ئەزىز ، ئۆمەر ۋە فاتاھ دەرۋازىلىرىدىن « ئاللاھۇ ئەكبەر ! » دەپ تـەكبىر ئېيتىپ ، ئۇزۇلمەي ، خۇددى ئۆركەشلەۋاتقان ئەزىم دەريـادەك تەۋرىنىپ كىرىۋاتقان مىڭلىغان تاۋاپچىلار مەسچىتنىڭ مـەركىزىدىكى بەيتۇللاغا ـــ بەئەينى ئاسماندىن ساقىپ چۈشكەن تۆت چاسا قارا ئۇيۇلتاشتەك قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان كەئبىگە قاراپ سىلجىيىتتى ، ئىنتىلەتتى ...

زامـان ـ زامانلاردىن بۇيان ، مىليونلىغان مۇسۇلمانلارنىڭ مـۇقـەددەس ئېـتـىـقـادگـاھى ـــ ئۇلارنـىـڭ نامازغا يۈزلىنىدىغان

قـبـلـسى ۋە هەج تاۋاپ ماكانى بولۇپ كەلگەن بەيتۇللا جىگەر رەڭـلـىـك ئۇيۇلتاشلاردىن قوپۇرۇلغان ، ئۇلى مەرمەر تاش بىلەن مـۇسـتەھكەملەنگەن 24 مېتىر ئېگىزلىكتىكى سۈرلۈك ھەم ھەيۋەتـلـىـك ئۆي ئىـدى . ئۇنـىـڭ يـوپـۇقـى قارا دۇردۇندىن تىكىلگەن بـولـۇپ ، بەيتۇللانى ئۇستىدىن تاكى ئۇلىغىچە چۈمكەپ تۇراتتى . يـوپـۇقـنـىـڭ ئۇسـتىگە كۈمۈش يىپ بىلەن كەشتىلەپ يېزىلغان قـۇرئان كـەرىـمـنىڭ ئايەتلىرى قۇياش نۇرىدا پارقىراپ ، قارىغان ئادەمـگە بىرخىل سېھرىي تۇيغۇ بېرەتتى ، بەيتۇللانىڭ دەرۋازىسى ھەجـەرۋلئەسـۋەد بىلەن ئىراق بۇرجىكى جايلاشقان يەرگە ئورنـىـتـىـلـغـان بـولۇپ ، يەردىن 11 يېرىم غېرىچ كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى . ئۇنـىـڭ ياسىلىشى بەكمۇ نەپىس ۋە كۆركەم ، ئۇنىڭ پۈتۈن يۈزى كـۈمـۈشـتـە قـاپلانغان ، دەرۋازىنىڭ ماڭلاي ياغىچى ، بوسۇغىسى قـاتـارلـىق جايلارمۇ كۈمۈشتە قاپلانغان ئىدى . شۇڭا ، يىللارنىڭ ئۆتـۈشـى ئۇنـى قـىـلـچـىـمـۇ ئۆزگـەرتەلمىگەن ، زامانلار ئۇنىڭغا ھېچـقـانداق تەسىر قىلالمىغان ئىدى . بەيتۇللانىڭ ئىچىگە ياتقۇزۇلـغـان مـەرمـەر تاشلارنىڭ سىزىقچىلىرى روشەن ، سىلىق ھەم كـۆركەم ئىدى . ئۇنىڭ ئىچىگە كاشتان ياغىچىدىن ياسالغان ئۇچ تـۈۋرۈك ئورنىتىلغان ، تۈۋرۈكلەر مەزمۇت ، ئېگىز بولۇپ ، بىر ـ بىرسىنىڭ ئارىلىقى تۆت قەدەم كېلەتتى . ئۇنىڭ قىزىل ئەتىرگۈل رەڭـلـىـك يـىـپەك رەختلەر بىلەن قاپلانغان تېمىدا «ئاللاھۇجەلـلـەجـلـەلـەھۇ » ① دېـگـەن ئەرەبـچـە خـەتـلەر يالتىراپ تۇراتتى . بـەيـتـۇللانىڭ تۆت بۇرجىكىگە ئۇلار يۈزلىنىپ تۇرغان تەرەپ بو-يـىـچە ئات قويۇلغان بولۇپ ، شىمال تەرىپى « ئىراق بۇرجىكى » ، غـەرب تـەرىـپـى « شـام بـۇرجـىـكى » ، جەنۇب تەرىـپـى «يەمەن بـۇرجىكى » ، شەرق تەرىپى « ھەجەرۋلئەسـۋەد بـۇرجـىـكـى » دەپ ئاتىلاتتى ...

① ئاللاھۇجەللەجلەلەھۇ ـــ ئاللا ئۇلۇغدۇر .

تاۋاپچىلار بەيتۇللانىڭ ئاشۇ شەرق بۇرجىكىگە قاراپ سىلجىيىتتى ، ئۇلار پەلەككە يەتكەن ھەمدۇسانا سادالىرى بىلەن دېگىزدەك گۈركىرەپ ، چايقىلىپ ، پايانى يوق ئادەملەر قاينىمىنى ھاسىل قىلغان ئىدى . ئاتىخانمۇ ئەكبەرنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇپ ، ئەنە شۇ قاينامدا پىرقىراپ ، قىسىلىپ يۇرۇپ ، ناھايىتى تەستە ھەجەرۇلئەسۋەد تېشىنىڭ يېنىغا كېلىۋالدى . ئۇ ، قاتتىق ھاياجانلانغان ئىدى ، ھاياجاندىن كۆزلىرىگە مۆللىدە ياش كەلگەن ئىدى . ئاتىخان ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ :

ــ ئاللا ، ئى ئۇلۇغ ئاللا ، مەن كەلدىم ، مەن سېنىڭ مۇقەددەس ئۆيۈڭنى تاۋاپ قىلغىلى كەلدىم ! سەن ئەڭ ئۇلۇغ ، ئەڭ بۈيۈك ! سەندىن بۆلەك ئىلاھ يوق ! يا ھەممىگە قادىر ئاللا ! مېنىڭ ھايات ۋاقتىمدا قىلغان ھەربىر تەقۋادارلىق تەلەپلىرىمنى قوبۇل قىلغايسەن ! سەن بەندىلىرىڭگە نۇسرەت ئاتا قىلغۇچى ! ئاللا ! ... ئاللا! ... ــ دەپ ندا قىلدى ۋە ھەجەرۇلئەسۋەد تېشىنى ناھايىتى رايىشلىق بىلەن سىلاپ ، يۈزلىرىنى يېقىپ ، بۆسە قىلىشقا باشلىدى .

ھەجەرۇلئەسۋەد ئېلىپىس شەكىلىك جۇلالىنىپ تۇرىدىغان مېتېئورىت تاش بولۇپ ، ئۇنىڭ سىلىق يۈزىدە قىزىل چېكىتلەر بىلەن سېرىق سىزىقچىلار بار ئىدى . ئۇ ، ئېگىزلىكى بىر يېرىم مېتىر كېلىدىغان كۈمۈش رامكا ئىچىگە ئېلىنغان ئىدى . ھەجەرۇلئەسۋەدنىڭ قارا رەڭگى بىلەن كۈمۈش رامكىنىڭ ئاق رەڭلىك گىرەلەشمىسىدىن ھاسىل بولغان نۇر ۋە شولا ئادەمنىڭ كۆزىنى چاقاتتى ، ئۇنى سۆيگەندە ئادەمنىڭ لېۋى شۇنداق بىرخىل لەززەت سېزەتتىكى ، سۆيگەنسېرى سۆيگۈسى كېلەتتى ، يېقىملىق بىر جۇغۇلداشتىن ئادەمنىڭ ۋۇجۇدى راھەتلىنەتتى . شۇ چاغدىلا ، ھەرقانداق ئادەم ھەجەرۇلئەسۋەددىن ئىبارەت بۇ

مۇئەللەق تىلسىم تاشنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكىنى ۋە ئۇ ناما-يان قىلىپ تۇرغان ئىلاھىي ھېكمەتنى ئېنىق ھېس قىلاتتى .

ــ ئوغلۇم ، بۇ مۇبارەك تاشنى پەيغەمبىرىمىز سۆيگەن ، ــ دېدى ئاتىخان ئەكبەرگە قاراپ ھاياجان بىلەن ، ــ پەيغەمبىرىمىز بۇ تاشنى سۆيۈپ تۇرۇپ مۇنداق دېگەن : « بۇ ئاللاتائالانىڭ زېمىنغا ئورناتقان قەسەم ، ئىخلاس تاختىسىدۇر . ئاللاتائالا بىزنى ئۇنى سىلاش ـ سۆيۈش پۇرسىتى بىلەن مەنپە-ئەتلەندۈرىدۇ . ئۇنىڭغا زوقمەن بولغان ھەرقانداق ئادەم بۇ يەرگە كەلسە ، ئۇنىڭدىن تېگىشلىك پايدا كۆرىدۇ » .

ئەكبەرمۇ ئۇنى سۆيدى ، يۇمران لەۋلىرىدە بىرخىل سو-غۇق ، يېقىملىق سېزىم ئورناپ قالدى . ئاتىخان ئەمدى ئۇنى ئەگەشتۈرۈپ « جايى مۇلتەزىم » ① گە كەلدى ۋە بوش ، تىت-رەكگۈ ئاۋازدا دۇئا قىلىشقا باشلىدى :

ــ مەن كەلدىم ، ئاللا ! سېنىڭ بەيتۇللاينىڭ ئەڭ قەدىرلىك ئۆيى ، ئاللا ! بەيتۇللانىڭ ئىگىسى ! شەپقەتلىك ، مېھرى-بان ، كەچۈرۈملۈك ئاللا ! ئۆزۈڭگە يېلىندىم ، ئاللا ! مۆمىنلەرنىڭ دۇئاسىنى قوبۇل ئەت ! كەتكەنلەرگە ئىمان ، قالغانلارغا سەھەتلىك بەرگىن ، ئاللا ! قىزلىرىمنى چوكان كامالىغا ، ئوغۇل-لىرىمنى قىرانلىق كامالىغا يەتكۈزگىن ، ئاللا ! ... بىزنى ھەممە گۇناھلاردىن ساقلاپ ، ئەخلاقلىق ، پەزىلەتلىك قىلىشىڭنى تە-لەيمەن ، ئاللا ! بۇ دۇنيا ۋە قىيامەتتىكى بارلىق ياخشىلىقلارنىڭ ھەممىسىنى بىزگە خەير قىلىشىڭنى تىلەيمەن ، ئاللا ! بىزنى پانا-ھىڭغا ئېلىپ ، دوزاخنىڭ جازالىرىدىن يىراقلاشتۇرۇشۇڭنى تىلەيمەن ، ئاللا ! سەندىن باشقا پاناھىمىز يوق ، ئاللا ! بارلىق مەدھىيە ، ھەمدۇسانالارنىڭ ھەممىسى ساڭلا خاستۇر،ئاللا!...

ئاتىخان توختىماي دۇئا ـ تىلاۋەت قىلاتتى ، ئاۋازى

---

① « جايى مۇلتەزىم » ــ بەيتۇللانىڭ دەرۋازىسى ئورنىتىلغان يەر .

بارغانسىرى پەسلەپ ، نىمە دەۋاتقانلىقىنى يېنىدىكى ئەكبەرمۇ ئاڭقىرالماي قالدى ، شۇ تاپتا ئىخلاسى چەكسىز ، تەقۋادار بۇ ئادەمنىڭ پۈتۈن جىسمى گويا ھەج تاۋاپ بىلەن يۇمشاپ ، ئېرىپ كېتىۋاتقاندەك بوششىپ كەتكەن ئىدى . دېمىسمۇ ، ئۇ پۈتۈن زېھنى ۋە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاللا يولىدىكى ئىبادەتكە كىرىشىپ كەتكەن ئىدى .

ئەكبەر ئۇنى قولتۇقىدىن يۆلەپ ، ھەج رەسمىيەتلىرىنى داۋاملىق ئۆتەشكە باشلىدى ، قىسلىپ ، تۇرتۇپ يۇرۇپ كەئبىنى يەتتە قېتىم ئايلاندى . ئاندىن « مەقامە ئىبراھىم »①نىڭ ئارقىسىدا ئىككى رەكەت نەپلى نامازغا ئوقۇپ ، زەمزەم بۇلىقى يېنىغا كەلدى .

ئەرەبلەر ئەزەلدىن زەمزەم بۇلىقىنى مۇقەددەس بۇلاق دەپ ئەزىزلەيتتى ، چۈنكى ئۇلار : قۇدرەتلىك ، ھەممىگە قادىر ئاللاتائالا ئۆز زامانىسىدا ، ھەجەر بىلەن ئۇنىڭ ئوغلى ئىسمائىلنى ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلۈپ قالمىسۇن دەپ ، مۇشۇ قاقاس جىلغىدا بۇ بۇلاقنى يارىتىتى ، شۇڭا بۇ بۇلاق مۇقەددەس ـــ ئىلاھىي بۇلاق ، دەپ قارايتتى . دېمىسمۇ ، مەككىلىكلەر تارىختىن بۇيان سۇ قىسلىقىنىڭ دەردىنى كۆپ تارتقان ، ئۇلار سۇنى شەھەرنىڭ سىرتىدىن توشۇپ كېلىپ ئىچەتتى ، نۇرغۇن مۇشەققەت چېكەتتى ھەم كۆپ چىقىمدار بولاتتى . شۇڭا ، زەمزەم بۇلىقى ئۆزىنىڭ يېگانە ۋە بۇيۇك مەۋجۇتلۇقى بىلەن ئۇلارنى تاتلىق ، بەرىكەتلىك سۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان ئەبەدىيلىك ئەڭگۈشتەر بولۇپ قالغان ئىدى ! ...

زەمزەم قۇدۇقى تۆت تەرىپىدە ئىشىكى بار ، مېھراب شەكىللىك قورۇ تامنىڭ ئىچىگە ئېلىنغان ئىدى . ئۇنىڭ سۈيىنى چىغرىق بىلەن تارتىپ چىقىراتتى .

---

① « مەقامە ئىبراھىم »ـــ ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام كەئبىنى ياسىغاندا تۇرغان يەر .

ئەتـــگـەنـدىـن بىرى تولا يىغلاپ ، دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىپ چارچاپ ئۇسسىغان ئاتىخان قۇدۇقتىن يېڭىلا تارتىپ چىقىرىلغان چىـلـەكـتـىكى مۇزدەك تاتلىق سۇنى قانغۇچە ئىچتى ۋە ئاللانىڭ مـۇشـۇنـداق قـاقـاس ، قۇرغاق زېمىندا ئۆزىنىڭ مېھىر ـ شەپقىتى بىلەن پەيدا قىلغان ھاياتلىق چەشمىسىگە ئاتاپ دۇئا قىلدى :

ـــ تـەشـنـالـىـقـتـا سـۇ بـەرگـەن ئاللانـىڭ ئۇلۇغلۇقىنى مـەدھىيىلەيمەن ! ئى ئاللا ! ماڭا رىزىق ، پايدىلىق بىلىملەرنى ئىنـئام قـىـلـىـشـىڭـىـ ، ھەر خـىـل كـېـسـەللەردىن شىپا تاپقۇزۇپ قويۇشۇڭنى تىلەيمەن ! ...

زەمزەم سۇيى بىلەن تەشنالىقى قېنىپ ، روھى كۆتۈرۈلۈپ قـالـغـان ئاتىخان ئوغلى ئەكبەرنى ئەگەشتۈرۈپ ھەج پائالىيىتىنى داۋاملـىـق ئۆتـەشـكـە ـــ سافا بىلەن مەرۋە ئارىلىقىدا يەتتە قېتىم سەئىيە ① قىلىشقا باشلىدى ...

بـۇگۈن مۇقەددەس شەھەر مەكـكـىـنى ، ئالـلانىڭ ئۇلۇغ بـەيـتـىنى تاۋاپ قىلغىلى كەلگەن يۈز مىڭلىغان ئادەم تۆت تەرىپى كـۆيـۈك تـاغ بـىلەن قاپلانغان بۇ ئوت ـ ئاتەش يۇرتىنى قاينام ـ تـاشـقـىنلىققا ئايلاندۇرغان ئىدى . مەسجىدىل ھەرەمنىڭ ئىچى ۋە تـېـشـىدا ھەر خىل چىراي ، ھەر خىل تىل ۋە ھەر خىل تۈستىكى ئادەمـلـەر كـېـزىـپ يۈرمەكتە . ئافرىقىدىن كەلگەن قارا تەنلىكلەر ، يـاۋروپـا ۋە ئامـېرىكىدىن كەلگەن ئاق تەنلىكلەر ، ئاسىيادىن كەلـگـەن سېرىق تەنلىكلەر ، ھەبەشلەر ، تۈركلەر ، ئەرەبلەر ، پارسلار ۋە بـاشـقـىلار تـوپ ـ توپ بولۇپ ، تەھلىل ـ تەكبىر ئېيتىپ يۈـرۈشمەكتە ، بەزىلىرى بەيتۇللانى تاۋاپ قىلماقتا ، بەزىلىرى سافا ـ مەرۋە ئارىسىدا يۈگۈرمەكتە ، بەزىلىرى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ مـەقـامـىـدا نـاماز ئادا قىلماقتا ، بەزىلىرى زەمزەم سۇيىنى تالىشىپ ئىچىشمەكتە .

---

① سەئىيە ـــ ئىككى تاغ ئارىلىقىدا يۈگۈرۈش .

بۇ يەرگە توپلانغان مىڭلىغان - ئون مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ كىيىمىدىن تارتىپ خاراكتېرىگىچە بىر خىللا. چۈنكى، بۇ كىيىم ۋە بۇ خاراكتېر بىر خىل كۈچلۈك ئېتىقاد تۈپەيلىدىن ئۈزاق زامانلار مابەينىدە شەكىللەنگەن. سىرتتىن قارىغان ئادەم ئۇلارنىڭ ئەسلىي قىياپىتىنى كۆرەلمەيدۇ، ئۇلار بىر خىل سۆزگە، بىر خىل ھەرىكەتكە ۋە بىر خىل مۇئامىلىگە ئادەتلىنىپ كەتكەن!...

بۇ مۇقەددەس زېمىندا دۇنيانىڭ ھەر تەرىپىدىن كەلگەن مۇسۇلمانلار دوستلۇق روھى بىلەن ئۇچرىشىدۇ، گەرچە ئۇلارنىڭ تىلى، رەڭگى ۋە خاراكتېرى بىر - بىرىگە ئوخشاشمىسىمۇ، لېكىن ئۇلارنى بۇ تەۋەررۇك جايغا توپلاپ تۇرىدىغان بىرلا نەرسە بار، ئۇ بولسىمۇ ئاللاغا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋە ئۇنىڭ كىتابىغا بولغان ئەقىدە - ئىخلاس!...

2

ھىجرىيە زۇلھەججە ئېيىنىڭ 8 - كۈنى بارلىق ھەج قىلغۇچىلار مىناغا جەم بولدى. ئەسلىدە، «زۇمرەت ئاغىپا» دەپ ئاتىلىدىغان بۇ ساي تۈر تېغىنىڭ ئېتىكىدىكى غىلاڭ جىلغا ئىدى. كىشىلەر بۇ يەرگە رەڭگارەڭ چېدىر ۋە ئاددىي چەللە - باراڭلارنى تىكلەپ، ئىسسىقتىن پاناھلىناتتى ۋە شۇنىڭ ئاستىدا ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپ، ئاللاغا دۇئا - تىلاۋەت قىلاتتى. ئۇلارنىڭ بۇ يەردىكى مۇھىم پائالىيەتلىرىنىڭ بىرى، ئۆز ۋاقتىدا مۇھەممەد پەيغەمبەر مۇشۇ يەردە ئادا قىلغان پېشىن، دىگەر، شام ۋە خۇپتەندىن ئىبارەت تۆت ۋاخلىق نامازنى ۋاقتى - قەرەلىدە ئوقۇش؛ يامانلىق، رەزىللىك، شۇملۇقنىڭ سىمۋولى بولغان شەيتانغا تاش ئېتىش ئىدى. بۇ چاغدا، ھەممەيلەننىڭ خىيالى

تەبىئىي هالدا بۇنىڭدىن ئون نەچچە ئەسىر بۇرۇنقى ئىشلارغا كېتىپ قالاتتى. رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئۇ چاغدا، پەيغەمبەر ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئاللانىڭ ئەمرىگە ئەمەل قىلىپ، ئاللاغا بولغان سەمىمىي - ساداقىتىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، ئامراق ئوغلى ئىسمائىلنى قۇربانلىق قىلىش نىيىتىدە مىناغا ئېلىپ كەلگەن. ئۇ، يولدا يەتتە قېتىم شەيتاننىڭ ئازدۇرۇشىغا ئۇچرىغان بولسىمۇ، شەيتاننى كەسكىنلىك بىلەن قوغلىۋەتكەن. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوغلىنىڭ بوغۇزىغا پىچاق سۈرۈش ئۈچۈن، يۈزىنى يەرگە باستۇرغان، لېكىن شۇ چاغدا، يەنە خۇدانىڭ ئەمرى بىلەن جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام بىر كۆك قوچقارنى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئورنىغا قۇربانلىق قىلىشقا ئېلىپ كېلىپ، ئاللانىڭ شاپائىتىنى يەتكۈزگەن...

مانا شۇ ئىشلارنى غىل - پال خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن كىشىلەر ئىختىيارسىز هالدا، «قۇرئان كەرىم» دىكى سۈرە ساففاتنىڭ مۇنۇ ئايەتلىرىنى ئوقۇپ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ هەقىقىگە دۇئا قىلماي تۇرالمايدۇ: «بىز ئۇنىڭغا: ‹ئى ئىبراھىم! (هېلىقى) چۈشنى ئىشقا ئاشۇردۇڭ (يەنى چۈشۈڭدە بۇيرۇلغانىنى بەجا كەلتۈردۇڭ)› دەپ ندا قىلدۇق. بىز هەقىقەتەن ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنى مۇشۇنداق مۇكاپاتلايمىز. بۇ هەقىقەتەن روشەن سىناقتۇر. بىز ئۇنىڭ ئورنىغا چوڭ بىر قۇربانلىقنى (يەنى جەننەتتىن چىققان قوچقارنى) بەردۇق. كېيىنكىلەر ئىچىدە ئۇنىڭغا ياخشى نام قالدۇردۇق، ئىبراھىمغا سالام بولسۇن! بىز ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنى مۇشۇنداق مۇكاپاتلايمىز!»①

چىڭقى چۈش بولغاندا، ئوتتەك قۇياش يەر - جاهاننى

① «قۇرئان كەرىم»، مىللەتلەر نەشرىياتى 1986 - يىل ئۇيغۇرچە نەشرى 450 - بەت.

تونۇردەك قىزىتىشقا باشلىدى . ئەتراپتىكى تاغۇتاشلارمۇ ئوت پۇركۈيدىغاندەك قىزىپ كەتكەن ئىدى . چېدىر تىكەلمىگەن ناتىۋان كىشىلەر غىلاڭ تاشلىق سايدا ئاپتاپقا قاقلىنىپ تىنچىق ھاۋادا ھاسىرايتتى ، ئۇلار كۆزلىرىنى قىسىپ ، ئاسماندىكى دولقۇنسىمان ئەلەڭگۈپ تۇرغان ئاجايىپ - غارايىپ نۇرلارغا قاراپ ، بۇ يۇرتنىڭ مۇشۇنداق چۆل ۋە قاقاس يارىتىلىپ قالغانلىقىدىن ئەجەبلىنەتتى . بۇ يەردە ئادەم بىلەن قېرىشقاندەك ، قۇياشمۇ ناھايىتى ئاستا ھەرىكەتلىنەتتى ، قارىغانسېرى ئۇ گويا بىر جايغا مىخلىنىپ قالغاندەك ، باش ئۈستىدە يېلىنجاپ تۇراتتى . ئۇ ، ئۆز مۇساپىسىدە ھەمىشە قاقاس تاغلار بىلەن گىياھسىز چۆلـ لەرنىلا بېسىپ ئۆتكەچكە ، ئاشۇنداق ئوتلۇق ۋە رەھىمسىز بولۇپ كەتكەن ئىدى ...

كۈن ئىسسىغانسېرى كىشىلەرنى تەشنالىق قىينايتتى . مېـ نادا چوڭ بىر كۆلچەك بولۇپ ، « ئەينى زۇبەيدە » ① ئۆستىگىنىڭ سۈيى جىلغا ئارقىلىق شۇ كۆلچەككە ئېقىپ كېلەتتى . بۇنداق قاـ قاسلىقتا پەيدا بولۇپ قالغان بۇ تىلسىمات سۇ توغرىسىدىمۇ ھەر خىل رىۋايەتلەر بار ئىدى . بەزىلەر باغداتنىڭ شاھى ھارۇن رەـ شىد ئىراقتىكى دەجلە ۋە ئېفرات دەريالىرىنىڭ سۈيىنى يەر ئاستى يوشۇرۇن يول بىلەن مەككىگە ئېلىپ كەلگەن ، دەيتتى ؛ يەنە بەـ زىلەر بولسا ، مەككىدىكى سۇ قىسلىقىنى كۆرگەن ھارۇن رەشىدنىڭ ئايالى زۇبەيدە مەككىدىن 30 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى قارا تاغنىڭ چوڭقۇر ئۆڭكۈرىدىن سۇ ئېقىنى تېپىپ ، ئۇنى تاشلارنىڭ ئارىسىدىن ئاقتۇرۇپ ، مەككىگە باشلاپ كەلگەن ، شۇڭا بۇ سۇنى « ئەينى زۇبەيدە » دەيدۇ ، دېيىشەتتى .

رىۋايەت مەيلى قانداق بولسا بولسۇن ، ھەمىشە شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرىدىغان بەرىكەتلىك بۇ سۇنىڭ مەككىگە كەلگەنلىكى

---

① « ئەينى زۇبەيدە » — زۇبەيدە چەشمىسى .

رىئاللىق ئىدى . بۇ سۇ مەككىلىكلەرگىلا ئەمەس ، بەلكى ھەممىگە شەپقەت ، خۇشاللىق ۋە رىزق بەخش ئەتتى ، ھەتتا ھەرىيلى سەھرايى كەبىرنىڭ غەربىدىكى ئافرىقىدىن ئۇلۇغ ئوكيانغا تۇ- تىشىدىغان جۇڭگوغىچە بولغان ئارىلىقتىكى تالاي - تالاي دۆلەتلەردىن كەلگەن نەچچە ئون مىڭ ھەج تاۋاپ قىلغۇچىلار- نىڭمۇ ھاياتلىق مەنبەسى بولۇپ قالدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇلار كۆلچەكتىكى سۇنىڭ ئىسسىپ ، ئىلمان بولۇپ قالغانلىقىغا ۋە ھەر خىل كەمچەنلەرگە قاچىلانغان ئازغىنا سۇنىڭ ئالتۇن - كۈمۈشكە سېتىلىدىغانلىقىغا قارىماي ، بەس - بەس بىلەن تالا- شىپ ئېلىپ ئىچەتتى .

ئاتىخان بىلەن ئەكبەر بۇگۈن كەچ بولغۇچە 10 سوملۇق بىر تىللاغا سۇ ئېلىپ ئىچىپ بولدى .

— دادا ، — دېدى ئەكبەر پۇلغا ئىچى ئاغرىپ ، — بىر- نەچچە كەمچەن سۇ ئۈچۈن بۇنداق پۇل خەجلىسەك ، كېيىن قانداق قىلىمىز ؟! بىر تىللا دېگەن ئاز پۇلمۇ ؟!

توغرا ، ئۇنىڭ نەزىرىدىكى بىر تىللا ئاز پۇل ئەمەس ئىدى ، ئەگەر يۇرتىدا بولغان بولسا ، بۇنداق بىر تىللاغا بىرنەچچە كەمچەن ئىلمان سۇ ئەمەس ، بەلكى بىر ئۆستەڭ ئوينىقلاپ ئېقىپ تۇرغان مۇزدەك سۇ كەلگەن بولاتتى !

لېكىن ، ئاتىخاننىڭ سۇ ئۈچۈن خەجلىگەن پۇلىغا ئىچى ئاغرىمىغان ئىدى . شۇڭا ئۇ ، ئوغلىغا چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دېدى :

— ئوغلۇم ، بىز بۇ پۇللارنى ھەج يولىدا خەجلەيمىز ، دەپ ئېلىپ كەلگەن ، ھېلىمۇ ياخشى ، ئاللانىڭ ھىممىتى بىلەن مۇ- شۇنداق قاقاس تاغ ئارىسىدا سۇ بار ئىكەن ، بولمىسا قانداق قىلاتتۇق ؟! ئۆز زامانىسىدا كەلگەن ئاتا - بوۋىلىرىمىز بۇ يەردە ئۇسسۇزلۇق ، تەشنالىقتىن قۇرۇپ جەننىتى بولۇپ كەتكەن !

خۇداغا شۈكرى ، بىزنىڭ بەخت ـ تەلىيىمىز بار ئىكەن ، ئاللا ئۆزىنىڭ ئىنايىتى ، مېھىر ـ شەپقىتى بىلەن بۇ يەرنى سۇغىرىپتۇ!

ـــ مەن ئەمدى ئۇسسىمايمەن ، دادا ! ـــ دېدى ئەكبەر يەنىلا ئۆز گېپىنى تەكىتلەپ ، ـــ ئۇسسىماممۇ چىدايمەن ! ...

ئاتىخان ئۇنىڭ سەبىي چىرايىغا قاراپ ، ئاتىلىق مېھرى بىلەن كۈلۈپ قويدى ۋە :

ـــ ئۇنداق قىلساڭ بولمايدۇ ، ئوغلۇم ! خۇداغا غەزەپ قىلغان بولسەن ! ـــ دېدى ئاگاھلاندۇرۇپ .

كەچكى تىنىق ئاسمانغا ئاي چىقتى . ئۇ ، بېگانە سەييارە ـ تەك ئاستا ـ ئاستا ئاسمان گۈمبىزىگە قاراپ ئۆرلىمەكتە ئىدى . ئۇنىڭ ئەتراپىدا جىمىرلاپ تۇرغان ساناقسىز يۇلتۇزلار گويا ئۇ ـ نىڭ بوينىغا ئېسىلغان لەئەل ـ ياقۇتتەك دانە ـ دانە چاقناپ تۇراتتى .

ھاۋانىڭ كۈندۈزكى تەپتى خېلى يانغان تۇر تېخى ئۇس ـ تىدىن كەلگەن مەيىن شامال ئۆز ئىشلىرى بىلەن ھەپىلىشۋاتقان كىشىلەرگە بىردەملىك ئارامىلىق ئېلىپ كەلگەن ئىدى . ئۇلار كەچكى ھاۋانىڭ زوقىدىن تېخىمۇ جانلىنىپ ، بۇ كېچىنى ئۆز ئىلاھى ۋە يارانقۇچىسىنى خاتىرىلەش ، ئۇنىڭ ھەقىدە دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىش ، چوڭ ـ كىچىك گۈناھلىرى ئۈچۈن ئۇنىڭغا توۋا قىلىش ۋە ئۇلۇغ پەيغەمبەرگە سالام بېرىش بىلەن ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى ...

خۇپتەن نامىزى مېنادىكى خاۋف مەسچىتىدە تىقما ـ تىقماقلىق ئىچىدە ئوقۇلدى . نامازدىن كېيىن ئاتىخان توۋا ـ ئىستىغپار ئېيتىپ مەسچىتتە قالدى ، ئەكبەر سىرتقا چىقىپ ، مەسچىتنىڭ يېنىدىكى تاش سۇپىدا دادىسىنى كۈتۈپ ئولتۇردى ، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى بوش ئورۇن بىردەمدە ئادەملەر بىلەن تولدى ، چىرايىدىن قايسى مىللەت ئىكەنلىكىنى پەرق ئەتكىلى

بولمايدىغان تۆت ـ بەش ئادەم ئۇنىڭ يېنىدا گىرە بولۇپ پاراڭغا چۈشتى. ئۇلار ساپ ئەرەب تىلىدا سۆزلىشىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ گەپلىرى ئىختىيارسىز ھالدا ئەكبەرنىڭ قۇلىقىغا كىرىپ تۇردى. بۇ گەپلەر يەنىلا مۇشۇ زېمىن ۋە مۇشۇ ئادەملەرگە تەئەللۇق بولغان مەدھىيە، تەسىرات ۋە ئالقىشلار ئىدى.

ـــ بەيتۇللا بۇ زېمىنغا ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە ئەرشتىن چۈشۈرۈلگەن ئىكەن، ـــ دېدى ئاۋازىدىن قېرىسال ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرغان بىرسى، ـــ ئاللاتائالا ئۇنىڭغا: «بۇ ئۆيۈمنى سەن زېمىنغا بىللە ئېلىپ چۈشۈپ كەت ۋە خۇددى بۇ يەردە تەختىمنى تاۋاپ قىلغانغا ئوخشاش زېمىندا ئۇنى تاۋاپ قىل» دەپتىكەن. شۇڭا، بەيتۇللا شەرىپىنىڭ نۇرغۇن مۆجىزىلىرى بار. بۇنىڭ بىرسى، بەيتۇللانىڭ مۇبارەك دەرۋازىسى ئېچىلغان ھامان مەسجىدىل ھەرەمنىڭ ئىچى ئادەم دېگىزىغا ئايلىنىپ كېتىدۇ، بۇ يەردە قانچىلىك ئادەم بارلىقىنى ياراتقۇچى ئاللادىن بۆلەك ھېچكىم دەپ بېرەلمەيدۇ. بىراق، شۇنچە كۆپ ئادەم بەيتۇللانىڭ ئىچىگە بىراقلا كىرىسمۇ، بەيتۇللا كىچىكلىك قىلمايدۇ. ئۇنىڭ يەنە بىر مۆجىزىسى شۇكى، مەككىدە كەپتەر ۋە باشقا ئۇچار قۇشلار ناھايىتى كۆپ بولسىمۇ، ئۇلار بەيتۇللانىڭ ئۆگزىسىگە ھەرگىز قونمايدۇ، ھەتتا ئۇچقاندا، ئۇنىڭ ئۈستىنى بېسىپمۇ ئۆتمەيدۇ. دىققەت بىلەن قارىغان ئادەم شۇنى كۆرىدۇكى، مەسجىدىل ھەرەمنىڭ ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلىۋاتقان كەپتەرلەر بەيتۇللانىڭ ئۈستىگە كېلەي دېگەندە، ئۇنىڭ ئۈستىنى بېسىپ ئۆتمەستىن، دەرھال باشقا تەرەپكە ئەگىپ ئۇچۇپ كېتىدۇ!...

بۇ ئادەم سۆزدىن توختىشىبىلەن بىرنەچچەيلەن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، ئۇنلۇك ئاۋازدا ئىدا قىلدى:

ـــ يا رەب!...

— یائاللا ! ...

— بەندىگە قىيىن تۇيۇلغان نەرسە ، ئىگىسىگە ئاسان ! ...

ئارىدىن بىرسى ئاۋازىنى ئەمرىمەرۇپقا كەلتۈرۈپ مۇنداق دېدى :

— بەيتۇللانىڭ بۇنداق سىر - ھېكمەتلىرى ئۇلۇغ پەيغەمبىرىمىزگە خاس . ئاللاتائالا ئۇنىڭدىن باشقا ئادەمگە بۇنداق نۇسرەتنى بەرگەن ئەمەس !

— شۇنداق ، شۇنداق ! — دېدى يەنە بىرسى ئۇنى قۇۋۋەتلەپ ، — مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام سامادا مۇشتىرى يۇلتۇزى پەيدا بولغاندا تۇغۇلغان ، مۇشتىرى يۇلتۇزى سائادەت ۋە شان - شەرەپنىڭ نامايانلىسى . ئۇ ، تۇغۇلغان يىلى فەتھى — غالىبىيەت يىلى ، شۇنداقلا ، خەير - ئىھسان ، ياخشىلىق يىلى بولغان ! ...

مانا شۇنىڭ بىلەن پاراڭ تېمىسى تەبىئىي ھالدا ، مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ ئۇستىگە يۆتكەلدى ، ئۇنىڭ ئىسمى ھەر قېتىم ئېغىزغا ئېلىنغاندا ، ئۇلار ھاياجانلىناتتى ، پەخىرلىنەتتى ۋە ئىچىدە شۇئىرلاپ ، ئۇنىڭ ھەققىگە بىرنەرسىلەرنى دەيتتى .

— پەيغەمبىرىمىز تۇغۇلغان كېچىسى غايەت زور بىر نۇر پارلاپ ، پۈتۈن جاھاننى يورۇتۇۋېتىپتىكەن ، ئاسمانمۇ ، زېمىنمۇ ئۇنىڭ دۇنياغا كۆز ئېچىشىغا تەقەززا بوپتىكەن .

— شۇنداق ! — دەپ سۆھبەتدىشىنىڭ سۆزىنى تەستىقلىدى بىرسى تەمكىن ۋە ئىشەنچلىك ئاۋازدا ، — مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇنياغا كۆز ئېچىشى ئەرەب يېرىم ئارىلىدا ھىدايەت قۇياشى كۆتۈرۈلگەنلىكىنى جاكارلىدى . سىلەر بىلمەمسىلەر ؟ بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىز جاھىلىيەت دەۋرىدە ، يا تېرىقچىلىقى يوق ، يا چارۋىچىلىقى يوق ، مۇشۇ كۆيۈك ، ئاتەش زېمىندا ياشاپ كەلدى . بەزىلەر چايان ، سۇۋەرەكلەرنى ئاش - نان ئورنىدا يېدى ، بەزىلەر تۆگە يۇڭىنى تاش بىلەن سوقۇپ

يۇمشتىپ ، ئۇنىڭغا ھايۋانلارنىڭ قېنىنى ئارىلاشتۇرۇپ پىشۇرۇپ يېدى . بۇ تېخى ياخشى ، مەززىلىك تاماق ھېسابلاندى ، كېيىن خۇدا بىزگە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتىپ ، ئىسلام دىنى بىلەن بىزنى ئويغاتتى ، پۈتۈن ئەرەبنى مۇشۇ دىن بىلەن ئىتتىپاقلاشتۇردى !

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ، ئەكبەر ئەندىككەندەك ، سەسكەنگەندەك سىلكىنىپ كەتتى . ئۇ بايىقى سۆزلەرنى خاتا ئاڭلاپ قالدىممۇ نېمە دېگەن گۇمان بىلەن كۆڭلىدە ئەسلەپ باقتى ، ياق خاتا ئەمەس ئىدى . شۇ ھامان ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئاچلىق ، يوقسۇزلۇقتىن يىرگىنىشلىك چايان ، سۈۋەرەكلەرنى تۈتۈپ يەۋاتقان ئادەملەرنىڭ ئېچىنىشلىق قىياپىتى گەۋدىلەنگەندەك بولدى ، ئۇنىڭ يۈمران ، سەبىي يۈرىكى ئادەم تەقدىرىنىڭ بۇنداق تەڭسىز ، مۇدھىش قىسمەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە سىغدۇرالمىدى . بۇ گەپلەر گويا ئۇنىڭغا رىۋايەتتەك ، چۈشتەك بەكمۇ غەلىتە ۋە ئايانچلىق تۈيۈلۈپ كەتتى . لېكىن كۆپنى كۆرگەن ئوقۇمۇشلۇق ، تەقۋادار بۇ ئەرەبنىڭ سۆزى راست ئىدى . راستلا ئەمەس ، بەلكى بۇ مۇشۇ نامرات ، نادان يۇرتنىڭ قان ـ ياشلىق تارىخى ئىدى ...

ـــ شۇڭا بىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى دۇنيادا ياشىغان ۋە ياشاۋاتقان ئىنسانلارنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى دەيمىز ! ـــ دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ھېلىقى ئادەم ، ـــ ئۇ 40 ياشقا كىرگەن ۋاقتىدا ، ئۇنىڭغا ئاللا تەرىپىدىن پەيغەمبەرلىك ۋەھىيىسى كەلدى . شۇنىڭ بىلەن غەپلەتتە قالغان ئىنسانلارغا ئىنسانلىقنىڭ تەمىنى ، ئىنسانلىقنىڭ شەرىپىنى تېتىتىدىغان ۋە قىيامەتكىچە ئۆچمەيدىغان ھىدايەت ، ئىلىم ـ ئىرپان ۋە مەدەنىيەت قۇياشىنىڭ نۇرى پۈتۈن ئەرەب زېمىنىنى يورۇتتى ! ...

ـــ مەن قادىر ئاللاغا تەشەككۇر ئېيتىمەن ! ـــ دېدى يەنە بىر ئەرەب ھاياجانلىق تىن ئېلىپ ، ـــ ئۇ ھەقىقەتەنمۇ بىزگە ئۇ-

لۇغ پەيغەمبەر مۇھەممەدنى ئەۋەتتى . پەيغەمبىرىمىز دۇنياغا كەلگەن كۈنى كىشىلەر ئەرشتىن « مەن ئۆزۈمنىڭ سادىق ئەلچىمنى روھىي زېمىنغا ئەۋەتتىم » دېگەن سادانى ئاڭلىغان . شۇ چاغدا بۇلۇتلار كۆكنى قاپلىغان ، قۇشلار توپ ـ توپ بولۇپ ئۇچۇپ چىققان ، پەرىشتىلەر سەپ تارتىپ جەم بولغان . ھەممە بۇ زاتنى پەرۋىشلەشنى ئۆزىنىڭ بۇرچى دەپ بىلگەن ھەم ئۆزئارا تالاشقان ، قۇشلار ۋىچىرلىشىپ ، ئۆزلىرىنىڭ ھەرقانداق جايىنىڭ يەل ـ يېمىشلىرىنى ئېلىپ كېلەلەيدىغانلىقىنى ، شۇ گا بۇ زاتنى پەرۋىش قىلىشتا ناھايىتى قۇلاي شارائىتى بارلىقىنى ئېيتقان ؛ شامالمۇ پىچىرلاپ ئۆز پىكرىنى ئېيتىپ : « بۇ زاتنى پەرۋىش قىلىش بۇرچى ماڭا مەنسۇپ ، چۈنكى مەن ھەرقايسى ياقتىن لەرزان ھەم راھەتلىك ھاۋانى ئۇچۇرۇپ كېلىپ ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاچىمەن » دېگەن . « ياق ، ـــ دېگەن بۇلۇتلار تالىشىپ ، ـــ بۇ زاتنى بىز پەرۋىش قىلىشىمىز كېرەك . چۈنكى بىز ئۇنىڭغا ئەڭ تازا ھەم سۈزۈك سۇ يەتكۈزۈپ بېرىمىز ! » . تالىشىش شۇ يەرگە كەلگەندە ، ئۇشتۇمتۇت پەرىشتىلەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلانغان : « بىز نېمە ئىش قىلىمىز ؟ » . بۇ چاغدا ئەرشتىن : « بۇ زاتنى روھىي زېمىندىكى كىشىلەرنىڭ قولىدىن تارتىپ ئېلىۋېلىشقا ھەرگىز بولمايدۇ ، چۈنكى ، ئۇنى ئېمىتكەن ئەمچەك ، ئۇنى سىلىغان قول ، ئۇ تۇرغان ئۆي ، ئۇ ياتقان تۆشەك ، قىسقىسى ، ئۇنىڭغا يار ـ يۆلەك بولغان ھەممە نەرسە بەختكە سازاۋەر ! » دېگەن قاتتىق ئاۋاز ئاڭلىنىپ ، تالاش ـ تارتىشنى ئاخىرلاشتۇرغان ...

كىمدۇر بىرسى يېقىنلا يەردىن مەستانە ئاۋازدا ئەكبەرنى چاقىردى ، ئۇ چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، چۈنكى ئۇ ، پۈتۈن ئەس ـ يادى بىلەن پاراڭنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكەن ئىدى . ئۇ ، ئاڭلىغانسېرى قىزىقىپ ، ھاياجانلىنىپ ، يېڭى ـ يېڭى

نەرسىلەردىن خەۋەردار بولۇۋاتاتتى . ئەكبەر بۇ چاغقىچە كىتاب ئوقۇيمۇ ، ئۇستازلىرىدىن دەرس ئېلىپمۇ بۇنداق ھۇزۇرلانمىغان ئىدى . چۈنكى ، بۇ پاراڭ شۇنداق ئەركىن ، تەبىئىي ھەم مەنىلىك ئىدى . ئەگەر دادىسى چاقىرمىغان بولسا ، ئۇ تاڭ ئاتقۇچە مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇشقا رازى ئىدى ...

ئەتىسى — زۇلھەججىنىڭ توققۇزىنچى كۈنى ئەرەفات تېغىدا «قىيامدا تۇرۇش» كۈنى ئىدى . ھەج قىلغۇچىلار مىنادا بامدات نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپلا ، مەككىدىن 25 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئەرەفات تېغىغا قوزغالدى . بەزىلەر ئات ـ تۆگە مىنىۋالغان ، بەزىلەر ھارۋا ـ مەپىلەردە ئىدى ، لېكىن ، كۆپ سانىدىكى كىشىلەر خۇددى تۇغانى بۇزۇلغان سۇ كەلكۈندەك دەۋرەپ پىيادە كېتىۋاتاتتى . بىر خىل كىيىم بىلەن بىر يۆنىلىشكە قاراپ ھەرىكەت قىلىۋاتقان بۇ پايانى يوق ئادەم ئېقىنى يىراقتىن قارىغان كىشىگە خۇددى دولقۇنلاپ ، بۇژغۇنلاپ كېلىۋاتقان ئاق دېڭىزغا ئوخشاش ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى ...

چۈشكە يېقىن بۇ خىلۋەت ، تىمتاس تاغ باغرى بىردىنلا جانلىنىپ ، ئادەم دېڭىزىغا ، ھايات قاينىمىغا ئايلىنىپ كەتتى .

ئەرافات تۈزلەڭلىكى ناھايىتى كەڭ ھەم قاقاس ساي بولۇپ ، ئۇنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدە ئانچە ئېگىز بولمىغان رەھمەت تېغى ، مەركىزىدە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام سالدۇرغان نەمرە مەسچىتى بار ئىدى ، ھەج قىلغۇچىلار پېشىن نامىزىنى ئەنە شۇ مەسچىتتە ئوقۇپ ، ئاندىن ھىجرىيە 10 ـ يىلى مۇھەممەد پەيغەمبەر ۋىدالىشىش نۇتقى سۆزلىگەن رەھمەت تېغىغا چىقىپ ، بۇ تەۋەرۈك يەردە سۈكۈتتە تۇراتتى . شۇ چاغدا ، گويا بىر ئىلاھىي سادا ياڭراپ ، كىشىلەرنىڭ روھىغا بۆسۈپ كىرگەندەك ، مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ۋىدالىشىش سۆزى ئۇلارنىڭ كۆڭۈل ئېكرانىدا ئايان بولاتتى : « ئەرەبلەر غەيرىي ئەرەبلەردىن

هېچقانداق ئۇستۇن ئەمەس ؛ غەيرىي ئەرەبلەرمۇ ئەرەبلەردىن هېچقانداق ئۇستۇن ئەمەس . قارا تەنلىك ئاق تەنلىكتىن ئۇستۇن تۇرمايدۇ ، ئاق تەنلىكمۇ قارا تەنلىكتىن ئۇستۇن تۇرمايدۇ . ئەگەر بىرەر ئادەم تەقۋادارلىق بىلەن ئاللاغا چوقۇنىدىكەن ، ئۇ هۆرمەتلىك چوڭلار قاتارىدا بولىدۇ . هەربىر مۇسۇلمان باشقا مۇسۇلمانلارنىڭ قېرىندىشى بولىدۇ . بارلىق مۇسۇلمانلار ئۆزىنىڭ قېرىندىشى بولىدۇ . ئۆز قۇللىرىڭلارغا غەمخورلۇق قىلىشىڭلار كېرەك ، شۇنداق ، ئۆز قۇللىرىڭلارنى ياخشى كۆتۈشىڭلار كېرەك ، نېمە يېسەڭلار ، شۇلارغىمۇ شۇنى يېگۈزۈڭلار ! ئاياللارغا مۇلايىم پوزىتسىيىدە بولۇشۇڭلار كېرەك . چۈنكى ، ئۇلارنىڭ سىلەر ئۈچۈن مەجبۇرىيەتلىرى بولۇپ ، ئۆزلىرىگە هېچقانداق ئىشلارنى قىلالمايدۇ . مەن ئايرىلغىنىمدا ، سىلەرگە قالدۇرۇپ قويىدىغان مىراسىم ـــ ئاللانىڭ مۇقەددەس كىتابى ! ... »①

كىشىلەر شۇ دەقىقىدە يەنە ، مۇهەممەد پەيغەمبەرنىڭ شۇ كۈنى 63 نەپەر قۇلنى ئۆز قولى بىلەن ئازاد قىلىپ ، قۇللارغا قانداق مۇئامىلىدە بولۇشنىڭ ئۇلگىسىنى ياراتقانلىقىنىمۇ يادىغا ئېلىشتى ...

تاۋاپچىلار قوشۇنى كۈن پېتىپ ، رەهمەت تېغى گۈگۈم قوينىغا كىرىشكە باشلىغاندا ، ئەرەفاتتىن ئايرىلىپ ، مۇزدەلىفىگە قاراپ قوزغالدى .

مۇزدەلىفە پاكار ـ پاكار كۆيۈك تاغلار باغرىدىكى قۇم ـ شېغىللىق كەڭرى ساي بولۇپ ، ئۆز ۋاقتىدا مۇهەممەد پەيغەمبەر بۇ يەردە توختاپ ، نامازۇ ئوقۇپ ئۆتكەن . شۇڭا هەج قىلغۇچىلارمۇ بۇ يەردە شام بىلەن خۇپتەن نامىزىنى قوشۇپ ئوقۇپ ، كېچىچە

---

① بۇ نەقىل پاكىستان دىنىي ئىشلار مىنىسترلىقىنىڭ مىنىسترى زىكىريا كامدارنىڭ مەسىلىھەتچىلىكى بىلەن سەئىد ئافتاپ ئەرىم تۈزگەن «هەج قىلىش قوللانمىسى» دىن ئېلىندى .

دۇئا ـ تىلاۋەت بىلەن تۈنەپ چىقىشنى ئۆزلىرىگە ئۇدۇم قىلغان ئىدى.

ئاتىخان مۇزدەلىپىگە كېلىپ، تۈز ۋە يۇمشاق بىر يەرنى تېپىپ ئورۇنلاشتى. تېخى بايىلا ئادەم تۈگۈل، ئۇچار قۇشلارمۇ كۆرۈنمەيدىغان سۈرلۈك، تىمتاس بۇ ماكان بىردىنلا جانلىنىپ، ئەزىم دەريادەك داۋالغۇشقا باشلىدى. ئادەملەرنىڭ قىقاس ـ چۇقان، ناله ـ پىغانلىرى جىمجىت چۆل ئاسمىنىدا گۈركىرەپ، يەنە نەلەردىندۇر ئەكس سادا بولۇپ قايتىپ كېلەتتى. تەرەپ ـ تەرەپتە پىلدىرلاپ يېنىپ كەتكەن شام ـ چىراغلار بەئەينى يۇلتۇزدەك چاقناپ، زىمىننى بېسۋالغان ئېغىر قاراڭغۇلۇقنى يىراقلارغا قوغلىۋەتكەن ئىدى.

ئاتىخان بىلەن ئەكبەر ئەتىگەندىن بېرى ئالدىراش يۇرۇپ، قورساقنىمۇ ئۇنتۇپ كەتكەن ئىدى. ئاچلىق ۋە هارغىنلىق هازىر ئۇلارنى خېلى هالسىرىتىپ قويغان ئىدى.

ئاتىخان يۇمشاق قۇم ـ شېغىل ئۈستىگە قولياغلىقنى يېيىپ سېلىپ، يېنىدىكى ئاغزى بۇغۇچلانغان ماتا خالتىدىن ئىككى پارچە نان، بىر لوقما سۈرلەنگەن توخۇ گۆشى ۋە ئىككى ئالمىنى ئېلىپ ياغلىق ئۈستىگە قويدى. ئەكبەرنىڭ هەقىقەتەن قورسىقى ئاچقان ئىدى. شۇڭا ئۇ دادىسىنىڭ ئىجازىتىنىمۇ كۈتمەستىن، بىر پارچە نان بىلەن بىر كېسىم توخو گۆشىنى ئېلىپ كاراسلىتىپ يەپ كەتتى. ئەكبەر ئاچ كۆزلۈك بىلەن چاينىماي يۇتقاچقا، نان گېلىگە تۇرۇپ هېقىقلاپ قالدى. ئاتىخان ئۇنىڭغا مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، بوينىغا ئېسۋالغان سۇدانىنى ئېلىپ ئۇنىڭغا ئۇزاتتى ۋە:

ـــ ئالدىرىماي يە! ـــ دېدى قاشلىرىنى يىمىرىپ، ـــ ئىچىڭگە مەددەقۇرتى كىرىۋالمىغاندۇ!؟

ـــ قورسىقىم بەك ئېچىپ كەتتى، دادا! ـــ دېدى ئەكبەر

سۇداندىكى سۇنى بىر - ئىككى ئوتلاپ ، — بىز پالاقشىپ يۈر-
گىنى نە ۋاق !

ئاتا - بالا ئىككىسى قاتتىق - قۇرۇق ، يېرىم - يارتا
بولسىمۇ قورسقىنى غەملىۋالدى . شۇ تاپتا ئەكبەرنى تازا ئۇيقۇ
باستى ، ئۇ يۇمشاق قۇم - شېغىل ئۈستىگە يامپاشلىۋىدى ، يەردىن
كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئىللىق هارارەت ئۇنىڭ بەدىنىگە خۇددى
مېهرىبان ئانا قولىدەك تېگىپ ، ئۇنى شۇنداق تاتلىق ، راهەتلىك
سېزىم قوينىغا ئالدى . ئەگەر شۇ چاغدا ، ئاتىخان ئۇنى تۇرۇشقا
ئۇندىمىگەن بولسا ، ئۇ ئاللىقاچان شېرىن ۋە غەمسىز ئۇيقۇ قوينىغا
غەرق بولغان بولاتتى .

— ئوغلۇم ، بۇ يەردە ئارام ئېلىپ ئۇخلىسىمۇ بولىدۇ ، —
دېدى ئاتىخان چىرايلىق ۋە تەسىرلىك گەپلەر بىلەن ئۇنى
قوزغىتىپ ، — لېكىن پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ، كېچىچە زە-
كىر - تەسبىھ قىلىپ ، قۇرئان ۋە نەپلى نامازغا ئوقۇپ چىقسا ،
تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ . كوزا چوڭ بولسا ، سۇنى جىق ئالغىلى
بولغاندەك ، دۇئا قانچە كۆپ بولسا ، ساۋاب شۇنچە كۆپ بولىدۇ .
بۇ كېچە — ئۇلۇغ كېچە ، بۇ ماكانمۇ ئۇلۇغ ماكان . شۇڭا بۇ
يەردىكى مەسچىتنىڭ ئەتراپىنى « مەشئەرەل هەرەم » دەپ
ئاتايدۇ . بۇ ئاللاغا زىكىر - تەسبىھ ، توۋا - ئىستىغپار قىلىدىغان
جاي . بۇ كېچىنى ئۆلىمالار شۇنى قەدرى كۆرۈنگەن كېچىدىنمۇ
ئەۋزەل ، دەپ تەرىپلەيدۇ !

ئاتا سۆزىنى ئەزەلدىن مۇقەددەس بىلىپ كەلگەن ئەكبەر
پۇتۇن ۋۇجۇدىنى قاپساپ كەلگەن هارغىنلىق ئازابى بىلەن
شېرىن ئۇيقۇنىڭ مېهرىنى يېگىپ ، ئاستا ئورنىدىن تۇردى ۋە دا-
دىسىغا ئەگىشىپ ، « مەشئەرەل هەرەم » تەرەپكە قاراپ ماڭدى .

پۇتۇن ئەتراپ يەنە شۇنداق قايىنام - تاشقىنلىق ۋە
جىددىي هەرىكەتلەر بىلەن داۋالغۇپ ، گۈركىرەپ تۇراتتى .

تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىپ ، بىرلا ئېتىقاد ئۈچۈن بۇ يەرگە توپلانغان ھەر خىل چىراي ، ھەر خىل تىل ، ھەر خىل خاراكتېر ۋە ھەر خىل مىجەزدىكى بۇ ئادەملەر ئارىسىدا ، ھەسەت ۋە ھەۋەس ، مۇھەببەت ۋە نەپرەت ، مېھىر ۋە غەزەپ ، جاھالەت ۋە دىيانەت ، ساداقەت ۋە خىيانەت ئوخشاشلا مەۋجۇت ئىدى ! ...

3

ئۇلار قۇربانلىق قىلىپ نەزىر بەردى ، بەيتۇللانى ئايلىنىپ تاۋاپ قىلدى ، مېنا ۋە ئەرافاتلارغا چىقىپ ، چىن ئىخلاسى ۋە ئېھتىرامىنى بىلدۈردى . نۇرلۇق شەھەر دەپ ئاتىلىدىغان مەدىنىگە بېرىپ ، دۇنيا بويىچە تۇنجى مەسجىت ـــ پەيغەمبەر نامىدىكى نەبەۋى مەسجىتىنى تاۋاپ قىلدى ۋە بۇ مەسجىت ئىچىدىكى «رىيادۇل جەننەت» ① تە ئىككى رەكەت نامىز ئوقۇپ ، رەسۇلۇللانىڭ ھەقىگە دۇئا قىلدى . ئاندىن «جەننەتۇل بەقى» قەبرىستانلىقىغا كېلىپ ، پەيغەمبەرنىڭ بالا ـ چاقىلىرى ۋە ئايالىلىرى دەپنە قىلىنغان بۇ تەۋەررۇك زاراتگاھنى زىيارەت قىلدى ...

ئۇلار ھەج پەرزلىرىنى ئادا قىلىش يولىدا ئاچلىققا ، ئۇسسۇزلۇققا ، ھېرىپ ـ چارچاشقا چىدىدى ، توختىماي ھەمدۇسانا ئېيتىپ ، كالپۇكلىرى قۇرۇدى ، كېچە ـ كۈندۈز ئىستىقامەت قىلىپ رەڭگىلىرى سارغايدى ... لېكىن بۇنىڭ ھېسابىغا ، ئۇلار روھىنى پاكلاشتۇرۇپ ، ئىخلاسى ، تەقۋادارلىقى بىلەن كۈچەيدى ، نۇرلاندى ...

بۇگۈن ھەج تاۋاپىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۈنى ئىدى ، ھەرەم مەسجىتىنىڭ ئىچى يەنە بىر قېتىم ئادەم دېڭىزىغا ئايلاندى . بەيـ

---

① « رىيادۇل جەننەت » ـــ (جەننەتتىكى گۈلىستان) مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ مۇنبىرى بىلەن قەبرىسى ئارىلىقىدىكى بىر پارچە يەر .

تۇللانىڭ ئەتراپىغا توپلانغان 60 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم ۋىدالىشىش تاۋاپى قىلىش ئۈچۈن دەۋرەپ تۇراتتى. ھەممىسى «ئاللاھۇ ئەكبەر» دېگەن ياڭراق سادا ۋە يۈرەك ـ يۈرەكلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان يىغا ـ زار بىلەن كەئبىنى دەۋرىي قىلىپ چۆرگىلەيتتى، ھەمدۇسانا ئېيتاتتى. شۇ تۇرقىدا ئۇلار ئىنتايىن ئەدەپلىك، ياۋاش، ئىتائەتمەن بولۇپ، يۈرۈش ـ تۇرۇشلىرى خۇددى ئۇلۇغ ئاللانىڭ ھۇزۇرى ئالدىدا تۇرغاندەك شۇنداق راۋىش ۋە تەقۋادار ئىدى. ھازىر ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە ھەجى قوبۇل بولۇپ، گويا ئانىسىدىن يېڭى تۇغۇلغان بالىغا ئوخشاش، سەبىيلىك، پاكلىق تۇيغۇسى ھۆكۈمران ئىدى!...

ـــ ئوغلۇم، نامازنى ئوبدان ئوقۇۋال! ـــ دېدى ئاتىخان ئەكبەرگە نەسىھەت قىلىپ، ـــ ئەمدى بۇ يەردىن كېتىش ئالدىدا تۇرىمىز، ھەرەم شەرىپتىكى بىر ۋاخ نامازباشقا يەردىكى يۈزمىڭ ۋاخ نامازدىن ئۇلۇغراق. چۈنكى، يۈرتتا كۆزىمىز يەتمەيدىغان قىبلە شۇ، قىبلىنىڭ ئۆزىگە قاراپ نامازئوقۇۋالساق، بۇ ئۆمرىمىزدە ئۇنتۇلماس يادىكار بولۇپ قالىدۇ!

بۇگۈن ئاتىخان راستىنلا شۇنداق قىلدى، ئەتىگەندە كىچىككىنە ناشتا قىلىۋالغان ئادەم كەچكىچە تاماق يېمەي، ئۇسسىغاندا زەمزەم ئىچىپ، بەيتۇللانى چۆرگىلەپ يۈردى، بۇ يەردىن ئايرىلىشنى ئويلىسا، يۈرىكى تارتىشقاندەك بولۇپ، كۆزىگە ئىسسىق ياش كېلەتتى...

شۇ تۇرقىدا، روھى ساماغا كۆتۈرۈلگەن بۇ ئادەملەر كۆزلىرىنى يۇمۇپ، ئېغىر سۈكۈتتە تۇرۇپ، ئاللاغا ئىبادەت قىلاتتى، ئاللانىڭ ئۆزلىرىنى بۇ مۇقەددەس زېمىنغا چاقىرىپ، ھەج تاۋاپ قىلغۇزغانلىقىدىن سۆيۈنەتتى، تەشەككۇر ئېيتاتتى، شۇ تاپتا ئۆزلىرىنىڭ «ھاجى ھەرەم» دېگەن خاسىيەتلىك نام بىلەن باشقىلاردىن ئىمانىدا، ئېتىقاددا، ھۆرمەت ۋە ئېتىباردا يۇقىرى

ئىكەنلىكلىرىدىن پەخىرلىنەتتى ، ھۇزۇرلىناتتى !...

زۇلھەججە ئېيىنىڭ 13 ـ كۈنىدىن باشلاپ ، ھەج جىدىـ دىيچىلىكى ئاستا ـ ئاستا پەسەيدى . قاينام ـ تاشقىنلىققا چۆمگەن مەككە شەھىرىمۇ ئۆز ئەكسىگە قايتىپ چۆلدەرەشكە باشلىدى . بىرەر ئايدىن بېرى پۈتۈن شەھەردە شەكللەنگەن قايناق ، كۆركەم ، كاتتا بازارلارمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن تاقىلىپ ، خېرىدارلىرى بىللەن بىللە قاياقلارغىدۇر غايىب بولۇشقا باشلىدى ...

بۇ كۈنلەردە ، ئاتىخان بىلەن ئەكبەرمۇ ۋەتەنگە قايتىشـ نىڭ تەرەددۇتىغا چۈشتى ، لېكىن ، ئاتىخاننىڭ يېنىدىكى پۇل كۆپ بولسا ، كاراچىغا بېرىۋېلىشقا ئاران يېتەتتى .

ـــ تائىفقا بىر چىقىپ كىرمىسەك بولمايدۇ ، بالام ، ـــ دېدى ئاتىخان بىر كۈنى ئەكبەرگە ، ـــ ئۇ يەردە ئاناڭنىڭ ھامۇق ھاجىم دەيدىغان بىر شىرەم تۇغقىنى بار ، بۇ كىشى 1935 ـ يىلى ھىندىستان ئارقىلىق بۇ يەرگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قاپتىكەن . ئۇنىڭ خەت ـ خالتىلىرىنى بەرگەچ ، بىرئاز پۇل قەرز ئالمىساق ، يۇرتقا كېتەلمەيمىز .

ـــ تائىق دېگەن نە ئۇ ، دادا ؟ ـــ سوريدى ئەكبەر چۈـ شەنمەي .

ـــ مەنمۇ بىلمەيمەن بالام ، كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە ، ئاشۇ قارا تاغنىڭ ئۇستىدىكى بىر شەھەر ئىكەن ، ـــ دېدى ئاتىخان يىراقتىكى بىر تاغ تەرەپنى ئىشارە قىلىپ ، ـــ ئۇ يەرنى بەك چىرايلىق ، سالقىن دەيدۇ . لېكىن ئۇ يەرگە ئۇدۇل كەلگەن ئادەمنى چىقارمايدىكەن ، پول خېتى لازىم ئىكەن ، مەن ھازىر شۇ پول خېتىنىڭ كويىدا يۇرۇۋاتىمەن .

لېكىن ، ئاتىخان تائىفقا چىقىشنىڭ پول خېتىنى تاپقۇچە ئارىلىقتا ، مەككىنى ئەنسىز بىر خەۋەر قاپلاپ كەتتى :

«شىنجاڭنىڭ يولى تاقىلىپتۇ ، ئۇ يەرگە ئازادلىق ئارمىيە ، كومموۇنىستىك پارتىيە دەيدىغان ئادەملەر كېلىپ ھۆكۈمرانلىق قىلىۋېتىپتۇ ! ...» . بۇ خەۋەرنىڭ ئارقىسىدىن يەنە خۇددى «ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچسە ، يېڭىنمۇ تۈۋرۈككە ئايلىنىدۇ» دېگەندەك ، «چەت ئەلگە چىققانلار قايتىپ كەلسە سوتلىنىدىكەن ، جازالىنىدىكەن!» دەيدىغان قۇيرۇق چۆرۈگۈچلىرىمۇ بار ئىدى . نەدىن چىققانلىقىنى بىلگىلى بولمايدىغان بۇ شۇم خەۋەر ھەش ـ پەش دېگۈچە مەككە ـ مەدىنىنىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغىچە گۈررىدە تارقاپ ، كىشىلەرنى ۋەھىمگە سېلىۋەتتى . ھەج خۇشاللىقى بىلەن كۆڭلى ئېچىلىپ ، جىسمى يەڭگىپ ، يۈرتقا يېڭى ئادەم قىياپىتىدە بېرىشقا تەييارلىنىۋاتقان بۇ ئادەملەرنىڭ بارلىق پىلانلىرى ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ ، يۈرىكىدىكى يۈرت سۈيگۈسىنى ، سېغىنىشنى ۋە ۋىسال تەشنالىقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى .

بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئاتىخان ئىككى ـ ئۈچ كۈنگىچە جىمىپ ، شۇكلەپ كەتتى ، چىرايىدىمۇ بۇرۇنقى خۇشاللىق ۋە ھاياجانلارنىڭ ئىزناسى قالمىغان ئىدى . ئۇ ، خۇددى ئېگىز ۋە چوڭقۇر بىر ھاڭنىڭ لېۋىگە كېلىپ قېلىپ ، يا ئالدىغا ، يا ئارقىغا قايتالماي ئۈمىدسىزلىككە چۈشكەن ئادەمدەك ، ئاچچىق ۋە مۇرەككەپ ھېسسىيات ئىچىدە قالغان ئىدى . ئاتىخان بۇ يەردە قېلىشنى ئەزەلدىن خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغان ئىدى ، ئۇنىڭ تۇرمۇشى ، ئۆتمۈشى ۋە كېلەچىكى يۈرتتا ئىدى ، يۈرتتىن ئايرىلىش ئاتىخان ئۈچۈن ھاياتتىن ئايرىلىش بىلەن باراۋەر ئىدى ! مۇبادا ، ئالمادىس بۇ يەردە قېلىپ قېلىشقا توغرا كەلسە ، قانداق قىلغۇلۇق ؟! ئۇنىڭ ھەممىدىن بەك بېشىنى قاتۇرغان مەسىلە مانا شۇ ئىدى ! ئاتىخان قۇرۇق قول بىلەن ئىككى جان ئادەمنىڭ بۇ يەردە تىرىكچىلىك قىلىپ كېتەلىشىگە ئىشەنمەيتتى ،

سودا ، پۇل ، رىقابەت قاپلىغان بۇ شەپقەتسىز دۇنيادا قۇرۇق قول هايات كەچۈرۈش تەس ئىدى ، ئادەم پۈتۈن ئۆمرىنى خورلۇق ، يوقسۇزلۇق ئىچىدە ئازاب بىلەن ئۆتكۈزۈشى تۇرغان گەپ ئىدى ! ئۇ ئۆزىنى ئەمەس ، ئەكبەرنى كۆپرەك ئويلايتتى ، تېخى پىشىپ يېتىلمىگەن پاك ، سەبىي بىر بالىنىڭ بۇنداق كۈنلەرگە قېلىشىنى هەرگىزمۇ خالىمايتتى !...

بۇ كۈنلەردە ، ئەكبەرنىڭ ئەهۋالى دادىسىدىنمۇ بەتتەر ئىدى . ئۇ ، قايتىش كۈنلىرىنىڭ تېزراق كېلىشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتكەن ئىدى . ئەكبەر يۇرتىنى ، ئانىسىنى ، قان ـ قېرىنداشلىرىنى بەك سېغىنغان ئىدى ، سېغىنىشتىن هەر كۈنى چۈشىدە شۇلارنى كۆرەتتى . ئۇ ، ئانىسىنى هەربىر ئەسلىگەندە ، كۆزلىرىگە ياش كېلىپ ، يۈرىكى پارە ـ پارە بولۇپ كېتەتتى . چۈنكى ، ئەكبەر تاكى مۇشۇ سەپەرگە ئاتلانغۇچە بولغان ئارىلىقتا ، ئانىسىدىن ـــ ئۇنىڭ تاتلىق هىدىدىن ، ئىللىق قۇچىقىدىن ، ئانىلىق مېهرى تولغان ئاتەش باغرىدىن بىر دەقىقىمۇ ئايرىلىپ باقمىغان ئىدى . ئەكبەر ئانىسىنى بىردەم كۆرمىسە ، خۇددى بۇۋاقلاردەك گۇگراپ ، ئۇنىڭ هىدىنى هىدلاپ ئىزلەيتتى ، قۇچىقىغا باش قويۇپ ئىغىنايتتى . ئانا ئەكبەرنىڭ خۇشاللىقى ، بەختى ۋە پۈتۈن ئەسلى ـ ۋەسلى ئىدى !...

ـــ دادا ! ـــ دېدى ئۇ بىر كۈنى كەچتە كۆزىگە لىققىدە ياش ئېلىپ ، ـــ راستىنلا قايتالماي قالارمىزمۇ ؟! مەن بەك سېغىنىپ كەتتىم ، دادا ! بەك سېغىندىم ...

ئاتىخانىنىڭ كۆڭلىمۇ يېرىم بولدى ، لېكىن ئۇ تەمكىنلىك بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ ، بالىسىغا تەسەللى بەردى :

ـــ بەندىگە تەس تۇيۇلغان ئىش ئاللاغا ئاسان ، ئوغلۇم ! كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما ، هەرقانداق ۋاقىتتا ، كەلمەكنىڭ كەتمىكى ، بەرمەكنىڭ ئالمىقى بولىدۇ ، بىز قايتىشنىڭ تەييارلى-

قىنى قىلىۋېرەيلى ، ئىسمائىل ھاجىنىڭ دېيىشىچە ، ئون نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا پاكىستانغا كەتكەنلەر بار ئىكەن ، شۇلاردىن جەزمەن ئېنىق جاۋاب بولىدۇ ، بىرنەچچە كۈن سەۋر قىلىپ تۇرايلى ، خۇدايىم يول بېرىدۇ ! ...

بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى ، بۇ كۈنلەر ئاتىخان بىلەن ئەكبەرگە شۇنداق ئۇزاق ، زېرىكىشلىك ھەم ئازابلىق تۇيۇلدى . كۈتۈش ئىچىدىكى دېلىغۇللۇق ، دېلىغۇللۇق ئىچىدىكى ئۈمىد ۋە ئۈمىد ئىچىدىكى ئەنسىزلىك ئۇلارنىڭ كۆڭۈل ئارامىنى بۇزۇپ ، تەقەززا قىلاتتى ! ...

ئۇلار كۈتكەن كۈن ئاخىر يېتىپ كەلدى ، خەۋەر بۇرۇنقىدىنمۇ قورقۇنچلۇق ھەم راست ئىدى . پاكىستانغا كەتكەنلەرنىڭ بىرنەچچىسى يولنىڭ تاقالغانلىقى سەۋەبىدىن قايتا مەكىكىگە يېنىپ كەلگەن ئىدى . شۇنىڭ بىلەن ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكى ئەڭ ئاخىرقى ئۈمىدلەرمۇ جۇدۇن سوققان باھار چېچىكىدەك تەرەپ ـ تەرەپلەرگە توزۇپ كەتتى ! گۈزەل ۋە يېقىملىق تەسەۋۋۇر تەسەۋۋۇر پېتىچە قالدى ، رەھىمسىز رېئاللىق ئۆزىنىڭ كۈتۈلمىگەن شەپقەتسىزلىكىنى كۆرسەتتى ! ...

ئاھ ، خۇدا ! نېمانداق قىلىسەن ؟ بىزگە ئىچىڭ ئاغرىمامدۇ ؟ بۇ زادى قانداق جۇدالىق ؟! ...

ئەكبەرنىڭ قەلبىدە ئاجايىپ ئاچچىق بىر تۇيغۇ ئويغاندى . ئۇ ، بېشىنى كۆتۈرۈپ ، شەرق تەرەپكە قارىۋىدى ، يۈرىكى ئېزىلدى . «ئايرىلىش ، مەڭگۈ ئايرىلىش دېگەن شۇمىدۇ ؟ ! ـــ دەپ ئويلىدى ئۇ ھەسرەت بىلەن ، ـــ بىز ئەمدى يۇرتقا قايتالمامدۇق ؟ ئانام بىلەن ، ئۇرۇق ـ تۇغقان ، دوست ـ بۇرادەرلىرىم بىلەن كۆرۈشەلمەمدىمەن !؟ بىزنىڭ قېرىنداشلىق رىشتىمىز ئەمدى مۇشۇ يەردە ئۈزۈلۈپ ، شۇنچە يىراقتا ھەسرەتكە ، نادامەتكە كۆمۈلۈپ قالارمۇ ؟ ...ئاھ ، خۇدا ! مەن

قانداق بىچارە !؟ بۇ زادى قانداق قىسمەت ؟! ...»

ئەكىبەرنىڭ كۆزلىرىگە غىللىدە ياش كەلدى ، ئىسسىق ياش ئاستا ـ ئاستا سىرغىپ لەۋلىرىنى نەمدىدى . ئۇ ، قۇرۇغان تىلى بىلەن لەۋلىرىنى يالىۋىدى ، ياش شۇنچىلىك ئاچچىق ۋە سوغۇق بىلىندى .

ئەمدى ئەكىبەرنىڭ هاياتى مەڭگۇ مۇشۇ ئاتەش زېمىندا باهارسىز ، يامغۇر ـ يېشىنسىز ، تومۇز ـ سەرتاندا ئۆتەرمۇ ؟!...

ئىككىنچى باب

مەككىدىكى مۇساپىرلىق

1

هەرەم مەسچىتىگە يېقىن يەردىكى بۇ ئاۋات بازارنى «شۇبەيكە» دەپ ئاتايتتى. بۇ يەر ئۆز ۋاقتىدا مۇھەممەد پەيغەمبەر-نىڭ مەككە مۇشرىكلىرى بىلەن غازات قىلغان جەڭ مەيدانى بولغاچقا، كېيىنكىلەر ناھايىتى خاسىيەتلىك، ئەتىۋار يەر قاتارىدا خاتىرلەيتتى. شىنجاڭدىن ھەجگە چىققان بىر قىسىم مۇساپىرلارنىڭ غەمخانى بولغان «ئاتۇش رابات»① مانا شۇ يەردە ئىدى.

قىزىل خىشتىن قوپۇرۇلۇپ، ئۆگزىسى تۈنىكە بىلەن قاپلانغان ئۈچ قەۋەتلىك رەڭدار بۇ بىنا يىراقتىنلا كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى. تېخى يېقىندىلا، مۇساپىرلار بىلەن ئاۋاتلىشىپ، كېچە - كۈندۈز شاۋقۇن - سۈرەن ئىچىدە ئويغاق تۇرغان بۇ بىنا ھازىر مۇڭلىنىپ، ئۆمچەرەپ قالغان ئىدى، نۇرغۇن ئادەملەر بۇ يەردىن كەتكەن — بەزىسى پاكىستان، بەزىسى

① ئاتۇش رابات — 1930 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ساخاۋەتچى ئابدۇراخمان تاش دېگەن ئاتۇشلۇق ئادەمنىڭ ئۆزى ھەجگە بارالماي، ھېببىۋۇللا ھاجىم ئارقىلىق 50 تىللا ئەۋەتىپ بەرپا قىلغان مېھمانخانا.

تۇركىيە ، بەزىسى ھىندىستان تەرەپلەرگە ھاياتلىق يولى ئىزلەپ قاڭقىپ چىقىپ كەتكەن ئىدى . بۇ يەردە قالغانلىرىنىڭمۇ بەزىسى چىددە ، بەزىسى مەدىنە ۋە بەزىسى رىياد تەرەپلەرگە بېرىپ - كېلىپ تىرىكچىلىك يولى ئىزلەپ يۈرۈشەتتى ...

ئاتىخان بىلەن ئەكبەر بىرنەچچە كۈندىن بېرى ، مۇشۇ بىنانىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى كىچىككىنە بىر ئۆيدىن سىرتقا چىقمىدى . ئاتىخان بەك كەم سۆز ، مىجەزى چۈس بولۇپ كەتكەن ئىدى . ئاتىخاننىڭ تائىفتىكى ھامۇق ھاجىم دېگەن كىشىگە باغلىغان ئۈمىدىمۇ بوققا چىقتى ، سۈرۈشتۈرۈش ئارقىلىق ، ئۇ كىشىنىڭ ئۈچ يىل بۇرۇن ، مەككىدىن 1400 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى «ئەل زاھران» دېگەن نېفىت شەھىرىگە كۆچۈپ كەتكەنلىكى ئېنىقلاندى . بۇنداق ئۇستى - ئۇستىلەپ كەلگەن ئوڭۇشسىزلىق بىلەن كۆڭۈلسىزلىكلەر ئاتىخاننى بىرنەچچە كۈن ئىچىدىلا باشقىچە مىجەزلىك بىر ئادەمگە ئايلاندۇرۇپ قويغان ئىدى ، كەچكىچە جايناماز ئۈستىدىن چۈشمەي ، ناماز ئوقۇپ ، قۇرئان يادلاپ ئولتۇراتتى . قارىماققا شۇنداق كۆرۈنگەن بىلەن ، ئەمەلىيەتتە ئۇ مۇشۇ يول بىلەن ئىچىدىكى دەرد - پىراقنى بېسۋاتاتتى .

شۇ كۈنلەردە ، ئىككى ئوت — يۇرت مېھرى بىلەن تىرىكچىلىك ۋەسۋەسىسى ئوتتۇرىسىدا قالغان ئاتىخان خۇددى تۇگمەن تاشلىرى ئارىسىدىن ئېزىلىپ چىققان داندەك ئاقتۇەتكە چۈشۈپ قالغان ئىدى !

بۇ كۈنلەردىكى ئەكبەرنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ ئېچىنىشلىق ئىدى . ئۇ ، بالاغەتكە يەتمىگەن ئون نەچچە ياشلىق غەمسىز ھاياتىدا تۇنجى قېتىم تۇرمۇشنىڭ بۇنچىلىك رەھىمسىز ، كۆڭۈلسىز بولىدىغانلىقىنى بىلىپ ، كۆڭلى بەكمۇ مەيۇسلىك ، ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە قالغان ئىدى ، ئەكبەر ئانىسىنى ، ئاچىسى-

نى ، سىگىلىسىنى ۋە تېخى ئۆزى كۆرۈپ باقمىغان بوۋاق قېرىندىشىنى كېچە ـ كۈندۈز ئويلايتتى ، ۋاقىت ئۇزارغانسېرى ، ئۇلارنىڭ سياقى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىر تۇرۇپ ئايغا ، بىر تۇرۇپ قۇياشقا ئوخشىشىپ قالاتتى ، تۇتاي دېسە تۇتالمايتتى ، توۋلىسا ئاۋازى يەتمەيتتى .

«ئاھ ، ئانا ! ئاھ ، قېرىنداشلىرىم ! ـــ دەپ ئۇنسىز نىدا قىلاتتى ئۇ ھەمىشە ، ـــ سىلەر نەدە ؟! كېلىڭلار ، مەن سىلەرنى باخ ـ باخ ئېتەي ! سىلەر ھاياتنى ئىللىتىپ ، كىشىگە ئارام بېرىسىلەر . سىلەر ئۆزۈڭلارنى ھېچنېمىسى يوق كىشىلەر دەپ ھېسابلىساڭلارمۇ ، لېكىن مەن سىلەرگە ئېيتسام ، ھەممە نەرسە سىلەر تەرەپتە !سىلەردە قار بار ، سىلەردە يامغۇر بار ، سىلەردە يېشىللىق ، سىلەردە باھار ، سىلەردە جەننەت ! ...»

ئەكبەرنىڭ نەزىرىدە ، ئاللا بىرلا جەننەتنى ياراتقان ، ئۇ بولسىمۇ ـــ ئانا يۇرت ، ئانا ماكان قەشقەر ئىدى !

دېمىسىمۇ ، ئادەمنىڭ قەلبىدە «يۇرت ـ ۋەتەن » دېگەن سېزىم بولمىسا ، ھەممىلا يەردە ئوخشاشلا پۇقرا بولغىلى ، ياشىغىلى بولاتتى ! لېكىن ئەكبەرنىڭ سېزىمى ئۇنداق ئەمەس ئىدى ، ئۇ ، ئۆز يۇرتىنى ـــ ۋەتىنىنى قەلبىدىكى قۇياش ، ھاياتلىق مەنبەسى ، پانىي دۇنيادىكى جەننەتۇل مەئۋا دەپ بىلەتتى ! ...

چۈنكى ، ئۇ يەردە ـــ ئەكبەرنىڭ ھاياتلىق شامى يانغان ، ئۇنى خاكى تۇپراقتىن ئاپىرىدە قىلغان ئانا ماكاندا ئەكبەرنىڭ سەممىي ، ساددا دىل ، كۆيۈمچان ئانىسى ؛ ئىللىق بىر باغىرنى تەڭ يېرىپ چىققان رىشتى چوڭقۇر قېرىنداشلىرى ؛ كىچىكىدىن بىر پارچە نانىنى تەڭ تالىشىپ يەپ ، ئۆستەڭلەردە بىللە سۇغا چۆمۈلۈپ ، باھار كۈنلىرى بىللە لەگلەك ئۇچۇرۇپ ، بىللە ۋەللەي توۋلاپ چوڭ بولغان قەدىناس ئەل ـ ئاغىنىلىرى قالغان . ئەكبەرنىڭ خىيالىغا ھەمىشە ئاشۇ ساپ ۋە سەبىي قەلب ـ دىللار ،

ئۇلارنىڭ تىنچ ـ غەمسىز ئۆتىكۈزۈۋاتقان شادىمان ھاياتى كېلەتتى!...

ئاتا ـ بالا ئىككىيلەننىڭ راباتتىكى كىچىككىنە ئۆيدە ، ئېغىر سۈكۈت ۋە روھىي بېسىم بىلەن ئۆتۈۋاتقان ئازابلىق تۇر-مۇشى كۈتۈلمىگەندە ، يەنە بىر قېتىم شىددەتلىك زەربىگە ئۇچرىدى .

ئىش كىچىككىنە ئېھتىياتسىزلىقتىن باشلىنىپ ، ئاخىر چوڭ دەتالاشقا ئايلاندى : ئەكبەر چۈشلۈك تاماققا تۈتۈش قىلىشنىڭ ئالدىدا، بىر كەسلەم ئوتۇننى كارىدۇرغا ئېلىپ چىقىپ ، دەسلەپ ئۇنى ئۇششاقلىدى ، كېيىن بىر يارتا كۆمۈرنى كەكىنىڭ چۈلدىسى بىلەن ئۇرۇپ پارچىلىدى . بۇنداق ئىشلار ھەج جەريانىدا ئۆي ـ ئۆيلەردە بولۇپ تۇرغان ئىدى ، ھېچكىمنىڭ كارى يوق ئىدى . لېكىن ، بۇگۈن بۇ يەرنىڭ سىيىت ھاجى ئىسملىك غوجىدارى بىرىنچى قەۋەتتىن پاپپاسلاپ چىقىپ ئەكبەرگە تىل سالدى :

ـــ ھەي ھارام تاماق ، سەن بۇ بىنانى ئۆرۈۋېتەي دەمسەن ، نېمە؟! ئاۋۋال بىرەرتال كېسەك قوپۇرۇپ بېقىپ ، ئاندىن ئۆرۈ ، جۇمۇ !

ئەكبەر تۇرۇپلا قالدى ، گەپ قىلاي دېسە ، ئۆزىدىن چوڭ ئادەمگە يۇرىكى پېتىنمىدى ؛ گەپ قىلماي دېسە ، ئۇ ئادەمنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقىنى تىل ـ ھاقارەت ئىدى . شۇ چاغدا ئۆيدىن ئاتىخان چىقىپ قالدى ، ئۇنىڭ قولىدا تەسۋى بار ئىدى . ئاتىخان سىيىت ھاجىنىڭ ئالىتاغىل ۋارقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن چىققان ئىدى .

ـــ بۇ بەچىغەرلەر ئەجەبمۇ تويدۇردى ! ـــ دېدى سىيىت ھاجى يەنە شۇ ئاچچىق بىلەن زەردە قىلىپ ، ـــ پۇل بەر دېسە ، بىر داچەنمۇ يوق دەپ ، قېچىردەك كۆتىنى تامغا تىرەيدۇ !

بـــۇ سـۆز ئاتـــخـانـغـا قـاتـتـــق تـەگـدى ، ئۇ ئۆزىـــنى خـورلانـغـاندەك ، بوزەك قىلىنغاندەك بىچارە ھىس قىلدى ، لېكىن ئاتـــخان شۇ تاپتا پېقىر ، ناتىۋان ھالەتتە بولغاچقا ، تەبىئىي كەڭ قـورساقـلـىقى ۋە شۇكۇر ـ قانائەتچانلىقى بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋېـ لىپ ، سىپايە ھالدا مۇنداق دېدى :

ـــ ھاجـىـم ، ئاڭـلـىـسـام ئۆزلـىرى بۇخاراشەرىپتە ئوقۇپـ تـىـكەنلا ، قۇرئان كەرىمدە مۇسۇلمانلارغا بىھۇدە تىل تەگكۈزۈش گۇناھ ، دەپ كۆرسىتىلگەن ، ئۆزلىرىدەك بىر مۆھتەرەمنىڭ بىلىپ تۇرۇپ گۇناھ يۇكلىۋالماسلىقلىرىنى تەۋسىيە قىلىمەن!

ـــ نـېـمـە ـ نـېـمـە ؟! ـــ سـىـيـت ھاجى چـىـرايـىـنى پـۇرۇشـتۇرۇپ ، ئاتىخانغا دوق قىلدى ، ـــ مەن تېخى بىھۇدە تىل تـەگـكـۈزۈپـتـىمەنما ؟! ئەمىسە ، قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلاپ قويسىلا : سىلىنىڭ بۇ بالىلىرى نېمىنى كۆرسە چاپقاق مۇشۇكتەك چـېـپـىـلىپلا يۇرۇيدىغان شاتىراق بالىكەن ! ئۆتكەندە يۇندىلەرنى قالايمىقان تۆكۈپ ، ئەۋرەزنىڭ كۆزىنى ئېتىپ قويدى ، ئۇنى مەن پـالان پـۇل خـەجـلـەپ ئوڭلاتـتـىـم ، يـەنـە تـېـخى كارىدورنىڭ چـىـرىـغـىنى قالايمىقان يېقىپ ، لامپۇچكىنى ئىككى قېتىم كۆيدۈـ رۇۋەتـتـى ، بـۇنـىـڭـغـىـمـۇ پـالان پـۇل كەتتى ! ئەمدى كېلىپ ، كـارىـدوردا ئوتـۇن يېرىپ ، كۆمۈر چوقۇپ ، بىناغا زىيان سېلىۋاـ تـىـدۇ ، مۇشۇنداق قىلىۋەرسە ، تام ـ تورۇسلارغا دەزكەتمەيدۇ ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ ؟! ئۇنى سىلى تۆلەمدىلا ؟! ...

ـــ كـىـچـىككىنە ئىش ئۈچۈن بۇنچىۋالا كايىمىسلا تەخـ سـىـر ، ـــ دېدى ئاتـىـخـان يـەنـە شـۇنـداق ئېـغـىر ـ بېسىقلىق بـىـلـەن ، ـــ مېنىڭ بالام داپنى ئېلىپ دۇيشەنبە قاقىدىغان ئۇنداق نـالايىق بالا ئەمەس . كىچىكلىكتە بالىدىن ئۆتكەن بولسا ، مەندىن ئۆزۈر ! لـېـكىن ، مەن بۇ بالىنى كۆزۈمنىڭ قارىچۇقىغا دەسسىتىپ چوڭ قىلغان جۇمۇ !

ئەزەلدىن ئۆزىنى خوجايىن ، باشقىلارنى ئۆزىگە تەزىم قىلىپ قول باغلاپ تۇرىدىغان ھاجەتمەن دەپ قاراپ كەلگەن بۇ باغرى تاش ، مەنمەنچى ئادەم ھەرقانداق ۋاقىتتا باشقىلارنىڭ ئۆزىگە جاۋاب قىلىشنى ، ئۆزى بىلەن زاكونلىششنى زادىلا ياقتۇرمايتتى ، سىيىت ھاجى بۇنى ئۆزىگە قىلىنغان ھۆرمەتسىزلىك دەپ بىلەتتى . شۇڭا ، ئۇنىڭ تۇرۇپلا كۆتمەك ساقلىق دىردىيىپ ، يوغان ، كىبلەڭسىز بەستى تىترەپ كەتتى ، ھۇۋقۇشنىڭكىدەك سارغۇچ كۆزلىرى بولسا ، تېخىمۇ سۇرلۇك تۇس ئالدى .

ــ شۇنداقمۇ تېخى ! ــ دېدى سىيىت ھاجى ئۆزىنى باسالماي ئۆرىسىگە تىنىپ ، ــ ھىم ... كىچىككىنە ئىشمىش ! نېمانداق غەرەز ئۇقمايدىغان ئادەمسىز ! سىز بالىڭىزنى كۆزىڭىزنىڭ قارىچۇقىغا دەسسىتىپ چوڭ قىلغان بولسىڭىز ، بىزمۇ بۇ بىنانى بېشىمىزدا كۆتۈرۈپ مۇشۇ كۈنگە كەلدۇق ! سىزگە بۇنىڭ قەدرى بىلىنمىگەن بولسا ، قېنى يول بولسۇن ، غەلدە ـ غەشتىڭىزنى كۆتۈرۈپ ، باشقا يەرگە كېتىڭ ! بۇ يەر سىزنىڭ بىكارغا يېتىۋېرىدىغان دادىڭىزدىن قالغان ئايۋان ـ ساراي ئەمەس ! ...

ئاتىخان ئۆزىنى شۇنداق تەمكىن ، مۇلايىم تۇتۇپ تۇرغان بولسىمۇ ، لېكىن سىيىت ھاجىنىڭ كېيىنكى گەپلىرى ئۇنىڭ جان ـ جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى ، لېكىن ئۇ ئەلەم ۋە خورلۇقتىن بوغۇلۇپ ، نېمەدېيىشىنىمۇ بىلەلمەي قالدى ، پەقەت ئاغزىدىن :

ــ بۇ ... بۇ ... نېمىدېگەن سەپرا ئادەم بۇ ... ! ئاچچىقى كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدىلا ئىكەنغۇ ! ــ دېگەن سۆزلەر ئارانلا چىقتى .

لېكىن ، دادىسىنىڭ بىچارە ـ ناتۋان قىياپىتى ، ماۋۇ تەڭنە قورساق لومپا ئادەمنىڭ يولسىز ـ ئۆكتەملىكى ئەكبەرنى ئۆتى يېرىلغۇدەك غەزەپلەندۇرگەن ئىدى . ئۇ ، خۇددى بىھۇدە ئوق تېگىپ ، غۇرۇرى زەخمە يېگەن شىر بالىسىدەك يۇلقۇنۇپ چىقىپ سىيىت ھاجىغا ھۇرپەيدى . ئەكبەر ھازىر ھەممىدىن

مەھرۇم بولغان تۇرسا ، يەنە نېمىدىن قورقاتتى !؟

ـــ بۇ سېنىڭ داداڭدىن قالغان ئايۋان ـ سارايمىتى ؟! دېدى ئۇ بىردىنلا سەنلەپ ، ـــ بىزگە ئوخشاش مۇساپىر ھاجىلار بولمىغان بولسا ، سەن بۇ خەقنىڭ يۇرتىدا نان تېپىپ يېيەلەمتىڭ ؟! ...

ـــ يوقال ، كۆزۋۇمدىن دەرھال يوقىلىش ! ـــ دېدى سىيىت ھاجى بەئەينى كالتەك يېگەن غۇنجىندەك چىرقىراپ ، ـــ سەن نائىنساپلارنى ئەمدى بۇ يەردە كۆزۋۇم كۆرمىسۇن !...

سىيىت ھاجى قانداقتۇر ئەرەبچە گەپلەر بىلەن بىرنەرسىلەرنى دەپ ۋارقىرىدى ، ھايال ئۆتمەي ئاستىنقى قەۋەتتىن كىيىملىرى كونا ، پۇت ـ قوللىرى مەينەت بىر ئەرەب يۇگۇرۇپ چىقتى ، ئۇ ، مۇشۇ يەرنىڭ قارا ئىشچىسى ئىدى ، سىيىت ھاجى ئۇنىڭغا ئاغزىدىن كۆپۈك چاچرىتىپ ، قوللىرىنى شىلتىپ تۇرۇپ بىرنەرسىلەرنى دېدى ، ئەكبەر ئۇنىڭ بۇ قارا ئىشچىغا ئۆزلىرىنى قوغلاپ چىقىرىۋېتىشنى تاپىلاۋاتقانلىقىنى بىلدى .

ـــ دادا ، بىز كېتەيلى ، ـــ دېدى ئۇ ئاتىخانىنىڭ قولىدىن تارتىپ ، ـــ «ياخشى ئىت ئۆلۈكنى كۆرسەتمەيدۇ » دېگەن گەپ بارغۇ . بۇ يەردىن تېزراق كېتەيلى !

ـــ بولدى بالام ، بىز كېتەيلى ! ـــ دېدى ئاتىخان دەرمانى ئۇزۇلۇپ .

ئەكبەر نەرسە ـ كېرەكلەرنى يىغىشتۇردى ، ئۇلارنىڭ بارلىق بىساتى بىر خۇرجۇن بىلەن بىر خالتىغا سىغدى ، ئاتا ـ بالا ئىككىسى شۇلارنى كۆتۈرۈپ ، بىر كۆزى ئالدىدا ، بىر كۆزى ئارقىدا راباتتىن چىقتى .

ئۇلار كۈن پاتقۇچە مەككە كوچىلىرىنى نىشانسىز كېزىپ يۈردى ، ھەر ئىككىسىنىڭ كاللىسىدا ئەمدى نەگە بېرىپ ، نەدە تۇرۇش دەيدىغان مەۋھۇم ، ئايانچلىق بىر پىكىر ھۆكۈمران

ئىدى . بىر چاغدا ، ئەكبەر چوڭقۇر ئىچكى ئازاب بىلەن :

ـــ دادا ، ئۆيگە كېتەيلى ! ـــ دېدى .

ـــ قايسى ئۆيگە ، بالام ؟ ـــ ئاتىخان ھەيرانلىقتا ئوغلىغا قارىدى .

ـــ ئۆزىمىزنىڭ ئۆيىگىچۇ ! ـــ دېدى ئەكبەر ھاياجانلىق ئاۋازدا .

ئاتىخان ئوغلىغا قارىدى ، ئۇنىڭ قاپقارا ، تىنىق كۆز-لىرىدىن مۇڭ ۋە ھەسرەت ، ئۆمچەرەپ تۇرغان سەبىي چىرايىدىن ئۇمىدسىزلىك ۋە خامۇشلۇق چىقىپ تۇراتتى .

شۇ تاپتا خورلۇق ، مۇساپىرلىق ۋە مىسكىنلىكتىن يۈرىكى پۇچىلانغان ئەكبەرنىڭ كاللىسىدا ماكان سېزىمى يوقالغان ئىدى . ئۇ ، گويا ئۆز يۇرتىنىڭ بىرەر بۇلۇڭ ـ پۇچقىدا كېتىۋاتقاندەك ، يەنە ئازراقلا ماڭسا ، ئۆزىنىڭ ئاشۇ تونۇش مەھەللىسىگە ، ئاشۇ ئىللىق ئۆيىگە يېتىپ كېلىدىغاندەك تۇيغۇدا ئىدى ! ...

ـــ بولدى بالام ، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما ! ـــ دېدى ئاتىخان ئوغلىنى بەزلەپ ، ـــ « شەھەر ئالغان باتۇر ئەمەس ، ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر» دەپتىكەن . ئۇلار بۇگۈن بىزنى بوزەك ئەتتى ، پانىي ئالەمدە سورىقى بولمىغان بىلەن ، باقىي ئالەمدە سورىقى بولىدۇ ! بىزنىڭمۇ ئىگىمىز بار ، خۇدايىم ئۆلۈكنى گۆرسىز ، تىرىكنى ئۆيسىز قويمايدۇ !

لېكىن ئۇلار شۇ تاپتا ئۆيسىز ئىدى ، نەگە بېرىپ ، نەدە تۇرۇشنى ، بۇگۈنكى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى كېچىلەرنى قانداق ئۆتكۈزۈشنى بىلمەيتتى ! چېكى يوق سەرسان ـ سەرگەردانلىق تۇرمۇش مەككە كوچىلىرىدا يەنە باشلاندى !...

ئاتىخان بىلەن ئەكبەرنىڭ ھاياتى مۇقىمسىز دولقۇن ئىچىدە ئۆتۈشكە باشلىدى . بۇ دولقۇن ئۇلارنى ئۇزلۇكسىز تۇردە ئۇياقتىن ـ بۇياققا ئىتتىرىپ تۇراتتى .

ئۇلار بىر ھەپتىدىن بىرى ھەرەمنى ماكان قىلدى. ئادەملەر ئۆزۈلمەي كىرىپ - چىقىپ تۇرىدىغان بۇ كاتتا جامە كۈندۈزى ئۇلارنىڭ ناماز ئوقۇپ، ئىستىقامەت قىلىدىغان، كېچىسى بىرنەچچە سائەت ئۇخلاپ ئارام ئالىدىغان غەمخانى بولۇپ قالدى. ئۇلار كۈندۈزلىرى كىشىلەرگە ئارىلىشىپ، بەيتۇللا بىلەن سافا - مەرۋە ئەتراپىدا نامازخانلىق قىلىپ يۈرەتتى؛ كەچ كىرىپ كۆز باغلانغاندا بولسا، جامەنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىگە چىقىدىغان تاش پەلەمپەينىڭ ئاستىدىكى بوش ئورۇنغا غىپىدە كىرىۋالاتتى ۋە داق يەرگە مەيدىسىنى يېقىپ، ئۇزۇن چاپانلىرىنىڭ يېرىمنى كۆرپە، يېرىمنى يوتقان قىلغىنىچە بىرنەچچە سائەت غېرىبلىق ئۇيقۇسىنى ئۇخلىۋالاتتى. ئەگەر ئۇلارنىڭ بۇ يەردە يېتىۋاتقانلىقىنى مەسچىتتىكى ئاغۋات جارۇپەكەشلەر ① بىلىپ قالسا، ھەرگىز بوش قويۇۋەتمەيتتى. شۇڭا، ئۇلار ئامال بار ئۇلارنىڭ كۆزىدىن يىراق يۈرەتتى، ياتقان يېرىنى تېخىمۇ مەخپىي تۇتاتتى.

بۇ كۈنلەردە ئۇلار يوقسۇزلۇق، غېرىبلىق ۋە مۇساپىرلىق دەردىدە بەكمۇ دىدىقاپ كەتتى. ئاتىخان زادىلا سىرتقا چىقمايتتى، ئەكبەر بەزىدە بازاردىن، بەزىدە مىسىرلىقلار سالغان «تەكىيە مىسىرىيە» دېگەن خانىقادىن ئانچە - مۇنچە نان - پوشكال، سۈت - قېتىق دېگەندەك نەرسىلەرنى تېپىپ كېلىپ، دادىسىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالاتتى. بىر كۈنى ئۇ دادىسىنىڭ يېرىم كېچىدە ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاللاغا نالە قىلىپ يىغلاۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى.

يوقسۇزلۇق ۋە سەرسانلىقنىڭ رەھىمسىز نەشتىرى جېنى

---

① ئاغۋات جارۇپەكەشلەر — بۇرۇندىن كۆپ ئوغۇللىرى بار ئادەملەر بىرەر ئوغلىنى ئاختا قىلىپ، مەسچىدىل ھەرەمنىڭ خىزمىتىگە تۇتۇپ بېرىش ئادىتى بولغان، ئۇلار ھەرەمنىڭ ئامانلىقى، تازىلىق ئىشلىرىنى قىلىدۇ.

دىن ئۆتكەن ئاتىخان شۇ كۈنى كېچىچە ئۇخلىيالماي ، خۇداغا تېۋىنىپ مۇنداق دېگەن ئىدى :

ـــ خۇدا ، بەندەك لازىم بولسا ، قوي گۆشىدە باققىن ! ئادەم ياخشى يېمىسە ، ياخشى كىيمىسە ، ياخشى ئات مىنمىسە ، كېچىنى ياخشى ئۆتكۈزمىسە ، بۇنداق ئادەمنىڭ دۇنياغا كەلگەنلىكىنىڭ نېمە پايدىسى ؟! ئاھ ، مەككە ! مەندەك ھېچنېمىسى يوق ، سەرسان ئادەمنى قاچانمۇ باي قىلىپ ، قولۇمنى پۇلغا ، ئاغزىمنى ئاشقا تويدۇرارسەن !؟ ...

دادىسىنىڭ ناله ـ پەريادى ئەكبەرنىڭمۇ كۆڭلىنى ئېزىۋەتتى . ئۇنىڭ ئۇيقۇسى قاچتى ، بۇ كۈنلەردە ئەكبەرمۇ روھى چىقىپ كەتكەن ئادەمدەك گاراڭ ۋە خاموش بولۇپ قالغان ئىدى . ئەكبەر يۇرتقا قايتالمىغانلىقىنى ھەر قانچە قىلىپمۇ كۆڭلىگە سىغدۇرالمايتتى ، كۆڭلىدە ھەمىشە يۇرتتا ئۆتكەن شوخ ، غەمسىز ، خىرامان كۈنلەرنى ، ئانىسىنى ، ئاچا ـ سىڭىللىرىنى ، قوشنا ـ قولۇملارنى ، دوست ـ ئاغىنىلىرىنى ، ئاشۇ يېشىل زېمىن ، ئىللىق ھاۋالىق تاڭ سەھەرلەرنى ئويلاپ ، ئۆپكىسى توللۇپ ، ئىختىيارسىز ھالدا ئۆز ـ ئۆزىگە سوئال قويۇاتتى : « بۇ جۇدالىق نېمە ئۈچۈن بولدى ـ ھە ؟! ئىنسان بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن مۇشۇنداق مۇشەققەتلەرنى ، ھىجران ئازابىنى تارتىشى كېرەكمۇ ؟! نەدە ئۇ بەخت ؟! ... »

ئەكبەرنىڭ كاللىسىدا بىرلا نەرسە ھۆكۈم سۈرەتتى : « ئازاب ۋە ھىجران بىلەن ئۆتۈۋاتقان بۇ ھاياتنى قانداق توللۇقلاش كېرەك ؟ قانداق بىر سەۋر ـ تاقەت بىلەن ئۇزاق يىللارنى ۋە يىراق كەلگۈسىنى ئۆتكۈزگىلى بولىدۇ ... »

بۇ سوئاللارنىڭ جاۋابى ئەكبەر ئۈچۈن ئاچچىق ، نا ئېنىق ۋە خۇددى تۈۋۈى يوق ھاڭدەك قاپقاراڭغۇ ئىدى !

دادىسىنىڭ بايىقى يىغىسى ۋە نالىسى ئۇنى تېخىمۇ

ئۇمىدسىزلەندۇرۇپ ، چېكى يوق ئازاب دېگىزىغا غەرق قىلىۋەتتى .
ئەكىبەر ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۆزىنى تۇتالمىدى ، ئىچى ئاچچىققا تولىتى ، ئۇ ، چاپىنىنى بېشىغا پۇركەپ ، دەسلەپ ئېسەدەپ ، كېيىن ھۆكۈرەپ يىغلىۋەتتى ، ئاتىخان چۆچۈپ كەتتى ، ئۇ بىرەر كۈتۈلمىگەن ئىش بولدىمۇ نېمە ، دېگەن ئەنسىزلىك بىلەن ئەكىبەرنى ئۆزىگە تارتىپ باش ـ كۆزىنى سىلىدى ۋە ھولۇقۇپ :
ـــ بالام ، ئەكىبەر نېمە بولدى ؟! بىر نەرسە چېقىۋالدىمۇ ؟ قارا باستىمۇ يە ؟! ... ـــ دەپ سوراپ كەتتى .
ئەكىبەر يىغىسىنى تەستە توختاتتى ۋە دادىسىنىڭ قۇچىقىغا بېشىنى قويۇپ ، ئېسەدەپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى :
ـــ دادا ، بىز ھازىر سۇغا غەرق بولغان ئادەمگە ئوخشاپ قالدۇق . بىرەر قىرغاقنى نىشانلاپ ، ھەرقانچە ئۇزسەكمۇ ، پۇت ـ قولىمىز ئاجىزلىشىپ يەنىلا چۆكۈپ كېتىۋاتىمىز ، كۆزىمىزگە نە قىرغاق ، نە ساھىل كۆرۈنمەيدۇ ! بىز مۇشۇنداق سەرسانلىقتا ئۆلۈپ كېتىدىغان ئوخشايمىز ! بىز ئۆلگەندىن كېيىن ، بىزنى يادلايدىغان بىرەر ئادەم چىقارمۇ ، دادا ! ئانام ، ئاچا ـ سىڭىللىرىم نەدىدۇ ؟ ... ئاھ ، خۇدا !! نېمانداق ئېغىر كۈنلەر بۇ !؟ ...
ئاتىخاننىڭ يۈرىكى يەنە ئېزىلدى ، شۇ تاپتا ئۆزىنى گويا قاراڭغۇ ، سوغۇق ھاڭغا چۈشۈپ كېتىۋاتقاندەك ، شۇنداق بىچارە ۋە ئىقتىدارسىز سەزدى . لېكىن ئۇ ھازىر ئۆزىنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ ، ئوغلىغا ھەمدەم بولۇپ ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە ناله ـ پەريياد چەكسە ، ھەرگىز بولمايتتى ، ياش بالىنىڭ روھى چۈشۈپ ، يۈرىكى زەخمە يەيتتى ، خۇددى قانىتىغا ئوق تەگكەن قۇشتەك ، ئەركىن ئۇچالمايدىغان ، ھەتتا ئۇۋۇسىغىمۇ قايتا قونالمايدىغان بولۇپ قالاتتى . شۇڭا ئاتىخان دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ ، بۇرۇنقى تەمكىنلىكى ۋە سالاپىتى بىلەن مۇنداق دېدى :
ـــ ئوغلۇم ، كۆڭلۈڭنى بۇزما ! شۇكۇر قىل ، شۇكۇر-

نىڭ تېگى ئالتۇن . بەندە نىيەت قىلغىنى بىلەن ئىشلارنىڭ رويابقا چىقمىقى ئاللاغا باغلىق ! شۇكۇر قىلمايدىغانلار بۇ دۇنيانىڭ مەئىشتىنى دەپ ، بىز بولساق ئۇ دۇنيانىڭ ساۋابىنى كۆزلەپ ئۆ-تۈۋاتىمىز ! بىز ئاللانىڭ مۇلكى ، ئوغلۇم ! يەنە ئاللا تەرەپكە قايتىمىز ، ھەرگىز بىھۇدە خىياللارنى قىلما ! ...

تاش پەلەمپەي ئاستىدىكى كىچىككىنە قاراڭغۇ بوشلۇق بۇگۇن كېچە ئاتا ـ بالا ئىككىيلەننىڭ ئەنە شۇنداق نالە ـ پىغانى ، شۇكۇر ـ تەسەللىسى ۋە مېھىر ـ مۇھەببىتى ئىچىدە ئۆ-تۈپ كەتتى ...

ئەتىسى جۈمە نامىزىدىن كېيىن ، ئەكبەر يەنە سىرتقا چىقتى ، مەقسىتى « تەكىي مىسرىيە » خانىقاسىغا بېرىپ ، كەچ-لىك يەيدىغان بىرەر نەرسە تېپىپ كېلىش ئىدى . ئەكبەر ھەرەمدىن بىرئاز يىراقلىشىپ ، « ئەل ھەمىدىيە » دېگەن يەرگە كەلگەندە ، ئۇ يەرگە توپلىشىۋالغان نۇرغۇن ئادەملەرنى كۆردى . ئەكبەرمۇ قىزىقىپ ، توپ ئىچىگە قىستىلىپ كىردى ، كەڭ مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىدا « مەھكىمە شەرئى » دەپ خەت يېزىلغان تاختا بىلەن بىرنەچچە قازى كالان ۋە كاللا كېسەر جاللاتلار يۇ-رۇشەتتى . شۇلارنى كۆرۈپلا ئەكبەر بۇ يەرنىڭ جازا مەيدانى ئىكەنلىكىنى بىلدى . دېمىسىمۇ ، بۇ يەر ھەر جۈمە كۈنى پادىشاھ-لىق قانۇننى ئىجرا قىلىدىغان مەھكىمە شەرئىنىڭ جازا مەيدانى ئىدى .

بۇ يەردە ـــ مىڭلىغان كىشىلەرنىڭ كۆزى ئالدىدا قاتىل ، بۇلاڭچىلارنىڭ كاللىسى ئېلىناتتى ، ئوغرى ـ يانچۇقچىلارنىڭ قوللىرى كېسىلەتتى . جان ۋە قان بىلەن ھەپىلىشىدىغان بۇنداق سۈرلۈك ، مۇدھىش ۋەزىپىنى ئاتا ـ بوۋىسىدىن تارتىپ مۇشۇنداق ئىشنى قىلىپ كەلگەن پادىشاھنىڭ قوللىرى ئادا قىلاتتى . ئۇلار ناھايىتى يوغان ، بەستلىك بولۇپ ، قارام ھەم تەلۋە

ئىدى . كىشىلەرنىڭ بوينىغا قىلىچ ئۇرغاندا قولى تىترىمەيتتى ، كۆزىمۇ مىت قىلىپ قويمايتتى .

ئەكىبەر بۇ يەردە تۇرۇش ياكى كېتىش ئۇستىدە ئىككىلىنىپ قالدى . تۇراي دېسە ، ھېلى كاللا كېسىلگەندە قورقۇپ كېتىشى ، ھەتتا ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ۋارقىراپ سېلىشى مۇمكىن ئىدى ؛ كېتەي دېسە ، ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغان بۇ يېڭىلىقنى كۆرگۈسى كېلىۋاتاتتى . ئۇ ، شۇ خىياللار بىلەن بىر قارارغا كېلەلمەي ، خېلى ۋاقىتتىن ئۆتكۈزۈۋەتتى ، ئاڭغىچە مەيداندا ئادەملەر كۆپەيىپ ، ئەكىبەر قايتاي دېسىمۇ قايتالمايدىغان ئەھۋال شەكىللىنىپ قالدى . ئەكىبەر ئامالسىز سەپنىڭ ئالدىدا ئورۇن تۇتۇپ ئولتۇردى ۋە بېشىنى كۆتۈرۈپ ئالدىغا قاردى ، ئۇ يەردىكى مۇنبەردە ئۇستىخانلىق ، ئوتتۇرا بوي ، بومبا ساقلىنى ياخشى قىتاتلىغان ، تاقىر باش بىر ئادەم ئۆرە تۇراتتى . ئەتراپتىكىلەرنىڭ ئۇنىڭغا ھۆرمەت تەكەللۇپ قىلىشىدىن بۇ ئادەمنىڭ چوڭ قازى ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى . ئۇ ، ھېقىق كۆزلۈك ئالتۇن ئۈزۈك سېلىنغان سول قولى بىلەن ساقلىنى سىلاپ ، ئوڭ قولىدا سەۋلىجاننى ①چىڭ تۇتقان ئىدى . سەللىسىز سىدام بېشى ئاپتاپتا پارقىراپ تۇراتتى . ئۇ ، سەۋلىجاننى ئوينىتىپ تۇرۇپ ، يوغان ، بوم ئاۋاز بىلەن مۇنداق دېدى :

— خالايىق ، قۇلاق سېلىڭلار : ئاللاتائالا بەندىلىرىگە يول كۆرسەتكۈچى قۇرئاننى نازىل قىلدى ، ئاللا قۇرئاندا ياخشىلىق ۋە يامانلىقنى كۆرسەتتى . ئاللا شەرىئەتكە مۇخالىپ ئىشلارنى قىلىشنى مەنئى قىلىدۇ . ئاللا مۇسۇلمانلاردىن ئىززەت ـ ھۆرمەتنى ساقلاشنى ، مەنئى قىلىنغان ھەرقانداق ئىشنى قىلماسلىقنى تەلەپ قىلىدۇ ! شەرىئەت مۇقەددەس . ئۇ ، ئاللانىڭ ئىرادىسى بولىپچە بولىدۇ . ياخشىلىققا ساۋاب ، يامانلىققا ئازاب ھەممە يەردە بار !

① سەۋلىجان — زاكون تايىقى .

قازىنىڭ سۆزىدىن كېيىن ، مەيدانغا ئالتەيلەننى يالاپ ئېـ
لىپ كېرىشتى . ئۇلارنىڭ چاچ ـ ساقلى ئۆسكەن ، كىيىملىرى
ساڭگىل ـ سۇڭگۇل ئىدى . تەقى ـ تۇرقىدىن قانچە ياشلارغا
كىرگەنلىكىنى دەرھال پەملىگىلى بولماينىتى . ئۇلارنىڭ
ئارىسىدىكى ئىككىسىنىڭ ئوڭ قولى بېغىشىدىن يوق ئىدى . ئەكـ
بەر يېنىدىكىلەرنىڭ ئۆزئارا قىلىشۋاتقان پاراڭلىرىدىن بۇ
ئىككىسىنىڭ بۇرۇن مۇشۇ يەردە بىر قېتىم قولى كېسىلگەنلىكـ
نى ، تۇۋا قىلماي يەنە ئوغرىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن بۇگۈن سول
قولىنىڭمۇ كېسىلىپ ، ئىككى قولى يوق مېيىپقا ئايلىنىدىغانلىقىنى
بىلدى .

ئەكبەر بۇ شۇم پېشانە بىچارىلەرنىڭ شۇمشىيىپ كەتكەن
مىسكىن قىياپەتلىرىگە قاراپ ، يا ئىچ ئاغرىتىشنى ، يا لەنەت ئۇـ
قۇشنى بىلمەي ، ئولتۇرۇپ قالدى . ئىچ ئاغرىتاي دېسە ، ھازىر
ئۇلار شەرىئەتنىڭ جازاسىنى كۆتۈپ تۇرغان ئاسىي ، ئازغۇنلار
ئىدى ؛ لەنەت ئوقۇي دېسە ، ئۇلارمۇ تىرىكچىلىك يولى تاپالماي ،
ئاچلىق ۋە يوقسۇزلۇقتىن ئامالسىز مۇشۇنداق لەنەتتەگكۇر
ئىشلارنى قىلىپ قويغانلار ئىدى ! ...

تۇيۇقسىز ئاڭلانغان ئېچىنىشلىق بىر ۋارقىراش ئاۋازى
ئەكبەرنىڭ خىيالىنى بۆلۈپ ، چۆچۈتۈۋەتتى . ئۇ ، ئىتتىك بېـ
شىنى كۆتۈرۈپ ئالدىغا قارىۋىدى ، ئۆزىدىن بىرنەچچە قەدەم
نېرىدىكى تاشلىق يەردە قانسىراپ ، لىپىلداپ ياتقان بىر قول
پەنجىسىنى كۆرۈپ شۇركۈنۈپ كەتتى . ئەكبەر تېخى ئېسىنى
يىغىۋالالماي تۇرۇشىغا ، ئىككىنچى ئوغرىنىڭ ئوڭ قولىمۇ كۆـ
تەككە تارتىلىپ ، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئارىلىقتا بېغىشىدىن
كېسىپ تاشلاندى . كېسىپ تاشلانغان قول يەنە شۇ تاشلىق
ئۈستىگە پاقىدە چۈشۈپ ، ئەكبەرنىڭ كۆز ئالدىدا قانسىراپ ،
تارتىشىپ ، لىپىلداشقا باشلىدى . قولى كېسىلگەنلەر ئېچىنىشلىق

ۋارقىرايتتى ، بوزلايتتى . ھېلىقى غەلىتە كىيىملىك سۈرى يامان ، بەستىلىك جاللاتلار بولسا ، خۇددى شورپا سېلىش ئۈچۈن قوي يىاكى كالا گۆشلىرىنى پارچىلاۋاتقان قاسساپتەك ، پەرۋاسىز ، خىرامان ئىدى ...

ئەكىبەرنىڭ يۈمران ، سەبىي يۈرىكى بۇنداق رەھىمسىز ، قانلىق كۆرۈنۈشكە بەرداشلىق بېرەلمىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋەھىمىلىك بىر خىيال كاللىسىغا كىرىۋېلىپ ، ئۇنى تېخىمۇ قاتتىق قورقۇنچ ۋە سۈر بېسىپ كەتتى . ئەكىبەرمۇ بىرنەچچە كۈننىڭ ئالدىدا ، مۇشۇ قولى كېسىلگەن ئوغرى ـ يانچۇقچىلار قىلغاندەك ئۇياتلىق ، خۇپىيانە ئىشتىن ئىككىنى قىلغان ئىدى : بىرسى ـــ ناۋايغا بىر ناننىڭ پۇلىنى بېرىپ ، ئۇنىڭ دىققەتسىزلىكىدىن كۆزىنى غەلەت قىلىپ ، ئىككى ناننى ئېلىپ كەتكەن ئىدى ؛ يەنە بىرسى ـــ خېرىدارلار كۆپلەپ كىرىپ ـ چىقىپ تۇرغان بىر مېۋە دۇكىنىدىن چاققانلىق بىلەن ئىككى ئالمىنى ئوغرىلاپ ، سىرتقا ئېلىپ چىقىپ يېگەن ئىدى . ئۇ ، شۇ چاغدا ئۆزىگە ئۆزى : ئەگەر بۇ ناننى ئالمىسام ، ئاچلىقتىن يا دادام ، يا مەن ئۆلۈشۈم كېرەك . لېكىن بىزنىڭ بىھۇدە ئۆلۈشىمىزنى خۇدا راۋا كۆرمەيدۇ ؛ ئىككى ئالما دېگەن نېمىتى ، مەن يۈرتۇمدا ھەرقانداق باغقا كىرسەم ، تويغۇچە مېۋە يېيەلەيتتىم ، بۇ يەردە مېۋە يېيىگىنىمگە نەچچە ـ نەچچە ئايلار بولۇپ كەتتى ، كىچىككىنە تېتىپ باقسام نېمە بوپتۇ ؟! خۇدا خالىسا ، پۇل تاپقاندا ، ئۇلارنىڭ ھەققىنى باشقا يول بىلەن چوقۇم ياندۇرىمەن !... دەپ تەسەللى بېرىپ ، پەتىۋا توقۇغان ئىدى . لېكىن ، ھازىر ئويلاپ قارىسا ، خۇدا ئەكىبەرنى چوڭ ساقلاپتۇ ، ئەگەر بىرەر يەردە تۇتۇلۇپ قالغان بولسا ، ئۇمۇ مۇشۇ ئوغرى ـ يانچۇقچىلاردەك بۇ سۈرلۈك جازا مەيدانىدا جازاغا تارتىلىپ ، قولى كېسىلمەسمىدى ؟! يا رەببىم ! ئۇ چاغدا ، ئەكىبەر بۇ يورۇق دۇنيادا قانداقمۇ

باش كۆتۈرۈپ يۈرەلەيتتى !؟ يۈرتقا قايسى يۈزى بىلەن باراتـ
تى ؟! ئانىسى ، ئۇرۇق ـ تۇغقىنى ، ئەل ـ ئاغىنىلىرى ئالدىدا
نېمەدەيتتى ؟! ئەرنى نومۇس ئۆلتۈرمەمدۇ !! ۋاي خۇدايىم ، ئەكـ
بەرنى راستتىنلا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ دۇئاسى ساقلاپتۇ ، ئاللا ئۇنىڭغا
كەڭچىلىك قىلىپ ، ئۆز كارامىتى بىلەن بۇگۈن مۇشۇ جازا
مەيدانىنى ئىبرەت قىلىپ كۆرسىتىپتۇ !...

ئەكبەرنىڭ يۈرىكى تارتىشىپ ، بەدىنىگە تىترەك
ئولاشتى ، ئەمدى ئۇنىڭ ھېچ نەرسىنى كۆرۈشكە ھەپسىلى قالـ
مىدى ، گويا بىرسى ھازىرلا ئەكبەرنىڭ ئىسمىنى چاقىرىپ ، جازا
مەيدانىغا تارتىپ چىقىدىغاندەك ، ھېلىقى سۈرلۈك جاللاتلار ئۇ-
نىڭ قولىنى كۆتەككە بېسىپ ، « نان ئوغرىلىغان ، ئالما
ئوغرىلىغان قولۇڭ مۇشۇمۇ !؟ » دەپ كېسىپ تاشلايدىغاندەك بىر
خىل ۋەھىمە ۋە ئەنسىزلىك ئۇنى ئالاقزادە قىلىۋەتكەن ئىدى .
شۇڭا ئەكبەر ئاستا ئورنىدىن تۇردى ، كىشىلەر ئارىسىدىن سۈ-
غۇرۇلۇپ ، ناھايىتى تەستە سىرتقا چىقتى ـ دە ، ئۆزىنى بىر
تامنىڭ دالدىسىغا ئېلىپ ، مۈكچىيىپ ئولتۇردى ، ئۇنىڭ بايىقى
تىترىكى تېخى بېسىقمىغان ئىدى . ئەكبەر شۇ ھالەتتە « تەكىبى
مىسىرىيە » گە بېرىشنىمۇ ئۇنتۇپ ، ھېلىقى جازا مەيدانىدىكى
ئىشلار پاك ـ پاكىز تۈگەپ بولغۇچە ئاشۇ تامنىڭ دالدىسىدا
ئولتۇرۇپ قالدى !...

3

ئۇلار بۇگۈن ھەرەمدىنمۇ قوغلاندى !

جارۇپكەشلەر چوڭ تازىلىق قىلىۋېتىپ ، ئۇلارنىڭ تاش
پەلەمپەي ئاستىدىكى خىلۋەت ئۇۋۇنىنى سېزىپ قالدى .

ـــ بۇ يەر ماكانسىزلار پاناھلىنىدىغان دەڭ ئەمەس ! ـــ

دېدى ساقال - بۇرۇتى يوق كوسا بىر جارۇپكەش قايناپ ، — بۇ يەر ناماز ئوقۇپ ، ئاللاغا ئىبادەت قىلىدىغان خۇدانىڭ مۇقەددەس ئۆيى !

— بۇ يەرنىڭ تازىلىق ، ئامانلىق ئىشلىرىدا چاتاق چىقسا ، سىلەر ئىگە بولامسىلەر ؟ — دېدى يەنە بىر جارۇپكەش قولىدىكى سۈپۈرگىنىڭ ئۇزۇن دەستىسىنى يەرگە ئۇرۇپ تۇرۇپ ، — بۇلارنى مۇتىۋەللىنىڭ ئالدىغا ئاپىرايلى !

— بولدى ، قويە ! — دېدى ھېلىقى كوسا جارۇپكەش ، — ئىشنى ئاۋۇتۇپ نېمە قىلىسەن ؟ بۇلار يە تىل بىلمىسە ، نەگە ئاپارساڭ مۇشۇنداق گۆشىيىپ تۇرىدۇ ، شۇ ! مېڭىڭلار ، دەرھال بۇ يەردىن چىقىپ كېتىڭلار !

ئاتىخان بىلەن ئەكبەر لاقا - لۇقىسنى يىغىشتۇرۇپ ، ھەرەمدىن چىقتى . ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا يەنە شۇ سۇكۇناتقا چۆمگەن ، ئىسسىقتىن يىلىنجاپ تۇرغان قاقاس شەھەر كوچىلىرى قۇچاق ئاچتى . دۇكانلار ئوچۇق ئىدى ، سودا - سېتىق ئىشلىرى قىزغىن كېتىۋاتاتتى ، ئالا - يېشىل سايىۋەنلەرنىڭ ئاستىدا بەزىلەر چاي ئىچىپ ، مېۋە يەپ ؛ بەزىلەر تەكىينى ئېگىز قىرلاپ ، خورتۇلدىتىپ چېلىم تارتىپ ھۇزۇرلىنىپ يېتىشاتتى ...

چوڭ كوچىنىڭ سول قانات بۇرجىكىدە ، تۆگە ، قېچىر ۋە ئېشەكلەرگە يۈك ئارتىپ كەلگەن كارۋانلار تۇراتتى . ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئىراقتىن پارس گەزماللىرىنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى ، بەزىلىرى يەمەندىن ئىسرىق ۋە خۇش پۇراق بۇيۇملار ، ھەر خىل دورا - دەرمەكلەرنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى . كارۋاننىڭ ئەتراپىغا ئولاشقان يەتتە - سەككىز ئادەم ماللارنى كۆرۈپ ، باھا تالىشىپ ، ۋاراڭ - چۇرۇڭ قىلىشىپ يۈرەتتى ...

ئاتىخان بىلەن ئەكبەر ھېچ نەرسىگە پىسەنت قىلماي خاموش كېتىۋاتاتتى ، ئۇلارنى ھېچ نەرسە قىزىقتۇرمايتتى ، ھەتتا

تاغ باغرىدىكى غەلىتە شەكىللىك ، غايەت زور قورام تاشلار بىلەن ئەتراپىتىكى ئېگىز - پەس ئۆي - ئىمارەتلەر ئۆزئارا سىڭىشىپ ، گىرەلىشىپ پەقەت مۇشۇ شەھەرگىلا خاس كۆركەم مەنزىرىنى ھاسىل قىلغان بۇ قەدىمىي ، سېھىرلىك كۆرۈنۈشلەرمۇ ئۇلارنىڭ دىققىتىنى تارتالمىدى . ئۇلار ھازىر نىشانى ۋە مەنزىلى يوق بۇ مۇشكۈل سەپەرنى قاچان ، قەيەردە ئاخىرلاشتۇرۇشنى ئويلاپ بىئارام بولاتتى ، بىئارام بولغانسېرى ماداريدىن كېتىپ ، پۈت - قوللىرى لاكاسلاپ قالغان ئىدى .

ئەكىبەرنى يىغا تۇتتى ، خورلۇق ، مىسكىنلىك ۋە ئىچ - ئىچىدىن ئۆرتەپ چىقىۋاتقان ھىجران ، ھەسرەت - نادامەت ئۇنى يالماپ يۇتۇۋەتكىلى تاس قالغان ئىدى . ئۇنىڭ ياش ۋە تۇيغۇن يۇرىكى تۇنجى قېتىم ۋەتەنسىزلىكنىڭ دەردىنى چوڭقۇر ھېس قىلدى . ئەكبەر دۇنيادا ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ قىممەتلىك ۋە قەدىرلىك نەرسىنىڭ يۇرت - ۋەتەن ئىكەنلىكىنى بىلىپ يەتتى . چۈنكى ، ئىنسان ئەزەلدىن يۇرت - ۋەتەنسىز يارىتىلمىغان ، دۇنيادىكى ھەرقانداق ئىنساننىڭ يەر شارىنىڭ مەلۇم يېرىدە ۋەتىنى بولىدۇ ، ئۇ ، شۇ ۋەتەننىنى چىن يۇرىكىدىن سۆيىدۇ ! ئادەم يۇرتىدىن ئايرىلسا غېرىب - مۇساپىر بولۇپ قالىدۇ ، كۆڭلى سۇنىدۇ ، قەدرى چۈشىدۇ ! شۇڭا ھەرقانداق ئادەمنىڭ تىلى ۋەتەن دەپ سۆزلەيدۇ ، يۇرىكى ۋەتەن دەپ سوقىدۇ ! ھەرقانداق ئادەم ئۆز ۋەتىنى ، ئۆز ئەھلى ئىچىدە ئەزىز بولىدۇ !... شۇڭا كونىلارمۇ « ياقا يۇرتنىڭ پەرىشتىسىدىن ، ئۆز يۇرتنىڭ جىنى ياخشى » دەپ بىكار ئېيتمىغان !

يۇرتىدىن ئايرىلغاندىن بۇيانقى ھەر خىل تەقدىر - قىسمەتلەر كىچىككىنە ئەكبەرنىڭ سەبى يۇرىكىدەئەنەشۇنداق ھېس - تۇيغۇلارنى ئويغىتىۋەتتى . بۇ ھېس - تۇيغۇلار ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئۇنىڭ ئۆمرىنىڭ ھەربىر دەقىقىسىنى يۇرت - ۋەتەنگە بولغان

چەكسىز مۇھەببەت بىلەن چەمبەرچاس باغلىۋەتتى !

دېمىسىمۇ ، مۇھەببەتسىز ، دەردسىز يۈرەككە ۋەتەن سىغمايدۇ ! ۋەتەن دەردى ، ۋەتەن مۇھەببىتىدە ياشىغان يۈرەكلا ئىنسانلارنى سۆيىدۇ ، ئىنسانلار ئۈچۈن كۆيۈندۈ ! ئۆز يۇرتىنى ، ئۆز خەلقىنى سۆيمىگەن ئادەم ھېچقاچان ئۆزگە يۇرتنى ، ئۆزگە ئەلنى سۆيەلمەيدۇ ، بىگانە تۇپراققا مېھرىمۇ قويالمايدۇ ! ئەقىلسىز قۇشلار چېغىدا ، قاچانلاردۇر ئۆزى كۆز ئاچقان كىچىك ۋە تىنچ يەرلەرگە ھامان بىر كۈنى قايتىپ كېلىدۇ . ھەر باھاردا ئۆيىگىز-نىڭ پېشايۋىنىدا ئۇۋا سالغان كىچىك جانىۋارلارنى كۆرىسىز . ئۇلار نى - نى يىراقلاردىن ئۆيىگىزنى ئاداشماي تېپىپ كېلەلەيدۇ . مانا شۇنىڭغا ئوخشاش ئەقىللىق ئىنسان تەپەككۇرىمۇ ھەرقانچە يىللارنى ، ئېغىر كۈلپەتلەرنى ئېشىپ ، ئۆزىنىڭ تۇغۇلغان خاكى تۇپراقى — ۋەتەن - يۇرتقا قاراپ ئىنتىلىدۇ . ئىنسانلاردىكى بۇ ئىنتىلىش ئەبەدىي ۋە مۇقەددەسىتۇر !...

ئەكبەر قايناق بازار بولۇۋاتقان كوچا - رەستىلەردە كېتىۋېتىپ ، كۆزىگە ياش ئالغان ھالدا ئەنە شۇلارنى ئويلىدى ۋە ھەسرەت بىلەن ئۆز - ئۆزىگە شۇنىلدى : « ئۆز يۇرتىدا باغرىنى ئانا تۇپراققا يېقىپ ، تىنچ ۋە خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقانلارنى ھەقىقىي بەختلىك دېسە بولىدۇ ! مېنىڭ تۇرمۇشۇم بۇ يات زېمىندا موھتاجلىق ۋە سەرسانلىق ئىچىدە ئۆتۈۋاتىدۇ ! مېنىڭ كۆڭلۈمنى كۆتۈرىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى يىراقتا قالغان . ئاھ ، خۇدا ! مەن بۇنداق خورلۇق ، سەرسانلىقتا ئۆتۈۋاتقان تۇرمۇشنى يەنە داۋاملاشتۇرۇشنى خالىمايمەن ! مۇبادا يەنە شۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولسام ، ئازاب ئىچىدە ئۆلۈپ قالماملەمەن !؟... »

ئاتا - بالا ئىككىيلەن مەككە كوچىلىرىدا خۇددى يىپى ئۈزۈلگەن لەگلەكتەك ئۇياققا چايقىلىپ ، بۇياققا چايقىلىپ ، ئا-

خـــرـــدا « مۇسفىلە » دېگەن يەرگە كېلىپ قالدى . بۇ يەر ئالدى كـەڭ كەتكەن قۇملۇق سەيناسى بار ، خېلى چوڭ مەھەللە ئىدى . ئۇلار قـۇمـلـۇق سـەيـنـانـى كېسىپ ئۆتۈپ ، بىر ـ بىرىگە يانداپ سـېـلـىنغان ئۆي ۋە دۇكـانـلارنى ئارىـلاپ كېتـىـۋاتقـاندا ، بىر ـ سـىـنـىـڭ « ئەسـسـالامـۇ ئەلـەيـكـۇم » دېـگەن يېقىملىك ئاۋازى ئاڭلاندى . ئاتىخان ئىتتىك بۇرۇلۇپ يانغا قارىدى ، ئىشىك ۋە رام كېشەكلىرى كونا تۇنىكە بىلەن قاپلانغان ، دېرىزىسىدىكى ئەينەك ئورنـىـغـا قـېلىن سىم تور تارتىپ قويۇلغان بىر دۇكاندىن بىر ئا ـ دەمنىڭ كۇلۇپ تۇرغان ئوچۇق چىرايى كۆرۈندى .

ـــ يـول بـولـسـۇن ، تـۇغـقـانلار ! ـــ دېدى ئۇ دۇكاننىڭ ئـىـشـكـىنى يەنىمۇ چوڭراق ئېچىپ ، ـــ يۈك ـ تاق كۆتۈرۈۋاپسـ ـلەرغۇ ؟

ئاتـىـخـان سـالامـغـا جاۋاب بەرگەندىن كېيىن ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ مۇنداق دېدى :

ـــ مـۇسـاپىرنىڭ يولى قاراڭغۇ بولىدىكەن ، ئۇكام ! نەگە بېرىپ ، نەدە تۇرۇشىمىزنى بىلمەي قېيىپ يۇرۇيمىز ...

ـــ رابـاتقا بېرىشمىلىمۇ ؟ ئۇ يەردە ياتاق بارغۇ؟! ـــ دېدى هېلىقى ئادەم ئۇلارغا يول كۆرسەتكەندەك تەلەپپۇزدا .

ـــ بـاردۇق ئۇكـام ، بـاردۇق !ـــ دېـدى ئاتـىـخان كۆڭلى يـېـرىـم بـولـغـان هالدا ، ـــ ئۇ يەردىنمۇ قوغلاشتى . ئادەم دېگەن تـاشـتـىـن مـەھكەم ، گۈلدىن نازۇك هۆل نەرسە ئىكەن ، بولمىسا، بـېـشـىـمـىـزغـا كـەلگەن كۈلپەتلەردىن بىز قۇرۇپ قاقشال بولۇپ كەتسەك بولاتتى !

ئاتـىـخـان ئۆتكەندە بولغان ئىشلارنى قىسقىچە چۈشەندۈ ـ رۈپ ئۆتتى .

ـــ ئۇلاردىـمـۇ ئـىـنـسـاپ قـالمىدى !ـــ هېلىقى ئادەمنىڭمۇ ئاچـچـىقى كەلگەندەك بولدى ، ـــ هەج تۈگەش بىلەنلا خەقلەرنى

قوغلايدۇ ، چىقىم كېتىدۇ دەپ ياتقۇزمايدۇ ! مۇنداق بولسۇن ، ـــ دېدى ئۇ ئىچى ئاغرىغاندەك ھېسداشلىق بىلەن ، ـــ ھەممىمىز بۇ يۇرتقا مۇساپىر ، مۇساپىرنىڭ غېمىنى مۇساپىر يېمىسە ، كىم يەيدۇ . بىرەر ماكان تاپقۇچە ئاتا ـ بالا بىزنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ تۇرۇشسىلا ، كەپىمىز كىچىك بولغان بىلەن كۆڭلىمىز كەڭ ! « كۆڭلۈڭ رۇس بولسا ، ساتىمىۇ ئايۋان ـ ساراي » دېگەن گەپ بارغۇ !

كۈتۈلمىگەن بۇ شاپائەت ئاتىخان بىلەن ئەكبەرنى قاتتىق ھاياجانغا سالدى ، ھاياجاندىن ئۇلارنىڭ ئاغزى گەپكە كەلمەي ، « رەھمەت » ، « ياخشى كۆڭۈللىرىگە رەھمەت » دېگەن گەپلەرنىلا قىلالىدى . شۇ تۇرقىدا ئۇلار گويا قاراڭغۇ زۇلمەتتە يولدىن ئېزىپ قالغان ئادەم تۇيۇقسىز بىر يورۇقلۇقنى كۆرۈپ ، ئۇمىدكە تولغان ياكى شىددەتلىك ئېقىنغا چۈشۈپ كەتكەن ئادەم تۇيۇقسىز بىر قولۇاققا ئېرىشىپ ، ھاياتلىق ساھىلىنى كۆرگەندەك تاتلىق ھېس ـ تۇيغۇلارغا چۆمگەن ئىدى .

ئۇلار دۇكانغا كىردى ، ئۇزۇنلۇقى تۆت قەدەم كېلىدىغان تار ۋە قاراڭغۇ بۇ دۇكاننىڭ ئارقا تەرىپى ئۆي ، ئۆينىڭ ئىچىدە يەنە بىر قازناق بار ئىدى .

دۇكاندا تۆمۈرچىلىك قىلىدىغان ئوچاق ، سەندەل ۋە بولقا ، قەلەم دېگەندەك نەرسىلەر قالايمىقان چېچىلىپ ياتاتتى ، بىر بۇلۇڭدا بولسا ، يېڭىدىن قولدىن چىققان يىگىرمىدەك تاختىمۇشۇك دۆۋىلەپ قويۇلغان ئىدى . ئۆيدە خورما ياغىچىدىن ياسالغان بىر كارىۋات ، بىر پارچە نىمكەش گىلەم ، بىر ساندۇق ۋە ئىككى ئورۇندۇق بار ئىدى . بىر بۇلۇڭدا قازان ، چۆگۈن ۋە قارىداپ ، داتلىشىپ كەتكەن بىر دانە كىرسىن ئوچاق تۇراتتى ...

ـــ مېنىڭ ئىسمىم بەگتۆمۈر ، ـــ دېدى ھېلىقى ئادەم ئۆز

سەرگۈزەشتلىرىنى بايان قىلىپ ، ـــ يۇرتۇم قاغىلىق ، ئۈچ يىل بۇرۇن دادام بىلەن ھەجگە چىققان . دادام ھەج جەريانىدا يۇرەك كېسىلى قوزغىلىپ ئۆلۈپ كەتتى ، مۇشۇ تاغنىڭ باغرىغا يەرلىك كولاپ ، قويدۇم . كېيىن يۇرتقا قايتىش ئالدىدا ئاخىرقى قېتىم بېشىغا چىقىپ قۇرئان ئوقۇپ ، دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىپ ئولتۇرسام ، تاغنىڭ ئۈستىدىن ئۈچ ئادەم چۈشۈپ كەلدى ، ئۇلارنىڭ ئۈستۈ-ۋېشى يېرىم يالىڭاچ ، چىرايى سۈرلۈك ھەم مەينەت ئىدى . ئۇلار مەن تەرەپكە كەلدى ، تۇرقىدىنلا يامان نىيەتتە ئىكەنلىكى كۆ-رۈنۈپ تۇراتتى . ئۇلار كېلىپلا مېنى باسمادىۋالدى ، مەن خۇددى سارنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ قالغان چۈجىدەك تىپىرلاپ قالدىم . ئۇلار « جانغا تۇرامسەن ، پۇلغىمۇ ؟! » دېگەن مەنىدە گەپ قىلدى ۋە مېنىڭ بىرنەرسە دېيىشىمنىمۇ كۈتمەستىن ، كىيىملىرىمنى سالدۇرۇپ ، ئاختۇرۇپ ، يۇرتقا قايتىش ئۈچۈن تەييارلاپ قويغان بار ـ يوقى 10 تىللانى ئېلىپ ، مېنى يوغان بىر تاشقا باسۇرۇپ قويۇپ كەتتى . مەن كەچ كىرگۈچە ئاشۇ تاشنىڭ ئاستىدا قاق-شاپ ياتتىم ، تاغ ئارىسىدىن يىلان چىقىپ چېقىۋالارمۇ دەپ قاتتىق قورقتۇم ، خۇداغا شۈكرى ، بىر چاغدا تاغ تەرەپتىكى سوقماق يولدىن بىر ئوتۇنچى كەلدى ، ئۇ بىر يۈدە قۇرۇق يۇلغۇننى دۇمبىسگە ئارتىۋالغان ئىدى ، مەن قاتتىق ۋارقىرىدىم ، ئوتۇنچى ئاۋازنى ئاڭلاپ مەن تەرەپكە كەلدى ۋە تاشنى ئاستا ـ ئاستا قوزغىتىپ مېنى چىقىرىۋالدى ، پۇتۇن بەدىنىم ئۇرۇپ چېـ-قىۋەتكەندەك سىرقىراپ ئاغرىيىتتى ، ماڭغۇدەك مادارىمۇ يوق ئىدى . شۇنداقتىمۇ ، ھېلىقى ئوتۇنچىغا ئەگىشىپ ئاران تەسلىكتە شەھەرگە كىرىۋالدىم . شۇ كۈندىن باشلاپ مەنمۇ يوقسۇزلۇق ، سەرسانلىقنىڭ دەردىدە بەك قىينالدىم . قايتاي دېسەم پۇل يوق ، بۇ يەردە تۇراي دېسەم ماكان يوق . بىر مەزگىل ئاشخانىلاردا يۇندىخورلۇق قىلدىم ، ناۋايخانىلاردا نىمكار ئىشلىدىم ، كېيىن ئۆز

ئالدىمغا قاسساپلىق قىلىپ ئاز - تولا پۇل يىغدىم ، شۇنىڭ بىلەن يۇرتقا قايتىشقا نىيەت قىلىپ ، سەپەر تەرەددۇتىنى قىلدىم ، لېكىن كىم بىلسۇن مېنى يەنە پېشكەللىك باستى ، بىر كېچىدىلا كېسەل بولۇپ يېتىپ قالدىم ، تونۇش - بىلىشلەر دوختۇرغا ئاپاردى . قارىسام ، بەزگەك كېسىلى بولۇپ قاپتىمەن ، بۇ يۇرتتا بەزگەك كېسىلى كۆپ بولىدىكەن ، شۇ ياتقانچە بىرەر ئايدەك يېتىپ كەتتىم ، سەپەرگە تەييارلىغان پۇلۇم دوختۇر بىلەن دورىغا كەتتى . شۇ چاغدا بەزىلەر ماڭا : « داداڭنىڭ روھى سېنى كەتكۈزمەيۋاتىدۇ ، ئۇنىڭ تۈپراق بېشىنى يالغۇز تاشلاپ كەتمە!» دېگەن مەسلىھەتلەرنى بەردى . شۇنىڭ بىلەن يەنە بىر مەزگىل قاسساپلىق قىلدىم . ماكانسىزلىق جېنىمدىن ئۆتۈپ كېتىپتىكەن ، ئالدى بىلەن تاپقان پۇلۇمغا مۇشۇ ئۆيىنى سېتىۋالدىم . ئاندىن بۇ يەردىكىلەرنىڭ تەشەببۇسى بىلەن تۆمۈرچىلىك دۇكىنى ئېچىپ ، تاختىمۇشۇك ياسىدىم . بۇ ھۈنەرنى كىچىكىمدە بىرەر يىل ئۆگەنگەن ئىدىم ، تازا ئاقتى . تاختىمۇشۇكنى ياساپ ئۈلگۈرتەلمەيدىغان بولدۇم . بۇنداق نەرسە بۇ يەردە يوق ئىكەن ، ھازىرمۇ ئۇنى يېزا - يېزا ، شەھەر - شەھەرلەردىن كېلىپ ئېلىپ كېتىدۇ . ھال - كۈنۈم ياخشى . بىرنەچچە قېتىم يۇرتقا قايتىشقا تەمشەلدىم ، لېكىن يەنىلا دادامنىڭ بېشىنى يالغۇز تاشلاپ ، غېرىب كېپەن قىلىپ قويۇشقا كۆڭلۈم ئۇنىمىدى . مانا بۇ يىل 32 ياشقا كىردىم ، تېخىچە ئۆي - ئوچاقلىق بولالمىدىم . ئاخىر بۇ يىلقى ھەجدىن كېيىن چوقۇم يۇرتقا قايتىپ ، بېشىمنى ئوڭلايمەن ، دەپ نىيەت قىلغان ئىدىم ، كىم بىلسۇن ، ھەجدىن كېيىنلا يول تاقالدى ، دېگەن شۇم خەۋەر تارقىلىپ ، كىشىلەرنى ئۈمىدسىزلىككە سېلىپ قويدى . ئادەم دېگەن شۇنداق نەرسە ئىكەن ، كۆزىنى ھەمىشە ئاسماندىن ئۈزمەي ياشىغىنى بىلەن ، جىسمى تۈپراققا تەئەللۇق بولىدىكەن ، بۇ تۈپراق ئەمەلىيەتتە بىزنى

ئاپـــرىده قىلىپ بېقىپ ئۆســتۈرگەن ئاشۇ ئانا تۈپــراق ! شۇڭا ، ئاتـا ـ بـوۋىـلـىرىمىز « كىشىنىڭ يۈرتىدا پاختىدا ياتقاندىن ، ئۆز يـۈرتـۇڭدا تاختىدا ياتقان ياخشى » دەپ ناھايىتى توغرا ئېيتىپتىـ كەن !...

ئۇلار شـۇ كـۈنـى يـېـرىـم كـېچىگىچە ئوبدان مۇڭدىشىپ ســىرداشتى ، خۇددى ياخشى دوست كۆڭۈلنىڭ مورىسى ، بۇ مو- رىـدىـن تـاتـلـىـقىنىمۇ ، ئاچچىقىنىمۇ چىقارغىلى بولىدۇ دېگەندەك ، نـەچـچـە ۋاقىتتىن بۇيان يۈرەكلىرىدە يىغىلىپ قالغان دەردلىرىنى تۆكۈشۈپ ، ئىچ ـ قارىنىنى بوشتىۋالدى .

كـېـيـىـن بـەگتۆمۇر قازناقنى بىكارلاپ ، ھېلىقى نىمكەش گـىـلـەمـنـى شۇ ئۆيگە سېلىپ ، ئاتىخان بىلەن ئەكبەرگە ئوبدان جـاي راسلاپ بـەردى . ئۇلار ئـىـككى ھەپتىدىن بۇيان مانا بۇگۈن تـۈنـجى قېتىم ئۆز ئۆيىدە ياتقاندەك ، پۈت ـ قوللىرىنى ئازادە سۇـ نۇپ ، تاتلىق ۋە غەمسىز ئۇخلىدى !

ئۈچىنچى باب

ھۇنەرلىك قول ــ گۆھەرلىك قول

1

ئاتا ـ بوۋىلار ناھايىتى توغرا ئېيتقان : « ھۇنەر كۆپكىمۇ يەتكۈزىدۇ ، كۆككىمۇ يەتكۈزىدۇ ! »

بىر كۈنى ئاتىخان بىلەن بەگتۆمۈر پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ ، بەگتۆمۈر مۇنداق بىر گەپنى قىلدى :

ــ تىرىكچىلىك ــ ئۆلمەي تۇپراقنىڭ سىرتىدا يۈرۈش ، دېگەن سۆز ئىكەن ! تىرىكچىلىك ئۈچۈن بىر تال پىچاق بىلەن بىر تال بىلەيمۇ ، بىر سەندەل بىلەن بىر بولقىمۇ ، بىر ئۇستىرا بىلەن بىر كاپلىغۇچىمۇ كۈپايە قىلىدىكەن !...

بۇ سۆز ئاتىخاننىڭ دىققىتىنى تارتىپ ، كۆڭلىنى يورۇتقاندەك بولدى .

ــ ھەي ، ھەي ، توختىسلا ، ــ دېدى ئۇ بەگتۆمۈرگە يېقىنراق سىلجىپ ، ــ بۇ يەردە ساتىراشلىق ھۇنىرىمۇ ئاقامدۇ ؟

ــ نېمە دېگەنلىرى بۇ ئاتىخان ئاكا ، ــ دېدى بەگتۆمۈر ھەيران بولغاندەك ئۇنىڭغا كۈلۈپ قاراپ ، ــ ساتىراشلىق دېگەن ھۇنەرلەرنىڭ ئەڭ نوچىسى دېسىلە ! قايىسىبىر مۇسۇلمان چاچ ـ ساقىلىنى ئالدۇرمايدۇ ، بۇ يەردە تېخى ئۇنىڭ باھاسى يۇقىرى !

ـــ مۇنداق دېسىلە !...

ئاتىخان چارلاشقان كۆتمەك ساقلىنى تاتىلاپ ئولتۇرۇپ خىيالغا پاتتى . ئۇ ، بەگتۆمۇر بىلەن بىللە تۇرغان ئون نەچچە كۈندىن بۇيان ، بىكار چىلىقتا قاتتىق زېرىككەن ئىدى ، ئەكبەر-نىڭ ئۆي ئىشلىرىنى قىلغاچ ئاندا ـ مۇندا تۆمۇر چىلىك ئىشلىرىغا يارەملەشكىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، ئۇلار بۇ ئۆيدە ئاساسەن تەيـ-يارغا ھەييار بولىدىغان بىكار تەلەپلەر ئىدى . بۇ ھال ئاتىخاننى قاتتىق خىجىل قىلىپ ، تەڭقىسلىقتا قويۇۋاتقان قىيىن ئىشلارنىڭ بىرسى بولۇپ قالغان ئىدى . ئۇ ، بىرنەچچە قېتىم تاماق داستىخىنى ئۈستىدە ، ئۆزىنىڭ خىجىللىقىنى ئىزھار قىلىپ ، كۆڭۈل سىرلىرىنى ئېيتقاندا ، بەگتۆمۇر ئۇنىڭغا ناھايىتى كەڭ قورساقلىق بىلەن تەسەللى بەرگەن ئىدى :

ـــ ھەرگىز ئۇنداق دېمىسلە ، ئاتىخان ئاكا، « تەڭ يېگەن تەنگە سىڭەر » دېگەن گەپ بار . بىز ھەممىمىز مۇساپىر ، مۇسا-پىرچىلىقتا كۆرمىگەن كۈنلىرىمىز يوق . مەن بۇ يولدا نۇرغۇن دەردلەرنى تارتقان . ھەتتا ئەلەمگە ، خورلۇققا چىدىماي ، تاملارغا قوشقاردەك ئۇسسىگەن ۋاقىتلىرىمۇ بولغان ، لېكىن ئىراده بولسا ، ھەممىنى يەڭگىلى بولىدىكەن ، سىلى تارتىۋاتقان بۇ دەردلەرمۇ تۇگەپ كېتىدۇ ، دۇنيادا ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ساقايمايدىغان يارا يوق !...

ھاياتنىڭ ئاچچىق ـ چۈچۈكىنى يەتكۈچە تېتىپ ، ئۆزىگە ئوخشاش مۇساپىر ، يوقسۇزلارنىڭ ھالىغا يېتىشنى ئىنسان-لىق بۇرچى ، دەپ قارايدىغان بۇ شاپائەتچى يىگىتنىڭ تەسىرلىك سۆزلىرى گەرچە ئاتىخاننى خىجىللىق ئازابىدىن ئاز ـ تولا قۇ-تۇلدۇرغان بولسىمۇ ، لېكىن كەچكىچە بىكار يەپ يېتىش ئۇنىڭ نەزىرىدە ئادەمنىڭ ئەمەس ، بەلكى ھايۋاننىڭ ئىشى ئىدى . شۇڭا ئاتىخان بۇ كۈنلەردە ئۇخلايدىغان ماكاندىن ، يەيدىغان ئاشتىن

غەم قىلمىسمۇ ، ئەمما كۆڭلىنىڭ بىر يەرلىرىدە ھامان ئادەمنى قىينايدىغان تىت ـ تىتلىق ۋە بىئاراملىقتىن خالىي ئەمەس ئىدى .

بايا بەگتۆمۇرنىڭ توساتتىن ئېيتقان تىرىكچىلىك توغرىسىدىكى ھېلىقى سۆزى ئۇنىڭ ھەمىشە بىئاراملىقتا قېيىنلىۋاتقان كۆڭلىگە خۇددى شېرىن مەلھەمدەك يېقىملىق تۇيۇلۇپ كەتتى . ئۇ ، بىر ئىشنىڭ يولىنى تاپقاندەك ، بەگتۆمۇرگە مۇنداق دېدى :

ـــ مەن ساتىراشلىق قىلىپ باقسام ، قانداق ئۇكام ؟

ـــ ۋاي ... سىلى بۇ ھۇنەرنى بىلەملا ، ئاتىخان ئاكا ؟ ـــ سورىدى بەگتۆمۇر ھەيران بولغان قىياپەتتە .

ـــ خۇددى سىلى ئۆز ۋاقتىدا تاختىمۇشۇك ياساشنى ئۆگىنىپ قويغاندەك ، مەنمۇ كىچىكىمدە بۇ ھۇنەرنى ئاز ـ تولا ئۆگىنىپ قويغان ، ئۇكام ! ـــ دېدى ئاتىخان تېخىمۇ روھلىنىپ ، ـــ باشقا كۈن چۈشكەندە بۇ مەينەت ئىشنىڭ جانغا ئەسقاتىدىغانلىقىنى كىم بىلسۇن !

ـــ ئادەم تىرىكچىلىك يولىدا ھەرقانداق ئىشنى قىلسا بولىدۇ ، ئاتىخان ئاكا ، ـــ دېدى بەگتۆمۇر ئۇنى ئىلھاملاندۇرۇپ ، ـــ رەسۇلۇللامۇ ھالاللىق بىلەن ئىشلەپ ياشاشنى ئۈممەتلىرىدىن تەلەپ قىپتىكەن . بىر كۈنى ساھابىلەر ئولتۇرغان يەردىن رەسۇلۇللا ئۆتۈپ قاپتۇ ، ھەممەيلەن ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ سالام بېرىپتۇ ، لېكىن رەسۇلۇللا سالامنى ئىلىك ئالماي كېتىپتۇ . ساھابىلەر بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ئەجەبلىنىپتۇ ، كېيىن رەسۇلۇللا قايتىشىدا ساھابىلەر يەنە سالام بېرىپتۇ ، بۇ قېتىم رەسۇلۇللا سالامنى ئىلىك ئاپتۇ . بىر ساھابە ئۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ سوراپتۇ : « جانابىي رەسۇلۇللا ، بايا سالام قىلساق ئىلىك ئالمىدىڭىز ، بۇ قېتىم ئىلىك ئالدىڭىز ، بۇنىڭ سەۋەبى نېمە ؟ » . « بۇنىڭ سەۋەبى ، ـــ دەپتۇ رەسۇلۇللا ، ـــ

بايا مەن ئۆتكەندە ھەممىگلار ئاسمانغا قاراپ ھاڭۋېقىپ ئولتۇرۇپتىكەنسىلەر ، قايتىشىمدا قارىسام ، يەرنى سىجاپ ئولتۇرۇپسىلەر ، ھەرھالدا قولۇڭلار ئىشتا ئىكەن ، ئەمگەك ، ھالاللىق ـــ مېنىڭ ياخشى كۆرىدىغىنىم ! » .

ـــ بارىكاللا ، ياخشى گەپ بولدى ، ئۇكام ، ـــ دېدى ئاتىخان تەسىرلىنىپ ، ـــ لېكىنزە ، بۇ ئىشنى ئۇزاقتىن بېرى قىلمىغاچقا ، قولۇم قېتىپ قالدى ، ئىنشائاللا ، بىرنەچچە كۈن قىلىپ باقسام ، ئەسلىگە كېلىپ قالارمەن ...

ـــ ئەلۋەتتە دېگەنلىرىدەك بولىدۇ ، ـــ دېدى بەگتۆمۈرمۇ خۇشال بولۇپ ، ـــ مەنمۇ دەسلەپ قاسساپلىق قىلغاندا ، قوي - ئۆچكىلەرنىڭ ئىچ باغرىنى پاكىز ئالالماي ، گۆشنى بۇلغىۋەتكەن ئىدىم ، كېيىن ئاستا - ئاستا قولۇم كۆنۈپ ، ناھايىتى پاكىز ھەم چاققان قاسساپ بولۇپ كەتتىم ، ماۋۇ تاختىمۇشۇكلەرنى دېمەيلا تېخى ، دەسلەپ ياسىغاندا ، ئىلغۇچنى قاتتىق قىلىپ قويۇپ چاشقانلار نۇرغۇن يەمچۈكنى يەپ قاچتى ، كېيىن بۇنىڭمۇ ئېپىنى بىلىۋالدىم . ئىش دېگەن شۇنداق بولىدىكەن ، بەزىدە كۆز قورقىدىكەن ، بەزىدە قول ، ئەمما بەلنى چىڭ باغلاپ ئىشلەۋەرسە ، بىر گەپ بولىدىكەن . سىلىنىڭ ھۇنەرگە كۆپ دەسمىي كەتمەيدۇ ، ئاكا ! ناھايىتى بىر ئۇستىرا ، بىر كاپىلىغۇچ ، بىر ئىۋرىق ۋە بىر بەندىڭ بولسا بولدى . مەن سىلىنى ھەرەمنىڭ يېنىدىكى بىر يەرگە ئورۇنلاشتۇراي ، بۇ ساۋابلىق ئىشنى قىلىپ باقسىلا ، خۇدايىم رىزقىلىرىنى كەڭ بېرىپ قالسا ئەجەب ئەمەس !...

ئۇلار ئەتىسىلا ئىشقا تۇتۇش قىلدى . بەگتۆمۈر بازاردىن بىرنەچچە مېتىر گەزلىمە ئېلىپ ، كۆركەم بىر سايىۋەن ياسىدى ، ئەسكى - تۇسكىلەرنى ساتىدىغان يەردىن يۆلەنچۈكلۈك بىر ئورۇندۇقنى ئەرزانلا سېتىۋالدى ، ئىۋرىق ئۆيدە بار ئىدى ، ئۇستىرا بىلەن كاپىلىغۇچ ئاتىخاننىڭ ئۆزىدىن چىقتى . يولدا لازىم بولار

دەپ قەشقەردىن ئېلىۋالغان ھېلىقى سەدەپ ساپلىق ئۆتكۈر ئۇستىرا ئەمدى تازا ئەسقاتىدىغان بولدى.

تەيىيارلىق پۈتۈپ، ئىككىنچى كۈنى ئاتىخان ھەرەم مەسچىتىنىڭ ئۆمرە دەرۋازىسى يېنىغا ساتىراشلىق دۇكىننى قۇردى. ئالا - يېشىل رەختلەر بىلەن تىكىلگەن كۆركەم سايىۋەن يىراقتىنلا كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. ئاتىخان ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ ساقال - بۇرۇتلىرىنى پاكىز ئالدى، يېڭى كۆڭلەكنى كىيىپ، يەڭلىرىنى جەينىكىگىچە تۈردى، ئاندىن ئاپئاق خەسە پەرتۇقنى ئالدىغا تارتىپ، ئۇستىرا، كاپلىغۇچ ۋە بىر پارچە يالاندا سوپۇننى ئورۇندۇقنىڭ يېنىدىكى تاش ئۈستىگە تىزىپ قويۇپ، خېرىدار كۈتۈشكە باشلىدى. لېكىن، ھە دېگەندىلا ئىش تازا يۈرۈشۈپ كەتمىدى، بىرىنچى كۈنى كەچكىچە ئاپتاپقا قاقلىنىپ ئولتۇرۇپ، ئاران ئىككى ئادەمنىڭ چاچ - ساقلىنى ئالدى، ئىككىنچى كۈنى تۆتكە، ئۈچىنچى كۈنى يەتتىگە يەتتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ كۆپى ئەتراپىتىكى تاغ - جىلغىلاردىن كەلگەن نامراتلار بولغاچقا، بىرنەچچە تىيىن پۇلنىمۇ قوللىرى تىترەپ تۇرۇپ چىقىراتتى. ئاتىخان ھەرگىز تەمەخورلۇق، نەپسى يامانلىق قىلمىدى، خېرىدار «قانچە پۇل؟» دېسە «ئاتىغانلىرىنى بەرسىلە» دەپ قول قوشتۇرۇپ تۇردى، ھەتتا بەزىلەر پۇل ئورنىغا ئىككى - ئۈچ تۇخۇم، بىرنەچچە تال سەي - كۆكتات، مېۋە - چېۋە ۋە بەش - تۆت ئۇچۇم گۈرۈچ - بۇغداي بەرسىمۇ، «ھەشقاللا» دەپ ئالدى. بۇنىڭلىق بىلەن ھۇنەرگە ساختىلىق ئىشلەتمىدى، مۇناسىۋەتتە قوپاللىق قىلمىدى، بەلكى خېرىدارلارنىڭ چاچ - ساقلىنى شۇنداق يۇمشاق ئۇۋۇلاپ، پاكىزلىك بىلەن تۈجۈپىلەپ ياسىدى، بۇرۇن - قۇلاقلىرىدىكى ياۋا تۈكلەرنى ئالدى، ئاندىن ئۇچىسىنى تۈتۈپ، قولىنى سىلكىپ، بارماقلىرىدىن قاس چىقىرىپ، شۇنداق يەڭگىل ھەم راھەت قىلىپ قويىاتتى. شۇنىڭ

بـلـەن ، دىلى پاك ، تىلى يۇمشاق ، سۈلكەتلىك بۇ ئادەمنىڭ ھۇ-
نـرى ۋە خـسلىتى توغرىسىدىكى ياخشى گەپلەر ئاستا ـ ئاستا
ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ ، تېخىمۇ كۈچىيىپ ۋە رەڭلىنىپ ،
يىراق ـ يېقىندا بۇ ئادەمنىڭ نامىنى چىقىرىۋەتتى . دۇكان ئېچىپ
ئىككى ھەپتە بولا ـ بولماي ، ئۇنىڭ خېرىدارلىرى خېلى ـ خېلى
يەرلەردىن ئۇنى ئىزدەپ كېلىدىغان بولدى ۋە دائىملىق چۆپقەت-
لەرمۇ كۈندىن ـ كۈنگە كۆپىيىشكە باشلىدى . ئەمدى ئاتىخانىغا
دەسلەپكى كۈنلەردىكىدەك ، تىينلاپ پۇل چىقىرىدىغان نامرات ،
گادايلارلا ئەمەس ، بەلكى سىقىملاپ پۇل تاشلايدىغان باي ،
مۆتىۋەرلەرمۇ چاچ ـ ساقلىنى ئالدۇرىدىغان ۋە ئۇنىڭ بىلەن يېـ-
قىنچىلىق قىلىدىغان بولۇپ قالدى . ئەكبەر بەزى كۈنلىرى
بەگتۆمۇرنىڭ ئىشلىرى ئالدىراش بولغاندا ئۇنىڭغا يار دەملەشكەنـ-
دىن باشقا ، كۆپ ۋاقتىنى دادىسىغا ھەمراھ بولۇپ ، ھەرەم
مەسچىتىنىڭ يېنىدا ئۆتكۈزەتتى ، ئەمەلىيەتتە ئەكبەر دادىسىغا
ئەرەب تىلىنى ئۆگەتكەچ ، كېلىپ ـ كېتىۋاتقان خېرىدارلار
ئوتتۇرىسىدا تەرجىمانلىق قىلاتتى .

بىر كۈنى ئەكبەر ئاتىخانىغا مۇنداق دېدى :

ـــ دادا ، ئەمدى مەنمۇ چوڭ بولۇپ قالدىم ، بىرەر يەردە
ئىشلەپ پۇل تاپايمىكىن دەيمەن . بۇ يۇرتتا پۇل بولمىسا ،
ئادەمنىڭ قەدرى بولمايدىكەن !

ـــ ياخشى گەپقۇ بۇ ، ئوغلۇم ، ـــ دېدى ئاتىخان خۇشال
بولۇپ ، ـــ ئوغۇل بالا دېگەن ئىشقا ئۆزىنى ئۇرۇپ تۇرۇشى
كېرەك . خوش ، نەدە ئىشلەپ پۇل تاپقۇڭ كېلىۋاتىدۇ ؟

ـــ بەگتۆمۇر ئاكامنىڭ ئېيتىشىچە ، « ھەرتەلباب » دېگەن
بازاردا چوڭ بىر ئاشخانا بار ئىكەن ، ـــ دېدى ئەكبەر چۈشەنـ-
دۈرۈپ ، ـــ شۇ يەرگە شاگىرت ئالىدىكەن ، شۇ يەردە
ئىشلىسەممۇ بولىدۇ . يەنە بىرسى ، بەگتۆمۇر ئاكام قاسساپلىق قىـ-

لىپ باقامسەنيە ، جىق دەسمايە كەتمەيدۇ ، كۈندە قولۇڭ پۈل كۆرۈپ تۇرىدۇ ، دەۋاتىدۇ ، قايىسىنى قىلىشنى بىلمەي قالدىم ، سېنىڭ پىكرىڭنى ئاڭلايمەن ، دادا !

ئاتىخان بىردەم ئويلىنىپ قالدى ، ئۇنىڭ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ، كۆزىنى خيالەن يۇمۇپ ، بىر نۇقتىغا تىكىلىپ قالغانلىقىدىن قارىغاندا ، كۆڭلىدە باشقىچە پىكىرلەرنىڭ بارلىقىنى پەملىگىلى بولاتتى .

ــ دۇنيادا ئاشپەزلىك بىلەن قاسساپلىقتىن ياخشى ھۈنەر يوق ، ئوغلۇم ! ــ دېدى ئۇ ئاخىر بېشىنى كۆتۈرۈپ ئەكبەرگە قاراپ ، ــ پۇل دېگەن ئۇلارغا سەلدەك ئېقىپ كىرىدۇ . لېكىن ئاخىر گادايلىقتا ئۆتىدۇ ، ئاشپەز بىلەن قاسساپتىن باي چىقمايدۇ . نېمىشقا دەمسەن ؟ شۇنىڭ ئۈچۈنكى ، ئاشپەز ھەر كۈنلۈك رىزقىنى يۇندى ئۆرىكىگە تۆكىدۇ . ھەيران بولما ، ئۇلار ھەمىشە بىر كۈن ئاش سالغان ئاش سۈيىنى شۇ كۈنى كەچتە يۇندى ئۆرىكىگە تۆكىدىغۇ ! يەنە تېخى بەزىدە بىلىپ ـ بىلمەي، پاسكىنا قولى بىلەن خېمىرغا ، ئوچاق بېشىغا تۈتۈش قىلىپ قالىدۇ . مانا بۇمۇ ئۇلارنىڭ رىزقىنى يەپ كېتىدىغان ئىشلار . ئەمدى قاسساپ بولسا ، خۇنخور . ئۇلار بوغاز ماللارنى ، يېشىغا يەتمىگەن پاخلانلارنى رەھىمسىزلىك بىلەن سويۇۋېتىدۇ . قۇرئاندا ئېيتىلىشىچە ، ھەرقانداق ئوت ـ چۆپ ، گۈل ـ گىياھلار زېمىن تەكتىدىن تۇپراق يېرىپ چىققاندا ، مەن بۇ دۇنيانىڭ يورۇقلۇقىنى كۆرەي ، ئۇنىڭ راھىتىدىن بەھرىمەن بولاي ، دەپ ئىمان ئېيتىپ چىقىدۇ . قوينىڭ قارنىدىكى قوزىمۇ يورۇق دۇنياغا چۈشۈپ ، ئۇ يەرنىڭ گۈزەل قوينىدا يايراپ ئۆلسەم رازى ، دەپ ئىمان كەلتۈرۈپ تۇغۇلۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ . لېكىن قاسساپ بولسا ، ئۇنى ئاننىڭ قارنىدا تۇرغۇزۇپلا بوغۇزلايدۇ ، مانا بۇ قاتتىق گۇناھ . يەنە بىرسى ، قۇرئاندا بىر قاسساپ ئۆمرىدە 10 مىڭ قوي

بوغۇزلىسا بولىدۇ ، دەپ كۆرستىلگەن ، لېكىن بەزىلەر ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە كۆپ ئۆلتۈرىدۇ ، بۇنىڭ بىلەن خۇنخورلۇق چېكىدىن ئېشىپ كېتىدۇ !...

دادىسىنىڭ ئەمرىمەرۇپقا كەلتۈرۈپ ئېيتقان يوللۇق سۆزلىرى ئەكىبەرنى قايىل قىلىپ قويدى . لېكىن ، ئۇنىڭ نەدە بولمىسۇن ئىشلەش نىيىتى بار ئىدى ، ئىشلەپ ، ھالال قان - تەرى بىلەن پۇل تېپىپ ، دادىسىنىڭ ئالدىدا ئوغۇللۇق بۇرچىنى ئادا قىلىشنى ئويلايتتى .

ــ ئەمىسە قانداق قىلىمەن ، دادا ؟ ــ دېدى ئۇ ئاخىر تىت - تىت بولغاندەك بىقارارلىقتا ، ــ ئۇمۇ بولمىسا ، بۇمۇ بولمىسا ، زادى نېمە ئىش قىلسام بولىدۇ ؟

ــ يەنە بىرئاز سەۋر قىلىپ تۇر ، ــ دېدى ئاتىخان ئۇنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتىپ ، ــ مېنىڭ بىر چۆپقىتىم بار ، ھەر پەيشەنبە كۈنى چاچ - ساقال ياساتقىلى كېلىدۇ . بەشىرىسى ئوچۇق ئىكەن ، مەزھىبى كەڭ ئادەمدەك قىلىدۇ ، ئاڭلىسام ، ئۇ ئادەمنىڭ مۇشۇ ئەتراپتا بىر ئالتۇن دۇكىنى بار ئىكەن ، يەنە بىر خىش پىشۇرۇش خۇمدىنىمۇ بار ئوخشايدۇ . شۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ باقايلى ، ئۇ ئوبدانراق يول كۆرسەتسە ئەجەب ئەمەس ، يەرلىك ئادەملەر ئىشنىڭ ئېپى - جېپىنى بىلىدۇ .

ئەكىبەر دادىسىنىڭ پىكرىگە كۆندى ، يەنە ئۇچ كۈندىن كېيىن ئۇ ئادەم كەلسە ، ئۆزىمۇ كۆرۈشۈپ ، ئەھۋاللىشىپ بېقىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى .

2

ئاتىخان ھېلىقى دۇكاندارنى يىراقتىن كۆرۈپلا تونۇدى . ئۇ ، يولنىڭ نېرى قاسىنقىدىكى ئالتۇن دۇكىنىنىڭ ئالدىغا قويۇلـ

غان كارىۋات ئۈستىدە بىرنەچچە تونۇشلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى سەللە ئورىغان، بەزىلىرى كۆپىيە ① ئارتىپ؛ ئۈستىنى قارا ئېقال ② بىلەن باسۇرۇپ ئالغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بېشىغا مەشۇت سەللە ئورىغان، ئۈستىگە ئېسىل رەختتە تىكىلگەن ناۋات رەڭ ردا ③ يېپىنغان سالاپەتلىك بىرسى دۇردۇن قاپلىق ياستۇققا يۆلەنگىنىچە چىلىم تارتىپ ئولتۇراتتى. چۆرىلىرىگە نەقىش ئويۇلغان، بىر مېتىر ئېگىزلىكتىكى كۈمۈش چىلىم ئۈنگىدىن ئىككى قەدەم نېرىدا تۈتەپ تۇراتتى، چىلىمنىڭ كىچىك بالىنىڭ بىلىكىدەك توم ۋە ئۇزۇن نەيچىسى ئۈنىڭ يېنىدا خۇددى يىلاندەك تۈگۈلۈپ، سويلاپ ياتاتتى. ئۈنىڭ چىلىمنى دەممۇدەم تارتىپ، ئىچىگە توشقان كۆكۈش ئىسنى ئاغزى - بۇرنىدىن تەڭلا پۇرقىرتىپ چىقىرىشىغا ۋە سېمىز گەۋدىسىنى ياستۇققا تاشلاپ، كېرىلىپ يېتىشىغا قارىغاندا، راھەتلىك تۇرمۇشتىن تازا ھۇزۇرلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى...

بىر چاغدا ئاتىخانىغا تونۇش ھېلىقى ئادەم كارىۋاتتىن قوزغالدى ۋە يولنى كېسىپ ئۆتۈپ ئاتىخانىغا قاراپ كېلىشكە باشلىدى. بۇ چاغدا ئاتىخان بىر خېرىدارنى ئەمدىلا يولغا سېلىپ، يەرگە چۈشكەن چاچ - ساقال قىرىندىلىرىنى تازىلاۋاتاتتى. بۇ كونا چۆپىقەت بىر بېسىپ - ئىككى بېسىپ ئاتىخاننىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ، ئېگىز بوي، كەڭ غوللۇق، قارىمۇتۇق، بەشىرىسى ئوچۇق، گىجىك ساقال ئەرەب ئىدى. ئۈنىڭ يۈزىدىكى قارا چوقۇرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، خېلى كېلىشكەن، سۈمباتلىق ئادەم دېيىشكە بولاتتى. بۇ ئادەم ئۇچىسىغا شايى كىيىم، ئۈنىڭ ئۈس-

① كۆپىيە — ئەرەبلەر بېشىغا ئارتىدىغان ياغلىق.

② ئېقال — ياغلىقنى ئۈستىدىن بېسىپ تۇرىدىغان ھالقىسىمان توقۇلما يىپ.

③ ردا — ئەرەبلەرنىڭ يەڭسىز يەكتىكى.

تـگـه زەر كـالۋۇتۇندىن جىيەك تۇتۇلغان ردا ، پۇتىغا سوگسز خۇرۇم تـەللـك ① كـىيىپ ، خېلى پۇزۇر ياسىنۋالغان ئىدى . ئۇنـىڭ ئىـسمى ئەبـۇلـەھەب بولۇپ ، مەككىدىكى خېلى ھاللىق كـىشـىلـەردىـن ئىـدى . ئۇنـىڭ ھـىندىستـانلىقـلار كۆپـرەك ئورۇنلاشقان « جودىرى » دېگەن بازاردا ئالتۇن بېزەك ساتىدىغان بـىر دۇكىنى بولغاندىن باشقا ، مەككىنىڭ ئەتراپىدىكى « مەررۇ - زەھران » دېـگـەن يەردە چوڭ بىر خىش پىشۇرۇش خۇمدىنى بار ئىدى .

ئۇ ، ئاتىخانىغا بىرنەچچە قېتىم چاچ - ساقال ئالدۇرۇپ ، بۇ ئادەمـنـىڭ پـاكـىز ، سىلىق ھۇنىرىنى ، خام قايماقتەك يۇقۇشلۇق مىجەزىنى ياقتۇرۇپ قالغان ئىدى .

ـــ قـانـداق ئۇسـتـام ، يۇرتىمىزغا ئۇستىخانىلىرى چۇشۇپ قـېـلـىـۋاتـامـدۇ ؟ ـــ سورىدى ئەبۇلەھەب سالاملىشىپ بولغاندىن كېيىن .

بـۇ كۇنلەردە ، ئاتىخان ئەرەبچىنى خېلى ئوبدان ئۆگىنىپ قالغان بولسىمۇ ، لېكىن ئاڭلاشقا ئۇستا ، سۆزلەشكە ناقىس ئىدى . تـەلـەپـپـۇزى تـازا دۇرۇس بـولمىغاچقا ، دۇدۇقلاپ - كېكەچلەپ قالاتتى . شۇڭا ، ئەكبەر ئوتتۇرىدا تىلماچلىق قىلاتتى .

ـــ خـۇداغـا شـۇكـرى ، تـەقسىر ، ـــ دېدى ئاتىخان ئۇنى ئورۇنـدۇقـقـا تەكلىپ قىلىپ ، ـــ ئەۋۋىلى خۇدا ، ئاندىن قالسا بۇ مـەئـىـشـەتـلـىك يۇرتىنىڭ غەمخانى بولغان ھەربىرلىرىدەك ياخشى ئادەمـلـەرنـىڭ سايىسىدا بۇ يۇرتىمۇ تۇغۇلغان تۇپراقتەك ئىسىسىق كۆرۇنىدىغان بولۇپ قالدى ...

ـــ يـۇرتـقـا كـېـتـەلـمـەي ، بـۇ يـەرگـە كەلگەنلىكلىرىگە پـۇشـايـمان قىلىپ قالمىغانلا ؟ ـــ ئەبۇلەھەب خۇددى ئۇنى سىنـ ماقچى بولغاندەك بۇ سوئالنى قويدى .

---

① تەللىك ـــ ئەرەبلەرنىڭ شىپەك كەشى .

ـــ يوقسۇ ، پۇشايمان قىلىش بىز تەقۋادار مۇسۇلمانلارنىڭ دىلى ئەمەس ، تەقسىر ، بۇ يەر مۇقەددەس يەر ! ـــ دېدى ئاتىخان كۆڭلىدىكىنى ئوچۇق ئېيتىپ ، ـــ لېكىن ، ھەرقانداق بىر ۋىجدانلىق ئادەمنىڭ كىندىك قېنى تۆكۈلگەن تۇپراققا مۇھەببىتى بولىدۇ ، پېقىرمۇ بۇ مۇھەببەتتىن خالىي ئەمەس !

ـــ بارىكاللا ، بارىكاللا ! ـــ دېدى ئەبۇلەھەب قايىل بولۇپ ، ـــ ئۇستام ناھايىتى توغرا ئېيتتىلا ، ھەربىر كىشىنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن شەھەر ۋە مەملىكىتى شۇ كىشىنىڭ ۋەتىنى دېيىلىدۇ . ھەركىم تۇغۇلغان ، ئۆسكەن يېرىنى جاندىن ئارتۇق سۆيىدۇ . ئۆز يۇرتىدىن ، ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ باشقا يەرلەرگە بارسا ، ئۆز يېرىدىكىگە ئوخشاش راھەت ـ پاراغەتتە ياشىيالمايدۇ ، مەئىشتى ھەرقانچە تولۇق بولسىمۇ ، لېكىن كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە ئۆز ۋەتىنىنىڭ مۇھەببىتى ياشايدۇ . بىز ئەرەبلەر مۇشۇ قاقاس تاغ ، ئىسسىق چۆل ـ جەزىرىلەرنى جېنىمىزدىن ئارتۇق سۆيگىنىمىزگە ئوخشاش ، ھەبەشلەرمۇ پايانسىز سەھرايى كەبىرنى ، مىسىرلىقلار نىل بويىدىكى سازلىق ـ قومۇشلۇقلارنى باشقا يەردىن زىيادە سۆيىدۇ ، ئەگەر سۆيمىگەن بولسا ، ئۇلار ئاللىقاچان ھاۋاسى ياخشى ، تىرىكچىلىك قىلىش ئاسانراق يەرلەرگە كۆچۈپ كېتىپ ، ۋەتەنلىرىنى تاشلىۋەتكەن بولاتتى ! لېكىن ، بىز تۇغۇلغان يۇرتىمىزدىن ئۇزۇنغا كەتسەك ، بىزنى تارتىپ كەلتۈرىدىغان كۈچ ـ قۇۋۋەت ـــ ئۆز ۋەتىنىمىزنىڭ ، ئانا تۇپراقنىڭ مېھىر ـ مۇھەببىتى ! بۇنداق مېھىر ـ مۇھەببەت مۇقەددەس ۋە ئەبەدىي بولىدۇ !

ئەكىبەر بۇ مېھىرى ئىسسىق ، ناتىق ئادەمنىڭ ئاغزىغا قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى . ئەبۇلەھەبنىڭ مەنىلىك ، تەسىرلىك سۆزلىرى ئۇنىڭ پۇل تېپىش يولىدا ھەممىنى ئۇنتۇغان ، باغرى قاتتىق ، نەپسانىيەتچى تىجارەتچى ئەمەس ، بەلكى ھاياتنى ، ئا-

دەملەرنى ئوبدان چۈشىنىدىغان ، كىشىنىڭ ھالىغا يېتىشنى بىلىدىغان ئوقۇمۇشلۇق ، بىلىمى كەڭ ، پاراسەتلىك ئادەم ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ يۈرت - ۋەتەن توغرىسىدىكى سۆزلىرى ئەكبەرنىڭ كۆڭلىگە بەكمۇ ياقتى ، ئەكبەرنىڭ يۈرىكىدىكى دەردلەرنى قايتا تىرنىلىغاندەك ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى يەنە بىر قېتىم لەرزىگە سالدى ...

ئەكبەر خىيالغا كەتتى ، خىيالى يۈرتقا كەتتى . بۇ كۈنلەردە يۈرتتا باغلار قاراڭغۇلىشىپ ، تۈنجى كاككۇك ناۋاسى ئاڭلانغان ۋاقىتلار ئىدى . ئەكبەرنىڭ كۆز ئالدىدا ئاق ، قىزىل ، سېرىق ، بىنەپشە چېچەكلەرگە تولغان باغلار ، يايىپشىل جالا چىقىرىشقا باشلىغان سۈمبۈل نوتىلار ، قات - قات ئېچىلغان باھار گۈللىرى رەڭگارەڭ بولۇپ كۆرۈنۈشكە باشلىدى ، دىمىغىغا ئاچچىق - چۈچۈك غورا بىلەن ئەتىر گۈللەرنىڭ خۇشبۇي ھىدى ئۇرۇلغاندەك بولۇپ ، ۋۇجۇدىنى بىر خىل مەستخۇشلۇق قارماپ ئالدى . ئۇ ، مەستخۇش ھالدا ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىدى : « مانا ، بۇ كۈنلەر يۈرتنىڭ تازا باھار ۋاقتى ، ئېھ باھار!... ئۇ يەردە ھەممە نەرسە سەن بىلەن جانلىنىپ ، گۈزەللىشىپ ، جىمى ھاياتلىق سەن ئېلىپ كەلگەن كۆركەم ، ئىللىق تۇرمۇش زوقىنى سۈرىدۇ ! بىزنىڭ ئۇ گۈزەل زېمىن قەھرىمانلارنىڭ ، ئۇلۇغ ئەجدادلارنىڭ مۇقەددەس زېمىنى ! ئاشۇ پاك تۇپراقتا ئۆسۈپ - يېتىلگەنلەرنىڭ ياخشىلىرى خۇددى 〈 گۈلنىڭ سەرخىلى گۈل ئارىسىدا ، ئەرنىڭ سەرخىلى ئەل ئارىسىدا 〉 دېگەندەك ، ئاشۇ تۇپراق بىلەن بىللە ياشاۋاتىدۇ ! بىزچۇ ؟ بەئەينى چاچقا چۈشكەن كېپەكتەك خالىغان يەردە توزۇپ ، سەرسان بولۇپ يۈرۈيمىز !... »

ئەكبەرنىڭ سۈكۈتكە چۆمگەن ئويچان ، غەمكىن چىرايى ئەبۇلەھەبنىڭ دىققىتىنى تارتتى ، ئۇ بايىلا كۆزلىرى ئۆتكۈر ، گەپلىرى چېچەن ، قاراشلىرى مۇلايىم بۇ بالىغا ئۆز ئوغلىدەك

ئامراق بولۇپ كەتكەن ئىدى .

ـــ ئەكىبەر جىمىپ كەتتىڭغۇ ، يۇرتنى ئەسلەپ قالدىڭغۇ دەيمەن ! ـــ دېدى ئۇ ئەكىبەرنىڭ كۆڭلىدىكىنى سەزگەندەك ، ـــ خۇدا خالىسا ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە يۇرتۇڭغا كېتىسەن ...

ـــ قاچان ؟! ـــ ئالدىراپ ، هولۇقۇپ سورىدى ئەكبەر ، ـــ قاچان كېتىمەن !؟

ئەبۇلەهەب مېهرىبانلىق بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى سىلىدى ۋە كۈلۈپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى :

ـــ خۇدا خالىسا دېدىمغۇ ! خۇدا ئۆز بەندىلىرىنىڭ ئارزۇسىنى هەرگىز يەردە قويمايدۇ . دۇنيادا ئايىغى چىقماس ئىش يوق ، بۇگۈن يولۇڭلار ئېتىلگەن بولسا ، ئەتە ـ ئۆگۈن ئېچىلىمايدۇ ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ ؟ ۋاقىت هەممە ئىشنى ئۆز يولىدا هەل قىلىدىغان ئادىل هۆكۈمران !

ئەكىبەرنىڭ كۆڭلى ۋاللىدە يورۇغاندەك بولدى ، ئەبۇلەهەبنىڭ سۆزلىرى ئۇنىڭغا ئىشەنچ ۋە ئۈمىد بېغىشلىغان ئىدى .

ئاتىخان ئەبۇلەهەبنىڭ بوينىغا پەرتۇق تارتتى ، بېشىغا سۇ تېمىتىپ چېچىنى ئۇۋۇلىدى ، چاچ راسا يۇمشىغاندىن كېيىن ، سوپۇن سۈرۈپ ، ئۈستىرا بىلەن قىردى ، چاچ ئېلىنىپ بولغاندىن كېيىن ، ساقال ـ بۇرۇتىغا ماغزاپ سۈركەپ ، چىرايلىق ياساشقا باشلىدى .

دەل شۇ چاغدا ، ئۇلارنىڭ يېنىدا ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ كۆتۈرۈلۈپ كەتتى .

ئاتىخاندىن بەش ـ ئالتە قەدەم نېرىدىكى بىر تاش سۇپىدا ئۇچىسىغا ئاق يەكتەك ، بېشىغا يېشىل شايى دوپپا ، پۇتىغا قوڭالتاق كالاچ كىيىۋالغان مۇسا داڭقان يېقىندىن بېرى مۇشۇ يەردە يايما ئېچىپ ، ئايالى ئاسىيە خېنىم كېچە ـ كۈندۈز قولى بىلەن تەپچىپ تىككەن ئاق دوپپىلارنى سېتىپ ئولتۇراتتى . يېـ

قىندىن بۇيان بۇ ئادەمنىڭ تەقى - تۇرقى خېلىلا ئۆزگىرىپ كەتكەن — ساقىلى ئۇزۇن ئۆسۈپ ، ياداڭغۇلۇقتىن قاڭشىرى تىكلىشىپ ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ ، ئازغىن بىر بوۋايغا ئايلىنىپ قالغان ئىدى .

بايا ئۇنىڭ ئالدىغا ئىككى خېرىدار كەلدى ، ھەر ئىككىسى يىگىرمە نەچچە ياشلىق بەڭۋاش يىگىتلەر ئىدى . ئۇلار بىردىن ئىككى دوپپىنى ئېلىپ ، 10 رىياللىق كونا ، يىرتىق بىر پۇلنى بەردى . مۇسا داڭقان پۇلنى قولىغا ئېلىپ قاراپ ، نەچچە يېرىدىن يەملەنگەن بۇ رەپرەپ پۇلنى باشقا يەردە خەجلىيەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ تېخى ئالتە رىيال قايتۇرۇپ بېرىشى كېرەك ئىدى .

— ياخشىراق پۇل بېرىڭلار ، ئۇكىلىرىم ! — دېدى مۇسا داڭقان ئىككى يىگىتكە يېلىنغاندەك بىچارە قىياپەتتە ، — مەن بۇ پۇلنى خەجلىيەلمەيمەن ! ... ئەگەر بۇنىڭدىن باشقا پۇلۇڭلار بولمىسا ، دوپپىنى كىيىپ كېتىپ ، پۇلنى كېيىن تاشلاپ بەرسەڭلارمۇ بولىدۇ ، مەن سىلەرگە ئىشىنىمەن !...

— نېمە ؟! — ئىككى يىگىت ئۇنىڭغا تەڭلا ھۆرپەيدى ، — سەن تېخى بۇ يەرگە كېلىپ قورسقىڭ تويۇپ ، ئەمدى سەئۇدىنىڭ پۇلنى كۆزۈڭگە ئىلمايدىغان ھالغا يەتتىڭمۇ ؟! بىلىپ قوي ، بۇ دېگەن پادىشاھنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن ئۇلۇغ پۇل جۇمۇ !؟

— يوقسۇ ئۇكىلىرىم ، يوقسۇ ! — دېدى مۇسا داڭقان قورقۇپ كېتىپ ، — كۆزگە ئىلمايدىغان ئىش يوق ، مەن پەقەت ياخشىراق پۇل بېرىڭلار دېدىم . بۇنى خەجلىيەلمىسەم ، ماڭا ئۇۋال بولىدۇ ...

— بۇ پۇل يامانمىكەن ؟! — دېدى يىگىتلەر ئۆكتەملىك بىلەن مۇسا داڭقاننىڭ كۆزىگە كىرىۋېلىپ ، — نەرى يامان

ئىكەن ؟! سەئۇدىنىڭ پۇلىنى يامان دېيىشكە قانداق تىلىڭ بار-
دى ، سېنىڭ ؟!

ئۇلار يوق يەردىن پۇتاق چىقىرىپ ، يولسىزلىق
قىلىۋاتاتتى .

مۇسا داڭقان قورقۇپ كەتتى ، كۆزلىرى ئالاق - جالاق
بولۇپ ، ئاغزى گەپكە كەلمەي قالدى . ۋاراڭ - چۇرۇڭنى
ئاڭلاپ ، ئادەملەر يىغىلىشقا باشلىدى ، شۇ چاغدا بەگتۆمۇرمۇ بۇ
يەرگە كېلىپ قالدى ، ئۇ ھەرەم مەسچىتىدە نامازئوقۇغاچ ،
ئاتىخانىنى يوقلاپ كەلگەن ئىدى . ئۇ ، ئەھۋالنى ئۇققاندىن كې-
يىن ، ھېلىقى ئىككى يىگىتكە سىلىق - سىپايىلىق بىلەن مۇنداق
دېدى :

— يىگىتلەر ، سىلەر دوپپىنى كىيىپ كېتىۋېرىڭلار ، بۇ
ھاجىغا پۇلنى مەن بېرىپ قويايي !

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئىككى ئەرەب يىگىتى تېخىمۇ
چىچاڭشىپ كەتتى :

— ھەي خارجى ! سەن تېخى بىز ئالغان مالغا پۇل تۆلەپ
قويماقچىمۇ ؟! سەن كەلگىندىنىڭ قولىدىكى پۇل نەنىڭ پۇلى بە-
لەمسەن ؟! ئۇ دېگەن ئۇلۇغ سەئۇدىنىڭ پۇلى ، سەن
كەلگىندىنىڭ پۇلى ئەمەس !

لېكىن بەگتۆمۇر بوش كەلمىدى ، كۆكرىكىنى كېرىپ
ئالدىغا چىقتى :

— سەئۇدىنىڭ پۇلى بولسا نېمە بوپتۇ! مەن بۇ پۇلنى ئوغ-
رىلىمىدىم ، بەلكى سەئۇدىغا ئىشلەپ ، ھالال تەرىم بىلەن تاپتىم!...

— نەدە ئىشلىدىڭ ؟! بىزنىڭ زېمىندا ئىشلىگەنسەن ؟! —
ئىككى يىگىت بارغانسېرى ئوساللىق قىلىشقا ، كەمىستىشكە باش-
لىدى ، — ھەي خارجى ، كىم سېنى چىللاپ كەپتۇ ، كىم سېنىڭ
ئىشىڭغا موھتاجكەن ؟!...

بەگتۆمۇرنىڭ قاتتىق خورلۇقى كەلدى ، ئەلەمدىن پۇت - قولى تىترەپ كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى .

بۇ دۇنيا گەرچە هەممە ئادەم كامالىغا يېتىپ ، توققۇزى تەل بولغان مۇكەممەل دۇنيا بولمىسىمۇ ، لېكىن بۇ دۇنياغا ئىنسان بولۇپ تۆرەلگەن هەرقانداق ئادەم ئۆزىنى بەهۇدە خورلىغان ، كەمسىتكەنلەرنى زادىلا ياقتۇرمايدۇ !

بەگتۆمۇرنىڭ ئاچچىقى تۇۋىدىن قوپتى ، هېلىقى ئىككى يىگىتمۇ ئەسەبىيلەشتى . ئۇلار قارشى تەرەپنى بېسىپ چۈشمىگۈچە بولدى قىلمايدىغاندەك مەغرۇر قىياپەتتە غادىيىپ تۇراتتى . ئەگەر مۇشۇ پېتى كېتىۋەرسە ، بەگتۆمۇر بىلەن بۇ ئىككىسى بىر قەپەس ئېلىشىپ قالىدىغاندەك قىلاتتى . شۇ چاغدا ، پۇتۇن ئەهۋالنى باياتىندىن بېرى كۆزىتىپ تۇرغان ئەبۇلەهەب لىككىدە ئورنىدىن تۇردى - دە ، بوينىدىكى پەرتۇقنىمۇ ئېلىۋەتمەي ، ساقال - بۇرۇتىنىڭ يېرىمى ياسالغان ، يېرىمى ياسالمىغان هالدا ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە هېلىقى ئىككى ئەرەب يىگىتكە قاراپ زەردە بىلەن توۋلىدى :

— خارجى بولسا نېمە بوپتۇ ؟! ئۇلارمۇ ساڭا ئوخشاش ئادەم ، ساڭا ئوخشاش مۇسۇلمان ! لېكىن سەنلەردە كىچىككىنىمۇ ئادەملىك ، مۇسۇلمانلىق خىسلەت يوق ئىكەن ! سەن بۇلارغا بۇ پۇلنى بىكارغا بېرىۋاتامسەن ؟! بېشىڭغا كىيىۋالغان نېمە ؟ بىلىسەڭ ئاۋۇ قېرى مۇسۇلماننىڭ قان - تەرى ! سەنلەر تېخى سەئۇدىنىڭ پۇلىنى پەش قىلىپ ، بۇ مۇساپىر مۇسۇلمانلارنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىتىڭ ! بىلىسەڭ ، بۇ ئاي - بۇ كۈنلەردە سەئۇدى پادىشاهىنىڭ ئادىللىقى تۈپەيلى ئەرەبىستان زېمىنىدا ياشاۋاتقان بارلىق مۇسۇلمانلارنىڭ بېشىدا ئىسلام بايرىقى جەۋلان قىلىپ، ئۇلارغا باشپاناه بولۇۋاتىدۇ . ئۇلارنىڭمۇ سەنلەرگە ئوخشاش ياشاش ، ئىشلەش هوقۇقى بار !...

ئەبۇلەھەبنىڭ سۆزى ئەتراپتا قاراپ تۇرغان باشقىلارغىمۇ تەسىر قىلدى، ئۇلار بىر - ئىككى ئېغىزدىن لوقما سېلىپ، ھېلىقى ئىككى يىگىتنى ئەيىبلىگەن بولۇشتى، شۇڭا ئۇلارمۇ باشقا ئەلپازىدىن يېنىپ، پەسكويغا چۈشتى. ئەگەر ئەتراپتىكى جامائەت پىكرى ئۆزلىرىگە پايدىسىز بولمىغان بولسا، ئۇلار ئەبۇلەھەب بىلەنمۇ زاكونلىشىپ، بۇ يەرنى بېشىغا كىيىشتىن يانمايتتى.

ئۇلار بېشىدىكى دوپپىنى ئېلىپ مۇسا داڭقانغا بەردى ۋە ھېلىقى 10 رىياللىق رەپرەپ پۇلنى يانچۇقىغا سېلىپ، بۇ يەردىن غىپىدە تىكىۋەتتى.

ئەبۇلەھەب جايىغا قايتىپ، ئاتىخانىغا چالا قالغان ساقىلىنى يا ستىشقا باشلىدى ۋە ھېلىقى ئىككى بەڭۋاش يىگىتتىن رەنجىپ مۇنداق دېدى:

— قارىمامىلا، ئۇستام! بۇ بالىلارنىڭ يۈگەنسىز، نائىنساپ بولۇپ كەتكىنىنى! ئۇلار ھەقىقەتەن ئۇچۇشنى بىلىپ، چۈشۈشنى بىلمەيدۇ، ھەممە يەردە ۋالاقشىپ، گىدىيىپ يۈرۈيدۇ، ئۇلار مۇنداق كېتىۋەرسە، چوقۇم پالاكەتكە يولۇقىدۇ. ئاللاتائالا ئىنسان بالىسىغا بالا - قازا بېرىشتىن ئاۋۋال كىبىر بېرىدۇ، ئۇ، كىبىر بىلەن تازا گىدەيگەن چاغدا، ئاندىن بالا - قازا بېرىدۇ! ئەسلىدە، كىبىر ئادەم بالىسىغا ئەمەس، شەيتانغا خاس نەرسە!...

ئەبۇلەھەبنىڭ بۇگۈنكى سۆزى ۋە ئىشى ئاتىخانىغىمۇ، ئەكىبەرگىمۇ چوڭقۇر تەسىر قىلدى. ئۇلارنىڭ قەلبىدە بۇ ئادەمنىڭ نامى ۋە خىسلىتى چوڭقۇر ئورناپ، يۈكسەك بىر ئەقىدە بولۇپ شەكىللەندى.

ئەبۇلەھەب چاچ - ساقىلىنى ئالدۇرۇپ بولۇپ، قايتىدىغان چاغدا:

— مەن سەلەرنى ئەتە جۇمەدىن كېيىن ئۆيگە تەكلىپ قىلىمەن ، — دېدى چىن كۆڭلىدىن چىقىرىپ ، — چاي - پاي ئىچىپ ، غىزالىنىپ كېلىڭلار . ئەكبەرگە ئوغلۇم ھارىسنى تو- نۇشتۇرۇپ قويايي ، دوست بولۇپ قالسۇن !

ئاتىخان تەكەللۇپ قىلىپ ئولتۇرمىدى ، خۇشاللىق بىلەن تەكلىپنى قوبۇل قىلدى . ئەكبەرمۇ خۇشال ئىدى . ئۇ ، ئۆزىگە يېڭى بىر دوستنىڭ تېپىلغانلىقىدىن خۇشال ئىدى .

3

ئەبۇلەھەبنىڭ ئۆيى ئازادە ھەم كۆركەم ئىدى . مېھمانخانىسىدا لۇۋانىڭ خۇش پۇراق شەمشادىدىن ياسالغان ئېسىل بىر شىرە بار ئىدى ، شىرەنىڭ ئۇستىدە ئەجدىھا سۈرەتلىك بىر لوڭقا بىلەن بىر كۈمۈش شامدان تۇراتتى . شامدانىدا كۆيۈۋاتقان بەش تال شام ئەتراپقا ئەنبەر پۇرىقىنى تاراتماقتا ئىدى . مېھمانخانىنىڭ مەخمەل پەردە تار- تىلغان دېرىزىلىرى ئىسسىق بىلەن پاشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ھىم ئېتىۋېتىلگەن ئىدى .

ئەبۇلەھەب ئۆينىڭ تۆرىگە قويۇلغان كارىۋاتتا تۆت چاسا يوغان تەكىيىگە يانپاشلىغىنىچە كىتاب كۆرۈپ ئولتۇراتتى .

چاچلىرى جىڭگىل ، سالپاق قۇلاق ، قاپقارا بىر ھەبەش مېھمانخانىنىڭ بوسۇغىسىدا تۇرۇپ خەۋەر قىلدى :

— خوجايىن ، مېھمان كەلدى !

ئەبۇلەھەب ئىتتىك ئورنىدىن تۇردى . كىتاب بىلەن كۆ- زەينەكنى بىر چەتكە قويۇپ ، خىزمەتكارغا بۇيرۇدى :

— چاققان باشلاپ كىر ، مېھمانخانىغا كىرسۇن !

خىزمەتكار چىقىپ كەتتى ، ئەبۇلەھەب ئەدەپ يۈزىسىدىن

ئۆيلۈك كىيىمىنىڭ ئۈستىگە سارغۇچ رەڭلىك يىپەك رىدانى ئار-
تىۋالدى .

مېھمانخانىنىڭ بوسۇغىسىدا ئاتىخان بىلەن ئەكبەر پەيدا بولدى ، ئۇلار قىپقىزىل زىلچا - گىلەملەر بىلەن بېزەل-گەن بۇ كاتتا ئۆيگە قانداق كىرىشنى بىلەلمەي تارتىنىپ تۇرۇپ قالدى .

— قېنى مەرھەمەت ، ئۆيگە كىرىشسىلە ! — دېدى ئەبۇ-لەھەب خۇش چىراي بىلەن ئۇلارنى ئىچكىرىگە باشلاپ .

ئاتىخان پۇتىدىكى كونا سەندەل كەشنى سىرتقا سېلىپ ، بىسمىللا دەپ بوسۇغىدىن ئاتلىدى ، ئەكبەرمۇ دادىسىغا ئوخشاش قىلىپ ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى . ئەبۇلەھەب ئۇلارنى تام بويلىتىپ سېلىنغان تاۋار كۆرپىلەرنىڭ ئۈستىگە باشلىدى ۋە تۆگىقۇش پېيىدىن راسلانغان بىر ياستۇقنى ئاتىخانىنىڭ يېنىغا قويۇپ بېرىپ :

— ئازادە ئولتۇرسىلا ، ئۇستام ، تارتىنمىسلا ! — دەپ ئۇ-نىڭ قورۇنۇپ تۇرغان كۆڭلىگە مەدەت بەردى .

شۇ ئارىلىقتا ، مېھمانخانىغا ئەبۇلەھەبنىڭ ئوغلى كىردى ، كىرىپلا مېھمانلار بىلەن ئەدەپلىك كۆرۈشتى ، ئۇمۇ خۇددى دا-دىسىغا ئوخشاشلا دىلكەش ، پېشانىسى ئوچۇق ، خۇش چىراي كۆرۈنەتتى . ئادەمگە قارىغان كۆزلىرى مۇلايىملىق بىلەن كۈلۈپ تۇراتتى . ئۇنىڭ يېشى ۋە بوي - تۇرقى ئەكبەرگە ئوخشاش دېگۈدەك ئىدى .

— بۇ مېنىڭ ئوغلۇم ، — دەپ تونۇشتۇردى ئەبۇلە-ھەب ، — ئىسمى ھارىس . بۇ يىل ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرىدۇ ، خۇدا خالىسا ، كېلەر يىلى «ئوممۇل قورۇ ئۇنىۋېرسىتېتى» ① غا ئېمتىھان بەرمەكچى .

---

① ئوممۇل قورۇ ئۇنىۋېرسىتېتى — مەككە ئۇنىۋېرسىتېتى .

ـــ ئـنشائاللا ، پېشانىسى ئوچۇق يىگىت ئىكەن ، ـــ دېدى ئاتىخان ھارىسنى ماختاپ ، ـــ ياخشى ئوقۇپ ئالىم بولغاي !...

داستىخان سېلىنىپ ، چاي تارتىلدى . ئوتتۇرا ياشلىق ، ئۆكى ئاق ، كۆزلىرى يوغان ، چاچلىرى تەردە نەملىشىپ پەتىلە ـ پەتىلە بولۇپ كەتكەن بىر ئايال خىزمەتكار مېھمانخانا بىلەن ئاشخانا ئوتتۇرىسىدا پايپېتەك بولۇپ ئۇلارنى كۆتۈۋاتاتتى . داستىخانغا مېۋە ـ چېۋە ، قەنت ـ گېزەكلەر كەلتۈرۈلدى ، كىچىك ئىستاكانلارغا سەيلۇننىڭ فىننە ئارىلاشتۇرۇلغان خۇش پۇراق چېيى قۇيۇلدى ، ئارقىدىن ئەرەبلەرنىڭ «روزسەلگ» ① ، «گەرىش» ② دەيدىغان يەرلىك تاماملىرى كەلتۈرۈلدى .

ئاتىخان بىلەن ئەكبەر تاماملارنى ھۇزۇرلىنىپ يېدى ، يېگەندىمۇ خېلى كۆپ يەپ ، بىرنەچچە قېتىم راھەتلىنىپ كېكىردى .

ئەمدى ئۇلار ئاندا ـ مۇندا مېۋە يېگەچ ئىختىيارىي پاراڭغا چۈشتى . ئەكبەر بىلەن ھارىس تېزلا چىقىشىپ ، قەدىناس ئەل ـ ئاغىنىلەردەك مۇڭدىشىپ كەتتى .

ئەبۇلەھەب ئەكبەرنىڭ ئەھۋالىنى سوريدى :

ـــ ئوغۇلنى قانداق قىلاي دەيلا ، ئۇستام ؟ ئوقۇتۇش نىيەتلىرى يوقمۇ ؟

ـــ يوقىسۇ ، تەخسىر! ـــ دېدى ئاتىخان تەۋەززۇبىلەن، ـــ ھازىرچە بىزگە تىرىكچىلىك مۇھىم ، ئوغۇل بالا بولغاندىكىن ، بىرەر يەردە ئىشلەپ پۇل تاپسۇنمىكىن دەيمەن .

ـــ ئۇغۇ شۇنداق ، ـــ دېدى ئەبۇلەھەب خىيالچان ھالدا ، ـــ تۇپراق ئۇستىدە ياشاۋاتقان ئادەم ئۇچۇن پۇل بولمىسا

---

① روزسەلگ ـــ شورپا بىلەن سۇتكە سېلىنغان گۈرۈچ تامىقى ـــ ئاق پولۇ .

② گەرىش ـــ بۇغدايىنى شورپىغا سېلىپ پىشۇرۇپ ، ئوتتۇرىسىغا سىرىق مايي قۇيۇپ يەيدىغان تاماق .

بولمايدۇ . لېكىن ، بۇ دۇنيا تۇرىدىغان يەر ئەمەس ، ھەممە ئادەم كېتىدۇ ، ئاخىرەت ئۇنىڭ مەڭگۈلۈك جايى . ئۆز ئېھتىياجىدىن ئارتۇق مال ـ دۇنيا كىشىگە ۋاپا قىلمايدۇ . قىيامەت كۈنى ئادەم ئاشۇ مال ـ دۇنيا سەۋەبىدىن دوزاخقا كېتىدۇ . ئەمما ، بىلىم ئۇنداق ئەمەس ، ئۇ قانچە كۆپ بولسا ، شۇنچە ياخشى . دۇنيانىڭ مەخپىي ئىلىملىرى بەك جىق ، بىز ئىنسانلار بەك ئاجىز يارىتىلغانمىز . بىزنىڭ دۇنيانىڭ ھەممە ھەقىقەتلىرىنى چۈشەنگۈدەك قابىلىيىتىمىز يوق . بىر ئادەم ئۆمۈر بويى ئوقۇسىمۇ ، يەنە دۇنيادىكى ئىلىم ـ ھېكمەتلەر تۈگىمەيدۇ ، دۇنيانىڭ ھەقىقىتىنى چۈشىنىشكە ئۆمرىمىز ، تەتقىق قىلىپ تېپىشقا ئەقلىمىز يېتىشمەيدۇ . ئەمما ، ئادەم بالىسى بۇنىڭغا ئىنتىلىشى ، تىرىشىشى كېرەك !

ـــ توغرا ئېيتتىلا ، تەخسىر ! ـــ دېدى ئاتىخان تەسىرلىنىپ ، ـــ ئادەمنىڭ قولىدىكى مال ـ دۇنيا بەتخەجلىك بىلەنمۇ تۈگەيدۇ ، ئوغرى ئېلىپمۇ تۈگەيدۇ ، لېكىن ئادەمنىڭ ئىچىدىكى بىلىم ـ ھېكمەتنى ھېچقانداق قىلىپ يوقاتقىلى بولمايدۇ . ئۇنىڭ نۇرى شۇ ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭلا ئەمەس ، باشقىلارنىڭمۇ قەلبىنى يورۇتىدۇ !

ـــ بارىكاللا ، كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلدىلا ! ـــ دېدى ئەبۇلەھەب ۋە قولىدىكى پوستى سويۇلغان باننىنى ئاتىخانغا بېرىۋېتىپ داۋام قىلدى ، ـــ جاھالەت ئادەمنى نادان قىلىدۇ ، نادانلىق ئادەمنى خار ۋە قۇل قىلىدۇ . خارلىقتا ، قۇللۇقتا ياشىغان ئادەملەرنىڭ ۋەتىنى بولمايدۇ ، تارىخىمۇ بولمايدۇ . مېنىڭ ئۆيۈمدە ئىككى قۇل بار ، ھەرئىككىسىنى سىلەر كۆردۈڭلار . بىز قۇللارنىڭ قۇل بار ، ئايالىرىنى «ئەمە» دەيمىز . بايا بىزگە داستىخان سېلىپ ، چاي قۇيغان ئاشۇ ئەمەنىڭ ئىسمى ئوممۇھەكىم ، ئۆزى يەمەنلىك ئەرەب ، مەن ئۇنى 10 يىل بۇرۇن شۇ

يەردىن سېتىۋالغان . ئاۋۇ ئەر قۇلنىڭ ئىسمى نۇفەل ، ئافرىقىدىن سېتىپ كېلىنگەن ھەبەش ، مەن ئۇنى يەتتە يىل بۇرۇن مەككىدىكى قۇل بازىرىدىن سېتىۋالغان ، ئۆتكەن يىلى بىزنىڭ مەرتىۋىلىك ، ئادالەتلىك پادىشاھىمىز ئابدۇل ئەزىز قۇللارنى ئازاد قىلىش توغرىسىدا پەرمان چىقاردى . بەزى قۇللىرى كۆپ بايلار بۇ پەرمانغا بويۇن تولغىدى ، بۇ چاغدا ئابدۇل ئەزىزپادىشاھ: «خۇدا يولىدا ساۋاب ئىزدەپ ، قۇللىرىڭلارنى ئازاد قىلىڭلار ! جانىبىي ھەق ئىنسانلارنىڭ ھەممىسىنى ھۆر ياراتقان . ھەرقانداق ئىنساننىڭ بۇ دۇنياداتەركىن ياشاش ھوقۇقى بار ! ئەگەر قۇللىرىڭلارنى سېتىۋالغان پۇلنى پەش قىلىپ ، ئازاد قىلمىساڭلار ، پۇلنى ھۆكۈمەت تۆلەپ بېرىدۇ ! ئەڭ مۇھىمى ، ئاللا يولىدا ساۋابلىق ئىزدەڭلار !» دەپ پۇتۇن دۆلەت خەلقىگە مۇراجىئەت قىلدى . مەن پادىشاھنىڭ پەرمانىنى ئاڭلاپلا ، قولۇمدىكى بۇ ئىككى قۇلنى ئازاد قىلماقچى بولدۇم ، ئۆز ۋاقتىدا — ھىجرىيە 10 ـ يىلدىكى ① ۋىدا ھەج ۋاقتىدا ، پەيغەمبىرىمىزمۇ ئۆز قولى بىلەن 63 قۇلنى ئازاد قىلىپ ، بىزگە بېشارەت بەرگەن ئىدى . مەن بۇ ئىككىسىنى ئالدىمغا چاقىرىپ ، ئازاد قىلىغانلىقىمنى جاكارلاپ ، يۇرتلىرىغا قايتىپ كېتىش ئۈچۈن يېتەرلىك راسخوت بەردىم . لېكىن ، كۈتۈلمىگەندە ئۇلار پۇلنى ئالغىلى ئۇنىماي ، مېنىڭ ئالدىمدا تىزلىنىپ ، ئۆزلىرىنىڭ داۋاملىق مۇشۇ ھالەتتە تۇرۇپ قېلىشنى ، ئۆمۈر بويى ماڭا سادىقلىق بىلەن ئىشلەشنى تەلەپ قىلدى . مەن ھەرقانچە قىلىپمۇ ، بۇلارنى ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىشقا كۆندۈرەلمىدىم . ئاخىر ئۇلار ئۆز ئىختىيارلىقلىرى بىلەن يەنە تۇرۇپ قالدى . بۇ ئىش ماڭا قاتتىق تەسىر قىلدى ، مەن شۇ چاغدىلا ، «يۇرت ، ۋەتەن» دېگەن بۇ نەرسە — پەقەت ھۆر ۋە ئىمانلىق ئىنسانلارنىڭ ئۆيى ئىكەنلىكىنى ،

① ھىجرىيە 10 ـ يىلى — ملادىيە 632 ـ يىلى .

قۇللۇقتا ، خارلىقتا ياشىغان ۋە ئۆز تارىخىدىن بىخەۋەر ئادەملەرنىڭ يۇرت ـ ۋەتىنى بولمايدىغانلىقىنى ، بۇنداق ئادەملەر-نىڭ ئۆزلىرى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن تۇپراق قەدرىگە يەتمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم . كېيىن، مەن مۇقەددەس كـ-تابلارنىڭ بىرىدە بۇنداق بىر ۋەقىئەنىڭ بايان قىلىنغانلىقىنى كۆرۈپ ، بۇنىڭ تېگى ـ تەكتىگە تېخىمۇ چوڭقۇر يەتتىم : زاما-نىدا مۇسا پەيغەمبەر ئۆز قوۋمىنى مىسىر پىرئەۋنلىرى ئاسارىتىدىن ئازاد قىلغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇلارغا بىرەر يەردىن يۇرت ـ ۋەتەن تۇتۇپ بەرمەي ، دەشت ـ بايابانلاردا 40 يىلغىچە سەرسان ـ سەرگەردان قىلىپ يۈرۈپتىكەن ، مۇسا پەيغەمبەر نېمە ئۈچۈن ئۆز قوۋمىنى 40 يىل سەرگەردان قىلدى ؟! نېمە ئۈچۈن ئۇلار بىرەر يەردىن ماكان تۇتۇپ ، شۇ يەرنى ۋەتەن قىلمىدى ؟! ئۆز قوۋمىنى 40 يىللىق جاپا ـ مۇشەققەتكە گىرىپتار قىلغان مۇسا پەيغەمبەرنىڭ مەقسىتى : قۇللۇق ۋە خارلىق زۇلمىدىن يۈرەك ـ قەلبى زەخمىلىنىپ ، دىلى قورقۇنچقا تولغان ، تىلى ئىتائەتكە ئا-دەتلەنگەن نادان ئادەملەرنىڭ دۇنيادىن پۈتۈنلەي كۆز يۇمۇپ ، شۇم ئىستىبدات ئوغىسىنى ئىچمىگەن ، قۇللۇق ئېڭى يوق ئازاد ئەۋلادلارنىڭ تۇغۇلۇشىنى كۈتۈش ئىكەن . ئەنە شۇنداق يېڭى ، ھۆر ۋە ئېتىقادى پاك ئەۋلاد تەۋەللۇت بولغاندىن كېيىنلا ، مۇسا پەيغەمبەر سەرگەردانلىقتىن توختاپ ، ئۆزىنىڭ يېڭى قوۋمىگە يۇرت ـ ماكان بەرگەن ئىكەن !...

ئەبۇلەھەب سۆزدىن توختاپ ، ئالدىدىكى سوۋۇپ قالغان چايدىن بىر ـ ئىككى ئوتلىدى ۋە ئاتىخانغا «قانداق ، ئېيتقانلىرىم توغرىمۇ ؟» دېگەندەك مەندە قاراپ قويدى . ئاتىخان يۇمشاق ياستۇققا جەينەكلىگىنچە چوڭقۇر خىيالغا پاتقان ئىدى . ئەبۇلەھەبنىڭ بايىقى سۆزلىرى ئۇنىڭ يۈرەك تارىنى چەكتى ، خۇددى يۇمشاق ، ئىللىق بىر قولدەك ئاتىخاننىڭ ئىچ ـباغرىنى

سپ كېلىۋاتقان سېغىنىش
ت بىردىنلا ياغ چاچقاندەك
ۋۇجۇدىنى كۆيدۈرۈشكە ،

خاندا بۇنداق سېغىنىش ۋە
ن بولسىمۇ ، لېكىن بۇگۈن-
ىلمىغان ئىدى . يىللارنىڭ
ى ئىككى قۇلدەك يۈرت -
ىۋشۇپ قېلىشىنى ئويلاپ ،
اق بولۇشىنى تەسەۋۋۇرىغا
امرات ، لېكىن ئەزىز ؛ ئاشۇ
ىنى ، مۇھەببىتىنى ئۇنتۇپ
ل بېقىپ ئۆستۈرگەن ئاشۇ
سىدە «ئەرك» دەپ شېھىت
قېنى مەۋجۇتلۇقىنى ، ئاشۇ
رنىڭ تەڭداشسىز قۇدرەت
ۆھرىتىنى جاھانغا يايغان
ى بىلەتتى ! شۇڭا ، ئۇنىڭ-
ىەكىمۇ كۈچلۈك ، ساپ ۋە
سۆيگۈگە تويۇنغان بۇنداق
ن ، ھېچقانداق ئارىلىق يوق
ەنت يۈرىكىدە ئەبەدىلئەبەد
اننىڭ نەزىرىدىكى يۈرت -
ز قارىماققا ئاددىي بولغىنى
غلانىنىڭ يۈرىكىدىكى پاك-
سىياتى بىلەن مەڭگۈلۈككە
ىدى.. بۇنداق ھېس - تۇيۇ-

غۇنى ئۆمۈر بويى قۇللۇقتا ، خارلىقتا ئۆتۈپ ، ھەممنى ـــ ھۆرلۈكنى ، ئادەملىك قەدرىنى ، يۈرت ـ ماكان مۇھەببىتنى ئۇنتۇپ ، پەقەت بىر قۇر كىيىم بىلەن ئۇچ ۋاخ تاماقنى بەرگەن ئىگىسىنىلا قۇتۇلدۇرغۇچى خۇدا ، دەپ بىلىدىغان ئوممۇھەكىم بىلەن نۇفەل ھەرگىز چۈشەنمەيتتى ، چۈشىنىشنىمۇ خالىمايتتى . ئەمما ، ئاتىخان بىلەن ئەكبەر ئۇنداق ئەمەس ئىدى ، ئۇلار ئادەتتىكى كىشىلەر زادىلا ھېس قىلالمايدىغان ، ھەرقانداق بىر كۈچ بىر ـ بىرىدىن ئايرىۋېتەلمەيدىغان بۇنداق سىرلىق ، مۇقەددەس تۇيغۇنى چىن يۈرىكىدىن قەدىرلەيتتى ۋە شۇ تۇيغۇ بىلەن ياشاپ كېلىۋاتاتتى !...

مېھماندارچىلىق خېلى ئۇزاققا سوزۇلدى ، سۆھبەتلەرمۇ قىزغىن ۋە مەنىلىك بولدى . ئۇلار شۇ ئۆيدە نامازشامنى ئوقۇغاندىن كېيىن قايتىشقا تەمشەلدى . ئۇزاش ئالدىدا ئەبۇلەھەب ئاتىخانغا مۇنداق دېدى :

ـــ ئەگەر خالىسا ، ئەكبەر بىزنىڭ خۇمداندا ئىشلىسۇن . ئەمگەك ئېغىرراق بولسىمۇ ، ئۇستىخانلىرى قاتىدۇ .

ئاتىخان دەرھاللا ماقۇللۇق بەردى :

ـــ ھىممەتلىرىگە رەھمەت ، تەخسىر ! ئەتىلا ئىشقا بارسۇن ، ئوغۇل بالا دېگەن قاتتىق ـ يىرىك ئىشتا پىشىدۇ .

ئۇلار خوشلاشتى ، ئەكبەر بىلەن ھارىس تەستە ئايرىلىشتى . نۇفەل ئۇلارنى ئەبۇلەھەبنىڭ چىلان تۈرۈق ئايغىر قوشۇلغان «كاررۇ ھارۇنسى» ① دا بەگتۈمۈرنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويدى .

ئۇخلاشنىڭ ئالدىدا ، ئەكبەر دادىسىدىن بىر ئىشنى سورىدى ، بۇ ئىش يېقىندىن بېرى ئۇنىڭ كاللىسىغا كىرىۋېلىپ ، ئۆزى جاۋاب تاپالماي ، تىت ـ تىت بولۇۋاتقان ئىش ئىدى .

---

① كاررۇ ھارۇنسى ـــ ئەرەبىستانلىقلار مەپىنى شۇنداق دەيدۇ .

ـــ دادا ، مەن بىر ئىشقا ھەيران بولۇپ قالدىم ، ـــ دېدى ئۇ بەگتۆمۇرنى ئويغىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن ئاۋازىنى پەس قىلىپ ، ـــ بۇ يەردىكى خەقلەر نېمە ئۈچۈن تاماقتىن كېيىن دۇئا قىلمايدۇ ؟ يەيدىغاننى يەپ بولۇپ ، داستىخاننى يىغىشتۇرۇپلا بولدى قىلىدىكەن ، بۇگۈنمۇ ئاشۇنداق بولدى !

ئاتىخان ئوغلىغا قاراپ ، مەسلىكى كەلگەندەك كۈلۈپ قويدى . بۇ سوئال ئۇنىڭ كاللىسىدىمۇ خېلى بۇرۇن پەيدا بولغان ئىدى . ئۇ ، ئوغلىنىڭ خېلى چېچەن ، سەزگۈر ، كۆرگەن - بىلگەنلىرى ئۈستىدە كاللا قاتۇرىدىغان ئىجتىھاتلىق چوڭ بولۇۋاتقانلىقىدىن كۆڭلىدە خۇشال بولدى .

ـــ بۇ ئىشقا سەنمۇ دىققەت قىپسەندە ، ياخشى ! ـــ دېدى ئۇ ئەكىبەرنىڭ بېشىنى سىلاپ قويۇپ ، ـــ مەنمۇ خېلى ۋاقىتتىچە ساڭا ئوخشاشلا ھەيران بولۇپ يۈردۈم ، كېيىن چاچ ئالدۇرغىلى كەلگەن بىر ئۆلىمادىن سوردىم . ئۇ كىشى كۈلۈپ كېتىپ مۇنداق دېدى : «تاماقنى ئۆزۈڭ يېدىڭ ، ئۇ پەقەت ساڭىلا تەئەللۇق نەرسە ! ئۇنى ئۆزۈڭ يەپ ، ئارقىدىن ئەرۋاھلارغا دۇئا قىلساڭ ، بۇ دۇئايىڭ ھەرگىز ئۆلگەنلەرنىڭ روھىغا تەگمەيدۇ ! سىلەرنىڭ يۇرتتا يەنە ، ھەر پەيشەنبە كۈنى ياغ پۇرىتىپ ، ئەرۋاھ - روھلارغا ئاتايدىغان ئىش بار ئىكەن . بۇمۇ قاملاشمىغان ئىش . ياغنى پۇرىتىپ ، قۇيمىقنى ئۆزۈڭ يەپ ، دۇئانى باشقىلارغا قىلساڭ قانداق بولىدۇ ؟ ئەرۋاھلارغا ياغنىڭ پۇرىقى بارامدۇ ؟ ئۇلارنىڭ روھىغا تېگەمدۇ ؟! ئاتا - ئانا ، ئۇرۇق - تۇغقان ، دوست - بۇرادەرلەرنىڭ روھىغا پەقەت ئۈچ نەرسىلا تېگىدۇ : بىرسى ، قۇرئان ئوقۇپ قىلىنغان دۇئا ؛ ئىككىنچىسى ، ئەرۋاھلار يولىدا بېرىلگەن ئۆشرە - زاكات ؛ ئۈچىنچىسى ، ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ يېقىن ئادەملىرىنى يوقلاپ ، ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش ! بۇنىڭدىن باشقا قىلىنغان ھەرقانداق دۇئا - تىلاۋەت ئۆ-

لۇپ كەتكەنلەرنىڭ روھىغا تەگمەيدۇ !...» . مەن بۇ ئادەمنىڭ گىپىنى ئاڭلاپ ، قايىل بولۇپ قالدىم . دېمىسىمۇ ، يەيدىغاننى ئۆزىمىز يەپ ، دۇئانى ئۇلارغا قىلساق ، تازا ئادىللىق بولمايدىكەن ...

ــ لېكىن ، دادا ، بىز ئاللا بەرگەن مەئىشەتنىڭ ھۆرمىتى ، ئالدىمىزدىكى داستىخاننىڭ ئىززىتى ئۈچۈن دۇئا قىلىمىز - دە ! ــ دېدى ئەكبەر تازا قايىل بولماي ، ــ بۇنىڭ نەرى خاتا ؟

ــ ئۇ دېگىنىڭمۇ توغرا ، بالام ! ــ دېدى ئاتىخان ئوغلىنىڭ سۆزىدىكى سالماقنى دەڭسەپ ، ــ بىزمۇ ئۆزىمىز بىلگەننى قىلىپ تۇرايلى ، «ئۆزۈڭ بىلگەن يولنى ئاتاڭغا بەرمە» دېگەن گەپ بار !

ئەكبەرنى ئۇيقۇ باستى ، ئۇ تاتلىق ئۇيقۇغا كېتىۋېتىپ ئاستا پىچىرلىدى : «شەرىئەتنىڭ 72 پۇتىقى بار دېگەن شۇ ! ھەركىم ئۆزىگە يارىشا پەتىۋا چىقىرىدۇ !...»

تۆتىنچى باب

شاھانە ماكان

1

ماكانسىزلىق ئاتىخاننى ھەر كويلارغا سالدى.

ئۇ، دەسلەپ ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ «تۇغۇگنى تۇغۇلغان يېرىگگە قادا» دېگەن ھېكمىتى بويىچە، «مانا كېتىمەن ـ ئەنە كېتىمەن» دېگەن ئۇمىد بىلەن سەرسانلىقتا ئۆتۈۋەردى. ئەمما، ئۇمىد رېئاللىققا يۈزلەنمىدى، ئۆز ۋاقتىدا تاقالغان يول شۇ پېتى ئېچىلماي تۇرۇۋەردى، بۇنىڭغا ھازىر ھېچكىم بىرنەرسە دېيەلمەيتتى، بۇ خۇددى ئادەم بالىسى يېشەلمەيدىغان سىرلىق تېپىشماقتەك، بارلىق مۇساپىرلارنى ئۇمىد ۋە ئۇمىدسىزلىك، ئەندىشە ۋە ئىنتىزارلىق ئىچىدە قىينىۋاتقان مۇشكۈل ئىشلارنىڭ بىرسى ئىدى.

لېكىن، نۇرغۇن ئاي ـ كۈنلەر شەپسىز ئۆتۈپ كەتتى، ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن كىشىلەر بۇ مۇشكۈللۈكلەرگىمۇ ئاستا ـ ئاستا كۆنۈپ، ئۆزلىرىنىڭ تەقدىر ـ قىسمەتلىرىنى باشقىچە ئورۇنلاشتۇرۇشقا باشلىدى.

ئاتىخانىمۇ سەرسانلىققا تويدى، كىشىلەرگە بېقىنىپ، ماكانسىز يۈرۈشتىن بىزار بولدى. ئۇنىڭغا ھەقىقەتەنمۇ بىر ئۆيـ

ىنىڭ قەدرى ئۆتۈلگەن ئىدى.

بۇگۈن ئاتىخان كەچلىك تاماقتىن كېيىن، ئەكبەرنى باشلاپ ئىشىك ئالدىغا چىقتى، مەھەللىنىڭ بىر چېتىدىكى تاغ باغرىدا خۇددى رەندىلەپ قويغاندەك، سىلىق تۆت چاسا خەرساڭ تاشلار بار ئىدى. ئۇلار شۇنىڭغا روبىرو ئولتۇردى. ئاتىخان بېشىغا يۇرتتىن ئېلىپ كەلگەن كۆك مانپۇ دوپپا بىلەن ئۇچىسىغا كەندىر گەزلىمىسىدىن ئەرەب پاسۇنىدىكى كىرتىك ياقىلىق ئۇزۇن كۆڭلەك كىيىۋالغان ئىدى. ئۇ، بۇ خىل كۆڭلەكتە ئۆزىنى خېلى ئەركىن ۋە راھەت ھېس قىلاتتى. لېكىن، ئەكبەر تېخىچە بۇ خىل كۆڭلەكنى كىيىشكە كۆنمىگەن ئىدى. ئۇ، ھەمىشە ئانىسى تىكتۇرۇپ بەرگەن كالتە يىپەك كۆڭلەك بىلەن كەڭ ئاغلىق خەسە ئىشتىننى پات - پات يۇيۇپ كىيىپ يۈرەتتى، بېشىغا بولسا، يېشىل شايىدا تىكىلگەن تەپچىمە دوپپا كىيىۋالغان ئىدى.

ئەكبەر ئەتراپىغا قىزىقىپ قارىدى، ئۇنىڭ ئارقى قاقاس تاغ، ئىككى يېنى بىر - بىرىگە يانداپ سېلىنغان تاش ئۆيلەر ئىدى. ئەگەر ئادەم مۇنداقلا قارىسا، ئۆيلەر بىلەن تاغ باغرىدىكى تاشلارنى پەرق ئېتەلمەيتتى. پەقەت سىنچىلاپ قارىغاندا، ئاندىن ئۆيلەرنى ۋە ھە دېگەندىلا كۆزگە چۈشمەيدىغان ئىشىك - دېرىزىلەرنى پەرق ئېتەلەيتتى. ھەر يىلى قىش ۋە ئەتىياز پەسىللىرى يامغۇر ياغقاندا، بۇ تاغلار لەپىدە كۆكىرىپ، بۇ پايانسىز قاقاسلىقتا گويا بىر پارچە ئىلاھىي يېشىللىق پەيدا بولۇپ، كىشىلەرگە گۈزەللىكتىن، ھاياتلىقتىن دېرەك بېرەتتى. بۇنى ئەرەبلەر «ئۆشۈپ» ① دەپ ئاتىشاتتى. بۇ چاغدا قوي - ئۆچكىلەر سەمىرىپ، توخۇ - تۇمانلار يايراپ كېتەتتى. بىرەر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن بولسا، خۇددى بىرسى ئوت پۈركۈگەندەك، بۇ

① ئۆشۈپ — خۇدا بەرگەن كۆكۈلمەيدانلىق.

يېشىللىق سارغىيىپ ، يەنە ئەسلىدىكى قۇرۇق قاقشال ھالىتىگە كېلىپ قالاتتى ...

ئەكبەر ئەمدى نەزىرىنى ئۆيلەردىن ئېلىپ ، دەسلەپ تاغ-قا ، ئاندىن ئاسمانغا قارىدى . ئاسمان سۈپسۈزۈك ئىدى ، ئۇپۇقتىن بالقىپ تۇرغان رەڭگارەڭ شەپەق ئەتراپتىكى ئېگىز - پەس ئۆيلەرنىڭ ئۈستىدىن ئۆتۈپ ، تاغقا شولا تاشلاپ تۇراتتى . ھەرخىل شەكىلدىكى تاش ئۈيۈتمىلىرى بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان قوڭۇر تاغ شەپەق نۇرىدا تېخىمۇ رەڭلىنىپ ، جۇلالىنىپ ، ئۆزىگە خاس كۆركەم بىر مەنزىرىنى ھاسىل قىلغان ئىدى . شۇ چاغدا ، تاغ تەرەپتىن كەلگەن ئىسسىق شامال يۈزنى يۇمشاق سىيپاپ ئۆتتى ، ئەتراپ جىمجىت ئىدى ، قۇشلارمۇ ئۇۋۇلىرىغا كېتىشكەن ، پەقەت بىرنەچچە شەپەرەڭ ئۇياقتىن - بۇياققا غۇيۇلداپ ئۇچۇپ يۈرەتتى ...

ئاتىخان ئوغلىنىڭ تەبىئەتكە مەپتۇن بولۇپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ پەيزىنى بۇزۇشنى خالىمىدى ، دېمەكچى بولغان گەپلىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، ئەكبەرنىڭ مەستانە ھالىتىگە قارىدى . ئوغلى ئۇنىڭ كۆزىگە خىيالا چوڭ بولۇپ قالغاندەك ، قامەتلىك ۋە بېجىرىم كۆرۈندى . دېمىسىمۇ ، بۇ كۈنلەردە ئەكبەر خىيالا بوي تارتىپ ، بۇرنى كۆپۈپ ، سۈمباتلىق يىگىت بولۇپ قالغان ئىدى . خۇمداندىكى ئېغىر ئەمگەكتىن بۇرۇنقى يۇمشاق ، نازۇك قوللىرى قېتىپ ، قاداقلىشىپ ، ئۇگىلىرى يوغان ، پەنجىسى كۈچلۈك قوللارغا ئايلانغان ئىدى . يۈز - كۆزلىرىمۇ كۆيۈك ئاپتاپلىق ئىش مەيدانىدا كۆيۈپ ، ئەسلىدىكى قىزىللىقتىن ئۆ-تۈپ ، قوڭۇرغا ئايلىنىپ قالاي دېگەن ئىدى .

ئەكبەر خۇمداندا يېتىپ - قوپۇپ قاتتىق ئىشلىدى ، ئىشلىگەنگە يارىشا ، ئەبۇلەھەبنىڭ ماختىشىغا ۋە يۇقىرى ھەق بې-رىشىگە ئېرىشتى . ھەر ھەپتىنىڭ جۈمە كۈنى كەچتە كىرىپ ،

دادىسىنى ۋە ئاغىنىسى ھارىسنى يوقلاپ تۇردى . ھارىس بىلەن ئىككىسى بەك ئىچىكىشىپ كەتكەن ئىدى . ھەپتىدە بىر قېتىم كۆرۈشمىسە ، ئىز - دېرىكىنى قىلىشاتتى ، كۆرۈشكەندە بولسا ، مۇڭدىشىپ ، ئوينىشىپ قېنىشمايتتى .

بۇگۈن گەرچە جۈمە بولمىسىمۇ ، ئاتىخان ئوغلىنى ئالاھىدە چاقىرىپ ، بىر ئىش ئۈستىدە سۆزلەشمەكچى بولغان ئىدى .

— بالام ، بىر ئۆي سالساقمىكىن ، دەيمەن ! — دېدى ئاتىخان ئاخىر كۆڭلىدىكىنى توپتوغرا ئېيتىپ ، — تىرىك ئادەم ئۇچۇن بىر ماكان بولمىسا بولمايدۇ . ھېلىمۇ قېقىل - سوقۇللۇقتا كۆپ يۈردۇق ، يەنە مۇنداق كېتىۋەرسەك ، خارلىقتا قالىمىز !

— يۇرتقا كېتىپ قالساق قانداق قىلىمىز ؟ — سورىدى ئەكبەر يەنە شۇ ئۈمىد بىلەن دېلىغۇل بولۇپ .

— ئۇنىڭدىن غەم قىلما ، بالام ! — دېدى ئاتىخان خاتىرجەم ھالدا ، — ئۆي دېگەن ساتسا پۇل ، ئىشلەتسە قۇل ! ئەگەر ئاشۇنداق خۇشال كۈنلەر نىسىپ بولغاندا ، شۇ كۈنىلا ئېلىشىغا سېتىپ كېتىۋېرىمىز ، لېكىن ، ئۇ كۈنلەرنى تولا كۈتۈپ ئېڭىكىمىز چۈشۈپ قالاي دېدى ، — ئاتىخاننىڭ بىردىنلا ئاۋازى پەسلەپ ، كۆڭلى بۇزۇلغاندەك بولدى ، — مەنمۇ شۇ كۈننىڭ كېلىشىنى ئۈمىد قىلىپ سەرسانلىقتا چىدىغان ئىدىم ، مانا بىر يىل بولاي دەپ قالدى ، ئۇ كۈنلەردىن زادىلا خەۋەر يوق . خۇدا ئۇ كۈننى بىزدىن بەكمۇ يىراق قىلىۋەتكەن ئوخشايدۇ . ئەمدى ئۆزىمىزنىڭ تۇرمۇشىنى لايىقىدا ئورۇنلاشتۇرمىساق بولمايدۇ ، بالام . ئىنشائاللا ، ھۇنەر - مېھنەتنىڭ شاراپىتى بىلەن خۇدا ئاز - تولا پۇل بەردى . مەن ھېسابلاپ كۆردۇم ، قولىمىزدىكى پۇل بىلەن باش - ئايىغىمىز پاتقۇدەك بىرەر ماكان قۇرۇپ چىقالىغۇدەكمىز !

ئەكبەر كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ خىيالغا پاتتى ، دادىسىنىڭ سۆزلىرى ئۇنى قايىل قىلغان ئىدى . دېمىسىمۇ ، ئۆي - ماكانسىز يۇرۇۋېرىش ئۆز - ئۆزىنى خارلاش بولاتتى .

— ياخشى ئويلاپسەن ، دادا ! — دېدى ئۇ ئاتىخاننىڭ ئويىچان ، مۇلايىم چىرايىغا قاراپ ، — ئۆي سالساق سالايلى ، لېكىن ئۆيلۇك يەرنى قانداق قىلىمىز ؟ كىم بىزگە يەر كۆرسىتىپ بېرىدۇ ؟

ئاتىخان بۇ سوئالغىمۇ تېزلا جاۋاب بەردى :

— مەن بۇ ئىشنىمۇ ئويلاپ قويدۇم ، مەقسىتىمىزنى ئەبۇلەھەبگە ئېيتساق ، بىرەر ئامالنى قىلىپ بېرەر ، دەپ ئىشىنىمەن !

— بولىدۇ ، دادا ! سەن ئەبۇلەھەب تاغام بىلەن سۆزلىشىپ باق ، — دېدى ئەكبەر خۇشاللىق بىلەن ، — ئۆي ئورنى ھەل بولسىلا ، تېزراق تۇتۇش قىلايلى ، مەن خۇمداندىن ئىش ھەققىمگە ھېسابلاپ خىش ئالاي !...

ئاتا - بالىنىڭ بۇگۇنكى سۆھبىتى شۇ يەرگىچە بولدى . ئاتىخان ئۆز كۆڭلىگە پۇككەن ئىشنىڭ ئاخىر ۋۇجۇدقا چىقىدىغانلىقىنى ئويلاپ ھاياجانلاندى . ئۇ ، بۇ پىلاننى كۆڭلىگە پۇككەندە ، ئۆزىنى ئەمەس ، كۆپرەك ئەكبەرنى ئويلىغان ئىدى . ئەكبەر تېخى ياش ، ھاياتلىق يولىغا ئەمدى قەدەم بېسىپ كىردى ، ئۇنىڭ ئالدىدا نۇرغۇن ئىشلار بار ؛ ئۆزى بولسا ، ئاللىقاچان ئەلىكتىن ھالقىپ ، ھايات داۋىنىنىڭ بۇ تەرىپىگە چۈشۈپ كېتىۋاتقان ئادەم . داۋاندىن چۈشۈش بەكمۇ تېز ۋە خەتەرلىك بولىدۇ ، ئالمادىس ، بىرەر كۈتۈلمىگەن ئىش بولۇپ قالسا ، قانداق بولىدۇ ؟! ئۇغۇ بۇ دۇنيانىڭ غوۋغالىرىنى ئارقىغا تاشلاپ ، مەڭگۈلۈك راھەتكە كېتەر ! ئەكبەرچۇ ؟ ئۇ قانداق قىلىدۇ ؟! يەنە مۇشۇ بىگانە زېمىندا ، ئاتا جەندىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ ،

سەرسان ـ سەرگەردانلىقتا ئۆي ـ ماكانسىز يۈرەمدۇ ؟! كىم ئۇ-نىڭ بېشىنى سىيلايدۇ ؟ كىم ئۇنىڭ يالغۇز بېشىنى ئوڭلايدۇ ؟!...

بۇلارنى ئويلىسا ، ئاتىخاننىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ ، كېچە ـ كېچىلىرى ئۇيقۇسىز ئازابلىناتتى ، ئۆزىنى بەكمۇ ناقابىل ، يارام-سىز ئاتا ھېسابلاپ ، ئۇنى بۇ يەرگە زورلاپ ئېلىپ كەلگەنلىكىدىن بەكمۇ ئۆكۈنەتتى . لېكىن ، ھازىر ئۆكۈنىدىغان ۋاقىت ئەمەس ئىدى ، بەلكى بۇ ئاچچىق ، شەپقەتسىز رېئاللىق ئالدىدا بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارنى قانداق قىلىپ ئوبدان سەرەمجانلاشتۇرۇشقا ئالدىرايدىغان ۋاقىت ئىدى . ئۇ ، ئەكبەرنىڭ تالادا قېلىشىنى خا-لىمايتتى ، بۇ جەھەتتىكى بۇرچىنى ئادا قىلمىسا ، ئۆلسىمۇ مەڭگۈ كۆزى يۇمۇلمايتتى !

2

ئەبۇلەھەبنىڭ يارىدىمى بىلەن ئۆيلۈك يەر تېزلا ھەل بولدى .

ئەبۇلەھەب ئەسلىدە ، بۇلار بىلەن بىر يەردە ئولتۇرۇش ئۈچۈن «ئەشھەمىيە» مەھەللىسىدىن يەر ھەل قىلىشنى ئويلىغان ئىدى ، لېكىن بۇ يەر ئاتىخان ھۇنەر قىلىدىغان ھەرەمدىن يىراقراق بولغاچقا ، ئۇنىڭ كېلىپ ـ كېتىشىنى نەزەردە تۇتۇپ ، يەنىلا بۇلار كۆنۈپ قالغان «مۇسفىلە» مەھەللىسىدىن ئۆيلۈك يەر ھەل قىلىپ بەردى .

بۇ ئىشنىڭ بۇنداق تېز ھەم ئوڭۇشلۇق ھەل بولۇشىدا ، ئەبۇلەھەبنىڭ يۈز ـ ئابرۇيى مۇھىم رول ئوينىدى . بۇ ئادەم ئالىيجانابلىقى ، پاك ، غەرەزسىزلىكى ۋە خالىس نەزەرلىكى بىلەن مەككىدىكى كىشىلەرنىڭ قەلبىدە يۇقىرى شەرەپكە ئېرىشكەن ئىدى .

ـــ يەرنى جىقراق ھەل قىلدىم ، ـــ دېدى ئەبۇلەھەب شەھەر قازىسىنىڭ مۆھرى بېسىلغان بىر پارچە قەغەزنى ئۇنىڭغا بېرىۋېتىپ ، ـــ ئەكبەر چوڭ بولۇۋاتىدۇ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كېيىنلىكىنى كۆزدە تۇتمىساق بولمايدۇ . مەككە يىلدىن ـ يىلغا كېڭىيىپ ، ئادەملەرمۇ كۆپىيىۋاتىدۇ ، مەن سىلىگە ئېيتسام ئۈستام ، تېخى بىرنەچچە يىلنىڭ ئالدىدا ، ھەجىلە ، مۇئەبدە ، ھەرەت ئەلباق دېگەن يەرلەردە ئادەم كۆپ ئەمەس ئىدى ، ھازىر قارىسىلىرى بەس ـ بەستە ئۆي ـ ئىمارەتلەر سېلىنىپ ، ئادەملەرمۇ كۆپىيىپ كەتتى . مەككە ئۆز زامانىسىدىن تارتىپلا ، ئۆز ۋەتىنىدە دىنىي ياكى ئىرقىي زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان كىشىلەرنىڭ پاناھگاھى بولۇپ كەلگەن . شۇڭا بۇ يەردە شاملىقلار ، مىسرىلىقلار ، ھەبەشىستانلىقلار ، رۇملۇقلار ۋە ھىندىستانلىق مۇسۇلمانلار ئولتۇراقلاشقان . ھازىر بۇنداقلارنىڭ سانى يىلدىن ـ يىلغا كۆپىيىۋاتىدۇ . ئاددىيىي ، ھەرەمنىڭ يېنىدىكى «جۇدىرى» بازىرىنى ھىندىستانلىق تىجارەتچىلەر ئىگىلەپ بولدى . شۇڭا مەن ، يەنە بىرنەچچە يىلدىن كېيىنكى ئىشلارنى نەزەردە تۇتۇپ ، ئۆيلۇك يەرنى جىقراق كەستۇردۇم . ھازىرچە بىر ـ ئىككى ئېغىز ئۆي سېلىپ ، قالغىنىنى تام چۆرۈپ ، ئۆز ئىلكىمىزدە تۇتۇپ تۇرساق ، كېيىنچە قۇرۇق يەردىن پۇل تۇغۇلىدۇ !...

مانا بۇ ، ئۇزاق يىل تىجارەتتە پىشقان ، ھازىرقى ئىشلارغا قاراپ كەلگۈسىنى تەسەۋۋۇر قىلالايدىغان ، ئەقىللىق ، يىراقنى كۆرەر بىر ئادەمنىڭ ئىنچىكە ھېساب ـ كىتابى ئىدى !

ئۆيلۇك يەر ھازىرقى كۆجۇم مەھەللىنىڭ ئەڭ چېتىدىكى تاغنىڭ باغرىدا ئىدى . بۇ يەردىن ھەرەم مەسچىتىنىڭ ئارىلىقى بىر چاقىرىممۇ كەلمەيتتى . ئاتىخان ناھايىتى تېزلا ئىش باشلىۋەتتى . دەسلەپ ، كونا ئېرىم بويىچە ، بىر پاخلان سويۇپ ، ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ روھىغا ئاتاپ نەزىر بەردى ، ئاندىن مەدىكار

بازىردىن كۆچلۈك ، ساغلام مەدىكارلارنى سېتىۋېلىپ ، ئۆيگە ئۈل قويدى . تاش - تۈپراق يانداپلا ئىدى ، قانچىلىك ئىشلەتسە شۇنچىلىك چىقاتتى ، ئەكبەر خۇمداندىن يېتەرلىك خىش توشۇپ بەردى ، بەگتۆمۈر ئۆي قۇرۇلۇشىغا كېتەرلىك تۆمۈر - تەسەكلەر بىلەن تەمىنلىدى ...

ئاتىخاننىڭ ئىش مەيدانىدا مىختەك قادىلىپ تۇرۇشى بىلەن بۇ قاقاس تاغ باغرىدا يەنە بىر ھاياتلىق نىشانى بولغان بىر ئېغىز ئۆي تېزلا قەد كۆتۈرۈپ چىقتى . ئۆي پۈتكەندىن كېيىن ، ئۆينىڭ ئەتراپىدىكى كەڭ سەينا ـــ يەنە 10 ئېغىز ئۆي سىغقۇدەك تۈپتۈز زېمىن بىر يېرىم مېتىر ئېگىزلىكتىكى قورۇق تام بىلەن قورشىلىپ ، ئاتىخانىغا تەۋە مۇقىم مۈلۈك بولۇپ قالدى . ھويلىنىڭ تاق قاناتلىق ئىشىكىگە لوك ① ئورنىتىلدى .

لوك ئورنىتىلغان چاغدا ، ئەكبەر ئىختىيارسىز ھالدا يۇرتىدىكى يېزا ئۆيلىرىنى ، باغ - قورۇقلارنى ئەسلەپ كەتتى . ئۇ يەردىكى دېھقانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۆيلىرىگە ، باغلىرىغا لوك سالاتتى . ياغاچتا ياسالغان مۇنداق قۇلۇپ ھەم ئەرزان ، ھەم مۇستەھكەم بولاتتى . لېكىن ئېپىنى تېپىپ بىرئاز پەم ئىشلەتسە ، ئېچىۋەتكىلىمۇ بولاتتى . ئەكبەر بىرنەچچە قېتىم ئاغىنىلىرى بىلەن سەھراغا چىقىپ ، لوك سېلىنغان باغلارنىڭ ئىشىكىنى پەم بىلەن ئاچقان ۋە ئوغرىلىقچە باغقا كىرىپ ، مەي باغلاپ پىشقان شاپتۇل ، توغاچلارنى تويغۇچە يېيىشكەن ئىدى . ھازىر ئۇنىڭ قىزىققىنى يالغۇز لوكلا ئەمەس ، بەلكى بۇ يەردىكى نۇرغۇن نەرسىلەرنىڭ يۇرتىدىكىگە ئوپمۇئوخشاش ئىكەنلىكى ئىدى . بۇ يەردىمۇ ئىۋرىق ، كوزا ، سۈيى سوغۇق كۈپ ، ھېجىر تاۋاق ، ياغاچ چۆمۈچ ، ياغاچ قوشۇقلار بار ئىدى . بالىلار كۆكۈاش پە-

---

① لوك ـــ تامنىڭ ئارىسىدىن چىقىرىپ ، ئىشىكنى ئېچىدىن تاقايىدىغان ياغاچ قۇلۇپ .

شۇرۇپ يەيتتى ، ئۆيلەرگە بورا سالاتتى ، باغۋارانلارغا ئەنجان تام سوقاتتى ، كىشىلەر ئەتىگەندە زاسۇي ئىچەتتى ، ياغلارنى جۇۋازدا تارتاتتى ، ئات ـ ئېشەكنى مومىغا باغلاپ تاقىلايتتى ، خاماندا ئىشلىتىدىغان ئارا ـ گۈرجەك بار ئىدى ، قىسقىسى ، ئايالار نان ياققاندا ئىشلىتىدىغان رەپىدە بىلەن چۆگۈن تۈتىدىغان تۈتقىغىچە ئوپمۇئوخشاش ئىدى ...

ئۆز يۇرتىدىن شۇنداق يىراق بىر يەردىكى ، ئوخشاشمىغان مۇھىت ، ئوخشاشمىغان خەلقلەر ئارىسىدىكى بۇنداق تەبىئي ئوخشاشلىق ئەكبەرنىڭ بالىلارچە تەپەككۇرىنى قوزغىۋەتكەن ئىدى . ئۇ ھەم قىزىققان ، ھەم ھەيران بولغان ھالدا «بۇلار نېمە ئۈچۈن باشقىچە بولماي ، بىزدىكىگە ئوخشاش بولىدۇ ؟» دەپ ئويلايتتى ۋە بۇنداق ئوخشاشلىقتىن ئۆزىگە بىر خىل يېقىنلىق سېزەتتى . شۇلارنى ھەمىشە كۆرۈپ تۇرسا ، گويا ئۆز يۇرتىدا يۈرگەندەك ، ئازادىلىك ۋە خۇشاللىق ھېس قىلاتتى .

ئەكبەر لوك ئورنىتىلغان كۈنى بۇ ھەقتىكى قىزىقىشى ۋە ھەيرانلىقى توغرىسىدا دادىسىغا سۆزلەپ بەردى . دادىسى كۈلۈپ كېتىپ مۇنداق دېدى :

ـــ ئاللا ئۆز بەندىلىرىنى ئوخشاش ياراتقان ئوغلۇم . ئۇلارنىڭ تىرىكچىلىك يولىدىكى ئىشلىرىمۇ ئوخشاش . شۇڭا ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز « ئۇ شەھەردىن بۇ شەھەرنى قىلمىغىن ئارزۇ ، ھەممە يەردە باردۇر ئوخشاش مىزان ـ تارازۇ »دەپ ناھايىتى توغرا ئېيتقان !

ئاتىخان بىلەن ئەكبەر بۇگۈن تۈنجى قېتىم ئۆز ئۆيىنىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلىدى . ئۇزۇنچاق كەلگەن ئۆينىڭ ئىچى قاراڭغۇراق بولۇپ ، تورۇستىكى تۆمۈر ۋادەكلىك تۈگلۈك بىلەن ھويلىغا قارىغان تۆت چاسا پەنجىرىدىن باشقا بىرەر دېرىزىمۇ يوق ئىدى . كونىراپ كەتكەن بىر پارچە پارس گىلىمى ، يۇمىلاق

شـــرەنـــڭ ئەتـــراپـــغا سېلىنغان بىرقانچە كۆرپىچەك بۇ ئۆينىڭ پـۈتكۈل بىساتى ئىدى . قارا سۇۋاق قىلىنغان ئۆينىڭ قىبلە تەمىغا ھەمـزەكـتـىن ئىككى غۇلاچچە زەدىۋال تارتىلغان ئىدى . زەدىۋالـ نـىڭ ئاسـتـى تـەرىـپـىـدە رەتلىك يىغىپ قويۇلغان بىر قۇر كونا يوتقان ـ كۆرپىلەر تۇراتتى .

ئۇلار سـالـقـىـن ئۆيـنـىڭ ئىچىدە بىردەم ئېغىناپ ، بىردەم مـەيـدىسىنى يەرگە يېقىپ ، راھەتلىنىپ ياتتى . شۇ بىر دەقىقىلىق ھەرىكەتلەر بىلەن ئۇلارنىڭ ئون نەچچە كۈنلۈك ھاردۇقى بىراقلا چىققاندەك بولدى .

ـــ ئاخـىر ئۆزىمىزنىڭ ماكانى بولدى ، ئوغلۇم ! ـــ دېدى ئاتـــخان ھاياجان بىلەن ، ـــ گەرچە بۇ نامرات ، كۆرۈمسز ئۆي بـولـســمـۇ ، لېكىن مەن بۇنى شاھانە ماكانلارغا تەڭ قىلمايمەن ! چـۈنـكى ، بۇ بىزنى سەرسانلىقتىن ، خارلىقتىن قۇتۇلدۇردى ، ئۇـ نـىڭ ئۈستىگە مۇساپىر چىلىقتا يۈرۈپ تاپقان ھالال پۇلىمىز بىلەن پـۈتتى . ئېسىڭدە بولسۇن ئوغلۇم : بۇ دۇنـيا ئامانەت دۇنـيا ، ئەپـ لـەپ ـ سەپلەپ ئۆتسە بولۇۋېرىدۇ . ھەقىقىي كاپالەت ئۇ دۇنياڭا . ئۇ دۇنيانىڭ مەئىشەتلىرى مەڭگۈلۈك !

ئۇلار كـەچـلـىك چاينى تۇنجى قېتىم ئۆز ئۆيىدە قاينىتىپ ئـىچـتـى ، چـايـدىـن كـېـيـىن ئاتا ـ بالا شام چىراغنىڭ يورۇقىدا ئۇزاققىچە گەپلىشىپ ئولتۇردى .

خـۇپـتـەنـدىـن كېيىن ، ھاردۇق يەتكەن ئاتىخان ئورنىغا كـىـرىـپلا ئۇخلاپ كـەتتى ، ئەكبەرنىڭ ئۇيقۇسى كەلمىدى ، ئۆي دىـمـىـق بولۇپ كەتكەن ئىدى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە نەلەردىندۇر كـەـ رىـۋالـغـان بـىـرنـەچچە پاشا ئۇنىڭ ئەتراپىدا غىڭىلداپ ، ئوچۇق يـەرلـىرىنى چېقىپ ، زادىلا ئارامىنى قويمىدى . ئاخىر ئەكبەر بىر كـۆرپىنى قولتۇقىغا قىسىپ ، مەھەللىنىڭ ئالدىدىكى كەڭ قۇملۇققا كـەلـدى ، بـۇ يەر ئوچۇقچىلىق بولغاچقا ، شامال ئۇرۇپ تۇراتتى .

شۇڭا پاشىلارمۇ يوق ئىدى . ئەكبەر ئىسسىق قۇم ئۈستىگە كۆرپىنى سېلىپ ، سوزۇلۇپ ياتتى . غۇر ـ غۇر شامال ئۈنۈك يۈز ـ كۆزلىرىنى سىيپاپ ، ئەتىگەندىن بېرىقى ئىسسىقتا تىنچىققان بەدىنىگە ئاز ـ تولا راھەت بەخش ئەتتى . ئەكبەر بۇ يەردە يالغۇز ئەمەس ئىدى ، ئۆيلىرىدىكى دىمىق بىلەن پاشىدىن قېچىپ چىققان ئەرلەر ، ئايالار ۋە كىچىك بالىلار ئۇ يەر ـ بۇ يەردە قۇمغا ئېغىناپ ، بەزىلىرى ئۇخلاپ ، بەزىلىرى پاراڭلىشىپ يېتىشاتتى . ئەكبەر بېشىنى ئىككى قولىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ ، ئاسمانغا قارىغىنىچە ئوڭدا ياتتى . كۆكتىكى تولۇن ئاي پايانسىز دېگىز ئۈستىدە لەيلەپ يۈرگەن يوغان بىر پارچە ئاق سەدەپتەك پارقىراپ تۇراتتى .

ئەكبەرنىڭ خىيالى يەنە يۇرتقا كەتتى ، تۇرۇپلا ئۈنۈك كۆز ئۆڭىدە ، ئۆيى ئەتراپىدا ئۆسۈپ تۇرغان سۇۋادان تېرەك ۋە شۇ تېرەك يېنىدا شىلدىرلاپ ئاقىدىغان لايقا ئېرىق ، بىر زامانلار شەھەر سىرتىدا ئاغىنىلىرى بىلەن لەگلەك ئۇچۇرغان ، ۋەللەي توۋۇلىغان قەدىمكى يارلىقلار ، تۆپىلىكلەر ... ئانىسىنىڭ مۇڭلۇق كۆزلىرى ، ئاچا ـ سىڭىللىرىنىڭ تاتلىق كۈلكىلىرى ... نامايان بولغاندەك ، بۇ نەرسىلەر ئەسلىدىكى قىياپىتى بويىچە قىلىقلىنىپ، ھەرىكەتلىنىپ تۇرغاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى . ئەكبەر ئۆزىنى بىر سىلكىپ ، بۇ ئازابلىق خىيالىي دۇنيادىن قۇتۇلۇپ چىقىش ئۈچۈن كۆزىنى يوغان ئېچىپ ئاسمانغا قارىدى ، ئاي ئۈنۈك بېشى ئۈستىدە ئېسىلىپ كۈلۈپ تۇراتتى . ئەكبەر بىر چاغلاردا ، يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىدە ئانىسى بىلەن بىللە ئۆگزىدە يېتىپ ، ئاسماندا ئاشۇنداق ئايىنى كۆرگەن ئىدى . ئۇ چاغدا ، ئانىسى ئۈنىڭغا ئاي توغرىسىدا ئاجايىپ قىزىق ، گۈزەل ھېكايىلارنى سۆزلەپ بەرگەن ئىدى . ھازىر ئەكبەر ئەنە شۇ ھېكايىلارنى قايتا ئەسلىدى ۋە ئاسماندىكى تولۇن ئايغا قاراپ ، ئاستا پىچىرلىدى :

«ئەي غۇبارسىز ، ئەركە ئاي ! سېنىڭ مۇشۇ نۇرلۇق شولاڭ شۇدەم يۇرتۇمدىكى ئۆيلەرنى ، باغلارنى ، تاغ ـ دەريالارنى مۇشۇ يەردىكىدەك يورۇتۇپ تۇرامدىغاندۇ ؟! ئۇ يەردىكى ئانام ، ئاچا ـ سىڭلىم ۋە ھېلىقى مەن تېخى كۆرمىگەن قېرىندىشىم سېنىڭ پارقىراق چىرايىڭنى ماڭا ئوخشاش كۆرەلەمدىغاندۇ ؟! مەن ئۇلارنىڭ سېنى كۆرەلىشىنى ، سېنىڭ بىزنىڭ كۆزلىرىمىزنىڭ ئۇچرىشىشى ئۈچۈن كۆۋرۈك بولۇپ بېرىشىڭنى نەقەدەر ئارزۇ قىلاتتىم ـ ھە ؟!

ئاھ ، ئانا ! لېكىن سەن ھازىر ئاشۇ ئاسماندىكى ئاي ـ يۇلتۇزلاردىنمۇ يىراقتا ، بەكمۇ يىراقتا !...

ئاھ ، خۇدا ! بۇ نېمىدېگەن ئېغىر ، نېمىدېگەن ئۇزاق جۇدالىق !؟ سەن پۈتۈن كائىناتنى ، يەر ـ زېمىندىكى بارلىق مەۋجۇداتنى يارىتقۇچى ، ئالەمنى سەرەمجانلاشتۇرغۇچىسەن ، ھا-يات ـ ماماتنىڭ ئىگىسى ، ئىنسانىيەتنىڭ پاناھى ، خەير ـ ئېھسانلارنىڭ بۇلىقىسەن ! لېكىن ، نېمە ئۈچۈن مېنىڭ ئاھۇ ـ پەريادىم ساڭا يەتمەيدۇ !؟ نېمە ئۈچۈن ماڭا ئىچىڭ ئاغرىمايدۇ ؟! مەن قايىسى گۇناھىم ئۈچۈن بۇنچە ئېغىر دەردنى تارتىشقا ھەقلىق ؟! ئەي كۆيۈمچان ئاللا ، مېنى ئانام بىلەن ئۇچراشتۇر-غىن . مەن ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ ، ئوغۇللۇق بۇرچۇمنى ئادا قىلاي ! يۇرتۇمغا يول بەرگىن ، مەن ئۇنىڭ مېنى ئاپىرىدە قىلغان تۇپراقلىرىنى سۆيۈپ ، كۆزۈمگە سۈرتەي !...»

ئەكبەرنىڭ كۆزىدىن ياش تاراملاپ كەتتى ، ئاخىر ئۆزىنى تۇتالماي ، ئانىسىدىن ئايرىلغان كېيىك بالىسىدەك بوز-لىدى ...

ئەكبەر شۇ ھالەتتە قانچىلىك ياتقىنىنى ئۆزىمۇ سەزمىدى ، بىر چاغدا قۇمنىڭ ئوتلۇق تەپتى كۆرپىدىن ئۆتۈپ ، بەدىنىنى قىزىتىشقا باشلىغاندىلا ، ئۇ ئورنىدىن تۇردى ۋە يېڭى ئۆيدە

«دادامنى قارا بىسىپ قالمىسۇن» دەپ ئەنسىرەپ ، ئىتتىك ئۆي تەرەپكە ماڭدى .

ئەتىسى ، ئەبۇلەھەب يېڭى ئۆينى تەبرىكلەپ كەلدى ۋە ھويلىنىڭ بىر چېتىگە ئۆز قولى بىلەن بىر تال كۆچەتنى تىكىپ مۇنداق دېدى :

— بىز بۇ دەرەخنىڭ ئىسمىنى «نىم» دەپ ئاتايمىز ، بۇ بەك خاسىيەتلىك دەرەخ ، ئۇنىڭ سايىسىدا ياتقان ئادەم ھەرگىز ئۆپكە كېسىلى ، زۇكام بولمايدۇ . يوپۇرمىقىنى قاينىتىپ ، سۈيىدە تۇغۇتلۇق ئايالنىڭ ، قوتۇر بولۇپ قالغان ، ئىسسىتما بولۇپ قالغان ئادەمنىڭ بېشىنى يۇيسا ، دەرھال شىپا بولىدۇ . سەن بۇنى قۇرۇتۇپ قويما ئەكىبەر . كۈندە ئاز - ئازدىن سۇ قۇيۇپ بەرسەڭ چوقۇم كۆكلەپ كېتىدۇ !

— ئىنشائاللا ، دېگەنلىرى بولىدۇ ، تەخسىر ! — دېدى ئاتىخان ھۆرمەت بىلەن ، — بۇ بەكمۇ مەنىلىك ئىش بولدى ، يېڭى ئۆيگە يەنە بىر يېڭى ھاياتلىق قوشۇلدى . بىز بۇنى چوقۇم ئەي قىلىمىز !

3

بەگتۆمۇرنىڭ ئۆيى بۇگۈن بايرام خۇشاللىقىغا چۆمدى .

ئون نەچچە ئادەم بۇ كىچىككىنە ، تار ئۆيدە قىستىلىشىپ ئولتۇراتتى . ھاۋانىڭ ئىسسىقى ، ئادەملەرنىڭ تىنىقى قوشۇلۇپ ، ئۆينى گويا پار مۇنچىسىدەك قىزىتىۋەتكەن ئىدى . لېكىن ، ئازىر ھېچكىم بۇنىڭغا پەرۋا قىلمايتتى . ھەممە ئادەمنىڭ كۆزى ، دىققىتى بەگتۆمۇرنىڭ قولىدىكى مۆجىزىلىك خەتتە ئىدى .

بۇگۈن چۈش ۋاقتى بىلەن بوينىغا خالتا ئاسقان بىر ئەرەب پوچتىسىكەش ئۇنىڭغا «يۇرتۇڭدىن كەپتۇ» دەپ بىر پارچە

خەتنى بەرگەن ئىدى . بۇ خەۋەر خۇددى شامالدەك پۇتۇن شەھەرگە گۇررىدە تارقالدى . بۇنى ئاڭلىغان كونا - يېڭى مۇساپىرلار بۇ كۆتۈلمىگەن خەۋەرنىڭ تېگى - تەكتىنى بىلىش ئۈچۈن ، تەرەپ - تەرەپتىن ئۇنىڭ ئۆيىگە پايپاسلاپ كېلىشكەن ئىدى .

ئۇلار ئىشىكتىن كىرە - كىرمەيلا ، تۇشمۇتۇشتىن سوئال سوراپ ، بەگتۆمۇرنى تەمتىرىتىپ قويدى .

— خەت كەلدىما ؟

— يۇرتتىن راستلا خەت كەلدىما ؟

— قاچان كەلدى ؟

— قانداق كەپتۇ ؟

— خەتتە نېمەدەپتۇ ؟

— يۇرتىمىز تىنچمىكەن ؟

— قانداق بوپ كېتىپتۇ ؟

...

ۋاراڭ - چۇرۇڭ بىسىققاندىن كېيىن ، ئارىدىكى مويسىپىت بىر ئادەم بەگتۆمۇرگە مۇراجىئەت قىلدى :

— ئوغلۇم ، ئوقۇغىنا ، خەت دېگەن يېرىم دېدار ، نېمە گەپلەر بار ئىكەن ئاڭلاپ باقايلى !

خەت بەگتۆمۇرنىڭ سىڭلىسىدىن كەلگەن ئىدى ، ئۇنىڭ قولىدىكى يوغان سېرىق كونۋېرتنىڭ ئالدى - ئارقى خىلمۇ - خىل ئىجىر - مىجىر خەتلەر بىلەن ھەر خىل شەكىل ۋە ھەر خىل رەڭدىكى تامغىلارغا تولغان ئىدى .

«مەككىدىكى ئاكام بەگتۆمۇرگە تېگىدۇ» دەپ يېزىلغان بۇ بىر پارچە خەتنىڭ يەتتە ئايدىن بېرى نەلەردە يۈرۈپ ، نەلەردە ئايلىنىپ ، قانداق بىر ئىلاھىي كۈچ بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىقىنى ھازىر ھېچكىم تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى . ئۇلار پەقەت

تۇيۇقسىز ئاسماندىن چۈشكەندەك پەيدا بولۇپ قالغان بۇ بىر پارچە خەتنىڭ نەچچە يىلدىن بېرى مەككە زېمىنىدا سادىر بولغان غايەت زور مۆجىزە ئىكەنلىكىنلا بىلەتتى.

بەگتۆمۇرنىڭ خەت تۇتۇپ تۇرغان قولى تىترەۋاتاتتى. ئۇ، يۈزەك - باغرىنى ئېزىپ، كۆزىگە ئاچچىق ياش كەلتۈرگەن بۇ خەتنى قايتا ئوقۇشتىن قورقاتتى، لېكىن ھازىر قايتا ئوقۇمىسا بولمايتتى، شۇنچە ئادەم ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ، ئىنتىزار بولۇپ ئولتۇراتتى، بەگتۆمۇر ئامالسىز ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئاۋازى مىسكىن ھەم تىترەڭگۈ ئىدى:

«... جېنىم ئاكا، سەن نەدە؟ دادامچۇ؟ سىلەر بىزنى قويۇپ چىقىپ كەتكەن پېتى شۇنچە يىل ئىز - دېرەكسىز بولۇپ كەتتىڭلار! سىلەر بۇ دۇنيانىڭ بىرەر يېرىدە بارمۇ؟! قارىسام كۆزنۇرۇم، توۋلىسام ئاۋازىم يېتەمدۇ؟! جېنىم ئاكا، گەپ قىلە؟! دادامنى بەكمۇ سېغىندىم، مەندەك بىر ئاجىز قىزنى ئۇنتۇمىسا بولاتتى!؟ ئانام قېرىپ كەتتى، ئاكا! ھەمىشە سېنىڭ گېپىڭنى قىلىپ يىغلايدۇ، تولا يىغلاپ كۆزىمۇ خىرەلىشىپ قالدى! سەن قاچان كېلىسەن، ئاكا! ئانامنى بولسىمۇ خۇشال قىلىپ، رازىلىقىنى ئال!...

يۇرتىمىز ئازاد بولدى... ھەممە يەر كوپىراتسىيىلەشتى!... ئانامنى بەشتە كاپالەت ئائىلىلەر قاتارىدا ھۆكۈمەت بېقىۋاتىدۇ!...

قوشنىمىز جامال ئاتچى ھىندىستان چېگرىسىغا بارماقچى ئىكەن، شۇ يەرگە بارغاندا ئەۋەتىپ بەرسىلە دەپ، بۇ خەتنى يېزىپ بەردىم، ئىنشائاللا، قولۇڭغا تېگەر! خۇدايىم بىزنىڭ كۆز ياشلىرىمىزنى بىكار ئاقتۇرماس، دادامنى، سېنى بىزگە يەتكۈزۈپ بېرەر! ئانام بىلەن ئىككىمىزنىڭ كۆزى ھەمىشە ئىشىكتە!...»

بەگتۆمۇر توختاپ قالدى، ئۇزۇلمەي ئېقىۋاتقان

هەسرەتلىك ياش ئۇنىڭ كۆز نۇرىنى توسۇۋالغان ئىدى ، بەگـ
تۆمۇرنىڭ خەتنى داۋاملىق ئوقۇشقا ماداري يەتمىدى . ئۇ ، ئىچ -
ئىچىدىن ئۆرلەپ چىققان «ئانا!» دېگەن مۇڭلۇق بىر نىدا بىلەن
لەسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى ، بەگتۆمۇرنىڭ كۆز ئالدى
قاراڭغۇلىشىپ ، دەسسەپ تۇرغان زېمىن پىرقىراۋاتقاندەك ، ئاسـ
ماندىكى قۇياش يەرگە يورۇقلۇق ئەمەس ، بەلكى قاراڭغۇلۇق ،
زۇلمەت ئېلىپ كەلگەندەك بولۇپ كەتكەن ئىدى ...

ئۆي ئىچىدە ئېسەدىگەن ، مىشلىدىغان ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا
باشلىدى . بەزىلەر خۇرسىناتتى ، ئۇلۇغ - كىچىك تىناتتى ،
بەزىلەر بولسا ، ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ ، « ئاھ خۇدا ! » دەپ ناله
قىلاتتى ، شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ ھەممىسى يۇرتى ، ئاتا - ئانىسى ،
بالا - چاقىسى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرى توغرىسىدىكى خىياللارغا
غەرق بولۇپ ، سېغىنىش ، ھىجران ، ۋىسال ئوتىدا پۇچىلىنىۋا-
تاتتى !...

مۇڭ ۋە ھەسرەتكە تولغان ئېغىر سۈكۈنات بىرئاز
كۆتۈرۈلگەندىن كېيىن ، كىشىلەر ئۆزئارا سۆزلىشىشكە باش-
لىدى :

— يۇرتىمىز ئازاد بولدى دەپتۇ ، بۇ نېمە دېگىنىدۇ ؟

— ھېلىقى « كوپىراتسىيىلەشتى» دېگىنىچۇ ؟

...

جاۋابتىن سوئال كۆپ ئىدى ، ھەركىم ئۆزىچە مۇلاھىزە
قىلىپ ، ئۆزىچە بىرنەرسىلەرنى دەۋاتاتتى ، لېكىن ھېچكىم توغرا
ۋە دەل جاۋاب بېرەلمەيتتى . بەزىلەر ھەتتا كۈلكىلىك ، بىمەنە
گەپلەرنىمۇ قىلىشتى . ئەمما ، نېمە دېگەنبىلەن بۇگۈن ئۇلار يۇر-
تىنىڭ خەۋىرىنى ، ھىدىنى ۋە سېغىنىشنى ئېلىپ كەلگەن بۇ
ئاددىي خەت بىلەن دىدارلىشىپ ، ئۇزاقتىن بېرى ھېس قىلىپ
باقمىغان شاد - خۇراملىق بىلەن ھەسرەت - نادامەتكە چۆمدى .

جۇدالىقتا جان تالىشۋاتقان بۇ مۇساپىرلارنىڭ كۆكسىدە نەچچە يىللاردىن بېرى ياشىرىپ كەلگەن دىل تۇتىياسى ـــ ئانا تۇپراق سۆيگۈسى لاۋۇلداپ ياناتتى . ئۇلارنىڭ نەزىرىدىكى بۇ تۇپراق ئاددىي تۇپراق ئەمەس ، بەلكى قانچىلىغان قان ـ تەر ، قانچىلىغان كۆز ياش ، قانچىلىغان ئانا سۈتى تۆكۈلگەن مۇقەددەس تۇپراق ئىدى . شۇڭا ئۇلار كۆزلىرىنى ئاسماندىن ئۈزمەي نە ـ نەلەردە ياشىسىمۇ ، لېكىن ۋۇجۇدىنى ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ ئەزىز خاكى كۆمۈلگەن ئاشۇ تۇپراققا تەئەللۇق دەپ بىلەتتى !...

بەگتۆمۇرنىڭ ئۆيى كەچكىچە ئاشۇ ئادەملەرنىڭ سۆھبىتى ۋە ئەسلىمە ـ خاتىرىلىرى بىلەن ئاۋات بولدى . پەقەت قاراڭغۇ چۈشۈپ ، ناماز خۇپتەنگە ئەزان چىققاندىلا ، ئۇلار بىر ـ بىرلەپ ئۆيدىن چىقتى .

بەگتۆمۇر ئەتىسى ھېلىقى نامرات پوچتىكەشنى ئىزدەپ تېپىپ ، ئۇنىڭغا باشقىدىن تەشەككۇر ئېيتتى ۋە خېلى كۆپ پۇل ئىنئام قىلدى . چۈنكى ، خەت مەككىگە كەلگەندىن كېيىن ، ئۇ تۆت ـ بەش كۈنگىچە زېرىكمەي ، ئېرىنمەي ئىزدەپ يۈرۈپ ، بەگتۆمۇرنى تەستە تاپقان ئىدى .

بۇ بىر پارچە خەتنىڭ جاھان ئايلىنىپ ، تاسادىپىي كېلىپ قېلىشى ئەكبەرگە ئىلھام بولدى . ئۇ ، «مەنمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن خەت يېزىپ سالسام ، بىرسى تەگمىسە ، بىرسى تەگمەمدۇ ؟» دېگەن ئۈمىد بىلەن ، قارا چىراغنىڭ يورۇقىدا ئولتۇرۇپ ، ئانىسىغا خەت يازدى :

«سالام ، سۈزۈك سۈدىن خۇي ئالغان ، قىزىلگۈلدىن بۇي ئالغان ، تولۇن ئايدىن نۇر ئالغان مېھرىبان ئانامغا ...»

ئۇ ، خەتنىڭ ئاخىرىنى يۇرتىدا يادلىۋالغان مۇنۇ بېيىت بىلەن ئاخىرلاشتۇردى :

«ئانام سورىسا ، ئاكام سورىسا ،
مېنى بۇ يەردە بار دەگلا .
بىر كۆزى ياش ، بىر كۆزى قان ،
جۇدالىقتىن ئاھۇزار دەگلا !»

ئەكىبەر بىر ئاي ئىچىدە ئاشۇنداق خەتتىن ئون نەچچە پارچە يېزىپ سالدى . لېكىن ، ئۇ خەتلەرنىڭ بىرسىمۇ بۇنداق قاتىمۇقات تاغ ـ داۋان ، دېگىز ـ ئوكيانلاردىن ھالقىپ ، يۇرتىغا يېتىپ بارالمىدى !

بەشىنچى باب

مىسىردىن كەلگەن ئەلچى

1

ئاتىخان ھەرەم مەسچىتىنىڭ يېنىدىن چىرايلىق بىر دۇ-كاننى ئىجارىگە ئالدى. ئۆز تەبىئىتىگە يارىشا، دۇكاننىڭ ئىچى - سىرتىنى پاكىز ئاقلاپ، ئۇدۇل تامغا يوغان ئەينەك بېكىتتى، جوزا - بەندىگلارنى تولۇقلىدى ۋە دۇكاننىڭ ماڭلىيىغا ئۇيغۇرچە، ئەرەبچە «ئاتىخان ساتىراشخانىسى» دېگەن خەتلەر يېزىلغان كۆركەم بىر ۋىۋىسكىنى ئاستى.

ھازىر ئۇنىڭ دۇكىنى خېرىدار - چۆپقەتلەرلا ئەمەس، بەلكى يېراق - يېقىندىكى تونۇش - بىلىشلەرمۇ كىرىپ، يېڭى - يېڭى خەۋەرلەرنى يەتكۈزىدىغان، سوقا - سۆھبەت قۇرۇپ، ئىچ پۇشقىنى چىقىرىدىغان قايناق سورۇنغا ئايلانغان ئىدى.

بۇگۈن كەچكە يېقىن دۇكان خېلى ئازادە بولۇپ قالدى. ئاتىخان يەرلەرنى سىيرىپ - سۈپۈرۈپ، سۇ چاچتى، ئىشىك - دېرىزىلەرنىڭ يوچۇقلىرىدىن كىرىۋالغان پاشا - چىۋىنلەرنى لۆڭگە بىلەن ئۇرۇپ قوغلاپ چىقاردى، ئاندىن دۇكاننىڭ بۇلۇڭىغا قويۇلغان كۈپتىن بىر نوگاي مۇزدەك سۇ ئېلىپ ئەمدى ئىچىپ تۇرۇشىغا، ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغان سالاپەتلىك بىر

خبردار «ئەسسالامۇئەلەيكۇم» دەپ كىرىپ كەلدى. ئۇ، پۇتۇن-
لەي ئەرەبچە كىيىنىۋالغان ئىدى. قارا ئېقال بىلەن باسۇرۇپ
ئالغان ئاپئاق يىپەك رومىلى گەدىنىگىچە چۈشۈپ تۇراتتى. ئۇ-
چىسىدىمۇ ئوشۇقىغىچە يېپىپ تۇرغان ئاق يىپەك كۆڭلەك بار
ئىدى. شۇنچە ئىسسىق بولۇشىغا قارىماي، كۆڭلەكنىڭ تۇگمە-
سىنى ھەم ئېتىۋالغان ئىدى. بۇ ئادەمنىڭ قولىدا ناھايىتى
چىرايلىق، پارقىراق ھېقىق تەسۋى تۇراتتى. ئۇنىڭ قورۇق باسـ
قان كەڭ ماڭلىيىدىن، نۇرى قاچمىغان ئۆتكۈر كۆزلىرىدىن ۋە
پارقىراپ تۇرغان قارىمۇتۇق چىرايىدىن ئەقىل - ئىدراكلىق،
كۆپ ئىش كۆرگەن، دىلكەش ئادەملىكى چىقىپ تۇراتتى.

ئاتىخان ئورنىدىن تۇرۇپ، ھۆرمەت بىلەن ئۇنىڭغا سالام
يانداردى. خىبىردار ئۇدۇل بېرىپ، ئەينەكنىڭ ئالدىدىكى يۆ-
لەنچۈكلۈك ئورۇندۇققا ئولتۇردى ۋە بېشىدىكى رومىلى بىلەن
ئېقالنى يېنىغا ئېلىپ قويدى. ئاتىخان ئۇنىڭ بوينىغا پەرتۇق تار-
تىپ شالاڭشىشقا باشلىغان ماش گۈرۈچ چېچىنى ئۇۋۇلاشقا
باشلىدى.

ئاتىخان مېھرى ئىسسىق، ناتونۇش بۇ خىبىدارنىڭ چې-
چىنى ناھايىتى سىلىق چۈشۈردى، ساقىلىنى تۈجۈپىلەپ
ياسىدى، غول ۋە بىلەكلىرىنى ئۇۋۇلاپ، يېنىك سىلكىدى، بار-
ماقلىرىدىن قاس چىقىرىپ ناھايىتى تېتىك ۋە راھەتلىك قىلىپ
قويدى.

— قوللىرى بەك يەڭگىل ئىكەن ئۇستام، — دېدى بۇ
ئادەم رازىمەنلىك بىلەن ئاتىخانغا قاراپ، — قاچانلاردىن مۇنداق
ياخشى ھۈنەرنى ئۆگىنىپ ئالغانتىلە؟

ئاتىخان جاۋاب بېرىشنىڭ ئالدىدا بۇ ئادەمگە لەپىدە بىر
قارىدى، ئۇ بايىدىن بېرى بۇ ئادەمنىڭ ئەرەب ياكى ئۆز يۇرتلۇقى
ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي ياكى سوراشقا پېتىنالماي، تىت - تىت

بولۇپ تۇرغان ئىدى ، مانا ئەمدى بۇ ئادەم ئۆزى ئۇنىڭغا گەپ قىلىدى ، گەپ قىلغاندىمۇ تولۇق ۋە راۋان ئانا تىلدا سۆزلىدى ، ئۇنىڭ تەلەپپۇزىدىن ئاز - تولا خوتەن پۇرىقى چىقىپ تۇراتتى .

— 10 ياشقىچە قارىيخاندا ئوقۇدۇم ، — دېدى ئاتىخان ناھايىتى تەبىئىي ۋە ئەركىن ھالدا ئۆزى ھەققىدە سۆزلەپ ، — لېكىن « ئىننائەتەينا » نى يادقا ئالالمىدىم . دادام رەھمەتلىك خاپا بولۇپ ، « تىلىك ئوقۇشقا كەلمىگەن بولسا ، قولۇڭ ھۇنەرگە كەلسۇن » دەپ بىر ساتىراشقا شاگىرتلىققا تۇتۇپ بەردى ، ئۇ- تام تازىمۇ زەردىلىك ، چېكەرمەن ئادەم ئىدى . ئۇنىڭ قولىدا بىر يىل ئاران چىدىدىم ، مانا ئەمدى شۇ بىر يىللىق چالا - پۇلا ھۇنەر ئەسقاتتى ، دېسىلە !

ئاتىخاننىڭ كىچىك بالىدەك كۆڭۈلچەك ۋە سەمىمىيلىكى بۇ ناتونۇش خېرىدارنى تەسىرلەندۈردى ، ئۇ ، يېڭىۋاشتىن دېرىزە يېنىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇردى ۋە ئاتىخان قۇيۇپ بەرگەن مۇزدەك سۇنى ئىچكەچ پاراڭغا چۈشتى :

— ئادەم بالىسى ئۈچۈن ، ئۆگەنگەن نەرسە بىھۇدە بولـ مايدۇ ، ئۇستام . ھەرنېمە بولسا ، ياخشى ھۇنەرنى ئۆگىنىپ قويۇپتىكەنلا . دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ پاكىز ، خاسىيەتلىك ئىش يوق . ئۆز ۋاقتىدا پەيغەمبىرىمىز مۇشۇ يەردە ، ھەج تاۋاپتىن كېيىن چاچ چۈشۈرۈۋاتقانلارنى كۆرۈپ : « يا ئاللا ، مۇشۇ چاچ چۈشۈرگەنلەرگە بەخت - سائادەت ئاتا قىلىشىڭنى تىلەيمەن ! » دەپ دۇئا قىپتىكەن . بۇگۈن ئاللانىڭ قۇدرىتىدە سىلى بىلەن تونۇشۇپ قالدۇق ، ئۇستام ! مېنىڭ ئىسمىم پاسار ئاخۇن ، بۇ يەردىكى كىشىلەر پاسار ھاجىم دەيدۇ . ئۆزۈم خوتەن قاراقاشـ لىق . بۇنىڭدىن 25 يىل بۇرۇن ، دادام بىلەن ھەجگە چىققان ، قايتىش ۋاقتىمىزدا ، دادام مېنى مىسىرغا ئاپىرىپ ، « جامىئۇل ئەزھەر » گە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ كەتكەن . ئۇ يەردە توققۇز يىل

ئوقۇپ ، ئىلىم تەھسىل قىلدىم . ئاندىن ئۆيلىنىپ ، تىرىكچىلىك ئۈچۈن تىجارەت قىلىشقا باشلىدىم . ھازىر يەمەن ، ئەرەبىستان ، شام ۋە ئىراق تەرەپلەرگە بېرىپ - كېلىپ تۇرىمەن . ھال - كۈنۈم يامان ئەمەس ! بىرنەچچە قېتىم يۇرتقا باراي دەپمۇ بارالمىدىم ، ئاللا بىزنىڭ رىزقىمىزنى مۇشۇ تەرەپلەرگە چېچىۋەتكەن ئوخشايدۇ ! ...

بۇ ئادەم سۆزدىن توختاپ ، ھېجىر تاۋاقتىكى سۇدىن بىر ئوتلىدى ، ئاتىخان ئۇنىڭ ئۆزىنى پىسەنتىگە ئېلىپ ، ئوچۇق كۆڭۈللۈك ، دىلكەشلىك بىلەن يۈرەك سىرلىرىنى ئېيتقانلىقىدىن بەكمۇ سۆيۈندى . شۇ تاپتا ، ھەر ئىككىيلەننىڭ كۆڭلىدە بىر خىل يېقىنلىق ، ھۆرمەت ۋە سەمىمىيلىك تۈيغۇسى ئورۇن ئالغان ئىدى .

ئاتىخان ئەمدى سۆھبەتنىڭ تېمىسىنى ئۆزى نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئويلاپ ، يېتەلمىگەن بىر ئىشنىڭ ئۈستىگە بۇرىدى :

— ئۆزلىرى كۆپ ئوقۇغان ، ئوقۇمۇشلۇق ئادەم ئىكەنلا . مەن بۇرۇن يۇرتۇمدا ئۆشرە - زاكات بېرىپ ، پەيغەمبەرنىڭ سۈننەتلىرىنى ، مۇسۇلمانلىق پەرزلىرىنى ئادا قىلىپ كەلگەن ئىدىم . لېكىن ، ھازىر قولۇم قىسقا بولۇپ ، زاكاتنىڭ ساۋابىدىن مەھرۇم قالدىم . بۇنىڭغا كۆڭلۈم بەكمۇ يېرىم ، ئۆزلىرىدىن سورايدىغىنىم ، شەرىئەتتە بۇنىڭ ئورنىنى تولدۇرىدىغان باشقا يوللار بارمۇ - قانداق ؟

— زاكاتنىڭ مەنىسى پاكلاشتۇرۇش ، دېگەنلىك بولىدۇ ، ئۇستام ! — دېدى پاسار ھاجىم ئۇنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىپ ، — كىشىلەر ئۆشرە - زاكات ئارقىلىق ئۆزىنىڭ مال - دۇنياسىنى پاكلاشتۇرىدۇ . بىر ھەدىسته مۇنداق دېيىلگەن : « نامازمۇمىنلەرنى جەننەتكە كىرىدىغان يولنىڭ يېرىمىغا ئېلىپ بارىدۇ ،

رامزان ئۇلارنى جەننەتنىڭ ئىشكى ئالدىغا ئېلىپ بارىدۇ ، زاكات بولسا ، ئۇلارنى جەننەتكە ئېلىپ كىرىدۇ » . بۇ ھەقتە مەن سىلىگە بىر ھېكايە ئېيتىپ بېرەي : قانداق قىلىشنى شۇنىڭدىن بىلىۋالسىلا : خوجا ئەبۇنەسىر سامانىي ئەۋلىيالىق كامالىغا يەتكەن زات ئىدى . ئۇ كىشىمۇ پەيغەمبەرنىڭ « سۇننەتلىرى » دەپ سودىگەرچىلىك قىلاتتى ، لېكىن باشقا سودىگەرلەرگە ئوخشاش نەپسانىيەتچىلىك قىلماستىن ، بەلكى پۇل تېپىپ ، خۇدانىڭ بەندىلىرىگە زاكات بېرەي ، زاكاتنىڭ ساۋابىدىن مەھرۇم قالماي ، دەپ سودىگەرچىلىك قىلاتتى . بىر كۈنى مۇرتلىرىدىن بىرى : « ئەي خوجا ، شۇنچە پۇل ـ مېلىڭىز تۇرۇپ ، يەنە نېمە ئۈچۈن سودىگەرچىلىك قىلىسىز ؟ » دەپ سوراپتۇ . خوجا ئەبۇنەسىر : «ئەي مۇرت ، ياخشى ئېيتتىڭىز ، مەن ئەقلىمگە كەلگەندىن بۇيان ، پەيغەمبەرنىڭ سۇننەتلىرىنى تاشلىمىدىم . خاھى سەپەردە ، خاھى يۇرتتا تۇرغان ۋاقتىمدا بولسۇن ، خەلققە زاكات بېرىپ ، پايدا يەتكۈزدۈم . ئەگەر سودىگەرچىلىك قىلمىغان بولسام ، زاكاتنىڭ ساۋابىدىن مەھرۇم قالغان بولاتتىم . ئەي مۇرت ، سىز ئاڭلىمىغانمۇ ؟ بىر كۈنى ئۇلۇغ پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەسچىتتە ئولتۇراتتى ، بىر نەچچە ساھابىلەر كىرىپ : « ئەي خۇدانىڭ پەيغەمبىرى ، باشقا ساھابىلەر باي بولغىنى ئۈچۈن زاكات بېرىپ ، زاكاتنىڭ ساۋابىنى تاپىدۇ ، بىز يۇقسۇل بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ، زاكات بەرگىلى پۇلىمىز يوق ، زاكاتنىڭ ساۋابىدىن مەھرۇم قالدۇق ، سىز بىزگە زاكاتنىڭ ساۋابىنى ھاسىل قىلغۇدەك بىرەر ئىشنى بۇيرۇسىڭىز » دەپ ئىلتىماس قىلىشتى . بۇ چاغدا مۇھەممەد پەيغەمبەر : « ئەي ساھابىلەر ، كۈندە نامازىمداتنى ئوقۇپ بولۇپ ، 33 قېتىم ئەلھەمدۇلىللا ، 33 قېتىم سۇبھانەللا ، 33 قېتىم لائىلاھە ئىللەللا دېسەڭلار زاكات بەرگەنىڭ ساۋابىنى تاپىسىلەر » دەپ بۇيرۇدى . شۇنىڭ

بـــلـــەن بـۇ كەمبەغەل ساھابىلەر خۇشال بولۇپ ، ھەر كۈنى نامازبامداتتىن كېيىن يۇقىرىقىلارنى ساۋاق قىلىپ ئوقۇدىلەر ...

ـــ چـۈشـەنـدىـم ، چـۈشـەنـدىـم ! ... ، ـــ دېدى ئاتىخان خـۇشاللىقتا ئورنىدىن تۇرۇپ ، ـــ ئەمدى كۆڭلۈم يورۇدى ، مېنى قـىـيـىـن بـىـر ئىـشـتـىـن خالاس قىلدىلا ، ھاجىم ! سىلىگە كۆپ رەھمەت ! يەنىلا ئوقۇغان ئۇلۇغ ، ئوقۇغان كۈچلۈك ئىكەن ! ...

شـۇ ئۇچـرىـشـتـىن كېيىن ، ھەش - پەش دېگۈچە ئون نـەچـچـە كـۈن ئۆتـۈپ كەتتى ، بۇ ئارىلىقتا پاسار ھاجىم مەدىنە ، تائىف ، دەممام قاتارلىق شەھەرلەرگە باردى ۋە بىر پەيشەنبە كۈنى چـۈشـتـىـن كـېـيـىـن تـۈيۈقسىز يەنە ئاتىخاننىڭ دۇكىنىدا پەيدا بولدى .

ـــ قـانـداق ئۇسـتـام ؟ ـــ دېـدى ئۇ بـوسۇغىدىن ئاتلاپلا قىزغىن ھال سوراپ ، ـــ كۈنلىرى ياخشى ئۆتۈۋاتامدۇ ؟

ـــ ئىنشائاللا ، يامان ئەمەس ، ـــ دېدى ئاتىخانمۇ ھۆرمەت بـــلـــەن ئورنىدىن تۇرۇپ ، ـــ ئاتا - ئانىمىز ئەخلىتىگىلار ئالتۇن ، كـۈلـۈگىلار كـۈمـۈش بـولـسـۇن ، دەپ دۇئا قـىـپـتىكەن . مانا شۇ دۇئانـــىڭ بـەرىكاتى بىلەن خۇداغا شۈكرى ، ئايىغىمىزدىن شامال ئۆتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ !

پاسار ھاجىم يەنە چېچىنى قىردۇرۇپ ، ساقال - بۇرۇتىنى يـاسـاتـتـى . بـۇ جـەرىـانـدا ، بـۇ قـېـتـىمقى سەپىرى ۋە تىجارىتى تـوغـرىسىدا سۆزلەپ بەردى ۋە ئاخىرىدا ، ئاتىخان زادىلا خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغان بىر سوئالنى سوراپ قالدى :

ـــ ئۇسـتـام ، سـايـىـلـىـرىـنـى ئىككى قىلىش نىيەتلىرى يـوقمۇ ؟ ئادەم قېرىغانسېرى ۋاپادار بىر جۆرىگە موھتاج بولۇپ قالىدۇ . سىلى بۇنى ئويلاپ باقمىلىمۇ ؟

ئاتـــىخـان ھودۇقـۇپ ، تـەمـتـىـرەپ قـالـدى ، قـولىدىكى ئۇسـتـىـرىـمۇ پاسار ھاجىمنىڭ ساقلىدا توختاپ قالدى . ئۇ ، راستـ

تىنلا بۇ ئىشنى ئويلاپ باقمىغان ئىدى . ئۇنىڭ بارلىق پىكىر ـ خىيالى ئەكىبەر تېزراق چوڭ بولسا ، بىرەر ئوبدان قىز تېپىپ ، شۇنى ئۆيگە كېلىن قىلىپ ئەكىرىۋېلىشتا ئىدى . لېكىن ، بۇ گۈن تۇيۇقسىز ئوتتۇرىغا چىققان بۇ كۈتۈلمىگەن سوئال خۇددى بىر تال خىسلەتلىك تاياقتەك ، ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى ئۆچەي ـ ئۆچەي دەپ قالغان ئەرلىك ئوتلىرىنى قوچۇپ ، مالتىلاپ ، پۇۋلەپ يېـ لىنجىتىشقا باشلىدى .

ـــ ئۇستام ، نېمە بولدى ؟ ـــ دېدى پاسار ھاجىم ئاتىخانىغا قىيا باققىنىچە كۈلۈپ ، ـــ ھايا جانلىنىپ ، ئەسلىرىگە يىگىتلىك چاغلىرى چۈشۈۋاتامدۇ نېمە ؟

ـــ يوقسۇ تەخسىر ، يوقسۇ ! ـــ دېدى ئاتىخان دەرھال ئۆزىنى ئوڭشاپ ، ـــ ماڭا بۇ سوئال بەكمۇ تۇيۇقسىز ، غەلىتە تۇـ يۇلۇپ كەتتى ...

ـــ نېمىسى غەلىتە ؟ ... ـ پاسار ھاجىم ئەمدى جىددىي تەلەپپۇزدا سۆزلەشكە باشلىدى ، ـــ سىلى يۇرتتىن يىراقتا ھىجـ رەتتە ياشاۋاتىدىلا ، سىلىگە ھازىر ئىسسىق تاماق ، پاكىز كىيىم ، يۇمشاق ئورۇن كېرەك . ئۇنىڭ ئۈستىگە ئادەم قېرىغانسېرى ، ئاغرىق ـ سىلاقتىن خالىي بولالمايدۇ . بۇنداق چاغدا سىلىنى خوتۇنلىرىدىن باشقا ھېچقانداق ئادەم كۈتەلمەيدۇ ، بۇ ئىشنى ئوبدان ئويلاشمىسىلىرى بولمايدۇ . مەن گەپنى ئوچۇق ئېيتاي : سىلى بىلەن بىرىنچى قېتىم كۆرۈشكەندىلا ، كۆزۈمگە ئىسسىق كۆرۈندىلە ، ئاز ـ تولا ئەھۋاللاشتۇق ، ئۇنىڭدىن كېيىن مەن سىلىنى باشقىلاردىن ئۇقۇشتۇم . سىلى ھەقىقەتەن ئاق كۆڭۈل ، ھالال ئىكەنلا ، ـــ پاسار ھاجىم سۆزدىن توختىدى ، بۇ ئارىلىقتا ئاتىخانمۇ ئۇنىڭ ساقال ـ بۇرتىنى ياساپ بولدى ، ئەمدى ئۇ كـ يىملىرىنى تۈزەشتۈرۈپ بىر چەتتىكى ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى ۋە ئۇسسۇلۇق ئىچكەچ سۆزىنى داۋام قىلدى ، ـــ مېنىڭ

خۇدا يولىدا بىر ساۋابلىق ئىش قىلغۇم كەلدى . مېنىڭ قاھىرەدە مۇستاپا سۆيمەن ئىسملىك بىر تۇرك ئاغىنەم بار . ئۇ، چوڭ گەزمال سودىگىرى ، قاھىرەنىڭ دەۋۋان رەستىسىدە كاتتا ماگىزىنى بار . ئۇنىڭ ئايالى مىسىرلىق ئەرەب ، قىزى سۇھەيبە تۇرمۇشتا بەختسىزلىككە ئۇچرىدى ، ئېرى يەتتە يىلنىڭ ئالدىدا سىياسىي توپىلاڭغا ئارىلىشىپ ئۆلۈپ كەتكەن ، شۇنىڭدىن بېرى بۇ چوكان ئاتا ـ ئانىسىنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ چىرايلىق ئولتۇردى ، مەن سىلىنى يامان يەرگە سايە قىلمىدىم ئۇستام . «ئېسىلدا خاتا يوق بى ئېسىلدا ۋاپا » دېگەن گەپ بار . ئۇنىڭ تېگى ئېسىل ، تەربىيە كۆرگەن ، جاھان كۆرگەن ئادەم . سۇھەيبەمۇ پاك ، خۇشخۇي چوكان ، خۇشخۇيلۇق ـــ ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى ئەڭ ياخشى ، ئەڭ چىرايلىق سۈپەتلەرنىڭ بىرى ! ...

ئاتىخان نېمە دېيىشنى بىلەلمەي بىردەم تامشۇنۇپ تۇردى ۋە تەپچىمە ئاق دوپپىسىنى تۈزەشتۈرگەچ نېمە دېيىشنى ئويلاندى .

ـــ ئۇلۇغلار نەسلىگە مىسكىنلەرنىڭ ئۇلاشمىقى مالال ئىش بولارمىكىن ، تەخسىر ! ـــ دېدى ئۇ ئاخىر كەمىنە ـ كەمىتەرلىك بىلەن .

ـــ بۇ گەپلىرى بىھۇدە بولدى ، ئۇستام ! ـــ دېدى پاسار ھاجىم ياقتۇرمىغاندەك قىياپەتتە ، ـــ ئۇلۇغلارمۇ ، مىسكىنلەرمۇ ئوخشاشلا خۇدانىڭ بەندىسى ، بىز ئۆزىمىزنى نېمە چاغلىمايلى ، ھەممىمىز خۇدانىڭ نەزىرىدىكى بىر چۈمۈلە !

ـــ ئۇغۇ شۇنداق ... ـــ دېدى ئاتىخان ۋە خىيالغا چۆمۈپ شۇكلەپ قالدى . ئەمدى ئۇ بىرەر ئورۇنلۇق سەۋەب كۆرسىتىپ ، پاسار ھاجىمنىڭ تەكلىپىنى رەت قىلىشقا ئامالسىز قالغان ئىدى .

ـــ مەن بىرنەچچە كۈندىن كېيىن قاھىرەگە قايتىپ

مەن ، ـــ دېدى پاسار هاجىم كېتىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرۇپ ، ـــ بايا دېگەن گەپلىرىم دوستانە بىر مەسلىھەت ، مۇساپىرچىلىقتا بىر ـ بىرىمىزنىڭ غېمىنى يېمىسەك بولمايدۇ ، ئويلىشىپ باقسىلا ، نىكاھ دېگەن غايىب نەرسە ، بىز نىيەت قىلغان بىلەن ئىشنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشى يەنىلا تەقدىر ئاللاغا باغلىق !

ئاتىخان ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنى ئىشىكنىڭ سىرتىغىچە ئۇزاتتى ۋە ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي :

ـــ ئويلىشىمەن ، جەزمەن ئويلىشىمەن ، تەخسىر ! ياخشى كۆڭۈللىرىگە رەھمەت ! ـــ دېدى ۋە ئاخىرىدا ئالاھىدە قوشۇپ قويدى ، ـــ بىزنىڭمۇ كىچىككىنە غەمخانىمىز بار ، تەخسىر ، ۋاقىتلىرى يەتسە بېرىپ توپىلىرىنى قېقىپ كەتسىلە !

2

ئاتىخان بۇ ئىشنى ھېچكىمگە تىنمىدى ، ئۈچ كۈنگىچە ئۆزى قاتتىق ئويلاندى . قانداق ئويلىمىسۇن ، پاسار ھاجىمنىڭ سۆزلىرى يوللۇق ، ئورۇنلۇق بولۇپ چىقاتتى . دېمىسىمۇ ، ھازىر ئۇنىڭ بۇ كىچىككىنە غېرىب كەپىسىگە بىر ئايال زاتى نامازدىنمۇ پەرز بولۇپ قالغان ئىدى . مۇساپىرچىلىق ئىچىدە بۇنداق يەككە ـ يېگانە ئۆتۈۋېرىش ئۆزىنى خورلاش ۋە ئالداشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى ! شۇغىنىسى ، ئۇ مۇشۇنداق خىياللارنى قىلغان ۋاقىتتا ، بەزىدە ئۆزىنى قەدىناس ئايالى خان تىللانىڭ ئالدىدا ئەيىبكاردەك ، ئۇنىڭغا يۈز كېلەلمەيدىغان ئىشلارنى قىلىۋاتقاندەك تۇيغۇلارغا كېلىپ بېئارام بولاتتى . لېكىن يەنە ، غايىبانە ھالدا ئۆزىنى ئاقلاپ ، « مەن ئۇنىڭ ئۈستىگە قەستەن توقال ئالمىدىم ، بىزنىڭ ئايرىلغىنىمىزغا ئۈچ يىلدىن ئاشتى ، بۇنداق زۆرۈرىيەت نىكاھىنى ئاللا راۋا كۆرىدۇ ، خان تىللامۇ

كەچۈرىدۇ » دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە تەسەللى بېرەتتى ...

ئۇيان ئويلاپ ، بۇيان ئويلاپ ، ئۇنىڭغۇ كاللىسىدىن ئۆتتى ، لېكىن ئەكىبەر نېمە دەيدۇ ؟ باشقا يۇرتتىن كەلگەن ، ناتونۇش بىر ئايالنىڭ تۇيۇقسىز بۇ ئۆيگە ئۆگەي ئانا بولۇپ كىرىشى بۇرۇتى خەت تارتىپ ، بەست ـ بويى لوڭىدا ئۆسۈپ قالغان بىر يىگىت ئۈچۈن قانداق تەسىر قىلىدۇ ؟ ئەگەر ئۇ لايىق كۆرمىسە ، بۇ ئىش ھەرگىز ئىشقا ئاشمايدۇ ، ئاتىخانىمۇ ئوغلىنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن ، مەڭگۈ مۇشۇنداق يەككە ـ يېگانە ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ ! ...

ئاتىخاننىڭ تۇيۇقسىزلا بۇنداق شۇكلەپ ، كەم سۆز بولۇپ قېلىشى ئەكىبەرنىڭ دىققىتىنى تارتتى ، ئۇ ، دادىسىنىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلىۋاتقان ئىشنىڭ زادى نېمىلىكىنى بىلىش ئۈچۈن ، بۇگۈن كەچلىك تاماقتىن كېيىن ، مېۋە يەپ ئولتۇرۇپ ئېغىز ئاچتى :

ـــ دادا ، بىرنەچچە كۈندىن بېرى بەكمۇ جىمىپ كەتتىڭ ، بىرەر يېرىڭ ئاغرىۋاتامدۇ ـ قانداق ؟ نېمە گېپىڭ بولسا ، ماڭا ئېيتقىن ، بۇنداق قىلساڭ مەن بەك قىسىلىپ كېتىدىكەنمەن !

ئەكىبەرنىڭ سۆزى ئاتىخاننى كۆڭلىدىكى سىرلىرىنى ئوچۇق ئېيتىشقا قىستىدى ، بىر ھېسابتا بۇمۇ ياخشى بولدى ، سوئال سورالغان ئىكەن ، چوقۇم جاۋاب بېرىش كېرەك !

ـــ ئوغلۇم ، يېقىندىن بېرى مەن بىر ئىشقا دۇچ كېلىپ قالدىم ، ـــ دېدى ئاتىخان نەچچە كۈندىن بېرىقى دېلىغۇللۇقنى بىر چەتكە قايرىپ ، ـــ بۇ ھەم ماڭا ، ھەم ساڭا تەئەللۇق ئىش ! ئەمدى ئوچۇق ئېيتمىسام بولمايدۇ ، بەزىلەر مېنىڭ سايەمنى ئىككى قىلىپ قويۇش كويىدا بولۇۋاتىدۇ ...

ئاتىخان ئوغلىغا پاسار ھاجىم بىلەن تونۇشۇش جەريانىنى

ۋە ئۇنىڭ بىلەن بولغان سۆھبەتلەرنى ئۇجۇر - بۇجۇرىگىچە قويماي سۆزلەپ بەردى . ئەكبەر بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئويلىنىپمۇ ئولتۇرمىدى ، بەلكى خۇشاللانغان ، هاياجانلانغان هالدا مۇنداق دېدى :

ــ دادا ، بۇ بەكمۇ ياخشى گەپلەر ئىكەن . سەن بۇنداق ئۆتۈۋۈرسەڭ بولمايدۇ ، هېلىمۇ شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى ماڭا هەم ئانا ، هەم دادا بولدۇڭ ، بەزى كۈنلىرى تاماق ئەتكەن ، كىر يۇيغان ، ئۆي سۈپۈرگەن ئىشلىرىڭنى كۆرۈپ كۆزلىرىمگە ياش كەلگەن ! بىز ئەمدى ئامانەتكە ياشاپ ، ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز ئالداپ يۈرمەيلى ، تەقدىر - قىسمىتىمىز شۇ ئوخشايدۇ . ئەمدى مەنمۇ چوڭ بولدۇم ، بىرەر مۇستەقىل ئىش قىلمىسام بولمايدۇ . ساڭا چوقۇم ياخشى بىر هەمراه كېرەك ، ئەگەر خالىساڭلا ، مەن سېنىڭ بېشىڭنى ئۆز قولۇم بىلەن ئوڭلاپ قويىمەن ! ...

ئاتىخانىڭ كۆزىگە غىلىدە ياش كەلدى ، ئوغلىنىڭ ئىچ كۆيەرلىك بىلەن ئېيتقان سەممىي - چىن سۆزلىرى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى دىلخەستىلىكلەرنى كۆتۈرۈپ ، نەچچە كۈندىن بېرىقى دېلىغۇللۇق ، ئارىسالدىلىقلارنى نەلەرگىدۇر غايىب قىلىۋەتتى . ئاتىخان بۇگۈن ئوغلىنىڭ راستىنلا چوڭ بولغانلىقىغا ، جاپالىق تۇرمۇشتا پىشىپ ، ئۇنىڭدىن يېتەرلىك ئەقىل - ئىدراك تاپقانلىقىغا ئىشەندى ، بۇ ئىشەنچ ئۇنى ئۆزىنىڭ تەقدىرىدىن ، كەلگۈسىدىن ۋە يىلتىزىدىن خاتىرجەم قىلدى .

يېقىندىن بېرى ، ئەكبەردە « مۇستەقىل ئىش قىلىش » ئىدىيىسى پىشىپ - يېتىلىۋاتاتتى . بۇ ئىدىيىنى ئۇنىڭ كاللىسىغا دوستى هارىس سالغان ئىدى . هارىس هازىر « ئوممۇل قورۇ ئۇنۇپرىستېتى » دىكى ئوقۇشنى توختىتىپ ، دادىسىنىڭ تىجارەت ئىشلىرىغا يارده‌ملىشىۋاتاتتى . دادىسى ئۆتكەن ئايدا تۇيۇقسىز يۈرەك كېسىلى بىلەن يىقىلىپ ، ناهايىتى تەستە قۇتۇلدۇرۇۋېلىنغان

ئىدى . دوختۇر ئۇنى ھېرىپ ـ چارچاشتىن ، ھەددىدىن زىيادە خۇشاللىق ، خاپىلىق ۋە ھاياجاندىن چەكلىگەچكە ، ئۇ ھازىر ئۆي بىلەن مەسچىت ئارىلىقىدا كۆپرەك يۈرۈپ ، يىراق ـ يېقىندىكى تىجارەت ئىشلىرىغا ئوغلى ھارىسنى چىقىرىپ قويغان ئىدى . ھارىس ئوقۇمۇشلۇق ، چېچەن بولغاچقا ، تىجارەتنىڭ ئېپى ـ جېپىنى ناھايىتى تېزلا ئىگىلىۋالدى ، ھارىس ھازىر خۇمدانىغا پات ـ پات كېلىپ ، ئەكبەر بىلەن كۆرۈشۈپ ، ئەھۋاللىشىپ تۇراتتى ھەم ئۇنى خۇمدانىنىڭ ھېسابات ئىشلىرىغا يارىدەمچى قىلىپ قويغان ئىدى .

بىر كۈنى ئۇ ئەكبەرگە دوستانىلىق بىلەن مۇنداق دېدى :

ـــ ئاداش ، بۇنداق كېتىۋەرسەڭ مەڭگۈ قەد كۆتۈرەلمەيسەن ! ئۆزۈمنىڭ مەنپەئىتىنى دېسەم ، سېنى بۇ خۇمداندا مەڭگۈ ئىشلەتكۈم بار . لېكىن ، بۇ ئادىللىق بولمايدۇ ، سەن زايا كېتىسەن . مېنىڭچە ، سەنمۇ بىر دۇكان ئېچىپ ، مۇستەقىل ئىش قىلىپ باق . تىجارەتچى دېگەننىڭ يولى بىر بولغان بىلەن ، رىزقى باشقا .

ـــ لېكىن ... دۇكاننى نەدىن تاپىمەن ، ئاداش ؟ ـــ دېدى ئەكبەر قىزىقىش ۋە ئۈمىدسىزلىك بىلەن ، ـــ ئۆزۈڭ بىلىسەن ، مەككىدىكى بازارلاردىن دۇكان تاپماق تەس ھەم قىممەت !

ـــ مەن يارىدەم قىلىمەن ! ـــ ھارىسنىڭ سۆزلىرى سەمىمىي ھەم كەسكىن ئىدى ، ـــ بازار دېگەن مەككىدىلا ئەمەس ، مەككىدىن تاپالمىساق ، جىددەدىن تاپىمىز ، ئۇ يەر دېگەن ئوچۇق بازار ، سودا ـ سېتىقنىڭ قاينىمى . ئۇ يەردە مېنىڭ بىر تاغام بار ، شۇنىڭغا ئېيتساق يارىدەملىشىدۇ !

مانا شۇ سۆھبەتتىن كېيىن ، ئەكبەرنىڭ كۆڭلىدە دۇكان ئېچىش ئىشتىياقى تۇغۇلۇپ ، يېڭى بىر تىرىكچىلىك پىلانى قەد كۆتۈرگەن ئىدى !

ئاتىخان ئوغلىنىڭ مۇددىئاسىنى چۈشىنىپ، ئىچىدە خۇشال بولدى، ئۇنىڭ نەزىرىدە ئەكبەر سودا - سېتىق، تىجارەت ئىشلىرىدا تېخى پەمسىز، گىرى ئىدى، ئەگەر دۇكان ئېچىپ مۇستەقىل تىجارەت يولىغا قەدەم قويسا، ئۇنىڭدىكى مانا شۇ ئاجىزلىق بىلەن بوشلۇق ئاستا - ئاستا تولۇقلىناتتى، شۇڭا ئاتىخان:

— بوپتۇ بالام، دۇكان ئاچساڭ ئاچ! — دېدى ئوغلىغا مەدەت بېرىپ، — تىجارەتمۇ ئىمام ئەزەمنىڭ يولى، ھالاللىق بىلەن بەش - تۆت تەڭگە تېپىپ يېيىش يوللۇق! ئىشلارنى پىلانلاش ئىنساندىن ئوغلۇم، ئىشنىڭ پۈتۈشى ئاللادىن! خۇدا ساڭا يار بولىدۇ!

پاسار ھاجىمنىڭ قاھىرەگە قايتىدىغان كۈنى يېقىنلىشىپ قالغان ئىدى. ئاتىخانمۇ بىر پىكىرگە كېلىپ قويدى. ئوغلىنىڭ رازىلىقى ئۇنىڭ ئالدىدىكى بارلىق توسالغۇلارنى سۈپۈرۈپ تاشلىغان ئىدى. ئۇ، ئەمدى خۇشاللىق ۋە كۆڭۈل ئازادىلىكى بىلەن پاسار ھاجىمغا جاۋاب بېرەلەيتتى.

پاسار ھاجىم قايتىشتىن ئىككى كۈن بۇرۇن دۇكانغا كەلدى ۋە چاچ - ساقلىنى ئالدۇرغاچ، مەنىلىك قىلىپ مۇنداق دېدى:

— ئۇستام، ئىسلام شەرىئىتىدە ئۈچ نەرسىدە شەك يوق دېيىلگەن: بىرىنچىسى، كۆلدە شەك يوق، ئۇنىڭدىن ئادەممۇ، ھايۋانمۇ سۇ ئىچىدۇ؛ ئىككىنچىسى، تاغاردا شەك يوق، ئۇنىڭغا ئاشمۇ ئالىدۇ، تاشمۇ ئالىدۇ؛ ئۈچىنچىسى، خوتۇندا شەك يوق، ئۇنى ئۇمۇ ئالىدۇ، بۇمۇ ئالىدۇ!

— مەندىمۇ شەك يوق، تەخسىر! — دېدى ئاتىخان بۇ گەپلەرنىڭ تېگىگە يېتىپ، — ئىنشائاللا، ياخشى نىيەتلىرى ئىشقا ئېشىپ، مەندەك پېقىر - مۇساپىرنىڭ ھاجىتى راۋا بولۇپ

قالسا ئەجەب ئەمەس !

— ئۇنداقتا بىر پىكىرگە كەپلا — دە ؟ — دېدى پاسار ھاجىم ھەييارلىق بىلەن كۈلۈپ .

— شۇنداق ، ئوغلۇمۇ قوشۇلدى ، — دېدى ئاتىخان كۆڭلىدىكىنى ئوچۇق ئېيتىپ ، — ئەمدىكى گەپ سىلىدە قالدى !

— خۇدا بۇيرۇسا ، ياخشى خەۋەر كۈتكەيلا ! — پاسار ھاجىم ئورنىدىن تۇردى ۋە بىر ئىش ئېسىگە كەلگەندەك ئاتىخاندىن سوردى ، — ئۆزلىرىدە بىرەز پارچە سۈرەت بارمۇ ؟

ئاتىخان بۇ سوئالنىڭ مەنىسىنى دەرھال چۈشەندى :

— ئۆز ۋاقتىدا پاسپورتقا ئىشلەتكەن سۈرەتتىن بىرەر پارچىسى تۇرغاندەك قىلاتتى ، مەن ئۆيگە قاراپ باقاي .

— شۇنى تېپىپ ، ئەتىگىچە ماڭا يەتكۈزۈپ بەرسىلە .

— ئوبدان .

ئاتىخان ئۇنى دۇكاننىڭ سىرتىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى ، ئۇلار خوشلاشقاندا ، كەچكى شەپەق كۆتۈرۈلۈپ ، مەككە ئاسمىنى ئاجايىپ جۇلالىق ، جىلۋىدار تۇسكە كىرگەن ئىدى .

3

پاسار ھاجىم بىر ئايغا يەتمەي ، مەككىدە يەنە پەيدا بولدى .

ئۇ كەلگەن كۈنىلا ئاتىخاننىڭ دۇكىنىغا كىرىپ ، تۆت سۇڭ چوڭلۇقتىكى بىر سۈرەتنى ئۇنىڭغا كۆرسەتتى .

ئاتىخاننىڭ كۆز ئالدىدا قاش — كۆزى كېلىشكەن ، قاڭشارلىق ، دومىلاق يۈزلۈك ، تولغان بىر چوكاننىڭ جەلپكار سىماسى نامايان بولدى .

بۇ ، سۇھەيبەنىڭ مۇشۇ قېتىم چۈشكەن يېڭى سۈرىتى

ئـدى . ئۇ سـېمىزرەك ، ئەمما چىرايلىق ئىدى . يېشى ئوتتۇز ئۇچـ
تـىـن هالـقـىغان بولسىمۇ ، لېكىن ، « مەسچىت بۇزۇلسا ، مىھرابى
قـالىدۇ » دېگەندەك ، ياشلىق لاتاپىتى تېخى تۇگـىمىگەن ، قاش ـ
كـۆزى گۈزەل ، رايىش جۇۋان ئىدى . ئۇنىڭ سۈرەتتىكى نۇرسىز
كـۆزلـىرىمۇ ئادەمگە بىر خىل مۇلايىم ۋە سەمىمىيلىك بىلەن تىكـ
لىپ تۇراتتى .

ـــ قـانـداق ، چوكان ئۆزلىرىگە ياقتىمۇ ؟ ـــ دېدى پاسار
هاجـىـم كـۆزلـىـرىـنى هەييارلىق بىلەن ئوينىتىپ ، ـــ مەن دېمـ
دىـمـمۇ ، ئۇ سىلىگە يىگىتلىكلىرىنى ئەسلىتىدىغان ، قېرىلىقلىرىنى
بـىـلـىندۇرمەيدىغان خوتۇن بولىدۇ ! دۇنيادا بارى تېپىلۇر ، يارى
تـېـپىلماس ، يارى تېپىلۇر ، ۋاپادارى تېپىلماس دېگەن گەپ بار .
ئـىـنـشائاللا ، ئۇ سىلىگە ۋاپادار خوتۇن بولۇپ قالىدۇ ، خوتۇن دېـ
گـەن قـاقـسا قوزۇق ، ئىلسا ئىلمەك بولۇشى كېرەك ! چىن گەپنى
ئېيتسام ، سۈرەتلىرىنى كۆرگەندىن كېيىن ، سۇھەيبە نېمە ئويلـ
غـان ، بىرنەچچە كۈنگىچە گەپ قىلماي تۇرۇۋاپتۇ ، كېيىن ئاتا ـ
ئانىسى نـەسـىـهەت قىلىپ ، رازىلىقىنى ئالدى . مەزلۇم خەق ئەـ
مـەسـمۇ ، كـۆزى قـورقىدۇ . ئۇنىڭ ئۇستىگە يۇرتىنى تاشلاپ بۇ
يەرگە كېلىدىغان گەپ !

دەرۋەقە ، سۇھەيبە ياخشى كۆرىدىغان ئېرى تۇيۇقسىز قازا
قـىـلىپ ، تازا پاخلان چوكان بولغاندا تۇل قالغان ئىدى . تۇللۇق
ئۇنىڭغا دەسلەپ ئېغىر تۇيۇلدى ، هار كەلدى ، يالغۇزلۇقتا ئۆتكەن
كـۈنـلـەر تـولـىـمۇ ئاستا ۋە مەنىسىز بولدى ، لېكىن ئۇ چىدىدى ،
ئاسـتـا ـ ئاسـتـا غېرىبلىق ، تەنهالىققا كۆنۈپمۇ قالدى . ئەمدىلىكتە
ئۇ ، تـۇرمـۇش ، ئەر دېـگـەنلەرنى خىيالىدىن نېرى قىلىپ ، ئاتا ـ
ئانىسى بىلەن تىنچ ، خۇشال ـ خۇرام ياشاۋاتقاندا ، كۈتۈلمىگەندە
بۇ سۈرەت پەيدا بولۇپ ، ئۇنىڭ پىكىر ـ خىيالىنى چالغىتىۋەتتى .
ئۇ ، يـاتـىـقـىغا بېكىنۋېلىپ ، بىرنەچچە كۈنگىچە جىددىي ئويلانـ

دی ، ئۆزی تىخى كۆرۈپ باقمىغان ، يىراقتىكى بۇ لايىققا ماقۇل دەي دىسە ، نىمە ئۈچۈندۇر كۆزى قورقۇپ ، يۈرىكى سىلىپ كېتەتتى ؛ ياق دەي دىسە ، ئاتا ـ ئانىسىغا ئىچى ئاغرىيىتتى ، ئۇلار ئۇنىڭ غىمىدە كۈندىن ـ كۈنگە قېرىپ كېتىۋاتاتتى ، ئۆزىمۇ بەزى كۈنلىرى پەرزەنت يۈزى كۆرمەي ، بۇ دۇنيادىن نام ـ نىشانسىز كېتىپ قېلىشتىن ئۆكۈنۈپ ، ئاھ ئۇرۇپ قوياتتى . شۇنداق پەيتتە ، ئاتا ـ ئانىسى سۇھەيبەنىڭ ئۇزاق يىل غېرىبلىق دەشتىدە ئېزىپ يۈرگەن قەلبىنى ئويغىتىپ ، ھاياتقا ، تۇرمۇشقا ۋە ئائىلىگە بولغان قىزىقىشنى قايتىدىن قوزغىدى ، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ يۈرىكىدە ، ۋۇجۇدىدا ئۇزاقتىن بېرى ھېس قىلىپ باقمىغان بىر خىل ئىللىق ، نازۇك ۋە شېرىن تۇيغۇلار ئويغاندى . شۇ چاغدىلا ، سۇھەيبە ئۆزىنى ئېغىر دەردكە مۇپتىلا قىلغان بۇ يۈرتتىن بىر مەزگىل ئايرىلىپ ، ياشلىق قەلبىگە ئورناپ كەتكەن جاراھەتلەرنى يىراق ، ناتونۇش يەرلەردە ساقايتىۋېلىش ئۈچۈن ، قىتئە ئاتلاپ مەككىگە بېرىپ ، شۇ يەردە ئۆي ـ ئوچاقلىق بولۇشقا رازى بولغان ئىدى .

ـــ ئامەتلىرى بار ئىكەن ئۇستام ! بىر پارچە سۈرەت بىلەنلا ، ياش ، چىرايلىق بىر چوكانىنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇۋالدىلا ! ـــ دېدى پاسار ھاجىم چاقچاق قىلىپ ، ـــ توپا كونىرىغانسېرى چۈرۈيدۇ ، گۆش كونىرىغانسېرى سېسىيدۇ . ئەر كىشى توپىدىن پۈتكەن ، شۇڭا بىز قېرىغانسېرى خۇددى توپىدەك ساز ، ئۈنۈملۈك بولۇپ كېتىمىز ؛ خوتۇن كىشى گۆشتىن پۈتكەن ، شۇڭا قېرىغانسېرى سېسىغان گۆشتەك بەتتەملىشىپ كېتىدۇ ! شۇڭا ، سىلى قېرى بولسىلىرىمۇ سۇھەيبەگە يارىغان ـ دە !

ئاتىخاننىڭ قاھىرەدىن ئۆيلەنمەكچى بولغانلىقى ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە يېراق ـ يېقىنغا تاراپ كەتتى . بۇ خەۋەر ھەمشە-

هەرلەر ئىچىدە قىزىق سۆھبەت تېمىسىغا ئايلاندى . بەزىلەر : « ياخشى بوپتۇ ، قېرىغاندا بەختى ئېچىلىپتۇ » دەپ ئالقىشلىسا ؛ بەزىلەر : « چوڭ يەرگە ئېسىلىپتۇ ، مەقسىتى خوتۇن ئېلىش ئەمەس ، نەپ ئېلىش » دەپ ، ئۇنىڭ غۇرۇرىغا تېگىدىغان گەپلەرنىمۇ قىلىشتى .

بىر كۈنى بەگتۆمۇرنىڭ ئۆيىدە ، بىرسى مۇشۇنداق گەپلەرنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى ئېيتقاندا ، ئاتىخان ناھايىتى تەمكىنلىك بىلەن مەنىلىك قىلىپ مۇنداق دېدى :

— بىز بۇ يۇرتقا مۇساپىر ، مۇساپىرنىڭ كۆزى بولسىمۇ ، يولى قاراڭغۇ بولىدۇ . شۇڭا ، بىزگە يول باشلايدىغان ، ھامىي بولىدىغان ئادەم بولمىسا بولمايدۇ . دادام ماڭا ئۆز ۋاقتىدا مۇنداق بىر ھېكايىنى ئېيتىپ بەرگەن ئىدى : جاڭگاللاردا قارا قۇلاق دەپ ئاتىلىدىغان بىر ھايۋان بار ئىكەن . ئۇ ، ھەمىشە شىرنىڭ ئارقىسىدىن يۈز قەدەمچە ئارىلىق قالدۇرۇپ ماڭىدىكەن ، شىر نەگە بارسا ، ئۇمۇ شۇ يەرگە بارىدىكەن ، زادى ئايرىلىپ قالمايدىكەن . بۇنى كۆرگەن نۇرغۇن ھايۋانلار قارا قۇلاققا ھەيران بوپتۇ ، ئاخىر بىر كۈنى تۈلكە ئاستا ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ : « بۇرادەر ، سەن نېمە ئۈچۈن ھەمىشە شىرنىڭ ئارقىسىدىن يۈرۈيسەن ؟ ياكى ئۇ سېنىڭ خىلىك بولمىسا ؟ » دەپ سوراپتۇ . تۈلكىنىڭ سوئالىنى ئاڭلاپ قارا قۇلاق مۇنداق دەپتۇ : « ھەي ئەخمەق ، ئەگەر مەن شىرنىڭ ئارقىسىدا يۈرمىگەن بولسام ، مېنىڭ بۇ كىچىككىنە جېنىم بۇچاغقىچە ئامان قالامتى ؟ مېنى يېيىشنى ئويلىغان ھەرقانداق مەخلۇق ئالدىمدىكى شىرنى كۆرۈپلا ئەيمىنىدۇ ، ماڭا چېقىلىشقا پېتىنالمايدۇ . يەنە بىرسى ، مەن ھەمىشە شىردىن ئاشقان ئولجىلارنىڭ قالدى ـ قاتتىسىنى يەپ تويىمەن . ئەمدى ، ئۇنىڭدىن 100 قەدەم ئارىلىق قويۇپ يۈرۈشۈم — ھەر ئېھتىمالغا قارشى ، ئۇنىڭمۇ ھۇجۇمىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ! » . مانا بۇ ، قارا

قۇلاقنىڭ ياشاش يولى . تۇرمۇشتىمۇ ئادەم بەزىدە ئۆزىنى قوغداشنىڭ ، مۇھاپىزەت قىلىشنىڭ يولىنى بىلمىسە بولمايدۇ ، بولمىسا ، بىھۇدە نابۇت بولۇپ كېتىدۇ ! چۈنكى ، بۇ دۇنيادا زۇلۇمسىز يەر يوق . كۈچلۈكلەر ئاجىزلارنى ، چوڭلار كىچىكلەرنى بوزەك قىلىدىغان ئىش ھەممە يەردە بار ! ...

بۇ كۈنلەردە ، ئاتىخان توينىڭ تەييارلىقىغا جىددىي كىرىشتى . ئۇنى ھازىر پاسار ھاجىم ئالدىراتمىسىمۇ ، ئۆزى ئالدىراپ قالغان ئىدى .

ئۆينىڭ ئىچى ـ تېشىنى ئاقلاتتى ، كونا بازاردىن قەدىمكى پاسوندىكى قوش كىشىلىك ياغاچ كارىۋات بىلەن بىر دانە ئىشكاپ ئالدى ، يوتقان ـ كۆرپىلەرنى يېڭىلىدى ، بۇنىڭ بىلەن ئۆي خېلى سەرەمجان ، يورۇق ھەم كۆركەم بولۇپ قالدى .

ئاتىخان پاسار ھاجىم بىلەن بىللە قاھىرەگە مېڭىشقا تەييارلىنىپ يۈرگەن كۈنلەردە ، ئەكبەرمۇ جىددەدىن بىر دۇكان ھەل قىلىپ ، شۇ يەرگە بېرىشقا تەرەددۇتلىنىپ يۈرەتتى .

ئۇلار بىرلا كۈندە يولغا چىقتى ، ئەكبەر دادىسىنى جىددە پورتىدىن قاھىرەگە ئۇزىتىپ قويۇپ ، ئاندىن ئۆزىنىڭ ئىشىنى قىلماقچى بولدى .

پاراخوتقا چىقىپ ، ئۇچ كۈنلۈك دېڭىز سەپىرى باشلىنىدىغان كۈنى پاسار ھاجىم ئاتىخاننىڭ يېڭى ، چىرايلىق ئۇستۇاشلىرىغا ھەۋەسلىنىپ قاراپ مۇنداق دېدى :

ـــ خۇدايىم رىزقلىرىنى كەڭ يارىتىپتىكەن ، ئۇستام ! مانا ، دۇنيانىڭ بىر چېتىدىن كېلىپ ، يەنە بىر چېتىگە كۈيئوغۇل بولىدىغان بولدىلا ! ياخشى ئايال ـــ ئەرنىڭ كۆركى ، ئۆينىڭ زىننىتى . خۇدا بۇيرۇسا ، سۇھەيبە سىلىگە ياخشى جورا بولىدۇ !

ـــ ئىنشائاللا ، دېگەنلىرى كېلەر ، تەخسىر ! ـــ دېدى ئاتىخان پاسار ھاجىمغا مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ ، ـــ بۇ ئىشتا

ئۆزلىرى ئاتىدارچىلىق قىلدىلا ، مەن سىلىگە ئىشىنىمەن !

پاراخوت گۈدۈك توۋلاپ قوزغالدى . ئۇ ، خۇددى سۇ ئۈستىدىكى غايەت زور لەھەڭدەك دولقۇن يېرىپ ئالغا سىلجيىتتى . ئاتىخان يىراقتا قول پۇلاڭلىتىپ قالغان ئەكبەردىن كۆزىنى ئۈزۈپ ، بۇزامتۇل ئۇپۇق بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن بىپايان دېڭىزغا نەزەر تاشلىدى .

ئالتىنچى باب

ئىشق سەۋداسى

1

ۋاقىت خۇددى يۇگۈرۈك ئاتلاردەك بەكمۇ چاپقۇر نەرسە !

ئادەم ياشلىقىدا ئۇنىڭ تېز ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى تۇيۇ-ماي قالىدۇ . ئۇ ، سېنى بالىلىق ئەسلىمىلەرنىڭ شېرىن قۇچىقىغا تاشلاپ قويۇپ ، ئۆزى زەنگەر ئاسماندىكى بوز بۇلۇتلاردەك شۇنداق يەڭگىل ، شۇنداق تېز ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ ! ...

ئەكبەرنىڭ جىددەدىكى « سوگال ئەلۋى » دېگەن يەردە دۇكان ئېچىپ ئولتۇرغىنىغا ھەش ـ پەش دېگۈچە بىر يىل بولاي دەپ قالدى . ئۇنىڭ دۇكىنىدا كىيىم ـ كېچەكلەردىن تارتىپ ، تارغاق ـ سۈزگۈچكىچە مىلىچماللار بار ئىدى . لېكىن سودا ئۆ-لۈك ئىدى ، جىددە مەككىگە قارىغاندا خېلى تەرەققىي قىلغان ئوچۇق شەھەر بولغاچقا ، يېڭىلىق كۆپ ، رىقابەت كۈچلۈك ، كەيپىيات ئۆزگىرىشچان ئىدى . ئەكبەر بۇنىڭغا دېگەندەك ماسلىشىپ كېتەلمەيۋاتاتتى . ئۇ ، دۇكاننى تاڭ سەھەردە ئېچىپ ، يېرىم كېچىدە تاقاۋاتقان بولسىمۇ ، لېكىن كۈندىلىك سودا ئۆزىنىڭ يەپ ـ ئىچىشىدىن ئاشمايۋاتاتتى . ماللارنىڭمۇ بېسىلىپ قېلىش ئەھۋالى ئېغىر ئىدى . نېسىگە ئالغان بىرمۇنچە چەرچىن

ماللار هازىرغىچە سېتىلماي تۇرسىمۇ ، لېكىن مال ئىگىلىرى ئۇنىڭ پۇللىرىنى ئاز ـ ئازدىن ئېلىپ ، ئاللىقاچان يەپ بولغان ئىدى .

ئەكىبەر توختام سۈدەك بىر خىل ھالەتتە ئۆتۈۋاتقان مۇنداق شاۋقۇنسىز تۇرمۇشتىن زېرىكىشكە باشلىدى ، زېرىككەنسېرى كاللىسى قوداڭشىپ ، خىيالى نە ـ نەلەرگە كېتەتتى .

ئۇ ، ھەمىشە جىددەنىڭ ئاۋات كوچا مەنزىرىسىگە قاراپ ، بۇ ئۆزگىچە مەنزىرىنىڭ ئۆزى بىلەن قىلچە ئالاقىسى يوقتەك بىگانىلىق ھېس قىلاتتى . ئۆزى مۇشۇ زېمىندا ، مۇشۇ ئادەملەر ئارىسىدا تۇرۇۋاتسىمۇ ، لېكىن ئۆزىنى بۇ ئاۋات شەھەردىن ، ھەر خىل تەبىئەتكى بۇ كىشىلەردىن خېلىلا يىراق تۇرۇۋاتقاندەك ، جىسمى بۇ يەردە بولسىمۇ ، ئەمما كۆڭلى ئاشۇ يىراق يۇرتتىكى توپىلىق يوللار بىلەن مېھرى ئىسىق ئادەملەر ئارىسىدا ئىدى ...

سودا ، ھۈنەر ، رىقابەت ، كۈرەش ...

بۇ يەردىكى ھايات مانا شۇ ئىدى . كىشىلەر تىرىكچىلىك يولىدا جان تىكىپ ئېلىشاتتى ، بىر ـ بىرىنىڭ پېيىدا بولاتتى ، بىر ـ بىرىنى ئالدايتتى ، چوڭ بېلىق كىچىك بېلىقنى يەيتتى ، كۈچلۈكلەر ئاجىزلارنى بوزەك قىلاتتى ...

بۇ يەردىكى تۇرمۇش ئەنە شۇنداق رىقابەتكە ، ئالدىراشچىلىققا ۋە باغرى تاشلىققا تولغان ئىدى !

تۇرمۇش ئەسلىدە ، سەنئەتتىن ـــ ناخشا ـ ئۇسسۇل ، ئويۇن ـ كۈلكە ۋە قىزغىن مەنىۋى ھاياتتىن ئايرىلمايدۇ ! لېكىن ، بۇ يەردە ئۇنداق ھايات يوق ئىدى . ناخشا ـ ئۇسسۇل مەنئى قىلىنغان ، كىنو ـ تىياتىر دېگەنلەرمۇ ئەتكەس مال ئىدى !

ھەمىشە بىر خىل رىتىم ، بىر خىل تۈستە ئۆتۈۋاتقان بۇنداق ئاددىي ، بىگانە تۇرمۇش كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئەكىبەرنىڭ ئىچىنى سىقىشقا باشلىدى . خۇددى تۇزسىز تاماق ئا-

دەمـنـڭ ئاغزىغا تېتىمىغاندەك ، ئۇنىڭ مەنىۋى دۇنياسى قانداقتۇر بىرنەرسىلەرنىڭ كەملىكىنى ھېس قىلىپ ، غېرىبلىق ، يالغۇزلۇق دەردىنى تارتىۋاتاتتى . دېمىسىمۇ ، بۇ يەردەنەغمە ـ ناۋاۋئويۇن ـ كۇلكە تۇگۇل ، بىرەر بۇلۇڭ ـ پۇچقاقتا كىنو ياكى تىياتىر ، ناخشا ياكى ئۇسسۇل دېگەندەك نەرسىلەرنى زادىلا كۆرگىلى بولمايتتى . شۇڭا ئەكبەر بەزى كۈنلىرى دۇكاننىڭ تورۇسىغا قاراپ : « ئويۇن ـ تاماشاسىز تۇرمۇش ئادەمنى ھاماقەت قىلىپ قويامدۇ ـ نېمە ؟! » دەپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قوياتتى ۋە ئۆزىنىڭ مەڭگۇ مۇشۇ ئاتەش زېمىندا نەغمە ـ ناۋاسىز ، ئويۇن ـ تاماشاسىز ئۆتۈپ كېتىشىدىن قاتتىق ئۆكۈنەتتى !

ئەكبەر يۇرتىدا ، كىچىك ۋاقتىدىن تارتىپلا ، كىنو ـ تىياتىرلارنى كۆرۈپ ، خۇشال ۋە ئەركە ئۆسكەن ئويۇنپەز بالا ئىدى ! ئۇ شۇ چاغدا كۆرگەن « پاقا چوكان » ، « 13 قەھرىمان » دېگەن كىنولار بىلەن « ئارشىن مال ئالان » ، « رابىئە ـ سەئىدىن » دېگەن تىياترلارنىڭ ۋەقەلىرىنى ھازىرمۇ ئۆز پېتى ھېكايە قىلىپ سۆزلەپ بېرەلەيتتى .

ئاچىسى مەستۇرەنىڭ تويىدا ، سازەندىلەر چالغان « چۆل ئىراق » ، « ئەجەم » ، « ساپىرىق » قاتارلىق مۇڭلۇق ، يېقىملىق مۇزىكىلار بىلەن ئۇلار ئېيتقان ياڭراق ، ئويناق خەلق ناخشىلىرى ھازىرغىچە ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە ياڭراپ تۇراتتى . سازەندىلەر :

دىلبىرىم مەندىن يىراق ،
دىلبىرىمدىن مەن يىراق .
دىلبىرىم قاشىمدا بولسا ،
قەلبىمدە يانغاي شام چىراغ .

ئالما ـ ئانارنىڭ قەندەكمۇ ؟
سۆيگەن يارنىڭ مەندەكمۇ ؟

دەپ ناخشا توۋلىغاندا ، بىر ئەر ئۇسسۇلچى تېخى ئەكبەرنىمۇ ئۇسسۇلغا تارتىپ ، « ئاچاڭنىڭ تويىدا ئوينىۋال » دەپ ، سورۇنغا باشلاپ چۈشكەن ئىدى .

بۇ كۈنلەردە ، ئەكبەر نېمە ئۈچۈندۇر مەھەللىسىدىكى ئۆزى بىلەن بىللە ئوينىغان تەڭتۇش قىزلارنى ئەسلەيدىغان بولۇپ قالغان ئىدى .

ئۇ ، ھەجگە مېڭىشنىڭ ئالدىدىكى بىر ئاخشىمى مەھەللىسىدىكى قىز ـ ئوغۇل بالىلار بىلەن كوچىنىڭ ئاغزىغا يىغىلىپ ، دەسلەپ ھېكايە ـ چۆچەك ئېيتىشتى ، كېيىن « چالما قويدۇم » دېگەن ئويۇننى ئويناپ ، بىر ـ بىرىنىڭ قوينىغا قول تىقىشىپ ، كۈلكە ـ چاقچاق قىلىشتى ، ئاخىرىدا ، جۈپ ـ جۈپ بولۇپ مۆكىمۆكىلەڭ ئويناندى .

ئەكبەر خانقىز ئىسملىك 13 ياشلىق ، چىرايلىق بىر قىز بىلەن جۈپ بولغان ئىدى . ئىككىسى مۆكۈش ئۈچۈن بىر ـ بىرىنىڭ قولىنى تۇتۇپ ، چاشقان ئۈگىسىدەك قاتمۇقات كوچىنىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىدىكى بىر قاپچىغايغا كەلدى . بۇ يەر قاراڭغۇ ھەم جىمجىت ئىدى ، شۇڭا بىرئاز سۈرلۈك كۆرۈنەتتى . بىر چاغدا ، خانقىز ئۇقۇشماستىن بۇلۇڭدا تۇگۈلۈپ ياتقان لالما ئىتنىڭ قۇيرۇقىغا دەسسۈالدى ، ئىت تۇيۇقسىز ھاۋشىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . خانقىز قورقىنىدىن ئۆزىنى ئەكبەرگە ئېتىپ ، ئۇنىڭغا چىڭ چاپلىشۋالدى . ئىت ئۆز ئورنىدا بىر ـ ئىككى پىرقىراپ غىڭشىغىنىچە ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى ، لېكىن خانقىز تېخىچە ئەكبەرگە چاپلىشىپ تۇراتتى ، ئۇنىڭ يۈمشاق بەدىنى خۇددى كەپتەرنىڭ باچكىسىدەك دىر ـ دىر

تـــتـــرەيتتى ، ئىسسىق نەپىسى ، تاتلىق ھىدى ئەكبەرنىڭ يۈزىگە ئوتـتـەك ئۇرۇلاتـتـى ، ئەمـدىلا كـۆتـۈرۈلۈشكە باشلىغان يۈمران كـۆكسى نېپىز كۆڭلەك ئۈستىدىن ئۇنىڭ بەدىنىگە تېگىپ ، ئەكـبـەرنـىڭ ۋۇجـۇدىـدا ئەزەلـدىـن ھېس قىلىپ باقمىغان بىر خىل لەززەتلىك سېزىم پەيدا قىلغان ئىدى . شۇڭا ئۇ ، ئۆزىنى تۇتالماي قـالـدى ، غۇلىچىنى كېرىپ ، قىزنى رەسمىي قۇچاقلىدى ۋە ئۇنىڭ غـۇنـچـىدەك ئېچىلىپ تۇرغان مەڭزىگە چوككىدا بىرنى سۆيدى . قـىز دەسلەپ ھاڭ ـ تاڭ بولغاندەك جىممىدە تۇرۇپ قالدى ، ئەكـبـەرنـىڭ قـۇچـىقىدىن بوشىنىشقىمۇ ئۇرۇنمىدى . پەقەت ئەكبەر ئىـككـىنچى قېتىم ئۇنىڭ ئىسسىق ، سۈزۈك لەۋلىرىگە سۆيمەكچى بـولـۇپ تـۇمـشۇقىنى سوزۇپ كەلگەندىلا ، بىرلا يۇلقۇنۇپ ئۇنىڭ قـۇچـىقىدىن بوشاندى ۋە « قېلىن » دېگىنىچە ئوينىقىشىپ يۈگۈرۈپ كېتىپ قالدى ...

ئادەمـنـىڭ روھـنـى ئۇرغـۇتـقـۇچـى بۇنداق ئەسلىمىلەر تـەنـھـالـىق ، زېرىكىشلىك ئىچىدە ياشاۋاتقان ئەكبەرنىڭ خىيالىغا ھەر قېـتـىـم كـەلگەندە ، ئۇ خۇددى خانقىزنى ھازىرمۇ قۇچاقلاپ تـۇرغـانـدەك ، قـوللىرىنى چىڭ گىرەلەشتۈرۈپ ، تۇمشۇقىنى سوزۇپ ، بـىـر خـىـل تـاتـلـىق خىيالىي تۇيـغۇ ئىچىـنـدە تامـشۇنۇپ قوياتتى ...

لـېـكـىن ، بۇلارنىڭ ھەممىسى خىيالىي بىر تۇيغۇ ، شېرىن ئەسـلـىـمـىلا ئىـدى . كۆز ئالدى بولسا ، پۈتۈنلەي باشـقـىچە بىر دۇنـيـا ـــ ئىككى قۇتۇپ بىر ـ بىرىدىن ئايرىۋېتىلگەن مەنىسىز ، قۇرۇق ۋە ھېسسىياتسىز دۇنيا ئىدى !

ئەكـبـەرنـىڭ ئەتىگەندىن كەچكىچە دۇكاندا ئولتۇرۇپ ، ئەسـلـىـمىلەر ئىچىدە ياشايدىغان خىيالپەرەسلىك كۈنلىرى ئۇزاققا بـارمـىـدى . ھارىـسـىنىڭ جىددەگە كېلىپ ، ئۇنى يوقلىشى ئۇنىڭ ھاياتىدىكى يەنە بىر بۇرۇلۇش نۇقتىسى بولۇپ قالدى .

ـــ ئاداش ، بۇنداق كېتىۋەرسەڭ ، پايدا تۇگۇل ، دىرىگـ
نىمۇ يەپ قويىدىغان ئوخشايسەن ! ـــ دېدى ئۇ ئەكبەرنىڭ
ئەھۋالىنى ئۇقماندىن كېيىن قايغۇرۇپ ، ـــ مېنىڭچە ، دۇكاندا
ئولتۇرۇۋەرمەي ، چار بازارچىلىق قىل ! مەككىنىڭ ئەتراپىدىكى
سەھرادا دېھقان ـ چارۋىچىلار كۆپ ، ئۇلارنىڭ ھال ـ كۈنىمۇ
ياخشى ، ماللىرىڭنى شۇ يەرلەرگە ئاپىرىپ ئايلاندۇرساڭ ، چوقۇم
بازىرى چىقىدۇ ، شۇغىنىسى ، ئاز ـ تولا جاپا چېكىسەن !
ـــ جاپا چەكمەي ، ھالاۋەت نەدە ! ـــ دېدى ئەكبەر خۇ-
شال بولۇپ .
ھارىسىنىڭ تەكلىپى ئۇنىڭغا ياققان ئىدى . ئۇ ، دۇكاندا
ئەتىدىن كەچكىچە غەمگە پېتىپ ئولتۇرغاندىن ، يۇرت كېزىپ ،
ئەركىن ـ ئازادە يۈرۈشنى ئەۋزەل كۆردى . ئۇنىڭ ئۈستىگە چار
بازارچىلىق جاپالىق بولسىمۇ ، كۆڭۈللۈك ئىدى ، جاھان كۆ-
رەتتى ، كىشىلەر بىلەن تونۇشاتتى ، سودا ـ سېتىقنىڭ ئېپى ـ
جېپىنى ئۆگىنەتتى .
ھارىس ئۇنىڭغا خۇمداندا ئىشلىتىدىغان ئېشەكلەر ئارى-
سىدىن بىر كۆك تەخەينى چىقىرىپ بەردى . ئەكبەر دۇكاندىكى
ماللىرىنىڭ ھەرخىللىرىدىن ئەۋرىشكە ئېلىپ ، پۇختا يەشكىلەرگە
قاچىلىدى ۋە كۆك تەخەيگە ئارتىپ ، ھارىس سىزىپ بەرگەن
خەرىتە بويىچە ، جىددەدىن تارتىپ ، مەككىنىڭ ئەتراپىدىكى
سەھرالارغىچە يۈرت كېزىپ چار بازارچىلىق قىلىشقا باشلىدى ...

2

ئاتىخان بىلەن سۇھەيبەنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئەر ـ خو-
تۇنلۇق مۇھەببەت ئۇلارنى روھلاندۇردى . ئۇلارغا بەخت ، ئۈمىد
ۋە غەيرەت ئاتا قىلدى .

سۇھەيبە ئۆز ۋاقتىدا كۆزى قورققان بۇ غايىب نىكاھدىن ئەمدىلىكتە كۆڭلى توختاپ ، رازىمەنلىك ھېسسىياتىغا چۆمگەن ئىدى .

ئۇلارنىڭ يېشى ۋە جىسمى بىر - بىرىگە ماس كەلمىسىمۇ ، لېكىن روھى بىلەن ئېتىقادى خۇددى ئىككى تامچە سۇدەك بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ ، ماسلىشىپ كەتكەن ئىدى . بۇنى ئۇلارنىڭ مۇھەببەتلىك يۈرىكى ھېس قىلاتتى ، لېكىن بىر - بىرىدىن پىنھان تۇتاتتى . سۇھەيبە ئاتىخانىنىڭ ئۆزىگە بولغان سەممىي ساداقىتىنى ئويلىسا ، يۈرىكى خۇشاللىقتىن سۆيۈنۈپ ، زەخمە يېگەن ئەندىشىلىك كۆڭلى خۇددى زۇلمەت ئىچىدە چاراسلاپ يېنىپ تۇرغان ئوتقاشنى كۆرگەندەك ۋاللىدا يوروپ كېتەتتى !

قويۇق ئىخلاسمەنلىك ۋە تەقۋادارلىق مۇھىتى ئىچىدە ئۆسكەن بۇ چوكاننىڭ قەلبى پاك ھەم سەبىي ئىدى . شۇڭا ئۇ ، بۇ ئۆيدە ئاسانلا بېغىر بېسىپ تۇرۇپ قالدى . سۇھەيبە ئەرنىڭ سىزىقىدىن چىقماسلىقنى ، ئەرنى ئوبدان كۈتۈشنى ئەزەلدىن ئۆزىنىڭ تۇرمۇش مىزانى قىلغان ئىدى . ئۇ ، تەربىيە كۆرگەن ، تەلەپچان ئايال بولغاچقا ، ھەمىشە ئۆزىنى « ئەر دېگەننىڭ كۆڭلى ئەۋرىشىم يىپ ، كىچىككىنە قاتتىق تەگسە ئۈزۈلۈپ كېتىدۇ » دەپ ئاگاھلاندۇرۇپ تۇراتتى .

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سۇھەيبە ھەم ئىپىپەتلىك ، ھەم شەپقەتلىك ئايال ئىدى . ئۇنىڭ ئىشچان قولى بىلەن ئاتىخانىنىڭ ھېلىقى ئاددىي ، كۆرۈمسىز ئۆيى ناھايىتى تېزلا ئۆزگىرىپ ، پاكىز ، رەتلىك ، چىرايلىق غەمخانىغا ئايلاندى . ئاتىخانىنىڭ ئۆزىمۇ بۇ كۈنلەردە ، بىرنەچچە ياش ياشىرىپ قالغاندەك ، روھلۇق ، تېتىك بولۇپ كەتكەن ئىدى . تونۇش - بىلىشلىرى ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ : « ئۇستام ، ئۆزلىرىگە مەككە يارىشىپ ، سازلىقتىكى لەگلەك قۇش راستىنلا لاچىنغا ئايلاندىمۇ - نېمە؟»

دېگەندە ، ئۇ قىلچە يوشۇرماي : « ياخشى خوتۇن ھەقىقەتەنمۇ ئۆيىنىڭ زىننىتى ، ئەرنىڭ كۆركى ئىكەن ! » دەپ پەخىرلىنىپ قويىاتتى .

دېمىسىمۇ ، سۇھەيبە خۇش پېئىل ، مۇلايىم جۇۋان ئىدى . ئۇنىڭ بارلىق گۈزەللىكى ئەنە شۇ خۇش پېئىللىق بىلەن مۇلايىم تەبىئىتىدە جۇلالىنىپ تۇراتتى . ئايال ۋۇجۇدىدىكى بۇنداق ئېسىل خىسلەت خۇددى شېرىن مەيگە ئوخشاش ، ھەرقانداق ئەرنى خۇش كەيپ قىلالايتتى . لېكىن ئاتىخانىنىڭ نەزىرىدە ، ئايالىنىڭ ئۇنىڭغا يارايدىغان ھەممىدىن ئېسىل يېرى ، ئۇنىڭ ياش بولۇشىغا قارىماي ، تاھارەتسىز يەرگە دەسسىمەيدىغان پەجۋاخلىقى ئىدى .

ھازىر بۇ پەجۋاخ جۇۋان ئانا بولۇش ئالدىدا تۇراتتى . ئۇنىڭ توققۇز ئاي بولۇپ قالغان قورسىقى كەڭ كۆڭلەك ئىچىدىن تۇرتۇپ چىقىپ ، ئەسلىدىكى دومىلاق ، يۇمشاق بەدىنىنى تېخىمۇ كۆپتۈرۈۋەتكەن ئىدى .

ئانا بولۇش تۇيغۇسى ـــ باشقا ئاياللارنىڭكىگە ئوخشاش ، سۇھەيبەنىڭمۇ قەلبىدىكى ئەڭ شېرىن ، مۇقەددەس تۇيغۇ ئىدى . شۇڭا بۇ تۇيغۇ ئۇنى قىتئە ئاتلىتىپ ، نىل دەريا بويىدىكى ھاۋالىق ، گۈزەل ، قەدىمىي شەھەر قاھىرەدىن ئايرىپ ، ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ بۆشۈكى بولغان بۇ مۆتىۋەر ، قاقاس ، ئاتەش زېمىنغا ئېلىپ كەلگەن ئىدى . بۇ تۇيغۇ يەنە يالغۇز ئۇنىڭغىلا ئەمەس ، بەلكى يېشى ئاتمىشقا يېقىنلىشىپ قالغان ، پۇل ـ دۇنياسى يېتەرلىك ، ناتىۋان ئاتا ـ ئانىسىنىڭمۇ ئۇزاقتىن بېرى يۈرەك ـ باغرىنى ئۆرتەپ كېلىۋاتقان ئوتلۇق تۇيغۇ ئىدى . ئۇلار يالغۇز پەرزەنتى سۇھەيبەنىڭ ئۆزلىرى ئۈچۈن بىرەر نەۋرە تۇغۇپ ، ئاۋىلە نەسەبىنىڭ مەڭگۈ ئۈزۈلۈپ قالماسلىقىنى كېچە ـ كۈندۈز ئاللادىن تىلەپ كەلگەن ئىدى . شۇڭا پات ئاردا ئانا بولىدىغانلىقىنى ئويلىسا ، سۇھەيبەنىڭ يۈرىكى تېپىچەكلەپ ، بىر ئائىلە

كىشىلىرىنى ئارزۇ ـ ئارمانىغا يەتكۈزگەن ئاتىخاندىن بەكمۇ سۆيۈنۈپ كېتەتتى. ئاتىخانىمۇ ئوغلى ئەكبەرنىڭ بۇ ياقا يۇرتتا يالغۇز باش بولۇپ قالمايدىغانلىقىنى ئويلاپ، سۇھەيبەنىڭ يېڭى پەرزەنت تۇغۇپ بەرمەكچى بولغانلىقىدىن چەندان خۇشال بولاتتى!

ئەر ـ خوتۇن زارىقىپ كۈتكەن كۈنلەر ئاخىر يېتىپ كەلدى.

سۇھەيبە ساق ـ سالامەت تۇغدى، تۇغقاندىمۇ پاخلاندەك بىر ئوغۇل تۇغدى. ئۇ، تۇنجى قېتىم بالىسىنى قولىغا ئېلىپ، ئۇنىڭ يۈمران بەدەنلىرىنى سىلاپ تۇتۇپ، قاراقاتتەك كىچىككىنە قارا كۆزلىرىگە قاراپ، خۇشاللىقتىن تاراملاپ ياش تۆكتى. ياش يۈقى كۆزلىرىدە كۈلكە ئويناندى، خۇشاللىقتىن پارقىراپ كەتكەن چېھرىدە تەبەسسۇم جىلۋە قىلدى. مانا بۇ، ئالەمچە شادلىقنى بىلدۈرىدىغان، ئۇزاق يىللىق تەشنالىقى قاندۇرۇلغان بەختلىك ئانىنىڭ ساپ ھەم سەمىمىي تەبەسسۇمى ئىدى!

ئۇچ كۈندىن كېيىن، ئاتىخان يېڭى تۇغۇلغان ئوغلىنى جايناماز ئۈستىدە دوملىتىپ، ئوڭ قۇلىقىغا ئەزان، سول قۇلىقىغا تەكبىر ئېيتىپ، ئۆز ئاغزى بىلەن «ھېلىمشا» دېگەن ئىسمىنى قويدى. بۇ ئۇنىڭ ھەج سەپىرىدە غېرىب كېپەن بولۇپ قالغان مەرد، باھادىر، ئوت يۈرەك ھەمراھىغا بولغان ھۆرمىتى، سېغىنىشى ۋە مەڭگۈلۈك يادنامىسى ئىدى!

3

ئەكبەرنىڭ چاربازار چىلىقى خېلى ئېقىپ قالدى.

ئۇ، كۆك تەخەينى يېتىلەپ، تالاي يۇرت ـ سەھرالارنى كەزدى، نۇرغۇن ئادەملەر بىلەن تونۇشتى، ماللىرىنى باھا

تالاشماي ، لايىقىدا سېتىپ ، نامرات دېهقان - چارۋىچىلارنىڭ
ياخشى ئۇلپىتى بولۇپ قالدى .
ئەكبەر هازىر مەككىدىن 30 كىلومېتىر
يىراقلىقتىكى « ۋادى پاتىمە » دېگەن يەرگە كۆپرەك
كېلەتتى . بۇ يەردىكى دېهقانلار ئاساسەن تاۋۇز ، سەي - كۆكتات
تېرىغاچقا ، هال - ئوقىتى ياخشى ئىدى . بۇ يەردە پاسۇلى (
شوخلا) ، كوسا (جاڭدۇ) ، كۇررەت (كۇدە) ، ئۇزۇنچاق كاۋا
قاتارلىق سەيلەر بەك ئوخشايتتى ، تاۋۇزلىرىمۇ تاتلىق ئىدى .
بۇلار يۇك ماشىنىلىرىدا مەككىدىن تارتىپ ، جىددەگىچە تو-
شۇلاتتى .
ئەكبەر بۇ يەرنى ياخشى كۆرۈپ قالدى . ئەمەلىيەتتە ،
ئۇنىڭ ياخشى كۆرگىنى بۇ يەر ئەمەس ، بەلكى بۇ يەردە ياشاۋات-
قان بىر ئەرەب قىزى ئىدى .
ئەكبەر تۇنجى قېتىم بۇ يەرگە كەلگەندە ، كەچ كىرىپ
قالغان ئىدى . ئۇ ، يولدىن ئېزىپ بىر ئويمانغا چۈشۈپ قالدى .
ئويماندا سازلىق ۋە يامغۇر سۇيى يىغىلىپ قالغان ئازگاللار بار
ئىدى . ئەتراپى سۆگەت ، خورما ، تىكەنلىك رېپىدە دەرىخى ۋە
بوغۇم غوللۇق دەرەخلەر بۆككىدە ئۆسكەن قويۇق ئوت -
چۆپلۈك بولغاچقا ، هەممە يەر قارىيىپ تۇراتتى . ئەكبەرنىڭ قۇ-
لىقىغا پاقىلارنىڭ كۇرۇلداشلىرى ، چېكەتكىلەرنىڭ
چىرىلداشلىرى ۋە ئۆز ئېشىكىنىڭ تۇياق ئاۋازى ئاڭلىنىپ
تۇراتتى .
ئەكبەر ئەرەبىستانغا كەلگەندىن بېرى ، تۇنجى قېتىم
مۇشۇنداق يېشىللىققا پۇركەنگەن سالقىن ، هاۋالىق يەرنى كۆ-
رۈپ ، خۇددى تاسادىپىي ئۆز يۇرتىغا كېلىپ قالغاندەك سۆيۈنۈپ
كەتتى ، پاقىلارنىڭ كۇرۇلداشلىرى بىلەن چېكەتكىلەرنىڭ چى-
رىلداشلىرى بولسا ، ئۇنى تېخىمۇ هاياجانغا سالدى . ئەكبەر

ئۆزىنى گويا يۇرتىدىكى تۇمەن دەرياسىنىڭ بويىدا كېتىۋاتقان-دەك ، دەريا بويىدىكى مەجنۇن تاللار بىلەن ياندىكى ئېتىز قىرلىرىدا سەكرىشىپ يۇرگەن بۇ جانىۋارلار ئۇنىڭ قەدەم ئاۋازىغا ماسلىشىپ نەغمە ـ ناۋا قىلىۋاتقاندەك شۇنداق كۆڭۈللۈك ۋە يېقىملىق ھېس قىلدى . ئەكبەر قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىۋاتقانلىقىغىمۇ پەرۋا قىلماي ، بۇ يېشىللىق ئالىمنى سەير قىلىپ خېلى ئۇزاققىچە ئايلىنىپ يۈردى . بىر چاغدا ، يىراقتىن ئۇنىڭ كۆزىگە لىپىلدىغان چىراغ يورۇقى كۆرۈندى . ئەكبەر ئاستا شۇنى كۆزلەپ ماڭدى . ئۇ بىر كەپىگە يېتىپ كەلدى ، كەپىنىڭ ئالدىدىكى خورما ياپىرىقىدىن توقۇلغان بىر پارچە بوريدا خۇددى شاپتۇل قېقىدەك يىگلەپ قالغان ۋىجىك ، ئازغىن بىر بوۋاي ياتاتتى . ئۇنىڭ ئالدىدا بىر سۇ ئىدىشى ۋە بىرنەچچە ياغاچ چۆچەك تۇراتتى . بۇ نەرسىلەر دەشتتە ئۇيان ـ بۇيانغا ئۆتۈپ تۇرىدىغان يولۇچىلارغا سۇ سېتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلەتتى .

ئەكبەر بوۋايغا سالام بەردى ، تۆت چاسا تەكىيىگە يانپاشلاپ ياتقان بوۋايمۇ سالامنى ئىلىك ئېلىپ قىمىرلاپ قويدى .

ـــ ھە ئوغلۇم ، كەچ قاپسەنغۇ ! ـــ سوريدى ئۇ ئورۇق ، ئىنچىكە قوللىرى بىلەن مەيدىسىنى تاتىلاپ تۇرۇپ ، ـــ سەپىرىڭ قاياققا ؟

ـــ مۇشۇ يەردە بىر يۇرت بار دەيدۇ ، شۇ يەرگە كېلىۋىدىم ، ـــ دېدى ئەكبەر ۋە كۆك تەخەيدىكى يۇكنى ئىشارە قىلىپ داۋام قىلدى ، ـــ ھەر خىل ماللار بار ، سودا ـ سېتىق قىلىۋاتىمەن .

ـــ ھە ، بىزنىڭ يۇرت ۋادى پاتىمىگە كەپسەن ـ دە ! ـــ دېدى بوۋاي ۋە ئەكبەرنى ماختاپ سۆزلەپ كەتتى ، ـــ ياخشى قىپسەن ئوغلۇم ، بىز دېھقانلارنىڭ ھەمىشە شەھەرگە بېرىپ سودا قىلغۇدەك ۋاقتىمىز نەدە !؟ بۇرۇنغۇ قول ـ ئىلكىمىزدە يوق ، شە-

هەرگە كىرىش ، بازارغا بېرىش دېگەننى ئويلاپ قويمايتتۇق ، بالام . لېكىن هازىر دېهقان - چارۋىچى دېگەننىڭمۇ هال - كۈنى ياخشى بولۇپ كەتتى . هۆكۈمەت دېگەن بەكمۇ ئۇلۇغ ، تاغدەك قۇدرەتلىك ئىكەن ، بىزنى بىرلا يۆلىۋىدى ، هەممەيلەننىڭ قەددى رۇسلاندى . ئەنە قارىغىنا ، هۆكۈمەت دېهقانلارغا بىر تىيىن ئالماي بوز يەر ئېچىپ ، قۇدۇق كولاپ بېرىۋاتىدۇ ، ئۇرۇق ، ئوغۇت دېگەننىغۇ بىكارغا يەتكۈزۈپ بېرىدۇ . تېخى تاغلاردىكى چارۋىچىلارنىڭ كۈنى بىزدىنمۇ ياخشى . قوي - ئۆچكە باقساڭمۇ پۇل ، كالا باقساڭمۇ پۇل ، تۆگە باقساڭ تېخىمۇ پۇل . هۆكۈمەت پەسللىك ، يىللىق ياردەم پۇلى بېرىۋاتىدۇ ، قانچە كۆپ باقساڭ ، شۇنچە كۆپ پۇل ئالىسەن ! لېكىن ، بىز پۇل تاپقان بولساقمۇ ، يەنىلا يولىدا خەجلىيەلمەي ئۆتۈپ كېتىمىز . تىجارەت دېگەننى مانا ساڭا ئوخشاش يۇرت ئارىلاپ قىلسا ، خەققىمۇ ، ئۆزىگىمۇ نەپ تېگىدۇ . ماڭغان دەريا ، ياتقان بوريا ، دېگەن گەپ بار .

ئەكىبەر پىلدىرلاپ كۆيۈۋاتقان قارا چىراغنىڭ يورۇقىدا بوۋايغا سەپسالدى . ئۇ ، 70 كە يېقىنلىشىپ قالغان ، كوسا يۈزلىرىنى قاتمۇقات قورۇق قاپلىغان ، قوڭۇر تېرىلىرى سۆڭىكىدىن ئاجراپ ، شىلىقشىپ تۇرىدىغان مىسكىن بوۋاي ئىدى . لېكىن ، ئۇنىڭ كۆتىمەك قاشلىرى ئاستىدىكى كۆزلىرى تېخى نۇرىدىن كەتمىگەن ، چىراغ يورۇقىدا مۇلايىم چاقناپ تۇراتتى . ئەكىبەر بۇ كۆزلەردىن بوۋاينىڭ ساددا ۋە دۇرۇس ئادەملىكىنى كۆردى ، بوۋاي شۇنچە ياشقا كىرگەن بولسىمۇ ، يەنە بۇ دەشت - بايۋانىنىڭ ئېغىزىدا سۇ سېتىپ ، ساۋابلىق ئىش بىلەن كىشىلەرنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ ياتاتتى .

ئۇلار ئۆزئارا تونۇشتى . بوۋاينىڭ ئىسمى ئىبنى ئەساكىر بولۇپ ، مۇشۇ يۇرتلۇق ئىدى . كەمپىرى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ، كېلىننىڭ قولىغا قالدى . كېلىننى دەسلەپ خېلى ئوبدان

قارىغان بولسىمۇ ، كېيىن ئەسكىرىۋالدى ، ھەدىسلا يوقسۇزلۇقنى باھانە قىلىپ ، قوشۇقنى تاۋاققا ، چۆمۈچنى قازانغا ئۇرۇپ چالۋاقايىتتى ، بۇنداق چاغلاردا ئوغلىمۇ قۇلىقىنى يوپۇرۇپ ، ئۆزىنى بىلمەسكە سېلىۋالاتتى . بۇ ھال بوۋايغا ھار كەلدى ، غۇرۇرىغا تەگدى ، ئاخىر « ياخشى ئىت ئۆلۈكىنى كۆرسەتمەيدۇ » دېگەن ئەقىدە بويىچە ، ئۆينى ئۇلارغا تاشلاپ بېرىپ ، بىر يىلنىڭ ئالدىدا مۇشۇ كەپىگە چىقىۋالغان ئىدى . بۇ يەر تۆت يولنىڭ توغۇمى بولغاچقا ، ئۆتكەن ـ كەچكەنلەر كۆپ ئىدى . بوۋاي ھەمىشە ئويماندىكى بۇلاقتىن سۇ ئەكېلىپ ، كەپە ئالدىدىكى كۈپ ـ ئىدىشلارغا توشقۇزۇپ قويىاتتى . شۇڭا بوۋاي بۇ يەرگە كېلىپ ئۇزاق ئۆتمەي ، « ئەساكىر ئۆتىگى » دەپ نام چىقاردى . ھەرقانداق يولۇچى بۇ يەرگە چۈشمەي ئۆتمەيتتى ، ھەتتا چوڭ سودا كارۋانلىرىمۇ چۈشكۈن قىلىپ تۈنەيتتى . شۇڭا ، بوۋاي بۇ يەردە ھېچ نەرسىدىن قىسىلماي ، ئەركىن ـ ئازادە ياشاۋاتاتتى .

ـــ بۇگۈن مۇشۇ يەردە تۈنەپ قال ، ـــ دېدى بوۋاي بىر چاغدا ئەكىبەرگە بىر قاچا مۇزدەك سۇنى ئۇزىتىپ ، ـــ مۇشۇ ئويماندىن ئۆتىسەڭلا ۋادى پاتىمگە كىرىسەن ، ئەتە بارساڭمۇ بولىدۇ ، ئېشىكىڭگە ئوت سېلىپ بەر ، كەپىنىڭ ئارقىسىدا قۇرۇق بېدە بار .

ئەكىبەر ئەتىگەندىن بېرى يول يۈرۈپ ھېرىپ قالغان ئىدى . بوۋاينىڭ تەكلىپى ئۇنىڭغا خۇشياقتى . ئۇ ، كۆك تەخەينىڭ ئۈستىدىكى يۈكلەرنى چۈشۈرۈپ ، ئېشەكنى ئوتقا قويدى ، ئېشەك كەپىنىڭ ئارقىسىدىكى بېدىلەرنى كاراسلىتىپ يېيىشكە باشلىدى . ئەكىبەر خۇرجۇندىن پىشۇرۇلغان توخۇ گۆشى ، توخۇم ۋە نانلارنى ئېلىپ ، بوۋاي بىلەن بىللە قورسقىنى تويدۇردى ۋە ئۇزاققا قالماي ، كەپىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا بوۋاي بىلەن

سۆزلىشىپ يېتىپ ئۇيقۇغا كەتتى .

ئەكبەر ئەتىسى ئويغانغاندا ، بوۋاي كەپىنىك ئالدىدىكى تاش ئوچاقتا چاي قاينىتىپ ناشتىلىق تەييارلاۋاتاتتى .

ئىككىسى بىللە ناشتا قىلدى ، بوۋاي ئۇنىڭغا كونا كورىدىكى ئۆزى ياسىغان قۇرەيش ئىرىمچىكىدىن بىرنەچچە قوشۇق ئېلىپ بەردى ، ئەكبەر ئۇنى تامشۇپ تۇرۇپ يېدى ، ئىرىمچىك بىرئاز ئاچچىق بولسىمۇ ، لېكىن يېيىشلىك ئىدى ، كۆڭۈلنى ئىشتىهانى ئاچاتتى .

ناشتىدىن كېيىن ، ئىبنى ئەساكىر ئۇنى ئۆزىتىپ قويدى . ئەكبەر مېڭىش ئالدىدا ئۇنىڭ بېشىغا ئاق يىپەك دوپپىدىن بىرنى كىيدۈرۈپ قويدى ۋە قولىغا بىر توقاچ سوپۇن ، ئىككى قاپ سەرەڭگىنى تۇتقۇزۇپ :

— رەھمەت بوۋا ، ئوبدان خېرىدارلىقىمنى قىلدىڭىز ، بۇنىڭدىن كېيىن ئىزدەپ تۇرىمەن ! — دەپ تەشەككۇر ئېيتىپ خوشلاشتى .

بوۋايمۇ ئۇنى ھېلىقى ئىرىمچىكتىن تۇگۈنچەك قىلىپ ، قىزغىن ئۇزىتىپ قويدى .

ئەكبەر چاشكا ۋاقتى بىلەن يۇرتقا كىردى . ئۇ ، خۇددى بىرسى كۆرسىتىپ قويغاندەك ، قاشا تاملىق بىر باغنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى . باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا خورما يوپۇرمىقىنىڭ سايىسىدا بىلەن ياسالغان چەللىك شىپاك بار ئىدى . شىپاڭدا بىرنەچچە يۆلەنچۈكلۈك توقۇلما ئورۇندۇقلار تۇراتتى . ئەتراپ جىمجىت بولۇپ ، پەقەت ئىسسىق شامالنىڭ غۇيۇلدىشى ۋە يوپۇرماقلارنىڭ شىلدىرلىشىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

ئەكبەر يىراقتىنلا تەلەپپۇزىنى كەلتۈرۈپ ، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى تولا توۋلاپ ئۆگىنىپ كەتكەن گېپىنى ۋارقىرىدى :

— مال ساتىمەن ، مال ! نېمە دېسەڭ شۇ بار ، تېز كېلىپ

ئېلىۋال ، تۈگەپ كەتسە قالمايدۇ ! ...

هايال ئۆتمەي ، باغنىڭ كۈن پېتىش تەرىپىدىكى كېسەك ئۆيدىن بىر قىز يۈگۈرۈپ چىقتى . قىز بېشىغا چازا بىلەن قىستۇرۇلغان چاسا ياغلىق ئارتقان ، ئۇچىسىغا نېپىز زەڭگەر رىدا يېپىنغان ئىدى ، بويىنىدىكى بىر تىزىق كەھرىۋا مارجان قۇياش نۇرىدا يىراقتىنلا پارقىراپ كۆرۈنەتتى . قىز يۈگۈرۈپ كېلىپ ، ئەكىبەرگە ئون نەچچە قەدەم قالغاندا چىپىدە توختاپ قالدى . ئۇلارنى باغنىڭ تال ـ چىۋىقلاردا توقۇلغان پاكارغىنا قاشا تېمى ئايرىپ تۇراتتى . قىزنىڭ يۈزى ئوچۇق ئىدى ، شۇڭا ئۇ ، ئەكبەرگە يېقىنلىشىشتىن قورقۇپ توختاپ قالغان ئىدى .

لېكىن ، قىز ئارقىغىمۇ يانمىدى ، بەلكى ئەكبەرگە تىكىلگەن كۆزلىرىنى نازاكەت بىلەن ئوينىتىپ ، ئاندىن يەرگە قاراپ تۇرۇۋالدى . ئۇنىڭ بۇنداق سەبىي ، پاك ۋە قىزغىن قاراشلىرىدىن 17 گە كىرىپ ، يۈرىكى سۆيگۈ تەلەپ قىلىۋاتقان بېجىرىم بىر قىزنىڭ بالاغەت يېشىدىكى تەشنالىقى چىقىپ تۇراتتى . قىز ئېھتىيات بىلەن ئەتراپىغا قاراپ قويۇپ ، يەنە بىر ـ ئىككى قەدەم ئالدىغا چامدىدى . ئەكبەر ئەمدى ئۇنى شۇنداق ئېنىق كۆردى . ئۇ ، قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن ، هۆسنىگە تولغان ، قاڭشارلىق ، بۇغداي ئۆڭ ، مەڭزى قىزىل ، كۆزلىرى سۈرمە سۈرگەندەك تەبىئىي قاپقارا بىر قىز ئىدى . ئۇنىڭ ئۇچىسىغا ئارتىۋالغان زەڭگەر رىداسى بەدىنىنى يەلكىسىدىن تارتىپ ئوشۇقىغىچە يۆگەپ تۇراتتى .

ئەكبەر قىزغا هېرىسمەنلىك بىلەن قاراپ تۇرۇپ قالدى ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى بايىقى هەيرانلىق ئورنىنى ئەمدى زوقلىنىش ئىگىلىگەن ئىدى . قىيا ئېچىلغان لەۋلىرىدە بىر خىل مەستانە كۈلكە جىلۋىلىنىپ تۇراتتى .

قىز سەھرادا چوڭ بولغان بولسىمۇ ، لېكىن ناهايىتى

يۇقۇشلۇق، جىلۋىدار قىز ئىدى. ئۇنىڭ پۇتۇن تۇرقىدىن يەنە گۈتلەرنىڭ كۆزىنى ئالاق - جالاق قىلىۋېتىدىغان بىر خىل سېھرىي كۈچ چىقىپ تۇراتتى.

قىز ئاستا بېشىنى كۆتۈردى ۋە ئەكبەرگە قىيا بېقىپ، قاشانىڭ ئۇ تەرىپىدە تۇرۇپ سورىدى:

— سىزدە خالخال ① بارمۇ؟

ئەكبەر لېۋىنى چىشلەپ تۇرۇپ قالدى، چۈنكى ئۇنىڭدا، ياش قىزلار ھەۋەسكە ئىشلىتىدىغان بۇنداق زىننەت بۇيۇمى يوق ئىدى.

— ھازىر يوق، كېيىنىر قېتىم ئالغاچ چىقاي، — دېدى ئەكبەر ۋە زور غەيرەتكە كېلىپ، — ئىسمىڭىز نېمە؟ — دەپ سورىدى.

قىز بىردەم جىم تۇرۇۋالدى، كېيىن ئاران ئاڭلىغۇدەك قىلىپ:

— ھەيزە ... — دېدى ۋە ھۆپپىدە قىزىرىپ يەرگە قارىۋالدى.

قىزنىڭ ئوچۇق - يورۇق مۇئامىلىسى ئەكبەرگە بەكمۇ يېقىملىق بىلىندى، بىر خىل شېرىن جۇغۇلداش ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا تارىغاندەك بولدى.

ئۇ، قىزنىڭ كۆپرەك سۆزلىشىنى كۈتەتتى، چۈنكى، ئۇنىڭ ئاۋازىمۇ ئۆزىگە ئوخشاشلا مۇلايىم ھەم تاتلىق ئىدى. ئەكبەرنىڭ نەزىرىدە، ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقىنى ئادەم بالىسىنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان ئاددىي گەپ ئەمەس، بەلكى جەننەتتىكى ھۆر - پەرىلەرنىڭ شېرىن - سۇخەن شۇىرلىشى ئىدى.

ئەكبەر ئۇنى يەنە گەپكە سېلىش ئۈچۈن ئاغزىنى

① خالخال — پاقالچاققا ئاسىدىغان قوڭغۇراقلىق ھالقا.

ئۆمەللەپ تۇرۇۋېدى . ئۆي تەرەپتىن بىر ئايالنىڭ « ھەبزە ، قېنى سەن ؟ » دەپ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . قىز چۆچۈگەندەك بېشىنى دىرىگىدا سىلكىپ ، ئەكبەرگە لاپىدا بىر قارىدى ـ دە ، ئارقىغا ئۆرۈلگىنىچە يۈگۈرۈپ كەتتى . ئەكبەرئۇنىڭئارقىسىدىن:

ـــ مېنىڭ ئىسمىم ئەكبەر ، خالخالنى چوقۇم ئېلىپ كېلىمەن ! ـــ دېگىنىچە تۇرۇپ قالدى .

قىز ئۇششاق قەدەم بىلەن يۈگۈرۈپ كېتىۋاتاتتى ، ئەكبەر بوينىنى سوزۇپ ، ئۇنىڭغا يەنە بىر قېتىم قارىدى ، بۇ چاغدا ئۇنىڭ زىبا قامىتى ئاستا ـ ئاستا كۆزدىن غايىب بولدى ، پەقەت زەڭگەر رىداسى غىل ـ پاللا كۆرۈنۈپ ، ئەكبەرنىڭ پىكىر ـ خىيالىنى چالغىتىۋەتتى ، ئۇنىڭ غۇۋا خىيال ئېكرانىدا بىر پارچە يېشىل بوشلۇق قېپقالغاندەك بولدى ...

ئەكبەر كەچكىچە يۇرت ئارىلىدى . بۇ ، تۈپتۈز كەتكەن تۇپراقتى مۇنبەت بىر ۋادا ئىدى . ئېتىگەندىن كەچكىچە قۇياشنىڭ ھىل ـ ھىل تەپتى بەدەننى كۆيدۈرۈپ ، يۈزلەرنى يىلىنجىتاتتى . دېھقانلار شۇنداق ئىسسىقتىمۇ قۇدۇق سۈيى بىلەن يامغۇر سۈيىگە تايىنىپ ئېتىزدىن كىرمەي تېرىقچىلىق قىلاتتى ، بۇ يەرنىڭ تاۋۇزى ھەقىقەتەن تاتلىق ، سەي ـ كۆكتاتلىرى سەرخىل ئىدى .

ئەكبەر بىرنەچچە مەھەللىلەرگە باردى ، ئېتىز ـ قىرلارنى ئارىلاپ ، نەق مەيدان تىجارىتى قىلدى . بۇگۈن ئۇنىڭ سودىسى ھەقىقەتەنمۇ ياخشى بولدى ، بۇرۇن بېسىلىپ قالغان نۇرغۇن ماللار سېتىلىپ كەتتى ، تېخى قىزلار ، ئايالار ئۇنىڭغا نۇرغۇن يېڭى نەرسىلەرنى زاكاز قىلدى .

ئەكبەر كەچكە يېقىن ھېلىقى باغنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، قەستەن ئۇياق ـ بۇياققا ئۆتۈپ باقتى ، مەقسىتى ھەبزىنى يەنە بىر قېتىم كۆرۈۋېلىش ئىدى . لېكىن ئۇنى كۆرەلمىدى ، كۆرگىنى باغدا تىمىسقىلاپ يۈرگەن بىر قېرىسال ئادەم بولدى .

ئەكبەر ئامالسىز كۆك تەخەينىك بېشىنى « ئەساكىر ئۆتىگى » تەرەپكە قاراپ بۇرىدى . ئۇ ، بوۋايغا ئىككى تاۋۇز بىلەن بىر باغلام ئوتياش ئېلىۋالدى . ئەكبەر بۇگۈن شۇ يەردە تۈنەپ ، تاڭ سەھەر بىلەن شەھەرگە قاراپ مېڭىشنى ۋە يېڭى ماللارنى ئېلىپ ، تېزراق « ۋادى پاتىمە » گە قايتىپ كېلىشنى كۆڭلىگە پۈكتى .

4

دۇنيانىڭ قەيىردە بولمىسۇن ، مۇھەببەتسىز تۇرمۇش بولمايدۇ . تۇرمۇش ئەزەلدىن مۇھەببەتنىڭ ئوچۇق ۋە يېپىق سەھنىسى بولۇپ كەلگەن . شۇڭا ، ئەركىن مۇھەببەت ئۇجۇقتۇرۇلغان ، ئايالىلارغا تىكىلىپ قاراش گۇناھ سانىلىدىغان مۇشۇ مۆتىۋەر زېمىندىمۇ مۇھەببەت يەنىلا ئۆز رولىنى ئوينىماقتا !...

ئەكبەر بۇ كۈنلەردە « ۋادى پاتىمە » گە كۈندە كېلىشنى ، ھەر كەلگەندە مارىلاپ بولسىمۇ ھەبزىنى كۆرۈۋېلىشنى ئارزۇ قىلاتتى . بۇ قىزنى كۆرسىلا ، بەدىنى لاپىلدا ئوت ئېلىپ كۆيگەندەك ۋە بۇ ئوت ئۇنى ئاجايىپ شېرىن ھېسسىياتلارغا چۆمدۇرگەندەك بولاتتى .

ئەكبەر يېرىم ئاي ئىلگىرى ناھايىتى تىنچ ۋە خاتىرجەم ئىدى . مۇھەببەتنىڭ ھالاۋىتى ياكى مۇشەققىتىنى بىلمەيتتى ، ھەبزە بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن ھەممە ئىش ئۆزگەردى ، ئەكبەر ئۆزىنى باشقىچە بىر دۇنيادىكىدەك ھېس قىلىدىغان بولۇپ قالدى . ئىلگىرى ھېس قىلىپ باقمىغان بىر تۇرلۇك بەختىنىڭ غايىبانە نازۇك بارماقلىرى ئۇنىڭ يۈرەك تارىنى ئاستاغىنا چەكمەكتە ئىدى ...

لېكىن ، ئەكبەر مەككىدىن ئالاھىدە مۇشۇ قىزغا ئاتاپ

ئېلىپ چىققان خالخالنى هازىرغىچە بېرەلمەي ، ئىچى تىت ـ تىت بولۇپ يۈرەتتى . ئۇ ، ھەبزىنى ئاشۇ تۇنجى قېتىملىق ئۇچرىششتىن كېيىن ، يەنە بىرنەچچە قېتىم كۆردى ، لېكىن ئۇنى زادىلا يالغۇز ئۇچرىتالمىدى ، ھەبزە بىر كۈنى ئانىسى بىلەن ، بىر كۈنى دادىسى بىلەن ، يەنە بىر كۈنى ئاكىسى بىلەن باغدا ۋە باغنىڭ ئارقىسىدىكى ئوتياشلىقتا ئىشلەيتتى . ئەكبەر بىلەن ھەبزە پەقەت يىراقتىنلا ئۇنىسىز سالاملىشاتتى ، ھەبزە ئەكبەرگە يەر ئاستىدىن ئوغرىلىقچە قارايتتى ۋە ئۇنىڭ تۇنجى ئۇچراشقان كۈنىلا ئۆزىنىڭ ئوي ـ پىكرىنى ئوغرىلاپ كەتكەن ھېلىقى سۈمباتلىق يىگىت ئىكەنلىكىنى بىلىپ ، كۆزلىرى ھاياجاندىن چاقناپ كېتەتتى . بۇ كۆزلەر چاقنىغاندا ، ئۇنىڭ قارامتۇل چىرايىغا ئاجايىپ ئاق كۆڭۈللۈك ۋە مۇلايىملىق تۇسىنى بېرەتتى .

بۇ ئەھۋال بىرنەچچە كۈن داۋام قىلدى ، ئەكبەر كەچكىچە مۇشۇ ئەتراپنى ئەگىپ ، قاراڭغۇ چۈشكەندىلا ، « ئەساكىر ئۆتتىڭى » گە كېتەتتى ، ئەتىسى سەھەردىلا يەنە كېلەتتى . ئۇ ، يىراقتىن مارىشىپ يۈرۈيدىغان بۇنداق مۆكىمۆكىلەك ئويۇنغا زادىلا چىدىمىدى ، ئاخىر بۇگۈن چۈش ۋاقتى بىلەن باغنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، بىر تەۋەككۈل قىلىپ كۆرمەكچى بولدى .

ئەكبەر باغنىڭ ئىشىكىنى ئاستا قېقىپ ، مۇلايىم ئاۋازدا ۋارقىرىدى :

ـــ ھۆرمەتلىك تاغا ، ئۇسساپ كەتتىم ، بىر قاچا سۇ سورايمەن !

ئەكبەر ھەبزىنىڭ چىقىشىنى كۈتەتتى ، ئاللادىن شۇنى تىلەپ ئىچىدە بىرنەرسىلەرنى ئوقۇيتتى ، شۇڭا ، يۈرىكىمۇ گۈپۈلدەپ سوقۇپ كېتىۋاتاتتى . لېكىن ئۇ ، ھەمىشە مارىلاپ قارايدىغان ھېلىقى كېسەكلىك ئۆيدىن ھەبزە ئەمەس ، ئۇنىڭ قېرىسال دادىسى چىقتى . ئەكبەرنىڭ كۆڭلى لەسسىدە بولدى .

شۇغىنىسى ، تەلەتى سۆرۈن بۇ ئادەم ئەكبەرنى قوغلىۋەتمىدى ، بەلكى باغدىكى شىپاگغا باشلاپ ، ئۇنىڭغا تاۋۇز پىچتى ، ئەكبەر باغقا كىرىۋالغانلىقىدىن خۇشال ئىدى . ئەمدى بۇ يەردە بىر ئامال قىلىپ ، ئۇزاقراق ئولتۇرۇشنىڭ كويىغا چۈشتى ، شۇڭا دەسلەپ تاغدىن ـ باغدىن سۆزلەپ ، ئاخىرىدا ، تېرىقچىلىق ئەھۋالى ، سۇ قىسلىقى ، مەككىدىكى ھەج پائالىيىتى ۋە جىددەدىكى سودا ـ تىجارەت ئۈستىدە پاراڭغا چۈشۈپ ، كىرىشىپلا كېتىشتى . بۇ ئا- رىلىقتا ، ھەبزە ئىككى قېتىم ئۆيدىن چىقتى ۋە دادىسىنىڭ ئارقا تەرىپىدە ـــ ئون نەچچە قەدەم يىراقلىقتا ئۇنى قىلغان قە- ياپەتكە كىرىۋېلىپ ، جان ئالغۇچى شەھلا كۆزلىرى بىلەن ئەكبەرگە لەپىدە قارىدى ، ئۇ ھەربىر قارىغاندا ، كىرپىكلىرىنى تېز ـ تېز قېقىپ تاتلىققىنا كۈلۈمسىرەيتتى ، ئەۋرىشىم بويى بولسا ، ناز بىلەن تەۋرىنەتتى .

قىزنىڭ كۆزلىرىدىكى مەستانە مۆلدۈرلەش بىلەن مۇلايىم كۈلۈمسىرەش ئەكبەرنىڭ ۋۇجۇدىنى شۇرىدا ئېرىتىۋەتتى . بۇنداق سېھىرلىك كۈلكە بىلەن سېھىرلىك قاراشلاردىن ئەكبەر ئەمەس ، مانا مەن دېگەن يىگىتلەرمۇ تەمتىرەپ كەتكەن بولاتتى !

دېمىسىمۇ ، قىزنىڭ قاراشلىرىدا ، ھېسسىياتىدا ۋە ھەربىر ھەرىكىتىدە شۇنداق بىر كۈچلۈك مەنىۋى دولقۇن بار ئىدى . ئەكبەر ھازىر ئەنە شۇ دولقۇننىڭ شىددەتلىك ئېقىنىدا توختىماي چايقىلىۋاتاتتى !

دەل شۇ چاغدا ، خۇددى ئاللا تەرىپىدىن ئورۇنلاشتۇرۇل- غاندەك تۇيۇقسىز بىر ئىش يۈز بېرىپ ، ئەكبەرنىڭ ئوشۇقى ئالچاچۇشتى : باغنىڭ بىر بۇلۇڭىدىكى قوتانىنىڭ ئىشىكى تاراقلاپ ئېچىلىپ ، ئىككى ئۆچكە بىر ـ بىرىنى قوغلاشقىنىچە باغقا يۈ- گۈرۈپ چىقتى ، بۇنى كۆرگەن ھەبزىنىڭ دادىسى ئۇلارنى قوتانغا سولىۋېتىش ئۈچۈن ، ئۆچكىلەر تەرەپكە قاراپ كەتتى . پۇرسەتنى

غەنىيمەت بىلگەن ئەكبەر دەرھال خالخالنى چىقىرىپ ، ئاستا جىرىڭلاتتى ، ھەبزە بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قارىدى ۋە بىر-نەچچە قەدەم ئالدىغا كېلىپ ، بىر تۈپ خورما دەرىخىنىڭ دالدىسىدا تۇرۇپ ئاستاغىنا :

ــ كەچتە قۇدۇق بېشىدىكى دۆڭنىڭ يېنىدا ساقلاڭ ! ــ دېدى ۋە شۇ گەپنى قىلىپلا يۈگۈرۈپ كىرىپ كەتتى . بۇ ئىككىيلەننىڭ چاققانلىقىدىن ھەبزىنىڭ دادىسى ھېچ نەرسىنى تۇيماي قالدى . ئۇ ، ئۆچكىلەرنى قوتانغا سولۇۋېتىپ كەلگەندە ، ئەكبەرمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ، رەھمەت ئېيتىپ خوشلاشتى .

ئەكبەرنىڭ تاقىر يەردە يانپاشلاپ ياتقىنىغا ئۇزاق بولدى . ئاستا ـ ئاستا قۇياشمۇ پاتتى . كەچكى شەپەقنىڭ رەڭدار نۇر-لىرى پۈتۈن ۋادىغا يېيىلىپ ، ھەممە يەر ئالتۇن سۈيى يۈگۈرتكەندەك گۈزەل تۈسكە كىردى . قۇدۇق بېشىغا كېلىپ كېتىۋاتقانلارمۇ بارا ـ بارا ئازلاپ ، ئەتراپنى جىمجىتلىق قاپلىدى . ھەبزە تېخىچە كۆرۈنمەيتتى ، ئەكبەر تىت ـ تىت بولۇشقا باشلىدى . ئۇ ، ھەبزىنىڭ بۇگۈنكى جۈرئىتىدىن ، دادىللىقىدىن ھەيران بولغان ئىدى . بۇنداق جۈرئەت ۋە دادىللىق سۆيگۈ دېگىزىدا ئۈزۈۋۈبرىپ ھالىدىن كەتكەن ، لېكىن يىراقتىكى ساھىلغا يېتىۋېلىش ئۈچۈن ، جان ـ جەھلى بىلەن ئېلىشۋاتقان مەجنۇن سۈپەت بىر ئادەمنىڭ جۈرئىتى ۋە دادىللىقى ئىدى .

ئەكبەر تۇرۇپلا قىزنىڭ كەلمەي قېلىشىدىن ئەنسىرەشكە باشلىدى . كىم بىلىدۇ ، ئۇ ، ھېسسىياتى ئۆرلىگەن چاغدا ئۆزىنى باسالماي ۋەدە قىلىپ سېلىپ ، كېيىن ئېسىدىن چىقىرىپ قويىدىمۇ ، تېخى ! ...

ئەكبەر ئىنتىزارلىق ۋە دېلىغۇللۇق ئىچىدە كەچكى شە-پەقنىڭ ئۆزگىرىشىنى تاماشا قىلىشقا باشلىدى ، شەپەق ئاۋۋال ئوچۇق ئالا ـ بۇلماچ بولدى ، ئاندىن سۇس قىزىللىققا ئۆزگە-

رىپ ، يەر - زېمىنغا بەكمۇ جۇلالىق ، پارقىراق شولا چاچتى . بۇ چاغدا ئەكبەر خىيالغا شۇنداق غەرق بولۇپ كەتتىكى ، ھەتتا ئۆزىنى ئۇنتۇدى ، پەقەت بىر كەسلەنچۈك پۇتىنىڭ يېنىدىن سۈركىشىپ ئۆتكەندىلا ، ئەندىكىپ ئورنىدىن قوپتى . ئۇ ، مەھەللە تەرەپكە بويۇنداپ قارىغان ئىدى ، كۆز يېتىم يەردە شەپەق نۇرىغا پۈركىنىپ كېلىۋاتقان بىر ئەۋرىشىم قامەتنى كۆردى ، كۆرۈش بىلەن يۈرىكىدىن زور بىر ھارارەت دولقۇنى قاينىپ چىقىپ ، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى لاۋۇلدىتىۋەتتى !

ھەبزە قۇدۇق يېنىدىكى تۆگە ئۆركىشىدەك دۆگىلۈكنى نىشانلاپ كېلىۋاتاتتى ، ئۇنىڭ قولىدا كوزا ، ئۇچىسىدا قارا رەختتىن تىكىلگەن ئابايە ① بار ئىدى . قىز ئەكبەرگە يېقىنلاپ كېلىپ ، ئارىلىق بىر قەدەم قالغاندا توختىدى . بۇ بىر قەدەم ئارىلىق ئەكبەرگە گويا ئۆتكىلى بولمايدىغان چوڭقۇر بىر ھاڭدەك كۆڭۈلسىز تۇيۇلۇپ كەتتى . ھەر ئىككىسى بۇ ئارىلىقنى بۆسۈپ ئۆتۈشكە جۈرئەت قىلالمايۋاتاتتى . ئۇلارنى يىراق - يېقىندىكى كۆزلەردىن دۆڭنىڭ دالدىسى توسۇپ تۇراتتى .

— ۋەدىگىزدە تۇرۇپ ، خالخال ئېلىپ كەلگەنلىكىڭزگە رەھمەت ، ئەكبەر ئاكا ! — دېدى ھەبزە يۈزىدىكى لىچەكنىمۇ ئاچماي ، لېكىن ئۇنىڭ ئاۋازى ھاياجاندىن تىترەپ چىقىۋاتاتتى .

— رەھمەت دېگۈچىلىكى يوق ، ھەبزە ! سىز قوبۇل قىلسىڭىزلا ، مەن خۇشال ! — دېدى ئەكبەرمۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن خالخالنى ئۇنىڭغا ئۇزىتىپ .

قىز ئەكبەرنىڭ قولىدىن خالخالنى ئالدى ، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە بولغان شۇ دەقىقىدە ئىككىسىنىڭ قوللىرى بىر - بىرىگە تېگىپ ، گويا ئوتلۇق بىر ئېقىم يۈرەكلىرىنى

---

① ئابايە — ئايالىلار كىيىدىغان قارا كىيىم . بۇ خىل كىيىم ئايالىلارنىڭ ھەممە يېرىنى چۈمكەپ تۇرىدۇ .

كۆيدۇرۇپ ئۆتكەندەك بولدى . ھەر ئىككىسى «مۇھەببەت دېگەن شۇمىدۇ؟» دەپ ئويلىدى . ئەگەر مۇھەببەت دېگەن شۇ بولسا ، ھەقىقەتەنمۇ ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا ھېسسىيات ، ھاياتىي كۈچ دېگەنلەر ھېچقاچان بۇگۈنكىدەك كۈچلۈك ۋە چوڭقۇر بولمىغان ئىدى .

مۇھەببەت ! بۇ نېمىدېگەن يېقىملىق ، گۈزەل ، ئالىجاناب سۆز ـ ھە !؟ لېكىن بۇنى ھېچكىم چۈشەنمەيدۇ ، ھېچكىم ئۇنىڭ تېگىگە يەتكەن ئەمەس . شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ، ھەممە ئادەم ھەمىشە ئۇنى تىلغا ئالىدۇ ، شۇ توغرىدا سۆزلىشىدۇ !

شۇ تاپتا ، بالاغەتكە يەتكەن ئىككى يۈرەك ئەنە شۇ مۇھەببەت ئوتىدا كۆيۈۋاتاتتى . يېڭىلا ئويغانغان بۇ تۇنجى مۇھەببەت ھەم شېرىن ، ھەم ئازابلىق ئىدى .

ھەبزە قولىغا ئالغان خالخالنى كۆرۈش ئۈچۈن ، يۈزىدىكى قارا چۈمبەلنى قىيا قايرىدى ، ئەكبەر ئۇنىڭ پورەكلىگەن غۇنچىدەك يۈزىگە ۋە چاقماق كىرپىكلىك كۆزلىرىگە قارىدى ، قىزنىڭ كۆزلىرى ناھايىتى تىنىق ، چىرايلىق ھەم يېقىملىق ئىدى . بۇ كۆزلەردىن ئەكبەر بۇرۇن ھېس قىلمىغان سۆيگۈ ـ ۋاپا ، مېھىر ـ شەپقەت دېگەندەك پاك ھەم لەززەتلىك نەرسىلەرنى كۆرگەندەك بولدى . ئۇنىڭ يىگىتلىك تۇيغۇسى ئويغانغاندىن بېرى ، تۇنجى قېتىم مانا شۇنداق چىرايلىق ، جەلپكار كۆزلەرنى كۆرۈشى ئىدى . شۇڭا ، ھازىر ئەكبەرنىڭ كۆز ئالدىدا ئاجايىپ يېڭى بىر دۇنيا ئېچىلغاندەك ، ئۇ ، بۇ يېڭى دۇنيانىڭ گۈزەللىكىدىن ، راھىتىدىن تۇنجى قېتىم ھۇزۇرلىنىۋاتقاندەك بولدى .

ـــ مەن قۇدۇقتىن سۇ ئېلىپ ، تېزراق كەتمىسەم بولمايدۇ ، ـــ دېدى ھەبزە مېڭىشقا تەمشىلىپ ، ـــ ئىككىمىزنىڭ تۇرغىنىنى بىرەرسى كۆرۈپ قالسا سەت بولىدۇ ! ـــ ھەبزىنىڭ

سۆزلىرى شۇنداق يېقىملىق ، ساددا ۋە خۇددى كۆزلىرىگە ئوخ-شاش ئۇياتچان ئىدى .

لېكىن ، ئەكبەرنىڭ قىزدىن ئايرىلغۇسى يوق ئىدى . ئۇ ، ئالدىغا يېرىم قەدەم چامداپ ، بايىقى بىر قەدەملىك ھاڭنى زور غەيرەت بىلەن قىسقارتتى ۋە خۇددى دىغراپ كەتكەن قوشقاردەك ، ئەسەبىيلىك بىلەن ھەبزىنىڭ قولىغا ئېسىلدى . قىز دەسلەپ چۆچۈپ ، ئەندىكتى ، كېيىن ئەكبەرنىڭ مۇلايىم ، ئىتائەتچان كۆزلىرىگە قاراپ ، بېسىقىغا چۈشتى ، لېكىن قولىنى ئەكبەرنىڭ ئوتتەك قىزىپ كەتكەن ئالىقانلىرى ئارىسىدىن تارتىۋېلىشقا ئۇرۇنۇپ ، نازاكەت بىلەن تولغاندى . ئەمما ئەكبەر ئۇنى قويۇپ بەرمەي ، ئاستا ئۆزىگە تارتىۋىدى ، ھەبزە ئەنسىزلىك بىلەن ئەتراپقا ئەلەڭلەپ قاراپ :

— ياق ... ئەكبەر ئاكا ، ياق ! ئۇنداق قىلساق گۇناھ بولىدۇ ، خەقلەر كۆرۈپ قالسا ، چوڭ بالاغا قالىمىز ... — دېدى پىچىرلىغاندەك زەئىپ ئاۋازدا .

— قايسى خەق ؟ ھېچكىم يوققۇ !؟ — دېدى ئەكبەرمۇ ئەتراپقا سەڭگىپ قاراپ .

— بار! ... — دېدى ھەبزە ۋە كۆزى بىلەن نەندۇ — ئەرشىئەلانى ئىشارە قىلغاندەك بىر خىل ئىتائەتمەنلىك تۈيغۇسى بىلەن قوشۇپ قويدى ، — ئالىلا بار ، ئۇستىمىزدە قاراپ تۇ-رىدۇ ! ...

ئۇلار شۇ تاپتا ، گويا كۈچلۈك ماگنىت مەيدانىغا كىرىپ قالغاندەك بىر - بىرىگە قاتتىق تارتىلىپ ، بېسىلغۇسىز تەشنالىق ئىچىدە تۇرسىمۇ ، لېكىن يەنە قانداقتۇر بىر سىرلىق كۈچنىڭ تەسىرىدىن ئۆزئارا قوشۇلالماي ، ئىككى قۇتۇپلۇق ھالىتىدە تۇراتتى ...

ئەكبەر ھەبزىنىڭ پاك ، سەبىيلىكىدىن سۆيۈندى ، ھايا ۋە

ئېتىقادىغا قايىل بولدى . شۇڭا ئۇ ، قىزنىڭ يېنىك تىترەپ تۇرغان يۇمران قولىنى قويۇپ بېرىۋېتىپ مۇنداق دېدى :

ـــ ھەبزە ، مەيلى ئەرشىئەلادىن ، مەيلى تەھتىسارادىن ۋەھىي كەلسىمۇ ، مەن سىزدىن ئايرىلمايمەن !

ـــ بۇنىڭغا ئاللا گۇۋاھ بولسۇن ! ـــ دېدى ھەبزە ئاستا پىچىرلاپ .

شۇ تاپتا ، ھەبزىنىڭ قولىنى تۇتۇپ ، ئۇنىڭ بىلەن يالغۇز قالغان ئەكبەر پۈتۈن دۇنيانى ئۇنتۇدى . ئۇنىڭ خىيالىدىن سودا ، پۇل ، دادا ، قورقۇش ۋە ھايا دېگەنلەر پۈتۈنلەي غايىب بولغان ئىدى . ئەكبەر شەپەق ئۆچۈپ ، ئاستا ـ ئاستا گۇگۇملىشىۋاتقان مۇشۇ قىسقا دەقىقىلەرنىڭ كۈنلەر بولۇپ سوزۇلۇشىنى ، بىر ـ بىرىگە ئىنتىلىپ تۇرغان ئىككى روھنىڭ مۇشۇ تەرىقىدە مەڭگۈ ئايرىلماس بولۇپ قوشۇلۇپ كېتىشىنى بەكمۇ ، بەكمۇ ئارزۇ قىلاتتى ! ...

لېكىن ، تۇرمۇش شەپقەتسىز ئىدى . ھەبزىنىڭ ئەكبەر بىلەن بۇنىڭدىن ئارتۇق تۇرۇشىغا ئامالى يوق ئىدى . ئۇ ، ھېلىمۇ جۈرئەت قىلدى ، قاراملىق قىلدى . ئەگەر ئاتا ـ ئانا ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ئەكبەردەك بىر يات يىگىت بىلەن يالغۇز تۇرغانلىقىنى بىلىپ قالسا ، ئۇنىڭ پۈت ـ قولىنى چېقىۋېتىشتىن يانمايتتى .

ـــ خوش ، ئەكبەر ئاكا ، مەن ماڭاي ! ـــ دېدى ئۇ ئەكـ بەرنىڭ ئالىقانلىرىدىن قولىنى ئاستا سۇغۇرۇپ ، ـــ كەچ كىرىۋاتىدۇ ، ھايال قالسام بولمايدۇ !

قىز لەرزان تەۋرىنىپ ، قۇدۇق تەرەپكە ماڭدى . ئەكبەر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ :

ـــ يەنە كۆرۈشەلەمدۇق ؟ قاچان ؟ ـــ دەپ سوردى مىسكىن ئاۋازدا .

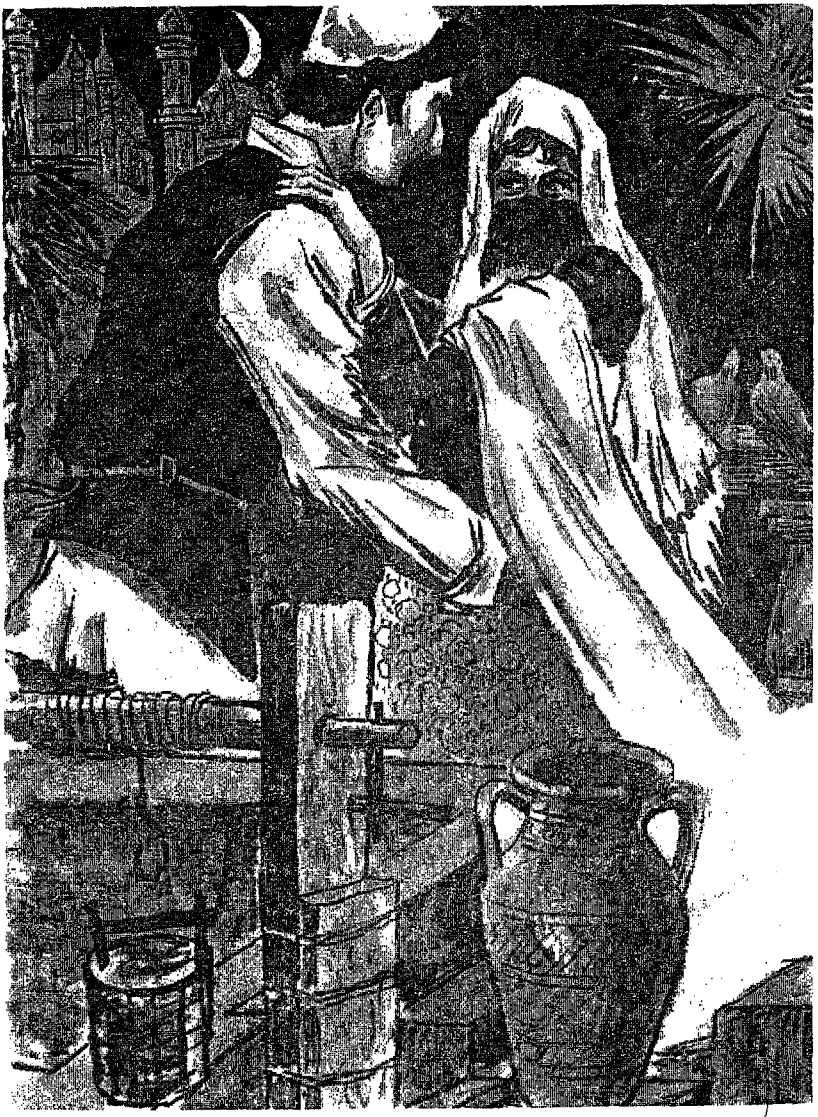

— خۇدا بۇيرۇسا ، يەنە كۆرۈشمىز ! — دېدى قىز ئار-
قىسىغا يېرىم قايرىلىپ ، — مەن ھەر كۈنى مۇشۇ قۇدۇققا سۇغا
چىقىمەن !

ھەبزە كوزىغا سۇ ئالدى ۋە ناھايىتى تېزلا كۆزدىن غايىب
بولدى .

ئەكبەر ئەتىسى يەنە شۇ يەردە ساقلىدى . كۆك تەخەينى
قۇدۇق ئەتراپىدىكى قۇرۇق چۆپلۈككە قويۇۋېتىپ ، ئۆزى دۆگە-
لۈكنىڭ دالدىسىدا ھەبزىنى كۈتۈپ ياتتى .

ھەبزە بۇگۈن تۈنۈگۈندىكىدىن بۇرۇنراق كەلدى ، ئۇلار
يەنە شۇ دۆگلۈكنىڭ دالدىسىدا كۆرۈشتى ، ئىككىسى ئېغىر سۈ-
كۈنات ئىچىدە خېلىغىچە جىم تۇرۇشتى ، ئاردا پەقەت سۆيگۈلا
ئۈنىسىز ئىدا قىلاتتى . بۇگۈن ئۇلارنىڭ ئارىلىقىدىكى ھېلىقى
بوشلۇق يەنە بىر غېرىچ قىسقاردى . ئەمدى ئۇلارنىڭ تىنىقلىرى
ئۆزئارا ئارىلىشىپ ، يۈرەك سوقۇشلىرىمۇ بىر - بىرىگە ئاڭلىنىپ
تۇراتتى .

ئۇلار ئۇچ كۈندىن كېيىن يەنە شۇ يەردە ئۇچراشتى .
بۇگۈن ھەبزە ئۇچىسىغا ھېلىقى زەڭگەر ريدانى يېپىنىپ ، يۈزىگە
لىچەك ئارتىۋالغان ئىدى . ئەكبەرنىڭ خىيال ئېكرانىدا يېشىللىق
ئالىمى بولۇپ ساقلىنىپ قالغان بۇ تونۇش ريدا ھەبزىنى ئەكبەرگە
تېخىمۇ چىرايلىق ، تېخىمۇ يېقىملىق كۆرسىتىۋەتتى . دېمىسىمۇ ،
ئۇ بۇگۈن خۇددى ناله گۈلىدەك رەڭلىنىپ كەتكەن ئىدى . شۇڭا
ئەكبەر ئۆزىنى تۇتالماي ئىختىيارسىز ھالدا ھەبزىنى
قۇچاقلىۋالدى ، ھەبزە قورقىنىدىن ئەتراپىغا ئەلەڭلەپ قاراپ ،
ئۆزىنى قاچۇرۇشقا ئۇرۇندى ، لېكىن ئەكبەر ئۇنى قويۇۋەتمىدى ،
بەلكى ئۇنىڭ لىچىكىنى قايرىپ ، مەڭزىگە ، ئاغزىغا ۋە كۆزىگە
ئارقا - ئارقىدىن سۆيۈپ كەتتى . ھەبزە دەسلەپ ئالاقزادە بولۇپ
تىپىرلىغان بولسىمۇ ، كېيىن ياش يىگىتنىڭ پاك ۋە ئوتلۇق سۆ-

يۇشلىرىدىن بىھوشلىنىپ ، پۇت ـ قولى بوششىپ كەتتى ...

مانا شۇ مىنۇتتىن باشلاپ ، ئەكبەرگە سالما ، كەسلەنچۇكلەر ئۇۋا قىلغان بۇ قاقاس ، ئىسسىق يەر باشقىچە گۇزەل ۋە يېقىملىق تۇيۇلۇپ كەتتى . توۋا ، ئىلگىرى ئۇ ، بۇ يەرلەردىن ئۆتكەندە ، نېمىشقا بۇ گۈزەل مەنزىرىلەر كۆزىگە چېلىقمىغان بولغىيتتى ؟ دۇنيا بۇگۈن مۇشۇ دەقىقىدىن باشلاپ يېڭىچە تۇس ئالدىمۇ ياكى ئەكبەر ئۆزگىرىپ ، ئۇنىڭدا باشقا كۆزلەر پەيدا بولۇپ قالدىمۇ ؟! ...

مانا بۇ مۇھەببەت ئىدى ! ئادەم ئۇنىڭغا مۇپتىلا بولدىمۇ ، بەس ! خۇددى ئۆز ئەركىنى ، ئەقلى ـ ھوشىنى يوقاتقان مەجنۇندەك ، رېئاللىقتىن چىقىپ ، خىيالپەرەسلەرگە ئايلىنىپ كېتىدۇ . ئۇنىڭ نەزىرىدىكى ھايات ، ئۇنىڭ خىيالىدىكى دۇنيا پۈتۈنلەي ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ راھەت ـ پاراغىتىگە تولغان ، ئازابتىن ، ھىجراندىن ، مالامەتتىن خالىي دەرۋىشلەر دۇنياسى بولۇپ قالىدۇ . بۇ دۇنيادا سۆيۈش ، كۆيۈش ، گۈزەللىك ۋە سېغىنىشلا بولىدۇكى ، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ھايات دىشۋارچىلىقى بولمايدۇ ! ...

ئۇلار بۇگۈن شۇ مۇھەببەتنىڭ تەلۋە كۈچى بىلەن سۆيۈشتى ، سۆيۈشكەندىمۇ ، ئۇزاق ۋە تاتلىق سۆيۈشتى . بۇ ، ھەبزىنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ شېرىن ھەم ئەڭ خەتەرلىك مىنۇتلار ئىدى . چۈنكى ئۇ ، مىڭ يىللار مابەينىدە كۈچ كۆرسىتىپ كېلىۋاتقان مۇقەددەس دىنىي ئەخلاققا ۋە تەقۋادار ئائىلىسىنىڭ بۇزۇلماس قائىدە ـ نىزاملىرىغا باتۇرلۇق بىلەن قارشى چىققان ئىدى . بۇ ، خۇددى « يېڭى تۇغۇلغان موزاي يولۋاستىن قورقمايدۇ » دېگەندەك ، قەلبىگە كىر قونمىغان ياش ، جۇشقۇن بىر قىزنىڭ يۈرىكىدىكى ئەركىن مۇھەببەت ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلىشى ئىدى !

ئىنسان روھى ئەزەلدىنلا زىددىيەتلىك تۆرەلگەن . ھەر خىل دىنىي ئەمرىمەرۇپلار كىشىلەرنى پەزىلەتلىك قىلىش ئۈچۈن تۇزۇلگەن بولسىمۇ ، ئەمما ئۇ ، ھەمىشە كىشىلەرنىڭ گۇناھىنى ئاشۇرۇپلا تۇرىدۇ . بۇ ئەمرىمەرۇپلار قاچانكى كىشىلەرنىڭ مەنـ پەئىتىگە ، روھىي دۇنياسىغا تاقاشقان ۋاقىتتا ، كىشىلەر ئۇنىڭغا ئاسىيلىق قىلىدۇ !

ئەكبەرنىڭمۇ ، ھەبزىنىڭمۇ ھازىرقى ئەھۋالى دەل ئاـ شۇنداق ئىدى !

ئۇلار ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇپ ، بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ ، بارلىق كۈچى بىلەن ئۆز مۇھەببىتىنى ، ئەركىنى ۋە كەلگۈسىنى ئىزلەۋاتاتتى . بۇ يولدا دۇچ كەلگەن ھەرقانداق يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا توسالغۇلارنى بۆسۈپ ئۆتۈشكە ھەرقاچان تەييار ئىدى . شۇ تاپتا ، ئۇلارنىڭ يۈرىكىدە خۇددى پارتلاش ئالدىدا تۇرغان ماگما قاتلىمىدەك يوشۇرۇن بىر چۇقان ھۆكۈمران ئىدى !

شۇ كۈنى كېچىچە ئەكبەرنىڭ ئۇيقۇسى كەلمىدى ، باشقا كۈنلەردە ئوقۇسىلا ئۇخلىتىپ قويىدىغان ئايەتلەرمۇ بۇگۈن ئۇنى ھەتتا ئەسىنتەلمىدى . ئەكبەرنىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ كەپە ئالدىدا ساما سالغۇسى ، غەزەل توۋلىغۇسى ، ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ خەندان ئۇرۇپ كۈلگۈسى كېلىۋاتاتتى . ئۇنىڭ كۆيۈۋاتقان مۇھەببەتلىك يۈرىكى زادىلا جىم تۇرالمىدى ! ...

ئەتىسى ، ئەكبەر يەنە تېتىك ، روھلۇق ئورنىدىن تۇردى . ئىبنى ئەساكىر بىلەن بىللە ناشتىلىق يېدى . بۇ كۈنلەردە بوۋاي ئۇنىڭغا ئۆز ئوغلىدىنمۇ چارە ئامراق بولۇپ قالغان ئىدى .

ـــ ئەكبەر ، مەن سەزدىم ، كېچىچە ئۇخلىمىدىڭ ، ـــ دېدى سەگەك بوۋاي ناشتىلىق قىلىۋاتقاندا ، ـــ نېمە بولدى ، بەك خۇشال كۆرۈنىسەنغۇ ؟

ـــ ئۆزۈمچە بوۋا ، ـــ دېدى ئەكبەر ھېچ ئىش بولمىغان

ئادەم قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ ، ـــ سودا ـ تىجارىتىم ياخشى بولۇۋاتىدۇ ، مەن شۇنىڭغا خۇشال !

ئەكىبەر يۈرەك سىرلىرىنى بوۋايغا ئېيتىشتىن ئۆزىنى تارتتى ، كەپە كىچىك بولغىنى بىلەن ، بۇ يەردە بولۇپ تۇرىدىغان گەپ ـ سۆزلەر چوڭ ئىدى . ئۇ ، تېخى ئايىغى چىقمىغان ئىشنىڭ يۇرتقا يېيىلىپ ، بىرەر پالاكەتكە يولۇقۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى . ئەكىبەرنىڭ نەزىرىدە ، مۇھەببەت ئەڭ سىرلىق ، يەككە ـ يېگانە شەخسىي ئىش ئىدى !

بوۋاي ئارتۇقچە گەپ قىلماي مىيقىدا كۈلۈپ قويدى ، لېكىن ئۇنىڭ كۈلكىسىدە ئەكىبەرنىڭ ئۆزىدىن پىنھان تۇتقان يۈرەك سىرىنى بىلىۋالغانلىقى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇراتتى . دېمىسىمۇ ، 70 يىللىق ھاياتىدا تالاي ئىشلارنى كۆرۈپ ، تالاي قىسمەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن ، ھېلىغىچە يىراقتا قالغان بەڭۋاش بالىلىقىنى ، نۇر ۋە ھارارەتكە تولغان يىگىتلىك تاڭلىرىنى سېغىنىپ ئەسلەيدىغان كۆڭلى تازا ، يۈرىكى تۈيغۇن بۇ بوۋاي خېلى كۈنلەردىن بۇيان ئەكىبەرنىڭ تۇرمۇشىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى سەزگەن ۋە ئۇنىڭ « ئىشق » دەپ ئاتىلىدىغان بۇ دەردۇبالا كوچىسىغا قەدەم باسقانلىقىنى بىلىپ ، كۆڭلى ھەم سۆيۈنگەن ، ھەم ئەنسىرەش ئىچىدە قالغان ئىدى !

ـــ ئوغلۇم ، ئاغزىڭ سىرىڭنى يوشۇرغان بىلەن ، كۆزلىرىڭ ئاللىقاچان ئېيتىپ بەردى ! ـــ دېدى بوۋاي ئەكىبەرگە ئاتىلارچە مېھرىبانلىق بىلەن ، ـــ دېسەم ـ دېمىسەم ، سەن ئىشق كوچىسىغا كىرىپسەن ، ئاخشام بىر قىزنىڭ ئىسمىنى توۋلاپ جۆيلۈدۈڭ ، مەن بۇ قىزنى تونۇيمەن ، پەخەس بول ، ئوغلۇم . بۇ كوچا بەك خەتەرلىك ! ...

بوۋاي ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ، قولىدىكى ھېجىر تاۋاقنى داستىخانغا قويۇپ ، يەنە ئۇھسىندى . ئۇ ، مۇشۇ قىسقىلا گەپ بـ

لەن ئۆزىنىڭ يۇرىكىدىكى كونا بىر يارىنى قاتتىق تىرنىۋالغان ئىدى . ئەكبەرنىڭ تەقدىرىنى ئويلاپ كۆزلىرى مۇڭلانغان ، ئەمما قەلبى ھېسداشلىققا تولغان شۇ دەقىقىدە ، بوۋاينىڭ كۆز ئالدىدىن ئاشۇ كونا ئىشلار قايتا ئۆتكەندەك بولدى ...

بۇنىڭدىن يېرىم ئەسىر بۇرۇن ، ئەساكىر بوۋاينىڭ ئۆزىدىن بىر يېرىم ياش كىچىك بىر ئىنىسى ئىشق يولىدا كۆتۈلمىگەن پاجىئەگە يولۇققان ئىدى . ئۇ ، چىن كۆڭلىدىن ياخشى كۆرگەن قىزى بىلەن ئوچۇق ـ ئاشكارا مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يېتەلمەي ، ئاخىر يۇرتىنى تاشلاپ قاچاندا ، يولدا تۇتۇلۇپ قېلىپ ، ھەر ئىككىسى « زىناخور » دېگەن بەتنام بىلەن چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈلگەن ئىدى . بۇ چاغدا ئەساكىر مەككىدە ھاماللىق قىلاتتى ، بۇ مۇدھىش خەۋەرنى ئاڭلاپ يۇرتقا كەلگەندە ، بىچارە ئىنىسىنىڭ قانتالاش بولغان تېنى ئاللىقاچان يەرلىكىگە قويۇلغان ئىدى . يىراقتا يۈرۈپ ، بىر تۇغقان قېرىندىشىنىڭ جېنىغا ئارا بولالمىغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇنىڭ يۈرىكىگە چوڭقۇر بىر ھەسرەت ـ نادامەت ئورناپ كەتكەن ئىدى ! ...

بۇ ئۇنتۇلغۇسىز پاجىئەنىڭ ئەمدى كېلىپ ، ئۆز ئوغلىدەك ياخشى كۆرۈپ قالغان ئاق كۆڭۈل ، ئوقۇمۇشلۇق ، مۇساپىر بىر يىگىتنىڭ تۇرمۇشىدا قايتا يۈز بېرىشىنى ئۇ زادىلا كۆڭلىگە سىغدۇرالمايتتى ! شۇڭا ، ئەكبەرگە ئاشۇنداق تارىخىي پاجىئەلەر ۋە بۇ يەرنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرى توغرىسىدا ئاز ـ تولا سۆزلەپ ، ئۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويماقچى بولدىيۇ ، يەنە تۇرۇپلا بۇ پىكرىدىن يالتايدى . چۈنكى ، تۇرمۇشقا ئەمدىلا قەدەم قويغان ، قەلبىگە تېخى كىر قونمىغان ، ساددا بىر يىگىتنىڭ سەبىي يۈرىكىنى ئۇنداق مۇدھىش گەپلەر بىلەن مۇجۇپ ، ۋەھىمىگە سېلىپ قويۇشنى خالىمىدى . شۇڭا ئۇ ، ئەكبەرنىڭ مەيۇسلىنىپ ، جىمجىت ئولتۇرغان تۇرقىغا قاراپ :

ـــ سەن ئەقـلـلـىـق بـالا ، قـانـداق قـىـلـىـشنى ئوبدان بـىـلـىسەن ؟ ـــ دېدى ئۇنىڭ روهىنى كۆتۈرۈشكە تىرىشىپ ، ـــ ئىـشـقـىـلـىـپ ، ئىهتىيات قىل ، ئوغلۇم ! يولۇڭدا يىلان - چايانلار كۆپ ، يوشۇرۇن نەشتەر ئۇرۇپ قويمىسۇن !

ئەكـبەر بوۋاينىڭ ئىچ كۆيەرلىك بىلەن ئېيتقان سەمىمىي نەسىهىتىگە رەهمەت ئېيتتى ۋە ناشتىدىن كېيىن يول تەييارلىقىغا چۈشتى . بۇ قېتىم ئۇ ، مەككە بىلەن جىددەگە بېرىپ ، بىرنەچچە كۈن ئىچىدە يېڭى ماللارنى ئېلىپ كەلمەكچى بولدى .

ئەكـبـەر بـوۋاي بـىـلـەن خوشلىشىپ ، كەپىدىن چىققاندا ، شەرق ئاچ قىزىل رەڭ بىلەن بويالغان ئىدى .

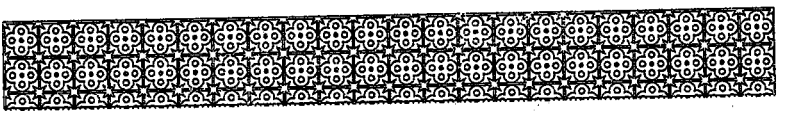

يەتتىنچى باب

غايىب بولغان مەشۇق

1

گۈزەللىكنىڭ قۇدرىتى دۇنياىنىڭ ھەممە يېرىدە ئوخشاش. ئاياللار ئۆزىدىكى مانا شۇ گۈزەللىك بىلەن ھەممە يەردە قۇدرەتلىك بولۇشقا تېگىشلىك!

لېكىن، تەگداشسىز قۇدرەتكە ئىگە بۇ گۈزەللىك بەزىدە ئادەمگە بەختتىن كۆرە بەختسىزلىكنى راھەتتىن كۆرە ئازابنى، يورۇقلۇقتىن كۆرە زۇلمەتنى ئاتا قىلىدۇ!

ھەبزە ھەقىقەتەن چىرايلىق، لەۋەن قىز ئىدى. ئۇنىڭ مەستانە قاراشلىرىدىن، تاتلىق قىلىقلىرىدىن ئەكبەرنى چىن يۇرىكىدىن ياقتۇرۇپ قالغانلىقى چىقىپ تۇراتتى. لېكىن، ھەبزە ئۆزىنىمۇ، ئەكبەرنىمۇ بەختلىك قىلالمايدىغانلىقىنى زادىلا خىيالىغا كەلتۈرمەيتتى. چۈنكى ئۇ، ئۆز تەقدىرىنىڭ خوجىسى ئەمەس ئىدى. بەلكى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ قولىدىكى چىرايلىق بۇيۇم، ئەتىۋارلىق مال ئىدى. ھەبزە كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بىردەملىك يەڭ سودىسى بىلەن كىملەرگىدۇر سېتىلىپ، ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغان بىرسىنىڭ خوتۇنى ياكى توقالى بولۇپ كېتىشنى خىيالىغا كەلتۈرمەيتتى. ھازىر ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ھېس

سـيـات ئەقىل ـ ئىدراكتىن غالىب ئىدى ، شۇڭا باشقا ئىشلارنى ئويلىمايتتى ، ئويلاشنىمۇ خالىمايتتى . ئۇنىڭ خىيالىچە، مۇھەبـ بەت شارابىدىن مەستخۇش بولغان بۇنداق كۈنلەردە ، ھەبزىدەك نازاكەتلىك ، ساھىبجامال قىزنىڭ بەختىگە قارا سانىغان ھەر- قانداق ئادەم باغرى تاش ، قوپال ، دېۋەڭ مەخلۇققا ئايلىنىپ كېتەتتى !

ئەكبەر بۇ قېتىم كەلگەندە ، قىزغا بىر تىزىق مەرۋايىت مەزەڭگە سوۋغا قىلدى . ھەبزە ئۇنى خۇشاللىق ۋە خىجىللىق ئىچىدە قولىغا ئېلىپ ، ھېرىسمەنلىككە تولغان كۆزلىرى بىلەن رەھمەت ئېيتتى .

ئۇلار كۈندە دېگۈدەك يەنە شۇ قۇدۇق بېشىدا ـــ دۆڭلۈكنىڭ دالدىسىدا ئۇچرىشىپ تۇردى ، گەرچە ۋاقىت قىسقا بولسىمۇ ، لېكىن بەك شېرىن ھەم مەنىلىك ئىدى . ئەكبەر ئۇنى بىر كۈن كۆرمىسە ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشقاندەك ، زۇلمەت ئىـ چىدە قالغاندەك ھېس قىلاتتى . سۆيگۈگە ، مېھىر ـ مۇھەببەتكە تولغان كۈنلەر ئۇزارغانسېرى قىزنىڭ روھى ۋە جىسمى گويا ئىخلاسمەن كىشىلەرنىڭ سەجدىگاھىدەك ، ئەكبەرنىڭ ھەمىشە تاۋاپ قىلىشنى ئىستەيدىغان تاۋاپگاھقا ئايلانغان ئىدى !

ئەكبەر بۇگۈن چۈشتىن كېيىنلا ، كۆڭ تەخەينى ئوتقا قويۇۋېتىپ دۆڭلۈكتە ھەبزىنىڭ يولىغا قاراپ ياتتى . چۈنكى ، ئۇچ كۈندىن بېرى ئۇنى ئۇچرىتالماي ، قاتتىق بىتاقەت بولغان ئىدى .

ھاۋا ئىسسىق ئىدى ، پۈتۈن يەر قۇياش تەپتىدە ھۆپۈلدەپ قىزىپ كەتكەن ئىدى . يۇرتنى ئوراپ تۇرغان قاقاس چۆللۈكتىن كۆتۈرۈلگەن سەراپ يىراقتىن قارىغان كىشىگە خۇددى بىپايان دالىدا كۈۋەجەپ ، دولقۇنلاپ ئېقىۋاتقان ئوت دەريا سىدەك كۆرۈنەتتى .

ئەكىبەرنى يۇرىكىدە كۆيۈۋاتقان ئىشق ئوتى بىلەن بېشى ئۇستىدە يېلىنجاپ تۇرغان قۇياش تەپتى بىرلىشىپ ، كاۋاپتەك قىزىتىۋەتكەن ئىدى . لېكىن ئۇ ، بۇنىڭغا پەرۋا قىلمايتتى ، گويا ۋۇجۇدى چەكسىز كۆچ - قۇۋۋەتكە تولغاندەك ، روھى يۈكسەكلىككە ئىنتىلىپ ئۇرغۇپ تۇرغاندەك ، شۇنداق جۇشقۇن ھەم تېتىك ئىدى . سۆيگۈ تولغان قەلبىدىن ئاجايىپ يالقۇنلۇق بىر نىدا كۆتۈرۈلۈپ ، بۇ گۈزەل ، خىلۋەت ۋادىنىڭ ھەممە بۇ-لۇڭ - پۇچقاقلىرىغىچە تارايتتى :

بۇ يەر ئىنسانلارنىڭ تۇنجى مۇھەببىتى باشلانغان مۇقەددەس زېمىن ئەمەسمۇ ؟! ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا مۇشۇ زېمىن ، مۇشۇ تۇپراقتا جۈپلەشتى① ، ئۇلارنىڭ پاك ۋە ئوتلۇق مۇھەببىتىدىن ئادەمزات پەيدا بولدى ، ئۇلار دۇنياغا گۈزەللىك ، ئاۋاتلىق ، مېھىر - مۇھەببەت ئېلىپ كەلدى ! ... مېنىڭمۇ تۇنجى مۇھەببىتىم مانا شۇ مۇقەددەس زېمىندا باشلاندى ! شۇڭا ئۇ ، ئانا سۈتىدەك پاك ، مۇشۇ تۇپراقتەك ئىسسىق ! ... مەنمۇ مۇشۇ مۇبارەك زېمىندا ھەبزە بىلەن جۈپلىشىپ ، گۈزەل كېلەچەك يارىتىمەن ! ...

مانا شۇنداق كۆچ ۋە ئەقىدە بىلەن روھلانغان ئەكىبەر ئىسسىققا ، ئۇسسۇزلۇققا ۋە يامان كۆزلەرنىڭ زەھەرخەندە نىگاھ-لىرىغا پەرۋا قىلماي ، كۆزىنى ئەتىگەندىن بېرى يولدىن ئۈزمەيتتى ، نەزىرىنى ھەبزە كېلىدىغان يولغا تىكىپ ، مەجـ-نۇنلارچە كۈتۈۋاتاتتى . ئىككى تال ياغاچ بىلەن سايىۋەن قىلىۋالغان كۆڭلىكى ئۈنىڭ بېشىنى كۈننىڭ قىزىق تەپتىدىن توسۇپ تۇراتتى ، ئەكىبەر پات - پات يېنىدىكى سۇداندىن

① رىۋايەت قىلىنىشىچە ، ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھاۋا ئانا جەننەتتىن قوغلاپ چىقىرىلغاندىن كېيىن ، ئادەم ئەلەيھىسسالام ھىندىستانغا ، ھاۋا ئانا ئەرەبىستانغا چۈشكەن . ئارىدىن 300 يىل ئۆتكەندىن كېيىن ، ئۇلار ئەرەبىستانىنىڭ مۇزدەلىفە دېگەن يېرىدە تېپىشقان ۋە جۈپلىشىپ ئادەمزاتنى ئاپىرىدە قىلغان .

ئىسسىپ قالغان ئىلمان سۈنى ئوتلاپ ، تەشنالىقىنى بېسىپ تۇراتتى . ئەكبەر كۆز ئالدىدا دالىيىپ ياتقان تۈپتۈز چۆل دالىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا خۇددى بىر سېھرىي كۈچ بىلەن پەيدا بولۇپ قالغاندەك كۆرۈندىغان يۇرت ـ مەھەللىلەرگە قاراپ ، ئۆزىنىڭ ئىككى ئايدىن بېرى يېپىسز باغلىنىپ ، بۇ ئاۋات يۇرتنىڭ پەخرىي پۇقراسى بولۇپ قالغانلىقىنى ئەسلىدى . يۇرت خەلقى ئۇنى ھەقـ قەتەنمۇ ياخشى كۆرۈپ قالغان ئىدى ، نەگە بارمىسۇن ، ساددا ، ئاق كۆڭۈل دېھقانلار ئۇنى ھۆرمەتلەيتتى ، تاپقىنىنى بىللە يەيتـ تى ، ئۇمۇ ئۇلاردىن ھېچ نەرسىسىنى ئايىمىدى ، ماللىرىنى باھا تالاشماي ساتتى ، پۇلى يوقلارغا نېسى بەردى ، ئۇلار نېمىنى تەـ لەپ قىلسا ، شۇنى مەككە ، جىددەلەردىن ئېرىنمەي ئەكېلىپ بەردى . ئەكبەرنىڭ بۇ يۇرتتا كىرمىگەن ئۆيى ، ئارىلىمىغان مەـ ھەللىسى قالمىدى . ئۇ ، بۇ يەردە باغجانلاپ ئۆسۈپ كەتكەن خورما بوىجالىقلىرىنى كۆرۈپ ، يۇرتىدىكى سالقىن ھاۋالىق دەـ رەخزارلىقلارنى ئەسلەپ كەتتى . نەچچە يېرىگە سوقما قويۇلغان يەتتە ـ سەككىز پەخىشلىق ئەنجان تاملىق قورۇقلارنى كۆرۈپ ، يۇرتىدىكى شېرىن ـ شېكەر مېۋىلىك باغۋارانلارنى ئويلاپ كەتتى . گەرچە بۇ يەردىكى دېھقانلارنىڭ تىلى ، رەڭگىروھى ئوخشاشمىسىمۇ ، لېكىن ئۇلارمۇ يۇرتىنىكى دېھقانلارغا ئوخشاشلا ، ساددا ، ياۋاش ، كاج تەلەي ئىدى . ئەگەر ھەبزە تەلەپ قىلسا ، ئۇ مۇشۇ يۇرتتا ، مۇشۇ دېھقانلار بىلەن بىر ئۆمۈر ياشاپ قېلىشقا رازى ئىدى . چۈنكى ، ھەبزە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن بۇ يۇرت ئۇنىڭغا ئانا يۇرتىدەك سۆيۈملۈك ۋە يېقىملىق تۇيۇلاتتى ! ...

قۇياش غەربكە قايرىلغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇنىڭ تەپتى يانمىغان ئىدى . ئەكبەرنىڭ بەدىنى كۆيۈپ چىملداشقا باشلـ دى ، سۇدانىدىكى سۇمۇ بارغانسېرى ئىسسىپ ، تەشنالىقىنى باسالمايدىغان بولۇپ قالغان ئىدى .

ئىسسىقتىن ، ئۇسسۇزلۇقتىن بىئارام بولغان ئەكبەرنىڭ كۆز ئالدىغا ئىختىيارسىز يېزىدا ئويناپ ئۆتكەن كۈنلىرى كەلدى . مانا ، ئىككى تەرىپى جىگدە ۋە زىرىق چاتقاللىرى بىلەن قاپلانغان سالقىن يېزا يولى . جىگدە شاخلىرى ئارىسىدىن بوز تورغاي ، تۇمۇچۇق ، ۋىنجىلىغان قارا قۇشقاچلارنىڭ يېقىملىق سايراشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ . ئوڭ تەرەپتىكى كىچىك ئۆستەڭنىڭ گۈلدۈرمىسىدىن قىزغۇچ لايقا سۈنىڭ بۇژغۇن چاچرىتىپ شارقىرىغان ئاۋازى كېلىدۇ . ئۇ يەردە قىپىيالىڭاچ يېزا بالىلىرىنىڭ بەزىسى چۆمۈلۈپ ، سەكرىشىپ ئوينىماقتا ، بەزىسى يول بويىدىكى ئەشمە قۇم ئۈستىدە ئۆزىنى ئاپتاپقا قاقلاپ ياتماقتا . بۇلارنى كۆرۈپ ، ئەكبەرنىڭمۇ سۇغا چۆمۈلگۈسى كەلدى ، ئۇ ، ئۆستەڭ بويىغا كېلىپ ، كىيىملىرىنى يېرىم ـ يارتا سېلىپلا گۈلدۈرمىگە سەكرىدى . ۋاھ ! ... نېمىدېگەن راھەت ، نېمىدېگەن ھۇزۇر ! ...

ئەكبەر كۆزلىرىنى يۇمۇپ ، ئاشۇ غايىبانە ھۇزۇر ـ ھالاۋەتنىڭ ئۈزاقراق داۋام قىلىشىنى ئويلاپ ، بىر پەس جىممىدە تۇرۇۋالدى .

شۇ چاغدا ، كۈتۈلمىگەن بىر ۋەھىمە ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپ قالغان ئىدى . ئۇچ يىگىت ئارقا ـ ئارقىدىن يوپۇرۇلۇپ كېلىپ ، خۇددى تاپقا ئېتىلغان قۇزغۇندەك ، ئەكبەرنى چىڭ باسمادىۋالدى .

ـــ كىمنى ساقلاپ يېتىۋاتىسەن ، ماكانسىز كەلگىندى ! ـــ دېدى يىگىتلەرنىڭ بىرسى مەسخىرە ئارىلاش زەردە بىلەن .

يەنە بىرسى دەرھال ئۇنىڭغا لوقما سالدى :

ـــ ھەبزىنىڭ ئاشىقىمىش ، تېخى ! ھۇ ئۆلۈمتۇك ! قىزلارنى ئازدۇرۇپ ، ناشايان ئىشلارنى قىلىش ـــ شەرىئەتتە گۇناھى كەبىر بولىدىغانلىقىنى بىلمەمسەن !؟

— بۇ زىناخورنى ئېلىپ مېڭىڭلار ! — دېدى ئۇچىنچى يىگىت جىددىي تەلەپپۇز بىلەن ، — زىناخورلۇقنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلىپ قالسۇن !

ئىككى يىگىت ئەكبەرنى سۆرەپ ، قۇدۇق بېشىغا ئېلىپ كەلدى . ئۇ يەردە بىر تۈپ ئەراك دەرىخى① بار ئىدى . ئۇلار ئۇنىڭ دۈمبىسىنى دەرەخكە چاپلاپ ئۆرە تۇرغۇزدى ۋە چىگە ئارغامچا بىلەن ئايلاندۇرۇپ دەرەخكە باغلىدى .

— سەن گۇناھىڭنى بىلەمسەن ؟! — دېدى يىگىتلەرنىڭ ئارىسىدىكى بەستلىك ، گىجىك چاچلىق بىرسى ئەكبەرنىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ كېلىپ ، — سەن چىرايلىقچە سودا ـ سېتىقنى قىلماي ، نېمە ئۈچۈن بۇ پاك تۈپراقنا شەرىئەتكە قارشى ناشايان ئىشلارنى قىلىسەن ؟!

— مەن ھېچقانداق ناشايان ئىشلارنى قىلغىنىم يوق ! — دېدى ئەكبەر قەتئىيلىك بىلەن ، — ئاللاھ گۇۋاھ ، مەن پاك !

— رەسىدە بولغان قىز بىلەن كۆرۈشۈش نامەھرەملىك ئەمەسمۇ ؟! — دېدى ھېلىقى گىجىك چاچ يىگىت ، — سەن ھەبزىنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپ ، مۇشۇ قۇدۇق بېشىدا خۇپىيانە كۆرۈشتۈڭ ، بۇگۈنمۇ شۇنى ساقلاپ ياتتىڭ ! بۇ چوڭ گۇناھ بولماي نېمە ؟!

ئەكبەر باغلاقتىن بوشانماقچى بولغاندەك يۇلقۇنۇپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى :

— ياق ، ياق ! بۇنىڭ نېمىسى گۇناھ ؟! مەن ھەبزىنى ئۆز سىڭلىمدەك ياخشى كۆرىمەن ! بىز ئادەتتىكىچىلا كۆرۈشتۇق ...

— سەن ئۆلۈمگە لايىق ! — دەپ ۋارقىرىدى يەنە بىر يىگىت قولىدىكى يوغان چالمىنى ئەكبەرگە غەزەپ بىلەن

---

① ئەراك دەرىخى — ئەرەبىلەر بۇ دەرەخنىڭ شاخلىرىنى كېسىپ ، مىسۋاك ياسايدۇ .

ئېتىپ ، ـــ شەرىئەتنىڭ ھۆكمى شۇ ! ساڭا ئوخشاش پاسىق زىـ
ناخورلار چالما ـ كېسەك قىلىنىشى كېرەك ! ئېتىڭلار ، ئۇنى
چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرەيلى ! ...

شۇ گەپ بىلەن تەڭ ، ئۇلار ئون نەچچە قەدەم ئارقىغا
چېكىنىپ ، ئەتراپتا چېچىلىپ ياتقان تاش ـ چالمىلارنى يىغىپ ،
بەس ـ بەس بىلەن ئەكبەرگە ئېتىشقا باشلىدى . كۆچلۈك ، بېـ
جىرىم يىگىتلەرنىڭ ئاتقان تاش ـ كېسەكلىرى خۇددى ئوقيادەك
ۋىژىلداپ كېلىپ ، ئەكبەرنىڭ باش ـ كۆزلىرىگە تېگىشكە باشـ
لىدى . بىردەمدىلا ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزلىرى يارىلىنىپ ، ئىششىپ ،
بەدەنلىرى كۆكىرىپ كەتتى . ئەكبەر جان ئاچچىقىدا خۇداغا ناله
قىلغاندەك ۋارقىراشقا باشلىدى :

ـــ مېنى قۇتۇلدۇرۇڭلار ! ... ماڭا ئۇۋال بولدى ! ... مەن
زىناخور ئەمەس ! ... مەن گۇناھ قىلمىدىم ! ...

ئەكبەرنىڭ ناله ـ پەريادىغا ھېچكىم قۇلاق سالمىدى ، ئۇـ
نىڭ مىسكىن ئاۋازى ئىسسىقتىن ھۆپۈللەپ تۇرغان پىنھان چۆل
قوينىغا سىڭىپ كەتتى ...

بۇنداق مۇدھىش ئىشلارنى ئويۇن قاتارىدا كۆرۈپ ئادەتـ
لىنىپ كەتكەن نادان ، تەلۋە يىگىتلەر خۇددى « مۇشۇككە
ئويۇن ، چاشقانغا قىيىن » دېگەندەك ، ئەكبەرنىڭ ئازاب ئىچىدە
تولغىنىۋاتقانلىقىدىن راھەتلىنىپ كۈلۈپ ، تاش ـ چالمىلارنى
تېخىمۇ شىددەت بىلەن ئېتىشقا باشلىدى ...

ئەكبەرنىڭ كۆزىگە قاراڭغۇچىلىق تىقىلدى ، شۇ قاراڭـ
غۇچىلىق ئىچىدە ئۇ ئۆزىنى گويا تۇۋۇى يوق ھاڭغا موللاقلاپ
چۈشۈپ كېتىۋاتقاندەك ، تۇرۇپلا بېشى قاتتىق بىرنەرسىگە تېـ
گىپ ، سىرقىراپ ئاغرىغاندەك ، چۈشۈپ كېتىۋاتقان قاراڭغۇ
بوشلۇق بارغانسېرى تارلىشىپ ، ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنىنى زۇلمەتـ
لىك بىر نەرسە قاتتىق سىقىپ قىيناۋاتقاندەك يېقىمسىز ،

قورقۇنچلۇق بىر تۈيغۇ ئىچىدە سەزدى . بۇ تۈيغۇ ئەكبەرنىڭ كاردىن چىقىشقا باشلىغان نېرىپلىرىغا ناھايىتى ئاجىز سىگناللارنى يەتكۈزۈپ ، ئەكبەرنى ئۆلۈم ۋەھىمىسىگە سېلىپ قويدى . ئۆلۈم دېگەن شۇمىدۇ ؟! ئۇ ، مۇللاقلاپ چۈشۈپ كېتىۋاتقان تۇۋۇسىز قاراڭغۇ بوشلۇق گۆر ـــ لەھەت ئوخشىمامدۇ ؟! ئەكبەرنىڭ بەدەنلىرىنى ئاغرىتىپ ، جېنىنى قاقشىتىۋاتقىنى ئەزرائىلنىڭ قولى ئىكەنده !؟ ... ۋاي خۇدايىمەي ، ئۇ مۇشۇنداق نام ـ نىشانسىزلا ئۆلۈپ كېتەمدۇ ؟! ئەكبەرنىڭ قەلبىدىكى پاك ، يالقۇنلۇق مۇھەببەتچۇ ؟! بۇ مۇھەببەتنىڭ كۈچى ئۇنى بىر ئەمەس ، بىرنەچچە ئۆلۈمدىنمۇ ساقلاشقا يېتەتتىغۇ !؟ ... ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا قېنى ؟ ئۇلار بۇ دۇنياغا سۆيگۈ ـ مۇھەببەتنىڭ ئۇرۇقىنى چېچىپ قويۇپ ، ئۆزلىرى نەگە كەتتى !؟ ئەكبەر بىلەن ھەبزە ئاشۇ سۆيگۈ ـ مۇھەببەتتىن تۇرەلگەن يېڭى ئەۋلادلار ئەمەسمۇ ؟! ئۇلار نېمە ئۈچۈن ئۆز ئەۋلادلىرىنى بۇنداق جاھالەتتىن ، بۇنداق شەپقەتسىز ئازابتىن قوغداپ قالمايدۇ ؟! ...

« ياق ـ ياق ! مەن ئۆلمەيمەن ، مەن ياشايمەن ! ... ـــ ئەكبەر گويا ھېلىقى تۇۋۇسىز قاراڭغۇ زۇلمەت ئىچىدە چاقناپ تۇرغان كىچىككىنە بىر نۇر ـــ يورۇقلۇقنى كۆرگەندەك روھلىنىپ ، ئازاب ئىچىدە ئىڭراشقا باشلىدى ، ـــ مېنى تارتىپ ئېلىڭلار ! ... مەن بۇ يەردە تۇرمايمەن ! ... دادا ... ھەبزە ! ... »

شۇ چاغدا ، ئەكبەرگە تېگىۋاتقان تاش ـ كېسەكلەر تۈيۈقسىز توختاپ قالدى . ئەكبەر ئېغىرلاشقان بېشىنى سەل كۆتۈردى ، يېرىلىپ ئىششىپ ، قان ئۈيۈتمىلىرى قېتىپ قالغان قاپىقىنى تەستە مىدىرلىتىپ ، كۆزىنى يېرىم ـ يارتا ئېچىپ قاردى ، پۈتۈن بەدىنى بىلەن ئۆزىنى توسۇپ ، قالقان بولۇپ تۇرغان مەردانە بىر گەۋدىنى كۆردى . بۇ ئىبنى ئەساكىر ئىدى . بۇۋاي ئۆزىگە تېگىۋاتقان چالما ـ كېسەكلەرنى قوللىرى بىلەن

ئارۋاڭ ـ سارۋاڭ توسۇپ ۋارقىراۋاتاتتى :

ـــ توختاڭلار ، بالىلىرىم ، بىگۇناھ ئادەمگە زۇلۇم قىلماڭلار ! ... ئۆزۈڭلارغا ھاي بېرىڭلار ! ...

ـــ كىم ئۇنى بىگۇناھ دەيدۇ ؟! ـــ دېدى ھېلىقى گىجىك چاچ يىگىت قولىدىكى سىڭا مۇشتەك چالمىنى ئېتىشقا تەمشىلىپ ، ـــ ئۇ ، زىناخورلۇق قىلىپ ، يۇرتىمىزنى بۇلغىدى ، ئۇ ئۆلۈمگە لايىق ، سىز نېرى تۇرۇڭ بوۋا !

بۇ ئارىلىقتا ، قۇدۇق بېشىغا يىراق ـ يېقىندىن ئادەملەر يىغىلىشقا باشلىغان ئىدى . ئەساكىر بوۋاي ئورۇق ، ئەمما مېھرىبان گەۋدىسى بىلەن ئەكبەرگە ئېتىلىۋاتقان تاش ـ چالىملارنى توسقان ھالدا ، كىشىلەرگە قاراپ سۆزلىمەكتە ئىدى :

ـــ جامائەت ، بۇ بالا بىزنىڭ دىنىي قېرىندىشىمىز ، خارجى بولغاچقا ، بىزنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىمىزدىن خەۋىرى يوق . شۇڭا ، بۇنداق چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرسەك ئۇۋال بولىدۇ ! ...

ھېلىقى ئۇچ يىگىت ئۆزلىرىنىڭ ئىشىنى راست قىلىش ئۈچۈن ، تۇشمۇتۇشتىن ۋارقىراشقا باشلىدى :

ـــ نېمىشقا ئۇۋال بولىدۇ ، ئۇ دېگەن زىناخور !

ـــ خارجى بولسا نېمە بوپتۇ ، شەرىئەت قانۇنى ھەممىگە ئوخشاش !

ـــ زىناخورنى چالما ـ كېسەك قىلىش ھەق ! ...

ئۇلارنىڭ ئالىتاغىل ۋارقىراشلىرى بېسىقىش بىلەن ئەكىبەرنىڭ زەئىپ ، ئەمما ئىشەنچىكە ، سەممىيەتكە تولغان ئاۋازى ئاستا كۆتۈرۈلدى :

ـــ مەن زىناخور ئەمەس ... قېرىنداشلار ! ... ئۇلۇغ قۇرئان كەرىمنىڭ نامى بىلەن قەسەم ئىچىمەنكى ... مەن زادىلا زىناخورلۇق قىلمىدىم ! ... ئۇستىمىزدە ئاللا گۇۋاھ!...ماڭاۋىشىنىڭلار!...

ـــ مەن ئىشىنىمەن ! مەن ئۇنىڭ زىنا قىلمىغانلىقىغا قادىر ئاللا ئالدىدا كېپىل بولىمەن ! ـــ دېدى ئەساكىر بوۋاي ئىككى قولىنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ تۇرۇپ .

جامائەت ئارىسىدا غۇلغۇلا پەيدا بولدى . بۇ يەرگە توپلانغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئەساكىر بوۋاينى ھۆرمەت قىلاتتى ، ئەكبەرنى بولسا ياخشى كۆرەتتى . ئۇلار بىرنەچچە ئايلىق ئېلىم ـ بېرىم جەريانىدا ، ئەكبەرنىڭ لەۋزى ھالال ، كۆڭلى ئاق ، تىلى دۇرۇس يىگىت ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ يەتكەن ئىدى . ھازىر ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مانا شۇ روھىي يېقىنلىق بىلەن بىر ـ بىرىگە باغلانغان نازۇك دىل رىشتىسى ئۆز كۈچىنى كۆرسەتتى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىبنى ئەساكىردەك ئۆمرىدە نۇرغۇن خالىس ۋە خاسىيەتلىك ئىشلارنى كۆپ قىلىپ ، يۇرتتا ياخشى نامى چىققان مۆتىۋەر ئادەمنىڭ ئاللا نامى بىلەن ئۇنىڭغا كېپىل بولۇشى جامائەتنىڭ ئەكبەرگە نىسبەتەن تېخىمۇ چوڭقۇر ھېسداشلىقىنى قوزغىدى . ئۇيەر ـ بۇيەردىن ھەققانىي سادالار كۆتۈرۈلدى :

ـــ زىناخورلۇقنىڭ دەلىلى قېنى ؟!

ـــ ئۇنى ناھەق جازالىمايلى !

ـــ قىساس قايتىدۇ !

...

جامائەتنىڭ كەيپىياتىدىكى بۇ جىددىي ئۆزگىرىش ئەكبەرنى تاش بوران قىلىپ ئۇجۇقتۇرۇۋەتمەكچى بولغان ھېلىقى ئۇچ يىگىتنىڭ بىردىنلا ھەيۋىسىنى سۇندۇرۇپ قويدى . ئۇلار ئامالسىز قوللىرىدىكى تاش ـ چالمىلارنى نېرى تاشلاپ بىر چەتكە چىقتى ...

بۇ ئۇچ يىگىت مۇشۇ يۇرتتىكى نوچى ، بەگۋاشلار ئىدى .

« تامىنىڭمۇ قۇلىقى بار» دېگەندەك ، ئەكبەر بىلەن ھەبزىـ

نىڭ ئۇچرىشىشى ھەرقانچە مەخپىي بولسىمۇ ، ۋاقىت ئۇزارغانسېرى كىشىلەرنىڭ كۆزىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى . ئۇلارنىڭ پاك سۆيگۈگە تولغان سەممىي ، دۇرۇس ئۇچرىشىشلىرى شەرىئەت ئەھكاملىرىغا سادىق بۇ نادان كىشىلەر-نىڭ نەزىرىدە ، ھامان « ناشايان » ئىشلار قاتارىدا سانىلىۋەردى ، ۋاقىتتىنكى ئۆتۈشى بىلەن بۇ خىل مىش - مىشلار كۈچىيىپ ، ئا-خىرىدا قورقۇنچلۇق سۆز - چۆچەككە ئايلىنىپ كەتتى . بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ھەبزىنىڭ ئاتا - ئانىسى قىزىغا قاتتىق كايىدى ۋە تۈيۈقسىزلا ئۇنى ئۆيگە بەنت قىلىپ قويدى . ياش قىز بۇنداق شەپقەتسىز زەربىگە بەرداشلىق بېرەلمەي ، ئۇيقۇدىن ئىشتىھادىن قېلىپ ، ئاغرىپ يېتىپ قالدى .

ھەبزىنىڭ ئاكىسى سىرتتىكى ئەپقاچتى گەپلەرنى ئاڭلاپ ، كۆڭلىگە باشقىچە پىلاننى پۈكتى . ئۇنىڭ قارىشىچە ، ھەممە گۇناھ ئەكىبەردە ئىدى . ئەگەر ئەكىبەر بۇ يەردە پەيدا بولمىغان بولسا ، ئەزەلدىن تىنچ ، خاتىرجەم ياشاپ كېلىۋاتقان بۇ ئائىلە ھەرگىزمۇ بۇنداق بىمەنە سۆز - چۆچەكنىڭ نىشانى بولۇپ قالمايتتى . شۇڭا ئۇ ، شەرىئەت قانۇنى بويىچە ئەكىبەرنى جازالاپ ، يۇرت خەلقى ئالدىدا ئائىلىسىنىڭ ۋە سىڭلىسىنىڭ نام - ئابرۇ-يىنى قوغداپ قالماقچى بولدى . لېكىن ، بۇ ئىشتا ئۇ ئۆزى ئوتتۇرىغا چىقماي ، مەھەللىسىدىكى ھېلىقى ئۈچ نوچىنى ئىشقا سالغان ئىدى . ئۇلار ئەكىبەرنى « زىناخور » دەپ داۋراڭ سېلىپ ، چالما - كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈۋەتسە ، بۇ ئىش شەرىئەت يولىدا ھېچقانداق سورىقى بولماي ، بېسىقىپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى . تېخى بۇ ئۈچ نوچىنىڭ ئىككىسى خېلىدىن بېرى ھەبزىگە يوشۇ-رۇنچە قانات سۆرەپ كېلىۋاتقان باز - بازچىلار ئىدى . شۇڭا ، ئۇلار ئۆزلىرىگە مەنىۋى رەقىب بولۇپ قالغان ئەكىبەرنى دەرھال كۆزدىن يوقىتىپ ، راسا بىر پۇخادىن چىقماقچى بولغان ئىدى ! ...

قۇدۇق بېشىدىكى غوۋغا ئاخىر بېسىقتى. كىشىلەر بىر - بىرلەپ تارقىدى، ھېلىقى ئۇچ يىگىتمۇ دۆڭنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ كۆزدىن غايىب بولدى. ئەساكىر بوۋاي ئەكبەرنى دەرەختىن ئاۋايلاپ يەشتى، باغلاقتىن بوشانغان ئەكبەر ئۆرە تۇرالمىدى، پۇتلىرى پۈكلىشىپ، پۈتۈن بەدىنى جانسىز تەندەك لاكاسلاپ قالغان ئىدى. تاياق زەربىدىن كۆرە قاغجىراق ئۇسسۇزلۇق بىلەن ئىچ - ئىچىگە ئۆتۈپ كەتكەن ئاتەش ئىسسىقمۇ ئۇنى پۈتۈنلەي ھالىدىن كەتكۈزگەن ئىدى...

بوۋاي ئۇنى قۇدۇق بېشىدا ياتقۇزدى، ئاندىن چېلەك بىلەن قۇدۇقتىن سۇ تارتىپ، ئۇنىڭ باش - كۆزىگە ئارقا - ئارقىدىن بىرنەچچە قېتىم چېلەكلەپ سۇ چاچتى. ئەكبەرنىڭ زەخىملەنگەن ھالسىز تېنى مۇزدەك سوغۇق سۇدا ئەندىكىپ راھەتلەندى، تاياق زەربىدىن زىڭىلداپ ئاغرىۋاتقان يارىلىرىمۇ خۇددى پاك قۇدۇق سۈيىدە شىپا تاپقاندەك ئاستا - ئاستا پەسىيىپ قالدى. بوۋاي ئەمدى يەنە بىر قېتىم سۇ تارتىپ، ئاۋۋال ئەكبەرنىڭ تەشنالىقىنى قاندۇردى، ئاندىن قۇدۇقنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى بىر تۈپ خورما سايىسىدا چۈشۈن قورۇپ ياتقان كۆك تەخەينى سۇغاردى.

ئەكبەر ئەمدى سەل - پەل ھوشىغا كەلدى، ئارقا - ئارقىدىن چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ، ئىچىدىكى دەردلەرنى سىرتقا چىقارغاندەك يېنىك نەپەس ئالدى، كۆزىنى قىيا ئېچىپ ئاسمانغا قارىدى، شۇنداق سۈزۈك، زەڭگەر ئاسمان دەسلەپ ئۇنىڭ كۆزىگە سىماۋى پەردىدەك خىرە، بوزامتۇل كۆرۈندى،ئۇ يەر - بۇ يەرلەردە لەيلەپ يۈرگەن ئاپئاق بۇلۇتلارمۇ بىردەم ئادەمنىڭ، بىردەم ھايۋاننىڭ غەلىتە قىياپەتلىرىدەك ئۆزگىرىشچان ھالەتلەردە كۆرۈنۈپ كەتتى، پەقەت ئەساكىر بوۋاينىڭ يىرىك، ئىسسىق قولى پېشانىسىگە تەگكەندىلا، ئەكبەر خىيالىي سېزىمدىن قاي-

تىپ ، بوۋاينىڭ ئۆزىگە تەلمۇرۇپ تۇرغان تونۇش چىراينى ئېنىق كۆردى .

ـــ سەن يەنە قارامىلىق قىپسەن ئەمەسمۇ ، ئوغلۇم ! ـــ دېدى بوۋاي ئەكبەرنىڭ باش ـ كۆزىدىكى قان داغلىرىنى تازىلاپ تۇرۇپ ، ـــ خۇداغا شۈكرى ، ھېلىمۇ چوڭ پالاكەتتىن ئامان قالدىڭ ! مەن بۇ ئىشنى بىلگەن ، يۈرىكىم تۇيغان ! ...

دەرۋەقە ، ئەكبەر بۇگۈن ئەتىگەن ئۆتەگدىن چىقىپ كەتكەندىلا ، ئەساكىر بوۋاينىڭ كۆڭلىگە بىر ۋەسۋەسە چۈشكەن ئىدى . ئۇ ، دەسلەپ بۇ ۋەسۋەسىنىڭ ئەكبەرگە مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلمىدى ، پەقەت پېشىن نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپ ، ئىلەڭ ـ سىلەڭ ئۇيقۇلۇقتا كۆرگەن بىر بېشارەتلىك چۈشتىن كېيىنلا ، ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئەكبەر توغرىسىدا ئەنسىزلىك چۈشتى ، نېمە ئۈچۈندۇر يۈرىكى ئىككى ـ ئۈچ قېتىم قاتتىق ئۆيدى ، ئۆزىنىڭمۇ ئۆتەگدە تۇرغۇسى كەلمەي قالدى ، ئاخىر قانداقتۇر بىر غايىبانە كۈچىنىڭ تارتىشى بىلەن « ۋادى پاتىمە » گە قاراپ ماڭدى ، بوۋاي يۇرتقا يېقىنلاشقاندا ، يىراقتىنلا قۇدۇق بېشىدىكى مالامەتلەرنى خىرە ـ شىرە كۆرۈپلا ، ئەتىگەندىن بېرىكى ئەنسىز تۇيغۇسىنىڭ ئۆزىنى ئالدىمىغانلىقىنى بىلىپ ، قۇدۇق بېشىغا قاراپ ئۆزىنى ئاتقان ئىدى ...

ئەكبەر خېلى ھوشىغا كەلگەن بولسىمۇ ، لېكىن ئېشەكتە ئولتۇرالمايتتى ، پۇت ـ قولى تېخى ئۆزىگە يويسۇنمايتتى . شۇڭا ، بوۋاي ئۇنى ناھايىتى تەسلىكتە كۆك تەخەيگە تاغارچىلاپ ئارتتى ، ئىگىسى ئارتىلغانلىقىنى سەزگەن ئېشەك ھەيدىمىسىمۇ ئۆزىگە تونۇش بولۇپ كەتكەن يول بىلەن « ئەساكىر ئۆتىگى » تەرەپكە قاراپ ماڭدى . ئەكبەر ئاندا ـ مۇندا ئىنجىقلايتتى ، قولى بىلەن پۇتى ئېشەكنىڭ ئىككى تەرىپىدە خۇددى ئېلەڭگۈچتەك ساڭگىلاپ پۇلاڭشىپ تۇراتتى . بەزىدە ئۇ بېشىنى كۆتۈرمەكچى

بولۇپ كۇچەيتتى ، لېكىن ئىششىپ ئېغىرلاشقان بېشى يەنە گىلدىڭشىدا چۈشۈپ كېتەتتى ...

ئۇ ، ئەمدى كىم بىلەندۇر سوقۇشماقچىدەك ، ئىنجىق ئاربلاش غۇدۇراشقا باشلىدى :

« ھۇ نامەردلەر ! ... نوچى بولساڭ بىرگە بىر چىقمامسەن ؟! ... چىدىماس خۇمسىلار ! بىزنىڭ مۇھەببىتىمزنى كۆرەلمىدىڭ ... چىداشمىدىڭ ! ... ھەبزە مېنىڭ ... مەن ئۇنى سۆيىمەن... چىدىمساڭ يۈرەكلىرىڭگەئوت كەتسۇن،ئىلاھىم!...»

ئەكبەر شۇ گەپلەردىن كېيىن كۇچەپ تۇرۇپ بېشىنى سەل ـ پەل كۆتۈردى ، كۆزىنى ئېچىپ يىراقتا قالغان مەھەللىلەرگە ، ھېلىقى قۇدۇق بېشىدىكى دۆڭلۈككە كىمىندۇر ئىزلىمەكچى بولغاندەك سەنگىرەپ قارىدى ، لېكىن ئۇنىڭ كۆزىگە ھەممە نەرسە خىرە ، گىرىمسەن ، قىزغۇچ كۆرۈندى . شۇ خىرە ـ شىرەلىك ئىچىدە ئۇ بايا ئۆزى باغلانغان ھېلىقى ئەراك دەرىخىنى خېلى ئېنىق كۆردى ، بۇرۇن ئۇنىڭ كۆزىگە بەكمۇ ئىسسىق ، يېقىملىق كۆرۈندىغان بۇ دەرەخنىڭ قاداڭشىغان شاخ ـ پۇتاقلىرى ھازىر گويا ئالۋاستىنىڭ پۇت ـ قوللىرىدەك سۇرلۇك كۆرۈنۈپ كەتتى ...

شۇ چاغ ئەكبەرنىڭ خىيالىغا تۈيۈقسىز بىر ناخشا كېلىپ قالدى . بۇ ناخشىنى ئۇ ، بالا چاغلىرىدا مەھەللىسىدىكى شوخ يىگىتلەردىن ئاڭلاپ ، كۆڭلىگە خاتىرىلىۋالغان ئىدى . ئەكبەر خىرگەي ئاۋازدا غىڭشىپ ، شۇ ناخشىنى ئېيتىشقا باشلىدى :

مەن يار ئۈچۈن تاياق يېدىم ،
بىرمىڭ ئالتە يۈز .
يەنە يېسەم شۇنچە يەرمەن ،
يارىم قارا كۆز !

ئەكبەر ناخشىنى ئېيتىپ بولۇپ مىيقىدا كۈلۈپ قويدى ، تۇيۇقسىز خىيالىغا كەلگەن بۇ ناخشا گويا شىپالىق مېھرىگىياھ سۈيىدەك ، ئۇنىڭ ئازار يېگەن كۆڭلىگە تەسەللى ، زەخمە يېگەن جىسمىغا مەلھەم بولدى ...

ئەساكىر بوۋاي ئۇنىڭ ئۆز ئانا تىلىدا نېمىدەپ غىڭشىغانلىقىنى بىلمىدى ، كۆڭلىدە بولسا ، « ئازابتىن ئىڭراۋاتىدۇ » دەپ ئويلاپ ، ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق پاجىئەلىك ئاقىۋەتلەر توغرىسىدا ئەكبەرنى بۇرۇنراق ئاگاھلاندۇرۇپ قويمىغانلىقىدىن ئەپسۇس چېكىپ كېتىپ باراتتى ...

2

ئەكبەر ئىككى ھەپتىدىن بېرى جىددەدىكى دۇكىننى ئېچىپ ئولتۇردى . ئۇنىڭ ئۆزى جىددەدە بولسىمۇ ، لېكىن كۆڭلى يەنىلا « ۋادى پاتىمە » دە ئىدى . ئۇ ، ھەبزىنى زادىلا ئۇنتۇيالمىدى ، ھەبزە ھەمىشە ئۇنىڭ كۆز ئۆڭىدە سۈرەتتەك قېتىپ تۇراتتى .

ئەكبەر يۇرىكىدە ئويغانغان تۇنجى مۇھەببەتنىڭ يالقۇنلۇق ئوتى ۋە مەجنۇنلۇق قەلبى بىلەن ھەبزىنى ياقتۇرۇپ قالغان ئىدى . قىياندەك بۆسۈپ كەلگەن بۇ ھېسسىيات ئۆزىنىڭ غايىبانە ، شەپقەتسىز قوللىرى بىلەن ئەكبەرنىڭ ھەربىر ھۈجەيرە ، ھەربىر نېرىپ تالالىرىنى تىترىتىپ ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا بىر خىل يوشۇرۇن ، لەززەتلىك سۆيگۈ تۇيغۇسىنى قوزغاتقان ئىدى ...

ئەكبەر ئۆتكەنكى ئىشلارنى ئويلاپ ، يېگەن تاياقلىرىنى ئەسلىسە ، يۈرىكى ئېچىشىپ ، ۋۇجۇدى لەرزىگە كېلەتتى ، ئۆزىنى قاتتىق خورلۇققا ، ھاقارەتكە قالغان ئادەملەردەك بىچارە ھېس

قىلاتتى . لېكىن ، بۇنى يەنە ھازىر ۋە بۇرۇن ئوقۇغان ئەدەبىي ، شېئىرىي كىتابلاردىكى مەزمۇنلارغا باغلاپ ، بۇ ـــ مۇھەببەتنىڭ مۇشەققىتى ، خۇددى باھاردا كەلگەن جۇدۇندەك ، سۆيگۈ راھىتى بىلەن بىللە كەلگەن مۇشەققەت ، بۇنىڭغا چىداش كېرەك ، بۇ- نىڭغا چىدىماسلىق ئاشقىلار ئەھلى ئۈچۈن نومۇس ... دەپ ، ئۆز ـ ئۆزىگە تەسەللى بېرەتتى .

ئەكىبەر ھەبزىننىڭ يالغۇزلۇقتا نېمە كويلارغا قالغانلىقىنى ، ئۆزىنىڭ تۇيۇقسىز يوقاپ كەتكەنلىكىدىن قانچىلىك ئازاب ۋە سېغىنىش ئىچىدە پۇچىلىنىۋاتقانلىقىنى ئويلاپ ، تېخىمۇ بىئارام- لىققا چۆمدى . ئۇ ، مۇشۇنداق جىددىي پەيتتە ھەبزىگە يانتاياق بولۇپ ، دەردىگە ھەمدەم بولالمىغانلىقىدىن ئۆزىگە قاتتىق كا- يىدى . باشقا كۈن چۈشكەندە ، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ قاچاقلىق قىلىش ـــ ھەقىقىي ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ ئىشى ئەمەس ئىدى . بۇنى كىتابلاردا ۋاپاسىزلىق ، نامەردلىكدەپ قاتتىق ئەيىبلەيتتى!...

مانا شۇلارنى ئويلىغان ئەكىبەر دەرھال ھازىرلىق قىلىپ ، بىرنەچچە كۈن ئىچىدە « ۋادى پاتىمە » گە بېرىش قارارىغا كەلدى . ئەكىبەر بىر يەشىك چەرچىن مال بىلەن بىر مىشكاپ كىيىم ـ كېچەك تەييارلىدى . تونۇشلار ئارقىلىق ئۇقۇشۇپ ، «ۋادى پاتىمە » دىن تاۋۇز ، كۆكتات توشۇيدىغان بىر قارا ماشىننى بەش رىيالغا سۆزلىشىپ ، ئەتە ئەتىگەندە يولغا چىق- ماقچى بولدى . لېكىن ، شۇ كېچىسى جىددەدە قاتتىق يامغۇر يېغىپ ، تار كوچىلاردا سۇ ئۆستەڭدەك لەپەڭشىپ ئېقىشقا باش- لىدى ، بەزى لاي كېسەك ئۆيلەر ئۆرۈلۈپ چۈشتى ، ئەكىبەر سۆزلەشكەن ھېلىقى قارا ماشىنىمۇ يولغا چىقالمىدى ، ئەكىبەر يەنە دۇكىنىدا ئولتۇرۇپ قالدى .

كۈتۈلمىگەندە ، يامغۇر ئاپىتى بىلەن تەڭ ئۇنىڭ سودىسى يۇرۇشۇپ كەتتى . بىر ـ ئىككى يىلدىن بېرى دۇكىنىدا بېسىلىپ

قالغان پوپايكا ، تور ئىشتان ، تور رومال ، ئاياغ دېگەندەك كىيىم ـ كېچەكلەر بىلەن ھەر خىل كۈندىلىك بۇيۇملارنىڭ قاتتىق بازىرى چىقىپ ، دۇكان قۇرۇغدىلاي دەپ قالدى .

10 كۈنگىچە جىددەنىڭ كوچا ـ رەستىلىرىدە ھۆلچىلىك ، پاتقاقچىلىق بولدى . ئۇنىڭدىن كېيىن ھاۋا ئېچىلىپ ، ئادەمنى دىمىقتۇرىدىغان ئىسسىق يەنە باشلاندى . يوللاردىكى پاتقاقلار قۇرۇپ ، ئۇيۇل ـ ئۇيۇل داڭگاللارغا ئايلىنىپ كەتتى .

ئەكىبەر بۇگۈن چۈشكىچە دۇكاننى رەتلەپ ، « ۋادى پاتىمە » گە ئاپىرىدىغان ماللارنى قاچىلىدى ، چۈشتىن كېيىن ماشىنا ئۇقۇشۇش ئۈچۈن بىرسىنى ساقلاپ ئولتۇرۇۋۇدى ، دۇكانغا ئىككى ئادەم كېلىپ قالدى . ئۇنىڭ بىرسى ـــ ئەكىبەرگە تونۇشلۇق بولغان مۇشۇ بازارنىڭ سودا دەللىلى ئۆبەي ئىدى ؛ يەنە بىرسى ـــ خاپان باش ، كۆك كۆز ، ئاق سىرىق كەلگەن ، ئوتتۇرا ياشلاردىكى بىر چەت ئەللىك ئىدى .

ـــ بۇ كىشى ئالمانلىق ① سودىگەر ھېنرى خوكمان بولىدۇ ، ـــ دەپ تونۇشتۇردى ئۆبەي يېنىدىكى ھەمراھىنى ، ـــ يەمەننىڭ ئەدەن شەھىرىدە شىركەت ئېچىپ ، تىجارەت قىپتىكەن . يېقىندا ئەدەنلىكلەر ئىنگلىزلار بىلەن چەت ئەللىكلەرنى قوغلاپ چىقىرىپ ، بۇ ئادەمنىڭ شىركىتىمۇ ۋەيران بوپ كېتىپتۇ . ھازىر قولىدا بىرئاز مال بار ئىكەن ، ساڭا تونۇشتۇرۇپ قويايي ، دەپ ئەكەلدىم .

ـــ ياخشى بوپتۇ ، ئۆبەي ئاكا ! ـــ دېدى ئەكىبەر ئورنىدىن تۇرۇپ ۋە چەت ئەللىك بىلەن قايتا كۆرۈشۈپ دۇكانىنىڭ ئېچىدىكى ئورۇندۇققا تەكلىپ قىلدى ، ـــ ھازىر ماللىرىمۇ ئاخىرلىشىپ قالغان ئىدى ، كېلىشىپ قالساق ، ئاز ـ تولا مال ئالارمەن .

---

① ئالمان ـــ گېرمانىيە .

ئەكبەر مېھمانلارغا دەسلەپ پىننە سېلىپ خۇش پۇراق چاي دەملىدى ، 10 قەدەم نېرىدىكى ناۋايخانىدىن ئىسسىق قاتلىما نان ئەكەلدى ، ئاندىن ئۇدۇلدىكى مېۋە دۇكىنىغا بېرىپ ، بىر ساپاق بانان بىلەن بىر ياغلىق ئاپېلسىن ئەكېلىپ ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا قويدى . بۇنداق قىزغىن ، خۇش پېئىل مۇئامىلىدىن ھېنرىنىڭ گۇلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى ، ئۇ ، ئەكبەردەك سەممىي ، قولى ئوچۇق بىر خېرىدارنى تاپقانلىقىدىن خۇشال ئىدى .

ئۇلار خېلى ئۇزاق پاراڭلىشىپ ئولتۇردى . ھېنرى ئۆزىنىڭ قولىدىكى ماللارنىڭ تىزىمىنى ، باھاسىنى كۆرسەتتى . بۇ ماللار ئەكبەرنىڭ دۇكىنىغا باب كېلەتتى ، باھاسىمۇ ئۆرە ئەمەس ئىدى . شۇنداق بولسىمۇ ، ئەكبەر بازارنىڭ كاساتلىقىنى ، ماللارنىڭ بېسىلىپ قېلىۋاتقانلىقىنى باھانە قىلىپ ، باھادا يەنىمۇ ئېتىبار قىلىشنى تەلەپ قىلدى . ئەكبەر ھېنرىنىڭ كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنۈپ قالغانلىقتىنمۇ ، ئىشقىلىپ ، ئۇنى رازى قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى ، ئۇلار قايتىدىغان چاغدا ، ئەكبەر ھېنرىنىڭ بېشىغا گۈل چېكىپ ئىشلەنگەن ناھايىتى نەپىس ئاق يىپەك دوپپىدىن بىرنى كىيدۈرۈپ قويدى . ئۇ ، ئەينەككە قاراپ ، نېمىسچە بىرنېمىلەرنى دەپ تېخىمۇ خۇشال بولۇپ كەتتى .

ــ ئەمىسە ، مېھمانخانىغا بېرىڭ ! ــ دېدى ئۇ خوشلىشىدىغان چاغدا ئادرېسىنى بېرىپ ، ــ مەن سىزنى شۇ يەردە كۈتىمەن ، قالغان گەپنى مالنى كۆرگەندىن كېيىن دېيىشەيلى !

ئەكبەر ئەتىسىلا ، ھېنرىنى ئىزلەپ جىددەدىكى چەت ئەللىكلەر چۈشىدىغان كاتتا مېھمانخانىغا باردى . ھېنرى راستىنلا ئۇنى كۈتۈپ ئولتۇرغان ئىدى .

ھېنرى ئەكبەرنىڭ ئالدىغىمۇ ئۆز يۇرتىنىڭ ئېسىل پېچىنە ، شاكىلات ۋە كالباسالىرىنى تىزدى ، لېكىن ئەكبەر«ھالال - ھارام » دېگەن ئەقىدە بويىچە ، ئىستاكاندىكى چايدىن باشقا ھېچ

نەرسىگە ئېغىز تەگمىدى ، ھېنرى زورلىغاندا ، « قورسقىم توق » دەپ تۇرۇۋۇالدى ، ئۇنىڭدىن كېيىن ھېنرىمۇ ئارتۇقچە تەكەللۇپ قىلمىدى ، چايدىن كېيىن ئۇ ، ماللىرىنىڭ ئەۋرىشكىسىنى كۆرسەتتى . ئەكبەر گە ماللارنىڭ ھەممىسى يارىدى ، بولۇپمۇ تۆمۈردە ئىشلەنگەن قايچا ، پىچاق ، قەلەمتراچ دېگەندەك نەرسىلەر ھۇنەر - سەنئەتتە ۋايىغا يەتكۈزۈلۈپ ، شۇنداق نەپىس ۋە پۇختا ئىشلەنگەن ئىدى .

ھېنرى ئەڭ تۆۋەن بولغاندا ، 10 مىڭ رىياللىق توپ مال ساتاتتى ۋە پۇلنى نەق ئالاتتى . لېكىن ، بۇگۈن ئۇ ئەكبەرنىڭ كىچىك دۇكاندارلىقىنى ھەم ئۇنىڭ ئادەمگەرچىلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ ، توپ مال باھاسىدا 5 مىڭ رىياللىق چەرچىن مالنى نىسىگە بەردى ۋە : « مەن سىزگە ئىشەندىم ، بۇ ماللارنى ئاپىرىپ ساتقاندىن كېيىن پۇلنى بېرىڭ ! » دېدى . ئەكبەر ئۇنىڭ مەرد ۋە سەمىمىيلىكىدىن تەسىرلىنىپ كەتتى . شۇڭا ، 2 مىڭ رىيالنى ئالدىن بېرىپ ، قالغىنىغا ھۆججەت يېزىپ بەردى . ئەكبەر قايتىدىغان چاغدا ، ھېنرى ئۇنىڭغا گېرمانىيىنىڭ ئېسىل شىبلىتىدىن بىرنى كىيدۈرۈپ ، دوستلۇق مېھرىنى يەتكۈزدى .

ئەكبەر ئەمدى ئەڭ ئېسىل ، ئەڭ كېرەكلىك ماللارنى ئېلىپ « ۋادى پاتىمە » گە بارالايتتى . شۇڭا ئۇ، بۇگۈن بەكمۇ خۇشال ھەم روھلۇق ئىدى . ئەگەر قانىتى بولغان بولسا ، ھازىرلا مۇشۇ ماللارنى يۈدۈپ ، « ۋادى پاتىمە » گە قاراپ ئۇچۇپ كەتكەن بولاتتى !

3

ھەرقانداق ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا ئۆزىنىڭ تۇرمۇشىنى ، ھاياتلىق يولىنى نۇرلاندۇرۇپ تۇرىدىغان بىر ئەقىدە بولىدۇ !

ئەكبەرنىڭ ئەقىدىسى ھەبزە ئىدى . قىز گويا بىر تال نۇر-
لۇق مايا كتەك ، ئەكبەرنىڭ تۇرمۇشىنى ، يولىنى ، ھەتتا قەلبىنى
يورۇتۇپ تۇراتتى . ئۇ، ئاشۇ مايا كقا ئەگىشىپ ، ھايات سەپىرىنىڭ
ئەڭ مۇشكۇل دۇقال ـ ئەگىملىرىگە قاراپ كېتىۋاتاتتى !

ئەكبەر ئولتۇرغان كونا يۇك ماشىنىسى تولا سىلكىنىپ ،
جالاقشىپ ، ئۇنىڭ مادارىنى ئۇزۇۋۇەتتى . شۇنداقتىمۇ ئەكبەر
كۆزىنى « ۋادى پاتىمە » تەرەپتىن ئۇزمەي ، ھەبزە بىلەن كۆ-
رۇشۇش خۇشاللىقىدا ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇغان ئىدى .

لېكىن ، ئۆتكەنكى كۆڭۈلسىز ئىشلارنى ئەسلىگەندە ،
بەخت ۋە بەختسىزلىك ، ئۈمىد ۋە ئۈمىدسىزلىك ، خۇشاللىق ۋە
قورقۇنچ تۇيغۇلىرى ئۇنى بىردەممۇ ئارام تاپتۇرماي ، بىقارارلىق
دېڭىزىدا ئۇيان ـ بۇيان چايقايتتى ...

ماشىنا چۇشتىن كېيىن مەنزىلگە يەتتى . ئەكبەر مەھەل-
لىگە كىرىپ ، ئەسما ئىسىملىك يالغۇز مومانىڭ ئىشكى ئالدىدا
ماللىرىنى چۇشۇرۇۋالدى . ئۇ بۇرۇنمۇ قاتتىق ـ قۇرۇق نەرسىلە-
رىنى مۇشۇ مومانىڭ ئۆيىدە قويۇپ ، ئۇنىڭ بىلەن ئوبدان
چىقىشىپ قالغان ئىدى .

ـــ يوقاپ كەتتىڭغۇ ، بالام ؟ ـــ دېدى ئەسما ئەكبەرگە
ئۇسسۇلۇق بېرىۋېتىپ ، ـــ مەھەللىدىكىلەر ساڭا كۆنۈپ
قاپتىكەن ، گېپىڭنى قىلىشتۇق .

ـــ دۇكاندىكى ئىشلار تۇگىمەي ھايالشىپ قالدىم ، ـــ دې-
دى ئەكبەر ۋە بىرنەرسىگە تەقەززا بولغاندەك ئولتۇرالماي قالدى .

ـــ سەن بىرئاز دېمىڭنى ئېلىپ ئولتۇرۇپ تۇر ، بالام ! ـــ
دېدى ئەسما مومای ئورنىدىن تۇرۇپ ، ـــ مەن بىرئاز يېڭى
كۆكتات ئەكىرىپ ، ساڭا تاماق قىلىپ بېرەي .

ـــ بولدى موما ، ئاۋارە بولماڭ ، قورسىقىم توق ، ـــ دېدى
ئەكبەر ۋە سىرتقا چىقماقچى بولۇپ ئورنىدىن تۇردى ، ـــ مەن

مەھەللىلەرنى ئايلىنىپ كىرەي ، سېغىنىپ قالدىم ...

ئەسسىما موماي ئەكبەرنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلدى ، ھەبزە بىلەن ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا چىققان سۆز - چۆچەكلەرنى ئۇمۇ ئاڭلىغان ئىدى .

— سەن بۇگۈن سىرتقا چىقما ، بالام ! — دېدى ئەسسما كۆڭلى بۇزۇلغاندەك قىياپەتتە ، — مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇر ، سودا قىلىدىغانلارنى مەن باشلاپ كىرىمەن .

— نېمىشقا موما ؟ — دېدى ئەكبەر تەئەججۇپ بىلەن ، — سىرتقا چىقسام نېمىشقا بولمايدۇ ؟!

موماي تەڭقىسلىقتا قالدى ، راست گەپنى قىلاي دېسە ، ياش يىگىتنىڭ كۆڭلى قاتتىق ئازار يەيتتى ؛ قىلماي دېسە ، ئۇنى سىرتقا چىقىشتىن توسۇپ قالغىلى بولمايتتى ، ئۇنىڭ ئۇستىگە سىرتقا چىقسىلا بۇ ئىش ئاشكارا بولاتتى ! ئاھ ، خۇدا ! تەقدىرنىڭ قىسمەتلىرى نېمىدېگەن غەلىتە - ھە !؟ يا بۇرۇن ئەمەس ، يا كېيىن ئەمەس ! ...

موماي ئاخىر گەپنى ئوچۇق قىلىپ ، ئەكبەرنى ھەقىقىي ئەھۋالىدىن خەۋەردار قىلماقچى بولدى . بۇ ئارىلىقتا ئەكبەرنىڭمۇ يۈرىكى بىرنەرسىنى تۇيغاندەك ، كۆڭلى دەككە - دۇككە ئىچىدە قالغان ئىدى .

— موما ، زادى نېمە ئىش بولدى ؟! — دېدى ئۇمۇ تەقەززا بولۇپ ، — راستىنى ئېيتىڭا ، ئادەمنى تىت - تىت قىلماي !

— بالام ، راستىنى ئېيتسام ، سەن بۇگۈن ناھايىتى بىئەپ ۋاقىتتا كەلدىڭ ! — دېدى ئەسما موماي ئەكبەرنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ، — ھازىر ھەبزە قىزنىڭ « خېنە تويى » ① بولۇۋاتىدۇ ...

---

① خېنە توي — قىزلارنىڭ رەسمىي تويى بولۇشتىن ئۇچ كۈن بۇرۇن ئايالار بىر ئۆيگە يىغىلىپ ، توي بولىدىغان قىزنىڭ پۇت - قولىغا خېنە ياقىدۇ .

ـــ نېمە ؟! ـــ ئەكبەر ئورنىدىن دىرىگىدە تۇرۇپ كەتتى ، ـــ ھەبزىنىڭ تويى بولۇۋاتىدۇ ؟!

ـــ شۇنداق بالام ، خېنە تويى بولۇۋاتىدۇ ، ـــ دېدى مو-ماي گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، ـــ ئاڭلىسام ، ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى يۇقىرى مەھەللىدىكى بىر سىنىڭ ئوغلىغا بەرمەكچى بولۇۋېتىپتۇ . سەن ئۆتكەندە كەتكەندىن كېيىن ، ھەبزە زادىلا تالا ـ تۇزگە چىقمىدى . قوشنا ـ قولۇملارنىڭ ئېيتىشىچە ، دادىسى ئۇنى بىرەر ئىش يۇز بېرىپ قالمىسۇن ، دەپ ئۆيگە سولاپ قويۇپتۇ ، قىز كېسەل بولۇپ يېتىپ كېتىپتۇ ... ـــ ئەسما سۆزدىن توختاپ بىردەم شۇك بولدى ، كېيىن قاتتىق بىر خۇرسىنىپ قويۇپ مۇنداق دېدى ، ـــ قىزلارنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدۇ ، بالام ! يىغلايدۇ ، قاقشايدۇ ، ئاخىر بېرىپ يەنە شۇ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئىزىغا دەسسەيدۇ ! ئەمدى سەنمۇ كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما ، بالام ! ساڭىمۇ خۇدانىڭ پۈتكىنى باردۇر ! بۇ دۇنياداۋاللانىڭ ئەمرىسىز قىل تەۋرىمەيدۇ ! ...

ئەكبەرنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى ، كۆز قارىقى ۋەھىمىدىن كېڭىيىپ ، ئادەم ھېيىققۇدەك سۈرلۈك ھالغا كېلىپ قالدى .

ئەكبەر ھەبزىنى ھەقىقەتەن ياخشى كۆرەتتى ، ئۇنىڭ نەزىرىدە ، ھەبزە گويا خىسلەتلىك بىر باغ ئىدى . شۇ باغنى بىر ئايلانسام ، شېرىن ـ شېكەر مېۋىلىرىنى بىر تېتىسام ، مۇھەببەتتىن ھالسىراپ كېتىۋاتقان ۋۇجۇدۇمغا جان كىرەتتى ، تېنىمدە كۈچ ـ قۇۋۋەت پەيدا بولاتتى ، دەپ ئويلايتتى . مانا ئەمدى ، كۈتمىگەن يەردىن بۇ خىسلەتلىك باغقا جۇدۇن تەگدى ، مۆلدۈر ياغدى ! بۇ زادى نېمە ئۈچۈن ؟! قانداق بىر رەھىمسىز كۈچ ئۇنى چەيلەۋاتىدۇ !؟ بۇ ھەبزىنىڭ ۋاپاسىزلىقىمۇ ياكى ۋاپاسىز دۇنيانىڭ قىسمىتىمۇ !؟ ئاھ ، خۇدا ! ئاسماندىكى قۇياش ، ئاي ،

يۇلتۇزلار بىزنىڭ ۋەدىمىزگە گۇۋاھ ئىدىغۇ !؟ ئەمدى ئۇلارمۇ ئۆز لەۋزىدىن يانىدىمۇ ؟! ...

مانا بۇ ، يەتكۈچە ئاچچىق يۇتۇپ ، ئىچ ـ ئىچىدىن ئازاب ـ لىنىۋاتقان بىر روھنىڭ ئىلاھقا قىلىۋاتقان نالىسى ئىدى !

كۈتۈلمىگەن بۇ جۇدالىق ئازابىدىن ئەكبەرنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى مۇزلاپ ، بەئەينى ئۆلۈكتەك سۈرلۈك ھالەتكە كەلدى . چىدىغۇسىز بىر تۇيغۇ خۇددى تۇيۇقسىز چاققان چاقماقتەك ئۇنى قاتتىق ئۇردى . ئەكبەر خىلىغىچە ئەسمانىڭ ئۆيىدە ھالسىز ئولـ تۇرۇپ قالدى .

ئادەم بۇ دۇنيانىڭ تۇرلۈك مۇشكۈللۈكلىرىگە ـــ تەبىئەتنىڭ كۈتۈلمىگەن ، شەپقەتسىز جۇدۇن ـ چاپقۇنلىرى بىـ لەن جەمئىيەتنىڭ زۇلۇم ـ كۈلپەتلىرىگە بەرداشلىق بېرىپ ، ھەر ئامالار بىلەن ئۆز ھاياتىنى ساقلاپ قالالايدۇ . لېكىن ، چىن يۈرىكىدىن سۆيگەن ئادەمنىڭ تۇيۇقسىز غايىب بولۇشىغا ، ئۇن ـ تىنسىز تاشلاپ كېتىشىگە زادىلا بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ !

ئەكبەر شۇ تاپتا ، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشتىنمۇ يانمايدىغان سەۋدايى ھالەتكە كېلىپ قالغان ئىدى . بۇ كۈتۈلمىگەن جۇدالىق ئۇنىڭ پاك قەلبىدە ئاجايىپ چوڭقۇر ، ھەسرەتلىك بىر غۇسسە ئويغاتقان ئىدى ! ...

ئەكبەر شۇ كۈنى قاراڭغۇ چۈشكەندە ، « ئەساكىر ئۆـ تىڭى » گە كېلىپ تۇنىدى ، ئەتىسى تاڭ سەھەر بىلەن مەككىگە قاراپ پىيادە يۈرۈپ كەتتى .

4

ئەكبەر ئۇچ كۈن ئېغىر يېتىپ قالدى . ئاتىخان ئەنسىرەپ تېۋىپ ئەكەلدى ، تېۋىپ كۆرۈپ :

ـــ بالدا كېسەل يوق ، ئوت سۇخ بار . رەدنامە ئوقۇتۇپ ، ئوت سۇخ تۇمارى پۈتكۈزۈپ ئېسىپ قويۇڭلار ! ـــ دەپ كېتىپ قالدى .

ئاتىخان ئۇنچىقمىدى ، ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى . ئۇ ، ئوغلىنى ئەزەلدىن بۇنداق چۈشكۈن ، مىسكىن ھالەتتە كۆرمىگەن ئىدى . ئەكبەرنىڭ ئۆزى سالپىيىپ ، بېشى ساڭگىلاپ ، چىرايى قورقۇنچلۇق تاتىرىپ كەتكەن ئىدى . نۇرى قاچقان كۆزلىرىدىن مىسكىنلىك ۋە ئۈمىدسىزلىك ئالامەتلىرى چىقىپ تۇراتتى .

ئەكبەر تۇنجى قېتىم سۆيگەن مۇھەببىتىدىن مەھرۇم بولدى ، يىگىتلىك غۇرۇرى زەخملىنىپ ، دىلى ئازار يېدى . ئۇنىڭ قەلبىدىكى شۇنچە ئىللىق ، شېرىن ئارزۇلىرى ئاخىر بېرىپ ئاچچىق ئارمانغا ئايلىنىپ قالدى ، ھەبزە ئوتلۇق مۇھەببىتىنى ئۇ-نىڭ قەلبىگە ئورنىتىپ قويۇپ ، ئۆزى تۈيۇقسىز غايىب بولدى . شۇڭا ، ئەكبەر خۇددى قاينامغا چۈشۈپ ، پىر - پىر ئايلىنىۋاتقان يېگانە يالپراقتەك ھالسىز ھەم خامۇش ئىدى !

ئاتىخان ئوغلىدىن نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىرنەچچە قېتىم كوچىلاپ سوريدى ، ئەكبەر ھەبزىنىڭ گېپىنى قىلماقچى بولدىيۇ ، لېكىن بۇ گەپ نېمە ئۈچۈندۇر بوغۇزىغا كەلگەندە كەپ-لىشىپ چىقالمىدى . ئۇنىڭ بۇغدىيىكى خۇددى بىرنەرسە يۇتقاندەك غىرتتىدا قىلىپ ، ئېيتماقچى بولغان گەپنى ئىچىگە يۇ-تۇۋېتەتتى . لېكىن بۇ ھال ئۇزاققا بارمىدى ، دادىسىنىڭ قىستىشى بىلەن ئەكبەر ئاخىر راستىنى ئېيتتى . چوڭقۇر دىلئازارلىق بىلەن ئېيتىلغان بۇ سۆزلەردە ، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق پەريادى بىلەن ئاشىق كۆڭۈلنىڭ بېسىلماس ئاھ - زارى بار ئىدى !

ئاتىخان دەرھال ئوغلىنى ئۆيلەپ قويۇش قارارىغا كەلدى . ئەگەر مۇنداق كېتىۋەرسە ، ياش يىگىتنىڭ نېرۋىلىرى كاردىن چىقىپ ، يۇمران يۈرىكى ئېغىر دەردكە مۇپتىلا بولۇپ قالاتتى .

دادىنىڭ نەزىرىدە، بۇ ھالەتنى پەقەت كونا دەردنى يېگى خۇشالـ لىق بىلەن بېسىش يولى ئارقىلىقلا ئۆزگەرتكىلى بولاتتى !

ئەكبەر بىر ھەپتىدىن كېيىن ئەسلىگە كەلدى، روھىي ھالىتىمۇ نورماللىشىپ قالدى. ئۇنىڭ ھەبزىدىن تولۇق ئۈمىدى ئۈزۈلۈپ، بۇرۇنقى قىزغىن ئىستەكلەر بېسىققان بولسىمۇ، لېكىن مەجنۇنىلۇق قەلبى بىلەن ئوتلۇق ھېسسىياتنىڭ دەۋرىشى تېخى پۈتۈنلەي بېسىقمىغان ئىدى.

شۇڭا ئۇ، يەنە بىر نۆۋەت چار بازارچىلىق بىلەن يۈرت ئايلىنىش خىيالىغا كەلدى، بۇ قېتىم بۇرۇنقى يەرلەرگە ئەمەس، بەلكى ئەرەبىستانىنىڭ جەنۇبىدىكى يىراق يەرلەرگە بېرىپ، تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى بىلەن كۆڭۈل يارىسىنى ساقايتىشنى ئويـ لىدى. بۇ خىيالىنى دادىسىغا ئېيتقاندا، ئاتىخان ئوغلىنىڭ پىكرىنى قۇۋۋەتلەپ رىغبەتلەندۈردى:

ــ ياخشى ئويلاپسەن، ئوغلۇم! سەپەرنىڭ پايدىسى كۆپ، غەم ۋە خاپىلىقتىن يىراق بولىسەن، تىرىكچىلىكنىڭ يولىنى ئۆگىنىسەن، بىلىملىك بولۇپ قالىسەن! ــ دېدى ئۇ ۋە دۇئا قىلىپ ئوغلىغا ئامانلىق تىلىدى، ــ ئەجىر قىل، دەريانىڭ سال، خۇدادىن تىلە دېگەن گەپ بار. بارغىن، بالام! خۇدا سېنى شەيتانىنىڭ شەرىدىن، زالىمنىڭ زۇلمىدىن ساقلىسۇن، رەقىبلىـ رىڭنىڭ ئاغزىنى بەنت، دوستلىرىڭنىڭ ئاغزىنى كۆشادە قىلسۇن!

شۇنداق قىلىپ، ئەكبەر جىددىي تەييارلىققا كىرىشتى، ئەۋەز ئىسىملىك بىر تۆگىچىنى يالىدى، ھېنرىدىن سېتىۋالغان مالىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئالدى، بۇنىڭغا ياۋروپا تەرەپتىن كېلىدىـ غان كونا كىيىم ـ كېچەكلەرنى قوشۇپ، بىر جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىدىن كېيىن يولغا چىقىپ كەتتى.

ئەكبەر شۇ كەتكەنچە تۆت ئايغىچە نۇرغۇن يەرلەرنى

ئايلاندى ، ئەرەبستاننىڭ جەنۇب تەرىپىدىكى ئابىھا ، خەمىس مىشىد ، تاھاما ئويمانلىقى ، بېشە ، رەنىيە ، تەرەبە قاتارلىق جايلار- غىچە بېرىپ ، دېھقان - چارۋىچىلار بىلەن ھەمنەپەس بولدى ، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكىنى يەتكۈچە تېتىدى ، نۇرغۇن سودا كارۋانلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ ، تىجارەتنىڭ ئېپىنى ئۆگەندى . كېيىن ھەتتا شىمالدىكى تاموژنا جايلاشقان « ئەر - ئەر » دېگەن شەھەرگىچە بېرىپ ، ئۇ يەردىمۇ ئىككى ئايغىچە ئىتالىيە ۋە گېرمانىيىلەردىن كىرگۈزۈلگەن « تەللىك » سودىسى بىلەن شۇغۇللاندى . بۇ ئاياغلارنى ئىراقتىن قوغۇن - تاۋۇز ئېلىپ كىرگەن سودىگەرلەر توپ - توپى بىلەن ئېلىپ ، نۇرغۇن پايدا يەتكۈزدى ! ...

ئىشقىلىپ ، قاقاسلىققا تولغان بۇ ئاتەش زېمىننىڭ ئېگىز - پەس ، ئوگۇل - دوگۇل سوقماق يوللىرى ئەمدىلىكتە ئەكبەر ئۇچۇن ، گويا سالقىن ، راھەتبەخش داغدام يول بولۇپ قالغان ئىدى . ئۇ ، چۆل - جەزىرىنى ۋە چۆل - جەزىرىدىكى ھەربىر سوقماقلارنى ، ئادەم ئۇچۇن خەۋپلىك ۋە خەۋپسىز جايلارنى بەش قولدەك بىلەتتى . ئەكبەر ئۇسسۇزلۇققا ، ئاچلىققا ۋە سەپەر مۇشەققەتلىرىگە چىداشنى ، تاقابىل تۇرۇشنى ئۆگەندى ، ...

ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئەكبەرنىڭ كۆگۈل يارىسىمۇ ئاستا - ئاستا ساقىيىشقا باشلىدى . ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىدا ھەمىشە قىلقلىنىپ تۇرىدىغان ھەبزىنىڭ گۈزەل سىيماسى بارا - بارا غۇۋالىشىپ ، جانسىز بىر سايىغا ئايلىنىپ قالدى . نېمە دېگەنبىلەن ، يىگىت ۋۇجۇدى ئىشق دەردىنى يەگدى ، ئەمما يۈرەك دەردى يۈرەكتە قالدى ! بۇ دەرد ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئۆرتەيتتى ، ئۇنى ھەمىشە بۇنداق غېرىب - مۇساپىرلىق تۇرمۇشتىن قۇتۇلۇشنىڭ يوللىرىنى ئىزلەشكە مەجبۇر قىلاتتى ! ...

ئەكبەر شۇ پەيتتىكى ئەھۋالنى بابۇر شاھنىڭ چەت يۇرتلاردا سەرسان بولۇپ يۇرگەندە يازغان :

« بارماققا نە ماكان مۇيەسسەر ،
تۇرماققا نە دۆلەت مۇقەررەر . »

دېگەن شېئىرى بىلەن ئىپادىلەيتتى .

جاپا ـ مۇشەققەت ئىچىدە ئۆتكەن مۇساپىرلىق ھايات ، ئەكبەر كۆرگەن رەڭمۇرەڭ تۇرمۇش كارتىنىسى ۋە ئىنسان ھايا-تىنىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىر ـ قىسمەتلىرى ئۇنى خېلى پىشقان ، نەزەر دائىرىسى كەڭ ، بېجىرىم ئادەمگە ئايلاندۇرۇپ قويغان ئىدى .

سەككىزىنچى باب

يىلان ۋەقەسى

1

ئامېرىكىنىڭ « دوج » مارکىلىق يېنىك ئاپتوموبىلى تاغ يولىنى بويلاپ يۇقىرى ئۆرلىمەكتە . شەئبان ① ئېيىنىڭ بېشى بولغاچقا ، ھاۋا قىزىپ كەتكەن ، زېمىندىن تارتىپ پەلەككە قەدەر ھاۋا ئوت پۈركۈپ ھۆپۈلىلەپ تۇراتتى ، ئەتراپتىن ئوت ۋە لاۋا ھىدى كېلەتتى ! ...

ئىسسىقتىن قىزىپ كەتكەن ماشىنا پۇشۇلداپ ، ھاسىراپ ، بەئەينى تامغا ياماشقان قوڭغۇزدەك ئاستا ئۆملەپ كېتىۋاتاتتى . ماشىنىدا ئۈچ يولۇچى بار ئىدى . ئۇنىڭ بىرسى ئاتىخان ، يەنە بىرسى باھاۋىدىن مىرزا ئىسمىلىك ئۆزبېك ، ئۈچىنچىسى ئەكبەر ئىدى . بۇلار قىز كۆرۈش ئۈچۈن ، تائىفقا چىقىپ كېتىۋاتاتتى .

تائىف ـــ مەككىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى قارا تاغنىڭ ئۈستىگە جايلاشقان ، ھىجاز رايونى بويىچە ، گۈزەل ، سالقىن ۋە ئاۋات شەھەر ئىدى . بۇ يەردە پادىشاھنىڭ يازلىق ئوردىسى بار ئىدى .

---

① شەئبان ـــ سەككىزىنچى ئاي .

باھاۋىدىن مىرزا تائىفتا چىش دوختۇرلۇق قىلاتتى . ئۇنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قېلىشىمۇ ئېچىنىشلىق بىر قىسمەتتىن ئىدى . باھاۋىدىن مىرزا ئەسلىي 1942 ـ يىلى ئۆزبېكىستاندىن ئەسكەر بولۇپ ، ۋەتەن ئۇرۇشىغا قاتنىشىش ئۈچۈن قازانغا كەلگەن . لېكىن كۆپ ئۆتمەي ، شەيتانلىقى ئازدۇرۇشى بىلەن قازاندىكى تاتار ئاسىيلىرىدىن تەشكىللەنگەن «پىدائىيلار دېۋىزىيىسى » گە قاتنىشىپ قېلىپ ، نېمىس قوشۇنلىرى بىلەن بىرلىكتە ، سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىگە قارشى ئۇرۇش قىلغان . 1945 ـ يىلى نېمىسلار مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن ، ئۇ ، ۋەتەنگە قايتىشقا پېتىنالماي ، گېرمانىيىدە پاناھلىنىپ ، كاتتا بىر چىش دوختۇرىغا شاگىرت بولغان ، 1946 ـ يىلنىڭ ئاخىرىدا ، ھەج قىلىپ گۇناھىنى يۇيۇش ئۈچۈن ئەرەبىستانغا كەلگەن ۋە كۆتۈلمىگەن بىر پۇرسەتتە تائىفتىن ئۆيلىنىپ ، بۇ يەرگە ماكانلىشىپ قالغان .

باھاۋىدىن مىرزا بىرەر يىلدىن بېرى مەككىگە كىرىپ ـ چىقىپ يۈرۈپ ئاتىخان بىلەن تونۇشۇپ قالغان ئىدى . بىر قېتىم ئاتىخاننىڭ : « ئوغلۇم چوڭ بولۇپ قالدى ، سايىسىنى ئىككى قىلىپ قويماي دېۋىدىم ، مۇبادا سىلەر تەرەپلەردە ھەمشەھەرلەرنىڭ ئوبدانراق قىزى بولسا ، كۆز ـ قۇلاق بولۇپ قويارلا » دېگەن تەۋسىيىسى بىلەن تائىفتىن ئەمدى 14 ياشقا كىرگەن گۈلبەھرەم ئىسملىك چىرايلىق بىر قىزنى تاپقان ئىدى .

گۈلبەھرەم تائىفتىكى يۈز ـ ئابرۇيلۇق سودىگەر نادىر ھاجىمنىڭ توقال ئايالىدىن بولغان كەنجى قىزى ئىدى .

نادىر ھاجىم 1936 ـ يىلى ھەجگە چىققان ئىدى ، 1937 ـ يىلنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ۋەتەنگە قايتماقچى بولۇپ ، پاكىستاننىڭ چېگرا بويىدىكى سوس ۋىلايىتىگە كەلگەندە ، يۇرتتىن قېچىپ چىققان بەزى ئادەملەردىن شېڭ شىسەينىڭ چوڭ توتقۇن قى-

لىۋاتقانلىقىنى ، باي - سودىگەرلەرنى قويماي تۇتۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ، ۋەتەنگە قايتالماي ئۇركۈپ كەتكەن مۇساپىرلارنىڭ بىرسى ئىدى ...

باھاۋىدىن مىرزا بۇگۇن ئاتا - بالا ئىككىيلەننى قىز كۆرۈش ـــ ئەمەلىيەتتە ، بولغۇسى كۈيئوغۇلنى نادىر ھاجىمغا كۆرسىتىش ۋە قۇدىلىق سالىمىنى بەرگۈزۈشكە ئېلىپ چىقىۋاتاتتى .

ماشىنا تاغ يولىنىڭ يېرىمىغا كەلگەندە قىزىپ كەتتى ، شوپۇر ماشىنىنى بىر جىلغىنىڭ ئاغزىدىكى دۆڭلۇكتە توختىتىپ ، سوۋۇتماقچى بولدى .

يولۇچىلار ماشىنىدىن چۈشتى . ئەكبەر چىرايلىق كىيىنىۋالغان ئىدى ، پۇتىدا ئىتالىيىنىڭ خۇرۇم تەللىكى ، ئۇچىسىدا كىرتىك ياقىلىق ئۇزۇن يىپەك كۆڭلەك ۋە يىپەك ئىشتان بار ئىدى . ئۇ ، ھازىر سۆڭەكلىرى قېتىپ ، بۇرۇتى قارايغان ، ۋۇجۇدىدىن كۈچ - قۇۋۋەت ئورغۇپ تۇرىدىغان 22 ياشلىق بوز يىگىت ئىدى . ئەكبەرنىڭ سۇمباتلىق بەستى ، يوغان ، چېچەن قارا كۆزلىرى ھەرقانداق ئادەمنىڭ مەسلىكىنى كەلتۈرەتتى .

ئىسسىقتا قاغجىراپ كەتكەن يولۇچىلار ماشىنىنىڭ دالىدىكى كىچىككىنە سايىدا ئولتۇرۇپ ، ئۇسسۇلۇق ئېچىشكە باشلىدى ، ھەممىسىنىڭ سومكىسىدا سۇدان ۋە بوتۇلكىلىق مېۋە شەربەتلىرى بار ئىدى .

ئەكبەر ئىسسىقتا چىدىيالمايلا قالدى ، ئۇستى - بېشىدىن تەر قۇيۇلۇپ ، ئوچۇق تېرىلىرى چىم - چىم قىلىپ كۆيەتتى . كاشكى ، بۇ يەردە سۈيى سوغۇق بىر ئۆستەڭ بولغان بولسا ، راسا راھەتلىنىپ بىر چۆمۈلۈۋالسا ! ...

لېكىن ، ئەكبەرنىڭ كۆزىگە كۆيۈك تاغ ، قاقاس چۆلدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى . ئاھ ، خۇدا ! بۇ يەرلەرنى قانداق

یارتپ قویغان بولغیدىك !؟ بۇ سېنىڭ قەھرىڭمۇ یاكى مېھرىڭمۇ ؟! ...

ئەكبەرنىڭ خىيال ئېكرانىدا ، یۇرتتىكى چۆل ـ جەزىرىلەر ئايان بولدى . گەرچە ئۇ یەرلەردىكى چۆل ـ جەزىرىلەرمۇ بۇ یەردىكىگە ئوخشاش قۇرغاق ، كۆرۈمسىز بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ یەرلەردە شاپتۇل چېچىكى رەڭگىدە گۈل ئاچىدىغان یانتاق ، سېرىق چېچەكلىك ئېشەكقومۇشى ، چاكاندا ، یۇلغۇن ، بېسىلغاق ، یاۋا كەندىر قاتارلىق رەڭگارەڭ ئۆسۈملۈكلەر ئۆسۈپ ، هایاتلىقتىن ، یېشىللىقتىن دېرەك بېرەتتى ! ...

ئەكبەرنىڭ خىيالى ئىختىيارسىز هالدا ، یۇرتىنىڭ سوغۇق ، قىش كۈنلىرىگە كەتتى . ئۇ ، بىر قېتىم ئىككى ئاغىنىسى بىلەن تۇگمەن بېشىدىكى ئۆستەڭگە سۇغا چۆمۈلگىلى چىققان ئىدى . ئۇلار دەسلەپ ئۆستەڭ بويىدىكى ئاختامىلىقتا تىكتاڭ هەم ۋىزۋاق ئوينىدى ، ئاندىن بەسلىشىپ سۇغا چۆمۈلمەكچى بولدى . بۇ چاغدا ئۆستەڭ قىرغىقى خۇددى ئەينەكتىن چەپچەك تۇتقاندەك یۇپقا مۇز بىلەن قاپلانغان ئىدى . مۇزنىڭ ئاستىدا شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان سۇ ئادەمنىڭ هەۋىسى كەلگۈدەك سۈزۈك ۋە ئوینىاق ئىدى . ئۆستەڭنىڭ ئەتراپىنى قۇرۇپ كەتكەن كېيىكتال بىلەن جىغان چاتقاللىرى قاپلاپ كەتكەن ئىدى . ئەكبەر ئاغىنىلىرى بىلەن قىپىالىڭاچ بولۇپ ، ئەنە شۇ مۇزلاردىن سىرغىپ ئۆتۈپ ، ئۆستەڭنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سۇغا چۆمۈلگەن ئىدى . توڭغانلىقتىن ئۇلارنىڭ لەۋلىرى كۆكىرىپ ، چىشلىرى كاسىلداپ كەتكەن بولسىمۇ ، لېكىن بەدىنىدىن هور كۆتۈرۈلەتتى ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ باتۇر ، قەيسەرلىكىدىن كۆرەڭلەيتتى ، پەخىرلىنەتتى ، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مۇزغا دەسسەپ تۇرۇپ چۆمۈلۈۋاتقان سوغۇق ، یېقىمسىز سۇ ئۇلارغا هۇزۇر بېغىشلىغان ئىدى .

ئەكبەرنىڭ خىيالىدىكى سالقىن ، راهەت تۈیغۇسىنى یان

تەرەپتىكى جىلغىدىن تۇيۇقسىز چىقىپ كەلگەن يىگىرمە بەش ياشلار چامىسىدىكى بىر سەھرالىق يىگىت بۆلۈۋەتتى.

يىگىت ئۇزۇن بوز كۆڭلەك ئۈستىگە مىشلە ① كىيىۋالغان ئىدى، مىشلىنىڭ پەۋازلىرىغا ئويما گۈل چېكىلگەن بولۇپ، خېلى پەمىي بار بىر قىزنىڭ قولىدىن چىققانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. يىگىتنىڭ ئۆشنىسىدە ئۆچكە تېرىسىدىن ياسالغان قۇرۇق تۇلۇم بار ئىدى. ئۇ، ماشىنىنى كۆرۈپ، ئۇدۇل يولۇچىلار تەرەپكە كەلدى ۋە مۇلايىملىق بىلەن سالام بېرىپ، ئۇلاردىن بىرئاز سۇ بېرىشنى ئۆتۈندى. لېكىن شوپۇر دوق قىلغاندەك:

— كۆرمىدىڭمۇ يىگىت، سۇ بولسا، ماشىنىنىڭ كۆتىنى دۆڭگە قارىتىپ، ئۆزىمىز ئىسسىق يەپ ئولتۇرامتۇق ؟! — دېدى.

باھاۋىدىن مىرزا يىگىتكە قىزىقتى ۋە ئۇنىڭدىن سوردى:

— ئىسمىڭ نېمە ؟

— قۇسەي، — دېدى يىگىت ئىسسىقتىن يالقۇنجاپ، تەرلەپ كەتكەن يۈزىنى ئېرتىپ تۇرۇپ.

سوئال ـ جاۋاب داۋاملاشتى:

— قەيەردە تۇرىسەن ؟

— ئاشۇ جىلغىنىڭ ئىچىدە.

— ئۇ يەردە قانچە ئائىلە بار ؟

— بەش ئائىلە بار.

— ئۇ يەردە نېمە ئىش قىلىسىلەر ؟

— چارۋا باقىمىز، يەنە ئانچە ـ مۇنچە تېرىقچىلىقمۇ قىلىمىز !

— ئۇ يەردە سۇ يوقمۇ ؟

— يوق.

— سىلەر نېمە ئىچىسىلەر ؟

---

① مىشلە — جىلىتكىگە ئوخشاش يەڭسىز نېپىز چاپان.

— یامغۇر یاغقاندا ، یامغۇر سۇلىرىنى يىغىۋالىمىز . سۇ تۇگىسە ، سىلەرگە ئوخشاش يولۇچىلاردىن سۇ سوراپ ئىچىمىز .

— ئۇ يەردىن كۆچۈپ كەتسەڭلار بولمامدۇ ؟

— شۇ ئەمەسمۇ ! — دېدى شوپۇر باھاۋىدىن مىرزىنىڭ بۇ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ ، — زەيمىگە كۆچۈپ كەتسەڭلار بولىدۇ ، يىراق ئەمەس ، ئۇ يەردە ئېقىن سۇ بار ، مەھەللە بار ياكى چوڭ سەلگە كۆچۈپ كەتسەڭلارمۇ بولىدۇ ، ئۇ يەردە قۇدۇق سۈيى بار ! ...

— ياق ، كۆچمەيمىز ! — دېدى يىگىت بىر خىل قەتئىيلىك ۋە ئىپتىخارلىق تۇيغۇسى بىلەن ، — بۇ يەرنىڭ تاشلىرىنى باشقا يەرنىڭ ئۇنچە - مارجانلىرىغا تەڭ قىلمايمىز ! چۈنكى ، بۇ يەر بىزنىڭ يۇرتىمىز ، ئىككى دۇنيالىق ۋەتىنىمىز ! بۇ جىلغىدا بىزنىڭ بىرمۇنچە ئەجدادلىرىمىز ئۆتكەن ، بوۋامنىڭ ، دادامنىڭ قەبرىسى مۇشۇ يەردە ! ھەرقانچە قىينىچىلىق بولسىمۇ ، ئۇلارنى تاشلاپ كەتمەيمىز ! ...

يىگىتنىڭ سۆزى گويا ئىنچىكە تال چىۋىق بىلەن ئۇلارنىڭ يۇرىكىگە ساۋىغاندەك ، ئۇچ مۇساپىر يولۇچىغا قاتتىق تەسىر قىلدى . ئۇلار كۆڭلىنىڭ قات - قېتىغا ئورناپ كەتكەن ھىجران ئازابىنى ، يۇرت دەردىنى بىر يولى چىقارماقچى بولغاندەك ، نەپىسىنى تولدۇرۇپ ئۇلۇغ - كىچىك تىندى ۋە چوڭقۇر خۇرسىنىپ قويدى !

يىگىت توغرا دەيدۇ : ئەزەلدىن مۇھەببەتسىز يۇرەككە ۋەتەن سىغقان ئەمەس ! ھەقىقىي ۋەتەن ئوغلى ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن تۇپراق ۋە شۇ تۇپراقتىكى ھەربىر گۈل - گىياھ ، ھەربىر تاش - داڭگال بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان بولىدۇ ! ئادەم قەيەردە ياشىمىسۇن — راھەتبەخش باغۇ ئېرەمدىمۇ ، گۈزەل مەنزىرىلىك ئاۋات شەھەردىمۇ ياكى قاقاس چۆل - جەزىرىدىمۇ

ـــ ئۆز يېرىنى ، ئۆز ئېلىنى ۋە ئۆز ئەركىنى ھىمايە قىلىدۇ !

شۇڭا ، دۇنيادا ۋەتەنسىز ئىنسان بولمايدۇ ، ۋەتەن سۆيمىگەن ئىنساندا ۋىجدان بولمايدۇ ، ۋىجدانسىز ئىنساندا ئىمان بولمايدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ۋەتەن سۆيۈش ئىمان جۈملىسىگە كىرگەن ! ...

ماشىنا يەنە يولغا چۈشتى ، ئۇلار مېڭىش ئالدىدا ، قۇسەيگە سۇداندىكى سۇ بىلەن مېۋە شەربەتلىرىنى بەردى . چۈنكى ، ئۇنىڭ سۆزى ، روھى ھەممەيلەننى تەسىرلەندۈرگەن ئىدى . شۇ تەسىر بىلەن ھاياجانلىنىپ قالغان باھاۋىدىن مىرزا كېتىۋېتىپ ، ھەمراھلىرىغا مۇنداق دېدى :

ـــ « سەن سۆيگەن نەرسە سېنى يارىتىدۇ » دېگەن ھېكمەت راست ئىكەن . ۋەتەن بىزنى ياراتتى ، دىلىمىزنى ، تىلىمىزنى ياراتتى . ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئۆز خەلقىنى ، ئۆز يۇرتىنى سۆيۈشى تەبىئىي ئىكەن . مەن ئۈچۈن نەمەنگاننىڭ مۇنبەت ، ھاۋالىق تاغ ـ دەريالىرى گۈزەل بولغىنىدەك ، سىلەر ئۈچۈن قەشقەرنىڭ شېرىن ـ شېكەر مېۋىلىك باغۋارانلىرى گۈزەل . ئەمدى بايىقى يىگىت قۇسەي ئۈچۈنچۇ ؟ ئۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ، ئەلۋەتتە مۇشۇ قاقاس تاغ ـ جىلغىدىكى تاش ـ تۇپراقلار بىلەن سالما ـ كەسلەنچۈكلەر ھەممىدىن گۈزەل ! بايا-تىندىن بېرى ، ئاجايىپ بىر رىۋايەت ئېسىمگە كېلىپ قالدى : دۆلەت شاھ سەمەرقەندى ئۆزىنىڭ « شائىرلار بوستانى » دېگەن ئەسىرىدە شۇنداق ھېكايە قىلغان : ئەمىر نەسىر بىن ئەھمەد ھىراتقا كەلگەندە ، بۇ شەھەرنىڭ جەننەتتەك ئىقلىمى ئەمىرنىڭ كۆڭلىگە يېقىپ قالدى . ئۆز پايتەختى بۇخارا ئەمىرنىڭ خاتىرىسىدىن پۈتۈنلەي كۆتۈرۈلدى ، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ۋەزىرلەر ، بايلار ھىراتتا ئۇزاق تۇرۇپ قالغانلىقلىرىدىن كۆڭۈللىرىدە يۇرت سېغىنىشى ئويغىنىپ بىئارام بولۇشتى . لې-

كىن ، ھېچقانداق تەدبىر بىلەن ئەمىرنى بۇخاراغا قايتىشقا كۆندۈرەلمەيتتى . شۇنىڭ بىلەن ، ئاخىر ئۇلار ئۇستاز روداكىدىن ئۆتۈنۈپ ، ئەمىرنىڭ كۆڭلىدە بۇخاراغا قايتىش زوقىنى ئويغىتىپ بېرىشنى سورىدى . بىر كۈنى ئەمىر توساتتىن بۇخارا نېمەتلىرىنى ۋە ئۇ يەرنىڭ ساپ ھاۋاسىنى تىلغا ئېلىپ قالدى . شۇ چاغدا ئۇستاز روداكى بىرنەچچە كۈن بۇرۇن يېزىپ قويغان بىر قەسىدىنى قولىغا ئېلىپ ئوقۇدى :

مولىيان ھىدى بۇيان كەلمەكتىدۇر ،
يادقا يارى مېھرىبان كەلمەكتىدۇر .
گەر دەغەلدۇر ① ئانچەيىن ئامۇل قۇمى ،
لېك ② مەيىن ئىپەكسمان كەلمەكتىدۇر .
گەرچە كەڭدۇر ئانچەيىن جەيھۇن ③ سۇيى ،
ئات بېلىدىن بى زىيان ④ كەلمەكتىدۇر .
ئەي بۇخارا ، شاد بولۇپ تەزىمگە چىق ،
چۈنكى پادىشاھ ـــ مېھمان كەلمەكتىدۇر .
ئاي ئەگەر بولسا ئەمىر ، بۇخارا ـــ ئاسمان ،
ئاي چىقىپ ئاسمان تامان كەلمەكتىدۇر .
سەرۋى ئەگەر بولسا ئەمىر ، بۇخارا ـــ بوستان ،
سەرۋى بۇگۈن بوستان تامان كەلمەكتىدۇر .

قەسىدە ۋەتەن ھەقىدە ، ئۇنىڭ بىر بەلگىسى بولغان ، بۇخارا شەھىرىنى كېسىپ ئاقىدىغان مولىيان دەرياسى ھەققىدە ئىدى . ئېيتىلىشىچە ، بۇ قەسىدە ئەمىرنىڭ كۆڭلىدە مۇزلاپ

① دەغەل ـــ يىرىك ، قوپال .
② لېك ـــ لېكىن ، ئەما .
③ جەيھۇن ـــ ئۆزبېكىستاندىكى ئامۇ دەرياسىنىڭ قەدىمكى نامى .
④ بى زىيان ـــ خەتەرسىز ، زەرەرسىز .

ياتقان ۋەتەن مېھرىنى ئويغىتىۋەتكەنلىكتىن ، ئۇ ھەتتا ئۆتىۋكىنىمۇ كىيمەي ، بۇخاراغاجۋىنىگەن ! ... ـــ باھاۋىدىن مىرزا ھېكايىسىنى توختىتىپ ، بىردەم شۇككىدە ئولتۇرۇپ قالدى ، ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ ، ئاغزى ئۆمچەرەپ قالغان ئىدى ، مۇڭغا تولغان كۆزلىرىدىن بىر خىل ئىچكى ئازابنىڭ ئىزتىراپلىق شولىسى ئەلەڭگىيىتتى ، بىرئازدىن كېيىن ئۇ خۇددى ئۆزىگە ئۆزى سۆزلىگەندەك مىسكىن ئاۋازدا سۆزىنى داۋام قىلدى ، ـــ بۇ دۇنيادا ۋەتەنسىزلىكتىن ئېغىر دەرد يوق ئىكەن ! مەندە ھازىر پۇل دېسە بار ، نام دېسە بار . قولۇمنى نەگە سوزسام يېتىدۇ ، نەگە بارغۇم كەلسە بارالايمەن ، نۇرغۇن ئېسىل يەرلەرنى كۆردۈم ، زامانىۋى شەھەرلەردە تۇردۇم ، لېكىن ئۆزۈم تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئاشۇ لاي كېسەكلىك ئۆي ، ئاشۇ چاڭ ـ توپىلىق مەھەللە ، ئاشۇ ئۆستەڭ ، ئاشۇ دەرەخ ۋە ئاشۇ سوقماق يوللار بىر كۈنمۇ ئېسىمدىن كۆتۈرۈلگىنى يوق ! ئۇنىڭ دەردى يۈرىكىمگە ئورناپ كەتتى ، ھەرقانچە قىلىپمۇ بۇ دەردنى يېڭەلمىدىم ! مېنىڭ كېيىنكى ئۆمرۈم مانا شۇ دەرد بىلەن ياقا يۇرتتا ئۆتۈپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ ! ...

باھاۋىدىن مىرزا شۇ گەپلەرنى دېدى ـ دە ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىمىپ كەتتى . ئۇنىڭ شۇ تۇرقى بەئەينى تىرىك موردىغا ئوخشايتتى ، باھاۋىدىن مىرزا ماشىنىنىڭ سىلكىشى بىلەن بېشىنى كۆتۈرۈپ ، چوڭقۇر بىر ئۇھسىنغان ۋاقىتتا ، ئەكبەر ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئېقىۋاتقان مۇنچاق ـ مۇنچاق ياشلارنى كۆرۈپ قالدى ...

ماشىنا گۈرۈلدەپ ، پۇشۇلداپ ، يىلان باغرى يولدا يۇقىرى ئۆرلىمەكتە ئىدى . يۇقىرى ئۆرلىگەنسېرى ، يولۇچىلارنىڭ كۆكسىگە تائىفىنىڭ سالقىن ، خۇشبۇي ھاۋاسى ئۇرۇلۇشقا باشلىدى . لېكىن ، ھېچكىم بۇنى سەزمەيتتى ، ئۇلارنىڭ ئۆزى

ماشىندا بولغان بىلەن ، خىياللىرى ئاللىقاچان تالاي يول ۋە تالاي كۈلپەتلەرنى ئېشىپ ، ئۆزىنىڭ ئەقىدە ۋە ئىمانى بولغان ئانا يۇرتقا قاراپ كەتكەن ئىدى ! ...

2

سۇھەيبە خېلى جۇرئەتلىك ، قورقۇمسىز ئايال ئىدى . لېكىن ، ئوغلى تۇغۇلۇپ ، قاچانكى ھېلىقى ئىش يۈز بەردى ، شۇنىڭدىن باشلاپ يۈرەكئالدى بولۇپ قالدى ، كېچىككىنە شەپىنى ئاڭلىسا ، چۆچۈپ ، ئەندىكىپ كېتەتتى .

ئوغلى ھېلىمشانىڭ يەتتە ئايلىق بولغان ۋاقتى ئىدى ، ناماز ئەسىردىن كېيىن ئۇنى ئېمىتىپ ، ئوماق ، سەبىي چىرايىغا مەھلىيا بولۇپ ئولتۇرغاندا ، يېنىك بىر شەپە ئاڭلىنىپ ، ئۇنىڭ دىققىتىنى بۆلدى . ئۇنىڭ باش تەرىپىدە بىر نەرسە شىپىرلىغاندەك قىلاتتى . سۇھەيبە ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ئۈستىگە قارىدى ، قارىدىيۇ ، كۆزلىرى چەكچىيىپ ، يۈرىكى ئاغزىغا قاپلاشقاندەك بولدى .

سۇھەيبە يۆلىنىپ ئولتۇرغان تامنىڭ تورۇسقا تۇتاشقان يېرىدە بىر سويام ئۈزۈنلۇقتىكى بىر كەسلەنچۈك تامغا چاپلىشىپ تۇراتتى ، ئۇنىڭ ئۈزۈن قۇيرۇقى ، سۈرلۈك كۆزى ۋە بەتبەشىرە تەلەتى ئادەمنىڭ تېنىنى شۇركەندۈرەتتى . سۇھەيبە بۇرۇن سالما ، كەسلەنچۈك دېگەندەك ئىسىملارنى ئاڭلىغان بولسىمۇ ، لېكىن كۆرۈپ باقمىغان ئىدى . ئۇنىڭ كىچىككىنە بىر مەخلۇق بولسىمۇ ، لېكىن بۇ دەرىجىدە سۈرلۈك ۋە يىرگىنىشلىك ئىكەنلىكىنى ئويلاپ باقمىغان ئىدى .

سۇھەيبە قورقىنىدىن دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، ئوغلىنى باغرىغا مەھكەم تاڭدى ، گويا ئۇ نەرسە ھازىرلا ئېتىلىپ

چۈشۈپ ، ئوغلىغا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزىدىغاندەك ئالاقزادە بولۇپ كەتكەن ئىدى .

سۈھەيبە ئىككىنچى قېتىم يۈرەكسىزلىك بىلەن بېشىنى كۆتۈرۈپ ، كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قارىغاندا ، كەسلەنچۈك غىرقىراپ مېڭىپ ، پەنجىرىگە يېقىنلىشىپ قالغان ئىدى . كەسلەنچۈك پەنجىرىنىڭ يېنىغا كېلىپ ، يەنە توختىدى ، قۇيرۇقىنى دىڭگايتتى ، بېشىنى تېز ـ تېز ھەرىكەتلەندۈرۈپ ، ئۇياق ـ بۇياقتا قارىدى ، سۈھەيبە قورقۇنچ ئىچىدە ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىنى كۆزەتكەچ ، پەنجىرىگە قارىدى ، خۇداغا شۈكرى ، پەنجىرە ئوچۇق ئىدى ، سۈھەيبە يەنىلا ئوغلىدىن ئەندىشە قىلىپ ، ئۇنى تېخىمۇ ئىچكىرى يوشۇرماقچى بولغاندەك ، باغرىغا تېخىمۇ چىڭ باستى . شۇ چاغدا ، بوۋاق ھېلىمشا دىمىقىپ كەتتىمۇ ياكى ئانىسىنىڭ قىسىشىدىن بىر يېرى ئاغرىپ كەتتىمۇ ، ئەيتاۋۇر تۈيۈقسىز قىرقىراپ يىغلاپ كەتتى ، جىمجىت ئۆيدە تۈيۈقسىز پەيدا بولغان بۇ شىدەتلىك ئاۋاز كەسلەنچۈكنىمۇ چۆچۈتىۋەتتى ، ئۇ غىررىدە قىلىپ ئۆزىنى پەنجىرىگە ئاتتى ـ دە ، سىرتقا چىقىپ كەتتى .

سۈھەيبە « ئۇھ » دەپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ، يۈرىكىمۇ قالايمىقان سوقۇشتىن توختاپ ، ئاستا ـ ئاستا ئىزىغا چۈشتى ، ئوغلىنى باغرىدىن ئاجرىتىپ ، باش ـ كۆزلىرىگە تويماي سۆيۈپ كەتتى ...

شۇ كۈنى كەچتە ، ئاتىخان كەلگەندە ئۇ ، بۇ ئىشنى بەكمۇ قورقۇنچ ئىچىدە سۆزلەپ بەردى ، لېكىن ئاتىخان خوتۇننى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈنمۇ ياكى ئەسلىدە شۇنداقمۇ ئىشقىلىپ، بىرخىل پەرۋاسىزلىق بىلەن :

ـــ قورقما ، كەسلەنچۈك دېگەن ياۋاش جانىۋار ، ئادەمگە چېقىلمايدۇ ، بۇنداق نەرسىلەرنىڭ يوقلاپ تۇرۇشى ئۆيگە نۇسرەت ئېلىپ كېلىدۇ ! ـــ دېدى .

لېكىن ، ئېرىنىڭ سۆزى سۇھەيبەنى خاتىرجەم قىلالـ
مىدى ، شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇنىڭ يۈرىكىگە بىر خىل ۋەھىمە
ئورناپ كەتكەن ئىدى ! ...

مانا بۇگۈن سۇھەيبە يەنە يالغۇز قالدى ، ئاتىخان بىلەن
ئەكىبەر تائىفقا ماڭغاندا ، ئەمدى ئايىغى چىققان ئوغلى ئۇلارنىڭ
ئارقىسىدىن هويلىغىچە تايتاڭلاپ چىقىپ ئەگەشكەن ئىدى . ئا-
تىخان ئۇنى قولىغا ئېلىپ سۆيۈپ قويۇپ : « ئۇچ ـ تۆت كۈندە
كېلىمىز ، ئاناڭغا ئوبدان هەمراه بول ـ هە ، ئوغلۇم ! » دەپ
چىقىپ كەتكەن ئىدى .

بۇ كېچە سۇھەيبەنىڭ زادىلا ئۇيقۇسى كەلمىدى ، نەچچە
ئاي بۇرۇنقى ئاشۇ ئىش يەنە كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ ، سۇر بېسىپ
كېتەتتى ، يېنىدا پۇشۇلداپ ئۇخلاۋاتقان ئوغلىنى تۇرۇپ ـ تۇ-
رۇپ قوينىغا سولاپ ، چىڭ قۇچاقلىۋالاتتى ...

سۇھەيبە ئەتىسى بەكمۇ هارغىن ، روهسىز ئورنىدىن
تۇردى ، چۈشكىچە بولغان ۋاقىتنى ئىلەڭ ـ سىلەڭ ئۆتكۈزدى ،
چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ، هېلىمشانى سەگۈنچەككە سېلىپ
ئۇخلىتىپ ، ئاندىن ئۆزىمۇ ئازراق ئارام ئالماقچى بولدى .

سەگۈنچەككە بۆلەنگەن هېلىمشا يېڭىدىن يېڭى قىلىق
چىقىرىپ ، ئۆزىچە بىرنەرسىلەرنى گۇڭراپ تېخىچە ئۇخلىمىغان
ئىدى ، سۇھەيبە ئۇنى لەرزان تەۋرىتىپ ، ئۆينىڭ تۈگۈلۈكىدىن
چۈشۈپ تۇرغان يوپيورۇق نۇرغا قارىغىنىچە ئەرەبچە ئەللەي
ناخشىسىنى غىڭشىپ ئولتۇراتتى . نۇر ئۇنىڭ كۆزىگە دەسلەپ
ئاقۇش ، كېيىن هەسەن ـ هۈسەندەك رەڭدار كۆرۈندى ، ئاندىن
خۇددى بىرسى قولى بىلەن ئۇنى چالغىتقاندەك تەۋرىنىشكە ، مە-
دىرلاشقا باشلىدى . سۇھەيبە هەيران بولۇپ ، كۆزىنى يوغان
ئاچتى ۋە زېھىنىنى يىغىپ ، تۈگۈلۈككە دىققەت بىلەن قارىدى .
سۇھەيبە كۆزىگە ئىشەنمەي قالدى ، چۈنكى تۈگۈلۈكتىن قىيپاش

چۈشۈۋاتقان نۇر راستتىنلا مىدىرلاپ ، رەڭلىنىپ غەلىتە بىرنەرسىگە ئايلىنىۋاتاتتى . غەلىتە نەرسە ئاخىر نۇردىن ئاجرىلىپ ، ئۆزىنىڭ ئەسلىي قىياپىتىنى كۆرسەتتى . ئۇ ، تۈگۈلۈكتىن ئاستا ـ ئاستا ساڭگىلاپ چۈشۈۋاتقان بىر غۇلاچ ئۇزۇنلۇقتىكى زەھەرلىك چار يىلان ئىدى ...

سۇھەيبەنىڭ پۇت ـ قولىدا جان قالمىدى ، كۆزى چانىقىدىن چىقىپ كەتكۈدەك چەكچىيىپ كەتتى ، قورقۇش ھەم ۋەھىمىدىن يۈرىكى توختاپ ، بەدىنى مۇزلىغاندەك ھالغا كېلىپ قالدى . ئەگەر ئۇ يالغۇز بولغان بولسا ، شۇ تۇرقىدا ئولتۇرۇپ ھوشىدىن كەتكەن بولاتتى ، لېكىن ئوغلى ئۇنى ئېسىگە كەلتۈردى ، سۇھەيبە ئاجايىپ بىر ئىلاھىي كۈچ بىلەن ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ۋە سەگۈنچەكتىكى بالىنى يۇلۇپ ئېلىپ ، ئۆزىنى ھويلىغا ئاتتى . ئۇنىڭ ھويلىدا تۇرۇپ چىرقىرىغان دەھشەتلىك ئاۋازى قوشنا ـ قولۇملارنى چۆچۈتۈۋەتتى . بىرنەچچەيلەن ھويلىغا يۈگۈرۈپ كىردى ، بۇ چاغدا يىلانمۇ تۈگۈلۈكتىن ساڭگىلاپ ئۆيگە چۈشۈپ بولغان ئىدى ، ئارىدىن ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئادەم ئۆيگە چاچراپ كىرىپ ، يوغان تاغار بىلەن يىلاننى باسمادىۋالدى ، قالغانلار تاياق ـ كالتەكلەر بىلەن ئۇرۇپ ، يىلاننى ئۆلتۈرۈۋەتتى !

لېكىن سۇھەيبەنىڭ قورقۇنچى تېخى بېسىقمىغان ئىدى . كۆز ئالدىدا يۈز بەرگەن بۇ دەھشەتلىك كۆرۈنۈشتىن بىچارە جۇۋان خۇددى سوغۇق كېچىدە يامغۇردا قالغان تۇمۇچۇقتەك غال ـ غال تىترەيتتى !

ئۇنى بىر ئايال قوشنىسى ئۆيگە ئەكىرىپ كەتتى ، ئۇ يا-شانغان ، تەجرىبىلىك ئايال ئىدى .

ـــ قىزىم ، ھەرگىز قورقماڭ ! ـــ دېدى ئۇ سۇھەيبەنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتىشقا ئۇرۇنۇپ ، ـــ ئاللانىڭ قۇدرىتى بىلەن يۇ-

سۇپ ئەلەيهىسسالام قۇدۇق ئىچىدىن ، دانىيال ئەلەيهىسسالام شىر ئۇۋۇسىدىن قۇتۇلۇپ قالغاندەك ، سىزمۇ بۇ بالايىبەتتەردىن قۇتۇلۇپ قالدىڭىز ! ئەمدى هېچ ئىش بولمايدۇ ، ئاتىخان قايتىپ كىرگەندە تۇڭلۇككە سىم تور بېكىتىپ ، تامنىڭ ئاراشلىرىنى ئېتىۋەتسە ، هەممە ئىش تۈگەيدۇ !

لېكىن ، سۇهەيبەنىڭ قۇلىقىغا بۇ گەپلەر كىرمەيتتى ، ئۇ ، خۇددى روهى چىقىپ كەتكەن ئادەمدەك ناهايىتى پەرىشان ئىدى . كىچىككىنە بىر شەپىنى ئاڭلىسا ، چۆچۈپ ، ئەندىكىپ كېتەتتى . ئۇنىڭ هەممىدىن بەك ئەنسىرەيدىغىنى ، مانا شۇ يۇرەك پارى ، كۆڭۈل خۇشى ـــ هېلىمشا ئىدى . سۇهەيبە قاپاقلىرى قىزىرىپ ئىششىپ ، كىرپىكلىرى پۇرچىلىپ ، يۈزى ئاپئاق تاتىرىپ كەتكەن ئىدى .

سۇهەيبە ئارقا ـ ئارقىدىن ئىككى قېتىم يۈز بەرگەن بۇ مۇدهىش ئىشنى ئاللانىڭ ئۆزى بىلەن ئوغلىغا قىلىۋاتقان بېشارىتى دەپ بىلىپ ، بۇ ئۆيدە تۇرماسلىق قارارىغا كەلدى . ئاتىخان قايتىپ كەلسە ، دەرهال ئۇنىڭ بىلەن مەسلىهەتلىشىپ ، باشقا يەرگە كۆچۈشنى كۆڭلىگە پۈكتى . لېكىن قېرىشقاندەك ئاتىخاندىن خەۋەر يوق ئىدى ، تۆت كۈن ئۆتۈپ كەتتى ، ئەمدى سۇهەيبەنىڭ سەۋر قاچىسى تولدى ، كىشىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋېرىش ئۇنىڭغا ئېغىر كەلدى . توساتتىن ئۇنىڭ خىيالىغا قاهىرەگە قايتىش پىكرى كېلىپ قالدى . سۇهەيبە توي قىلىپ كەلگەن ئىككى يېرىم يىلدىن بېرى ئاتا ـ ئانىسىنى كۆرۈپ باقمىغان ئىدى . تۇرۇپلا ، ئاتا ـ ئانا مېهرى ، يۇرت سۆيگۈسى ئۇنىڭ قەلبىنى ئۆرتىدى . سۇهەيبە بىر كېچە ئويلىنىپ ، ئاخىر قاهىرەگە بېرىش قارارىغا كەلدى ، ئۇ ئانا بولۇش سۈپىتى بىلەن يالغۇز ئوغلىنى قوغداپ قېلىشى كېرەك ئىدى ! ئاتا ـ ئانىسىنى يوقلاش ۋە ئۇلارنىڭ بىردىنبىر نەۋرىسى بولغان هېلىمشانى ئۇلارغىمۇ

كۆرسىتىش ئۇنىڭ پەرزەنتلىك بۇرچى ئىدى ! بەلكىم بۇ ئارىلىقتا ، ئاتىخان باشقا يەردىن يېڭى ئۆي ئېلىپ ، ئۇنى خاتىر-جەم قىلىشى مۇمكىن ئىدى .

ئەتىسى ، سۇھەيبە بىر پارچە خەت يېزىپ ، قوشنىسى ئارقىلىق ئاتىخانغا قالدۇردى ۋە بىر بوغچا بىلەن ھېلىمشانى باغ-ىغا بېسىپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى .

3

ئاتىخان بىلەن ئەكىبەر تاشقىتىن بىر ھەپتىدە قايتىپ كىردى .

بولغۇسى قۇدىسى نادىر ھاجىم ئۇلارنى مېھمان قىلدى ، پۇتۇن تاشقىنى ئايلاندۇرۇپ سەيلە قىلدۇردى ۋە بۇ جەريانىدا توي ۋاقتىنىمۇ دەسلەپكى قەدەمدە بېكىتىپ قويدى .

ئاتىخان كەنجى پەرزەنتنى ھېلىمشانى بەكمۇ سېغىنىپ كىرگەن ئىدى . ئۇنىڭ سېغىنغان يۇرىكىگە ئوغلىنىڭ تاتلىق قىلىقلىرى بىلەن چۇچۇك تىلى ئەمەس ، بەلكى سۇھەيبە يېزىپ قالدۇرغان خەتنىڭ ئاچچىق قامچىسى تەگدى . بىر پارچە پاتلان-غان كەشمىر قەغىزىگە يېزىلغان خەت قىسقىلا ئىدى ، ئەكبەر ئۇنى دادىسىغا ئوقۇپ بەردى :

« پېقىرنىڭ ئىگىسى ، ھۆرمەتلىك مۇرەببىمگە :

بولغان ئىشلارنى قوشنىلاردىن ئاڭلارلا ، مېنىڭ ئۆيگە كىرگۈدەك ماجالىم قالمىدى ، ئوغلىمزنىڭ تەقدىرىدىن ئەنسىرەپ قالدىم ! ئاخىر سىلىدىن بىسوراق قاھىرەگە كەتتىم . ھەممىگە ئاللا گۇۋاھ ، مېنىڭ بۇ يەردە تۇرغۇدەك ۋە سىلىنىڭ قايتىپ كىرىشلىرىنى كۈتكۈدەك تاقىتىم قالمىدى ! ئاجىزلىرىنىڭ بۇنداق ئەقىلسىزلىكىنى كەچۈرگەيلا ! مەن سىلىنى قاھىرەدە كۈتىمەن .

ئاللا هەممىمىزنى سالامەت قىلسۇن ! ... »

ئاتىخان خەتنى ئاڭلاپ بولۇپ ، قولىدىكى چاي ئىچىۋاتقان جانان پىيالىنى غەزەپ بىلەن يەرگە ئاتتى ...

يۇرىكىمۇ ئاشۇ جاراڭشىپ سۇنغان پىياله بىلەن پاره - پاره بولۇپ كەتكەندەك ئىچىشىپ ئاغرىدى . چۈنكى ، خەت ئۇنىڭ يۇرىكىگە نەشتەردەك ئۇرۇلغان ، يۇقىرىقى يازمىشلەردىن ئۆزى ھاڭۋىقىپ ، پۈتۈن ۋۇجۇدى مۇزلاپ كەتكەن ئىدى !

ئاتىخان ئايالىنىڭ بۇنداق بەڭۋاش ، يېڭىلتەكلىكىدىن قاتتىق خاپا بولدى ، ھەتتا ئۇنى ۋاپاسىز ، دەپ قاراپ ، ئاغزىدىن يامان گەپ چىقىرىۋېتىشكە قىل قالدى .

ئەكىبەر دادىسىنىڭ بۇنداق قاتتىق ئاچچىقلانغانلىقىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتاتتى . دېمىسىمۇ ، ئاتىخاننىڭ كۆڭلىدىكى نەچچە ۋاقىتتىن بۇيانقى مېھرىبانلىق ئورنىنى ئەمدى كۈچلۈك غەزەپ ئىگىلىگەن ئىدى !

شۇنداق ، بىر ۋۇجۇدتا تەڭداشسىز مېھىر تۈيغۇسىمۇ ، چەكسىز قەھر قۇدرىتىمۇ بولىدۇ !

ئەكىبەر ئۆزىچە مۇلاھىزە قىلىپ ، بۇنداق زىياده ئاچچىقىنىڭ ئاستىدا ، سۇھەيبە بىلەن ھېلىمشانى ھادىس ياخشى كۆرۈش تۈيغۇسىنىڭ يوشۇرۇنغانلىقىنى بىلىپ يەتتى . دەرۋەقە ، سۇھەيبە ياخشى كۆرۈشكە ئەرزىيدىغان پاك ۋە لاتاپەتلىك ئايال ئىدى .

ــ دادا ، نېمانچە ئاچچىقلىنىسەن ! ــ دېدى ئەكىبەر يەرده چېچىلىپ ياتقان پىياله سۇنۇقلىرىنى تېرىۋېتىپ ، ــ ئىناپ بىلەن ئويلىغاندا ، سۇھەيبەدىن رەنجىشكە بولمايدۇ ! قوشنىلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىدىڭمۇ ، ئۇنداق يوغان ، قورقۇنچلۇق يىلاننى كۆرسە ، مەزلۇم خەق ئەمەس ، مانا مەن دېگەن ئوغۇل بالىلىنىڭمۇ پېيىى سىرقىرىماي قالمايدۇ ! ئۇنىڭ ئۈستىگە ، سۇھەيبەنىڭ يۇرتىنى ، ئاتا ـ ئانىسىنى كۆرمىگىنىگە ئۇزاق

بولدی ، کۆرۈش ئىمكانىيىتى تۇرۇپ ، كۆرمىسە ئۇۋال بولمامدۇ؟! بۇنداق دەرد بىز بىلەنلا كەتسۇن ، دادا !

ــ نىمە ئۈچۈن مەندىن بىسوراق كېتىدۇ ؟ ! ــ دېدى ئاتىخان يەنە شۇ ئاچچىقى بىلەن چالۋاقاپ ، ــ بىزنىڭ كىرىشىمىزنى كۈتسە بولمامدۇ ؟ !

ــ كۈتەلمىگەن گەپ ، شۇ ! ــ دېدى ئەكبەر سۇھەيبەنى ئاقلاپ ، ــ خەتتە ھەممە گەپ ئوچۇق تۇرمامدۇ ! سەن ھەمىشە « شىرنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس ، ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر » دەيتتىڭ ، دادا . بۇگۈن بۇ گەپ ئۆز بېشىڭغا كەلدى ، ئاچچىقىڭنى بېسىپ ئويلاپ باق !

ئەكبەرنىڭ گېپى تەسىر قىلدىمۇ ياكى سۆزلەپ ـ سۆزلەپ ئاچچىقى كەتتىمۇ ، ئاتىخان خۇددى سۆرەم تارتىپ ھارغان ئۆكۈزدەك پۇششىدە بىرنى تىنىپ پەسكويغا چۈشتى .

ــ خەيىر ! ... ــ دېدى ئۇ ئاخىر ئۆزىنى ئۆزى بەزلەپ ، ــ سالامەت بارسىلا مەيلىغۇ !

ــ سالامەت بارمايدىغان ئىش يوق ، دادا ! ــ دېدى ئەكبەر دادىسىنىڭ كۆڭلىدىكى ئەنسىزلىكنى بىلىپ ، ــ ھەرەمنىڭ يېنىدىن ماشىنا كىرا قىلىپ جىددەگە كىرىدۇ ، ئۇنىڭدىن كېيىن پاراخوتقا ئولتۇرۇپ قاھىرەگە بارىدۇ . ئەنسىرىمە ، ھازىرقى قاتناش ئىشلىرى بۇرۇنقىدەك مۇشكۈل ئەمەس ، دادا ! ئاسانلىشىپ كەتتى ، 10 ــ 20 كۈندىن كېيىن سەن بېرىپ ئەكىلىۋالساڭ بولىدۇ !

ــ مەن !؟ ــ ئاتىخان يەنە جۇدۇنى تۇتقاندەك گۇركىرىدى ، ــ مەن قاھىرەگە بېرىپ قايتۇرۇپ كېلەمدىمەن تېخى !؟ ئۇنداق ئىش يوق ! ئۆزى كەتكەندىكىن ئۆزى كەلسۇن ، بولمىسا ، ئاتا ـ ئانىسىنى ئېمىپ ياتسۇن !

ــ قېنى ، ۋاقتى كەلسۇن ، دادا ! كۆرەرمىز ! ــ دېدى

ئەكبەر ۋە ئاتىخانغا قاراپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى .

ئەتىسى ، ئاتا ـ بالا ئىككىيلەن ئۆينىڭ ئوڭلاشقا تىگىشلىك يەرلىرىنى ئوڭلىدى ، تۈگلۈككە سىم تور يېپىپ ، ئەينەك جاھاز بېكىتتى ، پەنجىرىنى چوڭايتىپ ، دېرىزە ئورناتتى ، تاملارنىڭ ئارقا ـ ئالدىدىكى يوچۇق ـ ئاراچلارنى لاي بىلەن ئېتىپ ، سىلىق سۈۋىدى . شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۆزلىرىمۇ كېچىلىرى خاتىرجەم ياتىدىغان بولدى .

بۇ ئارىلىقتا ، ئەكبەر يەنە شۇ دوستى ھارىسنىڭ يارىدىمى بىلەن جىددەدىكى دۇكىننى سېتىپ ، مەككىنىڭ « مۇددىئا » دېگەن ئاۋات بازىرىدىن بىر دۇكاننى سېتىۋېلىپ ، تىجارىتىنى مەككىگە يۆتكىدى .

بىر ئايدىن كېيىن ئەكبەر بىلەن گۈلبەھرەمنىڭ تويى بولدى . قىز تائىفتىن مۇشۇ ئۆيگە كۆچۈرۈپ كېلىندى . ئاتىخان شۇ يەردە يېتىپ ـ قوپتى .

تويىنىڭ بولدى ـ بولدىسى ، مېھماننىڭ كەلدى ـ كەتتىسى تۈگەپ ، بىرەر ئاي ئۆتكەندە ، پاسار ھاجىم تۈيۈقسىز ئاتىخاننىڭ دۇكىنىدا پەيدا بولۇپ قالدى . بۇ ئادەمنىڭ مەككە تەرەپكە كەلمىگەنلىكىگە بىرەر يىل بولۇپ قالغان ئىدى .

ــ قانداق ئۇستام ؟ ــ دېدى ئۇ قىزغىن سالاملىشىپ ، ــ سالامەت تۇرۇۋاتاملا ؟

ــ خۇداغا شۈكرى ، ــ دېدى ئاتىخانمۇ سالامنى ئىلىك ئېلىپ ، ــ سالامەت ، تۈپراقنىڭ ئۈستىدە تۇرۇۋاتىمەن !

سالام ـ سائەتتىن كېيىن ، پاسار ھاجىم سۈھەيبەنىڭ ، ھېلىمشانىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزدى ، ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ئۇلارنى ماختىدى ، بولۇپمۇ ھېلىمشانىڭ تاتلىق قىلىقلىرىنى ، « دادا » دەپ توۋلىغان ئاۋازلىرىنى دوراپ ، ئاتىخاننىڭ يۈرىكىگە

ئوت يېقىۋەتتى ، ئاخىرىدا سۇھەيبەنىڭ بىر پارچە خېتى بىلەن ھېلىمشانىڭ يېقىندا تارتىلغان بىر پارچە رەڭلىك سۈرىتىنى بەردى . خەتتە : « مەن سىلىنى كۈتۈپ ئېگەكلىرىم چۈشۈپ قالاي دېدى ، سىلى بولمىسىلىرى بىزگە قاھىرەمۇ كۆڭۈلسىز تۇ- يۇلىدىكەن ... » دېگەن يۇرەك سۆزلىرى يېزىلغان ئىدى . ئاتىخان ئوغلىنىڭ سۈرىتىگە قاراپ قېتىپلا قالدى ، بالا شۇنداق ئوماق ، ساغلام چوڭ بولغان ئىدى ، قارا قاتتەك مۆلدۈر كۆزلىرى ئاتە- خانغا قاراپ كۈلۈپ تۇراتتى ! ...

ــ شۇنداقمۇ تاشلىۋەتكەن بارمۇ ، ئۇستام ؟ ــ دېدى پاسار ھاجىم كايىغاندەك تەلەپپۇزدا ، ــ مەن خوتۇنلىرىنىڭ قانداق ئەھۋالدا كەتكەنلىكىنى بىلدىم ، ئايال خەقنىڭمۇ كۆڭلىنى چۈشەنمىسەك بولمايدۇ ! ئۇلار ھەرقانچە ئاجىز بولسىمۇ ، لېكىن پەرزەنت ئۈچۈن ئەڭ غەيۇر باتۇرلارغا ئايلىنالايدۇ . سۇھەيبە ئوغلىنى ئويلىغان ، شۇڭا ئۇنىڭ كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمىگەن ! سىلى ئۇنى كەچۈرمىسلە بولمايدۇ ، خۇدامۇ راۋا كۆرمەيدۇ !...

يېقىندىن بېرى ئاتىخان ئۇلارنى كۆپرەك ئويلايدىغان بولۇپ قالغان ئىدى ، بولۇپمۇ قېرىغاندا تاپقان كەنجى ئوغلى ھې- لىمشا ئۇنىڭ كۆڭۈل مەيلىنى تارتىپ كېتىۋاتاتتى . سۇھەيبەمۇ پات ـ پات چۈشىگە كىرىپ ، ئۇنىڭ كۆڭۈل ئارامىنى بۇزاتتى . شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، ئاتىخان كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرۇپ ، مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ مۇنداق بىر سۆزىنى كۆرۈپ قالدى : « سىلەر خوتۇنلىرىڭلارنىڭ قېشىغا بېرىڭلار . چۈنكى ، سىلەر ئۇلار ئۈچۈن خۇددى ئۆزلىرىنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىگە ئوخشاش زۆرۈر . ئۇلارمۇ سىلەر ئۈچۈن خۇددى ئۆزۈڭلارنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىدەك زۆرۈر » .

بۇ ئەقىدە شۇ كۈندىن باشلاپ ساداقەتمەن بىر مۇخ- لىسىنى ئىنتايىن قىيىن مۇشكۈلاتقا سېلىپ قويغان ئىدى .

خوتۇننىڭ ئارقىسىدىن قاھىرەگە باراي دېسە ئەرلىك غۇرۇرى ، تەكەببۇرلۇقى يول قويمايتتى ؛ بارماي دېسە ھىجران ئازابى ، سېغىنىش دەردى يۈرەكنى ئۆرتەيتتى ! ...

مانا بۇگۈن پاسار ھاجىمنىڭ تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ ، خەت كۆتۈرۈپ كېلىشى خۇددى ئاتىخانغا ئېگىز ئۆگزىدىن چۈشۈش ئۈچۈن شوتا قويۇپ بەرگەندەك ، ئۇنى قىيىن مۇشكۈلاتتىن قۇتۇلدۇردى .

— قېينىناتىلىرى مۇستاپا سۆيمەنمۇ سىلىنىڭ قاھىرەگە بېرىپ ، بالا - چاقا بىلەن جەم بولۇپ ، بىر مەزگىل دەم ئېلىپ كېلىشىلىرىنى ئېيتتى ، — دېدى پاسار ھاجىم ئۇنى تېخىمۇ قىزىتىپ ، — ئەمدى بارمىسىلىرى بولماس . كونىلارمۇ : « قىرىق قوتان مېلىك بولسىمۇ ، ياخشى خوتۇن بولمىسا بىكار » دەپ توغرا ئېيتقان . قېرىغاندا سىلىگە ئەسقاتىدىغىنى ، يەنە شۇ سۇھەيبە !

ئاتىخان ئارتۇقچە ئىككىلىنىپ ئولتۇرمىدى ، ئۇ ھازىر ئەكىبەردىن خاتىرجەم ئىدى . ئەكىبەر ئەمدى ئۆز يولىنى ئۆزى تېپىپ ماڭالايتتى . بۇ كۈنلەردە ، ئۆزىمۇ دۇكاندا يېتىپ - قوپۇپ تۇرمۇشتا قىينىلۋاتاتتى . شۇڭا ئاتىخان بۇ يەردە تارتىشقۇدەك ھېچ نەرسە بولمىغاچقا ، پاسار ھاجىمغا كەسكىنلا جاۋاب بەردى :

— بولىدۇ ، ھاجىم ، قاھىرەگە بارسام باراي . ماڭا نەگە بارسام بەربىر تۆت تەرىپىم ئوخشاشلا قىبلە !

توققوزىنچى باب

شاھ ھوزۇرىدا

1

يىللار خۇددى شامال سۈرگەن يېنىك بۇلۇتلاردەك ، ئارقا ـ ئارقىدىن ئۆتۈپ كەتتى . ئۇنىڭ قالدۇرغىنى قېرىلارغا ساقال ۋە قورۇق ، ياشلارغا كۈچ ۋە ئەقىل بولدى !

ئاتىخان قاھىرەدە بېغىر بېسىپ تۇرۇپ قالدى . قېيناتىسى مۇستاپا سۆيمەن كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغاچقا ، ئۇنىڭ دەۋۋان رەستىسىدىكى كاتتا گەزلىمە دۇكىننى ئاتىخان ئىگە بولۇپ باشقۇرۇۋاتاتتى .

ئەكبەر قەدىم جايىنى ساتتى . مۇسفىلەدىكى ھەرەمگە يېقىن بۇ ئەتىۋار جايغا رىياددىن كەلگەن چوڭ بىر باي مېھمانخانا سالماقچى بولدى . ئۆز ۋاقتىدا ھېچكىم كۆزگە ئىلمىغان بۇ قاقاس تاشلىق يەرنىڭ بۇگۈنكى كۈندە بىر غېرىچ باھاسىنىڭ ئالتۇنغا تەڭ بولىدىغانلىقىنى ھېچكىم ئويلاپ باقمىغان ئىدى . ئەكبەر ئۇنىڭ پۇلىغا شۇبەيكىدە يېڭى سېلىنغان زامانىۋى بىنادىن بىر يۈرۈش ئۆي سېتىپ ئالالىدى . بۇ ئۆيلەرنىڭ توك ، سۇ ، گاز دېگەنلىرى تولۇق ئىدى . بۇلارنى ئويلىسا ، ئەكبەر ئۆز ۋاقتىدا ئەبۇلەھەبنىڭ يىراقنى كۆرەرلىك بىلەن يەرنى كۆپ ھەل قىلىپ

بەرگەن دانالىقىدىن قاتتىق سۆيۈنەتتى ۋە ئىچىدە ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتاتتى !

لېكىن بۇ كۈنلەردە ، ئەكبەرگە ئوخشاش سىرتتىن كەلگەن « بۇخارى » ① لارنىڭ ئىش ـ ئوقىتىش تازا ئاقمايۋاتاتتى . بۇنىڭغا بىرنەچچە يىلنىڭ ئالدىدا ، مەككىدە چىقىدىغان « ئەل بىلاد » ② گېزىتىنىڭ مەلۇم سانىدا ئېلان قىلىنغان « چەت ئەللىك بۇخارىلارنىڭ سودا ـ تىجارەت قىلىشىغا بولمايدۇ » دېگەن بىر پارچە ماقالە سەۋەب بولغان ئىدى . ھازىرغىچە بۇ ماقالىنىڭ مۇئەللىپى مەلۇم ئەمەس ئىدى ، بىرەرسىمۇ ئۇنىڭغا رەددىيە بېرىپ ماقالە يازمىدى . شۇڭا مەزكۇر ماقالە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلاردا ئۆزىنىڭ كۈچىنى كۆرسىتىۋاتاتتى : ئىقامەت ③ ھەل قىلىش ، تىجارەت كىنىشكىسى ئېلىش ۋە يېڭىلاش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى توسقۇنلۇققا ، سوغۇق مۇئامىلىگە ئۇچراۋاتاتتى . كىشىلەر ئارامخۇدا دۇكان ئاچالمايتتى ، كۈنلىرى دەككە ـ دۇككە ئىچىدە ئۆتۈۋاتاتتى . بۇنداق بېسىم ۋە خورلۇقتىن بىزار بولغان بەزى بۇخارىلار مەككىنى تاشلاپ ، باشقا يۇرت ـ شەھەرلەرگە چۈراپ چىقىپ كېتىشتى . ئەكبەر يەنىلا دۇكان ئېچىش بىلەن چاربازارچىلىقنى ماسلاشتۇرۇپ ، تۈلكىگە ئوخشاش تەدانلىق بىلەن جان بېقىپ كېتىۋاتاتتى !

بۇگۈن شەنبە ، مەككىنىڭ ئىچى ئەتىگەندىلا قىزىشقا باشلىدى .

ئەكبەر تۈنۈگۈن جۈمە نامىزىدا ھارىس بىلەن كۆرۈشۈپ ، بۇگۈنكى كۈندە ئىككى ئائىلە بىللە دېگىز بويىغا بېرىپ ، دەم ئېلىپ كېلىشنى قويغان ئىدى . ئۇلار ئەمدى

---

① بۇخارى ـــ ئەرەبلەر ئوتتۇرا ئاسىيالىقلارنى شۇنداق دەيدۇ .

② ئەل بىلاد ـــ يۇرت دېگەن مەنىدە .

③ ئىقامەت ـــ ۋاقىتلىق نوپۇس .

ناشتا قىلىپ بولۇشىغا ، ھارىسنىڭ كىچىك سايامەت ماشىنىسى ئەكىبەرنىڭ قورۇسى ئالدىغا كېلىپ سىگنال بەردى . ماشىنىنىڭ ئۈستىگە خېلى كۆپ يۈك ـ تاق تېڭىلغان ئىدى .

ئەكىبەر بالا ـ چاقىسىنى ئېلىپ ئىشىك ئالدىغا چىقتى . ئۇنىڭ قوشماق مېغىزدەك بىر جۈپ قىزى ـــ يەتتە ياشلىق ئا- نارگۈل بىلەن بەش ياشلىق ئىپارگۈل چاچلىرىنى تۈگۈپ ، ھاۋا رەڭ يىپەك رەختتە بىر خىل كىيىنىپ ، شۇنداق ئوماق ۋە شوخ بولۇپ كەتكەن ئىدى . ئۇنىڭ ئايالى گۈلبەھرەم بولسا ، قاپقارا ئابايىغا پۈركىنىپ ، بەئەينى قارا كۆلەڭگۈدەك ھېچنېمىسىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان پىنھان قىياپەتكە كىرىۋالغان ئىدى .

ئۇلار ماشىنىغا چىقتى ، ماشىنىدا ھارىسنىڭ ئايالى تامازۇر بىلەن ئالتە ياشلىق ئوغلى زىياد بار ئىدى .

ماشىنا مەككىنىڭ سىرتىغا چىقىپ ، يەمەن تاشيولىنى بويلاپ يۈرۈپ كەتتى . ئۆز ۋاقتىدا تۆگە كارۋانلىرى يۈرۈيدىغان ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل بۇ يولدا ھازىر ھەر خىل تىپتىكى يۈك ماشى- نىلىرى غۇيۇلداپ ئۆتۈشۈپ تۇراتتى .

ئۇلار ئۇزاقتا قالماي قىزىل دېڭىز بويىغا كەلدى . دېڭىز ھەيۋەتلىك گۈركىرەيتتى ۋە ئاپئاق بۇزغۇنلىرىنى چاچراتتى ، ئادەمگە ھۇزۇر بېغىشلايتتى .

دېڭىز بويىدىكى يۇمشاق قۇملۇق ئۈستىگە پىرامىدا شەكىللىك كىچىك چېدىر تىكىلدى . چېدىرنىڭ ئىچىگە ئەدە- يىللار سېلىندى ۋە ئوتتۇرىسىغا تاشتىن ئوچاق ياسىلىپ ، مىس كورا ئېسىلدى ، ئىككى چوكان پاراڭلاشقاچ ، چۈشلۈك تاماققا تۈتۈش قىلدى . بالىلار ئالىلىقاچان كۆڭلەكلىرىنى سېلىپ ، چۈرقىرىشىپ دېڭىز بويىدىن قۇلۇلە تېرىشكە كىرىشىپ كەتكەن ئىدى . دېڭىز بويىدىكى قۇملۇقلار قۇرۇق قۇلۇلە قېپى ۋە بېغىر رەڭ قۇلۇلە پوستلاقلىرى بىلەن تولۇپ تۇراتتى ...

ئەكبەر بىلەن ھارىس دېگىزغا خېلى ئىچكىرىلەپ كىرىپ ، سۇغا چۆمۈلدى . تىنىمسىز چايقىلىپ تۇرغان شورلۇق ، سوغۇق سۇ ئۇلارنىڭ بەدەنلىرىنى قىزارتىۋەتتى . ئەكبەر ھارىسنىڭ ئارقىسىدىن يەنىمۇ ئىچكىرىلەپ كىرىشكە جۈرئەت قىلالمىدى ، چۈنكى قۇدرەتلىك دېگىز شاۋقۇنى ئۇنىڭ مېڭىسىگە ئۇرۇلۇپ ، بىرئاز جىددىيلەشتۈرۈپ قويغان ئىدى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىچكىرى ماڭغانسېرى ، دېگىز ئاستىدىكى تاشلار كۆپەيىپ ، يوغىنايتتى ، پىچاقنىڭ بىسىدەك ئۆتكۈرلىشىپ كەتكەن بەزىبىر تاشلار ئادەمنىڭ پۇت ـ پاقالچاقلىرىنى تىلىپ ، جاننى قاقشىتاتتى . شۇڭا ئەكبەر دېگىز دولقۇنىغا ئۆزىنى قويۇپ بېرىپ ، ئاستا ـ ئاستا قىرغاققا قايتىپ كەلدى . يۇمشاق نەم قۇم ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، ھارىسقا قارىدى ، ھارىس دولقۇنلار بىلەن ئېلىشىپ ، بەزىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلەتتى ، بەزىدە سۇ ئاستىغا شۇڭغۇپ كىرىپ كېتەتتى . ئەكبەر ھارىستىن كۆزىنى ئۈزۈپ ، كۆز ئالدىدا يېيىلىپ ياتقان بۇ پايانسىز ، قۇدرەتلىك دېگىزغا قارىدى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، دېگىز تولىمۇ پاك ، سىرلىق بىر دۇنيا ئىدى . دېگىز ئۆز ۋۇجۇدىغا يات بولغان ھەرقانداق غەلدە ـ غەشلەرنى تىنىمسىز دولقۇنلىرى بىلەن ئۇرۇپ ، ئىتتىرىپ قىرغاقلارغا ئاپىرىپ تاشلايتتى ، ئۆز جىسمىدا زەررىچە داغ ساقلىمايتتى !

ئەكبەر كۆزلىرىنى خىيال بىلەن يېرىم يۇمۇپ ، دېگىز بىلەن تۇتىشىپ كەتكەن چەكسىز ئۇپۇققا ۋە بۇ ئاتەش زېمىننىڭ يەنە بىر چېتىدىكى باشقا بىر دۇنياغا نەزەر سالماقتا ئىدى . ئۇ ، يىراقتىكى سۇغا تۇتاشقان يايىسمان ئۇپۇقتىن ، دېگىزنىڭ شاۋقۇنلۇق بۇۋۇغۇنلىرىدىن گويا ئانا يۇرتىنىڭ يېشىللىققا پۈركەنگەن باغۇ ئېرەملىرىنى ، ئانا تىلدا سۆزلىشىۋاتقان ئۆز كىشىلىرىنىڭ يېقىملىق پاراڭلىرىنى ، قايناق بازارلاردىكى تەنتەنىلىك سادالارنى ئاڭلىغاندەك ، كۆرگەندەك بولدى ...

ئاھ ، قۇدرەتلىك خۇدا ! شۇ تۇرقىدا بىر كارامەت قىلساڭ ، دېگىزدىكى بىرەر بېلىق خۇددى چۆچەكلەردىكىدەك ، مېنى دۇمبىسىگە مىندۇرۇپ ، ئاشۇ يىراقتىكى سېغىنغان ، تەشنا بولغان يۇرتۇمغا ، قېرىنداشلىرىمنىڭ قېشىغا ئېلىپ بارسا ، خۇشاللىقتىن يۈرەكلىرىم يېرىلىپ كېتەرمۇ ؟ ! ...

ــ نېمانچە مۇڭلىنىپ ئولتۇرۇپ كەتتىڭ ؟

ھارىسنىڭ تۇيۇقسىز سوئالى ئەكبەرنىڭ يىراقلارغا سوزۇلغان خىيال يېپلىرىنى ئۈزۈۋەتتى .

ــ ئۆزۈمچە!... ــ دېدى ئەكبەر ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ .

ھارىس ئۇنىڭ ئالدىدا يېرىم يالىڭاچ پېتى ئۆرە تۇراتتى . ئۇنىڭ قوڭۇر رەڭ تېرىسى پارقىراق ، بەدىنى بېجىرىم ، بۇلجۇڭلىرى چىڭ ئىدى . قويۇق چېچى بىلەن قاپقارا بۇرۇتلىرى ئارىسىدا ئېسىلىپ تۇرغان سۇ دانچىلىرى قۇياش نۇرىدا مەرۋاۋىيىتتەك جۇلالىنىپ يالتىراپتتى ، كېيىن بۇ سۇلار ئاستا ـ ئاستا تۆۋەنگە سىرغىپ ، مەيدىسىدىكى قويۇق يۇڭلار ئارىسىغا كىرىپ غايىب بولاتتى ...

ھارىس ئەكبەرنىڭ يېنىدا ئولتۇردى . كۆپۈكلىنىپ ، قىرغاق سۆيۈپ تۇرغان تىنىمسىز سۇ ئۇلارغا ئەركىلىگەندەك يۇگۇرۇپ كېلىپ ، پۇتلىرىنى يېقىملىق سىلاپ قويۇپ ، يەنە ناز بىلەن ئارقىغا قايتاتتى .

ــ سەن ئەمدى شىركەت قۇرۇپ ، تىجارەت يولۇڭنى كېڭەيتىسەڭ بولاتتى ، ئەكبەر ، ــ دېدى ھارىس قولىدىكى رەڭدار قۇلۇلە قېپىنى ئوينىتىپ ئولتۇرۇپ ، ــ مەن شىركەت قۇرغانىنىڭ پايدىسىنى كۆرۈۋاتىمەن ، تىجارىتىم چېگرا ھالقىپ كەتتى .

ــ مەن نېمە كويدا ، سەن نېمە ئويدا ھارىس ! ــ دېدى ئەكبەر دوستىغا تەئەججۈپ بىلەن قاراپ ، ــ ئىككى ـ ئۈچ يىلدىن بېرى دۇكاننى تۈزۈكرەك ئېچىپ ، ئارامخۇدا تىجارەت

قىلالمايۋاتساق ، شىر كەت قۇرۇش نەدە ! ؟

ـــ تىخىچە ئاشۇ « ئەل بىلاد » تىكىنى ماقالىنىڭ ئىشىمۇ ؟ ـــ سوربدى هارىس هەيران بولغاندەك .

ـــ شۇ ئىش ! ـــ دېدى ئەكبەر بىر خىل نەپرەت تۇيغۇسى بىلەن ، ـــ سەن كۆپرەك چەت ئەللەردە يۈرۈپ ، بىزنىڭ ئەھۋالىمىزدىن خەۋەرسىز قالدىڭ ، هارىس! «ئەل بىلاد»قا چىققان ئاشۇ ماقالىنىڭ كاساپىتى بىلەن تىجارەت يولىمىز بوغۇلدى ، قاچان تۇتۇپ ئالار ، قاچان قوغلۇپتەر ، دەپ دەككە ـ دۇككە ئىچىدە قالدۇق . مانا قارىغىنا ، مېنىڭ ئاشۇ ئىككىنچى قىزىم بەش ياشقا كىردى ، تىخىچە نوپۇسقا ئولتۇرغۇزمىدى ، مۇشۇ زېمىندا تۇغۇلغان بىر نارەسىدىنى مۇشۇ زېمىن يەكلەۋاتىدۇ . شۇنچە يىل مۇساپىر چىلىقنىڭ دەردىنى تارتقىنىمىز يەتمىگەندەك ، هۆكۈمىتىگلارنىڭ بۇ ئىشى بەكمۇ ئېشىپ كەتتى ، هارىس ! بىز گويا بۇ يۇرتنىڭ رەقىبى بولۇپ قالدۇق ! هەجگە كېلىپ ، يۇرتقا قايتالمىغانلىقىمىز بىزنىڭ گۇناهىمىزمۇ ؟! شۇنچە ئېغىر جۇدالىقنىڭ دەردىنى كۆتۈرۈۋاتقاندا ، بۇ بىزگە يەنە نېمە تارتقۇلۇق ؟! مۇنداق بولۇۋەرسە ، بىز زادى قانداق ياشايمىز ؟! نەدىن چىقىش يولى تاپىمىز ؟! ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ «ۋەتەنسىزنىڭ گۆرى تار » دېگىنى راست ئىكەن ! ... لېكىن ، بۇ گەپلەر سېنىڭ كۆڭلۈڭگە كەلمىسۇن ، هارىس ! مەن هەرگىزمۇ بۇ يۇرتنى ، ئەرەبلەرنى ئەيىبلىمەكچى ئەمەس . بۇ يۇرت بىزنى قوينىغا ئالدى ، ئىسىق ماكان بەردى ، ئەرەبلەرمۇ بىزنى يەكلىگىنى يوق ، ساڭا ئوخشاش ، داداڭغا ئوخشاش تالاي ـ تالاي ئاق كۆڭۈل كىشىلەر بىزنى ئۆز قېرىندىشىدىن چارە كۆرۈۋاتىدۇ ... لېكىن ، بىزنىڭمۇ تىرىكچىلىك قىلىش ، پۇل تېپىپ ياخشىراق ياشاش هوقۇقىمىز بولۇشى كېرەكتە ! بەزىلەر بۇنى چۈشەنمەيۋاتىدۇ ، مەن شۇنى دېمەكچى !...

ئەكىبەر سۆزدىن توختاپ ، ئېغىر خۇرسىنىپ قويدى . هارىس ئۇنىڭ سۆز ئورامىدىن ، ئەلپازىدىن ئىچى دەردكە توشۇپ كەتكەنلىكىنى ، خورلۇق هېس قىلىۋاتقانلىقىنى بىلدى . شۇڭا ، دوستىنىڭ كۆڭلىنى ياساش ، دەردىگە داۋا بولۇش ئۈچۈن مۇنداق دېدى :

ــ ئاداش ، گېزىتتىكى گەپلەر قۇرئاننىڭ ئەمرى ئەمەس ، قانۇنمۇ ئەمەس ! ئۇ پەقەت مەلۇم بىر تەرەپنىڭ كۆز قارىشى بولۇشى مۇمكىن . ئاللا ياراتقان هەرقانداق بەندىنىڭ بۇ دۇنيادا ياشاش ، تىرىكچىلىك قىلىش هوقۇقى بار . بەزىلەر- نىڭ « چەت ئەللىك بۇخارى » دەپ مىللىي ئايرىمچىلىق قىلىشى ئىسلام دىنىغا يات نەرسە ! مەككە يالغۇز ئەرەبلەرنىڭلا ئەمەس ، بەلكى پۈتۈن دۇنيادىكى مۇسۇلمانلارنىڭ مەككىسى ، ئۇنى تاريختىن بېرى ، دۇنيادىكى بارلىق مۇسۇلمانلار ئورتاق گۈللەن- دۈرگەن ! ئەمدى كېلىپ ، بەزىلەرنىڭ ئۇنىڭغا يەككە ـ يېگانە خوجا بولغۇسى كېلىۋاتقان ئوخشايدۇ ! لېكىن ، بۇ هەرگىز ئاق- مايدۇ ! ــ هارىس سۆزدىن توختاپ ، يىراقلارغا كۆز تىكتى ، دېڭىزنىڭ هەيۋەتلىك شاۋقۇنىغا قۇلاق سالدى ، ئاندىن چوڭقۇر بىر تىنىۋېلىپ ، سۆزىنى داۋام قىلدى ، ــ بىلەمسەن ، ئەكىبەر ! بىز ئەرەبلەر جاهالەت پاتقىقىغا بەكمۇ چوڭقۇر پاتقان خەلق . بىزنىڭ تاريخىمىز نادانلىققا ، ۋەهشىيلىككە تولغان قان ـ ياشلىق تاريخ ! ئەرەبلەرگە ئىسلامدىن بۇرۇن ، هېچ نەرسە هارام ئەمەس ۋە هېچقانداق ئىش جىنايەت ئەمەس ئىدى ! ئەگەر مۇهەممەد ئەلەيهىسسالام دۇنياغا كېلىپ ، هىدايەت نۇرى بىلەن بۇ زېمىننى يورۇتمىغان ؛ بىر ـ بىرى بىلەن سىياسىي ، دىنىي ، مىللىي بىرلىكى يوق ، چېچىلاڭغۇ ئەرەبلەرنى ئىسلام تۇغى ئەتراپىغا ئۇ- يۇشتۇرمىغان بولسا ، ئەرەبلەر ئۆزئارا تەپرىقىچىلىك ، قىرغىنچىلىق بىلەن بىر ـ بىرلىرىنى ئۆلتۈرۈپ ، بۇ زېمىننى يامان ئادەت ، قەبىھ

ئەخلاق هۆكۈم سۈرگەن شېھىتلار ماكانىغا ئايلاندۇرۇۋەتكەن بولاتتى ! پەيغەمبىرىمىز ئۆز دۇشمەنلىرى بىلەن 13 يىل جاپالىق كۈرەش قىلدى ، ئىسلام دىنىي ئەقىدىلىرىنى تارقىتىش ئۈچۈن جان ـ دىل بىلەن تىرىشتى . ئاخىر خارلىقنى ، زۇلۇمنى ، نادانلىقنى ، ناھەقچىلىكنى ، جاھالەتنى ، بەتنىيەتنى يوقىتىپ ، بۇ زېمىننى ئىسلام ـ ئىرپانغا ، ھەق ـ ئادالەتكە ، نۇر ۋە سائادەتكە ئېرىشتۈردى . ئۇنىڭ ئاشۇ تىرىشچانلىقى بولمىغان بولسا ، بۇگۈنكى كۈندە ، مۇقەددەس مەككىمۇ بولمىغان بولاتتى ! مەككە ـــ مەدەنىيەت تۈپەيلىدىن ئەمەس ، بەلكى ئاشۇ ئۇلۇغ ئىسلام دىنى تۈپەيلىدىن بەرپا بولغان !

ھازىرمۇ بەزى ئادەملىرىمىزنىڭ كاللىسىدا ، ئاشۇ جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ زەھەرلىك ساقىندىلىرى تۈگىگىنى يوق . ئۇلار ئادەملەرگە ، زامانىغا ئەنە شۇ زەھەرلىك قاراشلىرى بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ . مېنىڭچە ، « ئەل بىلاد » دا چىققان ھېلىقى مۇئەللىپسىز ماقالىمۇ چوقۇم ئاشۇ خىل قاراشتىكى ئادەملەرنىڭ پىكرى ! مەن مۇنداق ئويلاۋاتىمەن ، ھازىر فايسال① ئابدۇل ئەزىز پادىشاھلىق تەختىگە چىقتى . ئەگەر بۇ ئىشتىن ئاشۇ زاتنى خەۋەردار قىلساق ، ئۇ چوقۇم بىرنەرسە دېيىشى مۇمكىن . بىز بۇ ھەقتە دادام بىلەن پاراڭلىشىپ باقايلى ، ئەكبەر . دادامدىن تېخىمۇ ياخشى ئەقىل چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس ، بولامدۇ ؟

ھارىسنىڭ سۆزلىرى سەمىمي ھەم قىزغىن ئىدى . راستچىللىق ۋە ھەققانىيلىق تۈيغۇسى بىلەن سۇغىرىلغان بۇ مەردانە سۆزلەر ئۇزاقتىن بېرى ئەكبەرنىڭ كۆڭلىدە يىغىلىپ قالغان غەشىلىك بىلەن بۇرۇقتۇملۇقنى كۆتۈرۈۋەتكەندەك بولدى . ئەكبەرنىڭ قارىشىچە ، ھارىسنىڭ بۇ سۆزىدە ، بىلىملىك ، ئوقۇ-

① فايسال ـــ ئابدۇل ئەزىز سەئۇدىنىڭ ئىككىنچى ئوغلى ، 1964 ـ يىلى پادىشاھلىق تەختىگە چىققان .

مۇشلۇق ، سەممي بىر ئادەمنىڭ ئۆزى ۋە ئۆز مىللىتىنىڭ ئۆتـ مۇشى ھەم ھازىرى توغرىسىدا كەسكىن ، خالىس ، ئاقىلانە باھا ۋە ھۆكۈم بار ئىدى .

شۇڭا ئەكبەر ھارىسنىڭ تەكلىپىگە خۇشاللىق بىلەن قوشۇلدى .

قۇياش بىر كۈنلۈك قۇتلۇق سەپىرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ، ئۇپۇققا باش قويدى ۋە كۆپ ئۆتمەي دېگىزغا پاتتى ، ئۇنىڭدىن قالغان شەپەق نۇرى سۇ يۈزىدە جىلۋىلىنىپ ، پۈتۈن ئالەم سۇس قىزىللىق نۇرىغا چۆمۈلگەن ۋاقىتتا ، ھارىسنىڭ ماشىنىسى دېگىز بويىدىن قوزغىلىپ ، مەككىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

2

ئەبۇلەھەبگە قېرىلىق يەتتى ، چاچ ـ ساقالىلىرى ئاـ قىرىپ ، بۇرۇنقى ئىرغايىدەك بېجىرىم قامىتى لەسسىدە ئېگىلگەن ئىدى .

ئۇ ، تالا ـ تۈزگە كۆپ چىقمايتتى ، پۈتۈن ـ پۈتۈن كۈنلىرىنى تائەت ـ ئىبادەت بىلەن ئۆيدە ئۆتكۈزەتتى ، دوختۇرنىمۇ ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ داۋالىناتتى .

بۇگۈن ئەكبەر ئەبۇلەھەبنى ئالاھىدە يوقلاپ كەلدى . ئۇ كىرگەندە ، ئەبۇلەھەب شىپاڭلىق ئازادە ئايۋاندا گېزىت ئوقۇپ ئولتۇراتتى .

ـــ كەل بالام ! ـــ دېدى بوۋاي كۆزىدىكى يۇقىرى گىرادۇسلۇق ئەينەكنى ئېلىپ ، ـــ يوقاپ كەتتىڭغۇ ، داداڭدىن خەۋەر بارمۇ ؟

ئەبۇلەھەب شۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ ، يۇمشاق يىپەك ياغلىق بىلەن ياشاڭغىراپ قالغان كۆزلىرىنى سۈرتتى ۋە بەدىنىنى

رۇسلاپ ، يېنىغا قىزلاپ قويۇلغان ياستۇققا يۆلەندى .

ـــ دادامدىن يېقىندا خەت كەلدى ، ئۆزلىرىگە سالام ئېيتىپتۇ ، ـــ دېدى ئەكبەر بوۋايغا يېقىن ئولتۇرۇپ ، ـــ ھېلىق ـ بېرى كېلىدىغاندەك ئەمەس ، قاھىرەگە كۆنۈپ قالغان ئوخشايدۇ ، ئىنىم ھېلىمشا مەكتەپتە ئوقۇۋېتىپتۇ .

ـــ بوپتۇ ، نەدە بولسا سالامەت بولسۇن . قېرىغاندا ئادەمنىڭ كۆڭلى نەدە خۇش بولسا ، شۇ يەردە تۇرسا بولۇۋېرىدۇ ، قاھىرەمۇ ئوبدان جاي ، ھاۋالىق ، گۈزەل ، ـــ دېدى ئەبۇلەھەب ۋە چوڭقۇر بىر خۇرسىنىپ قوشۇپ قويدى ، ـــ ھازىر مەنمۇ ، داداڭمۇ بۇ دۇنيانىڭ مېھمىنى بولۇپ قالدۇق !

ئەكبەرنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىندى ، يېمەك ـ ئىچمەك ، مېۋە ـ چېۋە كەلتۈرۈلدى . شۇ ئارىلىقتا ، ھارىسمۇ يېتىپ كەلدى . بىر قۇر چاي ئىچكەندىن كېيىن ، ھارىس ئەبۇلەھەبتىن سوردى :

ـــ دادا ، ئۆتكەندە دېگەن گەپنى ئويلاپ باقتىڭمۇ ؟ ئەكبەرلەر نېمە قىلىشنى بىلمەي ، بەك بىتاقەت بولۇپ كېتىۋاتىدۇ !

ـــ شۇنداق ، تاغا ، ـــ دېدى ئەكبەرمۇ ئۇنىڭ سۆزىگە ئۇلاپلا ، ـــ بىز بۇنداق چېكى يوق دەككە ـ دۇككە تۇرمۇشتىن بەكمۇ خۇنۇقۇپ كەتتۇق . بىزنىڭ ئىشلىرىمىز يا ھالال ئەمەس ، يا ھارام ئەمەس ، تەپمە ھالال بولۇپ كېتىۋاتىدۇ !

بوۋاي بىر پەس كۆزىنى يۇمۇپ ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ جىممىدە ئولتۇردى ، كېيىن بىر ئىش ئېسىگە كەلگەندەك ، لەپىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ :

ـــ مەن بۇ ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىنى ئۇقتۇم ! ـــ دېدى ۋە ئاچچىقلانغاندەك بېشىنى ئاستا سىلكىپ قويۇپ داۋام قىلدى ، ـــ گېزىتتىكى ھېلىقى ماقالە مۇشۇ يەردىكى بىرنەچچە

قـــزىـــل كـۆز ، هەســەتـخـورلارنىڭ ئىشى ئىكەن . ئۇلار ئۆزلىرى ئەتىگەندىن ـ كەچكىچە چىلىم تارتىپ ، ياستۇق قىرلاپ ، قۇرۇق پـاراڭ سـوقـۇپ پۇل تاپالماي ، ئەكىبەرگە ئوخشاش جاپا چېكىپ ، هالال پـۇل تـاپـقـانلارنـى كـۆرۈپ كـۆزلـىرى قـىزىرىپتۇ ، ئىچى ئېچىشىپ ، كۆرەلمەي شەهەر مەمۇرلىرىغا چېقىپتۇ . ئاڭلىشىمچە ، ئۇلار « چـەتـتـىـن كـەلـگـەن بـۇخـارىلار بـىـزنـىـڭ رىزقىمىزنى تـارتـىۋالدى ، بازارلىرىمىزنى ئىگىلەپ ، تىجارەت يولىمىزنى تارايـتـىۋەتـتـى ، بـۇنـداق كـېـتـىۋەرسە ، مەككىدىكى ئەرەبلەر ئۇزاققا قالماي ، گادايلىشىپ كېتىدۇ ، چەتتىن كەلگەن بۇخارىلار بېيىپ ، بېشىمىزدا ياڭاق چاقىدۇ ! ... » دەپ دادخولۇق ئېيتىپ ، ئۇلارنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇلارمۇ بۇ ئىشقا يەڭگىللىك بىلەن قاراپ ، هېلىقى ماقالىنىڭ « ئەل بىلاد » دا ئېلان قىلىنىشىغا قـوشۇلۇپتۇ . بۇ ئىش هازىر بىرئاز مۇرەككەپ ، بالىلىرىم . بۇنىڭغا كـاتـتـىـراق ئادەملەردىن بىرسى ئوتتۇرىغا چىقىپ گەپ قىلمىسا ، شەهەر مەمۇرىيىتىدىكىلەر هەرگىزمۇ ئۆزى چىقىۋالغان ئۆگزىدىن ئۆزلىرى ئاسانلىقچە چۈشۈپ بەرمەيدۇ !

ـــ شـۇڭـا دەيـمـەن ، مـەلـىـك فـايـسـالـغا ئەرز قـىـلـىش كېرەك ! ـــ دېدى هارىس ئالدىراپ .

ـــ مـېـنـىـڭچە ، بولىدۇ ، بۇ ئەرزنى قىلىش كېرەك ! ـــ دېـدى ئەبـۇلـەهەب ۋە بىرئاز دېمىنى ئېلىۋېلىپ داۋام قىلدى ، ـــ فـايـسـال بـەكـمـۇ يـۇقىرى مەرتىۋىلىك پادىشاه . بۇنداق ئادەملەر پـۇقـرالارغـا چـوقـۇم شـەپـقـەت ۋە مـەرهەمـەت يـولىنى تۇتىدۇ . ئاخـىـرەتـىـنىڭ بەخت ـ سائادىتى ، دۇنيانىڭ ئامان ـ ئىسەنلىكى شـەپـقـەت ۋە مـەرهەمـەتـكـە باغلىق . پادىشاهلارنىڭ كىشىلەرگە قـىـلـغان شەپقەت بەلگىلىرىدىن بىرى ، خەلقلەرنى ئۆزىگە دوست تـۇتـقـانلىقى بولىدۇ ! سىلەر ئاڭلىغانمۇ ، مەلىك فايسال هەر جۈمە كـۈنـى شـەهەردىـن چـىقىپ ، توپىلىق يولدا يالاڭغىداق مېڭىپ ،

ئوچۇق دالىدا ئىككى رەكەت سۈننەت نامىزىنى ئوقۇپ ئاندىن شەھەرگە قايتىدىكەن. قايتىش يولىدا ئاددىي پۇقرالار بىلەن، غەرىب - غۇرۇالار بىلەن ئەھۋاللىشىپ، ئۇلارنىڭ دەرد - ئەھۋالىنى ئاڭلايدىكەن، مۇشكۈلاتلىرىنى شۇ يەردىلا ھەل قىلىپ بېرىدىكەن...

— شۇنداق كاتتا پادىشاھ تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن يالاڭغىداق ماڭىدىغاندۇ؟ — ھەيران بولۇپ سوردى ھارىس.

— نېمە ئۈچۈن بولاتتى، — دەپ ھاياجان بىلەن چۈشەندۈردى ئەبۇلەھەب، — ۋەتەن تۇپرىقىنى ئەزىزلەپ شۇنداق قىلىدىكەن! پادىشاھلار پۇقرالارغا، ئەلگە قانچە كۆپ مېھىر - شەپقەت قىلسا، ئاللاتائالا پادىشاھقا شۇنچە رەھمەت كۆزى بىلەن قارايدۇ. فايسال پادىشاھ ھەقىقەتەن ئاللانىڭ نەزىرى چۈشكەن زات!

بۇ گەپلەردىن ئەكبەرنىڭ كۆڭلى يورۇپ كەتتى، ئۇنىڭ قەلبىدە فايسال پادىشاھقا نىسبەتەن بىر خىل غايىبانە ھۆرمەت ۋە ئېھتىرام تۇيغۇسى ئويغاندى. ئەگەر ئۇ پادىشاھ بىلەن كۆرۈشۈپ، مۇشۇ ئىشنى ھەل قىلسا، «بىرى ياققان ئوت مىڭنى ئىستىدۇ» دېگەندەك، نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ مۇشكۈلى ئاسان بولاتتى!

ئىشقىلىپ ئۇ، ئەبۇلەھەبنىڭ ئۆيىدىن خۇشال ۋە ئۈمىدۋار قايتتى.

ئەتىسى، بەگتۆمۈر، مۇسا داڭقان ۋە قۇددۇس ھاجىلار بىلەن كۆرۈشۈپ، بۇ ئىشنى مەسلىھەتلەشتى.

— شۇنداق قىلايلى، پادىشاھقا ئەرز سۇنايلى! — دېدى بەگتۆمۈر كۆپۈپ، — ئۇلار نەچچە ۋاقىتتىن بېرى، بىزنى گۆش، ئۆزلىرىنى قۇش قىلىپ، بىزنى يەتكۈچە چوقۇلىدى! ئادەمنى بۇنداقمۇ بوزەك قىلغان بارمۇ؟!

ـــ توغرا ، ئەمدى بۇنداق بىپەرۋا يۇرۇۋەرسەك بولـ مايدۇ ! ـــ دېدى قۇددۇس هاجىمۇ قوشۇلۇپ ، ـــ ۋاقتى كەلدى ، ئەمچەك تەلەپ قىلىش كېرەك !

لېكىن ، بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان بەزى ھەمشەھەرلەر ئۇلارنى بۇ ئىشتىن يالتايتىشقا ئۇرۇندى . « بىز خەقنىڭ يۇرتىدا ياشاۋاتىمىز ، ئەزەلدىن قاغا ـ قاغىنىڭ كۆزىنى چوقۇغان ئەمەس ! ئىش ئەپلەشمەي قالسا ، ئېغىزدىن چىققان گەپ كېيىن ئۆزىمىزنى ھەرە بولۇپ چاقىدۇ . مۇشۇ ئەرزنى قىلمىساق بولارمىكىن ! » دېيىشتى ئۇلار ئەندىشىگە چۈشۈپ .

ۋەھالەنكى ، ئەكبەر قەتئىي نىيەتكە كېلىپ بولغان ئىدى ، بەزىلەرنىڭ بۇنداق ئارىسالدى گەپلىرى ئۇنى نىيىتىدىن يانداۋۇرالمىدى . ئۇ ، « يېتىپ قالغۇچە ئېتىپ قال » دېگەن روھ بىلەن ھەمراھلىرىنى قوزغاتتى .

شۇنداق قىلىپ ، ئەكبەر باشلىق تۆت كىشى نۇرغۇن بۇخارىلارغا ۋەكىل بولۇپ ، پادىشاھقا ئەرز سۇنۇش قارارىغا كەلدى ، ئەرز تېكىستىنى ئەكبەر يازىدىغان بولدى .

ئەكبەر شۇ كۈنى يېرىم كېچىگىچە ئۇخلىماي ، قىسقا ھەم تەسىرلىك بىر ئەرز تېكىستى يېزىپ چىقتى . ئۇ ، ئەرزنىڭ بېشىنى قۇرئاندىكى : « ھەي ئىنسانلار ، بىز سىلەرنى بىر ئاتا ۋە بىر ئانىدىن يارىتىپ ، تۈرلۈك مىللەت ۋە قەبىلىلەر قىلىپ قويدۇق . سىلەر بىر ـ بىرىڭلار بىلەن يېقىندىن تونۇشقايسىلەر ! » دېگەن سۆز بىلەن باشلاپ ، ئاخىرىنى ھەدىسىتىكى مۇنۇ سۆز بىلەن ئاخىرلاشتۇرغان ئىدى : « مۆمىن كىشىنىڭ كۆڭلىگە خۇرسەندىلىك يەتكۈزۈشنىڭ ئۆزى ـــ ساۋاب جەھەتتىدە ئادەم ۋە پەرىلەرنىڭ قىلغان ئىبادەتلىرىگە باراۋەردۇر ! »

ئەرز تېكىستى باشقىلارغىمۇ يارىدى ، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ، مۇنداق تەسىرلىك ، مېغىزلىق سۆز جەۋھىرى ھەرقانداق جاۋا-

هىراتتىن ئۇستۇن تۇراتتى ، شۇڭا بۇنى ئوقۇغان ئادەم ئويلانماي قالمايتتى !

ئۇلار ئەتىسى ، مەككىدە ئولتۇراقلىشىپ قالغان نەچچە يۈزلىگەن مۇساپىر « كەلگىندى » لارنىڭ ئۈمىد ـ ئارزۇسىنى كۆڭۈللىرىگە پۈكۈپ جىددەگە يۈرۈپ كەتتى . بۇ كۈنلەردە فايسال پادىشاھ جىددەدىكى ئوردىسىدا ئىش بېجىرىۋاتاتتى .

3

پادىشاھ ھۇزۇرىغا كىرىش ئانچە ئاسانغا چۈشمىدى ، لېكىن ئۇلار نىيىتىدىن يانمىدى ، ھەرقانچە توسقۇنلۇققا ئۇچرىسىمۇ بەل قويۇۋەتمىدى .

ئۇلار بەش كۈنگىچە ئوردا دەرۋازىسىدىن نېرى كەتمىدى ، ئىسسىقتا كۆيدى ، يامغۇردا دوغدايدى ، شامالدا پۇچۇلدى ، قورساقلىرى ئاچسا قۇرۇق نان يېدى ، ئۇسسىسا سۇدانىكى ئىلمان سۇنى ئىچتى ، ئۇلارنىڭ ئىرادىسى ، غەيرىتى ئاخىر ئوردىنىڭ باش مۇلازىمەتچىسىنى تەسىرلەندۈردى . قېنىق ماش رەڭ ھەربىي فورما كىيگەن ، بىر يېنىغا ئەگرى قىلىچ ، بىر يېنىغا تاپانچا ئاسقان ، بۇرۇتلۇق ، ئۆڭى قارا باش مۇلازىمەتچى ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ مۇنداق دېدى :

ـــ فايسال پادىشاھ بىرنەچچە كۈندىن بېرى خارجى ئىشلىرى بىلەن ئالدىراش بولۇپ كەتتى . مەن سىلەرگە قايىل بولدۇم ، كۆرۈشمىگۈچە بولدى قىلمايدىغان ئوخشايسىلەر . بولدى ، مەن سىلەرنى كۆرۈشتۈرەي ، لېكىن بۇگۈن بولمايدۇ ، ئەتە ئەتىگەندە كېلىڭلار ، قانداق ؟

ـــ بولىدۇ ، سىزگە رەھمەت ! ـــ دېدى ئەكبەر خۇشال بولۇپ ، ـــ لېكىن ئەتە سىزنى قانداق تاپىمىز ؟

ـــ مەن سىلەرنى تاپىمەن ! ـــ دېدى باش مۇلازىمەتچى ، ـــ مېنىڭ ئىسمىم مەسئۇد ، سىلەر ئەتە ئەتىگەندە مۇشۇ يەرگە كېلىپ مېنى كۈتۈڭلار !

ـــ بولىدۇ ، ئەتە كۆرۈشەيلى !

ئەكىبەرلەر ئوردا ئالدىدىن بەش كۈنلۈك ھاردۇقى بىراقلا چىققاندەك ، خۇشال ۋە روھلۇق قايتتى . جىددەنىڭ « باب مەككە » دەپ ئاتىلىدىغان مەككە دەرۋازىسىنىڭ يېنىدىكى سارايغا كېلىپ ، ئەتىكى كۆرۈشۈشنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى توغرىسىدا نېرى - بېرى پاراڭلىشىپ كۈننى كەچ قىلدى .

ئەتىسى نامازىغا بامداتتىن يېنىپ ، ناشتىمۇ قىلماي ئوردا ئالدىغا پايپاسلاپ كېلىشتى ، شەھەر تېخى تولۇق ئويغانمىغان ئىدى ، ئەتراپ جىمجىت ئىدى ، ھەممە نەرسە خاموش كۆرۈنەتتى . پەقەت چاراقلاپ يېنىپ كەتكەن ئوردا چىراغلىرى بىلەن ئەتراپنى ئايلىنىپ يۈرگەن ساقچىلارنىڭ مەزمۇت ئاياغ ئاۋازىلا بۇ جىمجىتلىق بىلەن خاموشلۇقنى بۇزۇپ تۇراتتى .

ئۇلار ئىككى سائەتتەك كۈتتى ، بۇ ئىككى سائەت ئۇلارنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ ئۇزاق ، ھاياجانلىق ۋە ئىنتىزارلىققا تولغان سائەتلەر بولدى .

كۈن قىزىرىپ ، ئەتىگەنكى شەپەق ھەيۋەتلىك ئوردا تاملىرىنى نۇرلاندۇرغان چاغدا ، مەسئۇد ئۇلارنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى .

ـــ يۈرۈڭلار ! ـــ دېدى ئۇ ئەكىبەرلەرنى باشلاپ ، ـــ مەلىك فايسال ھازىر كېلىدۇ ، سىلەر قوبۇلخانىدا ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشىسىلەر !

مەسئۇد ئۇلارنى ئۇزۇن بىر كاردورىدىن ئۆتكۈزۈپ ، ئازادە بىر ئۆيگە باشلاپ كىردى . بۇ چىرايلىق سەرەمجانلاشتۇرۇلغان زال ئىدى . يەرگە ئوتقاشتەك گىلەملەر

سىلىنغان ، قىزىل ، سىرىق ، ئاق مەشئۇت يىپلار بىلەن چىرايلىق كەشتە تىكىلگەن يۇمشاق دىۋانلار تام بويلىتىپ قويۇلغان ئىدى . بۇ يەردە دىپلومات سومكىلىرىنى كۆتۈرۈۋالغان بىرنەچچە چەت ئەللىكلەر ، پۇزۇر كىيىنىۋالغان باي ـ سودىگەرلەر ۋە چىرايىدىن دەردمەنلىكى چىقىپ تۇرغان شەھەر پۇقرالىرى پادىشاھ بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ساقلاپ تۇراتتى .

ئۇزاق ئۆتمەي ، مەسئۇد پايىپىتەك بولۇپ قالدى ، ئۇنىڭ جىددىي ۋە ھاياجانلىق ھەرىكەتلىرىدىن پادىشاھنىڭ زالغا كىرىۋاتقانلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى .

راست ، مىنۇت ئۆتمەي زالغا ئېگىز بويلۇق ، قىزىلكوس ، بەستىلىك بىر كىشى كىرىپ كەلدى . ئۇنىڭ ئۈستىدىكى كەشتىلەنگەن زەرباب پۇركەنچە قول ۋە پۇتلىرىنى يۆگەپ ، ئار-قىسىدىن سۆرىلىپ تۇراتتى . بېشىدىكى قارا ئېقال بىلەن باسۇرۇپ ئالغان شاپتۇل چېچىكى رەڭلىك چاقماق رومىلى گەدەنگىچە چۈشۈپ تۇراتتى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كاتىپ ، قوغدىغۇچى دېگەندەك بىرنەچچە ئادەملەر ئەدەپ بىلەن ئەگىشىپ كېلىۋاتاتتى .

ئەكبەرلەرنىڭ بەخت ۋە بەختسىزلىك ، ئۈمىد ۋە ئۈمىدسىزلىك ، خۇشاللىق ۋە قورقۇنچ تۈيغۇلىرى بىلەن كۆتكەن مىنۇتلىرى ئاخىر يېتىپ كەلدى .

ئەكبەر قولىدىكى ئەرزنى سىقىملاپ ، ھاياجاندىن دېمى ئىچىگە چۈشۈپ ، پادىشاھ فايسالنىڭ قامەتلىك بەستىگە قارىغىنىچە سۈر بېسىپ تۇرۇپ قالدى . دەل شۇ چاغدا ، پادىشاھ ئۇلارنىڭ ئۇدۇلىغا كەلدى ۋە ئۇلارنىڭ تەقى ـ تۇرقىدىن قىزىققۇدەك بىرنەرسىنى كۆرگەندەك ، بىرنەچچە دەقىقە ئۇلارغا سىنچىلاپ قاراپ ، ئارقىدىن تۇركچە ئوچۇق ۋە راۋان تىل بىلەن « ياخشىمۇ سىلەر ؟ » دېدى . ئەكبەرنىڭ ۋۇجۇدى شۇرىدە

ئېرىگەندەك سۆيۈنۈپ كەتتى ۋە پادىشاھنىڭ كۆزلىرىدىكى ئۆتۈكۈر نۇر بىلەن چىرايىدىكى ئىللىق تەبەسسۇمنى كۆرۈپ ، بايا ئۆزىنى يوقىتىپ قويغان ھېيىقىش ، ئەيمىنىش تۇيغۇلىرىدىن قۇتۇلدى . ئەگەر ئەكبەر شۇ چاغدا ، پادىشاھنىڭ ئارقىسىدا تۇرغان مەسئۇدنىڭ « دەرھال ئەرزىڭنى بەر ! » دېگەندەك ئىما ـ ئىشارىتىنى كۆرمىگەن بولسا ، ئاران كەلگەن پۇرسەتنى ھاڭۋاقتىلىق بىلەن يەنە ئۆتكۈزۈۋەتكەن بولاتتى ! ھەرھالدا ، مەسئۇد ھەربىيگە خاس سەزگۈرلۈك بىلەن ياخشى قىلدى ، ئەكبەر ئۇنىڭ ئىشارىتىنى كۆرۈپلا ، قولىدىكى ئەرزنى سۇندى ۋە ئەرەبچە ناھايىتى چىرايلىق قىلىپ :

ـــ جانابىي ئالىيلىرىغا پېقىر ـ مىسكىنلەرنىڭ ئازراق ئەرزى بار ئىدى ! ـــ دەپ بېشىنى تۆۋەن ئەگدى .

فايسال پادىشاھ ئەكبەرنىڭ قولىدىكى ئەرزنى ئالدى ۋە سول قولىنىڭ كۆرسەتكۈچ بارمىقى ئارىسىغا قىستۇردى ، ئۇنىڭ قولى يوغان ـــ پەنجىسى كەڭ ، بارماقلىرى ئۇزۇن ئىدى . شۇ ھامان باشقا ئەرز ـ دەردى بارلارمۇ ئۇنىڭغا يېپىشتى ۋە ئىككى قوللاپ ئەرزلىرىنى سۇندى . پادىشاھ ئۇلارنىڭ ئەرزىنىمۇ سول قولىنىڭ بارماقلىرى ئارىسىغا رەت ـ رېتى بىلەن قىستۇردى ۋە ھەممەيلەن بىلەن قىزغىن ، مۇلايىم سالاملىشىپ بولۇپ ، زالنىڭ ئۇدۇل تەرىپىدىكى ئىشىك بىلەن ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتتى .

ئىشخانىنىڭ زالغا قارىغان ئىشىكى قىيا ئوچۇق ئىدى . ئۇ يەردىن پادىشاھنىڭ ھەرىكەتلىرىنى ئوچۇق كۆرگىلى بولاتتى .

فايسال پادىشاھ تېلىپفون ۋە ھەر خىل ھۆججەت ـ ماتېرىياللار رەتلىك قويۇلغان ، لىۋاننىڭ ئېسىل شەمشاد ياغىچىدىن ياسىلىپ ، ئۈستىگە يېشىل موۋۇت قاپلانغان كەڭ ئۈستەلنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى ، ئۇنىڭ يېنىدىكى توغرا قويۇلغان ئۈستەلدە كاتىپنىڭ ئورنى بار ئىدى .

پادىشاھ ئورنىغا ئولتۇرۇپ ، بىرىنچى بولۇپ ئەكبەر بەرگەن ئەرزنى بارمىقى ئارىسىدىن ئېلىپ ئوقۇدى . ئەرز تۈگىگىچە ئۇنىڭ قوشۇملىرى تۇرۇلۇپ ، كۆزىدىن بىر خىل سوغۇق نۇر چاقنىغاندەك بولدى . پادىشاھ ناھايىتى تېزلىك بىلەن ئەرزنىڭ ئۈستىگە بىرنەرسىلەرنى يازدى ۋە ئەرزنى كاتىپىغا بېرىۋېتىپ ، ئۇنىڭغىمۇ بىر نەرسىلەرنى دېدى .

— ئىنشائاللا ، تەلەپلىرىڭلار ھەل بولىدىغان بولدى ! — دېدى ئىشىكنىڭ يېنىدا تۇرغان مەسئۇد ئەكبەرگە پىچىرلاپ ، — ئەمدى بىرنەچچە كۈن كۈتۈپ تۇرۇڭلار ، خۇدا بۇيرۇسا ، ياخشى خەۋەرلەر بولىدۇ !

— بۇنى سىز قانداق بىلىسىز ؟ — سورىدى ئەكبەر بىر ئاز تەئەججۇپلىنىپ ، — پادىشاھ تېخى بىر نەرسە دېمىدىغۇ ! ؟

— مەن ئۇنىڭ چىرايى بىلەن ھەرىكىتىدىلا بىلدىم ، — دېدى مەسئۇد ئىشەنچ بىلەن ، — سېنىڭ ئەرزىڭنى ئوقۇۋېتىپ ، ئۇنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى ، بىرنەرسىگە ئاچچىقى كەلدى . ئاندىن كېيىن ئەرزىڭنىڭ ئۈستىگە تەستىق سالدى . مەلىك فايسال ئادەتتە ئەرزلەرنىڭ ئۈستىگە بىرنەرسە يازمايدۇ ، پەقەت جىددىي ئەھۋال بولسا ، ئاندىن يازىدۇ !

— خۇداغا شۈكرى ! — دەپ يېنىك بىر ئۇھ تارتتى ئەكبەر ، — بۇ ئىشتا سىزگە كۆپ رەھمەت ، مەسئۇد . سىزنىڭ يارديمىڭىز بولمىغان بولسا ، پادىشاھ بىلەن كۆرۈشۈشىمىز بەسى مۇشكۈل ئىدى .

— ئۇنچە ئەمەس ، — دېدى مەسئۇد چۈشەنچە بېرىپ ، — ئوردىدا كۆرۈشەلمىسەڭلار ، ھامان بىر كۈنى سىرتتا كۆرۈشەتتىڭلار ! مەلىك فايسال ھەر جۈمە كۈنى جامائەت بىلەن بىللە بولىدۇ ، باشقا كۈنلەردىمۇ ۋاقتى بولسىلا ، بازار - رەستىلەرنى پىيادە ئارىلايدۇ ! ...

ـــ مۇنداق دەڭ ! ـــ دېدى ئەكبەر تېخىمۇ تەسىرلىنىپ ، ـــ ياخشى پادىشاھلار خۇدانىڭ سايىسى ، دەپ توغرا ئېيتىپتىكەن . بۇ كىشى تۈركچىنىمۇ ياخشى سۆزلەيدىكەن ، نەدىن ئۆگەنگەن بولغىيتتى ؟

ـــ تېخى بىلمەمسىز ، ئۇنىڭ چوڭ ئايالى تۈرك ، ـــ دېدى مەسئۇد .

ئەكبەر مەسئۇد بىلەن ئەنە شۇنداق پاراڭلىشىپ مېڭىپ ، ئوردا ئىشكى ئالدىغا كەلگەندە خوشلاشتى .

بۇگۈن تۆت ۋەكىلنىڭ ئامىتى ئوڭدىن كەلدى . ئۇلار پادىشاھ بىلەن يۈزتۇرا كۆرۈشتى ، ئۆز قوللىرى بىلەن ئەرزنى بەردى ، تېخى پادىشاھنىڭ نەزىرىگە چۈشۈپ ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشتى . بۇنداق ئامەت ، شەرەپ ئۇچرىغانلا كىشىگە نېسىپ بولۇۋەرمەيتتى . پادىشاھ فايسال ئۆزىنىڭ ياخشى پەزىلىتى ، ئەدلى ـ ئادالىتى ۋە ھىممەت ـ شاپائىتى بىلەن ئۇلارنىڭ قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالدى . ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ، بۇنداق ياخشى سۈپەت ، ياخشى پەزىلەتلىك پادىشاھلارنىڭ قولىدا دۆلەت تېز رونىاق تاپاتتى ، خەلق گۈللەپ ياشنايتتى ، جەمئىيەت خاتىرجەم ۋە ئاۋات بولاتتى ، پادىشاھلىق ئۇستىدىمۇ ئۇزاق زامان بەختىيارلىق داۋام قىلاتتى ! ...

ئۇلار چۈشكىچە ئەنە شۇنداق خۇشاللىق ۋە ھاياجان ئىلكىدە جىددە بازارلىرىنى ئايلاندى . ھازىر جىددە زامانىۋى قۇرۇلۇشقا يۈرۈش قىلىپ ، ناھايىتى تېز ئۆزگىرىۋاتاتتى . ئۆي ـ ئىمارەتلىرى كۆركەم ۋە ئازادە ئىدى ، يوللىرى كەڭتاشا بولۇپ ، ھەر خىل تىپتىكى ماشىنىلار غۇيۇلداپ ئۆتۈشۈپ تۇراتتى . چوڭ ـ چوڭ سودا سارايلىرىدا ياۋروپا ۋە ئامېرىكىنىڭ ماللىرى تولۇپ كەتكەن ئىدى .

ئەكبەرنىڭ كۆزلىرى ئالا چەكمەن بولۇپ كەتتى .

ئۆزىنىڭ بۇرۇن چار بازارچىلىق قىلىپ تارتقان جاپا ـ مۇشەقـ قەتلىرىنى ئەسلەپ ، بۇگۈنكى سودا ـ تىجارەتنىڭ بۇ دەرىجىدە ئوڭاي ۋە راۋان بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىدىن كۆڭلىدە ھەم سۆـ يۈندى ، ھەم ھەيران بولدى . ئەگەر شارائىت يار بەرسە ، ئۇنىڭمۇ قولىدىن نى ـ نى ئىشلار كېلەتتى . چۈنكى ، ئۇزاق يىل مۇساپىر چىلىققا ، خورلۇققا ، تىرىكچىلىك ۋەسۋەسىگە تولغان مۇرەككەپ ، جاپالىق ھايات يولى ئۇنى خىيالپەرەس ، كىتاب مەستانىسى ، ئاجىز بىر بالىدىن بۇگۈنكى كۈندە پىشقان ، ئەقىلـ لىق ، ئىرادىلىك ، پەم ـ پاراستى بار ئىگىلىك تىكلىگۈچىگە ئايلاندۇرۇپ چىققان ئىدى .

لېكىن ، ھازىر ئەكبەرنىڭ قانات ـ قۇيرۇقى بۇغۇچلانغان ئىدى ، خۇددى پادىشاھقا سۇنۇلغان ئەرزىدە دېيىلگەندەك ، كۆزگە كۆرۈنمەس زەنجىر ـ كىشەنلەر ئۇنىڭ پۇت ـ قولىنى چىرماپ ، ئەركىن پەرۋاز قىلدۇرمايۋاتاتتى . ئەگەر ئەكبەر مۇشۇ تەقىبىتىن ، چەتكە قېقىشتىن قۇتۇلسا ، تىجارەتنى قايتا دەستىگە ئېلىپ ، چوڭراق بىر ئىش تەۋرىتىشنى بۇگۈنلا كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى !...

ئۇلار چۈشتە ، « شەھىرى قابىل » كوچىسىدىكى بىر تۇركىنىڭ دۇكىنىدا تاماق يەپ ، چۈشتىن كېيىن بۇگۈنكى خۇش خەۋەرنى يۇرتداشلىرىغا تېزراق يەتكۈزۈش ئۈچۈن ، ماشىنا بىلەن مەككىگە يۈرۈپ كەتتى .

ئوننچى باب

« شىركىتى سالام »

1

هېللا ياغقان كۆز يامغۇرىدىن كېيىن مەككە ئاسمىنى نا-
هايىتى گۈزەللىشىپ كەتتى . نەملىكنى يوقىتىپ يەڭگىللەشكەن
پارچە - پارچە بوزامتۇل بۇلۇتلار ئاستا - ئاستا غەربكە سۈرۈ-
لۈپ ، ئاسماننىڭ توق يېشىل جامالىنى ئاچتى . هاۋا سالقىن هەم
نەمخۇش ئىدى .

ئەكبەر بۇگۈن ئالدىراش بولۇپ كەتتى . ئۇ ، نەچچە كۈن-
دىن بېرى شىركەت قۇرۇش هەلەكچىلىكى بىلەن ئاۋارە ئىدى .

ئەكبەر ئۆتكەندە ، فايسال پادىشاهنىڭ هۆزۇرىدىن
چىقىپ ، ئۈچ كۈنگە قالماي راستىنلا خۇش خەۋەر ئاڭلىدى .
پادىشاهنىڭ گەپلىرى بىرنەچچە گېزىتلەردە نەقىل كەلتۈرۈلۈپ ،
ماقالە بولۇپ چىقتى . ئۇنىڭ ئىچىدىكى مۇنۇ سۆزلەر ئەكبەرنىڭ
يۈرىكىگە نەقىش بولۇپ ئورناپ قالدى :

« دۇنيادا ياشاش هەر ئىنسان ئۈچۈن بەرهەقتۇر . دىنىمىز
ئىنسانلىنىڭ بۇ هەقىقىگە تاجاۋۇز قىلىشنى پۈتۈن ئىنسانلارغا
تاجاۋۇز هېسابلايدۇ . هەرقانداق ئادەم هۆردۇر ، هۆرىيەت هوقۇ-
قىغا ئىگىدۇر . تىلى ، ئىرقى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ،

هېچكىمنىڭ هۆرنىيىتىگە دەخلى قىلىشقا بولمايدۇ ! ئۇلارنىڭ نـ
جاتلىق تېپىش ھەققى بار ، ھەرقانداق ئادەم ھالال ۋە ھەققانىي
يوللار بىلەن مۇلۇك توپلاش ھوقۇقىغا ئىگە . ئىنسانلارنىڭ بۇ
ھەقلىرىگە قارشى چىقىش دىندا چوڭ جىنايەتتۇر ! باشقىلارنى
خار كۆرۈش ، ئەخمەق قىلىش ، بوزەك ئېتىش ، ھەسەت قىلىش
قاتارلىق ئىشلارنىمۇ دىنىمىز قەتئىي چەكلىگەن ، بۇلارنى ئەڭ
ئەسكى خۇي دەپ ھېسابلىغان ! سۆيۈملۈك پەيغەمبىرىمىز ئىنـ
سانلارنىڭ ھەق ۋەزىپىلىرىنى مۇنۇ دەستۇر ئارقىلىق بايان
قىلغان : « ئۆزۈڭ ئۈچۈن ئىستىگىنىڭنى باشقىلار ئۈچۈنمۇ ئىسـ
تە ، ئۆز نەپسىڭ ئۈچۈن ئىستىمىگىنىڭنى باشقىلار ئۈچۈنمۇ
ئىستىمە ! » .

مانا شۇ كۈندىن باشلاپ ، ھەممە ئىش ئاستىن - ئۈستۈن
بولۇپ كەتتى . ئەكبەرنى ۋە ئۇنىڭ يۇرتداشلىرى بولغان بارلىق
« بوخارى » لارنى چىرماپ تۇرغان كۆزگە كۆرۈنمەس زەنجىر -
كىشەنلەر پاچاق - پاچاق ئۈزۈلۈپ ، ئۇلار ئەركىن نەپەس ئالدى ،
بىرنەچچە يىلغا سوزۇلغان ۋەھىمىلىك ، دەككە - دۈككىلىك
تۇرمۇش ئاخىرلىشىپ ، ئۇلارمۇ ئاغزىغا كەلگىنىنى دېيەلەيدىغان ،
ئويلىغىنىنى قىلالايدىغان ھۆرلۈك ھوقۇقىغا ئېرىشتى . بۇرۇن
بۇلارنى كۆزگە ئىلمىغان ، چەتكە قاققان ، بوزەك قىلغانلار ئەمدى
بىردىنلا پىلە قۇرتىدەك يۇمشاپ ، ئۆزلىرى ئىزدەپ كېلىپ ، بۇ-
رۇن ھەل قىلماي چۆرۈۋەتكەن نۇرغۇن ئىشلارنى ھەل
قىلىۋەتتى !

جەمئىيەتتە پەيدا بولغان بۇنداق قىزغىن ، ئازادە تۇرمۇش
مۇھىتى ئەكبەرنى خۇشال قىلدى ، ئۇنىڭ روھىنى ئۇرغۇتۇپ ،
ھەر كويلارغا سالدى . ئەكبەر بىرنەچچە كۈننىڭ ئالدىدا
بەگتۆمۇر بىلەن مۇسا داڭقاننى ئۆيىگە چاقىرتىپ مېھمان قىلدى
ۋە ئۇلار بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ مۇنداق دېگەن ئىدى :

ـــ هاجـملار ، مـېـنـنـڭ ئاتا ـ بوۋام ساتىراش ئەمەس ئـىدى ، سـىلەرنىڭ ئاتا ـ بوۋاڭلارمۇ موزدۇزلۇق قىلمىغان ، تاخـتـىـمـۇشـۇڭ يـاسىمىغان ! بىز بۇنداق كېتىۋەرسەك بولمايدۇ ، قەد كـۆتـۈرەلـمـەيـمـىز . مېنىڭ پىكرىم ، بىز ئۇچىمىز بىرلىشىپ بىر شـىـركەت قۇرايلى ، تىجارەت يولىنى كېڭەيتەيلى . پادىشاھ بىزگە كـەڭ ئـىـمـكـانـىـيـەت يارىتىپ بەردى ، ئەمدى ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز قۇدرەت تاپتۇرمىساق بولمايدۇ ! مېنىڭ ھازىر 30 مىڭ رىيال پۇلۇم بـار ، مـەن شـۇنى ئاتىدىم . سىلەر قانچىلىك چىقىرالىساڭلار شۇنـچـىـلـىـك چـىـقـىـرىڭلار . ئۇچىمىز بىر ياقىدىن باش چىقارساق ، ئۇزاققا قالماي چوقۇم ئوبدان بىر ئىگىلىك تىكلىيەلەيمىز !

ئۇنـىـڭ تـەكلىپى بەگتۆمۇر بىلەن مۇسا داڭقاننى قىزىقـتـۇرۇپ قـالـدى . ھازىـر ھەمـمە يەردە « جان بولسا جاھان ، ئاش بـولـسا قازان » ئىدى . بىر كۈن بولسىمۇ بۇرۇنراق مىدىرلاپ پۇل تـاپـمـىـسـا ، بـۇ جەمئىيەتتە ئاياغ تېرەپ تۇرغىلى ، يۈز ـ ئابرۇي تـاپـقـىـلـى بـولـمـايتتى . پۇل ـــ بۇ يەرنىڭ گۈزەللىكى ، شان ـ شـۆھرىـتـى ۋە نـۇرلـۇق ئـىـسـتـىـقبالى ئىدى . ئۇلار ئۇزاق يىللىق ئاچـچـىـق سـەرگـۈزەشـتـىلىرى ئارقىلىق بۇ ھەقىقەتنى چۈشىنىپ يـەتـكـەن ئـىـدى . ئۇنـىـڭ ئۈستىگە بەگتۆمۇر بۇرۇنقىدەك بويتاق ئەمـەس ئـىـدى . مـەككىدىكى بىر ھەمشەھەرنىڭ ئولتۇرۇپ قالغان قـىـزىـغـا ئۆيلىنىپ ، بىر ئوغۇل ، بىر قىزلىق بولۇپ قالغان ئىدى . ئۇمـۇ ئائىلىسىنىڭ ، بالىلىرىنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىنى ئويلىمىسا بـولـمـايـتـتـى . شـۇڭـا ، بـەگتۆمۇر ئوت ـ ئاتەش ئىچىدە بازغان سـوقـۇپ ، تـىـينىلەپ يىغقان 15 مىڭ رىيال پۇلىنى ئەكىرىنىڭ ئالـدىـغا قويدى . بۇ كۈنلەردە ، مۇسا داڭقاننىڭمۇ ئائىلە يۈكى يېنىك ئەمـەس ئـىـدى ، ئۆزىـدىـن خېلىلا ياش خوتۇنى ئاشۇ سەرسانلىق يـىـللاردا تېنەپ ـ تەمتىرەپ يۈرۈپمۇ ، ئارقا ـ ئارقىدىن ئىككىنى تـۇغۇۋەتتى . بىر ئائىلىنىڭ غېمى ، بالىلارنىڭ تەقدىر ـ قىسمىتى

ئۇنى چوڭقۇر ئويلاندۇرۇپ قويغان ئىدى . شۇڭا ، ئۇمۇ دوپپا سېتىپ ، موزدۇزلۇق قىلىپ يىغقان پۇللىرىغا خوتۇنى ئاسىيە خېنىمنىڭ ئالتۇن جابدۇقلىرىنى سېتىپ قوشۇپ ، ئاران تەسلىكتە 15 مىڭ رىيال تەخلىدى .

ئەكىبەر ھېسابلاپ كۆردى . ئۇچەيلەننىڭ 60 مىڭ رىيال دەسمايىسى بىلەن خېلى ئوبدان تىجارەت قىلغىلى بولىدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى . ئەمدى گەپ ، شىركەت قۇرۇش رەسمىيەتلىرىنى بېجىرىشتە قالغان ئىدى . ئۇ يەنە ھارىسنى تاپتى ، ھارىسنىڭ يار-دىمى بىلەن ئىچكى - تاشقى سودا بىلەن تەڭ شۇغۇللىنالايدىغان « شىركىتى سالام » نامىلىق پايچىكلار شىركىتىدىن بىرنى قۇردى .

ئەكىبەر دەسلەپكى قەدەمدە ، بۇرۇنقى دۇكىننىڭ ئورنىنى كېڭەيتىپ زىننەتلەپ ، بىر تەرىپىدە ئۇن ، گۈرۈچ ، ماي ؛ يەنە بىر تەرىپىدە كىيىم - كېچەك ۋە مىلىچمال ساتىدىغان ماگىزىن قىلىپ ئاچتى . بەگتۆمۇر بىلەن مۇسا داڭقان ماگىزىنغا مەسئۇل بولدى ، ئەكىبەر ھېساباتنى تۇتۇپ ، يىراق - يېقىندىن مال يەتكۈزۈپ بېرىپ تۇردى . سودا ئوبدان يۈرۈشتى ، دەسلەپكى بىر يەسىللىك كىرىم - چىقىم كۆرسەتكۈچىدىلا پايدا 15 پىرسەنت ئەتراپىدا بولغانلىقى مەلۇم بولدى .

بۇ ئىش ئەمەلىيەتتە ، كۆيەك تارتىپ ، بازغان سوقۇش بىلەن دوپپا سېتىپ ، موزدۇزلۇق قىلىشتىن كۆپ ياخشى ھەم يەڭگىل ئىدى . شۇڭا بەگتۆمۇرمۇ ، مۇسا داڭقانمۇ ئۆزلىرىنىڭ راھەتكە چىقىپ قالغانلىقىدىن خۇشال ھەم رازى ئىدى . ئەكىبەر-نىڭ ھېسابىدا ، ئەگەر سودا مۇشۇ تەرىقىدە بىر يىل داۋام قىلىۋالسا ، ئاندىن تىجارەتنىڭ بىر ئۇچىنى چەت ئەللەرگە قارى-تىپ ، ئۇ يەرلەردىن زامانىۋى مودا ماللارنى كىرگۈزگىلى بولاتتى .

كۆپ ئۆتمەي ، شىركەتنىڭ مۇددىئا بازىرىدىكى ئۇنۋۋىرسال ماگىزىنى يىراق ـ يېقىندا نام چىقىرىپ ، تىجارىتى روناق تاپقان ، خېرىدارى كۆپ ، ئاۋات ماگىزىنلارنىڭ بىرسى بولۇپ قالدى .

2

هايات ئەكبەرگە كۈلۈپ قارىدى ، ئۇ هالال ياشاشنى ئەۋزەل كۆرۈش ، شان ـ شەرەپ تۈيغۇسى كۈچلۈك بولۇش ، لەۋزىدە تۇرۇپ ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىشتەك پەزىلەتلىرى بىلەن تۇرمۇشتا ، تىجارەتتە تەڭلا نۇسرەت تاپتى .

هازىر ئەكبەرنىڭ شۇبەيكىدە ئىككى ئېغىزلىق زامانىۋى ئىشخانىسى بار بولدى ، ئۇ ، شۇ يەردە ئولتۇرۇپ نۇرغۇن ئىشلارنى تېلېفون ئارقىلىقلا هەل قىلالايتتى . بۇ كۈنلەردە ، « شىركىتى سالام » تىجارىتى يۈرۈشۈپ ، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتقان ئۇچۇر ۋە سودا مەركىزى بولۇپ قالغان ئىدى .

ئەكبەر بۇگۈن چۈشتىن كېيىن ، ئىشخانىسىدا قېلىن بىر هېسابات دەپتىرىنى كۆرۈپ ئولتۇرۇۋىدى ، ئىشىك قېقىلدى ، ئۇ « كىرىڭ » دەپ قويۇپ ، يەنە ئۆز ئىشى بىلەن بولدى .

ئىشخانىغا چاچ ـ ساقاللىرى ئاقارغان ، 60 ياشلار ئەترا-پىدىكى ئورۇق بىر ئادەم كىردى . ئۇنىڭ چوڭقۇر چاناقلىرى ئىچىدىكى چېقىر كۆزلىرى خۇددى لۆلۆگە ئوخشاش ئالدىغا بۆرتۈپ چىققان ئىدى .

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ! ـــ مېهمان قىرائىتىنى كەلتۈرۈپ ئېگىلىپ سالام قىلدى .

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ! ـــ ئەكبەر سالامنى يانداۋۇرۇپ ، بۇ كۈتۈلمىگەن مېهمانغا سەپسىلىپ قارىدى .

ـــ ئۇكام ئەكبەر ھاجىم ، مېنى تونۇمىدىڭمۇ ؟ ـــ دېدى بۇ ئادەم ئالدىغا بىر قەدەم سىلجىپ ، ـــ ئوبدانراق قارىغىنا ، مەن غوجىموللا ئەمەسمۇ ؟ !

ـــ ھە ! ؟ ـــ ئەكبەر ئۇنىڭغا تىكىلىپ قالدى ، كۆزلىرى يوغان ئېچىلىپ ، ئاغزىمۇ ھەيرانلىقتىن يۇمۇلماي قالغان ئىدى ، ـــ ئۆزگىرىپ كېتىپسىز ئاكا ، نەلەردە يۈرۈپ ، نەلەردىن كەلدىڭىز ؟

ئەكبەر ئۇنى ساپاغا تەكلىپ قىلدى ، چاي دەملەپ ئالدىغا قويدى . غوجىموللا قەنت چايدىن بىر ـ ئىككى ئوتلاپ ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ مۇنداق دېدى :

ـــ ئۇكام ، ھەممىمىز ئۆزگەردۇق ، بۇ دۇنيا بەكمۇ ۋاپاسىز ئىكەن ! مەن مىڭتېكە داۋىندا يۈز بەرگەن ھېلىقى شەر-مەندە ئىشتىن كېيىن ، سىلەر بىلەن بىللە ھەجگە كېلىشكە پېتىنالماي ، كاراچىدىنلا ھىندىستانغا ئۆتۈپ كەتكەن ئىدىم . بومبايدا بىر بايغا ياللىنىپ ئىشلىدىم ، لېكىن ئۇ ، ئاسمانغا قارىسام ھاڭۋاقتى ، يەرگە قارىسام يەر باقتى ، دەپ بېشىمغا ئاز كۈن سالمىدى ! ئەگەر مەندىن باشقا ئادەمنىڭ بېشىغا مەن كۆرگەن كۈنلەر كېلىدىغان بولسا ، دەرد ـ ئەلەمدىن ئۇچىينى قوشۇپ چېچىۋەتكەن بولاتتى ! ھېلىمۇ خۇداغا شۈكرى ، تۇپراقنىڭ ئۈستىدە مىدىرلاپ ، ئىچىمدە روزا تۇتۇپ ، تېشىمدا ھېيت ئۈيناپ يۈرۈۋاتىمەن ! يەنىلا ئاتا كۆرگەن ، ئانا كۆرگەن تونۇشلار ئەسقاتىدىكەن ، سىلەرنى پاناھ تارتىپ بۇ يەرگە كەلدىم ...

غوجىموللا ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرىغۇدەك شۈمشىيىپ ، كۆز يېشى قىلدى ، چوڭقۇر چاناقلىرى ئىچىدىن دومىلاپ چىققان ياش ئىجىر ـ مىجىر قورۇق باسقان ياغاق يۈزىدىن ئېقىپ ، ساقاللىرى ئارىسىغا سىڭىپ كەتتى . ئۇ ، يېشىنى كۆڭلىكىنىڭ يېڭى بىلەن سۈرتۈپ ، چوڭقۇر بىر خۇرسىنىپ قويدى .

غوجمولىنىڭ ئېيتقانلىرى راستمۇ ـ يالغانمۇ ، بۇنى هازىر هېچكىم بىلمەيتتى . كىشىلەرنىڭ بىلدىغىنى ئۇنىڭ خۇددى تۇخۇمغا ئوخشاش دومىلايدىغان ، ئەمما يىقىلمايدىغان ئادەملىكىلا ئىدى .

غوجمولىنىڭ نۇرغۇن يەرلەرگە بېرىپ جاهان كەزگەنلىكى راست ، بېشىدىن نۇرغۇن قىسمەتلەرنى ئۆتكۈزگەنلىكىمۇ راست ! لېكىن ، زادى نەلەرگە بېرىپ نەدە تۇردى ، نېمە كۈنلەرنى كۆردى . بۇنى پەقەت بىر ئۆزى ۋە بىر ئاللا بىلەتتى ، خالاس !

ــ هە راست ، داداڭ ئاتىخانىنىڭ ئەھۋالى قانداق ئۇكام ؟ ــ سوريدى غوجمولا بىر نەرسىنى بىلمەكچى بولغاندەك قىياپەتتە . چۈنكى ئۇ ، ئاتىخانىنىڭ راۋالپىندىدا قولغا ئېلىنغاندىن كېيىنكى ئەھۋالىنى هەقىقەتەن بىلمەيتتى .

ــ دادام ياخشى ، هازىر قاهىرەدە تۇرۇۋاتىدۇ ، ــ دېدى ئەكبەر .

ــ قاهىرەدە ؟ ــ غوجمولىنىڭ چىرايىدىن هەم هەيرانلىق ، هەم خۇشاللىق ئالامەتلىرى تەڭلا نامايان بولدى ، ــ داداڭ ئۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدۇ ؟

ــ شۇ يەردە بالا ـ چاقىسى بىلەن دەرقەمتە ئۆتۈۋاتىدۇ ! ــ دېدى ئەكبەر ۋە دادىسىنىڭ ئەھۋالىنى غوجمولىغا قىسقىچە سۆزلەپ بەردى .

ــ خۇدايىم داداڭنىڭ ئۆمرىگە بەرىكەت بەرسۇن ، رىزقىنى زىيادە قىلسۇن ! ــ دېدى غوجمولا ۋە كۆڭلىدە ئاتىخانىنىڭ بۇ يەردە يوقلۇقىدىن بەكمۇ خۇشال بولدى . نېمە ئۈچۈندۇر ، ئۇنىڭ بىلەن يۈزلىشىپ قالسا بولمايدىغان بىر خىل ئەندىشىلىك تۇيغۇ ئۇزاقتىن بېرى غوجمولىنى ۋەهىمىگە سېلىپ كەلگەن ئىدى . لېكىن ، هازىر بۇنداق ۋەهىمىنىڭ بىهۇدە

ئىكەنلىكىنى ئوچۇق ھېس قىلدى . ئەگەر ئۆز ۋاقتىدا راۋالپىندىدا بولغان سىرلىق ئىشلار ئاشكارىلىنىپ قالغان بولسا ، بۇنىڭدىن ئەكبەرمۇ خەۋەر تاپماي قالمايتتى . ئەگەر خەۋەر تاپقان بولسا ، بۇگۈن غوجىموللىغا بۇنداق قىزغىن ھەم سەمىمىي مۇئامىلە قىلمىغان بولاتتى ! ئاللانىڭ سىر ـ ھېكمەتلىرىگە مىڭ شۈكرى ! ئاللا پاختا ئىچىدە ئوت ساقلايمەن دېسە ساقلايدۇ ! غوجىموللا ئەزەلدىن ئاشۇنداق تەلەيلىك ، رىزقى كەڭ يارىتىلغان ! ...

شۇ خىياللارنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزگەن غوجىموللا ئەسلىي تەبىئىتى بويىچە كېرىلىپ ، ساپادا باشقىدىن گىدىيىپ ئولتۇردى .

ـــ ئەمدى قانداق قىلاي دەيسىز ئاكا ؟ ـــ سورىدى ئەكبەر بايا جىرىڭشىغان تېلېفوننى قوبۇل قىلىپ بولغاندىن كېيىن ، ـــ بۇ يىلقى ھەج تاۋاپ ۋاقتى كەلگۈچە مۇشۇ يەردە تۇرامسىز ؟

ـــ ئەلۋەتتە ئۇكام ، ھەجگىچە تۇرمىسام بولمايدۇ ، ـــ دېدى غوجىموللا يېلىنغاندەك تەلەپپۇزدا ، ـــ لېكىن ، شۇڭغىچە بىرەر يەردە ئىشلەپ تۇرمىسام ماڭا تەس بولىدۇ !

ـــ نەدە ئىشلەرسىز ؟ ـــ ئەكبەر قىيىن بىر ئىشقا دۇچ كەلگەندەك بېشىنى تاتىلاپ قويدى .

ئەكبەر غوجىموللىنى ئانچە ياخشى كۆرمەيتتى . بولۇپمۇ سەپەر ئۈستىدە يۈز بەرگەن ئاشۇ ئىشتىن كېيىن ، غوجىموللا ئۇ-نىڭ كۆزىگە نائىنساپ ، ئاچ كۆز ، شۇم ئەڭگىز بىر ئادەم سىياقىدا كۆرۈنۈپ كەتكەن ئىدى . كېيىن ئۇنىڭ راۋالپىندىدا تۇيۇقسىز يوقاپ كېتىشى ، دادىسىنىڭ تۇيۇقسىز تۇرمىگە كىرىپ قېلىشى قاتارلىق ئىشلارمۇ ئۇنىڭ گۇدەك قەلبىدە سىرلىق گۇمانلارنى پەيدا قىلغان ئىدى . لېكىن ئۇ ، دادىسىنىڭ « گۇمان ئىماننى قا-

ـــ قېنى ... ـــ دېدى ئەكبەر تازا قىزىقىمغاندەك قىـ
ياپەتتە ، ـــ ئويلىشىپ باقايلى !

لېكىن ، ئەكبەر شۇ كۈندىن باشلاپ ئەتراپىدىكى كىشىلەرگە دىققەت قىلىشقا باشلىدى ، دىققەت قىلغانسېرى ، كۆڭلىدە غوجىموللىنىڭ پىكرى ئورۇنلۇقتەك بىلىندى . چۈنكى ، قۇرۇق ئىسسىق ھاۋا كىشىلەرنىڭ تېرىسىنى ئوخشاشمىغان دەرىـ جىدە بۇزغان ئىدى ، ھەتتا قىزلارنىڭ يۈز تېرىلىرىمۇ يىرىك ، چاۋۇرغان ، قوللىرىنىڭ دۈمبىسى قارىيىپ ، تىلىم ـ تىلىم يېرىـ لىپ كەتكەن ئىدى ...

ئەكبەر بىرنەچچە كۈننى ئەنە شۇنداق كۆزىتىش ۋە ئويلاش بىلەن ئۆتكۈزدى . ئەمەلىيەت غوجىموللىنىڭ تەكلىپىنىڭ ئورۇنلۇق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى . ئۇ ، قايىل بولدى ۋە ئۈچ كۈندىن كېيىن ئېچىلغان بىر يىغىندا خۇشاللىق بىلەن مۇنداق دېدى :

ـــ مەن غوجىموللا ئاكامنىڭ تەكلىپىگە قوشۇلدۇم ، بۇ بىر ئىجادىي تەكلىپ بولدى . مەن ئۇنىڭ شىركىتىمىزنى يېڭى سودا ئۇچۇرى بىلەن تەمىن ئەتكەنلىكىگە رەھمەت ئېيتىمەن ! بىز دەرھال ۋازېلىن سودىسىغا تۇتۇش قىلايلى ! مەن جىددەدە تۇـ رۇشلۇق بىر ئىتالىيە شىركىتى بىلەن ئالاقىلىشىپ قويدۇم . بۇ سودا توختىمىنى غوجىموللا ئاكام ئۆزى بېجىرسۇن !

غوجىموللا ھېچكىمگە سەزدۈرمەي بىر كېرىلىۋالدى . بۇنداق ماختاش ئۇنىڭ شىركەتتە ئاستا ـ ئاستا باش كۆتۈرۈپ چىقىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى . بۇ قېتىمقى ۋازېلىن سودـ سىنى ئۆزىگە ئىشىنىپ تاپشۇرغانلىقىمۇ ئۇنى يەنە بىر قېتىم ئۆزىنى كۆرسىتىشنىڭ سەلتەنەت سەھنىسىگە يۆلەپ چىقارغانلىق ئىدى !

غوجىموللا ئەتىسىلا جىددەگە كەلدى ، ئەكبەر بەرگەن

ئادرىس بويىچە ، ئىتالىيە شىركىتىنى ئاسانلا تاپتى . ئۇلار بىلەن ھىندىستاندا ئۆگىنىۋالغان ئىنگلىز تىلىدا چالا - پۇچۇق سۆزلىشىپ يۈرۈپ ، 100 يەشىك ۋازىلىن زاكاز قىلدى ۋە 8 مىڭ رىيال زاكالەت پۇلى تاپشۇرۇپ ، شىركەتكە ۋاكالىتەن سودا توختىمىغا ئىمزا قويدى .

3

غوجىموللىنىڭ تۇنجى قېتىم قىلغان مۇستەقىل ئىشى چوڭ داۋالغۇشقا سەۋەب بولدى .

100 يەشىك ۋازىلىن مۇددەتتىن ئۇچ كۈن بۇرۇن جىددە پورتىغا يېتىپ كەلدى . مالنىڭ تېز كەلگەنلىكىدىن خۇشال بولغان غوجىموللا يەشىكلەرنى تاپشۇرۇپ ئېلىۋېتىپ كۆڭلى لەسسىدە بولۇپ قالدى . چۈنكى ، ئۇ كۆرگەن يەشكىلەرنىڭ ھەممىسى ياغلىشاڭغۇ ئىدى ، ئىچىدىكى ماي تۆكۈلۈپ ، سىرتقا تەپچىرەپ چىققاندەك كۆرۈنەتتى .

غوجىموللا ھولۇقۇپ ، تەمتىرەپ بىر يەشىكنىڭ ئاغزىنى ئاچتى ، ئاچتىيۇ ، داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى . چۈنكى ، يەشىككە قاچىلانغىنى بىر جىڭلىق شېشە قۇتىلار ئىدى ، تېخى ئىككى شېشە سۈنۈپ ، ئىچىدىكى ۋازىلىن تۆكۈلۈپ ئېرىپ كەتكەن ئىدى . بۇنداق ئەھۋال ھەر ئۈچ - تۆت يەشىكنىڭ بىرسىدە يۈز بەرگەن ئىدى .

غوجىموللا نېمە قىلارىنى بىلمەي ، بېشىنى قامالليغىنچە ئولتۇرۇپ قالدى . ئۇنىڭ خىيالىدىكى ۋازىلىن — كىچىك - كىچىك قەلەي قۇتىلارغا قاچىلانغان ، ھەرقانداق ئادەم تۆت تەڭگە پۇل چىقىرىپ ئالالايدىغان ، ئايلىنىشى تېز ، باھاسى ئەرزان ، ئەپچىل مال بولۇشى كېرەك ئىدى . لېكىن ھازىر

غوجمولللىنىڭ ئالدىدا تۇرغىنى ھەربىر سىگە بىر جىڭدىن ۋازىلىن قىاچىلانغان ، يوغان ۋە چوڭراق شىپشە قۇتىلار ئىدى . بۇنىڭغا خىيىرىدار تاپماق تەس ئىدى ، ھىچكىممۇ بىر قېتىمدا بىر جىڭ ۋازىلىن ئېلىپ ئىشلەتمەيتتى ، ئۇنى پارچىلاپ سېتىش تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە يولدا كەلگۈچە بۇ شىپشىلەرنىڭ بىرمۇنچىسى سۇنۇپ ، نۇرغۇن زىيان بولغان ئىدى . ئەمدى بۇنى كىم ئۈستىگە ئالىدۇ ؟!...

غوجىمولا ئويلىغانسېرى ، خۇددى بىر چوڭقۇر ھاڭغا چۈشۈپ كېتىۋاتقاندەك ئەنسىزلىك ئىچىدە قالدى . ئۇنىڭ قارام يۈرىكى ئەنسىز سوقۇپ كەتتى . لېكىن غوجىمولا يەنە دەرھال ئۆزىنى ئوڭشۇۋېلىپ ، سەۋەنلىكنى باشقا تەرەپتىن ئىزلەشكە باشلىدى . بۇنداق چاغلاردا ئۇ بەكمۇ ھوشيار بولۇپ كېتەتتى ، خۇددى تادان تۈلكىدەك قاپقان - توزاقلاردىن ئەگىپ ئۆتۈپ كېتىشكە ئۇستا ئىدى .

« بۇ چوقۇم ئىتالىيىلىك ئەخمەقلەرنىڭ قىلغان ئىشى ! — دەپ ئويلىدى ئۇ ئىشەنچ بىلەن ، — ئۇلار مالنى خاتا قاچىلىغان . بولمىسا ، ۋازىلىن دېگەننى جىڭلاپ ساتىدىغان ئىش نەدە !؟... »

غوجىمولا شۇ خىيال بىلەن ئەكبەرگە خەۋەر بەردى ، ئەكبەر شۇ كۈنىلا جىددەگە كەلدى . مالنى كۆرۈپ ئەرۋاھى ئۇچتى ، كېيىن ئىتالىيە شىركىتىگە بېرىپ ، توختامنى كۆرۈۋۈدى ، ھەممە ئىش ئايان بولدى ، چاتاق غوجىمولىدا ئىدى ، توختامدا « چوڭ قۇتىلىق » دەپ يېزىلغان ئىدى .

— چوڭ قۇتىلىق ۋازىلىنلارنىڭ ھەممىسى بىزدە بىر جىڭلىق شىپشە قۇتىلارغا قاچىلىنىدۇ ! — دەپ چۈشەندۈردى ئىتالىيە شىركىتىنىڭ بىر خادىمى .

— مەن بۇنى نەدىن بىلەي ، ئۇكام ! — دەپ زارلاشقا باشلىدى غوجىمولا ، — ۋازىلىن دېگەننىڭ چوڭ شىپشە قۇتىلارغا

قاچىلىنىدىغانلىقىنى زادىلا ئويلىماپتىمەن ! ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ شورى قۇرغۇر ئىنگلىز چە خەتنى سەگگىرىمەپتىمەن ، مېنى قارا بېسىپتۇ ، نەس بېسىپتۇ !...

ئەكىبەرنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كەلدى ، شۇ يەردىلا غوجىمۇللىنى كايىپ ، سەتلەپ كەتتى :

— سىز بىزنى ۋەيران قىلاي دەمسىز ؟ ! يۇرىكىڭىز نېمانداق قارا سىزنىڭ ! بۇ ئاز پۇلمۇ ! ؟ بۇنىڭغا كىم جاۋاب قىلىدۇ ؟ ! مەن سىزنىڭ ئەزەلدىن ئالا كۆڭۈللىكىڭىزنى بىلەتتىم ، لېكىن كۆزىڭىزدىكى ياشقا ، ئاغزىڭىزدىكى چىرايلىق گەپكە ئىشىنىپ كېتىپتىمەن ! سىزنىڭ نىيىتىڭىز بەك يامان ئىكەن !...

ئەكىبەرنىڭ مانا بۇگۈن ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم ئۆزىدىن چوڭ ئادەمگە قاتتىق تېگىشى ئىدى . ئۇ ، دەيدىغانىنى دەپ بولۇپ ، غوجىمۇللىغا قارىدى ، غوجىمۇللا بىر چەتتە بېشىنى سېلىپ ، ئۇمچىيىپ بىچارە قىياپەتتە ئولتۇراتتى ، بۇنى كۆرۈپ ئەكىبەرنىڭ يەنە ئىچى ئاغرىغاندەك بولدى ۋە ئۆزىنىڭ سەل ـ پەل چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلىكىنى ھېس قىلدىيۇ ، لېكىن لېۋىنى چىشلەپ ئۇندىمىدى ، چۈنكى ، ھازىر ئۇنىڭغىمۇ قىيىن ئىدى . غوجىمۇللىنىڭ شىركەتتە ئىشلىشىگە مۇسا داڭقان ئاللىقاچان نارازىلىق بىلدۈرگەن ئىدى . ئەمما ئۇ چاغدا ئەكىبەر : « نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ، مۇساپىر چىلىقنىڭ دەردىنى ھەممىمىز يەتكۈچە تارتتۇق . غوجىمۇللا قېرىغاندا كىشىنىڭ يۈرتىدا خار ـ زار بولۇپ يۈرسە بىزگە ياخشى بولمايدۇ ، غېرىبنىڭ بېشىنى غېرىب سىيلىماي كىم سىيلايدۇ ؟ ! » دەپ ئۇنى تەستە قايىل قىلغان ئىدى . مانا ئەمدى بۇ ئىشنىڭ چىقىشى بىلەن ئۇلارنىڭ ئاغزىنى كىم توسۇپ قالالايدۇ !؟

دېگەندەك ، غوجىمۇللىنى ئەيىبلەيدىغان گەپ ـ سۆزلەر

تەرەپ ـ تەرەپتىن ئاقۇالداقتەك ئېتىلىپ چىقىشقا باشلىدى:

ـــ ئۇ ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان تازىمۇ ئىنساپسىز بىرنىمە ئىكەن!

ـــ ئۇنىڭ ئەسلىدىلا نىيىتى بۇزۇق!

ـــ ھەممە زىياننى تۆلىسۇن!

ـــ نېمىسىنى تۆلەيدۇ ئۇ بۇت قەلەندەرى!؟

...

بىرنەچچە كۈندىن بېرى، غوجىموللا ئاچچىق يۇتۇپ، بەئەينى دورا يېگەن بېلىقتەك مەست ـ ئەلەس ھالەتتە ئۆتتى. ئايىغى ئاستىدىكى داق يەر ئۇنىڭغا خۇددى لۆمشۈپ تۇرغان ساز-لىقتەك بىلىنەتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ بېشى گاراڭشىپ، پۇتلىرى لاكاسلاپ قالغان ئىدى.

غوجىموللا تۈنجى قېتىم قىلغان ئىشىنىڭ بۇنداق پالا-كەتكە يولۇقۇشىنى خالىمايتتى. قارىماققا، ئاددىي بىر سودا بولغان بىلەن، لېكىن بۇ ئۇنىڭ شىركەتتىكى ئورنىغا، ئابرۇيىغا ۋە كەلگۈسى ئىستىقبالىغا مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىش ئىدى!

شۇڭا غوجىموللا ئازابلىناتتى، ھەسرەت چېكەتتى ۋە ئويلايتتى. ئويلاش ئۇنىڭغا ئاستا ـ ئاستا ئەقىل بەردى، ئەقىل ئۇنىڭ پىكىر يوللىرىنى ئېچىۋەتتى. ئاخىر غوجىموللا بۇ قىيىن ئۆتكەلدىن ئۆتۈشنىڭ ئەپچىل بىر چارىسىنى تېپىپ چىقتى. بۇ چارە بويىچە بولغاندا، زىياننىڭ ئورنىنى تولدۇرۇۋالغىلى، ھېچبولمىغاندا، كەتكەن پۇلنىڭ دىرىنى ئۈندۈرۈپ ئالغىلى بولاتتى.

غوجىموللا ئويلاپ تاپقان چارىسىنى ئەكبەرگە تەپسىلىي چۈشەندۈردى:

ـــ ئۇكام، بولغۇلۇق بولدى، لېكىن قاراپ ئولتۇرساق، ئىش پۈتمەيدۇ. مېنىڭ كاللامغا بىر ئەقىل كېلىۋاتىدۇ: بىز ئاشۇ

شىركەتكە 2 مىڭ دانە كىچىك قەلەي قۇتا زاكاز قىلايلى . بۇنىڭغا كۆپ پۇل كەتمەيدۇ ، بۇ پۇلنى مېنىڭ ئىش ھەقىمدىن چىقىرايلى . قۇتىلار كەلگەندىن كېيىن ، شېشىلەردىكى بارلىق ۋازېلىننى چوڭ داش قازانغا تۆكۈپ ، ئېرىتەيلى . ئاندىن سۈزگۈچ بىلەن سۈزۈپ ، كىچىك قەلەي قۇتىلارغا قاچىلايلى ، سۈزۈش جەريانىدا ، چېقىلغان شېشىلەرنىڭ ئۇۋاقلىرى تازىلىنىدۇ ، قۇتىغا قاچىلانغان مايمۇ سوۋۇغان ھامان قاتىدۇ . مەن ھېسابلاپ كۆردۈم ، مۇشۇنداق قىلساق ، زىيانسىز تولدۇرۇپ ئالالايدىكەنمىز !

ئەكبەر ئۇزاق ئويلاپ ئولتۇرمىدى ، بايا تۇرۇلگەن قوشۇمىسى ، تۇتۇلغان چىرايى بىرئاز يۇمشاپ ، ئېچىلغاندەك بولدى ، چۈنكى بۇ چارە ئۇنىڭغا ياققان ئىدى ، مۇشۇنداق قىلغاندا زىيانسىز تولدۇرۇۋېلىشنىڭ سىرتىدا ، ھەتتا ئاز - تولا پايدىمۇ ئالغىلى بولىدىغاندەك قىلاتتى . ئۇ ، غوجىموللىنىڭ ئەقلىگە ، دىتىغا يەنە قايىل بولدى . بۇنداق ئادەملەرنىڭ قولىدىن پايدىمۇ - زىيانمۇ ، ياخشىلىقمۇ - يامانلىقمۇ كېلەتتى . بۇنداق ئادەملەر يەنە قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ، دىتسىز ، ھاماقەت ئادەملەرگە قارىغاندا چەندان ياخشى ئىدى . لېكىن ئۇ ، كۆڭلىدىن كەچكەن بۇ خىياللارنى غوجىموللىغا قىلچە سەزدۈرمىدى ۋە سوغۇق قانلىق بىلەن كېسىپلا مۇنداق دېدى :

— بولىدۇ ، سىز دېگەندەك قىلىپ باقايلى . بۇ ئىشنى يەنە ئۆزىڭىز ئىشلەڭ !

غوجىموللا شۇ كۈنىلا جىددەگە كەلدى ، ھېلىقى شىركەت بىلەن سۆزلىشىپ ، 2 مىڭ دانە قۇرۇق كىچىك قەلەي قۇتا زاكاز قىلدى . ئۇلار قۇتىنى يولۇچى ئايروپىلان بىلەن ئەكەلدۈرۈپ بېرىشكە ۋەدە قىلدى .

دېگەندەك ، كېلەر ھەپتىسى ناھايىتى چىرايلىق ، نەپىس

ئىشلەنگەن 2 مىڭ دانە ۋازىلىن قۇتىلىرى غوجىموللىنىڭ قولىغا تەگدى.

غوجىموللا شۇ كۈنىلا، بىرنەچچە مەدىكار يالاپ، پورتنىڭ چوڭ ئىسكىلاتىدا ئۆز پىلانى بويىچە ئىشقا كىرىشىپ كەتتى: چوڭ داش قازان ئېسىلدى، شېشىلەردىكى مايلار قازانغا تۆكۈلۈپ، ئوت قالاندى، ماي ئېرىپ تىنغاندىن كېيىن، سۈزگۈچلەردە سۈزۈلۈپ، كىچىك قەلەي قۇتىلارغا قاچىلاندى. بۇ ئىشلارغا بار - يوقى ئىككى كۈن كەتتى. غوجىموللا جۇلۇقى چىققۇدەك قاتتىق ئىشلىدى. ئەستايىدىللىقىدىن، ھەتتا بىكار بولغان يېڭى ۋازىلىن شېشىلىرىنى ئىتالىيە شىركىتىگە ئاپىرىپ:

— بۇنى سىلەر ئۆتكۈزۈپ ئېلىڭلار، ھەممىسى يېڭى، ساپساق، قايتا ئىشلەتسەڭلار بولۇۋېرىدۇ! — دەپ، ئۆزلىرىنىڭ بۇ قېتىمقى سودىدا كۆپ زىيان تارتقانلىقىنى، جاپا چەككەنلىكىنى كۆيۈپ - پىشىپ چۈشەندۈردى. شىركەتتىكىلەرمۇ ئۇلارنىڭ كىچىككىنە ئۇقۇشماسلىق بىلەن بىرمۇنچە زىيان ۋە ئاۋارىچىلىققا دۇچ كەلگەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ئىدى. شۇڭا، ئۇلار مۇزاكىرىلىشىپ، باھادا 15 پىرسەنت ئېتىبار قىلىشنى قارار قىلدى!

شۇنىڭ بىلەن، باشتىكى قاتتىق ئىش، ئاخىرىغا كەلگەندە تاتلىق ئىشقا ئايلاندى: كىچىك قۇتىلىق ۋازىلىنلار ناھايىتى تېزلا بازار تاپتى.

غوجىموللا ئۆزى تاپقان ئاۋارىچىلىقنى يەنە ئۆزى يېڭىپ، شىركەتتىكىلەر ئالدىدا بۇرۇنقىدەكلا يۈزى ئوچۇق بولۇۋالدى.

بۇگۈن ئۇ چىرايى خۇشال، روھى بەلەن كەيپىياتتا ئەكبەرنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ:

— ئۇكام، مېنى ئەمدى ئۆتكەندىكىدەك ئەيىبلەپ يۈر-

مەيدىغانسەن ؟ ئەگەر بۇ ئىشتا سەن دېگەندەك يامان نىيەتتە بولغان بولسام ، باغرىمدا چىراغ كۆيسۇن ! ـــ دەپ قەلبىنى چۇ-شەندۇردى ۋە ئەكبەرنىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشىش ئۈچۈن ، نۇرغۇن ئەمرىمەرۇپلارنى سۆزلىدى . ئەكبەرمۇ بىرئەرسە دېمەكچى بولۇپ ، ئەمدى ئاغزىنى ئۆمەللەپ تۇرۇۋۇىدى ، تېلېفون جىرىڭلاپ قالدى . ئۇ تېلېفوننى قولىغا ئېلىپلا ، هاياجاندىن ۋارقىراپ كەتتى:

ـــ ئوغۇل ، پاھ ... ئوغۇل ! ... مېنىڭمۇ ئوغلۇم بار بولدى !...

تېلېفون چوڭ قىزى تاجىگۈلدىن كەلگەن ئىدى ، ئۇ ، ئانىسىنىڭ بوشانغانلىقىنى ، ئۆزىگە بىر چىرايلىق ئۇكا تۇغۇپ بەرگەنلىكىنى خەۋەر قىلغان ئىدى .

ـــ ئاكا ، ئۆتكەنكى ئىشلارغا سالاۋات ! ـــ دېدى ئەكبەر خۇشاللىقىدىن يېڭى پەرزەنتنى كۆرۈشكە ئالدىراپ ، ـــ ئىشلە-ۋېرىڭ ، مەن سىزگە ئىشىنىمەن !

ئەكبەر بۇلغارى سومكىسىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ، خۇشال ـ خۇرام هالدا سىرتقا ماڭدى .

غوجىموللا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ ، ئەلەم بىلەن ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلىدى : « سەندە تۇرماس بۇ دۆلەت ، مەندە تۇرماس بۇ مەينەت ! »

ئەكبەرنىڭ بىر جۈپ قىزى ـــ تاجىگۈل بىلەن ئىپارگۈل چىرايلىق ، ئەقىللىق چوڭ بولۇۋاتاتتى . تاجىگۈل ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا ، ئىپارگۈل بۇ يىل مەكتەپكە كىرگەن ئىدى . ئۇلار ئەرەب بالىلىرى بىلەن بىللە ئوقۇيتتى ، تىلىمۇ ، يېزىقىمۇ ئەرەبچە چىققان ئىدى ، لېكىن ئەكبەر ئۇلارغا هەر كۈنى كەچتە ئىككى سائەت ئانا تىل تەربىيىسىنى بېرەتتى . ئۆيدە هەممەيلەنگە ئۇيغۇرچىدىن باشقا تىلدا سۆزلەشكە رۇخسەت قىلىنمايتتى . بۇ ، ئۇنىڭ ئائىلە نىزامى ئىدى .

ئادەم ئۆز خەلقىنىڭ تارىخىنى ، تىلىنى بىلمىسە ، ئۆز ئەجدادلىرى ھەققىدە يېزىلغان پۈتۈك ـ ئابىدىلەرنى ئوقۇيالمىسا ، ئۇ خۇددى ئورمانلىقتا ئادىشىپ يۈرگەن مايمۇنغا ئوخشىشىپ قالـ مامدۇ ؟!

ئانا تىلىمۇ ۋەتەنگە ئوخشاش مۇقەددەس ! ۋەتەن تۈپرىقىدىكى ھەربىر تۈپ گۈلنىڭ ، ھەربىر مايسىنىڭ ، ھەربىر گىياھنىڭ ، ھەربىر قۇرت ـ قوڭغۇزنىڭ ، ھەربىر ئۇچار قۇشنىڭ ، ھەربىر تاغ ـ باغنىڭ ئەنە شۇ ئانا تىلدا ئاتىلىدىغان نامى بار . ئۇ نەرسىلەر پەقەت ئاشۇ ئانا تىل بىلەن ئۇلۇغ ، ئانا تىل بىلەن گۈزەل ، ئانا تىل بىلەن يېقىملىق تۇيۇلىدۇ ۋە كىشىلەر قەلبىگە ئەۋلادتىن ـ ئەۋلاد ئاشۇ ئانا تىل بىلەن ئورناپ قالىدۇ !

ئەكىبەرنىڭ نەزىرىدە ، دۇنياداۋ ئانا تىلنىڭ ئورنىنى باـ سالايدىغان ئىككىنچى بىر تىل يوق ئىدى . شۇڭا ئۇ ، ئۆز پۇشتىدىن بولغان بالىلىرىنىڭ ئۆز ئانا تىلىنى بىلمەسلىكىنى چوڭ گۇناھ دەپ ھېسابلايتتى !

ئەكىبەرنىڭ ئىككى قىزى گەرچە كىچىك بولسىمۇ ، مۇشۇ زېمىندا تۇغۇلۇپ ، مۇشۇ زېمىندا ئۆسۈۋاتقان بولسىمۇ ، لېكىن دادىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشىنىپ ، ئۆزلىرى يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچقاندا ، « ئانا » دەپ ئېغىزلانغان ئاتا تىلىنى ناھايىتى مېھىر بىلەن ئۆگەندى . ھازىر ئۇلار ئىككى تىل ، ئىككى يېزىقنى تەڭ ئۆگىنىپ چوڭ بولۇۋاتاتتى . ئەكىبەر قىزلىرىدىن رازى ھەم خاـ تىرجەم ئىدى . ئۇنى پەقەت بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆرۈش ئارزۇسىلا خاتىرجەمسىزلەندۈرۈپ يۈرەتتى . بۇ ، ئۇنىڭ قەلبىـ دىكى ئەڭ چوڭ ئارمانى ئىدى .

مانا بۇگۈن ئەكىبەر بۇ ئارزۇ ـ ئارمانىغىمۇ يەتتى . ئۇچ كۈندىن كېيىن ، ئوغلىنىڭ ئىسمىنى يۈرىكىدە ئۇزاقتىن بېرى ساقلاپ كەلگەن ئاشۇ ئەتىۋارلىق تىل بىلەن ئاتاپ « ئارمان »

قویدی ۋە ئۇنی تۇنجی قېتىم قولىغا ئېلىپ ئەركىلەتتى . شۇ چاغدا ، ئەكبەرنىڭ كۆز ئالدىغا ئىختىيارسىز ئانىسى كەلدى . ئۆز ۋاقتىدا ئانىسىمۇ ئۇنى ئاشۇنداق ئېگىز كۆتۈرۈپ ئەركىلەتكەن ، سۆيگەن ۋە باغرىغا باسقان بولغىيتتى ! ئانىسى ئۇنى بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى ، ئەتىۋارلايتتى ، ئەزىزلەيتتى ؛ ئەكبەرمۇ ئانىسىنى « دۇنيادىكى ئەڭ گۈزەل ، ئەڭ مېھرىبان ، ئەڭ تاتلىق ئانا » دەپ قارايتتى .

خۇشاللىق ئىچىدە ئانىسى كۆزىگە كۆرۈنۈپ ، ھەسرەتلىك ئويغا پاتقان ئەكبەر قاچاندۇر بىر مۇساپىر ھاجى ئېيتىپ بەرگەن شەيخ مۆمىن شېرازى ھەققىدىكى بىر رىۋايەتنى ئەسلىدى: « ئېيتىپتۇرلەركى ، ئىسمايىل دەببىاس ئىسملىك بىر كىشى ھەج نىيىتىدە يولغا چىقىپ ، شېرازغا كەپتۇ ، بىر مەسچىتكە كىرسە ، شەيخ مۆمىن شېرازى كۆڭلىكىنى ياماپ ئولتۇرغانمىش ، ئىسمايىل دەببىاس ئۇنىڭغا سالام بېرىپ ، ھال ـ ئەھۋال سوراپتۇ . شەيخ مۆمىن شېرازى سالامنى ئىلىك ئېلىپ : 〈نېمە مەقسىتىڭ بار ؟ 〉 دەپتۇ . ئىسمايىل دەببىاس : 〈ھەج قىلىش مەقسىتىم بار! 〉دەپتۇ . شەيخ مۆمىنىيەنە سوراپتۇ: 〈ئاناڭ بارمۇ؟ 〉، 〈ئانام بار! 〉دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئىسمايىل دەببىاس . بۇ جاۋابنى ئاڭلىغان شەيخ مۆمىن شېرازى قولىدىكى كۆڭلەكنى بىر چەتكە قويۇپ دەپتۇ : 〈ئاناڭنىڭ يېنىغا بېرىپ ، شۇنىڭ خىزمىتىنى قىل! 〉. لېكىن ، بۇ سۆز ئىسمايىل دەببىاسنىڭ قۇلىقىغا ياقماپتۇ . بۇنى سەزگەن شەيخ مۆمىن شېرازى يەنە مۇنداق دەپتۇ : 〈سۆزۈم دىققىغا ياقمىدىمۇ ، ئەي ئىسمايىل دەببىاس ! ؟ ئاڭلاپ تۇر ، مەن 50 مەرتىۋە باش ـ ئايىغىم يالاڭ ، بىرەرمۇ ھەمراھسىز ھەج قىلدىم . مانا شۇ ھەجلىرىمنىڭ ساۋابىنى ساڭا بەردىم . سەن ئاناڭنىڭ كۆڭۈل شادلىقىنى ماڭا بەرگىل ! ھەدىسىتە : 〈جەننەت ئانا قەدەملىرىنىڭ تېگىدىدۇر . ھەر كىشى ئانىسىنىڭ قەدىمىنى سۆيۈپ خىزمىتىنى

قـلسا ، شەپقەتنىڭ ھەققىنى ئادا قىلسا ، ئول كىشى جەننەتكە يېـ
تىدۇ ، دېيىلىدۇ ! ›... »

ئەكبەر ھەر قېتىم بۇ رىۋايەتنى ئەسلىسە ، يۈرىكى ئاغرىپ كېتەتتى ، بۇ قېتىم ھەم شۇنداق بولدى .

« بىچارە ئانام ! يېنىڭدا بولسام ، خىزمىتىڭنى قىلىپ ، كۈنلىرىڭنى شاد قىلىمامتىم !... » دەپ ئويلىدى ئۇ .

ئەكبەرگە ئانىسىنىڭ ھەربىر ھەركىتى ، ئاۋازى ، تىنىقى ، ھەتتا شىپىرلاپ ماڭغان ئاياغ تىۋىشىمۇ تونۇش ئىدى . ئۇ ، ھەمىشە مانا شۇ تونۇش ئاۋاز ، تونۇش ھەركەت ۋە تونۇش تىـ ۋىشىنى ئاڭلاشقا ئادەتلىنىپ قالغان ئىدى . شۇڭا ، بۇنداق جۇدالىق ۋە بۇنداق ئاقىۋەتنىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن زەربىسى ، ئازابى ئەلھەق ئېغىر بولغان ئىدى !...

بۇنداق چاغلاردا ئەكبەر مۇڭلىناتتى ، جۇدالىق دەردىدە يۈرىكى پارە - پارە بولۇپ كېتەتتى . خىيال قۇشلىرى پەرۋاز قىـ لىپ ، بۇ ئاتەش زېمىننىڭ ھەممە يېرىدىن — قاقاس چۆللەردىن ، ئۇ تاغ بىلەن بۇ تاغنىڭ ئارىلىقىدىن ، ھەتتا مۇقەددەس كەئبىدىن پەرۋانە بولۇپ ئانىسىنى ئىزلەيتتى ، ئەمما تاپالمايتتى . ئۆتۈپ كەتكەن بالىلىق ، ئۆتۈپ كەتكەن بەختلىك كۈنلەر ھەممە يەردە ئۆزىنىڭ رەھىمسىز ئەسلىمىلىرىنى قالدۇرغان ئىدى . ئۇزاققا سوزۇلغان بۇنداق تۇيۇقسىز جۇدالىق ، كۈتۈلمىگەن ئېغىر ئايرى- لىش خۇددى مۇنبەت تۇپراقتا باراقسانلاپ ئۆسۈۋاتقان زىرائەتتەك ، ئۇنىڭ مۇھەببىتىنى ، سېغىنىشىنى ھەمىشە كۈچەيـ تىپ تۇراتتى !...

بۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ مۇڭلانغان ، سېغىنىش ، ھىجران دەردىدە ھەسرەتكە تولغان يۈرىكىدىن ئاجايىپ تەسىرلىك سۆز نەزمىلىرى ئۇرغۇپ چىقاتتى :

ئۆتتى باهار چاغلىرىم ئاتەش زېمىنده ،
دىيارىمدىن ئايرىلدىم دەردۇ ئەلەمده .
غېرىب ـ مۇساپىرمەن ماتەمده ـ غەمده ،
ساناقسىز ئاق ئىزلار ئىككى چېكەمده !

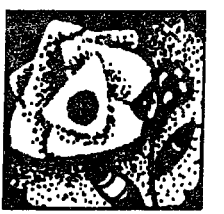

ئون بىرىنچى باب

نەدىسەن ، ئانا ماكان ؟

1

ئاتىخان مىسىردىن توپتوغرا 10 يىلدا قايتىپ كەلدى .

بۇ ئارىلىقتا ، ئەكبەرنىڭ بىر قېتىم سودا ئىشى بىلەن قاھىرەگە بېرىپ ، ئۇنىڭ بىلەن بىرنەچچە كۈن بىللە بولغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، ئاتا ـ بالا ئىككىيلەن 10 يىلغىچە ئىككى قىرغاقتا ـــ ئوتتۇرىنى ھەيۋەتلىك « شور دەريا » ئايرىپ تۇرغان ئىككى قىتئەدە ياشىدى .

ئاتىخان بۇ قېتىم مەڭگۈلۈككە قايتىپ كەلگەن ئىدى . ئۇنىڭ ئەمدى قاھىرەدە تارتىشقۇدەك ھېچ نەرسىسى قالمىغان ئىدى .

قېيناتىسى مۇستاپا سۆيمەن كېسەل بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى .

ئاتىخان نېمە ئۈچۈن قايتىپ كەلگەنلىكىنى كوچىلاپ سورىغان بەزى گەپ ئانىلىرىغىمۇ ئەنە شۇ بىر ئېغىز گەپنىلا ئېيتتى :

ـــ قېيناتام ۋاپات بولدى ، ئۇ ئادەم بىلەن ئوبدان چىقىشىپ قالغان ئىدىم ، قېيناتامدىن ئايرىلغاندىن كېيىن تۇرغۇم

كەلمىدى !...

بۇ ، ئۇنىڭ ئاغزىدىكى گەپ ئىدى ، يۇرىكىدە بولسا ، خۇددى ئاستا ئاقىدىغان ئەزىم دەريانىڭ تېگىدىكى شىددەتلىك ئېقىندەك ، ئېغىر ئازابلار بار ئىدى .

دەرۋەقە ، ئاتىخان قېيناتىسى مۇستاپا سۆيمەن بىلەن ئوبدان چىقىشىپ قالغان ئىدى ، مۇستاپا سۆيمەن ئۇنى ئوبدان هۆرمەتلىدى ، ئەتىۋارلىدى ، كېسەل بولۇپ ياتقان ۋاقتىدا ، پۇ-تۇن تىجارىتىنى ئۇنىڭغا ئىشىنىپ تاپشۇردى . ئاتىخانمۇ ئۇنىڭ ئىشەنچىنى يەردە قويمىدى ، هالاللىق ، سەممىيلىك بىلەن ئوبدان ئىشلىدى . قاچانكى ، قېيناتىسى ئۆلدى ، ئەهۋال شۇنىڭدىن كې-يىن ئاستا ـ ئاستا ئۆزگىرىشكە باشلىدى . بۇ ، قېيناتىسىنىڭ چۈتۈسى ئىدى . قېيناتىسى هوشيار ، شەددات خوتۇن ئىدى ، بىر كۈنى ئۇ ، قىزى سۇهەيبە بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ ، كۈيئوغلىنىڭ ئەهۋالىنى سوريدى .

« بىلمىدىم ئانا ، ـــ دېدى سۇهەيبە بىر خىل ئىچكى ئازاب بىلەن ، ـــ بۇ ئادەم هازىر يۇرتىنىڭ ، يۇرتتىكى بالا ـ چاقىسى-نىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنى تولا قىلىدىغان بولۇپ قالدى . كۈندە دېگۈدەك ئەتىگەندە قوپۇپلا يەنە شۇ نەرسىلەرنى چۈشىدە كۆر-گەنلىكىنى ئېيتىپ ، كۆڭلۈمنى بىزار قىلىۋەتتى ...! »

مانا شۇ گەپتىن كېيىن ، قېيناتىنىڭ كۆڭلىگە جىن كىردى ، ئۇ كۈيئوغلىدىن گۇمانلىنىشقا باشلىدى . ئاتىخاننىڭ هامان بىر كۈنى ئۆزلىرىنى ئوڭدا قويۇپ كېتىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ قالدى . شۇنىڭدىن كېيىن ، ئۆزىنىڭ بىر نەۋرە ئىنى-سىنى ماگىزىنغا ئەكېلىپ ، ئاتىخاننى ماگىزىننىڭ ئىقتىسادىي هوقۇقىدىن ئاستا ـ ئاستا يىراقلاشتۇردى ، ئاخىر بېرىپ ئۇنى تىجارەتنىڭ يۇگۇر ـ يېتىم ئىشلىرىغا سالدى . بۇ ئىش قېرىغاندا ئاتىخانغا هار كەلدى . ئۇنىڭ قاتتىق ئىچى پۇشۇپ يۇرگەن كۈن-

لەردە ، یەنە بىر كۆڭۈلسىز ئىش يۈز بەردى . بىر كۈنى كەچتە ئوغلى ھېلىمشا ئۇنىڭدىن توساتتىنلا سوراپ قالدى :

« دادا ، سىنى خەقلەر كەلگىندى دەيدىكەن ، بۇ قانداق گەپ ؟ ! »

« سىنىڭچە قانداق گەپكەن ؟ » دېدى ئاتىخان غۇژۇرلىدە كەلگەن ئاچچىقىنى بېسىپ .

« ھە راست ، ۋەتەنسىز كەلگىندى دەيدىكەن ! ـــ دېدى ھېلىمشا تېخىمۇ ئېچىتىپ ، ـــ سىنىڭ راستلا ۋەتىنىڭ يوقما ؟! »

ئاتىخانىڭ يۈرىكى پىچاق سانجىلغاندەك شىددەتلىك ئاغرىپ كەتتى . بۇ ئازابلىق گەپنىڭ ئۆز ئوغلىنىڭ ئاغزىدىن چىقىشى ئۇنىڭ كۆڭلىنى قاتتىق بىئارام قىلغان ئىدى .

« سەنمۇ شۇنداق ! » دېدى ئۇ ئاخىر ئوغلىغا بىگىز قولىنى شىلتىپ .

لېكىن ھېلىمشا كۈتۈلمىگەندە مۇنداق دېدى :

« ياق ، ياق ! مەن ئۇنداق ئەمەس ، مەن ئۇنداق ئەمەس ! ـــ دېدى ئۆكتەملىك بىلەن ۋارقىراپ ، ـــ قاھىرە ـــ مېنىڭ يۇرتۇم ، مېنىڭ ۋەتىنىم ! مەن قاھىرەلىك ، مەن قاھىرەلىك ! ... »

« ئاغزىڭنى يۇم ، بەچچىغەر ! » ، ئاتىخان مانا شۇ سۆز بىلەن تەڭ ئوغلىغا قاتتىق بىر كاچات ئۇردى . ھېلىمشا يەرگە يىقىلدى ، جاۋغىيىدىن سۈس قىزىل رەڭلىك قان سىرغىپ قالدى . يىغا ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئۆيگە كىرگەن سۈھەيبە يەردە تىپچەكلەپ ياتقان ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ ، ئاتىخانغا تۇنجى قېتىم بويۇنتاۋلىق بىلەن چەكچىيىپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى : « رەھىمسىز ، باغرى تاش ! ... »

ئاتىخان خوتۇنىغا قاراپ تازا بىر دىكىنىپ بولۇپ ، يەنە ئۆزىنى باستى ، چۈنكى بۇ ئۆزىنىڭ ئۆيى ئەمەس ئىدى ،

خوتۇننىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ خوتۇنىغا قول سىلىش ئۇنىڭ نەزىرىدە ، ئوغۇل بالىچىلىق ئەمەس ئىدى ! مانا شۇ دەقىقىدە ، ئاتىخان ئۆزىنى قاتتىق خورلانغان ، ھاقارەتلەنگەن ئەر سۈپىتىدە ھېس قىلىپ ، ئىچ ـ ئىچىدىن پۇچىلىنىپ كەتتى ! غېرىبلىق ، مۇساپىرلىق ئۇنىڭ جان ـ تېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى !

بۇنى ئاز دېگەندەك ، بىر ھەپتە ئۆتەر ـ ئۆتمەي ، ھېلىمشانىڭ ئىسمى قانۇنىي رەسمىيەتلەر بىلەن ساداتقا ئۆزگەرتىلدى . قېينانىسى بۇنى چۈشەندۈرۈپ : « مەكتەپتىكى ساۋاقداشلىرى ھېلىمشا دېگەن ئىسمىنى مازاق قىپتۇ ، شۇڭا ئېغىزغا يۇقۇشلۇقراق ئىسىمغا ئۆزگەرتىۋەتتۇق !...» دەپ ئىزاھات بەردى .

مانا شۇنىڭدىن كېيىن ، ئاتىخان ھەممىنى چۈشەندى ! ئۇ ، ئەمدى كىمدىن ئاغرىنسۇن ، كىمگە زارلانسۇن !؟ ئۆز ئۆتۈكۈڭ تار تۇرسا ، دۇنيانىڭ كەڭلىكىدىن نېمە پايدا ؟!...

ھەسرەت ـ نادامەت ئاتىخاننى ئىچىدىن ئۇردى ، ئۇنى خۇددى مىتە يېگەن بۇغدايدەك روھسىز تەنگە ئايلاندۇرۇپ قويۇشقا تاس قالدى ! بۇ كۈنلەردە ، دۇنيا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا قان ئىچىدىغان ، گۇناھقا پاتقان ۋەھشىيلەر ئالىمىگە ئايلىنىپ كەتكەن ئىدى !... ئاتىخاننىڭ ئەمدى دوزاخ بىلەن جەننەت گىرەلىشىپ كەتكەن بۇ قەدىمىي ، غوۋغالىق شەھەر قاھىرەدە بىر كۈنمۇ تۇرغۇسى كەلمىدى !...

ئاتىخاننىڭ ھازىر مەككىدىمۇ تۇرغۇسى يوق ئىدى . قانداقتۇر قۇدرەتلىك بىر غايىۋى كۈچ ئۇنى ئۆزىنىڭ ئىپتىداسى ـــ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ۋەتەن تۇپرىقىغا تارتىپ كېتىۋاتاتتى !

ئاتىخان مەككىگە كېلىپ ئۈچ كۈندىن كېيىن ، ئەكبەر ئۇنىڭ شەرىپىگە چوڭ زىياپەت ئۆتكۈزۈپ بەردى . ئاتىخان 10 يىلدىن بېرى كۆرۈشمىگەن دوستلىرى ، يېقىنلىرى بىلەن ئۇچ

رىشىپ ، دوستلۇق ، قېرىنداشلىق مېھرىگە ئوبدان بىر قېنىۋالدى . ئۇ ، ھارىس بىلەن كۆرۈشكەندە ، ئۇنى باغرىغا بېسىپ كۆز يېشى قىلدى ، ئەبۇلەھەبنىڭ ئۆلۈمى ئۈستىدە بولالمىغانلىقىدىن ئۆكۈنۈپ ، چىن كۆڭلىدىن ئەپۇ سوردى . ئەتىسى ، ھارىس ۋە ئەكبەر بىلەن ئەبۇلەھەبنىڭ تۇپراق بېشىغا چىقىپ ، قىيىن كۈنلەردە جانغا ئەسقاتقان بۇ قەدىناس دوستىنىڭ روھىغا قۇرئان ئوقۇپ دۇئا قىلدى !...

ئاتىخان تېخى غوجىموللا بىلەنمۇ كۆرۈشۈپ مۇڭداشتى ، غوجىموللىنىڭ كۆز يېشى ئىچىدە ئېيتىپ بەرگەن ھايات سەرگۈزەشتىلىرىنى ئاڭلاپ ، ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتتى ، ھېسداشلىق قىلدى ، ھەتتا ئاخىرىدا :

ــ ھەممىمىز دەرد تارتتۇق ، غېرىب ـ مۇساپىر بولدۇق ، غوجىموللا ! بۇمۇ خۇدانىڭ ئىنايىتى ، تەقدىر ـ پېشانىمىز ! ئەمدى مەككىگە كېلىۋېلىپ ياخشى قىپلا ، بۇ يەردە يۇرتداشلار كۆپ ، قوللىرىغا قول ، پۇتلىرىغا پۇت بولالايدۇ ! ــ دەپ تەسەللى بەردى .

غوجىموللىنىڭ ئەمدى ئۈزۈل ـ كېسىل كۆڭلى تىندى ، ئۆزىنىڭ راۋالپىندىدا قىلغان مەخپىي شۇملۇقلىرىدىن ئاتا ـ بالا ئىككىسىنىڭ پۇتۇنلەي خەۋەرسىزلىكىنى بىلدى ، ئەمدى غوجىموللا بۇ سىرنى ئۆزى بىلەن بىللە مەڭگۈلۈككە ئۇ دۇنياغا ئېلىپ كېتەلەيتتى !...

ئاتىخان ئەكبەرنىڭ ھەمراھلىقىدا بىر كۈن مەككىنىڭ بازار ـ كوچىلىرىنى ئايلاندى ، ھەرەم مەسجىتىگە بېرىپ نامازغا ئوقۇدى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، مەككىمۇ ، ھەرەممۇ كېڭىيىپ ، گۈزەللىشىپ ، خېلى كۆپ ئۆزگەرگەن ئىدى . ئادەملەرنىڭ تەقى ـ تۇرقىدىن تارتىپ روھىي كەيپىياتىغىچە ، يېڭى سېلىنغان زامانىۋى ئۆي ـ ئىمارەتلەردىن تارتىپ دۇكان ـ ماگىزىنلاردىكى

مال - تاۋارلارغىچە ئۆزگەرگەن ، يېڭىلانغان ، ئاۋاتلاشقان ئىدى !

10 يىل ! ھەقىقەتەنمۇ قىسقا ۋاقىت ئەمەس ئىدى . بۇ 10 يىلدا ئاتىخانمۇ نېمە كۈنلەرنى كۆرمىدى ؟! قايغۇ - ھەسرەتنى شاد - خۇراملىقىدىن كۆپ بولدى ؛ يوقاتقىنى تاپقىنىدىن ئېشىپ كەتتى ! شۇڭا ، ئۇمۇ مۇشۇ بىرنەچچە يىل ئىچىدە ، خۇددى جۇدۇندا قالغان گۈل - گىياھدەك سولىشىپ ، تېز قېرىپ كەتتى . چاچلىرى تۇگۈل ، قاشلىرىمۇ ئاقىرىپ كەتتى . خۇددى ئۆيلەرنىڭ تام - تورۇسلىرىنى كونىرىغانسېرى تور قاپلىغاندەك ، يىللار ئۆتكەنسېرى ئۇنىڭمۇ يۈز - كۆز ، بويۇن - باشلىرىنى ئۇزۇن - قىسقا ، ئىجىر - مىجىر قورۇقلار قاپلاپ كەتتى . بىر چاغلاردا ساتارنىڭ دەستىسىدەك تىك تۇتۇپ ماڭىدىغان بېجىرىم قەددى - قامىتىمۇ ھازىر ئېگىلىپ ، مۇكچىيىپ قالغان ئىدى . كىچىكىدىن تارتىپ سىڭىشلىق تاماق يەپ ، پاكىز كىيىم كىيىپ ، يولنىڭ تۈزىدە مېڭىپ ، كىشىلەر بىلەن ئوبدان چىقىشىپ ئۆتۈپ ، ئۆزىنى زادىلا ئۇپراتمىغان باغرى يۇمشاق بۇ ئادەم كېيىنكى كۈنلەردە ، تۇرمۇشنىڭ تۇيۇقسىز كەلگەن مۇدھىش زەربىلىرىگە بەرداشلىق بېرەلمەي قالغان ئىدى !...

ئاتىخان ھازىر بۇرۇنقىدەك خۇشخۇي ، سۆزمەن ئەمەس ئىدى ، جىمغۇر ، خاموش كۆرۈنەتتى . ئەكبەر دادىسىدىكى بۇ ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ يۈرىكىنى بېسىپ تۇرغان ئېغىر بىر دەردنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلدى .

— دادا ، نېمە بولدۇڭ ؟ — دېدى ئۇ ئاخىر ئىچى تىت - تىت بولۇپ ، — ئۆزۈڭنى بەك تاشلۇۋېتىپسەن ! سەن بۇنداق ھەسرەت چېكىپ جىمىپ كەتسەڭ مەن ئازابلىنىپ قالىدىكەنمەن !

— ھېچ گەپ يوق ، ئوغلۇم ! — دېدى ئاتىخان ئەكبەرنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتىشقا ئۇرۇنۇپ ، — ئەمدى قېرىدۇق ،

بىر ئېغىز گەپ كەملىك قىلىدۇ ، ئىككى ئېغىز گەپ ئارتۇق كېلىدۇ ! بۇنداق چاغدا ئادەم پۈت ـ قولىدىن مادار كېتىپ ، قوغلاپ يېتەلمەيدىغان ، قارماپ تۇتالمايدىغان بولۇپ قالىدىكەن . سەن ئەنسىرىمە ، ھېچ گەپ يوق !...

لېكىن ، مۇشۇ سۆھبەتتىن ئۈچ كۈن كېيىن ، ئاتىخان كۆڭلىدىكى گەپنى ئەكبەرگە ئاخىر ئوچۇق ئېيتتى . ئۇ ، كىچىك نەۋرىسى ئارماننى ئوينىتىپ ئولتۇرۇپ ، خۇرسىنغان ھالدا مۇنداق دېدى :

ـــ ئوغلۇم ، ئۆز يېرىدە چوڭقۇر يىلتىز تارتمىغان ئادەم بۇ دۇنياغا ھېچقانداق ئىز قالدۇرماي ئۆتۈپ كېتىدىكەن ! مېنىڭ ئۆمرۈم شۇنداق كەتتى ، سەنمۇ شۇنداق كېتىۋاتىسەن ! لېكىن سەن تېخى ياش ، مۇراد ـ مەقسىتىڭنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا تېخى ئۇلگۈرىسەن ! ئەمما مەن قېرىپ قالدىم ، قازا مۆھلىتى يېقىن قالدى ! مەن ئاخىرقى ئۆمرۈمنى بۇ يەردە ئۆتكۈزۈشنى خالىمايمەن ! ھازىر ئاناڭ ، ئاچاڭ ، سىڭلىڭ ۋە سەن بىلەن مەن تېخى كۆرمىگەن قېرىندىشىڭ ھەمىشە چۈشۈمگە كىرىپ ، مېنى چاقىرىۋاتىدۇ ! ئۇلارنى كۆرمەي ئۆلۈپ كەتسەم ، كۆزۈم يۇمۇلمايدىغان ئوخشايدۇ ! ئۇنىڭ ئۈستىگە قەبرەمنىڭ بۇ يەردە قېلىپ ، كېيىنكى كۈنلەردە سېنىڭ يولۇڭنى توسۇپ قويۇشىدىن ئەنسىرەيمەن ! شۇڭا ، مەن بىر قارارغا كېلىپ قويدۇم ، ئوغلۇم ! مەن بۇرۇنراق مېڭىپ تۇراي ، سەن ھازىر شىركەت قۇرۇپ چوڭ ئىشلارغا تۇتۇش قىپسەن ، بۇ ئىشلىرىڭنىڭ ئايىغى چىقسۇن ، ئاڭغىچە يوللارمۇ ئېچىلىپ ، قاتناش قۇلايلىشىپ قالار ! قاھىرەدە بىر ئاتچى ماڭا ئافغانىستان ئارقىلىق ماڭىدىغان بەدەخشان يولى توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى ، بۇ ، يۇرتقا بېرىشنىڭ ئەڭ يېقىن ھەم توسالغۇسىز يولى ئىكەن . مەن مىسىردا تاپقان پۇللىرىمنى مۇشۇ سەپەرگە ئاتىدىم . سەن مېنى ئاق يول تىلەپ ئۇزىتىپ قوي !...

هەسرەت ـ نادامەت بىلەن ئېيتىلىۋاتقان بۇ سۆزلەردە كۇچلۇك بىر ئىچكى ئازابنىڭ بارلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئەكبەر دادىسىنىڭ سۆزىدىكى قەتئىيلىكتىن ، ئىرادىدىن ئۇنىڭ بۇ يەر-دىن باش ئېلىپ كېتىشكە پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن تەييارلىنىپ بولغانلىقىنى چۈشەندى . دىلىنى ئۆرتەۋاتقان بۇ پاجىئە ئەمەلىيەتتە ئەكبەرگىمۇ ئورتاق ئىدى . ئەمما ئۇ ، دادىسى ئېيتقاندەك ، بۇ كۈنلەردە ھەممە نەرسىنى تاشلاپ ، دادىسى بىلەن بىللە كېتىشكە ئامالسىز ئىدى ! ھازىر ئەكبەرنىڭ بېشىدا ئۈچ پەرزەنتلىك، بەختلىك بىر ئائىلە بىلەن نۇرغۇن پۇللۇق چوڭ بىر شىركەت بار ئىدى . بۇ ئائىلە بىلەن بۇ شىركەت ئەكبەرنىڭ مۇشۇ زېمىنغا تارتقان ھاياتلىق يىلتىزى ئىدى . شۇڭا ، بۇ زېمىنمۇ ھازىر ئۇنىڭغا ئوخشاشلا سۆيۈملۈك ھەم يېقىملىق تۇيۇلاتتى . ئانا يۇرتى ئۇنى تۇغۇپ ـ ئۆستۈرگەن بولسا ، بۇ يەر ئۇنى ئەر قىلدى ، ئەكبەرنىڭ يۇمران قاناتلىرى مۇشۇ ئاتەش زېمىندا قاتتى ، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ ھاياتلىق يىلتىزى بۇ تۇپراققا تېخىمۇ چوڭقۇر ، تېخىمۇ كەڭ قانات يايدى . بۇ يىلتىزلاردىن يەنە يېڭى ـ يېڭى نوتىلار ئۆسۈپ چىقىپ ، ئەكبەرنىڭ ھاياتىنى كېلەچەك بىلەن باغلىدى ...

شۇڭا ، ئەكبەر ئۆزىنىڭ بۇ قېتىم دادىسى بىلەن بىللە ماڭالمايدىغانلىقىغا تەن بېرىپ ، ھەسرەت بىلەن لېۋىنى چىشلىدى ، ئەمما دادىسىنىمۇ توسۇپ قالمىدى . گەرچە دادىسىنىڭ يولى ئەكبەرنىڭ ئۇزاقتىن بېرى ئويلاپ يۈرگەن يولى بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ ، بۇ يولدا دادىسىدىن بىرنەچچە قەدەم كېيىن ماڭالىشى مۇمكىن ئىدى !...

شۇ سۆھبەتتىن 10 كۈن كېيىن ، ئاتىخان بالا ـ چاقا ، دوست ـ بۇرادەرلەر بىلەن خوشلىشىپ ، ئافغانىستانغا قاراپ ماڭدى ، ئەكبەر ئۇنى جىددەگىچە ئۇزىتىپ باردى .

2

ئادەم دېگەن شۇنداق نېمە : بەزىدە تاشتەك بولۇپ ، نى - نى بوران - چاپقۇنلارغا پىسەنت قىلمايدۇ، بەلكى بۇنداق بوران - چاپقۇنلار ئىچىدە پىشىپ ، تاۋلىنىپ ، تېخىمۇ بەردەم بولىدۇ ! بەزىدە بولسا ، گۈلدەك نازۇك بولۇپ ، كىچىككىنە يامغۇر - يېشىنلارغىمۇ بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ ، بەلكى سولىشىپ ، توزۇپ ئۆزىنى يوقىتىپ قويىدۇ !

بەلكىم بۇ ، ئادەمنىڭ روھ ۋە تەندىن ئىبارەت بىر - بىرىگە پۈتۈنلەي ئوخشاشمايدىغان ئىككى نەرسىدىن تەشكىل تاپقانلىقىدىن بولسا كېرەك !

ئاتىخان مەككىدىن ئايرىلىپ ، ئۇچ ئاي بولغاندا ، يەنە تۇيۇقسىز مەككىدە پەيدا بولۇپ قالدى ، ئۇ ، ئافغانىستاندىن قايتىپ كەلگەن ئىدى . ئاتىخان كېلىپلا خۇددى ئېغىر كېسەلگە مۇپتىلا بولغان ئادەمدەك ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالدى .

ھەپتىدىن كېيىن ، ئۇنىڭ ئافغانىستان سەپىرى ھەققىدە بىر ھېكايە پەيدا بولدى . بۇ ھېكايە ھەمشەھەرلەرنىڭ مەككىدە ، جىددىدە ۋە تائىفتا پات - پات بولۇپ تۇرىدىغان بەزمە - باراۋەتلىرىدە ئېغىزدىن - ئېغىزغا ئېيتىلىپ يۈردى . بۇ ھېكايىنى بەگتۆمۇر ئاتىخاننىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغىنى بويىچە خېلى تولۇق ۋە ئەينەن ئېيتاتتى :

« ئاتىخان ھاجىم يۇرت ۋە بالا - چاقا ئىشقىنى قەلبىگە پۈكۈپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ . ئاتىخان ئافغانىستانغا بېرىپ ، ئۇ يەردىكى بەدەخشان داۋىنىدىن ئۆتسەملا ، ۋەتىنىمنىڭ تاشقورغان ياكى قاغىلىق زېمىنىغا چۈشمەن ، دەپ ئويلايدىكەن ، دېمىسىمۇ ، ئەجدادلارنىڭ قەدىمكى يىپەك يولى بولغان بەدەخشان يولى ھىنـ

دىقۇش تېغى بىلەن پامىر تېغىنىڭ تۇتاشقان يېرىگە جايلاشقان تار كاربدور بولۇپ ، ئۇ يەردىن تۇتەك ئېلىپ كەتمەي ، ئامان ـ ئېسەن ئۆتىسىلا ، تاشقورغان تەۋەسىدىكى بابا كۆلگە ياكى قاغىلىق تەۋەسىدىكى كۆكيارغا بارالايدىكەن . كلاسسىك شائىر ـ لىرىمىزمۇ ئۆز ۋاقتىدا بۇ يولنى ‹ لەئلە كانى بەدەخشان › دەپ تەسۋىرلەپتىكەن !

ئاتىخان هاجىم مانا شۇ يولدىن ئۆتۈش نىيىتى بىلەن ئافغانىستانغا بېرىپتۇ ۋە ئۇ يەردىن بىر قېچىرنى سېتىۋېلىپ ، يېتەرلىك يېمەك ـ ئىچمەكنى ئارتىپ ، كىشىلەر كۆرسىتىپ بەرگەن نىشان بويىچە ئالغا ئىگىرىلەپتۇ ، مېڭىپتۇ ـ مېڭىپتۇ ، بىر كۈنى روزۇڭ كەنتىگە كېلىپ ئارام ئاپتۇ ، ئۇ يەردىكى دېهقان ـ چارۋىچىلار ئوبدان كۈتۈۋاپتۇ . ئاندىن يەنە مېڭىپتۇ ، ماڭا ـ ماڭا ، لەنگەر دېگەن يەرگە كەپتۇ . ئۇ يەردە تۈنەپتۇ ، ئۆزىمۇ ، قېچىرىمۇ بىر كۈن هاردۇق ئاپتۇ ، لەنگەرلىكلەر ئۇنىڭغا يولنى تېخىمۇ ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىپتۇ . ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە ، ئالدىدىكى ئابى ۋاهان دەرياسىدىن ئۆتۈپ ، دەريانىڭ كېلىش مەنبەسىنى بويلاپ ماڭسا ، چاقماق كۆلگە كېلىدىكەن ، ئاندىن ئۇ يەردىن كۈنچىقىش تەرەپكە قاراپ مېڭىپ ، داۋاندىن هالقىسا ، تاشقورغان تەۋەسىگە ئۆتۈپ كېتەلەيدىكەن !...

ئاتىخان هاجىم ئۇلارنىڭ كۆرسەتكىنى بويىچە ، يولنى داۋام قىپتۇ . غىلاڭ سايلاردىن ئۆتۈپتۇ ، قاقاس چۆللەرنى كېسىپتۇ ، ئىسسىقتا كۆيۈپتۇ ، شامالدا قاغجىراپتۇ ، ئاشۇنداق مېڭىپ ، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئابى ۋاهان دەرياسىدىن ئۆتۈپتۇ ، چاقماق كۆلگە كەپتۇ ، ئۇ يەردىن كۈنچىقىش تەرەپكە قاراپ يەنە مېڭىپتۇ . ماڭا ـ ماڭا ، بەدەخشان يولىغا يېقىنلىشىپتۇ ، تاغ ئۈستىدىكى تار كاربدورنى يىراقتىن كۆرۈپتۇ ، يۈرەكلىرى ئويناپ كېتىپتۇ . گويا يۈرتىنىڭ يېقىملىق هاۋاسى دىمىغىغا ئۇ ـ

رۇلغاندەك ، ھارغىن جىسمى جانلىنىپ ، كۈچكەتولۇپ،ئاستا ـ ئاستا داۋانغا يامىششقا باشلاپتۇ . شۇ چاغدا كىم بىلسۇن ، ئۇنىڭ ئالدىدىن ئافغانىستاننىڭ ئىككى نەپەر چېگرا قوغداش ئەسكىرى چىقىپ قاپتۇ . ئۇلار ئاتىخان ھاجىمدىن قاتتىق گۇمانلىنىپتۇ ، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئاختۇرۇپتۇ ، ئۇنىڭ گەپلىرىگە قۇلاقمۇ سالماي ، قولىغا كويزا ، پۇتىغا كىشەن سېلىپ ، ئىككى كۈن ئىچىدە ماشىنا بىلەن كابۇلغا ئېلىپ كەپتۇ . ھەربىي تەرەپ ئۇنى بىرەر يەرنىڭ جاسۇسى ، دەپ قاتتىق گۇمانلىنىپتۇ . ئاتىخان ھاجىم 10 كۈنگىچە كابۇل تۈرمىسىدە قاتتىق نازارەت ئاستىدا يېتىپتۇ . 10 كۈندىن كېيىن سوراق قىپتۇ . ئاتىخان ھاجىم ئەرەبچە بىلىدىغان بىر سوت ئەمەلدارىغا ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن بارلىق ئىشلارنى ۋە بۇ قېتىمقى سەپەر قىلىش مۇددىئاسىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىپتۇ ۋە ئاخىرىدا : « ‹يۇرت ـــ ۋەتەن تۈپرىقىغا ئاياغ بېسىپ ئۆلۈپ كەتسەم رازىمەن ! › دەپ كۆز يېشى قىپتۇ . سوت ئەمەلدارى تەسىرلىنىپتۇ ، ئاخىر قايتا ـ قايتا تەكشۈرۈش ، ئاتىخان ھاجىمنىڭ بارغان ـ تۇرغان يەرلىرىنى ئېنىقلاش ، كۆرۈشكەن ئادەملىرىدىن سۈرۈشتۈرۈش ئارقىلىق ، ئۇنىڭدا ئۆزى ئېيتقان ئىشتىن باشقا ھېچقانداق گۇمانلىق تەرەپلەرنىڭ يوقلۇقىنى بىلگەندىن كېيىن مۇنداق دەپتۇ :

ـــ سىز جاھاننىڭ ئىشلىرىدىن بەكمۇ خەۋەرسىز قاپسىز ، ھاجىم ! بەدەخشان يولى دېگەن قاچانقى يول ؟ ! ئۇ يول ئالىلىقاچان ئۆزىنىڭ ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىپ بولغان . ھازىر ئۇ يەردىن سودا كارۋانلىرىمۇ ، يولۇچىلارمۇ ئۆتمەيدۇ ! ئۇ يەردە دۆلەت چېگرىسى بار ، قانۇنسىز ئۆتكەنلەر جازاغا تارتىلىدۇ ! سىزنىڭ كۆڭلىڭىزنى چۈشەندۇق ، ئەمما خىيالىڭىز بەكمۇ ساددا ئىكەن . ئەگەر سىز ۋەتىنىمگە قايتىمەن دەيدىكەنسىز ، پەقەت ئىككىلا يول بىلەن قايتالايسىز : بىرسى ، پاراخوت ياكى ئايرو-

پىلان بىلەن شياڭگاڭغا چۈشۈپ ، ئۇ يەردىن جەنۇبىي جۇڭگو ئارقىلىق يۇرتقا بېرىش ؛ يەنە بىرى ، موسكۋا ئارقىلىق ئولانباتورغا بېرىپ ، شۇ يەردىن ۋەتەن زېمىنىغا كىرىش . بۇنىڭغا ئاز دېگەندە ئوتتۇز تىللا پۇل كېتىدۇ ، بىرمۇنچە چېگرا رەسمىيەتلىرىنى بېجىرىسىز ، پاراخوت ، ئايروپىلان ، ماشىنىلارغا ئولتۇرىسىز !...

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ، ئاتىخان ھاجىمنىڭ بېشىدىن تۈتۈن چىقىپ كېتىپتۇ . بېنىدا قالغان پۇل يەتتە تىللاغىمۇ يەتمەيدىكەن . پۇلنىڭمۇ كارى چاغلىق ، تاپقىلى بولار . لېكىن ، بىرمۇنچە دۆلەتلەرگە كىرىش رەسمىيەتلىرىنى بېجىرگىلى بولامدۇ - يوق ؟! بۇنىڭغا ھېچكىم بىرنەرسە دېيەلمەيدىكەن ! بىرمۇنچە پۇل خەجلەپ ، بىرمۇنچە يوللارنى بېسىپ ، بىر يەرلەرگە بارغاندا ئىش ئەپلەشمىسە ، بۇنداق دەرد - ئەلەمگە ئادەم قانداق چىدايدۇ ؟! ئاتىخان ھاجىم قاتتىق ئۈمىدسىزلىنىپتۇ ، ئۈمىدسىزلىك يۈرىكىنى ئازابلاپتۇ . شۇنداق ئۇلۇغ ئارزۇ - تىلەكلەر بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ ، مىلىڭ بىر جاپادا ۋەتەننىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە ، كۈتۈلمىگەن بىر زورلۇق كۈچ بىلەن ئارقىغا قايتۇرۇلۇپ ، كەلگەن يېرىگە قايتىپ كېلىش ئۇنىڭغا بەكمۇ ئېغىر كەپتۇ . بۇ ئىش ئاتىخاننىڭ ئۆپكىسىنى ئىچىدىن قاققاندەك ، ئاچچىق دەرد - ئەلەمگە مۇپتىلا قىپتۇ . شۇڭا ئۇ ، مەككىگە قايتىپ كېلىپلا ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قاپتۇ ! ... »

مانا بۇ ، ئاتىخاننىڭ بۇ قېتىمقى ئافغانىستان سەپىرىدە بېشىدىن ئۆتكەن ھەقىقىي كەچمىشلىرى ئىدى . ئۇنىڭ يۈرت ئىشقى ، ئائىلە مۇھەببىتىدە باسقان قۇتلۇق قەدىمى ئەنە شۇنداق ھەسرەت - نادامەت بىلەن ئاخىرلاشتى . بۇ ، ئاتىخانغا كۆتۈرۈپ قويقۇسىز ئازاب ۋە ساقايماس يۈرەك ئاغرىقى ئېلىپ كەلدى .

ئۇ ، ياتقانچە يېنىنى يەر تارتىپ كېتىۋاتقاندەك ، روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن تەڭلا ئاجىزلىشىپ كەتتى .

ئەكبەر دادىسىدىن ئەنسىرەپ ، كۈندە نەچچە قېتىم بېشىدا پەرۋانە بولۇپ چۆرگىلەيتتى ، ئوغلىنىڭ جىددىيلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئاتا پەرۋاسىزلىق بىلەن :

ــ ئوغلۇم ، مەندىن بەك ئەنسىرەپ كەتمە ! ــ دەيتتى ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ ، ــ قېرىلىقمۇ خۇدانىڭ ئىنايىتى ئىكەن ، سۆگەكلىرىم چۈرۈك ، كۆزلىرىم نۇرسىز بولۇپ قالدى . ئەمما ، كۆڭلۈم ھەمىشە پاراغەت تىلەيدۇ !

ئۇ ، بارغانسېرى جۈدەپ ، شۇكلەپ ، يىلتىزى تىغ يېگەن لەيلىقازاقتەك نازۇكلىشىپ كېتىۋاتاتتى !

3

ئاتىخان بۇگۈن ئورنىدىن تۇردى . ھاسىراپ ـ ھۆمىدەپ تۇرسىمۇ، بۇگۈنكى جۈمە نامىزىغا بېرىش ئۈچۈن، بارلىق كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى ئىشقا سالدى . ئەكبەر ئۇنىڭ يېنىدىن نېرى كەتمەي ، كۆز ـ قۇلاق بولۇپ تۇراتتى . ئاتىخان ناھايىتى تەستە بوينى سۇغا سالدى ، تەرەت ئالدى ، ئاندىن ئەكبەرنىڭ ھەمراھلىقىدا ھەرەم مەسچىتىگە باردى .

ئۇ ، بىر قولىدا كەشىنى كۆتۈرۈپ ، بىر قولىدا ھاسا تاياقنى تايىنىپ مەسچىتكە كىرگەندە ، ئىمام سۈرە فاتىھە بىلەن نامازنى باشلىۋەتكەن ئىدى . ئاتىخان جامائەتكە ئەگىشىپ ، نامازنى كەلگەن يېرىدىن ئوقۇشقا باشلىدى . جۈمە نامىزى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ، ئىمام مۇنبەردە قايىم بولدى ۋە ئاۋۋال ئاللاغا ھەمدۇسانا ئېيتتى ، ئاندىن ئىسلام ئۆلىمالىرى يازغان بىر « تەپسىر » نى قولىغا ئالدى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، بۇ كىتاب بارلىق ئەقىل ـ ئىدراكنىڭ پاكىز ھەم تۇگىمەس بۇلقى ئىدى . بۇنى ئوقۇماي تۇرۇپ ، ھېچكىم ئەبەدىيەت سىرلىرىغا ئېچىرىلەپ كە-

رەلمەيتتى . ئىمام كىتابنى ئېچىپ ۋاراقلىدى ۋە ئۇيەرگە كۆز يۈگۈرتكەندىن كېيىن ، مەسچىتتىكى ھەممە ئادەم ئاڭلىغۇدەك قىلىپ ، ئەمرىمەرۇپ ئېيتىشقا باشلىدى :

ـــ ئىسلام دىنى ئەرشتىن چۈشكەن دىن ، شۇڭا ئۇ ، ئەرشىئەلادەك يۈكسەك ھەم پاك . ئىسلام دىنى ئاخىرقى دىن ، شۇڭا ئۇ ، ئەقىل ھەم بىلىم دىنى ، ئەخلاق دىنى ، تىنچلىق دىنى ، ھاياتلىق ۋە ياشاش دىنى . بۇ دىننى دەستىگە ئالغان دۇرۇس ئادەملەر ھەم ئاللانىڭ ، ھەم ئىنسانلارنىڭ ئارىسىدا سۆيۈملۈك ۋە شەرەپلىك بولىدۇ !

ئاللاتائالا ھەرقانداق كىشىگە مال ـ مۈلۈك ۋە ھۆسن ـ جامال جەھەتلىرىدە ئۇلۇغلۇق بەرسە ، بۇ كىشى مالى بىلەن ئاللانىڭ ئاجىز بەندىلىرىگە خەير ـ ئېھسان قىلسا ، جامالى بىلەن ئاللاغا تائەت ـ ئىبادەت قىلىپ بەندىلىك قىلسا ، كىشىلەرگە قارىتا ئىززەت ـ ئىكرام ۋە تەۋەززۇ ئەيلىسە ، ئۇ چاغدا ئاللاتائالا ئول كىشىنى ئۆزىنىڭ خاس بەندىلىرى قاتارىغا ئالىدۇ ! خۇراسان پادىشاھلىرىدىن بولغان ئىسمايىل سامانىيىنىڭ قېشىغا بىر كۈنى بىر ئالىم كەلدى . پادىشاھ ئول كىشىنى ناھايىتى قىزغىن ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن قوبۇل قىلدى . كېيىن ئۇ ئالىم قايىتماقچى بولدى ، پادىشاھ تەختتىن چۈشۈپ ، ئۇنى يەتتە قەدەم يەرگىچە ئارقىدىن ئۇزىتىپ كەلدى . پادىشاھ شۇ كۈنى چۈشىدە جانابىي رەسۇلۇللانى كۆردى . چۈشىدە رەسۇلۇللا ئۇنىڭغا : « ئى ئىسمايىل ، سەن مېنىڭ ئالىم ئۈممەتلىرىمنى ھۆرمەتلەپ ، ئىززەت قىلدىڭ . بۇنىڭ ھېسابىغا مەن سېنىڭ ھەققىدە دۇئا قىلدىم . دۇئايىمدا ئاللانىڭ سېنى ئەزىز ـ مۈكەررەم قىلىشنى ، ئول كىشىنىڭ ئارقىسىدىن يەتتە قەدەم يەرگىچە ئۇزىتىپ بارغىنىڭ ئۈچۈن ، سېنىڭ ئەۋلادىڭدىن يەتتە كىشىنىڭ پادىشاھ بولۇشنى ، ئۇلار ئۈچۈن يەتتە دوزاخنىڭ ئوتىنى ھارام قىلىشنى

تىلىدىم ، مېنىڭ قىلغان بۇ ئىككى دۇئايىم ئىجابەت بولدى » دەپ بېشارەت بەرگەن .

گۇناھدىن ، كىبىردىن ۋە يامانلىقلاردىن يىراقلاشقان كىشى مەنىۋى جەھەتتىن پاكىزلەنگەن كىشىدۇر . بۇنداق كىشىلەر خۇددى ئىسمايىل سامانىيەدەك ئىنسانىيەتنىڭ يېتەلەيدىغان ئەڭ يۇكسەك مەرتىۋىسىگە ئېرىشىدۇ . ئۇلار ئۆزىنى يالغاندىن ، ساختىلىقتىن ، نادانلىقتىن قوروۋپ ، كۆڭلىنى - روھىنى ئىنسانلارغا پايدىلىق بولغان ھەر خىل بىلىملەر بىلەن بېزەيدۇ . ياراتقان ئاللانى سۆيگەندەك ، يارىتىلغانلارنىمۇ ئاللانىڭ ياراتقىنى دەپ چىن كۆڭلىدىن سۆيىدۇ ، ئۇلۇغ تەڭرىنىڭ پۈتۈن ئىنسانلارنى ئوخشاش ھەقلەر بىلەن ياراتقانلىقىنى بىلىدۇ ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن كۆرۈۋپ كىبىرلەشمەيدۇ ، ئۆزىنى باشقىلاردىن تۆۋەن كۆرۈۋپ قولىنى ، بېشىنى سۆيۈۋپ ، خەقنىڭ ئالدىدا كىچىكلەپمۇ كەتمەيدۇ ، ئاللادىن باشقا ھېچكىمگە قۇل بولمايدۇ !...

ئىمام سۆزىدىن توختىدى ، كۆپ سۆزلەپ كەتكەچكە ، جاۋغايلىرى كۆپۈكلىنىپ ، ئېڭەكلىرى خالتىلىشىپ كەتكەن ئىدى .

جامائەت نامازدىن تارقىدى ، ئاتىخانىمۇ ئەكىبەرگە يۆلىنىپ ، ئاجىز قەدەملەر بىلەن مەسچىتتىن چىقتى . بۇ ئۇنىڭ ھەرەم مەسچىتىدە ئوقۇغان ئاخىرقى جۈمە نامىزى بولۇپ قالدى . ئىككىنچىلەپ بۇ يەرگە كېلەلمىدى ، شۇ كۈنى ئۆيگە بېرىپ ، دېرىزە ئالدىغا قويۇلغان كارىۋاتتا سىرتقا قاراپ يېتىپ ئەكىبەرگە مۇنداق دېدى :

— بالام ، ئالدىمىزدىكى پەيشەنبە كۈنى بىرئاز ياغ پۈرىتىپ ، نەزىر قىلغىن ، مەن قوشنا - قولۇم ، دوست - بۇرادەرلەر بىلەن بىر كۆرۈشۈپ ئالاي !...

ئەكبەرنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى.

ـــ دادا، بۇ نىمە دېگىنىڭ؟ ـــ دېدى ئۇ ئەندىككەندەك ئاۋازى تىترەپ.

ـــ ئۆزۈم بىلىمەن، بالام! ـــ دېدى ئاتىخان مىسكىن قىياپەتتە، ـــ ئاللا ماڭا هايات بەردى، بۇ ئاللانىڭ مەرهەمىتى، ئەمدىلىكتە بۇ هايات ئۆز مەرهەمىتىنى يوقاتقان ئىكەن، مەن ئۇنى يەنە ئاللاغا قايتۇرۇپ بېرىشىم كېرەك! چۈنكى، روهىم ئۆلدى، ئوغلۇم. روهىم ئۆلگەن ئىكەن، جىسمىمنىڭمۇ زەررىچە قىممىتى قالمىدى!...

ـــ ئۇنداق دېمە، دادا! ـــ دەپ زارلاندى ئەكبەر، ـــ سەن ياشىشىڭ كېرەك! بىز چوڭ غايە ئۈچۈن ياشىمىساق بولمايدۇ، دادا! مەن سېنى يۈرتقا چوقۇم ئاپىرىمەن، ئانام بىلەن، ئاچا ـ سىڭىل قېرىنداشلىرىم بىلەن چوقۇم يۈز كۆرۈشتۈرىمەن! سەن ئۇنداق ئۈمىدسىزلەنمە، بىزنىڭ بۇ غايىمىز هەرقانداق نەرسىدىن ئۈستۈن، هەرقانداق مۇهەببەتتىن بۈيۈك، دادا! بىز يۈرتقا چوقۇم كېتىمىز، يۈرتىمىز مەڭگۈلۈك مۇهەببەتنىڭ كانى بولىدۇ، سەن، مەن ۋە بىزگە ئوخشاشلار چوقۇم ئۇ يەردىكى مۇقەددەس هاياتنىڭ شاهىدى بولىمىز، دادا!...

ئەكبەرنىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش كەتتى. ئۇ، ئاغىزىدا شۇنداق دېگەنبىلەن، يۈرىكىدە دادىسىنىڭ كۈندىن-كۈنگە ئاجىزلاپ، بۇ دۇنيادىن خۇددى كەچ كۈزنىڭ ئاپتىپىدەك تۈيدۇرماي كېتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، قاتتىق ئازابلىنىۋاتاتتى.

كەچ كىردى، ئاتىخان بايا ياتقان پېتى دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ مىدىرلىماي ياتاتتى. ئۇ، زاۋال قوينىغا پېتىۋاتقان قۇياشقا قاراپ خۇرسىنىپ قويدى. زۇلمەتلىك ئۇزاق كېچە يەنە باشلاندى. بۇ كۈنلەردە ئاتىخان ئاسمانىنىڭ كەنجىلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ئاخىرەتنى ئەسلەيدىغان بولۇپ، كەچلىك ئۇنىڭغا مەنزىرىسىگە قاراپ،

يوقـلـشتىن بېشارەت بېرىدىغان بىر خىل ۋەھىملىك تۇيغۇغا چىرمىلىپ قالغان ئىدى. ئاتىخان بۇگۈنمۇ باشقا كۈنلەردىكىگە ئوخشاش، ئۆز - ئۆزىگە نۇرغۇن سوئال - سوراقلارنى قويۇپ، ئۇنىڭدىن ئۆزىگە تەسەللى تاپماقچىدەك، باش - ئاخىرى يوق خىياللارغا غەرق بولدى:

ۋەتەن مۇھەببىتىگە ئېرىشىش نېمىدېگەن تەس - ھە!؟ بۇنىڭ ئۈچۈن كۈچلۈك قەلب ئىگىسى بولۇش كېرەك ئىكەن! كۈچلۈك ئادەملا ۋەتەن مۇھەببىتىگە ئېرىشەلەيدىكەن، ئاجىزلار بولسا، ھەمىشە ئېرىشىش ئىستىكىدىلا ياشايدىكەن!... بۇنىڭ سەۋەبى، ئانا تۇپراقنىڭ ئاددىي تۇپراق ئەمەس، بەلكى مۇقەددەس، خاسىيەتلىك تۇپراق ئىكەنلىكىدە ئوخشايدۇ! ئادەم تۇگۇل، جان - جانىۋارلارمۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا، نى - نى تاغ - داۋانلارنى، ئۇلۇغ دەريالارنى ئېشىپ ئۆزىنىڭ ئەجدادلىرى ئەسىرلەر داۋامىدا ئۆتكەن يولدىن ئاداشماي، قەدىمكى ماكانىنى تېپىپ كېلەلەيدۇ!...

لېكىن، مەنچۇ؟! مەن نېمە قىلالىدىم؟!... ئەقىللىق ئادەم تۇرۇپ، ئەقىلسىز جان - جانىۋارلاردەك بولالمىدىم!...

ئاتىخان ئاسمانغا ـــ خۇددى تۇۋۇسىز ھاڭدەك بۇ قاپ-قاراڭغۇ بوشلۇققا قاراپ يېتىپ، ھەسرەت بىلەن شۇلارنى ئويلىدى.

ئەكىبەر دادىسىنىڭ رايى بويىچە، پەيشەنبە كۈنى نەزىر ئۆتكۈزدى. ئاتىخان نۇرغۇن تونۇش - بىلىشلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ، مۇڭدىشىۋالدى ۋە كەچقۇرۇن ئەكبەرنى يېنىغا ئولـ-تۇرغۇزۇپ مۇنداق دېدى:

ـــ ئوغلۇم، ئىنسان ئۈچۈن ئارتۇقچە دۇنيا - مەئىشەتنىڭ كېرىكى يوق. ئادەمنىڭ قولى قانچە ئۇزارسا، ئۆمرى شۇنچە قىسقىرايدۇ! پۇلپەرەسلەر مال - دۇنيانى دەپ ئۆلىدۇ؛

هوقۇقپەرەسلەر تاج ـ ئەمەلنى دەپ ئۆلىدۇ ؛ باھادىر نام ـ ئاتاقنى دەپ ئۆلىدۇ ؛ ھېچنېمىنى دېمەيدىغانلار بولسا ، ئۆلمەي ھايات تۇ-رىدۇ ! سەن بۇ گەپنى ئېسىڭدە مەھكەم تۇت ! ھەرگىز ئۆز ئېھتىياجىڭدىن ئارتۇق نەرسىنى دەپ جېنىڭنى ئۇپراتما ! ـــ ئا-تىخاننىڭ دېمى كېسىلىپ سۆزدىن توختىدى ، بىردەم ھۆمىدەپ بېشىنى تۆۋەن ئەگدى ، ئەكبەر ئۇنىڭ دۇمبىسىنى ، مەيدىسىنى سىلىدى ، ئۇ ، بىرئاز ياخشىلانغاندىن كېيىن ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ئەكبەردىن سوردى ، ـــ بالام ، بىزدە بىرەرسىنىڭ ئامانىتىمۇ بارمۇ ؟

ـــ بار ، دادا ، ـــ دېدى ئەكبەر ئويلاپمۇ تۇرماستىن ، ـــ رەھمەتلىك ھېلىمشا ئاكامنىڭ 20 تىللاسى ھازىرغىچە بىزدە ئاما-نەت تۇرۇۋاتىدۇ .

ـــ ئەقلىڭگە بارىكاللا ، ئوغلۇم ! ـــ دېدى ئاتىخان ئوغلىدىن رازى بولۇپ ، ـــ ئىنساننىڭ يىلتىزى ئىمان ، بالام ! لېكىن بۇ ئىمان ھالالىق بىلەن بولۇشى كېرەك . شۇڭا ، ھۆكۈمالار « ھالالىنىڭ يىلتىزى مىڭ ، ھارامنىڭ يىلتىزى بىر » دەيدۇ . ئامانەتكە خىيانەت قىلغانلاردا ئىمان بولمايدۇ ! مەن ئۇ 20 تىللانى ئۆز قولۇم بىلەن ئالغان ، لېكىن ئۆز قولۇم بىلەن ھەق جايىغا بېرەلمەيدىغان ئوخشايمەن ، بۇ ئىش سېنىڭ زىممەڭدە قالدى ، بالام : قاچان بولمىسۇن ، ئاشۇ 20 تىللانى ھېلىمشانىڭ قىزىنى تېپىپ تاپشۇرۇپ بەرگىن . بۇ ، ماڭا ئاخىرەتلىك قەرز بولۇپ قالمىسۇن !

ـــ خاتىرجەم بول ، دادا ! ـــ دېدى ئەكبەر دادىسىنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇپ ، ـــ مەن بۇنى ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن ، ئامانەتنى چوقۇم ئىگىسىگە تاپشۇرىمەن !

ئەكبەر بۇ سۆزلەرنىڭ دادىسىنىڭ ئۆزىگە قىلىۋاتقان ئا-خىرقى ۋەسىيىتى ئىكەنلىكىنى زادىلا خىيالىغا كەلتۈرمىدى ،

بەلكى بۇنى دادىنىڭ بالىغا قىلىدىغان ئادەتتىكى نەسىھىتى دەپ چۈشىنىپ ، كۆڭلىگە ھېچقانداق شەك ـ شۈبھە يولاتمىدى .

لېكىن ، مۇشۇ سۆھبەتتىن ئىككى كۈن كېيىنكى بىر ئەتىگەنلىكى ئاتىخان مەڭگۈلۈككە كۆز يۇمغاندا ، ئۇ ھەسرەت ـ نادامەت بىلەن ئاھ ئۇرۇپ ئۆزىنى تۇتالماي قالدى . دادىسىنىڭ سۈرلۈك جىنازىسى ئىشىكتىن لەڭ ئۇرۇپ چىققاندا بولسا ، ھەسرەت يىغىسى بىلەن ھوشىدىن كەتكىلى تاس قالدى !...

ئاتىخان مەڭگۈلۈك راھەت ـ پاراغەتنى ئۆزى ئېلىپ ، ھايات غوۋغالىرى بىلەن تۇگىمەس مالامەتلەرنى ئوغلىغا قالدۇرۇپ ، 69 يېشىدا بۇ دۇنيادىن كەتكەن ئىدى !

ئاتىخاننىڭ ئۆلۈمى ئەكبەرگە بەكمۇ ئېغىر كەلدى ، مۇساپىرچىلىقنى ئاز دېگەندەك ، ئۇ ئەمدى بۇ يۇرتتا تىكەندەك يالغۇز قالغان ئىدى .

شۇ كۈنلەردە ، ئۇنىڭ ئېسىگە مۇنداق چىرايلىق بىر خەلق ماقالىسى چۈشتى : « ياغ يالىغاندا يات ، قان يالىغاندا تۇغقان ئەسقاتىدۇ » . لېكىن ، ھازىر ئۇنىڭ بىرمۇ تۇغقىنى يوق ئىدى ، تۇغقان تۇگۈل ، ئانىسىنىڭمۇ ھايات ـ ماماتلىقىنى بىلمەيتتى !

ئەكبەر دادىسىنىڭ ئىچ ئاغرىقىدا ، ئۇزاق يىل كېسەل تارتقان ئادەمدەك جىمغۇر ، خاموش بولۇپ قالدى . تونۇش ـ بەلىشلىرى ئەكبەردىن ئەھۋال سورىسا ، ئۇ ھەممەيلەنگە ئوخشاشلا :

ـــ تىكەندەكلا يالغۇز قالدىم ، دوپپام چۈشسە خەقنىڭ يېرىگە چۈشىدۇ ، كىشىگە ساق ، ئۆزۈمگە ئاغرىق يۇرۇۋاتىمەن ! ـــ دەپ جاۋاب بېرەتتى .

ئون ئىككىنچى باب

شاپائەت ۋە ئاداۋەت

1

ھەرقانداق گۈزەل بوستانلىقلاردا بارماقلارنى قانىتىدىغان تىكەنلەر ئۆسىدۇ ؛ چىرايلىق گۈللۈكلەرنىڭ ئارىسىدا زەھەرلىك يىلانلار يوشۇرۇنۇپ ياتىدۇ !...

مىلادىيە 1975 ـ يىلىنىڭ زۇلقەئدە① ئېيىدا ، ئەكبەر ئېغىر كۆڭۈلسىزلىكلەرگە دۇچار بولدى .

ئۇنىڭ مەككە ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلىپ ، شەھەرمۇشەھەر ئۇچۇپ يۈرگەن « شىركىتى سالام » غا كۆز تەگكەندەكلا بىر ئىش بولدى .

بىر ئاي ئىلگىرى ، ئەكبەر غوجىموللىنى ئىشخانىسىغا چاقىردى . ھازىر ئۇنىڭ ئىشخانىسى ئازادە ، كۆركەم ، زامانىۋى ئۇسكۇنىلەر تولۇق ئىدى . ھاۋا تەڭشىگۈچنىڭ كۈچى بىلەن مەككىنىڭ 48 لۇق ئىسسىقىدىمۇ ئۇنىڭ ئىشخانىسى كۆل بويىدىكى شىپاڭلاردەك سالقىن ، سۆرۈن تۇراتتى . كىشىلەرگە گويا سىرت بىلەن ئىشخانا ئارىلىقىدا ئىككى پەسىل پەرقى باردەك تۇيۇلاتتى .

---

① زۇلقەئدە ـــ قۇربان ھېيتنىڭ ئالدىدىكى ئاي .

ـــ ئاكا ، سـزنىڭ ئەمدى دەم ئېلىشقا چىقىپ ، راھەت ـ پاراغەتتە ياشايدىغان ۋاقتىڭز كەلدى ، ـــ دېدى ئەكبەر غوجەمۇللىنى ساپاغا تەكلىپ قىلىپ ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن ، ـــ لېكىن دەم ئېلىشقا چىقىشتىن بۇرۇن ، سىز شىركىتىمىزگە ئاخىرقى بىر ئىشنى قىلىپ بېرىڭ . مەن سىزنى گېرمانىيىگە ئەۋەتمەكچى . بىز ھازىر مەككىدە بىر پاختا زاۋۇتى قۇرۇش پىلانىنى تۈزدۇق . سىز گېرمانىيىدىن شۇ زاۋۇتقا كېرەكلىك زامانىۋى ماشىنا ـ ئۈسكۈنىلەرنى ئېلىپ كېلىسىز . ئەسلىدە ، ئۆزۈم بارماقچى ئىدىم ، لېكىن زاۋۇت قۇرۇش پىلانىنى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا تەستىقلاتمىسام بولمايدۇ . شۇڭا ، سىزنى ئۆزۈمگە ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتىۋاتىمەن ! مېنىڭچە ، بۇنداق ئىشتا سىزنىڭ ئېپىڭىز بار ، تەجرىبە ـ ساۋاقلىرىڭىزمۇ بار . شۇڭا ، سىزگە ئىشىنىپ بۇ ۋەزىپىنى تاپشۇرماقچىمەن !

ـــ پېقىرگە ئىشەنگىنىڭىزگە رەھمەت ، ئۇكام ! ـــ دېدى غوجىمۇللا ئورنىدىن سەل ـ پەل قوزغىلىپ ، ـــ ئىنشائاللا ، تاپشۇرۇقىڭىزنى ئورۇندايمەن !

غوجىمۇللا گېرمانىيىگە بارىدىغانلىقىنى ۋە بۇنداق چوڭ سودىنى ئۆزى بىۋاستە قىلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ ناھايىتى خۇشال بولدى ، لېكىن ئۇ يەردىن قايتىپ كېلىپلا دەم ئېلىشقا چىقىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ كۆڭلى يېرىم بولدى . ھازىر ئۇنىڭ يېشى گەرچە يەتمىشكە يېقىنلىشىپ قالغان بولسىمۇ ، لېكىن تېنى ۋىجىك ، ئورۇق بولغاچقا ، تېخىچە تېتىك ، تىمەن ئىدى . مۇنداقلا قارىماققا ، ئەمدىلا 60 ياشقا كىرگەن ئادەمدەك روھلۇق ، بېجىرىم كۆرۈنەتتى . ئۇ ، شىركەتنىڭ ئىشلىرىغا كۆنۈپ قالغان ئىدى ، مەئىشىتىمۇ ياخشى ئىدى . ئەمدى دەم ئېلىشقا چىقسا نېمە قىلار ؟!...

غوجىمۇللا بىردەم بىكار تۇرمايدىغان ، بىكار تۇرۇشنىمۇ

خالىمايدىغان ئادەم ئىدى . سائەتنىڭ ئىستىرىلكىسىدەك تىنىمسىز چىكىلداپ تۇرىدىغان كاللىسى ئۇنى ئاشۇنداق جىم تۇرمايدىغان قىلىپ قويغان ئىدى . ئۇ ، پىلان تۈزۈشكە ، تەدبىر ئويلاشقا ئۇستا ئىدى . بىراق ، ھەممىدە ئالدى بىلەن ئۆزىنى ئويلايتتى ، ئۆزى ئۈچۈن چوت سوقاتتى . ئەگەر پايدىسى تەگمىسە ، چۈننىمۇ بەدىنىگە قوندۇرمايتتى !

غوجىموللا ئەكىبەرنى ماختىدى ، كۆڭۈل كۆتۈرىدىغان بىرمۇنچە ياخشى گەپلەرنى قىلدى ، تاكى ئۇنىڭ كۆڭلى خاتىرجەم بولغانغا قەدەر ۋالاقشىپ ، ئاندىن ئىشخانىدىن چىقتى ، لېكىن ئۆزىنىڭ كۆڭلىدە بولسا ، كىشىگە ئېيتقىلى بولمايدىغان بىر شۇم پىلان قەد كۆتۈردى !...

غوجىموللا گېرمانىيىگە بېرىپ ئىككى ھەپتىدىن كېيىن ، مىيۇنخېندىن تېلېگرامما بەردى . تېلېگراممىنىڭ تېكىستى مۇنداق ئىدى : « سىز دېگەن مارکىدىكى ماشىنا ـ ئۇسكۇنىلەرنى ئېلىپ بولدۇم ، ئىككى كۈندىن كېيىن پاراخوت بىلەن يولغا سېلىپ ئاندىن قايتىمەن » .

بۇ تېلېگراممىا ئاتايىن ئەكىبەرنىڭ كۆڭلىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن بېرىلگەن ئىدى . بولۇپمۇ ئۇنىڭدا ئېيتىلغان « سىز دېگەن مارکىدىكى » دېگەن سۆز خۇددى ھوشسىزلاندۇرۇش دورىسىغا ئوخشاش ئالاھىدە مەقسەتتە قوشۇلغان ئىدى !

دەرۋەقە ، غوجىموللا ئالغان ماشىنا ـ ئۇسكۇنىلەرنىڭ مارکىسى دەل ئەكىبەر كۆرسەتكەن ئىناۋەتلىك زاۋۇتنىڭ داڭلىق ۋە ئىشەنچلىك مارکىسى ئىدى ، ئەمما مال ئۇنداق ئەمەس ئىدى ، غوجىموللا بۇ ئىشتا ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن « گۆش كۆرسىتىپ ، ئۆپكە سېتىش » ئۇسۇلىنى قوللانغان ئىدى . ئۇ ، بۇ قېتىم گېرمانىيىگە كېلىپ ، ئۆزىنىڭ كېيىنكى ئىستىقبالى ئۈستىدە ئويلىنىپ قالدى . بۇ يەردىن قايتىپ بېرىپلا دەم ئېلىشقا چىقىدۇ ، دەم

ئېلىشقا چىققاندىن كېيىن خۇدايىم ئۆز ئامانىتىنى ئالغانغا قەدەر ، يەنە ياشىشى ، تىرىكچىلىك قىلىشى ، بۇ دۇنيانىڭ راھىتىنى سۈرۈشى كېرەك ! ئەمما بۇنىڭغا پۇل بولمىسا بولامدۇ ؟ پۇل دېگەن بۇ دۇنياغا قىز پېتى كېلىپ ، يەنە قىز پېتى كېتىدىغان ئوتلۇق نەرسە ! پۇل بولمىسا ، ھېچ ئىش قىلغىلى بولمايدۇ ، ھەتتا قورساق ئاچقاندا بىر نانىنى ئېلىپ يېيەلمەي ، ئاچلىقتا ئۆلۈپ كېتىدۇ ، ئادەم !

ئەڭ يامىنى ، غوجىموللىنىڭ قەلبىدىكى كونا ئاداۋەت ئىدى ! ئۇ ، مىڭتېكە داۋىنىدىكى ھېلىقى شەرمەندە ئىشلارنى ھەر قېتىم ئەسلىسە ، ئاتىخاننى چاينۇۋەتكۈدەك ئاچچىقى كېلەتتى . ئەگەر شۇ چاغدا ئاشۇ ئادەم كۆرسىمۇ كۆرمەسكە سېلىپ ئۆتۈپ كەتكەن بولسا ، بۇ ئىش ئاشكارىلانماي ، غوجىموللا نۇرغۇن نەپكە ئېرىشكەن بولاتتى . كېيىنكى يوقسۇللۇق ، سەرگەردانلىق ھايا-تىمۇ بولمايتتى ! تېخى ئۇنىڭ شۇ چاغدا قىلغان بىرمۇنچە يامان گەپلىرىچۇ !؟ بۇ گەپلەر غوجىموللىنىڭ جان - جېنىدىن ئۆتۈپ ، يۈرىكىگە دەرد بولۇپ ئورناپ كەتكەن ئىدى ! ھازىر ئاتىخان يوق ، بۇ دۇنيادىن ئاللىقاچان خوشلاشتى ! لېكىن ، ئۇنىڭ پۇشتى ھازىر شۇنداق كۆتۈرۈلۈپ ، راھەت - پاراغەتتە ياشايدۇيۇ ، بۇنداق بەخت نېمە ئۈچۈن غوجىموللىغا نېسىپ بولمايدۇ ؟! غوجىموللىنىڭ ئۇنىڭدىن نەرى كەم ؟! ھەر ئىككىسى ئوخشاشلا بىر مۇساپىر كەلگىندىغۇ !؟... تېخى ئۇنىڭ ئەكىبەردەك بىر سېرىق تۈكىنىڭ قولىغا قاراپ قالغىنى چوڭ خورلۇق ئەمەسمۇ ؟!...

غوجىموللا بۇلارنى ئويلىسا ، يۈرىكى ئېچىشىپ ، كۆزى قىزىراتتى ! ئاللانىڭ بۇنداق تەڭسىز ، ئادالەتسىزلىكىدىن زارلايتتى ، زارلىغانسېرى ئەكبەرگە ئۆچلۈكى كېلەتتى ، ئاتا ئادا-ۋىتى ئۆرلەيتتى !...

بۇ قېتىم ئەكبەر ئۇنىڭغا ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىملىق سودا پۇرسىتى بەردى. بۇ پۇرسەتتىن چوقۇم ياخشى پايدىلىنىش كېرەك! بۇ پۇرسەت ئۆتۈپ كەتسە، ئۇ ئۆمۈرلۈك نادامەتتە قالىدۇ!...

غوجىموللا ئەنە شۇنداق ھارام خىياللار بىلەن مىۋىنخېندا بىر سودا دەللىلىنى تاپتى. بۇ دەللال كاززاپ، ساپساپچى، كىر-مەيدىغان تۆشۈكى يوق ئەپچىلەم ئىدى. ئۇ، غوجىموللىنىڭ ئەگىتىپ قىلغان بىر - ئىككى ئېغىز گەپىنى ئاڭلاپلا، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى تولۇق چۈشەندى ۋە مۇرىسىگە شاپىلاقلاپ:

— كەمىنىلىرى ئەقىل - پاراسەتتە ئاجىز، ئۇرۇش - سوقۇشتا ناقابىل، — دېدى ئۆزىنى سەممىي، كەمتەر قىياپەتتە كۆرسىتىپ، — لېكىن سودا ئىشىدا بەندە تۈگۈل، خۇدانىمۇ رازى قىلالايمەن! خاتىرجەم بولسىلا، مەن ھەممىنى چۈ-شەندىم!...

ئۇلار سۆزلەشتى، كېلىشتى، ئەڭ ئاخىرى ئەگەر ئىش غوجىموللىنىڭ دېگىنىدەك پۈتسە، سودا دەللىلىنى 5 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بىلەن رازى قىلىدىغان بولۇپ پۈتۈشتى!

ئىشلار تېز ھەم ئوڭۇشلۇق يۈرۈشۈپ كەتتى. سودا دەل-لىلى مىۋىنخېن شەھىرى ئەتراپىدىكى بىر مەھەللىۋى زاۋۇت بىلەن سۆزلىشىپ، 10 كۈن ئىچىدە پاختا زاۋۇتىغا كېرەكلىك ماشىنا - ئۈسكۈنىلەرنى ياساپ بېرىشنى توختاملاشتى. ئاندىن بىر تونۇشى ئارقىلىق مىڭ ئامېرىكا دوللىرى خەجلەپ، ھېلىقى چوڭ زاۋۇت-نىڭ داڭدار مارىكىسىنى قولغا چۈشۈردى. ئىككى ھەپتە ئىچىدە ھەممە ئىش پۈتتى، ساختا مالغا جىڭ مالنىڭ مارىكىسى چاپلان-دى. بۇ سودىدا ھېلىقى دەللال 5 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى، غوجىموللا 15 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى ھايان ئالدى. ئۇنىڭ نەزىر-دە، ئادەم غۇلاپ چۈشۈشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، بۇنداق

هارام ، یامان ئىشلارنى قىلىشنىڭ ئۆزى بىرخىل باتۇرلۇق ھېساب-لىناتتى !...

غوجىموللا مىۋىنخېندىن قايتىپ كېلىپ ، 20 كۈندە مال يېتىپ كەلدى . بۇ ئارىلىقتا ، پاختا زاۋۇتىنىڭ ئۆي - ئىمارەت قۇرۇلۇشىمۇ پۈتۈپ بولغان ئىدى . ماشىنا - ئۈسكۈنىلەر چوڭ زالغا چۈشۈرۈلدى . بۇلار جاي - جايىدا قۇراشتۇرۇلسىلا ، زاۋۇت ئىشقا چۈشۈپ كېتەلەيتتى .

ئەكىبەر تېپىپ كەلگەن ئىككى تېخنىك ماشىنا - ئۈسكۈنىلەرنى قۇراشتۇرۇشقا باشلىدى . بۇ ئىشقا غوجىموللىمۇ ئارىلاشتى ، ئۇ ، ئەكىبەرنىڭ « ئەمدى دەم ئېلىڭ ئاكا ، چارچىدىڭىز ! » دېگەن نەسىھەتلىرىگە قۇلاق سالماي ، ئۆزى ئېلىپ كەلگەن « داڭدار مارىكىلىق » ماشىنا - ئۈسكۈنىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا قۇراشتۇرۇلۇپ ، كۆز ئالدىدا ئىشقا كىرىشىشنى كۆرمەكچى ۋە بۇ ئارقىلىق ئۆز ئىشنى ئاخىرقى قېتىم شىركەت جامائىتىگە كۆز - كۆز قىلماقچى بولدى . شۇڭا ، غوجىموللا ئەتىدىن - كەچكىچە تېخنىكلارنىڭ بېشىدا دېۋەيلەپ ، ئۇلاردىن بىر قەدەممۇ نېرى بولمىدى . يەنە بىر ھېسابتا ، ئۇ تېخنىكلارنىڭ مالىنىڭ ساختىلىقىنى بىلىپ قېلىپ ، داۋراڭ قىلىشىدىن ئەنسىرەپمۇ ئاشۇنداق قىلغان ئىدى .

خۇداغا شۈكرى ، قۇراشتۇرۇش ئىشى ئۈچىنچى كۈنىگە قەدەم قويدى ، بۇ ، ئەڭ ھالقىلىق — توك يوللىرى چېتىلىپ ، سناق قىلىنىدىغان مۇھىم كۈن ئىدى !

چۈشكىچە ھەممە ئىش پۈتتى ، كۈنۈپكىنى باسسىلا ، توك ئېقىمى يۈرۈشۈپ ماشىنا ھەرىكەتلىنەتتى . شۇ تاپتا ، غوجىموللىنىڭمۇ ، تېخنىكلارنىڭمۇ يۈرىكى ھاياجاندىن قاتتىق سوقۇپ كېتىۋاتاتتى .

بىر تېخنىك توك مەنبەسى ئورنىتىلغان تام تەرەپكە

ماڭدى ، قۇراشتۇرۇلغان ماشىنىنىڭ يېنىدا غوجىموللا بىلەن يەنە بىر تېخنىك قالدى .

كۈنۈپكا چىققىدە بېسىلدى ، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بولغان شۇ دەقىقىدە ئاجايىپ دەھشەتلىك بىر ئىش يۈز بەردى : تۇيۇقسىز گۈمبۈرلىگەن ئاۋاز ياڭراپ ، ماشىنا پارتلىدى ، تۆمۈر پارچىلىرى خۇددى زەمبىرەك ئوقلىرىدەك شىددەتلىك چاچراپ ، زالنىڭ تام ـ تورۇسلىرىنى هۆتمە ـ تۆشۈك قىلىۋەتتى . پارتلىغان ماشىنىنىڭ بېشىدا قاراپ تۇرغان غوجىموللا بىلەن هېلىقى تېخنىك بۇردا ـ بۇردا گۆشكە ئايلىنىپ ، شۇ يەردىلا جان بەردى. يەنە بىر تېخنىك ئېغىر يارىلىنىپ تام تۈۋىدە يېتىپ قالدى!...

بۇ خەۋەر جىددىدە ئىش بېجىرىۋاتقان ئەكبەرگە يەتكۈزۈلگەندە ، قايغۇ ـ هەسرەتتىن ئۇنىڭ بېشى پىرقىراپ ، كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى . قولىدىكى ئىشنى شۇ يەرگىلا تاشلاپ ، دەرهال مەككىگە كەلدى . ئاڭغىچە بۇ كۆڭۈلسىز خەۋەر پۈتۈن مەككىگە گۈررىدە تارقاپ بولغان ئىدى !

غوجىموللا بۇ ئالەمدىن بەكمۇ تۇيۇقسىز ، نام ـ نىشانسىز كېتىپ قالدى ! كەتكەندىمۇ ، ئۆزىگە ياخشىلىق قىلىپ ، بېشىنى سىيلىغان شىركەتنىڭ نۇرغۇن پۇلىنى ئۇ دۇنيالىق قەرز قىلىپ يۈكلەپ كەتتى !...

مانا بۇ ، بۇ دۇنيادا پۇلغا كۆزى تويمىغانلارنىڭ كۆزىنى گۆرنىڭ توپىسى تويدۇرىدۇ ، دېگەن ئۇلۇغ هېكمەت ئىدى !

2

بۇ خۇددى « جاپا جۇپ ، ۋاپا تاق » دېگەندەكلا ئىش بولدى .

ئەكبەر پاختا زاۋۇتىدا يۈز بەرگەن پاجىئەلىك ئىشلارنى

بىر تەرەپ قىلىپ ، ئەمدى ئۇھ دەپ تۇرۇشىغا ، كۆتۈلمىگەندە ، يەنە كونا خېرىدارلىرىنىڭ قاتتىق قىسىقى ئارىسىدا قالدى . بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا مال زاكاز قىلىپ پۇل تۆلىگەن دۇكاندارلار ئىدى .

ــ ئاڭلىساق ، ماللىرىڭىزنىڭ ھەممىسى بېيىروتتىن چىقالماي يېتىپتۇ . بېيىروتتا ئۇرۇش بولۇۋاتىدۇ ، قۇربان ھېيتقا بولسا ئاز قالدى ، ئۇ ماللار ئۇلگۈرۈپ كېلەلمەيدىغان بولدى ، پۇللىرىمىزنى قايتۇرۇپ بېرىڭ !

مانا بۇ ، ئۇنىڭغا مال زاكاز قىلىپ پۇل تۆلىگەن ئەرەب ، ھىندى ، ئۆزبېك ۋە ھەمشەھەر دۇكاندارلارنىڭ ئورتاق تەلىپى ۋە جىددىي نارازىلىقى ئىدى !

ئەكىبەر بىرنەچچە يىلدىن بېرى ، گېرمانىيە ، فرانسىيە ۋە ئىتالىيە قاتارلىق جايلاردىكى شىركەتلەر بىلەن مال توختام تۈزگەندە ، ئۇلار ماللارنى بەھرەيىنگە يەتكۈزۈپ بېرەتتى . بۇ ماللار بەھرەيىندىكى دېگىز بوغۇزىدىن بىرنەچچە ۋاقىت ئۆچىرەت كۆتۈپ ئۆتۈپ ، ئاندىن قۇرۇقلۇق ئارقىلىق جىددە ۋە مەككىگە كەلگۈچە ئىككى ـ ئۈچ ئاي ۋاقىت كېتەتتى . ئاڭغىچە ، يېڭى مودىلار چىقىپ ، بۇ ماللارنىڭ بەزىلىرىنىڭ ۋاقتى ئۆتەتتى ، بازار كاساتلىشاتتى . شۇڭا ، ئەكىبەر بۇ قېتىم ئۇ شىركەتلەر بىلەن توختام تۈزگەندە : « بۇنىڭدىن كېيىن بىزگە ئەۋەتىدىغان ماللارنى بەھرەيىنگە ئەمەس ، بېيىروتقا ئەۋەتىڭلار ، بىز شۇ يەردىن تاپشۇرۇپ ئالىمىز ! » دەپ ئۇقتۇرۇش قىلغان ئىدى . دېگەندەك ، ئۇلار ماللارنى بېيىروتقا ئەۋەتتى . لېكىن ، شۇ كۈنلەردە قېرىشقاندەك ، لىۋاندا پارچە ـ پۇرات ئۇرۇشلار بولۇپ ، بېيىروت جەڭگى ـ جىدەل ئىچىدە قالدى . ئۇ ماللارمۇ بېيىروت تاموژنىسىدىن چىقالماي ، شۇ يەردە بېسىلىپ قالغان ئىدى !

ئەكىبەر قاتتىق تەڭقىسلىق ئىچىدە قالدى .

خبرىدارلىرىدىن يىغىلغان پۇللارنىڭ ھەممىسىنى ھېلىقى نەس باسقان پاختا زاۋۇتىغا دەسمىي قىلىپ سالغان ئىدى . بۇ پۇللار ئىككى ئادەمنىڭ جېنى بىلەن پۈتۈن زاۋۇتنى ۋەيران قىلىپ ، ئەكىبەرنى قاتتىق داغدا قويدى ! ھازىر ئۇنىڭ قولىدا ھېچقانچە پۇل يوق ئىدى . خېرىدارلىرى بولسا ، ئۇنى كۈندىن ـ كۈنگە قىستاپ كېلىۋاتاتتى ! سودا ـ تىجارەتچى دېگەن شۇ ، ئۇلار ئادەمنى ئەمەس ، پۇلنى تونۇيىتتى . پۇل ئۈچۈن ئۇرۇق ـ تۇغقان ، قان ـ قېرىنداشلارمۇ ئۇلارغا يات ، بىگانە ئىدى !

ئەكىبەر ئۇيان ئويلاپ ، بۇيان ئويلاپ ، ئاخىر دوستى ھاـ رىسنىڭ مەسلىھەتىنى ئېلىش ئۈچۈن ، ئۇنى ئىزدەپ كەلدى .

ـــ غەم قىلما ، ئاداش ! ھەممە ئىش ئوڭۇشلۇپ كېتىدۇ ! ـــ دېدى ھارىس ئەكىبەرنىڭ دەرد ـ ئەلەملىرىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن ، ـــ پاختا زاۋۇتى ئىشىدا سېنى تازا بىر قارا بېسىپتۇ . ئۇ ئادەمنىڭ ئالا كۆڭۈللۈكى ئاخىر ئۆزىنىڭ بېشىغا چىقىپتۇ . خەيرىيەت ، ئۆتكەن ئىش ئۆتتى ! ئەمدى ھازىرقى گەپنى قىلايلى : خېرىدارلىرىڭغا پۇلنى قايتۇرمىساڭ بولمايدۇ ، ئۇلارنىڭ ئەندىشىسى يوللۇق ، زاكاز قىلىنغان ماللار قۇربان ھېيىتتىن بۇرۇن ئۇلارنىڭ قولىغا تەگمىسە ، بازار تاپالمايدۇ ، خېـ رىدارلىرىڭنىڭ پۇلنى قايتۇرايلى ، بۇ پۇلنى مەن ساڭا ئۆسۈمسىز قەرز بېرىپ تۇراي ...

ـــ رەھمەت ھارىس ، رەھمەت ساڭا ئاداش ! ـــ دېدى ئەكىبەر ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئۇنىڭ قولىنى مەھكەم قىسىپ ، ـــ بۇ ھىممىتىڭ بىلەن سەن مېنى ئېغىر مۇشكۈلاتتىن قۇتۇلدۇردۇڭ !

ئەكىبەر ھەقىقەتەن ھاياجانلانغان ، خۇشاللانغان ، شۇنىڭ بىلەن بىللە ، قەدىناس دوستىنىڭ سەممىي ، غەرەزسىز مېھىر ـ شەپقىتىدىن قاتتىق تەسىرلەنگەن ئىدى .

ـــ ئەمدى بېيىروتتىكى ماللار توغرىسىدا مېنىڭ پىكرىم

مۇنداق ، ـــ دېدى هارىس خېلى چوڭقۇر ئويلانغاندىن كېيىن ، ـــ ئۇ ماللارنىمۇ هېيتتىن بۇرۇن ئەكېلىشنىڭ ئامالىنى قىلمىساق بولمايدۇ . بولمىسا ، كۆپ زىيان تارتىپ كېتىسەن ! مېنىڭ بېيىروت تاموژنىسىدا يېقىن بىر ئاغىنەم بار . مەن ئۇنىڭ بىلەن تېلېفوندا سۆزلىشەي ، سەن شىركەتتىن ئايىغى چاققان ، ئېپى بار ئادەمدىن ئىككىنى بېيىروتقا ماڭدۇر . ئۇلار ماشىنىلارنى تەييار قىلىپ ، پۇرسەت كۈتۈپ تۇرسۇن، شەھەردىكى جەڭگى ـ جېدەللەر بىرئاز بېسىققان ۋاقىتتا ، تاموژنىدىكى هېلىقى ئاغىنەم ماللارنى چىقىرىپ بېرىدۇ ، ئۇلار دەرهال ماشىنىلارغا قاچىلاپ ، كېچە ـ كۈندۈز توختىماي هەيدەپ كەلسۇن ! شۇنداق قىلساق ، سېنىڭچە بولارمۇ ؟

ـــ بولىدۇ ، ئەلۋەتتە بولىدۇ ! ـــ دېدى ئەكبەر دوستىنىڭ ئەقىلىگە ، دىتىغا قايىل بولۇپ ، ـــ يەنە سېنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم !

ئۇ ، خىجىلچىلىق ئىچىدە بېشىنى مۇلايىم ئەگدى .

ـــ سېنىڭ مۇشۇ قىلىقلىرىڭ ! ... ـــ دېدى هارىس بىگىز قولىنى دوستىنىڭ بۇرنىغا تەگكۈزۈپ ، ـــ بىزنىڭ ئارىمىزدا بۇنداق تەكەللۇپ گەپلەرنىڭ نېمە هاجىتى ! ؟ ئۇنداق دەۋەرسەڭ ، مەن خىجىل بولۇپ قالىدىكەنمەن ! ...

ـــ ئەمىسە دېمىدىم ، بولدىمۇ ! ...

ئۇلار خۇددى ياش ۋاقىتىدىكىدەك بىر ـ بىرىنى قۇچاقلىشىپ كۈلۈشتى ، كۈلگەندىمۇ ، چىن يۈرەكلىرىدىن چىقىرىپ ، سەمىمىي ۋە دوستانىلىق بىلەن ئۇزاق كۈلۈشتى ! ...

3

هارىسنىڭ دوستانە هىممەت ـ شاپائىتى ئەكبەرنى ئېغىر

مۇشكۇللۇكلەردىن قۇتۇلدۇرۇپ قالدى .

خىپىرىدارلارنىڭ قەرزى تولۇق تۆلەندى ، غوۋغالار بىسىقتى . بىيروت تاموژنىسىدىكى ماللارمۇ قۇربان ھېيتتىن 10 كۈن بۇرۇن يېتىپ كېلىپ ، مەككە ، تائىف ۋە جىددە بازارلىرىغا سېلىندى . ئەكبەر قەددىنى رۇسلىۋالدى ، ۋەيران بولۇش گىردا- بىغا بېرىپ قالغان « شىركىتى سالام » مۇ قايتىدىن جانلىنىپ ، يەنە ئەركىن پەرۋاز قىلىشقا باشلىدى ! ...

ئەكبەر ھېيتنىڭ ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەندە ، ھارىسنىڭ ئۆيىگە پەتىلەپ كەلدى . مەقسىتى ، مۇشۇ باھانىدە كۆڭلىدىكى يۇرەك سۆزلىرىنى ئېيتىپ ، ئۇنىڭغا بولغان ئالەمچە رەھمەت - تەشەككۇرىنى بىلدۇرۇش ئىدى .

لېكىن ھارىس ئەكبەرگە زادىلا سۆزلەش ئىمكانىيىتى بەرمىدى ، ئەكسىچە ، ئۇنىڭ پىكىر - خىيالىنى باشقا ياقلارغا چېچىۋەتتى .

— بۇ ئىشلارمۇ تۇگىدى ، ئەكبەر ! — دېدى ئۇ قولىدىكى قەھۋە دەملەنگەن خرۇستال ئىستاكاننى ئەكبەرنىڭ ئالدىغا قويۇۋېتىپ ، — ئەمدى غەمدىن پۈتۈنلەي خالاس بولدۇڭ !

غەمدىن خالاس بولدۇڭ !؟ ...

راست ، ئۇنىڭ غەملىرى پۈتۈنلەي تۈگىگەنمىدۇ ؟ !

ئەگەر گەپنى پۇلدىن باشلاشقا توغرا كەلسە ، ئەكبەرنى ھازىر ھەقىقەتەن غەمسىز ، بايباشات ، پۇلدار ئادەم دېيىشكە بولاتتى ! ئۇ ، مەككە ، تائىف ۋە جىددەدىكى يۇرتداشلار ئارىسىدا كۆزگە كۆرۈنۈپ قالغان شەخس ئىدى . ئەكبەرنىڭ ئىلكىدىكى « شىركىتى سالام » مۇ ياۋروپادىكى بىرنەچچە دۆلەتلەر ئىچىدە داڭدار ئىدى . ئۇنىڭ ھازىر ئۆزىگە خاس ئىككى قەۋەتلىك زاما- نىۋى تۇرالغۇ جايى بار ئىدى . ئولتۇرىدىغىنى ئامېرىكىنىڭ

« كادالاك » مارك‌لىق ئېسىل پىكاپى ئىدى . چوڭ قىزى مەكتەبكى « ئومۇمۇل قورۇ ئۇنۇۋېرسىتېتى » دا ، كىچىك قىزى ئىپارگۈل بولسا ، جىددە ئۇنۇۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتاتتى . ئوغلى ئارمان كۈندۈزى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئەرەب بالىلىرى بىلەن ئو-قۇيتتى ، كەچتە ئائىلىدە ئوقۇتقۇچى يالالاپ ئىنگلىزچە ئۆگىنەتتى ...

ئەكبەردە ھازىر ھەقىقەتەنمۇ بالا دەردى ، ئائىلە غېمى دېگەنلەر يوق ئىدى ! لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر ، ھارىسنىڭ سۆزى ئەكبەرنى ئويلاندۇرۇپ قويدى . ئۇ راستىنلا غەمدىن پۈتۈنلەي خالاس بولغان ئادەممىدۇ ؟ ! ...

ئەكبەر ھارىسقا ئەجەبلىنىپ قارىدى ، گويا يۈرىكىنى چىرماپ ياتقان بىر سوئالغا ئۇنىڭ كۆزىدىن جاۋاب ئىزلىمەكچى بولغاندەك ، ئۇنىڭ يوغان ، قاپقارا قوي كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە تىكىلىپ قارىدى ۋە بىر ھازادىن كېيىن ، غەلىتە بىر سوئالنى سورىدى :

— ھارىس ، سەن چەت ئەللەرگە چىققاندا ، ئەڭ ئۇزاق تۇرغان ۋاقتىڭ قانچىلىك ؟

ھارىس بۇ سوئالنىڭ تېگىدىكى مەنىلەرنى ئويلاپمۇ ئولـ تۇرماستىن ئۇدۇللا جاۋاب بەردى :

— ئىككى ئاي . پەقەت پارىژدا ئاشۇنداق ئۇزاق تۇرۇپ قالغان ئىدىم .

— نېمىشقا ئۇنىڭدىنمۇ ئۇزاقراق تۇرمىدىڭ ؟

— تۇرغۇم كەلمىدىغۇ ، تاڭ ! چىدىمىدىم ...

— نېمىگە چىدىمىدىڭ ؟ — ئاسماقچىلاپ سورىدى ئەكبەر .

— بىلمەيمەن ... — دېدى ھارىس ۋە كۆڭلىدىكى ھېس - تۇيغۇلىرىنى بىر خىل ھەرىكەتلەر بىلەن چۈشەندۈ-

رۇشكە تىرىشىپ داۋام قىلدى ، ـــ ئىشقىلىپ ، مەككىگە قايتقۇم كىپىكەتتى ، گويا غايىبانە بىر قول مېنى شۇ ياقتا تارتىپ تۇرغاندەك ...

ـــ مانا بۇ مۇھەببەت ! ـــ دېدى ئەكبەر ئاغىنىسىنىڭ سۆزىگە يەكۈن ياساپ ، ـــ دۇنيادىكى ھېچ نەرسە تەڭ كەلمەيدىغان ئەڭ ئۇلۇغ ، ئەڭ مۇقەددەس ئانا يۈرت مۇھەببىتى !

ـــ توغرا ! ـــ دەپ خۇشاللىنىپ كەتتى ھارىس ، ـــ توغرا دېدىڭ ، ئەكبەر ! شۇڭا ، مەن مەككىنى ھېچ يەرگە تەڭ قىلمايمەن ! گەرچە بۇ يەر قاقاس ، ئىسسىق بولسىمۇ ، لېكىن ئاشۇ گۈزەل ، ھاۋالىق پارىژغىمۇ ، رىمغىمۇ ، لوندونغىمۇ تەڭ قىلمايمەن ! بۇ يەر گويا مېنىڭ قەلبىمدە يەتتە ئىقلىمدا يوق گۈزەل جەننەت !...

ئەكبەر شۇكلەپ قالدى ، چىرايىدىن ئېچىنىشلىق بىر قىياپەت ـــ مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتەلمەي ، ھەسرەت ـ نادامەت چېكىۋاتقان بىر ئادەمنىڭ مۇڭلۇق قىياپىتى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى . ھارىس دوستىنىڭ چىرايىدىكى بۇنداق ئازابلىق ھالەتنى كۆرۈپ ، ئالدىراپ سوريدى :

ـــ نېمە بولدۇڭ ، ئەكبەر ؟ چىرايىڭ غەلىتە بولۇپ كەتتىغۇ ؟ ! ھە ، راست ... بىلدىم ! ... بىلدىم ! ...

ھارىس خاتا قىياس قىلمىغان ئىدى ، ئۆزىنىڭ بايا ھاياجانلىنىپ كېتىپ قىلغان سۆزى بىلەن ئەكبەرنىڭ يۈرىكىدىكى كونا يارىنى قاتتىق تىرنىۋەتكەن ئىدى .

ـــ بايا غەم توغرىسىدا گەپ بولۇپ قالدى ، ھارىس! ـــ دېدى ئەكبەر ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن چوڭقۇر بىر ئۇھسىنىپ قويۇپ ، ـــ ھازىرقى ئائىلەمنى ، تۇرمۇشۇمنى ، سودا ـ تىجارىتىمنى دېسە ، مەن ھەقىقەتەن غەمسىز ئادەممەن ! لېكىن ، مېنىڭ يۈرىكىم يەنىلا خۇشال ، بەختلىك ئەمەس ، ئاداش ! مەڭگۈ

يوقالماس بىر غەم ھەمىشە مېنى ئازابلاپ ، يۈرىكىمنى ئۆرتەيدۇ ! بۇ غەم باشقا نەرسە ئەمەس ، بايا سەن ئېيتقان ئاشۇ مۇقەددەس ۋەتەن مۇھەببىتى ! ئىنسان قەلبىدىكى ۋەتەن مۇھەببىتى — ئۆز ئەتراپىدىكى قېرىنداشلىرىغا ، ئۆزۈڭ چوڭ بولغان ئاشۇ شەھەر ، ئاشۇ سەھرا چېتىدىكى ئېگىز - پەس تۆپىلىكلەرگە ، ئۇنىڭ يېنىدىن شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرىدىغان بۇلاق سۈلىرىغا ، باھار كەلگەندە گۈل - غۇنچىلار بىلەن سۈمبۈل نوتىلارغا تولىدىغان ئېدىرلىقلارغا ، يىراقلاردا كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئەزىم تاغ - دەر-يالارغا ، سەن مەكتەپكە بارىدىغان يوللاردا ئۆسكەن چېچەك - بوستانلارغا ... بولغان مۇھەببەت ئىكەن ! ... مەن بۇ نەرسىلەرنى بىر كۈنمۇ ئەستىن چىقارغىنىم يوق ، ھارىس ! ئۇ ھەمىشە دىلىمدا چىراغدەك يېنىپ تۇرىدۇ ! مەن بارغانسېرى چوڭقۇر ھېس قى-لىۋاتىمەن ، ۋەتەندىن ئايرىلغان ئادەم بەئەينى بەدەندىكى ئۆلگەن ھۈجەيرىگە ئوخشاش بولىدىكەن ! ئۆلگەن ھۈجەيرىنىڭ نېمە قىممىتى ! ؟ ئۇ خۇددى چاچقا چۈشكەن كېپەكتەك يىلتىزسىز ، قەدىرسىز نەرسە ئەمەسمۇ ؟ ! مەن ھازىر ئەنە شۇ قەدىرسىز كې-پەككە ئوخشايمەن ! ...

ئەكىبەرنىڭ كۆزلىرىدىن غىلىدە ياش ئەگىدى ، بۇ ئاجايىپ بىر ياش ئىدى ، ئۇنىڭدا ئۇزاق يىللىق جۇدالىق ، تەشنا-لىق ۋە چوڭقۇر مۇھەببەتنىڭ مۇجەسسەملەشكەن جىلۋىسى نامايان ئىدى ! شۇنداقلا بۇ ياش ئىسسىق ، سۈزۈك ، ئەمما بېجىرىم بىر ئەرنىڭ يۈرىكىدىن ئېقىپ چىققان ئاچچىق ياش ئىدى ! ...

بۇ كۈنلەردە ، ئەكبەر مەدرىسىتە ئوقۇغان كىتابلاردىن زە-لىلىنىڭ مۇنۇ سۆزىنى پات - پات ئەسلەيدىغان بولۇپ قالغان ئىدى :

« باشقا ئەلدە مۇساپىر بولۇپ يۈرۈپ پادىشاھلىقنى قولغا كەلتۈرسەڭمۇ ، ھامان دىلى سۈنۈق بۇلبۇلدەك غۇربەتچىلىكتە

ئۆتىسەن ، ئۆز يۇرتۇڭنىڭ پىراقىدا ئۆرتىنىسەن ! ... »

راست ، ئۆزىنىڭ يىلتىزىنى ، تارىخىنى ، يۇرت ـ ماكا-نىنى بىلمىگەن ئادەم خۇددى پايانسىز دەشت ـ باياۋاندا ئېزىپ يۇرگەن ناتىۋان بالىغا ئوخشىشىپ قالمامدۇ ؟ ! ...

ئېسىل نازۇنىمەتلەر تىزىلغان ئازادە مېھمانخانىنى ئېغىر سۈكۈنات قاپلىدى . ئەكبەرمۇ ، ھارىسمۇ ئۆز خىياللىرى بىلەن جىممىدە ئولتۇراتتى .

ئەزەلدىن كەڭ پىكىرلىك ، ھېسسىياتى كۈچلۈك ئادەملەر ئازابتىن ، دەردتىن خالىي بولغان ئەمەس !

ـــ ھېلىمۇ چىدىدىڭ ، ئەكبەر ! ـــ دېدى ئاخىر ھارىس ئارىدىكى ئېغىر جىملىقنى بۇزۇپ ، ـــ تەقدىر سىلەرگە بەكمۇ ئادالەتسىزلىك قىلدى ! ئاتىخان ئاكام بۇ يولدا كۆپ رىيازەت چېكىپ ، ئاخىر شۇ دەرد بىلەن كۆزى ئوچۇق دېگەندەك كەتتى ! ئەمدى سەن بولساڭمۇ مۇنداق ئېغىر جۇدالىققا خاتىمە بېرىپ ، يۇرتقا بىر بارساڭ بولاتتى ! بىز بۇنىڭ بىر ئامالىنى قىلايلى ، ئاداش ! دۇنيادا ھالقىغىلى بولمايدىغان داۋان يوق ! ...

ئىككى دوست خېلى ۋاقىتقىچە پاراڭلىشىپ ئولتۇردى ، پاراڭلاشقانسېرى خۇددى بىرىنىڭ يۇرىكىدە يەنە بىرىنىڭ يۇرىكىنى ئىللىتقۇچى نۇر ۋە ھارارەت بارەدەك ، ئۇلارنىڭ روھى ۋە جىسمى جانلىنىپ ، بايىقى مۇڭ ۋە ئازابقا تولغان سۇلغۇن كەيپىيات ئاستا ـ ئاستا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى !...

ئون ئۈچىنچى باب

ئىلاهىي سۆيگۈ

1

ئىنسان هاياتى خۇددى كېچىلىرى چاقنىغان چاقماقتەك تېز ئۆتۈپ كېتىدۇ !

ئادەم بەش يىل ، 10 يىل بۇرۇن بولغان ئىشلارنى تېخى هېلىلا بولغاندەك ئەسلەپ ، شۇ ئەسلىمىلەر ئىچىدە ئۆزىنىڭ چوڭ بولغانلىقىنى ، قېرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى تۇيماي قالىدۇ . تىرىكچىلىك يولىدا جان تىكىپ ئۆتۈۋاتقان مۇشكۈل ۋاقىتلارمۇ خۇددى دەريا مەۋجىدەك بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى شوخلۇق بىلەن قوغلىشىپ ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ !

مىلادىيە 1980 - يىلى سېنتەبىر ئېيى ئەكبەر ئۇچۇن تولىمۇ خاسىيەتلىك ، قۇتلۇق ئاي بولدى .

ئۇ ، بۇ يىل توپتوغرا 48 ياشقا كىرىپ ، قىرانلىق يېشىدىكى يېتىلگەن ئەر بولۇپ قالغان ئىدى . ئەكبەرنىڭ قاپقارا قويۇق بۇرۇتى ، ئاق ئارىلىغان كۆتىمەك ساقلى قوڭۇر رەڭلىك دۆگىلەك يۈزىگە ، قامەتلىك بەستىگە يارىشىپ ، ئۇنى تېخىمۇ سالاپەتلىك كۆرسىتەتتى . ئۇنىڭ مۇشۇ تۇرقى دادىسى ئاتىخانىنىڭ بۇنىڭدىن 32 يىل بۇرۇن هەج سەپىرى ئىشقىدا يۈرگەن

ۋاقىتىدىكى تۇرقىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايتتى . بىرلا ئوخشاش-
مايدىغان يېرى ، ئاتىخان ئۇ چاغدا بېشىغا يېشىل مانپۇ دوپپا ،
ئۇچىسىغا ئۇزۇن پاكچۇ يەكتەك ، پۇتىغا شىپەك كەش كىيىۋالغان
ئىدى ؛ ئەكبەر بولسا ، ھازىر ئۇچىسىغا ئەنگلىيىدە تىكىلگەن بې-
غىررەكلىك ئېسىل شىم - كاستۇم ، پۇتىغا ئىتالىيىنىڭ داكلىق
شىبلىتىنى كىيگەن ، كاستۇم - بۇرۇلكىغا پەرلەپ گالستۇك تاق-
غان ، فرانسىيىنىڭ خۇشبۇي ئەترىسىنى چېچىپ ، چارلاشقان
چېچىنى مايلاپ ، خۇددى چەت ئەللىك مېھمانلارنى قوبۇل قىل-
ماقچى بولغان دىپلوماتلاردەك سالاپەت بىلەن مەغرۇر ھالەتتە
تۇراتتى !

دېمىسىمۇ ، ئەكبەر بۇگۈن سودا دىپلوماتى سۈپىتىدە
سەپەرگە چىقماقچى . بۇ سەپەر ئۇنىڭ ئۇچۇن ئادەتتىكى سەپەر
ئەمەس ، بەلكى ئۇ ، 30 يىلدىن بېرى زارىقىپ كۈتكەن ، تولا
كۈتۈپ يۈرەكلىرى قاغجىراپ كەتكەن قۇتلۇق سەپەر ئىدى !

سەئۇدى ھۆكۈمىتى ئەكبەرنىڭ بۇ يىل گۇاكجۇدا
ئېچىلىدىغان سودا يەرمەنكىسىگە قاتنىشىش ئىلتىماسىنى تەستىق-
لىغان ئىدى . بۇ پۇرسەت ئۇنىڭغا ئاسان كەلمىدى ، ئەگەر
ھارىس ئۇنى ئاشۇنداق يېڭى ئۇچۇر بىلەن تەمىنلىمىگەن بولسا ،
ۋەتەن تۇپرىقىنى تاۋاپ قىلىشتەك بۇنداق ئالتۇن پۇرسەت ئۇنىڭغا
يەنە نېسىپ بولمىغان بولاتتى !

ھارىس ئۇنىڭغا بىر كۈنى : « سېنىڭ ۋەتىنىڭنىڭ
جەنۇبىدىكى كانتۇن دېگەن شەھەردە سودا يەرمەنكىسى ئۆتكۈ-
زۈلىدىكەن ، شۇنىڭغا قاتنىشىشقا ئۇرۇنۇپ باقمامسەن ،
يەرمەنكىدىن كېيىن يۇرتۇڭغا بېرىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلۇپ قالسا
ئەجەب ئەمەس ! ... » دېگەن يېڭى خەۋەرنى يەتكۈزدى .

ئەكبەر بۇ خەۋەرنى ئاكلاپلا ، پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن
مۇشۇ ئىشقا چاپتى ، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار بىلەن سۆزلەشتى ،

هۆكۈمەتكە ئىلتىماس سۇندى . ئۇزاق ئۆتمەي ، سەئۇدى هۆكۈمىتى ئۇنىڭ ئىلتىماسىنىڭ تەستىقلانغانلىقىنى ئۇقتۇردى . شۇ كۈنى خۇشاللىق ۋە هاياجاندىن ئەكبەرنىڭ يۈرىكى يېرىلىپ كەتكىلى تاس قالدى ، بالا ـ چاقا ، ئۇرۇق ـ تۇغقان ۋە يۇرتداشلار ئۇنىڭ ئۆيىگە جەم بولۇپ ، بۇ ، ئالەمچە خۇشاللىقنى تەنتەنە قىلىشتى ، ئەكبەر بۇ خۇشاللىقنى شۇ مىنۇتتا ئامېرىكىنىڭ « خارۋات » ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان ئوغلى ئارمانغا تېلېفون ئارقىلىق يەتكۈزۈپ ، ئۇنىڭمۇ كۆڭلىنى شادلىققا چۆمدۈردى ...

ـــ ئوغلۇم ئەكبەر ، سەن ئۇچۇن پەخىرلىنىمىز ! ـــ دېدى چاچ ـ ساقاللىرى ئاقىرىپ قېرىپ قالغان مۇسا داڭقان ئۇ- نىڭ قولىنى مەھكەم تۇتۇپ ، ـــ سەن يۇرتقا بارغاندا ، ئىككى كۆز بىلەن ئەمەس ، بىزنىڭ كۆزلىرىمىزنىمۇ قوشۇپ مىڭ كۆز بىلەن يۇرتقا قارىغىن ، ئىككى دۇنيالىق سالىممىزنى يەتكۈزگىن ! مەن قېرىپ قالدىم ، بالام ! ئەگەر مالال كۆرمىسەڭ ، قايتىشىڭدا يۇرتىنىڭ تۇپرىقىدىن بىر ئۇچۇم ئالغاچ كەلگىن ، مەن ئۇنى يا- تۇقۇمىنىڭ ئاستىغا قويۇپ ياتاي ، ئۇ مېنىڭ يەرلىكىم بولۇپ قالسۇن ! ...

شۇ گەپلەرنى قىلىپ مۇسا داڭقاننىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى ، ئۆزىنى تۇتالماي ئېسەدەپ ، بوزلاپ ، خېلى ئۇزاققىچە ئېزىلىپ يىغلاپ كەتتى ! ...

هازىر ئەكبەر بىلەن مۇسا داڭقان قۇدا ـ باجا ئىدى . مۇسا داڭقاننىڭ مەككىدە تۇغۇلغان ئوغلى ئابدۇللا ئۆتكەن يىلى ئەنگلىيىدىكى « ئاۋىئاتسىيە مېخانىزمى » كەسپىنى پۈتتۈرۈپ كەلگەندىن كېيىن ، جىددەدىكى خەلقئارا ئايرودرومغا ئايروپىلان تېخنىكى بولۇپ ئورۇنلاشقان ئىدى . ئىككى ئائىلىنىڭ كېلىشىشى بىلەن ئەكبەر چوڭ قىزى تاجىگۈلنى بۇ يىل 2 ـ ئايدا ئابدۇللاغا ياتلىق قىلىپ بەرگەن ئىدى ! ...

خۇشاللىق ئاخىر بېرىپ يىغا ـ زارغا ئايلىنىپ كەتتى. مۇسا داڭقانىنىڭ گېپى ھەممەيلەننىڭ يۈرەك باغرىنى ئېزىپ، ئۇلارنى ھەممە ئادەمنىڭ بېشىغا كېلىدىغان ئۆلۈم توغرىسىدىكى مەشئۇم خىياللارغا ۋە يۇرت، ۋەتەن، ئانا تۇپراق توغرىسىدىكى يېقىملىق تۇيغۇلار ئالىمىگە ئېلىپ كەتكەن ئىدى! ...

مېھمانلار بىردەم يىغلاپ، بىردەم كۈلۈپ، ئاخىر نۇرغۇن ياخشى ئارزۇ ـ ئىستەكلەر بىلەن ئەكبەرنىڭ بۇ قېتىمقى قۇتلۇق سەپىرىگە ئاق يول تىلىدى.

شۇ ئىشتىن ئۈچ كۈن كېيىن، ئەكبەر خەلقئارا ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ، جىددەدىن شياڭگاڭغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى! ...

سۈرەتنى رەڭلەر، بىنانى نەقىشلەر بېزىگەندەك، گۈاڭجۇ سودا يەرمەنكىسىنى جاپاكەش جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئىشچان قوللىرى شۇنداق كۆركەم ۋە گۈزەل قىلىپ بېزىۋەتكەن ئىدى!

ئەكبەر ئۇزاق يىللاردىن بېرى، يۈرىكىدە ساقلاپ، سۆيۈپ ئەتىۋارلاپ كەلگەن ۋەتەن تۇپرىقىغا قەدەم قويغان ئاشۇ كۈنى ئۆزىنى دۇنيادىكى ئەڭ بەختلىك كىشى دەپ ھېس قىلدى. ۋەتەن ئۇنى ئىللىق قۇچىقىغا ئالدى، جەنۇبىي دىيارنىڭ نەمخۇش ھاۋاسى ئەكبەرنىڭ قەلبىدىكى تەشنالىقنى قاندۇردى، رەڭمۇ ـ رەڭ گۈل ـ گىياھلارغا تولغان گۈزەل، مۇنبەت تۇپراق ئۇنىڭ كۆزلىرىگە نۇر، كۆڭلىگە شادلىق بەخش ئەتتى! ...

ئەكبەر سودا يەرمەنكىسىنىڭ « شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايۇن » دېگەن ۋىۋىسكىسى بار بۆلۈمىگە كىرگەندە، ھاياجاندىن تېخىمۇ مەستخۇش ھالەتكە كېلىپ قالدى. بۇ يەر خۇددى قاشتېشى ئوردىسىدەك، نۇر ۋە ھارارەتكە تولغان ئىدى. لېكىن، ئەكبەرنى مەستخۇش قىلغىنى بۇ يەردىكى گۈزەللىك ۋە كۆركەملىك ئەمەس، بەلكى ئانا سۈتىدەك پاكلىق ۋە ئانا ھىدىـ

دەك خۇشبۇيلۇق پۇراپ تۇرغان پەيزاۋاتنىڭ قوغۇنى بىلەن ئانا دىيارنىڭ رەڭگارەڭ مەنزىرىسىدەك جۇلالىنىپ تۇرىدىغان يەكەنـ
نىڭ شايى ـ ئەتلىسى ئىدى . ئۇ ، قوغۇندىن تويغۇچە يېدى ، تەنلىرى يايراپ ، يۇرىكى ئويناپ كەتتى . 32 يىلدىن بېرى ئەكبەر يەپ كۆرگەن نۇرغۇن مېۋىلەر ئۇنىڭغا مۇنچىلىك ھۇزۇر بېغىشـ
لىمىغان ئىدى . ئانا تۇپراق باغرىغا قانغان ، يۇرتنىڭ ئەركەك سۈيىنى ئېچىپ پىشقان بۇ قوغۇنلارنىڭ تەمى ، ھىدى ۋە رەڭگى باشقىچە ئىدى . قوغۇننىڭ شېرىن تەمى ئالدىدا ، ھەسەلمۇ ، ناۋاتمۇ بىر چەتتە قالاتتى ؛ قوغۇندىن ئانا سۈتىنىڭ يېقىملىق ھىدى كېلەتتى ؛ ئۇنىڭ تورلاشقان ، قارامتۇل رەڭگى بەئەينى ئۆزىنى ياراتقان جاپاكەش دېھقانلارنىڭ پۇرۇم ـ پۇرۇم قورۇق باسقان قوڭۇر رەڭگىگە ئوخشاپ كېتەتتى ! ...

ئەكبەر بىرنەچچە كۈنگىچە ئاش ـ تاماق ئورنىدا قوغۇن يېدى ، يېگەندىمۇ ، ئۆز ۋاقتىدىكىگە ئوخشاش كاسىلاپ ، قىرىپ ، سۈيىگە نان چىلاپ يېدى .

شايى ـ ئەتلەستىن بىرنەچچە توپ سېتىۋېلىپ ، ياستۇق ئورنىدا بېشىغا قويۇپ ياتتى . يۇرتداشلىرى بىلەن ئۆز ئانا تىلىدا ئەركىن ـ ئازادە سۆزلىشىپ نۇرغۇن يېڭىلىقلاردىن خەۋەر تاپـ
تى ! ...

سودا يەرمەنكىسى تۈگەيدىغان كۈنى بىر باشقۇرغۇچى خادىم ئۇنىڭدىن :

ـــ ئەپەندىم ، ئەمدى قايتامسىز ياكى جۇڭگونى زىيارەت قىلامسىز ؟ ـــ دەپ سورىۋىدى ، ئۇ ئىككىلەنمەي دەرھاللا :

ـــ زىيارەت قىلىمەن ، تېخى بارىدىغان ، تۇرىدىغان نۇرغۇن يەرلىرىم بار ! ـــ دېدى .

ـــ ئۇنداق بولسا ، بىز بېيجىڭغا خەۋەر قىلايلى ، ـــ دېدى ھېلىقى خادىم ، ـــ سىزنى مەملىكەتلىك مۇھاجىرلار

ئىشخانىسىدىكىلەر كۈتۈۋېلىپ ، ئورۇنلاشتۇرىدۇ !

ـــ بولىدۇ ، رەھمەت سىلەرگە ! ـــ دېدى ئەكبەر ۋە ھېـ لىقى خادىمغا ئۆزىنىڭ « شىركىتى سالام » نامىدا يايونىيىدە ئىشلەنگەن نەپىس سائەتتىن بىرنى سوۋغا قىلدى .

ئەكبەر گۈاڭجۇ سودا يەرمەنكىسى ئاخىرلىشىپ ، ئىكـ كىنچى كۈنى ئايروپىلان بىلەن بېيجىڭغا كەلدى . دېگەندەك ، ئايرودرومدا ئۇنى مەملىكەتلىك مۇھاجىرلار ئىشخانىسىدىن چىقـ قان بىر خىزمەتچى كۈتۈۋالدى .

ئەتىسى ئەكبەر مۇھاجىرلار ئىشخانىسىغا كېلىپ ، ئۇيغۇرچە تىل بىلەن ئۆزىنىڭ تەلىپىنى ئېيتتى :

ـــ مەن قەشقەرىيەگە بارىمەن ، شۇ يەرگە يولغا سېلىپ قويۇڭلار !

لېكىن ، ئۇنىڭ گېپىنى ھېچكىم ئۇقمىدى ، ئىشخانىدىكى ئۈچ ئادەم بىر ـ بىرىگە قاراشقىنىچە ھاڭۋېقىپ ئولتۇراتتى . ئەكـ بەر ئىككىنچى قېتىم ئەرەبچە سۆزلىدى ، يەنە ھېچكىم ئۇقمىدى ، بەلكى بۇرۇنقىدىنمۇ بەكرەك ھەيرانلىقتا بىر ـ بىرىگە قاراپ باشـ لىرىنى لىڭشىتىپ قويۇشتى . ئەكبەر ئىچ ـ ئىچىدىن تىت ـ تىت بولغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۆزىنى بېسۋېلىپ ، بۇ قېتىم ئالدىرىماي ، دانە ـ دانە قىلىپ ئىنگلىزچە سۆزلىدى . خۇداغا شۈكرى ، ئۇلار ھەرھالدا گاس ياكى گاچا ئەمەس ئىكەن ، ئارىدىن بىرسى ئىنگلىزچە چالا ـ پۇلا بولسىمۇ :

ـــ ئەپەندىم ، سىز خاتالاشتىڭىزمۇ قانداق ، بىزدە قەشـ قەرىيە دېگەن يەر يوق ! ـــ دەپ جاۋاب بەردى .

ئەكبەر تەئەججۇپ ئىچىدە تۇرۇپ قالدى ، ئۇ ئۆزىنىڭ خاتالاشمىغانلىقىنى بىلەتتى ، چۈنكى ئەكبەر ھەج سەپىرىگە مېـ ڭىشتىن بۇرۇن ۋە كېيىن ئۆز يۇرتىنىڭ ئىسمىنى بەزى كىشىلەرنىڭ « ، بولۇپمۇ چەت ئەللەكلەرنىڭ قەشقەرىيە »

دەپ ئاتايدىغانلىقىنى نۇرغۇن قېتىم ئاڭلىغان ئىدى . ئۇ ، ئەمدى ئۆزى چوڭ بولغان يەرنىڭ نەق ئۆزىنى ئېيتىش مەقسىتىدە :

ــ قەشقەرىيە دېگەن يەر باردۇر ؟ ــ دېدى ھېلىقى ئىنگلىزچە بىلىدىغان خادىمغا قاراپ .

ھېلىقى ئۇچەيلەن ئۇنىڭ ئەلپازىغا قاراپ بىرئاز جىددىيلەشكەن بولسىمۇ ، ئەمما يەنىلا پېتىدىن چۈشمەي ، ئۆزئارا بىرنەرسىلەرنى دېيىشىپ ، پەرۋاسىز ئولتۇرۇۋەردى . شۇ چاغدا ، ئەكبەرنىڭ كۆزى ئۇدۇل تامغا ئېسىلغان جۇڭگو خەرىتىسىگە چۈشۈپ قالدى . ئۇ ، دەرھال خەرىتىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، قەشقەرنىڭ ئورنى بار يەرنى تاپتى ۋە بىگىز قولى بىلەن ئۇلارغا كۆرسىتىپ تۇرۇپ :

ــ بۇ يەر قەشقەرىيە بولماي نېمە ! ؟ ياكى بۇ يەر يەرشارىدىن يوقاپ كەتتىمۇ ؟ ! ــ دېدى زەردە بىلەن .

شۇ چاغدا ، ئىشخانىغا خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەك بىر چەت ئەللىك كىرىپ قالدى . ئۇ ، ئىراقلىق ئەخمەت كازىم دېگەن ئادەم بولۇپ ، بېيجىڭدىكى چەت ئەل تىلى ئىنستىتۇتىدا ئەرەب تىلى دەرسى ئۆتەتتى ۋە جۇڭگونىڭ ئەرەب تىلىدا چىقىدىغان بىر ژۇرنىلىدا قوشۇمچە ئىشلەيتتى ، خەنزۇچىنى خېلى راۋان سۆزلەيتتى . بۇگۈن ئۇ بۇ يەرگە باغداتتا تۇرۇۋاتقان بىر جۇڭگو مۇھاجىرىنىڭ ھاۋاله ئىشى بىلەن كىرگەن ئىدى .

ئەكبەر بىلەن ئىككىسى قىزغىن كۆرۈشتى ، ئەھۋاللاشتى . ئەخمەت كازىم ئەكبەرنىڭ مۇددىئاسىنى ئوققاندىن كېيىن :

ــ ھاجىم ، سىلى ھازىر « قەشقەرىيەگە بارىمەن » دېگەن گەپنى قويۇپ ، ئۇرۇمچىگە بارىمەن دېسىلە ، ــ دېدى ئۇ سەمىمىي مەسلىھەت بېرىپ ، ــ ئۇلار ھازىر قەشقەرىيە دېگەن سۆزنى ئىشلەتمەيدۇ ھەم بۇ ئىسىمنىڭ تىلغا ئېلىنمىغىنىغا ئۇزاق بولدى . قەشقەرمۇ يېپىق شەھەر ، سىرتقا تېخى ئېچىلمىدى .

سـلـی ئاۋۋال ئۇرۇمچىگە بارسىلىرى ، ئۇ يەردە سىلىگە تونۇش ئادەملەر بار ، دىنلىرى ، مىللەتلىرى ئوخشاش . ئۇلارغا مەقسەتلىرىنى ئېيتسىلىرى ، ئىنشائاللا ، ئۇلار سىلىنى قەشقەرگە يولغا سېلىپ قويۇشى مۇمكىن !

ـــ بولىدۇ ، مەسلىھەتلىرىگە رەھمەت ! ـــ دېدى ئەكبەر ئەخمەت كازىمغا تەشەككۇر ئېيتىپ ، ـــ ئەمدى سىلى ، بۇلارغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ قويسىلا !

ئەخمەت كازىم تەرجىمانلىق قىلدى ، بايا تىل بىلمەسلىك سەۋەبىدىن بەزى ئۇقۇشماسلىقلارنىڭ بولغانلىقىنى ، ئەكبەرنىڭ ئەسلىي شىنجاڭلىق مۇھاجىر ئىكەنلىكىنى ، بۇ قېتىم ئۇرۇمچىگە باردىغانلىقىنى ئۇلارغا چۈشەندۈردى .

ـــ ئۇرۇمچىگە بارسا بولىدۇ ، ـــ دېدى ھېلىقى خادىملار ئەھۋالنى چۈشەنگەندىن كېيىن ، ـــ بىز ئۇ يەردىكى مۇھاجىرلار ئىشخانىسىغا ئۇقتۇرۇپ قويايلى ، ئۇلار بۇ كىشىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالىدۇ ! ...

ئەكبەر ئەتىسىلا ، مۇھاجىرلار ئىشخانىسىدىكىلەرنىڭ يارديمى بىلەن ئايروپىلان بېلىتى ئېلىپ ئۇرۇمچىگە مېڭىش تەرەددۇتىنى قىلدى .

3

راست ، ئۇ ، بۇ يەردە نۇرغۇن تونۇش تىل ، تونۇش چىراي ، تونۇش دىندىكىلەر بىلەن ئۇچراشتى !

ئەكبەر بۇرۇن قەشقەرنى يۇرتىمۇ ، ۋەتەنىمۇ ، دۇنيامۇ شۇ دەپ بىلەتتى ! شۇڭا ، بۇ ئىسىم قەلبىگە مەڭگۇ ئۆچمەس ئابىدە بولۇپ ئورناپ كەتكەن ئىدى ! بۇ ئىسىمدىن باشقا ئىسىملارنى ئۇ قەلبىگە سىغدۇرالمايتتى ، ۋەتەن دېگەن مۇقەددەس تۇيغۇ بىلەن

هېس قىلمايتتى ! لېكىن ، بۇ قېتىم ئۇ ، گۇاڭجۇ سودا يەرمەنكىسىگە كېلىپ ، ۋەتەنداشلىرىنىڭ بەكمۇ كەڭ ، بىپايانلىقىنى ؛ ۋەتەنداشلىرىنىڭ بەكمۇ كۆپ ، ھېسابسىزلىقىنى ؛ ھەممە يەرنىڭ ئوخشاشلا گۈزەل ، ئاۋاتلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى ۋە يۈرىكى بىلەن ھېس قىلدى !

بۇ گۈن ئەكبەر ئۆز يۈرتى ئاتالغان بۇ قەدىمكى گۈزەل ۋە باي زېمىننىڭ مەركىزى بولغان ئۇرۇمچى كوچىلىرىدا يۈرۈپ ، بۇنداق يېقىملىق تەسىراتنى يەنە بىر قېتىم ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزۈۋاتاتتى ! ...

بۇغدانىڭ ئاپئاق قار ئاستىدا ياتقان ئۇچما چوققىلىرى ، قىزىلتاغنىڭ يۇپقا تۇمان ئىچىدە رەڭلىنىپ تۇرغان ياپيېشىل مەنزىرىسى ، خەلق تىياتىرىنىڭ قۇياش نۇرىدا يالتىراپ تۇرغان ئالتۇن رەڭ قۇببىسى ، شەھەرگە تاغ ھاۋاسى ئېلىپ كېلىدىغان ئۇرۇمچى ئۆستىگىنىڭ ئويناق ، ئەركە سۈيى ... ئەكبەرنىڭ قەلبىدە يېڭىۋاشتىن يۈرت مۇھەببىتى بىلەن تەبىئەت سۆيگۈسىنى ئويغاتقان ئىلاھىي ھېس ـ تۇيغۇلار بولۇپ قالدى ! ...

ئۇرۇمچىدە ئۇنىڭغا ئاپتونوم رايونلۇق مۇھاجىرلار ئىشخانىسىدا ئىشلەيدىغان ھېسامىدىن ئىسىملىك بىر ئادەم ھەمراھ بولدى . ئوتتۇرا ياشلىق ، قارىمۇتۇق ، قارا قاش كەلگەن بۇ ئادەم خۇش پېئىل ، خۇش چىراي بولسىمۇ ، لېكىن ئۆز ئۈستىدىكى باشلىقىنىڭ ئاغزىدىن چىققان ھورنىمۇ زايە قىلمايدىغان ، ئۇلار نېمە دېسە شۇنىلا شاتۇتىدەك تەكرارلايدىغان ياۋاش ، ئىتائەتچان ئادەم ئىدى .

ئەكبەر كەلگەن كۈنىنىڭ ئۇچىنچى كۈنى جۈمە بولۇپ قالدى . ئۇ ھېسامىدىندىن تىڭ تىڭلاپ سوريدى :

ـــ بۇ يەردە جۈمە نامىزى ئوقۇغۇدەك چوڭراق ئازنا مەسچىتلەر بارمۇ ؟

ـــ بار ، بار ... ـــ دېدى هېسامىدىن ئالدىراپ ، ـــ نەنـ
مىڭ مەسچىتى ، بەيتۇللا مەسچىتى ، نوغاي مەسچىتى
دېگەنلەرنىڭ ھەممىسىدە جۈمە نامىزى ئوقۇيدۇ !
ـــ ئەمىسە ، بەيتۇللا مەسچىتىگە بارايلى ! ـــ دېدى ئەكـ
بەر بۇ ئىسىم قۇلىقىغا چىرايلىق ئاڭلىنىپ .
ـــ بولىدۇ ، مەن سىلىنى باشلاپ باراي ، ـــ دېدى
ھېسامىدىن ۋە بىرئاز تۇرۇۋۇپلىپ جىددىي تەلەپپۇزدا قوشۇپ
قويدى ، ـــ جۈمە نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپلا قايتىپ چىقسىلا .
قۇرئان ئوقۇمىسىلا .
ئەكبەر تۇرۇپلا قالدى ، ھېسامىدىننىڭ سۆزلىرى ئۇنىڭغا
غەلىتە تۇيۇلدى ، ئۇ چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ ، تەئەججۇپلەنگەن
ھالدا مۇنداق دېدى :
ـــ ئەپەندىم ، مەسچىت دېگەن ئاللاغا ئىبادەت قىلىدىغان
يەر ، ئۇ يەردە قۇرئان ئوقۇماي نېمە ئىش قىلىدۇ ؟ !
ـــ ئۇغۇ شۇنداق ... لېكىن ... لېكىنزە ،... ـــ دېدى
ھېسامىدىن ھودۇقۇپ ، دۇدۇقلاپ ، ـــ سىلىنىڭ بۇ يەرگە تۇنجى
قېتىم كېلىشلىرى ، سىلىنى ئاسرىمىساق ، سىلىنىڭ ئامانلىقلىرىنى
ئويلاشمىساق بولمايدۇ ! ...
ـــ رەھمەت ! ـــ دېدى ئەكبەر ھېسامىدىننىڭ قانداقتۇر
تەڭقىسلىق ئىچىدە قالغانلىقىنى سېزىپ ، ـــ ماڭا كۆڭۈل
بۆلۈشكەنلىرىگە رەھمەت !
شۇ كۈنى جۈمە نامىزىدىن كېيىن يەنە بىر ئىش يۈز
بەردى :
ئەكبەر كېتىۋېتىپ ، يول بويىدا بىر ئادەمنىڭ 10 ياشلىق
ئوغلى بىلەن ئۈزۈم سېتىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى . سېۋەتكە
لىق قاچىلانغان كەھرىۋادەك سارغىيىپ پىشقان مۇناقى ئۈزۈملەر
ئەكبەرنىڭ كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنۈپ ، ئاغزىغا سېرىق سۇ

يىغدى . ئۇ ، باققالنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، دەسلەپ مۇلايىم سالاملاشتى ، ئاندىن ئۇزۇمدىن بىر كىلوگرام تارتقۇزۇپ ئەللىك يۈەنلىك تاشقى پېرېۋوت بېلىتىدىن ① بىرنى بەردى . باققال پۇلنىڭ ئارقا ـ ئالدىغا قاراپ :

ـــ غوجام ، بۇ پۇل بەك چوڭ ئىكەن ، يانداۋۇرالمايمەن ! ـــ دېدى ئۆزرە ئېيتقاندەك تەلەپپۇزدا .

شۇ چاغدا ، ماش رەڭ فورما كىيىۋالغان بىر بازار باشقۇرغۇچى كېلىپ ، باققالنى قىرقىرىتىپ تۇرۇپ ، ئىككى يۈەن ئەللىك پۇڭ باشقۇرۇش ھەققى ئېلىپ كەتتى .

ـــ ھۇ نائىنساپلار ! ـــ دېدى باققالنىڭ ئوغلى ھېلىقى بازار باشقۇرغۇچىنىڭ ئارقىسىدىن كايىپ ، ـــ تېخى بىر پۇڭلۇق سودا قىلمىساق ، بىرمۇنچە پۇلنى ئېلىپ كېتىۋاتقىنىنى ! ...

ئەكبەرنىڭ باققال بىلەن ئۇنىڭ كاج تەلەي ئوغلىغا ئىچى ئاغرىدى . ئۇلار ھەر كۈنى مۇشۇنداق بىرەر سېۋەت مېۋە ـ چېۋە سېتىپ ، شۇنىڭدىن قالغان تۆت ـ بەش تەڭگە پۇل بىلەن تىرىكچىلىك قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى .

ـــ بولدى ئاكا ، يانداۋۇرمىسلا ، ـــ دېدى ئەكبەر مېڭىشقا تەمشىلىپ ، ـــ ھەممىسى سىلىدە قالسۇن !

كۈتۈلمىگەندە ، ھېسامىدىن ئارىغا چۈشتى :

ـــ ياق ھاجىم ، پۇلنى يانداۋۇرمىسا بولمايدۇ !

ـــ نېمىشقا ؟ ـــ دېدى ئەكبەر ئۇنىڭغا سوئال نەزىرىدە تىكىلىپ ، ـــ ھېسامىدىن ئەپەندىم ، بىز مۇسۇلمانلاردا ئۆشرە ـ زاكات دېگەن بىرنەرسىمۇ بار . بۇ ئاكىمىز بالا ـ چاقىلىق ئىكەن ، بولدى ، قېلىۋەرسۇن !

---

① تاشقى پېرېۋوت بېلىتى ـــ چەت ئەللىكلەرنىڭ خەلق پۇلى ئورنىدا ئىشلىتىدىغان پۇل . شۇ چاغدا ، بىر يۈەنلىك تاشقى پېرېۋوت بېلىتى بىر يۈەن ئەللىك پۇڭ قىممىتىدە ئاقاتتى .

ـــ یاق ، بولمایدۇ هاجىم ، ئارتۇقىنى یاندۇرسۇن ! ـــ دېدى هېسامىدىن یەنە شۇنداق تەرسالىق بىلەن ، ـــ بۇ خىيانەت بولۇپ قالىدۇ !

ئەكبەرنىڭ غۇژژىدە ئاچچىقى كەلدى ، چىرايىدىكى باینىقى رايىشلىق ، مېھرىبانلىق ئورنىنى ئەمدى بىر خىل غەزەپ ۋە نەپرەت ئىگىلەپ ئالغان ئىدى :

ـــ ئەپەندىم ، سىلى هۆكۈمەت كادىرلىرى مۇسۇلمان تۇرۇپ نېمانداق بىغەرەز بولۇپ كەتتىگلا ! ـــ دېدى ئۇ هېسامىدىننىڭ هېسسىز كۆزىگە تىكىلىپ ، ـــ بۇ پۇلنى ئۆز رازىلىقىم بىلەن بېرىۋاتسام ، سىلى نىمانچە قىلىلا ؟ ! بىزدە «قوينۇڭدىن تۆكۈلسە ، قونچىڭغا » دەيدىغان گەپمۇ بارغۇ ؟ !

ئەكبەر شۇ گەپلەرنى قىلىپ ، رايى قايتقان هالدا ئۇدۇل يولىغا ماڭدى . بىر چاغدا هېسامىدىن ئۇنىڭ ئارقىدىن يېتىشىپ كېلىپ ، بىر ياغلىق ئۇزۇم بىلەن بىر سىقىم ئاشقان پۇلنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى ۋە بىزەڭلىك بىلەن يەنە ئۆزىنىڭ گېپىنى يورغىلاتتى :

ـــ شۇنداق قىلمىساق بولمايدۇ ، هاجىم ! بۇ قائىدە ـ پرىنسىپ ، سىلىنى ئاسرىغانلىق ! ...

ئەكبەر ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، زۇۋان سۈرمىدى .

بىرنەچچە كۈن ئەنە شۇنداق خۇشاللىق بىلەن خاپىلىق گىرەلەشكەن هالدا شەهەر كۆرۈش ، ئۇيەر ـ بۇ يەرنى زىيارەت قىلىش بىلەن ئالدىراش ئۆتۈپ كەتتى .

بۇگۈن ئەتىگەن ئەكبەر ئورنىدىن تۇرۇپلا ، ئۆزىنى يوقلاپ كىرگەن هېسامىدىندىن سوردى :

ـــ سىلەرنىڭ بۇ يەردىكى ئەڭ چوڭ باشلىق كىم ؟

ـــ ۋاڭ ئىنماۋ ! ـــ دېدى هېسامىدىن .

ـــ مۇسۇلماندىن كىم ؟ ـــ يەنە سوردى ئەكبەر .

ـــ ئىسمايىل ئەھمەد دېگەن بىر كىشى بار ! ـــ دەپ جاۋاب بەردى ھېسامىدىن .

ـــ ئۇ كىشىنىڭ گېپىنى ئۆتەمدۇ ؟

ـــ ئۆتىدۇ .

ـــ ئۇنداق بولسا مېنى شۇلار بىلەن كۆرۈشتۈرسىلە ، ھېسامىدىن ئەپەندىم ! ـــ دېدى ئەكبەر ئىلتىجا بىلەن .

ـــ بولىدۇ ، مەن ئۇقۇشاي ! ـــ دېدى ھېسامىدىن تومتاق قىلىپ .

بىر كۈن ئەكبەرنىڭ كۈتۈشى ، ھېسامىدىننىڭ ئۇقۇشۇشى بىلەن ئۆتۈپ كەتتى .

ئەتىسى ، ھېسامىدىن ئەتىگەندىلا ئەكبەردىن بىر نەرسىنىڭ تېگىگە يەتمەكچى بولغاندەك سىرلىق قىلىپ سوردى :

ـــ سىلى ئۇلار بىلەن كۆرۈششىلىرى نېمە دەيدىلا ؟

ـــ نېمە دېيىشمىنى ئۆزۈم بىلىمەن! ـــ دېدى ئەكبەرمۇ سىرلىق قىلىپ .

ـــ ھېچبولمىغاندا ، دەيدىغان گەپلىرىنىڭ ماۋزۇسىنى دەپ باقسىلا ! ـــ دەپ تۇرۇۋالدى ھېسامىدىن گىجىگلىق بىلەن .

ـــ مېنىڭ گېپىم ئوچوق ئادەم ، ـــ دېدى ئەكبەر تاقىتى تاق بولغان ھالدا ، ـــ دەيدىغان گېپىمنىڭ ماۋزۇسى : يۇرت توغرىسىدا ، خەلقىم توغرىسىدا ، دىنىم توغرىسىدا ۋە ئۆزۈمنىڭ قەشقەرگە بېرىشىم توغرىسىدا ... مۇشۇلار توغرىسىدا سۆزلەشسەم بولار ؟

ـــ بولار ... ـــ دېدى ھېسامىدىن مۇجمەللىك بىلەن ، ـــ مەن يەنە ئۇقۇشاي !

ئەمما ، ئەتىسى ھېسامىدىن بىر پارچە گېزىتنى كۆتۈرۈپ كېلىپ :

ـــ بۇ ئىككى باشلىقنىڭ بىرسى بىيجىڭغا ، بىرسى خو-
تەنگە كېتىپتۇ ، ـــ دېدى ئۆزىرە ئېيتقاندەك تەلەپپۇزدا ، ـــ مانا بۇ
ھەقتىكى خەۋەر ھەم سۈرەتلەر !

ـــ بولدى ، ھېسامىدىن ئەپەندى ! بۇ گەپنى قويايلى ، ـــ
دېدى ئەكبەر ئۇنىڭ سۆزىنى چورتلا كېسىپ ، ـــ مېنىڭ
قەشقەرگە بارىدىغان ئىشىم قانداق بولدى ؟ مېنى قاچان يولغا
سېلىشىلا ؟

ـــ يەنە بىرئاز تەخىر قىلىسىلا ، ھاجىم ، ـــ دېدى
ھېسامىدىن ئامال بار بۇ گەپتىن ئۆزىنى ئەپقېچىشقا تىرىشىپ ، ـــ
ھازىر ھاۋا بۇزۇق ، قەشقەرگە ئايروپىلان قاتنىمايۋاتىدۇ ...

بۇ گەپلەر ئۇنىڭ باھانىسى ئىدى ، يۈرىكى تۇيغۇن
ئەكبەرمۇ بۇنى ئاللىقاچان سېزىپ بولغان ئىدى .

ـــ ھېسامىدىن ئەپەندىم ، ئايروپىلان بولمىسا ، ماشىنىدا
ماڭسامۇ بولىدۇ ! ـــ دېدى ئەكبەر ۋە نەچچە كۈندىن بېرى
قەلبىنى تاشتەك بېسىپ ياتقان دەردلىرىنى ئىختىيارسىز تۆكۈشكە
باشلىدى ، ـــ مەن مۇشۇ كۈننىڭ كېلىشىنى 32 يىلدىن بېرى
تەشنالىق بىلەن كۈتۈپ كەلدىم . دادامنىڭ ئۆمرى يېتىشمىدى ،
ئۇ ، يۈرتىنى كۆرەلمەي ، ئارزۇ ـ ئۈمىدىنى ماڭا يۈكلەپ ، بۇ ئا-
لەمدىن كۆزى ئوچۇق كەتتى ! ھېسامىدىن ئەپەندى ، سىلى
يۈرتتىن ، ئائىلىدىن بىرەر يىل ئايرىلىپ باققانمۇ ؟! جۇدالىقنىڭ
دەردىنى تارتىپ باققانمۇ ؟! لېكىن مەن ، ئىنسان بالىسىنىڭ
بېشىغا بىز كۆرگەن جۇدالىق كۈنلەرنىڭ كېلىشىنى خالىمايمەن !
ئويلاپ باقسىلا ، 32 يىل ئاز ۋاقىتمۇ ؟! 16 ياش ۋاقتىمدا يۈرتۇم-
دىن ، ئانامدىن ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىمدىن ئايرىلدىم . شۇنىڭدىن
بېرى ، مەن ئۇلارنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى بىلمەيمەن ! لېكىن، ئۇلار-
نىڭ چىرايى بىر كۈنمۇ كۆز ئۆڭۈمدىن نېرى بولغىنى يوق ! مەن
تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئاشۇ مەھەللە ، ئاشۇ كوچا ، ئاشۇ توپىلىق

يوللار بىر كۈنىمۇ ئېسىمدىن كۆتۈرۈلگىنى يوق ! توۋا ... مەن بۇلارنى سۆزلەپ نېمە قىلاي ، بۇنداق ئازابنى ، بۇنداق كۈلپەتنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزمىگەن ئادەم قانداق چۈشىنىدۇ !؟ ـــ ئەكبەر بىردىنلا ئاۋازىنى پەسەيتتى ، ئەمدى خۇددى ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىۋاتقاندەك ، زەئىپ ، مىسكىن ئاۋازدا پىچىرلاشقا باشلىدى ، ـــ مەن شۇنچە كۆپ يۇرتداشلارنىڭ كۆڭلىنى ، كۆزىنى ، يۈرىكىنى ئۆزۈم بىلەن بىللە ئېلىپ كەلگەن تۇرسام ، ئەمدى ئۇلارمۇ يۇرتقا بارالماي نائۇمىد كېتەرمۇ ؟! ئاھ ، خۇدا ، ماڭا رەھىم قىل ! يۇرتۇمنىڭ توپرىقىنى پۇراپ ، كۆزلىرىمگە سۈرتۈشكە نېسىپ قىل ! ئانامنىڭ چىرايىنى بىر كۆرسەت ، ئەگەر ئۆلۈپ كەتكەن بولسا ، تۇپرىقىنى قۇچاقلاشقا نېسىپ قىل ! ...

ئەكبەرنىڭ كۆزلىرى نەمدەلدى ، ئىچ ـ ئىچىدىن قاپساپ چىقىۋاتقان دەرد ـ ئەلەم ئۇنىڭ نەپىسىنى قىسىپ كېتىۋاتاتتى . ئۇ ، ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ، دېرىزە ئالدىغا كەلدى ، يىپەك پەردىنى قايرىپ ، دېرىزىنىڭ بىر قانىتىنى ئاچتى . غۇررىدا كىرگەن سالقىن شامال ئۇنىڭ كۆكسىگە ئۇرۇلۇپ ، دىمىققان ۋۇجۇدىنى سەگىتتى !

شۇ تاپتا ، ئەكبەرگە 32 يىللىق كۈتۈشتىن كۆرە ، مۇشۇ بىرنەچچە كۈنلۈك كۈتۈش ئېغىرراق تۇيۇلۇۋاتاتتى . بۇرۇن ئۇ ، ئامالسىز ئىدى ، مۇساپە يىراق ، يول تاقاق ئىدى . باراي دەپ بارالمايتتى ، كۆرەي دەپ كۆرەلمەيتتى ! لېكىن ئەمدىچۇ ؟ تالاي دېگىز ـ ئوكيان ، تاغ ـ داۋانلار ئارقىدا قالدى . ئەكبەر ۋەتەنىنىڭ جەنۇبىي ئېغىزىدىن كىرىپ ، غەربكە كەلدى . ئۇنىڭ دەسسەپ تۇرغىنى ۋەتەن تۇپرىقى ، نەپەسلىنىپ تۇرغىنى ۋەتەن ھاۋاسى ئىدى ! ئەكبەر پەقەت يەنە بىرنەچچە قەدەم ماڭسىلا ، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ، ئەجدادلار خاكى توزۇپ تۇرغان ئانا يۇرتىغا بارالايتتى ! لېكىن ئۇ ، ھازىر قانىتى بۇغۇچلانغان قۇشتەك

بولۇپ قالغان ئىدى. قارىماققا، ئەركىندەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن خالىغان ۋاقىتتا ئۇچۇپ، خالىغان يەرگە بارالمايتتى. بۇغۇچلاندىغان يىپنىڭ بىر ئۇچى ھېسامىدىننىڭ قولىدا ئىدى!...

ئەكىبەرنىڭ بايىقى سۆزى ۋە ئايانچلىق قىياپىتى بۇگۈن ھېسامىدىنگە قاتتىق تەسىر قىلدى.

بىر ئادەم ھەرقانچە باغرى تاش، ۋىجدانى سۈس بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا يەنىلا مېھىر تۈيغۇسى بىلەن قەھرىمانلىق تەڭ مەۋجۇت بولىدۇ. بىر ئىشلاردا مېھىر تۈيغۇسى غالىب كەلسە، يەنە بىر ئىشلاردا قەھرىمانلىق غالىب كېلىدۇ!

بۇگۈن ھېسامىدىننىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئۇزاقتىن بېرى بېسىلىپ ياتقان مېھىر تۈيغۇسى ئاستا - ئاستا كۆتۈرۈلۈپ، ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىگەن ئىدى. ئۇنىڭ ئەكىبەرگە ئىچى ئاغرىدى، ھېسداشلىقى قوزغالدى. دېمىسىمۇ، بىر ئادەمنىڭ 32 يىلدىن بېرى يۈرتتىن ئايرىلىپ، ئەمدى يۈرتىنىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە، ئۇ يەرگە بارالماي نائۇمىد قايتىپ كېتىشى ئۆمۈرلۈك ئەلەم قىلىدىغان ئىش ئەمەسمۇ؟! بۇنداق ئەلەمگە يۈرەك قانداق چىدايدۇ؟!...

شۇلارنى ئويلىغان ھېسامىدىن ئۆز تەبىئىتىگە ماس كەلمەيدىغان بىر خىل قەتئىيلىك بىلەن مۇنداق دېدى:

— كۆڭۈللىرىنى بۇزمىسلا ئەكبەر ھاجىم! مەن سىلىنى تېز ئارىدا قەشقەرگە يولغا سېلىشنىڭ ئامالىنى قىلىمەن! خۇدا بۇيرۇسا، مۇراد - مەقسەتلىرىگە يەتكەيلا!

ئادەم يۈرەكتىكى مېھىر - مۇھەببەتنى ئىزھار قىلىپ، شۇنىڭغا تۇشلۇق كۆڭۈلدىكىدەك جاۋابقا ئېرىشكەندە، خۇشال بولىدۇ، خاتىرجەم بولىدۇ!

ھېسامىدىننىڭ سۆزى تۇنجى قېتىم ئەكبەرنىڭ يۈرىكىگە خۇشاللىق ۋە خاتىرجەملىك بەخش ئەتتى!

دېگەندەك ، ئۇچ كۈندىن كېيىن ھېسامىدىن خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلدى .

ئەتىسى چۈشتىن كېيىن ئەكبەرنى ئايروپىلان بىلەن قەشقەرگە ئۇزىتىپ قويدى .

ئايروپىلان بۇلۇتلار ئارىسىدىن شۇڭغۇپ ، ئاستا ـ ئاستا پەسلەشكە باشلىدى . بىر قىزنىڭ يېقىملىق ئاۋازى مۇزىكىلار ئارىسىدىن لەرزان لەيلەپ چىقتى :

« ھۆرمەتلىك مېھمانلار : يەنە بەش مىنۇتتىن كېيىن ، ئايروپىلان قەشقەر ئايرودرومىغا قونىدۇ ! ... »

ئەكبەرنىڭ يۈرىكى ھاياجاندىن قاتتىق سوقۇپ كەتتى !

بۇ يۈرەك بۇرۇن خۇددى داتلىشىپ توختاپ قالغان سائەتكە ئوخشاش ئاۋازسىز ئىدى ! ئەمدىلىكتە بولسا ، يۈرتنىڭ باھارى ، يۈرتنىڭ ھاۋاسى ، يۈرتنىڭ زەۋقى بىلەن ھاياتنىڭ جۇشقۇن ، ياڭراق مۇزىكىسىنى چېلىشقا باشلىغان ئىدى ! ...

ئاھ ، تەڭرىم ! غېرىبسىنغان ، ئىنتىزارلىققا تولغان ئاشۇ ئۇزاق ھايات مۇساپىسى نېمىدېگەن كۈلپەتلىك ئىدى ـ ھە ! ؟

ئەكبەر جۇدالىقنىڭ دەردىنى بەكمۇ ئۇزاق ، بەكمۇ كۆپ تارتتى . ئوتتۇز نەچچە يىللىق تەشنالىقتا ئۇنىڭ لەۋلىرى گەزلىشىپ ، دىلى قاغىجىراپ كەتكەن ئىدى . شۇ تاپتا ئۇلا ئەمەس ، بەلكى تەبىئەتمۇ ، بارلىق جان ـ جانىۋارلارمۇ خۇشال ئىدى . شۇڭا ، ئۇلار پۈتۈن ئىشقى بىلەن گۈزەل بىر كۈينى كۈيلەۋاتاتتى . بۇ كۈيدە تەشنالىقى قانغان يۈرەكنىڭ بەختى ، خۇشاللىقى ۋە ئالەمچە مۇھەببىتى مۇجەسسەملەنگەن ئىدى !

ئەكبەر ئايروپىلاننىڭ ئىشىكىدىن كەڭ بوشلۇققا بېشىنى چىقىرىپ ، يۈرتنىڭ ساپ ۋە ئىللىق ھاۋاسىنى سۈمۈرۈپ ئۇزاق نەپەس ئالدى ، ھاياجاندىن ياپراقتەك تىترەپ تۇرغان تېنى

راهەتلەندى ، شاد ـ خۇرامىلىق بىلەن قايغۇ ـ ھەسرەت ئارىلىشىپ كەتكەن قوڭۇر رەڭلىك يۈزى ئىسسىق ياش بىلەن نەملەندى ! ...

ئەكبەر ئايروپىلان شوتىسىدىن چۈشتى ، پۇتلىرىنى قاتتىق بېسىپ ، ئۆزىنىڭ سەلتەنەتلىك ماكانىغا قەدەم قويدى !

ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ئوتتۇز نەچچە يىلدىن بېرى ھېس قىلىپ باقمىغان ئاجايىپ ئىسسىق ۋە يېقىملىق بىر سېزىمدىن ئىرىپ كېتىدىغاندەك مەستخۇش ھالەتكە كەلگەن ئىدى . ئەكبەر كېتىۋېتىپ ، پۇت ـ قولى گويا تۇيۇقسىز ماداردىن كەتكەندەك لەسسىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇردى ، نامازغا سەجدە قىلغاندەك ئىككى قولى بىلەن يەرنى تېرىدى ، ئاندىن ماڭلىيىنى ئانا سۈتىدەك پاك ۋە ھالال تۇپراققا يېقىپ ، ئۇنى قانغۇچە پۇرىدى . بۇ ، ئۇنىڭ ئانا يۇرتقا بولغان سالىمى ، ھۆرمىتى ۋە ئوتلۇق سۆيگۈسى ئىدى . بۇ، ھېچقانداق سۆيگۈگە ئوخشاشمايدىغان ، ھېچقانداق كۈچ يوق قىلالمايدىغان ، پەقەت يۈرەكلا چۈشىنەلەيدىغان يېگانە ، سىرلىق ۋە مەڭگۈلۈك مۇقەددەسلىكىگە ئىگە ئىلاھىي سۆيگۈ ئىدى ! ...

ئەكبەر تۇپراقتىن بېشىنى كۆتۈردى ، شۇ ھامان ئۇنىڭ كۆزىگە يىراقتا ئۆزىگە قاراپ قول پۇلاڭلىتىپ ، تەلمۈرۈپ تۇرغان بىرمۇنچە ئادەملەر كۆرۈندى . ئۇ ، گەرچە ئېنىق پەرق قىلالمىسمۇ ، لېكىن ئاشۇ ئادەملەرنىڭ ئىچىدە ئانىسى بىلەن ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ بارلىقىنى باغرى سېزىپ تۇراتتى .

راست ، ئەكبەرنى قارشى ئېلىشقا چىققان ئاشۇ ئادەملەر ئىچىدە ، چېچى كۈمۈشتەك ئاقىرىپ ، بېلى مۈكچەيگەن ، كۆزىنىڭ خۇنى كېتىپ ، شام چىراغدەك پىلدىرلاپ قالغان ئانىسى خان تىللا ۋە ئۇنى ئىككى تەرىپىدىن يۆلەپ تۇرغان ئاچىسى مەستۇرە بىلەن سىڭلىسى پاتىمە بار ئىدى . ھەممىدىن قىزىقى ،

ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەكبەر تېخى كۆرۈپ باقمىغان ، ئەمما بۇ يىل 30 ياشتىن هالقىپ ، بېجىرىم يىگىت بولۇپ قالغان ئىنىسى سەپەر هەممىدىن بەك تېپىچەكلەپ ، بويۇنداپ « ئاكام قانداق ئادەم بولغىيىتتى » دېگەن قىزىقىش بىلەن ئۇنى كۆرۈشكە تەقەززا بولۇپ تۇراتتى !

ئوتتۇز نەچچە يىللىق ئېغىر جۇدالىق دەردىدە يۈرەكلىرى لەختە ـ لەختە بولۇپ كەتكەن بۇ قان ـ قېرىنداشلارنى ئايرودرومدا بۇنداق قىزغىن ۋە تاسادىپىي ئۇچراشتۇرۇش هېسامىدىننىڭ تۆهپىسى ئىدى . ئۇ ، تۇنۇگۈن قەشقەردىكى مۇهاجىرلار ئىشخانىسىغا تېلېفون بېرىپ ، هەممە ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغان ئىدى .

ئەكبەر ئايرودرومنىڭ گۈللۈكىدىن بىر سىقىم تۇپراقنى سىقىمداپ ئورنىدىن تۇردى ۋە ئۆزىنى كۈتۈپ تۇرغان كىشىلەر توپىغا قاراپ ماڭدى !

ئۇ ، شۇ تاپتا پۈتۈن ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالغان هاياجان بىلەن ماڭاتتى ، خۇشاللىق ۋە ئۈمىدكە تولغان قەدەملەر بىلەن ماڭاتتى ، يۈرەك باغرى ئۆرتەنگەن هالدا ماڭاتتى ، ۋىسال شادلىقىدا جان ـ جەهلى بىلەن ماڭاتتى ؛ خۇددى خۇشاللىقتىن ، هاياجاندىن ئېلىشىپ قالغاندەك ، ئانا قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتماقچى بولغان يېتىم قوزىدەك تەقەززالىق ، قىزغىنلىق بىلەن شاتۇردەك قەدەم تاشلاپ ماڭاتتى ! ...

ئەكبەرنىڭ قەدەم ئىزىدىن گويا يېقىملىق مۇزىكا ناۋاسى ، شوخ ناخشا ساداسى ياڭرىغاندەك ، هەممە يەر خۇشاللىق تەنتەنىسىگە چۆمگەن ئىدى !

يىراق ئاقۇاش تاغلاردىمۇ ، چوڭقۇر جىرادىكى شارقىراق سۇلاردىمۇ ، كۆپجۇگەن دالالارنى قاپلاپ ياتقان يېشىل مايسىلاردىمۇ ، رەڭمۇرەڭ ئېچىلغان چۆل گۈللىرىدىمۇ ، سۇلىرى

يوللارغا تېشىپ چىقىۋاتقان ئېرىق ـ ئۆستەڭلەردىمۇ ... مانا شۇ خۇشاللىق بىلەن ۋىسال جىلۋىسى تەنتەنە قىلاتتى ! ...

1995 ـ يىل ، ئاپرېل ـــ 1998 ـ يىل ، مارت

مەككە ـــ راۋالپىندى
قەشقەر ـــ ئۇرۇمچى

这部长篇小说以纯熟的艺术手法描写半个多世纪以来侨居在巴基斯坦，沙特阿拉伯，埃及等国家的一些同胞坎坷的生计道路。

جاۋابكار مۇھەررىرى : ئابلىز ئۆمەر
جاۋابكار كوررېكتورى : ئابدۇقېيۇم ئەبەيدۇللا

سەرسان روھ

(رومان)

ئاپتورى : ئەخەت تۇردى

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(قەشقەر شەھىرى تاربوغۇز يولى 14 ـ قورۇ پوچتا نومۇرى : 844000)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقىتىدۇ
قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى : 850×1168 مم ، 1/32
باسما تاۋىقى : 16.625 قىستۇرما ۋاراقى :5
1999 ـ يىل 4 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
1999 ـ يىل 4 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى : 8080 ـــ 1

ISBN7 — 5373 — 0687 — 7/I. 189
باھاسى : 20.00 يۈەن